

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Педагогика ғылымдары» сериясы

Серия «Педагогические науки»

№1(45), 2015 ж.

Алматы, 2015

**Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті
ХАБАРШЫ**

**«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№1(45), 2015 ж.**

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:

п.ғ.д., проф. Т.Баймолдаев

Бас редактордың орынбасары:

п.ғ.к., проф. С.Г. Тажбаева

Редакция алқасы:

акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф.

Г.П. Новикова (Ресей),

акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф.

Е.В. Андриенко (Ресей),

*п.ғ.д., проф. Н.П. Шишляникова
(Хакасия),*

филос. докторы, проф.

Ф.Валькенхерст (Германия),

PhD Ниномия Такаси (Жапония),

п.ғ.к., доц. О.П. Чигишева (Ресей),

п.ғ.к., доц. Р.Т. Сулайманова

(Қырғызстан),

п.ғ.д., проф. С.М. Кенесбаев,

ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, п.ғ.д., проф.

Б.У. Сманов,

п.ғ.д., проф. Г.Т. Хайруллин,

п.ғ.д., проф., В.В. Трифонов,

психол.ғ.д., проф. О.С. Сангилбаев,

п.ғ.д., проф. С.А. Узакбаева,

п.ғ.д., проф. С.Т. Иманбаева

п.ғ.д., доц. Г.С. Саудабаева,

© Абай атындағы

Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2015

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 05.02.2015 қол қойылды.

Таралымы 300 дана.

Көлемі 33,75 е.б.т.

Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 305

050010, Алматы қаласы,

Достық даңғылы, 13

Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

**М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е**

**КАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Кенесбаев С.М., Оралбекова А.К. Проблемы интеграции информационной и коммуникационной технологии в начальном образовании РК.....	4
Абилядабекова Д.Д., Қарымсақов У.Т., Маубекова А.Ш., Иисова А.М. Реализация принципов обучения на примере электронного учебника.....	7
Трифонов В.В. Проблема идеального в педагогике (для соискателей и магистрантов).....	11
Сулейменова О.Я., Садыкова А.А., Лозенко И.В. Лингвистические принципы и приемы обучения иностранному языку в неязыковом вузе.....	14
Абдрахманова К.Х. تدريس مهارات التعبير في التعليم الجامعي. د. كولثون عبد الرحمانوفا جامعة باسم أبي	17
Ешимбетова З.Б. Современные технологии при обучении иностранному языку.....	19
Сәдуақасқызы Қ., Тапалова А., Сулейменова О.Я. Химияны құзырлылық тәсілдермен оқыту.....	22
Шарипов К.О., Булыгин К.А., Киргизбаева А.А., Мұхамадиева Е.О., Яхин Р.Ф. Активизация самостоятельной работы студентов под руководством преподавателя в условиях модернизации учебного процесса.....	25
Мукашева А.С. Французский язык как второй иностранный: важность и перспективы в Республике Казахстан.....	28
Садыкова Р.К. Шетел тілін меңгеруде инновациялық технологияларды қолданудың маңыздылығы.....	31
Акбембетова А.Е., Тойганбекова М.Е. Специальная (медицинская) лексика русского языка как объект лингвистики... 34	34
Асанова Б.С. Қазақстандағы жоғары оқу орындарының кітапханаларындағы электронды ақпараттық ресурстардың маңыздылығы.....	38
Argynbayev A., Akhmetzhanova Z.K. Project-based learning activities for treating lexical interference mistakes: russian-english false friends.....	43
Ubniyazova A.S. Modern technologies in teaching a foreign language	48
Бекболғанов Е.А., Бекболғанова А.Қ. Функционалдық сауаттылық білім сапасын жетілдірудің негізі.....	51
Чумбалова Г.М., Бердалиева Т.К., Кокенова З.К. Опыт проведения дискуссии как метода интерактивного обучения.....	54
Книсарина М.М., Жунусбекова А. Научные подходы формирования ключевых компетенций менеджеров образования	58
Мехтизаде Г.К. Необходимость появления курикулума и применение методов интерактивного обучения.....	61
Бердешова И.Н. Шетел тілін оқытуда ақпаратты-коммуникациялық технологияларды қолдану.....	65
Қылышбекова Н.У. Өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану.....	70
Телеугалиев Ю.Г., Абилядабеков С.А., Абилядабекова Д.Д. Рейтинговая оценка успеваемости студентов, обучающихся по кредитной технологии.....	74
Вахитова Р.М., Нугусова А. Дидактические условия подготовки будущих учителей математики к использованию идей этнопедагогике в учебно-воспитательном процессе.....	78
Амирова М. Воспитательные механизмы методики интерактивного обучения.....	83
Kerimsheeva I. K., Akberdiyeva D.A. Homonymy and polysemy of nouns in English.....	86
Тойганбекова М.Е. Терминологические основы специальной медицинской лексики.....	90

**Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая
ВЕСТНИК**

**Серия
«Педагогические науки»,
№1(45), 2015 г.**

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. Т.Баймолдаев

Зам. главного редактора:
к.п.н., проф. С.Г. Тажбаева

Редакционная коллегия:
акад., д.п.н., д.психол.н., проф.

Г.П. Новикова (Россия),
акад., д.п.н., д.психол.н., проф.

Е.В. Андриенко (Россия),
д.п.н., проф. Н.П. Шишляникова
(Хакасия),

доктор философии, проф.

Ф.Валькенхерст (Германия),
PhD Ниномия Такаси (Япония),
к.п.н., доц. О.П. Чигишева (Россия),

к.п.н., доц. Р.Т. Сулайманова
(Кыргызстан),

д.п.н., проф. С.М. Кенесбаев,
Чл. корр. НАН РК, д.п.н., проф.

Б.У. Сманов,

д.п.н., проф. Г.Т. Хайруллин,

д.п.н., проф., В.В. Трифонов,

д.психол.н., проф. О.С. Сангилбаев,

д.п.н., проф. С.А. Узакбаева,

д.п.н., проф. С.Т. Иманбаева

д.п.н., доц. Г.С. Саудабаева,

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2015

Зарегистрировано в Министерстве
культуры и информации Республики
Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 05.02.2015.

Формат 60x84 1/8.

Объем 33,75 уч.-издл.

Тираж 300 экз. Заказ 305

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»

Казахского национального
педагогического университета им. Абая

**ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА**

Мардахаев Л.В. Самопознание и самовоспитание студента педагогического вуза.....	94
Оразов Ш.Б., Бердимуратова Р.Е. Болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындаудың психологиялық тұғырлары.....	100
Боталова О.Б. Влияние научного руководителя на процесс приобщения студентов к научно-исследовательской деятельности	104
Сатиева Ш.С., Айнамқұлова Н.Т. Шығыс Қазақстан облысы жұртшылығына экологиялық фобиялардың адам психикасына әсері.....	108
Мальтекбасов М.Ж., Жолтаева Г.Н., Абишева Э.Д., Шмидт М.А. О подготовке педагогов к работе в малокомплектной школе в условиях перехода на 12-летнее образование.....	111
Тажбаева С.Г. Педагогические инновации в формировании воспитательной системы и анализ воспитания студенческой молодежи в вузе.....	116
Елубаева М.С. Ата сөзі – бата сөз.....	122
Кенжан А.М. Ұлтымыздың өркениет өріне бастар бағыты.....	125
Куратова О.А. Воспитание гуманистической личности студента на основе художественных произведений.....	129
Токсамбаева А.О. Даралық стиль негізі ұлттық характер.....	131
Ceferov E. Türkiye türkçesinin erzincan ağzı ile, batı Azerbaycan türkleri ağızlarının ortak ses türemesi ve ses düşümü olayı.....	136
Абельтаева Ж. Подготовка будущего вокалиста музыкальной эстрады к концертно-исполнительской деятельности.....	140
Бекболғанов Е.Ж., Бекболғанова А.Қ. Функционалдық сауаттылық – білім сапасын жетілдірудің негізі.....	142
Нұғысова А. Болашақ ұстаздарды даярлау жүйесінде ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың әдіснамалық негіздері.....	145
Сапарғалиева А.Ж., Аралбаева Р.К. Педагогические условия профессиональной подготовки специалистов помогающих профессий.....	150
Шолпанқұлова Г., Абишева А.Б. Денсаулық сақтау технологиясын қолданудың ерекшелігі	154
Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж. Ұлттық өзіндік сана студенттердің көзқарасының маңызды компоненті ретінде.....	157
Кендирбекова Ж.Х., Баймуканова М.Т. Развитие этноценностной позиции взрослеющей личности в контексте социальной работы	161
Сыздықов Қ.Ә. Мақал-мәтелдердің отансүйгіштікке тәрбиелеудегі әсері.....	165
Мурзаев М.С., Торобаева Д.К. Проблемы подготовки медицинских сестер на компетентностной основе.....	169
Satilmis Yilmaz., Selim Guvercin. The comparison of Turkish and Kazakh secondary science curriculums in terms of ‘scientific literacy	173
Сералиева А.К., Баймагамбетова З.М. Профессиональная компетентность педагога как ключевой фактор повышения качества юридического образования.....	177
Сұлтанбек М.Ж. «Кәсіби педагогикалық даярлық» ұғымы түсінігінің қазіргі бағыттары.....	180
Крыкбаева С.М. Дәстүрлі киіз өнері – көшпенділер мәдениетінің көрсеткіші.....	183
Төлеубекова Р.К., Ерсұлтанова Г.С. Жастарды ұлттық құндылыққа тәрбиелеу мәселесі.....	187

**ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ**

Шишляникова Н.П. Оперное наследие М.П. Мусоргского на уроках музыки в школе.....	190
Базарбаев Қ.Қ., Данияров Т.Ә. Түркістандық жәдитшілердің ағартушылық идеялары.....	194

Дүйсенбаев А.Қ., Ақжолова А.Т. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық мұраларындағы түркілік тәрбие идеялары.....	196
---	-----

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

Баймолдаев Т.М., Абдримова Ф.А. Білім беру үрдісіндегі педагогикалық практиканың орны.....	201
Жиенбаева С.Н. Мектепке дейінгі және кіші мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық құзыреттілігін қалыптастыру ерекшелігі.....	204
Абилдабеков С.А. Жоғары сынып мектеп оқушыларының дене дайындығын зерттеу.....	207
Ағыбай Қ.Е. Бастауыш мектептегі дамыта оқыту технологиясының педагогикалық негіздері.....	211
Алпысбаева Н.С. Бас тауыш мектепте оқыту үдерісінде дидактикалық құралдарды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері	214
Мынжасарова М.Ж. Математика сабақтарында оқушыларды комбинаторлық есептерді шығаруға үйретудің ерекшеліктері.....	218
Альменбетова Қ.Ж., Дюсенбекова А.С. Оқушыларды мамандықты таңдауға даярлаудың теориялық негіздері.....	221
Стамбекова А.С. Практикалық мазмұнды есептер арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын дамыту.....	225
Сәдуақас Г.Т. Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдысын қалыптастыру.....	230
Баженова Э.Д., Ахеева А.Ш. Оқушылардың психологиялық денсаулығының негізгі мәселелері.....	234
Қожахметова К.Ж., Баймуратова А.Ж. Балаларды тәрбиелеуде ертегі терапиясын қолданудың маңызы.....	237
Рысбекова Р.М. Оқушыларды Қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу-психологиялық-педагогикалық проблема.....	240
Алпысбаева Н.С., Шатырбаева Г.Ж. Оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуда дидактикалық құралдардың алатын орны.....	246
Сексенбаева Л.И. Феномен национального воспитания.....	250
Әужанова Н.Б. Халықтық педагогика элементтерін биология пәнін оқыту үрдісінде пайдалану.....	253
Аспанова Г.Р. Модель лидерских качеств младшего школьника	258
Абишева Г.К., Темербаева Ж.А. О способах формирования нравственного воспитания у подрастающего поколения.....	261
Ибраева М.Қ. Ерте жастағы балаларда таным белсенділігін дамытуда табиғи ортаның орны.....	263

ХАБАРЛАМА ХРОНИКА

Ғалым ұстаз – 75 жаста.....	267
60 жас.....	268
60 жас.....	269

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-З ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-Зж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

КАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

УДК 373.862.004

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ И КОММУНИКАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ РК

С.М. Кенесбаев – д.п.н., профессор, директор института Педагогики и психологии, КазНПУ им. Абая,
А.К. Оралбекова – докторант 1 курса, 6D010200-Педагогика и методика начального обучения,
КазНПУ им. Абая

Вхождение в мировое сообщество и расширение информационного пространства дает возможность для возрастания роль образования в формировании человеческих ресурсов, как критериев уровня социально-экономического развития страны, и немаловажный факт это ориентировать систему образования к новым требованиям.

Сегодня образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан-2050». Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым была поставлена задача о вхождении республики в число 30-ти наиболее конкурентоспособных стран мира. В достижении данной задачи немаловажную роль играет совершенствование системы образования [1].

Основные пути и способы работы по повышению качества образования являются обеспечение равного и единого доступа всех учащихся образовательного процесса; удовлетворение потребности учащихся в получении образования, обеспечивающего успех в быстроменяющемся мире; формирование в общеобразовательных школах интеллектуального, физически и духовно развитого гражданина Республики Казахстан.

Жизнедеятельность человека прежде всего связана с созданием, переработкой и использованием информации и знаний, а большая часть занятого населения вовлечена в процессы накопления, хранения, поиска, обработки и распределения информации и знаний, а не производство традиционных видов товаров и услуг. Важнейший фактор структурных изменений в обществе, процесс проникновения компьютерной техники и телекоммуникаций во все сферы человеческой деятельности

Современное состояние общества характеризуется информационным и техническим насыщением, обусловленным ежегодным удвоением информации, при котором темпы смены техники и технологий опережают темпы смены поколений. В связи с бурным развитием сетевых технологий наметилась устойчивая тенденция к тому, что преобладающими действиями с информацией, как основным ресурсом, становятся не ее продуцирование, а распространение и тиражирование, то есть коммуникации. При этом коммуникация понимается нами в самом широком смысле – не только в плане непосредственного межличностного общения, но и в плане взаимодействия человека с окружающей его информационной средой. Если раньше использовались отдельные, практически автономные понятия «информационные технологии» и «коммуникационные технологии», то в настоящее время целесообразнее говорить об их интегративном единстве, и обозначении этого понятия единым термином «Информационные и коммуникационные технологии» (ИКТ) [2].

Информационные технологии (информационные технологии от англ. *information technology, IT*) имеют дело с использованием компьютеров и программного обеспечения для создания, хранения, обработки, ограничения к передаче и получению информации.

Согласно определению, принятому ЮНЕСКО, **информационные технологии** – это комплекс взаимосвязанных научных, технологических, инженерных дисциплин, изучающих методы эффективной организации труда людей, занятых обработкой и хранением информации; вычислительная техника и методы организации и взаимодействия с людьми и производственным оборудованием, их практические приложения, а также связанные со всем этим социальные, экономические и культурные проблемы. Сами информационные технологии требуют сложной подготовки, больших первоначальных затрат и наукоемкой техники. Их внедрение должно начинаться с создания математического обеспечения, моделирования, формирования информационных хранилищ для промежуточных данных и решений.

Коммуникация (от лат. «communicatio» - сообщение, передача) – общение, обмен мыслями, сведениями, идеями и т.д.; передача того или иного содержания от одного сознания (коллективного или индивидуального) к другому посредством знаков, зафиксированных на материальных носителях. Коммуникация

представляет собой социальный процесс, отражающий общественную структуру и выполняющий в ней связующую функцию.

Развитие ИКТ находится в непосредственной зависимости от интеллектуального ресурса общества, берущего начало в процессе образования. Особое значение среди всех уровней образовательной системы имеет начальное образование, в котором закладываются адаптивная информационная и коммуникационная база для естественного вхождения ребенка в информационное общество. В новом образовательном стандарте начальной школы отмечено, что основной профессиональной задачей учителя начальных классов является задача научить ученика учиться, то есть организовать работу по присвоению учеником универсальных учебных действий и эффективных способов работы с информацией, которые позволят ему ориентироваться в информационно-коммуникационной образовательной среде и целенаправленно решать поставленные учебные проблемы [2].

Информатизация общества закреплена как важнейший механизм формирования конкурентоспособности национальной экономики нашей Республики. В монографии «Информационные и коммуникационные технологии в образовании»: монография / под редакцией: Бадарча Дендева – М.: ИИТО ЮНЕСКО, 2013. особо была подмечена проблема интеграции ИКТ в начальное образование.

Одним из ключевых приоритетов ЮНЕСКО в области образования является оказание содействия государствам-членам ЮНЕСКО в выработке стратегии и реализации политики информатизации образования, модернизации национальных систем образования на основе внедрения инновационных моделей управления образовательными учреждениями, организации учебного процесса с использованием механизмов интеграции ИКТ и педагогики, а также стратегии решения проблем повышения качества образования через внедрение современных ИКТ и передовых педагогических методов в повседневную учебную практику, создание устойчивых систем подготовки и профессионального развития педагогических работников, обеспечивающих формирование нового поколения педагогов, соответствующих требованиям общества знаний. Эта работа проводится на основе анализа результатов проводимых экспертами ИИТО ЮНЕСКО исследований состояния и особенностей национальных образовательных систем с целью выявления общих тенденций использования новых ИКТ в образовании, выработки соответствующих сценариев их развития и рекомендаций по внедрению инноваций на базе широкого и повсеместного внедрения современных ИКТ [3].

Начальное образование является наиболее важным этапом формирования личности, индивидуальности, развития познавательных процессов любого ребенка. Поэтому изучение тенденций использования ИКТ в начальном образовании является исключительно важной приоритетной задачей, решение которой во многом способно повлиять на повышение качества и доступности образования по нашей стране.

Роль ИКТ в начальном образовании разнообразна и включает как технологии для эффективного обучения с инструментами для творческого самовыражения, интеллектуального развития детей средствами компьютерной техники и программирования, так и поддержку индивидуального обучения и специальных образовательных потребностей.

В результате развития технологий школа перестала быть ведущим источником информации для учащихся. Современный первоклассник с трудом представляет себе жизнь без современных средств коммуникации и мультимедийной информационной среды. А учитель начальных классов, на которого возложена миссия формирования компьютерной грамотности учащихся, зачастую проигрывая перед ними в способности использовать информационные и коммуникационные технологии в актуальных для ребенка потребительско-бытовом и игровом аспектах, соответственно перестает быть авторитетом для них во всех вопросах, связанных с использованием современных технологий.

Одним из основополагающих показателей профессиональной готовности учителя начальных классов к успешному функционированию в современных образовательных условиях является его компетентность в области применения информационных и коммуникационных технологий (ИКТ-компетентность) [2].

На основе Указа Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года №922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» была разработана Государственная программа «Информационный Казахстан-2020». Цель этой программы, является создание условий для перехода к информационному обществу. Основные задачи этой программы: внедрение ИКТ в начальное образование, обеспечение подготовки и повышение квалификации преподавателей начальных классов для функционирования системы электронного обучения, также обеспечение детей инвалидов оборудованием и программным обеспечением.

Во многих странах уже существует так называемая политика интеграции ИКТ в начальное образование, оно уже успешно реализуется и используется как программа. На данный момент в нашей образовательной среде нету четко разработанной схемы интеграции ИКТ в начальное образование. Чтобы обеспе-

читать грамотное и всестороннее внедрение ИКТ в начальное образование мы поставили задачи которые нужно решить в первую очередь.

Это:

1. Профессионализм педагога и его информационно-коммуникационной активности.
2. Владение техникой и общей информационной культуры.
3. Ресурсная и методическая обеспеченность.
4. Специальные курсы повышения и переподготовки квалифицированных преподавателей по грамотности ИКТ

Педагоги образовательных учреждений в какой-то степени владеют техниками общей информационной культуры (общая ИКТ компетентность) в сотрудничестве с учащимися, используя для этого информационную среду внутри образовательной организации и поддержку в системе повышения квалификации.

Необходимо провести небольшое исследование и может сделать нововведение значительно более действенными. В целом, в таком исследовании требуется оценить состояние ИКТ в школах в настоящее время, уровень развития услуг, которыми могут воспользоваться школы, а также отношение к ИКТ в образовании учителей и учащихся и их опыт по использованию ИКТ.

1 Государственная программа «Информационный Казахстан-2020» Указ Президента Республики Казахстан от 8 января 2013 года №464.

2 Об особенностях преподавания основ наук в общеобразовательных организациях (в том числе, реализующих инклюзивное образование) Республики Казахстан в 2014-2015 учебном году. Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И.Алтынсарина, 2014. – 181 с.

3 Зайцева, С.А. Теоретико-методологические основы подготовки учителя начальных классов в области современных информационных и коммуникационных технологий [Текст]: Монография / С.А. Зайцева. – Шуя: Изд-во ГОУ ВПО «ШГПУ», 2011. – 166 с.

4 Информационные и коммуникационные технологии в образовании: монография / Под редакцией: Бадарча Дендева – М.: ИИТО ЮНЕСКО, 2013. – 320 стр.

Түйін

Бұл мақалада жалпы білім беру мекемелеріндегі ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың жүзеге асуын ұйымдастыру мәселелері қарастырылған. Осы мәселелерді шешу үшін негізгі міндеттер анықталып, ғылыми тұрғыдан зерттеудің алғышарттары жасалды.

Біздің еліміздің экономикасын тұрақтандыру және бәсекеге қабілетті білім беруді жоғарылату үшін, тиімді сапалы білім беру арқылы адам капиталын дамытуға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы жасалды. Бағдарламада қарастырылған мақсаттарының ең негізгісі болып адами капитал екендігі белгілі. Онда «жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене бітімі және рухани дамыған азаматын қалыптастыру, тез өзгеретін әлемде оның табысты болуын қамтамасыз ететін білім алуға қажеттілігін қанағаттандыру, еліміздің экономикалық әл-ауқаты үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамыту» деп айтылған.

Желілілік технологияларының қарқынды дамуы ақпараттандырудың негізгі қоры болып тарату, көбею сияқты тұрақты тенденциясымен байқалады, яғни коммуникациясы қалыптасады. Бірақ сонымен қатар коммуникация ең кең мағынада түсіндіріледі – ол тек адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас орнату ғана емес, адамның қоршаған ақпараттық ортасымен қарым-қатынас жасауы болып қарастырылады.

Ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың дамуы қоғамның зияткерлік қорына тікелей байланысты болып келеді. Білім беру жүйесінің ең негізгі деңгейі болып - бастауыш білім беру жүйесі екендігі белгілі, өйткені бұл сатыда өсіп келе жатқан ұрпақ ақпараттық қоғамға тікелей енеді, ақпараттық және коммуникациялық базасының алғашқы баспалдағынан өтеді деген сөз. Бастауыш білім беру жаңа стандартында, мұғалімнің ең негізгі кәсіби міндеті болып, білім алушыларды білім алуға үйрету, яғни білім алушылардың универсалды оқу іс-әрекеттерін және ақпаратпен тиімді де нәтижелі тәсілмен жұмыс жасауға үйрету, бұл дағдылар ақпараттық-коммуникациялық білім аясында туындаған мәселелерді дұрыс шешуге көмегін береді.

Ключевые слова: интеграция, информационные и коммуникационные технологии, начальное образование

Summary

In this article it is considered problems of the organization information and communication technologies in educational institutions. For this decision the main objectives are defined, and scientific prerequisites are revealed.

For increase of competitiveness of education, development of the human capital by ensuring availability of quality

education, thereby providing the steady growth of economy of our republic – the State Program of a development of education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 was developed. One of the purposes of the program is "formation at comprehensive schools intellectual, physically and spiritually developed citizen of the Republic of Kazakhstan, satisfaction of his need for education providing success in quickly changing world, development of the competitive human capital for economic wellbeing of the country".

Due to the rapid development of network technologies the steady tendency to that the prevailing actions with information as not its producing, but distribution and replication, that is communications become the main resource, was outlined. Thus communication is understood by us in the broadest sense – not only in respect of direct interpersonal communication, but also in respect of interaction of the person with the information environment surrounding it.

Development of information and communication technologies is in direct dependence on an intellectual resource of the society originating in the course of education. Special value among all levels of educational system has primary education in which are put adaptive information and communication base for natural entry of the child into information society. In the new educational standard of elementary school it is noted that the main professional objective of the elementary school teacher is the task to teach the pupil to study, that is to organize work on assignment by the pupil of universal educational actions and effective modes of work with information which will allow it to be guided in the information and communication educational environment and purposefully to solve the put educational problems.

Keywords: integration, information and communication, technologies primary education

УДК 37.046.16

РЕАЛИЗАЦИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРИМЕРЕ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНИКА

Д.Д. Абилдабекова – *к.п.н., доцент,*

У.Т. Карымсаков – *к.т.н., доцент,*

А.Ш. Маубекова – *преподаватель,*

А.М. Исцова – *ст. преподаватель, КазНПУ им. К.И. Сатпаева*

В данной статье рассматривается реализация дидактических принципов обучения в системе компьютерного обучения, в частности, на примере электронного учебника «Инженерная графика». Основу обучающей системы составляют программы, к которым предъявляется ряд психолого-педагогических требований в плане реализации целей обучения через многообразие обучающих воздействий с учетом положений педагогики, психологии и дидактики; а также стимуляции высокой активности обучаемого, обеспечения развивающего эффекта обучения и его индивидуализации, ведения педагогически направленного диалога с предоставлением возможности его модификации и корректировки.

Ключевые слова: Обучающая система, адаптивная педагогика, геометро-графическая подготовка

Современный уровень развития технического и программного обеспечения компьютерной технологии достаточно высок и предоставляет широкие возможности в использовании компьютера как одного из средств использования в обучающих системах [1].

Обучающая система – это комплекс, связанных логическим единством и, возможно, программной совместимостью функциональных компонентов, осуществляющий вспомогательную или основную учебную функцию в рамках определенного учебного процесса [2].

С точки зрения дидактики систему компьютерного обучения можно представить как систему обучающих программ и способов их реализации. Основная функция компьютерного обучения – это управление учебной деятельностью студента. Она реализуется через обучающие программы. Самостоятельная работа студентов в присутствии преподавателя, который может дать своевременную консультацию, выход из нестандартной ситуации относится к организационной форме работы в компьютерном классе [3-5].

Разработка системы компьютерного обучения может содержать следующие этапы:

1. Определение видов занятий по данному курсу: лекция, лабораторное занятие, практическое занятие.
2. Формулирование целей и разработка учебных задач обучения в процессе проведения всех видов занятий по данной дисциплине.
3. Определение учебного материала и дифференциация его на модули и темы в соответствии со сформированными ближайшими и перспективными целями.
4. Интеграция учебных задач и имеющихся типов ПК и написание сценария процесса обучения

(возможна адаптация как задач к ПК, так и наоборот - ПК к задачам, если это позволяет бюджет обучающей организации).

5. Обеспечение программными продуктами, отладка и запуск системы.

Таким образом, главная особенность разработки системы компьютерного обучения состоит в том, что вначале надо проектировать процесс обучения, затем учебные задачи, ориентированные на возможности, предоставляемые компьютером, а затем их программное обеспечение.

Внедрение компьютерных технологий в процесс обучения позволяет:

1. Значительно количественно и качественно расширить круг задач;
2. Реализовать любой уровень учебной деятельности;
3. Учитывать личностно-индивидуальные особенности обучаемых;
4. Добавлять элемент игры в поставленных задачах;
5. Отображать в динамике развитие решения поставленной задачи в сопровождении с комментариями;

комментариями;

6. Применять всевозможные визуальные так называемые спецэффекты для отображения информации;

7. Повысить значение и эффективность самоконтроля студентов.

Основной характеристикой простейших обучающих систем является то, что обучающие воздействия строго детерминированы в зависимости от ответов обучаемого. В адаптивных системах учитывается история обучения студента. В ответ на одну и ту же ошибку обучающее воздействие может выдаваться или нет в зависимости от того, на каком уровне восприятия находится студент. Следовательно, надо отметить, что интеллектуальные системы, способные к самообучению и самосовершенствованию [6], наиболее приспособлены к живому процессу общения преподавателя и студента.

На первоначальном этапе, учитывая небольшой опыт внедрения компьютерных систем в учебный процесс, нами создан первый вариант простейшей обучающей системы с элементами адаптивной системы, где в отдельных случаях управление учебной деятельностью студента осуществляется не по ответам, а по процессу решения задачи. Одним из пунктов, на котором мы испытали основные проблемы, это учет психолого-педагогических аспектов процесса обучения. Наиболее эффективна та обучающая программа, в которой учитывается человеческий фактор, центром внимания которой является студент как субъект учебной деятельности.

Очевидно, что на первых порах целесообразно составлять обучающие программы без адаптации. Затем следует ввести простейшую адаптацию по выбору определенных типов вспомогательных задач в зависимости от наличия ошибок при решении, потом – в зависимости от наличия ошибок и их причин и т.д. Конечно же, идеальным является индивидуализированное обучение, адаптированное к возможностям и способностям каждого обучаемого.

Известно, что основу обучающей системы составляют программы, к которым предъявляется ряд психолого-педагогических требований в плане реализации целей обучения через многообразие обучающих воздействий с учетом положений педагогики, психологии и дидактики; а также стимуляции высокой активности обучаемого, обеспечения развивающего эффекта обучения и его индивидуализации, ведения педагогически направленного диалога с предоставлением возможности его модификации и корректировки.

Основой обучающей программы является учебная задача. При ее постановке надо учитывать ее существенное отличие от познавательных и производственных задач. Результат в учебной задаче важен лишь в единстве со способом достижения этого результата, лишь в плане достижения учебных целей, тем более, что графическое условие задачи может отличаться большим многообразием. Задача обучения состоит в обеспечении перехода от конкретного к общему, в усвоении геометрической сущности метода решения на конкретном примере и осознанного его применения при других условиях.

При разработке сценариев и их программном обеспечении должны быть учтены основные дидактические принципы обучения:

- научность (уровень изложения, терминология, строгость формулировок и доказательств);
- системность (законченность темы, взаимосвязи внутри темы и между отдельными темами дисциплины);
- последовательность (от простого к сложному); доступность (простота формулировок, дробность подачи информации);
- наглядность (использование чертежей, иллюстраций, мигающих изображений и других сервисных возможностей ЭВМ);
- связь с практикой.

Исходя из определенного опыта работы по созданию программного обеспечения можно выделить несколько типов обучающих программ по каждой теме курса:

1. информационно-теоретические программы (ИТП);
2. интерактивно-обучающие программы (ИОП);
3. программы решения задач (ПРЗ);
4. контрольные программы (КП).

Работа студентов в компьютерном классе включает два этапа: подготовку к занятиям по программам ИП и КОП и индивидуальную работу на занятии по программам КП и ПРЗ. Информационно-теоретические программы (ИТП) содержат изложение отдельных разделов курса, расчлененных на фрагменты, снабженные иллюстрациями и подчеркивающие отдельные положения. В качестве ИТП студентам предлагается электронный учебник «Инженерная графика» (Рисунок 1) и АУК ГРАФ, где им на уровне пользователя предоставлены возможности входа во все вложенные информационные уровни учебника. Автором вышеуказанных электронных учебников является доктор педагогических наук, профессор Джанабаев Ж.Ж., имеющий бесценный педагогический опыт в области геометро-графической подготовки будущих инженеров.

Учебный материал разбит на кадровые порции, содержащие такие фрагменты как: элементы теории, вопросы предтестового контроля, задачи по изучаемой теме, диагностика уровня знаний обучаемого и выраженная законченная смысловая информация. Практически, любой материал в электронной книге, помимо текста содержит анимированные красочные рисунки, многие примеры осуществлены со звуковым сопровождением. По каждому разделу имеется возможность проверить усвоенный материал с помощью запуска прилагаемых программ тестирования, не выходя из электронного учебника.

Электронный учебник «Инженерная графика» содержит тесты (Рисунок 2) по следующим темам:

1. Резьба;
2. Сложные разрезы;
3. Простые разрезы;
4. Сечения;
5. Выбор рационального чертежа;
6. Элементы зубьев;
7. Соединение деталей.

Помимо тестовых программ, электронный учебник содержит задания по каждой теме и примеры ответов. Выбирая соответствующий раздел, вы получите следующие варианты заданий. Главное, что их отличает от конспективного изложения книжного материала на экране дисплея, – это акцент на диалог педагога и студента, подчеркивание тех сторон этого диалога, которые реализуются только на экране дисплея и направлены на достижение учебных целей. Основная цель программы – вовлечь студента в процесс рассуждения, чтобы он не только усвоил основные понятия и определения, а мог бы восстановить все взаимосвязи и ход рассуждений.

Известно, что количество новых терминов и определений в порции информации не должно превышать 4% по ее объему (числу слов). При этом большое значение имеет сопоставление задач, выводов, их особенностей, возврат к рассмотренным ранее фрагментам, широкое использование звуковых и зрительных эффектов.

Особенность воздействия любой обучающей программы в нашем случае заключается в том, что она в той или иной мере направлена на реализацию всех сторон учебной деятельности студента: содержательной операциональной (умственные действия) и мотивационной (цели, мотивы, интересы).

Каждая из программ имеет свой элемент новизны, свой подход к решению учебных задач и достижению целей.

Наиболее сложной является контрольно-обучающая программа, реализуемая в форме педагогически направленного диалога, при разработке сценария которого надо учитывать немало психолого-педагогических требований.

Диалоговые обучающие системы отличаются от интерактивных исследовательских и других систем тем, что там главная цель диалога – уточнение параметров для решения задачи, а здесь – усвоение принципа решения задачи, методики подхода, установления связи с другими способами [7].

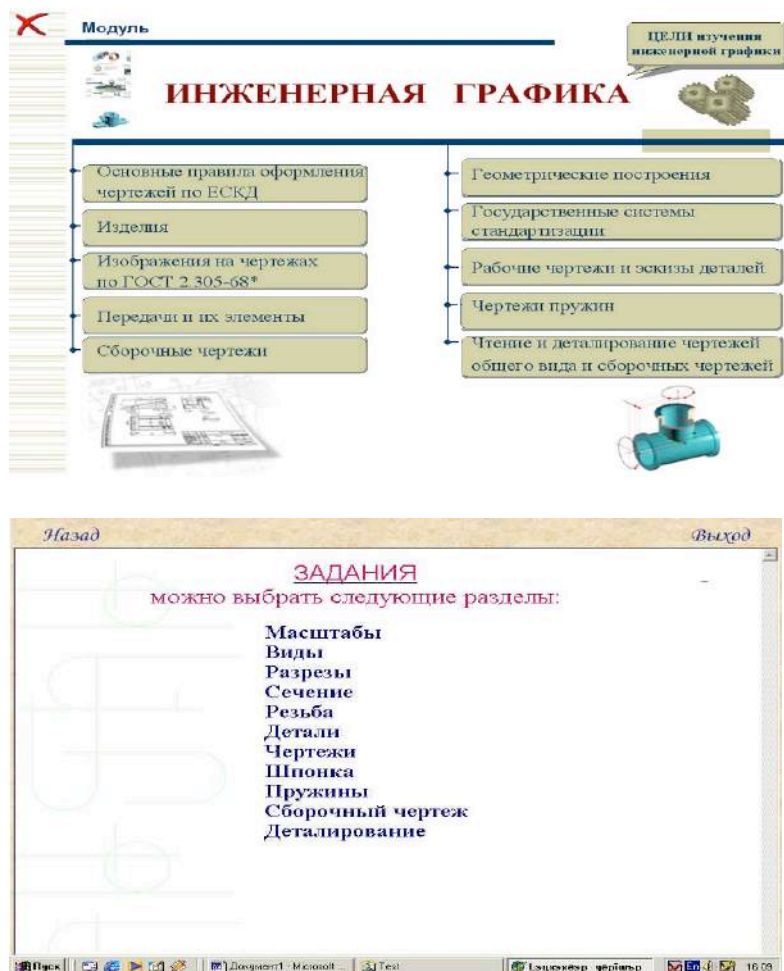

Рисунок 1– Электронный учебник Инженерная графика

В диалоге надо разумно сочетать общетеоретические указания и конкретные подсказки. Слишком общие теоретические указания вызывают неудовольствие студентов и недоверие к компьютеру. Обилие и излишняя конкретность подсказок отвлекает от осмысления процесса решения, исключает общий подход и усвоение всего метода в целом.

Количество информации должно быть дозировано. Не следует пытаться увеличивать объем сведений, надо выделить главное, дать возможность студенту самому по его желанию посмотреть остальное.

Обратим внимание на формирование ответов. Они могут быть выборочными и конструктивными. В случаях, когда более значимо усвоение материала или когда ответы представляют альтернативные решения, желательно иметь выборочный характер ответа. В контрольных программах ответ целесообразно конструировать, чтобы исключить возможность угадывания.

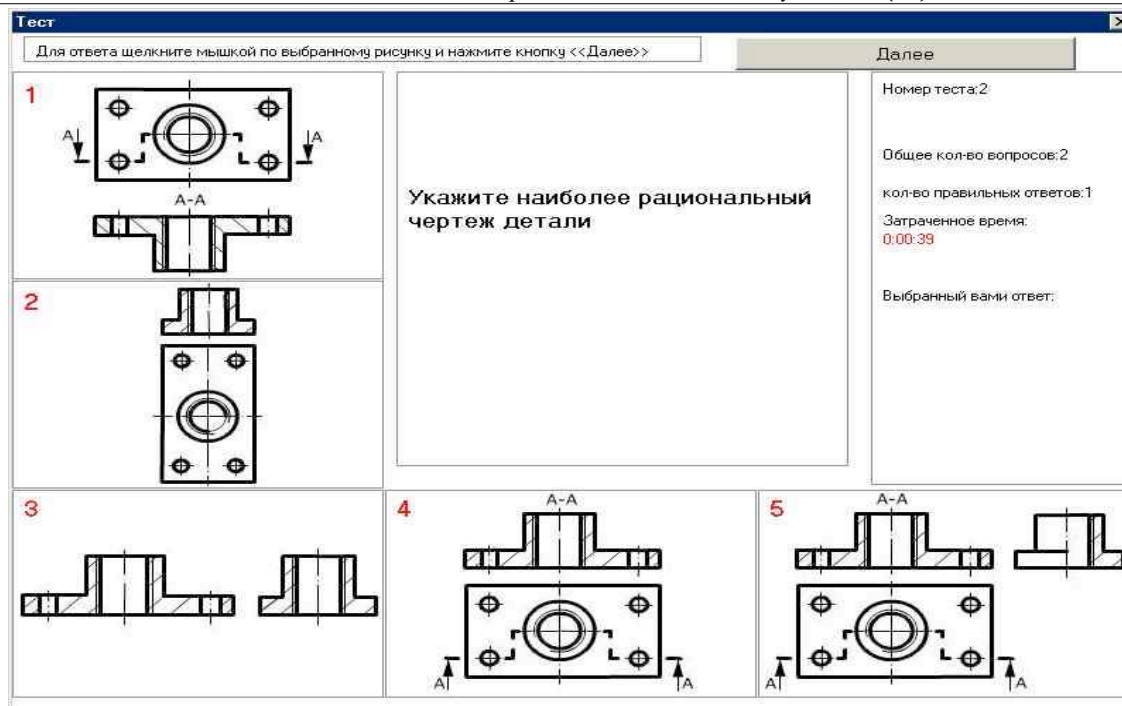

Рисунок 2 – Тесты по инженерной графике

По нашему мнению, в процессе изучения начертательной геометрии с использованием компьютера не стоит ставить перед студентами задачу составления программ, их трансляции и т.п. Вся работа студента за пультом дисплея должна быть направлена на выработку верного решения, а не на то, как полученный ответ ввести в машину. Это должно выполняться элементарно.

Таким образом, современные учебные программы курса начертательной геометрии и инженерной графики требуют внедрения в учебный процесс новых технологий изучения и обучения, основанных на широком применении новых информационных технологий. Такими технологиями являются различные типы компьютерных программ автоматизированных обучающих систем, электронные учебники, тестовые задания и т.п., которые применяются в организации новых форм передачи и контроля знаний, индивидуализации обучения, формирования умений и навыков на качественно новом уровне в процессе интерактивного диалога между обучаемым и компьютерной системой.

1 Высшая школа на пути реформ // тезисы Всероссийск. науч. практ. межд. конф. – Нрасноярск: Изд-во «Кларетианум», 1998. – 223 с.

2 Брусиловский П.Л. Построение и использование моделей обучаемого в интеллектуальных обучающих системах // Изв. АН СССР. Техн.кибернетика. – 1992. – С. 38-41.

3 Клейман Г.М. Школы будущего: Компьютеры в процессе обучения. – М.: Радио и связь, 1987. – 176 с.

4 Машибиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.

5 Машибиц Е.И., Бабенко Л.П. и др. Основы компьютерной грамотности. – Киев: Вища школа, 1988. – 215 с.

6 Джанабаев Ж.Ж., Еримбетова С.К. Адаптивная педагогика в вузе. Проблемы науки, образования и устойчивого социально-экономического развития общества в начале XXI века // сб. тр. межд. конф. – Шымкент: ЮКТУ, 2003. – С. 45-47.

7 Тыщенко О.Б. Диалог студента и компьютера // Высшее образование в России. – М., 2000. – №6. – С. 120-123.

8 Джанабаев Ж.Ж. Совершенствование содержания инженерно-графической подготовки специалистов в условиях развития информационных технологий: автореф. ... докт. пед. наук: 13.00.08. – Караганда, 2004. – 40 с.

УДК У Д К: 371.031

ПРОБЛЕМА ИДЕАЛЬНОГО В ПЕДАГОГИКЕ (ДЛЯ СОИСКАТЕЛЕЙ И МАГИСТРАНТОВ)

В.В. Трифонов – д.п.н., профессор кафедры общей педагогики и психологии КазНПУ им. Абая

В статье даётся определение понятия «идеальное». Раскрывается взаимосвязь «идеального» с творчеством личности. Обращается внимание на изучении объекта исследования с позиций сознательности и активности личности. Делается акцент на том, что для процесса идеализации объекта исследования всегда характерна психофизиологическая, не стандартная, мыслительная работа личности.

Ключевые слова: идеальное, личность, творчество, объект, теория, практика

Понятие идеальное, «...это прежде всего философское понятие, характеризующее специфический способ бытия объекта, представляющего (отражённого) в специфическом мире и жизнедеятельности субъекта» [1]. Другими словами, «...идеальное есть не что иное, как материальное, пересаженное в человеческую голову и преобразованное в ней» [2]. Если обратиться к истокам происхождения термина «идеальное», то этот термин обычно рассматривается в связи с философскими определениями понятия материализм и идеализм. В своём генезисе термин «идеальное» восходит к греческому определению понятия «идея» и отсюда «идеальное» как сопряжённые формы постижения человеком явлений объективного мира, его познания и преобразования. Эти формы были хорошо известны ещё в античной философии и описаны в трудах Платона, Сократа, Демокрита и Аристотеля. Однако с того периода времени проблема «идеального» в философии не только не потеряла своего познавательного предназначения, а наоборот, она сегодня стала ещё актуальнее и поднята на новую грань ее рассмотрения, например, современным философом Ильенковым Э.В. (3). Его философские воззрения ещё более актуализируют проблему идеального, как одну из познавательных форм, характеризующих сознание человека, которое проявляется в его индивидуальной деятельности. В связи с этим идеальное может быть понятно, как то, чего пока нет в окруженном нас мире, но оно может быть сделано человеком в связи с его новыми интересами и потребностями, которые могут быть реализованы в практической деятельности. При этом сам результат этой деятельности не может быть «идеальным». Идеальным будет сам процесс творческого протекания этой деятельности. Ведь если деятельность человека, например, каким-то образом не состоялась, то и самого результата не будет. Почему, именно, так, а не иначе. Потому, что сама деятельность «идеального» существует только в её творческом мысленном созидании человека, а не в практическом её проявлении. К этой творческой форме сознательного и целенаправленного преобразования окружающей нас действительности можно отнести психолого-педагогические, нравственные, правовые, государственно-политические и другие нормы и правила организации и совершенствования повседневной жизни людей. При этом, все они направлены на развитие общества и личности человека. Отсюда идеальное выступает, как объективный процесс сознательно-волевой и преобразующей деятельности человека, как аспект его мироздания и высокой духовной культуры. Ведь если посмотреть на этот процесс более внимательно, то не трудно заметить, что, «идеальное» - это, действительно, не выдумка, так называемых, идеалистов, а реальный факт существования творческой деятельности человека. При этом, надо иметь ввиду, что вне самого человека и преобразующей работы его головного мозга, никакого «идеального» нет и не было, т.к. оно существует только внутри самого человека. «Идеальное» не может быть независимо от работы человека и его психофизиологического состояния, особенно уровня развития памяти, внимания, воображения, интуиции, теоретического озарения или даже просто фрагментарного прозрения. В любом случае должна быть творческая активность человека и проявляется она в продуктивной работе его мышления. Отсюда по характеру этой созидательной работы можно говорить о высоком или низком уровне протекания у человека его мозговых нейродинамических процессов. «Идеальное» судя по всему, есть объективный процесс и проявляется он не иначе, как в творчестве человека, в противном случае он просто не существует. Надо понимать, что мыслительная работа творческой личности постоянно активизирует поступающую к ней информацию, перерабатывает её, дифференцирует и своевременно выдаёт объективно-субъективное понимание и описание изучаемого объекта. Например, это может быть в виде педагогических систем и моделей, оптимальных параметров их функционирования и управления, неординарных схем, чертежей, произведений искусства и т.д. Но они не будут идеальными, если их не актуализировать и творчески не преобразовать в сознании личности. В любом случае - это есть психофизиологическая мыслительная работа человека, уровень его сознательного и творческого состояния. Это состояние обычно выражается в продуктах деятельности личности: докладах, рефератах, монографиях, учебных пособиях, диссертациях и других формах активной, преобразующей деятельности человека. Например, нам дан какой-то конкретный объект исследования. На основании этого объекта мы идеально разрабатываем, с оригинала, его динамическую модель, которая будет независима от значимости и ценности этого объекта.

При этом нельзя нарушать условия разработки этой модели и главное, должен быть понятен и оправдан сам процесс переноса опытно-экспериментальных данных с разработанной автором модели на её оригинал.

Затем в этом объекте, мы находим предмет исследования и на основании этого пытаемся идеально переделать, преобразовать в своем сознании этот объект, но уже на новом для науки, структурном уровне его управления и функционирования. При этом надо иметь ввиду, что у человека нет в голове нейродинамического кода или мыслительного алгоритма, чтобы по-новому отобразить этот объект и все процессы его управления. И если исследователь не является творческой личностью, то он почти всегда произвольно

раскрывает найденный в нём предмет исследования. Происходит это, как правило, без чёткого понимания того, повлияло ли творческое воображение автора на позитивное изменение этого объекта исследования или не повлияло. Ведь такой исследователь, обычно, не имеет, на этот счёт, ясного представления, что он сотворил и, что получил в итоге. При этом надо понимать, что сам термин «изменение» объекта и его «преобразование» – это не одно и то же. Изменение, обычно, бывает незначительным, малосущественным а преобразование – это всегда существенно важное, новое и достаточно основательное.

Создание исследователем любого идеального объекта, его структуры, системы или модели, в любом случае, это есть мысленный проект и творческий результат процесса идеализации, который появился в голове исследователя. По сути дела, это есть субъективный исследовательский план новизны его научной работы, который опирается на объективные факты реальности функционирования какой-либо психолого-педагогической системы. Безусловно, во многом здесь есть заслуга самой личности, сумевшей получить достоверную информацию об объекте исследования, а также умеющей оперировать этой информацией с целью совершенствования этого объекта. Поэтому такой подход, как правило, является, в известном смысле, образцом, идеалом, созданным умом человека во имя его счастья и блага. Без этой античной идеи, блага и счастья, по сути дела, нет подлинного нахождения истины, гармонии и мотивации, стремления человека к вечному и неустанному поиску правды, справедливости, добра и красоты. Возможно, именно, это и должно составлять, по большому счёту, основу преобразования нашего современного общества. При этом, сам характер преобразования общества и, находящихся в нём любых объектов, всегда начинается с анализирующей и критической работы мыслительной деятельности человека. Здесь уместно вспомнить аналитические высказывания известного классика о том, что «самый плохой архитектор от наилучшей пчелы с самого начала отличается тем, что, прежде чем строить ячейку из воска, он уже построил её в своей голове. В конце процесса труда получается результат, который уже в начале этого процесса имелся в представлении человека, т.е. идеально» [4].

Безусловно, это далеко не новое видение философского понятия «идеального» познающим субъектом, но оно обязательно должно соотносится с реальными умственными возможностями исследователя и, главное, достоверно и объективно подтверждаться будущими результатами его практической деятельности.

Если же этого нет, то это уже не теоретическая разработка и заслуга исследователя, а его житейский вымысел, бесплодная, пустая фантазия, протекающие, в лучшем случае, на уровне здравого смысла.

Если же имеет место творческое преобразование объекта, то это всегда замысел, план, проявление уникальной субъективности личности, порождённые её индивидуальным сознанием и апробированные на практике идеи. Нельзя также забывать, что понятие «идеальное», всегда сопряжено с материальным и выражается в предметно-практической деятельности, в которой воплощены все психолого-педагогические образы, модели, системы, творчески переконструированные исследователем на базе его реальных умственных возможностей. Если же этого нет, то ему, нередко, говорят, что ваши теоретические разработки – это всего лишь идеи, мечты и пустые пожелания. Однако, если исследователь может их опытно-экспериментальным путём объективно проверить и доказать право на достоверность, то это уже будет не произвольная теоретическая модель, система или перекомбинация, а рождённые в голове автора новые мысли об объекте исследования, которых ранее не было в теории, но которые у него появились, были им творчески придуманы, апробированы на практике и благодаря этому в изучаемом объекте раскрыта новая предметная грань.

Необходимо подчеркнуть, что любую опытно – экспериментальную работу следует рассматривать, как передовую практику, которая корректирует теоретическую разработку исследователя. При этом, результаты этой передовой практики могут и не соответствовать теории или же, наоборот, соответствовать теории, но только частично. Нередко также случается, что результаты практики могут привести исследователя к результатам прямо противоположным теоретически поставленной цели. Однако надо помнить, что не соответствие результатов практики характеру разработанной теории, познавательно не менее ценно, чем их соответствие. В случае же не соответствия, нужно теоретически корректировать либо цель, либо практические условия и средства реализации этой цели. Преобразование объекта – это всегда подтверждённый результат практики, соответствующий поставленной цели. Без этого преобразование объекта не будет являться практикой. В психолого-педагогической деятельности практика всегда связана с людьми, орудиями их труда, фиксирующей аппаратурой, измерениями и другими средствами, использование которых приводит к преобразованию объекта и изменению личности самого исследователя, его сознания и поведения. Надо также всегда иметь в виду, что в любом идеально разработанном объекте исследования, например, всем хорошо известном, учебно-воспитательном процессе, должна быть видна ясная цель его преобразования в виде новой системы или модели и убедительно показаны достоверные практические результаты, подтверждающие авторское право на существование этой теоретической новизны исследователя.

В научно-познавательном процессе всё это, безусловно, взаимосвязано и образует идеально разработанную исследователем теоретически новую систему, направленную на практическое преобразование объекта исследования.

При этом, результаты практики невозможно получить без активности самого субъекта исследования, его научной порядочности и объективности интерпретации полученных данных, заслуживающих доверия. Ведь нередко бывает и так, что даже не достоверные факты, которые были получены на практике, исследователь успешно их подвёрстывает под теоретическую разработку. По сути дела он диктует теории свои практические условия. Однако, по большому счёту, научно-теоретические достижения, претендующие, например, на уровень открытия, не должны находиться на обочине практической стихии. Для получения таких, достоверных знаний исследователю нужно искать и находить обоснованное соотношение между теорией и практикой. При этом надо всегда иметь в виду, что есть практика передовая, а есть и не передовая, отсталая практика. Здесь очень важно разумно претворить в жизнь известный в науке принцип связи теории и практики, который достаточно сложен, и, особенно, при его реализации. Ведь в науке всегда был и есть узкий практицизм, а есть и «чистая теория науки», т.е. теория ради поиска грана истины науки. Последователи последней часто утверждают, что теория перестаёт быть теорией если она обременена практикой. Возможно, это и так. Например, атомную энергию, космические ракеты, компьютеры, достижения в области молекулярной биологии и многое другое открыли не практики, а учёные, которые занимались «чистой наукой», а не голой практикой. Практики же все научные достижения теоретиков только воплотили на опытном производстве для их использования людьми в повседневной жизни. Из этого очевидно только одно, что и то, и другое неразрывно взаимосвязано и взаимообусловлено. И здесь нужно всегда помнить известное в науке определение, «что если практика есть критерий истинности теории, то подлинно научная теория есть критерий правильности практики». Безусловно, что при оценке каких-либо практических результатов к этому научному положению необходимо всегда подходить мудро, осторожно и, главное, синхронно его индивидуализировать. Например, в учебно-воспитательной работе со студентами и, особенно, в период прохождения ими педагогической практики в общеобразовательной школе. Ведь, именно, в этот период своего профессионального и, так скажем, компетентностного становления, как личности, они пытаются соединить свои теоретические представления, полученные ими в педагогическом университете, в виде идеальных, оценочных знаний, с передовой практикой их претворения в школе. Надо полагать, что мы, как преподаватели университетской общеобразовательной кафедры, совместно с методистами специальных кафедр по предмету, а также учителями школы сумеем оказать будущим специалистам профессиональную для них помощь в реализации теоретических и «идеальных», на сегодня, знаний, полученных ими в высшей педагогической школе, в практике учебно-воспитательной работы со школьниками.

1 *Философский энциклопедический словарь*. - М., 1983. - С. 197.

2 *Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 23*, - С. 21.

3 *Ильенков Э.В. Дialeктическая логика. Очерки истории и теории*. - М., 1984. - С. 164-168.

4 *Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т.23*. - С. 189.

Summary

In article definition of the concept "ideal" is given. The interrelation "ideal" with creativity of the personality reveals. The attention on studying of object of research from positions of consciousness and activity of the personality is paid. The emphasis that for process of idealization of object of research psychophysiological, not standard, cogitative work of the personality is always characteristic is placed.

Keywords: ideal, personality, creativity, object, theory, practice

УДК 378.147-322+61: 808.03

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

О.Я. Сулейменова – доцент,

А.А. Садыкова – ст. преп.,

И.В. Лозенко – ст. преп., КазНМУ имени С.Д. Асфендиярова

Основными навыками, которые необходимы студентам для овладения иностранным языком, являются: беспереводное чтение литературы по специальности и умение вести беседу на профессиональные темы.

Студенты должны овладеть основами фонетики, грамматики, лексики, синтаксиса и пунктуации иностранного языка в единой целостной системе и использовать полученные навыки в самостоятельном построении предложений, монологов и диалогов на изучаемом иностранном языке.

Литературному языку присущи различные функциональные стили речи: официальный, научный, публицистический, повседневное общение, художественная литература, которые используются в определенных сферах общественной жизни. Студентам неязыковых вузов необходимо овладевать особенностями научного стиля речи по специальности, который может сочетаться с письменной и устной формами речи.

Ключевые слова: лингвистические принципы и приемы; родной и иностранный язык; навыки; беспереводное чтение; литература по специальности; беседа; профессиональная тема; языковая система; монологи и диалоги; литературный язык; функциональные стили речи; сфера общественной жизни, научный стиль; письменная и устная речь

Изучение иностранного языка в неязыковом ВУЗе для большинства студентов является сложным процессом, так как им необходимо овладевать навыками и умениями другого языка в спонтанной речи, а также необходимо усвоить возникающие в ходе изучения иностранного языка понятийные категории и связи, отличающиеся от родного языка студентов. Следовательно, для преодоления таких сложностей необходимо знать психологические основы процесса языковой коммуникации.

Методика обучения иностранному языку имеет свой круг задач и проблем, разработка которых требует постоянного сотрудничества со смежной наукой – лингвистикой, которая решает вопросы, связанные с характеристикой лингвистических закономерностей изучаемого языка, особенностей его грамматического строя, фонетической и лексической системы, а также с вопросами отбора и организации языкового и речевого материала. Связь между методикой и лингвистикой прослеживается на протяжении всей истории развития методики как науки, и характеризуется противоположными направлениями. Некоторые ученые считают, что методика преподавания иностранного языка является частью общей методики, педагогики и дидактики, и имеет к лингвистике лишь косвенное отношение. Другие ученые в этой связи видят прикладную область лингвистики.

Лингвистика, анализируя конкретный языковой материал, дает ему научно-обоснованную интерпретацию, которая имеет большое значение для методики преподавания. В последнее время взаимная связь между методикой и лингвистикой значительно активизировалась, так как лингвисты находят в обучении иностранному языку благоприятные условия для проверки полученных данных, а методисты часто пользуются лингвистическими теориями в решении своих проблем.

В неязыковом ВУЗе овладение иностранным языком должно стать средством пополнения знаний студентов по их основной специальности. Для студентов из умений и навыков иностранного языка основными являются: беспереводное чтение литературы по специальности и умение вести беседу на профессиональные темы. Следовательно, преподавателю иностранного языка в неязыковом ВУЗе необходимо использовать основные лингвистические принципы и приемы обучения.

Принципы обучения – основные положения, определяющие характер процесса обучения, которые формируются на основе избранного направления и соответствующих этому направлению подходов. Четко сформулированные принципы обучения помогут решить вопрос о том, как и какое содержание обучения отбирать, какие материалы и приемы использовать.

Лингвистические принципы:

- учет влияния родного языка на овладение иностранным языком;
- учет особенностей овладения изучаемым языком как промежуточный языковой системой – постоянно меняющаяся языковая система, которая находится между родным и изучаемым языками и по своей сути индивидуальна для каждого студента и совершенствуется по мере овладения языком, приближаясь к системе изучаемого языка;
- принцип коммуникативной компетенции в процесс обучения иностранному языку;
- иностранный язык необходимо рассматривать, как целостную звуковую систему, состоящую из отдельных уровней структур (буквенно-фонетической, грамматической, синтаксической, лексической, фразовой, текстовой и др.).

Студенты должны овладеть основами фонетики, грамматики, лексики, синтаксиса и пунктуации иностранного языка в единой целостной системе и использовать полученные навыки в самостоятельном построении предложений, фраз, монологов, диалогов на изучаемом иностранном языке. Во время учебного процесса студенты знакомятся с отдельными уровнями структурами изучаемого иностранного языка и учатся объединять их в единую языковую систему, необходимую для коммуникативного общения.

С системно-структурным подходом к изучению иностранного языка тесно связан функциональный подход, т.е. иностранный язык – средство общения и обмена информацией между людьми разных национальностей и разного уровня культуры. Прежде всего, студенты должны иметь представления об основных понятиях функциональной лингвистики и стремиться понимать что такое «язык-речь-речевой акт», они должны научиться общению на изучаемом иностранном языке и читать научную литературу по специальности.

Лингвистика также уделяет большое внимание реальным формам существования языка, как средства общественной коммуникации. Основными формами существования национального языка являются: литературный язык, обиходно-разговорный язык, территориальные диалекты. С целью ведения беседы студенты ВУЗов обычно изучают основы литературного иностранного языка, а также основные особенности функционирования разговорной речи. Литературный язык выполняет разнообразные функции, границы его употребления значительно шире. В современном обществе люди общаются на литературном языке, что усложняет его внутреннюю и внешнюю структуру, происходят некоторые изменения в системе и функциях литературного языка для построения стилистических правильных монологических и диалогических высказываний.

Естественному языку присущи две материальные функциональные формы: звуковая и графическая. Все звучащие элементы языка можно изобразить через графику, ровно как все, что написано может быть произнесено.

При изучении иностранного языка необходимо овладевать особенностями устной и письменной речи, которые представляют собой модель процесса реального общения по основным параметрам: мотивированность, целенаправленность, информативность процесса общения, новизна, ситуативность, функциональность, характер взаимодействия обучающихся и система речевых средств. Благодаря этому создаются условия обучения, адекватные реальным, что обеспечивает успешное овладение навыками и умениями и их использование студентами в условиях реального общения.

Устная речь пользуется широкой гаммой ритмико-мелодических и интонационных возможностей языка, письменная речь обладает сложным синтаксисом, большим арсеналом синонимических и анатомических языковых средств и развивается в этом плане. Изучая иностранный язык студенты должны овладеть основами письменной речи, так как они должны правильно и грамотно записывать результаты своих научных исследований.

Литературному языку присущи различные функциональные стили речи: официальный, научный, публицистический, повседневное общение, художественная литература, которые используются в определенных сферах общественной жизни. Студентам неязыковых ВУЗов необходимо овладевать особенностями научного стиля речи по специальности, который может сочетаться с письменной и устной формами речи. Письменная форма речи используется при написании статей (печатные издания), устная речь – выступления на занятиях, конференциях, симпозиумах, съездах и т.д.

Анализ функционального расслоения литературного языка может помочь при разработке лингвометодической концепции обучения иностранному языку. Студент должен овладеть стилем повседневного общения, общественно-политическим и научным, что позволит общаться в профессиональной, общественной и бытовой сферах. Перечисленные стили связаны с устными и письменными формами речи, поэтому студентам необходимо постоянно развивать и совершенствовать устные и письменные речевые навыки. Правильность и культура устной и письменной речи должны быть ведущими факторами всего процесса по обучению иностранным языкам в ВУЗе.

При исследовании речевого акта происходит естественное и закономерное смыкание лингвистики с психологией, социологией и теорией коммуникации, что представляет большой интерес при лингвистическом анализе механизмов речевых актов. Для формирования у студентов навыков общения на иностранном языке, аналитического чтения и перевода иноязычной литературы по специальности большое значение имеет лингвистический анализ механизма возникновения речевых актов и составление на этой основе учебных ситуативных упражнений. Речевые акты в свою очередь имеют ряд стандартных условий: материальная форма коммуникации (устная или письменная), цель коммуникации (сообщение или получение информации), область коммуникации (публичная, профессиональная, бытовая), тема коммуникации (события общественной, культурной жизни, явления науки), под влиянием которых формируются стандартные формы речевого общения.

Таким образом, использование на занятиях основных лингвистических приемов и принципов позволяет преподавателю повысить эффективность обучения студентов иностранным языкам в неязыковом ВУЗе.

1 Бородулина М.К., Карлин А.М., Лурье А.С., Минина Н.М. *Обучение иностранному языку как специальности (Немецкий язык)* – М.: «Высшая школа», 1975. – С. 11-31

2 Брандес М.П. *Стилистический анализ. / на материале нем. и англ. языков* – М.: «Высшая школа», 1971 – С. 106-118.

3 Маслова А.М., Вайнштейн З.Н., Плебейская Л.С. *Учебник английского языка для медицинских вузов.* – М.: «Лист Нью», 2005. – С. 3-5.

4 Марковина И.Ю., Максимова З.К., Вайнштейн М.Б. *Английский язык для студентов-медиков.* – М.: ГЭОТАР – Медиа, 2013 – С. 3-6.

5 Мухина В.В. Английский язык для студентов-стоматологов. – М.: Изд.-во АСТ, 2003. – С. 3-6.

6 Муравейская М.С., Орлова Л.К. Английский язык для медиков. – М.: Флинта: «Наука», 2011. – С. 3-4.

7 Чурилов Л.П., Строев Ю.И., Утехин В.И., Скоггинс У.Дж. и др. Английский язык для медиков. – СПб.: ЭЛБИ – СПб, 2012 – С. 4-5, 8-14.

Түйін

Мамандық бойынша аударусыз оқитын әдебиет пен кәсіптік тақырыпқа әңгімелесе алу дағды негіздері студенттердің шет тілін меңгеруі үшін қажет.

Студент біріккен толық жүйеде шет тілінің пунктуация, синтаксис, лексика, грамматика және фонетика негіздерін меңгеру және оқитын шет тілінде өздігінен диалог, монолог және сөйлем құруда дағдыны қолдану қажет.

Әдеби тілге әртүрлі функционалды қоғамдық өмірде белгілі бір салада қолданылатын сөйлеу түрлері бар, олар: негізі, ғылыми, публицистикалық, күнделікті ара қатынас, өнер әдебиеті. Тілдік емес жоғарғы оқу орындарының студенттері сөйлеудің жазбаша және ауызша түрлерімен байланысатын мамандық бойынша сөйлеудің ғылыми түрдегі ерекшеліктерін меңгеру керек.

Түйін сөздер: тіл қағидалары мен тәсілдері; ана тілі мен шет тілі; дағды; аударусыз оқу; мамандық бойынша әдебиет; әңгіме; кәсіптік тақырып; тілдік жүйе; монолог және диалог; әдеби тіл; функцияналды сөйлеу түрі; қоғамдық өмір саласы; ғылыми түр; жазбаша және ауызша сөйлеу

Basic skills, which are necessary for students in mastering foreign language are the followings: reading special literature without translation and skills to hold a conversation on professional themes.

Students must acquire the bases of foreign language phonetics, grammar, lexis, syntax and punctuation in whole united system and use the obtained skills of self-constructing sentences, monologues and dialogues in studied foreign language.

Literal language has different functional speech styles: official, scientific, publicistic, daily communication, art literature, which are used in certain spheres of social life. Students in unspecialized high schools must study the peculiarities of special scientific speech style, correlating with written and oral speech forms.

Key words: linguistic principles and methods; native and foreign language; skill; untranslated reading; special literature; conversation; professional theme; linguistic system; monologues and dialogues; literal language; functional speech styles; sphere of social life; scientific style; written and oral speech forms

УДК ӘОЖ 378.016.02:811.411.21(574)

تدريس مهارات التعبير في التعليم الجامعي
د. كولثون عبد الرحمانوفا جامعة باسم آباي

К.Х. Абдрахманова – к.ф.н., проф. КазНПУ им. Абая

Language is used to create a relationship between people. The meaning of creation of a relationship is people's communication with each other, it means people talking to each other, by talking to each other they give their opinion. People can not communicate without language. Language helps to give a person's thoughts perfectly clear to the other person. That is why, language means of communication. In this article, the audience studied the Arabic as a foreign language for foreign language students and shows the importance of phonetics in formation of four skills. Through the development of the correct phonetic we are increase speaking and reading, listening and writing skills. To spell the correctly the sounds of the Arabic language - motivate to increase the activity of the four key aspect of the training process. At the initial stage is the introduction of phonetic or lexical and phonetic courses. Preference will be given to the first six weeks, and the rest of the course conducted as a correction of phonetics, correct supervision of works associated with the phonetics. In a later stage of Phonetics course by organizing lesson, the final group of students learn skills, evaluation, which helps to analyze the results achieved.

Keywords: psychology, basics of pedagogy, basics of language, auditory features, the use of words, specific sounds, recording method, the method of reading

إن الهدف الأساس من تدريس اللغة العربية في جامعات قازاقستان، هو تكوين مهارات لدى الطلاب للتكلم باللغة العربية بشكل سلس و دقيق. سواء كان هذا التعبير شفويا أو كتابيا، و أيضا قدرتهم على كتابة النصوص العربية و فهمها بشكل جيد.

و التعبير بمعناه العام له أهداف خاصة نجلها فيما يلي:

1. القدرة على توضيح الأفكار باستخدام الكلمات المناسبة و الأسلوب المناسب.

2. القدرة على تنسيق عناصر الفكرة المعبر عنها بما يضيف عليها جمالا و قوة و تأثيرا عميقا في المستمع و القارئ.

3. قدرة الفرد على نقل وجهة نظره إلى غيره من الناس، و الإبانة عما بنفسه سواء بطريقة المشافهة أو الكتابة.

4. الفصاحة في القول و الأمانة في النقل، بحيث لا يعبر المعبر عن مواجهة المواقف بإبداء الرأي فيسرق رأي غيره و ينسبه إلى نفسه.

5. الانطلاق في الحديث أو الكتابة عندما تدعو الحاجة إليها، و ما أكثر المواقف التي تتطلب واحدا منهما.

6. الاحتفاظ بالتراث الفكري و غيره عبر العصور، ينبض بالحياة و يزخر بالمعاني و يدفع إلى الاستزادة و الابتكار.

إن التعبير الشفوي له صلة وطيدة بالتعبير الكتابي حيث يستعمل فيهما تقريبا نفس رصيد المفردات، و نفس تركيب الكلمات و الجمل، و يوظف فيهما الكلام الداخلي الذي يبدأ بأفكار المخاطب، و يستعمل فيهما كثيرا من السياقات العامة، و كلاهما يلعب دورا في عملية التواصل بين الأشخاص،

كما يوجد لديهم خاصيات تتعلق بتضارب إحساسات الأفراد و اختلافها.

ففي التعبير الشفوي، مثلا ، تلعب الإشارات و الرموز و الإيماءات، الدور الرئيس الذي يشكل الجمل المتنوعة على غرض القول.

و من إيجابيات التعبير الشفوي هو استعمال التراكيب بشكل حر و تلقائي ، و كذلك الشأن بالنسبة لعملية التواصل الشفوي، التي تتم بين المتكلم و المخاطب، حيث يوجد لدى هذا الأخير قدرة كبيرة على الاستيعاب ، و التركيز لأفكار التكلم و أحاسيسه ، بواسطة تعابير مختلفة و متنوعة ، مثلا، شبه جمل، تعجب، نداء، استفهام و غير ذلك.

ونجد صعوبات و عراقيل كثيرة في تدريس مهارات التعبير ، نظرا لاستعمال اللغة الفازاقية و الروسية كوسيط للفهم و اعتماد قواعد النحو الروسى و ليس العربى، بالإضافة الى عدة مشاكل أساسية و نذكر منها:

أ.الصعوبات في نطق الأصوات العربية

ترجع هذه الصعوبة بالأساس إلى تعدد مخارج الأصوات ، حيث هناك عشر مخارج للأصوات العربية: المخرج الشفوي، الشفوي الأنساني، الأنساني اللثوي، الجانبي، الغاري، الطبقي اللهوي، الحلقي الحنجري، فالباحثون يرون أن اللغة العربية تتوفر على عدد كبير من المخارج الاحتكاكية بالمقارنة مع لغات أخرى كاللغة الفارسية ، الروسية والإنجليزية وغير ذلك، إذ تبلغ مواضع الاحتكاك بالعربية سبعة ، في حين تتراوح في هذه اللغات بين خمسة مواضع و ثلاثة مما يؤدي إلى مشكلات نطقية و سمعية لدى الدارسين.

و هذه مشكلات نلقيناها عند الطلاب في جامعات قازاقستان، و سنأخذ نموذج تجربتنا العملية في تدريس اللغة العربية بجامعتنا، حيث نجد أن نطق الأصوات يسبب مشكلات كثيرة لعدد من الطلبة، مثلا بالنسبة للحروف المتشابهة نجد:

$\leftarrow$

إلى جانب أن تشابها هناك في أشكال الحروف مما يؤدي بالطلاب إلى عدم معرفتها و إدراكها إدراكا صحيحا ، من ثم ، تتغير أشكال الحروف في أول الكلمة ، أو في وسطها ، ثم في آخرها. فمثلا:

← ← ← ←

، لا يمكن التمييز بينهما إلا بالنطق تحت الحرف أو فوق الحرف.

و طرح الهزمة أيضا مشاكل عديدة في كتابتها، فمثلا قد نجدها تكتب على الألف مثل "سأل" و لكنه تنطق "عينا" ، مثل، "سعل" و كذلك نجد في وسط الكلمة: يؤمن ← يعمن، و أخيرا: سماء ← سماع.

و كذلك نجد مشكلات في نطق عدد من مخارج حروف اللغة العربية الأساسية، فمثلا الطلاب يستبدلون الحرف "ع" بالحرف "أ" قبلًا من نطقهم ← ← ← و غير ذلك.

ب. الصعوبات في التمييز السمعي بين الحركات:

الطويلة و القصيرة: ← ← ← ←

في نطق الشدة: ← ←

في إيقاع النبر و التنغيم السليم على مستوى الكلمة و الجملة؛

تبادل المفردات المتشابهة في النطق : ←

و سنلخص أوجه تشابه و اختلاف مخارج هذه الحروف في الجدول التالي:

لغات	تشابه	تطابق	اختلاف
اللغة الفارسية	ح، ص، ط، ض	ا، ب، ت، ج، خ، ر، ز، س، ش، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، و، ي، د	ث، ذ، ع، هـ، ظ، هـ
اللغة الروسية		ا، ب، ت، ج، خ، ر، ز، س، ش، ف، ك، ل، م، ن، و، ي، د	ث، ذ، ح، هـ، ظ، ط، ض، ص، ق، ع

ح. أخطاء شائعة في التراكيب اللغوية

- التذكير و التأنيث :

- الضمائر :

- الصفة و الموصوف:

- () () ()
- الاسم الموصول:

- مطابقة الفعل و الفاعل :

- المطابقة في الجملة الاسمية :

- أخطاء في ترتيب وحدات الجملة :

- أخطاء الربط : ذَهَبَ فِي الْجَامِعَةِ (ذَهَبَ إِلَى الْجَامِعَةِ) ، خَرَجَ فِي الْمَكْتَبَةِ (خَرَجَ مِنَ الْمَكْتَبَةِ) ؛

- أخطاء حذف الحرف: أَنْتَظِرْكَ مَحَطَّةُ الْقَطَارِ الْيَوْمَ (أَنْتَظِرْكَ فِي مَحَطَّةِ الْقَطَارِ الْيَوْمَ)؛

- إضافة أداة التعريف إلى صفة غير معرفة: شَرَكَةُ الْاِقْتِصَادِيَّةِ (الشَّرَكَةُ الْاِقْتِصَادِيَّةِ)، أَشْجَارُ الْعَالِيَةِ (أَشْجَارُ عَالِيَةِ)؛

•الحاق أداة التعريف بالمضاف : الزيارة الأماكن التاريخية (زيارة الأماكن التاريخية) ، المدير المدرسة (مدير المدرسة).
و على العموم ، فهذه الصعوبات والعراقيل التي تعترض الطلبة الحديث عهد باللغة العربية ، يمكن تجاوزها وتفاديها ، إذا ما وجد المدرس الكفاء الذي يتقن مهاراته التعليمية والتفكيرية للطلاب ، ويمكنهم من تملك ناصية اللغة العربية بشكل صحيح وجيد.

أسس التعبير

ينبغي في تعلم أية لغة أن تمارس ، و لنلاحظ أن المتعلم في المرحلة الأولى لتعلم اللغة ، يكرر ما يسمعه مرات ومرات ، يتماشي بما يحبه من أصوات ، و ما يستريح له من كلمات ، و الأمر نفسه يصدق على متعلم اللغة الثانية ، حيث يستلزم إتقانه لها أن يمارسها ما وسعه الجهد ، و ما أمكنته الوسيلة¹.

و يقصد بالتعبير طائفة من المبادئ العامة ، التي تلعب دورا في تكوين المهارات والخبرات ، و معرفتها تؤدي إلى نجاح المدرسين في دروس التعبير ، حيث تمكنهم من اختيار الموضوعات المناسبة والملائمة ، لكل مرحلة تعليمية والاسترشاد بالطرائق المثلى في التدريس. و هذه الأسس يمكن تصنيفها إلى ثلاثة أنواع ، هي : أسس نفسية ، أسس تربوية ، أسس لغوية.

الأسس النفسية

يقصد بالأسس النفسية مجموع المفاهيم والحقائق والمبادئ المستقاة من نتائج دراسات علم النفس فيما يتصل بتعلم اللغة أو تعليمها. و يجب على المدرس أن يستغل ميول الدارسين الخاصة بالتعبير عما يخالجه من أحاسيس ومشاعر. كما يشجعهم على البوح والإفصاح عما يشعرون به ، و يستغل المدرس هذا الأساس ، لمعالجة الدارسين الذين يمتنعون عن المشاركة في درس التعبير ، و يستغل ميلهم إلى الأشياء المحسوسة والمادية ، لأنهم يحجمون عن الأشياء المعنوية ، و هذا مبدأ أساس في تدرج مراحل التعليم المتلقي من الصعب إلى السهل.
و ينبغي الاستفادة من ميولات المتعلم ودوافعه ، أثناء حصة التعبير ، و كذا إيجاد المناخ الملائم لعملية التأثير ، من أجل التركيز على عمليتي التركيب والتحليل ، و قصدنا من عملية التحليل مدى قدرة المتعلم ، على استغلال ثروته اللغوية واستذكار ما يشتمل عليه قاموسه من مفردات ليعبر بها عن فكرته.

أما عملية التركيب فيقصد بها تأليف العبارة المطلوبة من تلك الألفاظ ، لأنه كلما تقدم عمر المتعلم زاد محصوله اللغوي و ازدادت خبرته بتأليف الكلام ، لأن تعلم اللغة في أساسها يعتمد على مبادئ المحاكاة والتقليد ، لذا يجب أن يستعمل المدرسون أسلوب الترغيب والتشويق ، في التعبير اللغوي حتى يستطيع الدارسون محاكاة الأسلوب و تتبع خطواتهم.

الأسس التربوية

يجب الإيمان في الأسس التربوية بمبدأ حرية الدارس ، ومن حقه ممارسة حريته الخاصة في التعبير ، من أجل انتقاء الموضوع الذي يلانمه دون قيد أو شرط ، و أن تكون له الحرية التامة للتعبير بوقت محدد ، وإنما يكون مرتبطا مع باقي المواد الأخرى ، لأنه نشاط لغوي ، متمثل في درس القراءة والنصوص ودرس القواعد ، وباقي المواد الأخرى ، و أن تكون كل الموضوعات ، التي يتناولها درس التعبير الصيقة بحياة المتعلمين مرتبطة بأذهانهم وأفكارهم و ميولاتهم الشخصية .

الأسس اللغوية

مما يمكن الحسم به أن الأسس اللغوية التي يشتمل عليها ، أي كتاب لتعليم اللغة العربية للناطقين بلغات أخرى ألا يبلغ من السعة والعمق والتنوع ، ما يبلغه المحتوى اللغوي الذي يتعرض المتعلم له ، و هو يتحدث اللغة الأم.

ولاكتساب اللغة يجب الإكثار من دروس القراءة لتنمية المحصول اللغوي ، خاصة في المراحل الأولى من التعليم وزيادة فرص التعاون بين البيت و المدرسة لتعليم الرفقة ، التقليل من توظيف اللهجة العامية المبتذلة أثناء عملية التدريس.

من الأسباب التي تضعف الطلاب عن التعبير والتقديم قضية في اختيار الموضوع وقدراتهم في إتقان المفردات. هي من أهم القضايا التي تأثر في تعليم التعبير لأنه هو الأساس الذي يقوم عليه بناءه. فإذا أحسن اختياره واتفق مع ميول الطلاب ورغباتهم ، ومس وجدانهم ، واتصل بتجربة من تجاربهم التي يمرون بها يوميا تتحقق الغاية. أما إذا أسئ اختيار الموضوع فإن الطلاب لا يتقبلونه ويتهربون منه.

قد تجد صعوبة في اختيار الموضوعات ، لأن الطلاب ليسوا في مستوى واحد من القدرات ، طبعا ، وإذ توجد فروق بينهم في الرغبات والاهتمامات والميول ، ومن الأحسن أن يختاروا بأنفسهم الموضوعات التي يتعلمونها.

وكذلك لا بد على المربي أن يبعد الصيغة اللغوية الصعبة التي تضيق فهم الطلاب ، بل ينبغي عليهم أن يستخدموا الصيغة اللغوية المقبولة من اللغة العربية الفصيحة السهلة. والمقصود بالسهولة هو اختيار الكلمات الصحيحة المتداولة على ألسنة الطلاب ، والمألوفة لديهم ، والشائعة في حديثهم اليومي ، والتي تقتضيها مظاهر الحياة الحضارية.

ولا يفوتنا في نهاية الكلام أن نسأل الله التوفيق والهداية إنه نعم المولى ونعم النصير. وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه . وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين .

1. عبد الكريم غريب وآخرون. معجم علوم التربية مصطلحات البيداغوجية والديداكتيكية. ضمن سلسلة علوم التربية ، طبعة - 2 ، 1998.
2. جودت الركابي. طرق تدريس اللغة العربية. دار الفكر ، دمشق ، 1973.
3. رشدي أحمد طعيمة ، تعلم العربية لغير الناطقين بها ، مناهجه وأساليبه ، جامعة المنصور ، مصر ، 1989.
4. د.عباس الصوري . في بيداغوجية اللغة العربية (البحث في الأصول) ، الرباط ، 1998.
5. حسين سليمان قورة. تعلم اللغة العربية. دراسة تحليلية ومواقف تطبيقية ، مطبعة رسالة المغرب ، 2001.
6. محمد حسن إبراهيم ، تعلم اللغة العربية لغير الناطقين بها. الجامعة الأردنية. 1980.
7. يوسف الخليفة أبو بكر . منهج تعلم اللغة العربية ، التعليم الأساسي في دول الساحل الإفريقي ، إيسيسكو ، 2002.
8. محمود إسماعيل صيني وآخرون. مرشد المعلم في تدريس اللغة العربية لغير الناطقين بها ، مكتب التربية العربية لدول الخليج ، 1985.
9. عبد الهادي أبو طالب. تعليم و تعلم اللغة العربية وثقافتها ، الرباط ، المغرب ، 1989.

УДК:ЭОЖ 378.016.02:81'246.3=111=512.122=161.1(574)

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

¹ رشدي أحمد طعيمة ، تعلم العربية لغير الناطقين بها ، مناهجه وأساليبه، ص. 75

З.Б. Ешимбетова – к.п.н., и.о. доцента

Становление инновационных технологий обучения иностранным языкам вызвано необходимостью преодоления кризиса в образовании, что способствовало бы подготовке *специалистов новой формации*. Внедрение новых технологий крайне важно еще и в связи с тем, что наступивший XXI век предъявляет *иные требования* к выпускникам вузов, чем технократическое общество XX века. Технология обучения прошлого столетия, основанная на логике науки, на принципе «от знаний к умениям» должна превратиться в технологию, базирующуюся на закономерностях познавательной деятельности студентов, направленности в обучении, т.е. на достижении выпускниками вершин профессиональной, творческой и духовно-нравственной деятельности.

Подготовка студентов к жизни в постоянно меняющемся мире является главной целью инновационных технологий в образовании. С помощью инноваций в обучении происходит ориентация учебного процесса на потенциальные возможности ученика и их реализацию. Происходит качественное изменение личности учащегося. Развитие умения мотивировать действия, самостоятельно ориентироваться в получаемой информации, формирование творческого нешаблонного мышления, развитие детей за счет максимального раскрытия их природных способностей, используя новейшие достижения науки и практики, - основные цели инновационной деятельности.

Успешное формирование коммуникативной компетенции непосредственно связано со становлением учебной компетенции студента, т.е. способности управления своей учебной деятельностью.

Обязательным условием формирования профессиональной компетентности студентов является развитие коммуникативной компетенции, что отражено в государственных образовательных стандартах. Коммуникативная компетенция предусматривает формирование лингвистической (языковой), социокультурной, прагматической, общеучебной и компенсаторной компетенций.

Современные технологии обучения способствуют решению поставленной задачи. В практике преподавания иностранных языков на современном этапе обучения используются следующие технологии:

- 1) обучение в группах сотрудничества (cooperative learning);
- 2) дискуссии;
- 3) мозговые атаки (brain storming);
- 4) ролевые игры проблемной направленности;
- 5) метод ситуационного анализа (case-study);
- 6) метод проектов;
- 7) «портфель студента» (E-Portfolio);
- 8) информационные технологии.

Вышеперечисленные технологии широко используются при обучении английскому языку на курсах института иностранных языков КазНПУим.Абая.

Умение вести **дискуссию**, отстаивать свою точку зрения, подкрепленную аргументами, лаконично излагать свою мысль, умение слушать и слышать оппонента – важные умения, необходимые для формирования коммуникативной и социокультурной компетенций.

На занятиях по устной практике английского языка очень часто итоговыми занятиями являются дискуссии по проблемам определенной тематики. Например, в рамках изучения темы «Выбор профессии», дискуссии проводятся по следующим темам: 1) Профессия учителя – это уважаемая профессия;

2) В будущем компьютеры заменят все;

3) Обучение иностранному языку актуально и т.д. Студенты заранее выбирают для дискуссии одну тему, самостоятельно готовят аргументы. Как правило, студенты разделяются на две группы (малые группы сотрудничества – примерно по 5 человек в группе), которые отстаивают противоположные точки зрения по выбранной проблеме. Сначала студенты предварительно проводят обсуждение в малых группах и только потом проводится общая дискуссия.

Для успешного проведения такого вида работы (дискуссии) необходимо провести подготовительную работу: научить студентов умению вести беседу, выбирать убедительные аргументы. На предварительном этапе используется **метод мозговой атаки**. Все предложения студентов по данной проблеме (без обсуждения) выписываются на доску, а затем обсуждаются всей группой. Если аргументация студента кажется достаточно убедительной, то аргумент принимается для дальнейшего обсуждения, если нет – то вычеркивается.

Важным моментом является подведение итогов дискуссии. Для того чтобы поддерживать и стимулировать активность студентов во время обсуждения, каждый из них оценивается по рейтинговой системе. Количество баллов, которое может получить студент за данный вид задания, определено в технологической карте УМК по практическому курсу иностранного языка.

При использовании **проектной технологии** обучения (метода проектов) иностранный язык в новой образовательной парадигме становится процессом самостоятельного овладения учебной познавательной деятельностью. Комплексный интегративный характер проектной работы позволяет студенту выстраивать единую картину мира, используя для этого ранее полученные знания и навыки и приобретая новые. Метод проектов предполагает применение широкого спектра проблемных, исследовательских, поисковых методов, четко ориентированных на реальный практический результат, значимый для каждого студента, участвовавшего в разработке проекта.

На курсах института иностранных языков студентам предлагаются следующие темы проектов:

- «Национальная кухня (казахская, русская, английская)», «Дом будущего».
- «Город (Астана, Алматы, Лондон)», «Школа будущего».
- «Проблемы медицины в нашей стране и в стране изучаемого языка».
- «Проблема выбора профессии», «Путешествия».

При использовании метода проектов в обучении иностранным языкам все внимание сосредотачивается на предмете (проблеме) рассмотрения. В процессе работы над проектом студенты обращаются к разным источникам знания по рассматриваемой проблеме, происходит работа с информацией на разных носителях, в том числе, содержащейся в информационных ресурсах Интернет. Студентам приходится исследовать и обсуждать разные точки зрения, знакомиться с новой информацией, формировать свою собственную точку зрения.

На заключительном этапе участники проектной деятельности представляют результаты своей совместной деятельности. Например, проект «Город (Астана, Алматы, Лондон)» предусматривает представление доклада с иллюстрациями, чертежами, эскизами. Каждая группа защищает свой проект, после презентации происходит общее обсуждение представленных проектов.

В рамках проекта «Национальная кухня» студенты делятся на группы, каждая группа выполняет определенное задание: сервировка стола, правила этикета за столом, рецепты национальной кухни и т.д. Результаты представлены в виде меню ресторана национальной кухни, меню к национальному празднику, буклета о национальной кухне и т.д.

Конечным «продуктом» проекта «Город» является видеофильм о Астане. Защита каждого проекта происходит перед группой с демонстрацией видеофрагмента. Группа принимает активное участие в обсуждении проекта, студенты задают вопросы, оценивают работу в группах, приводят свои аргументы.

Проект «Путешествие» предполагает работу студентов в группах сотрудничества по темам «Путешествие поездом», «Путешествие самолетом», «Путешествие автобусом». Результатом являются видеоролики, описывающие тот или иной вид путешествия, его преимущества и недостатки.

Метод проектов широко используется нами для прохождения тем, вынесенных на самостоятельное изучение.

Для развития преподавателями широко применяются **ролевые игры проблемной направленности** для моделирования реальной ситуации общения на уроке иностранного языка. Ролевая игра используется для решения комплексных задач усвоения нового материала, развития творческих способностей, а также формирования коммуникативной и социокультурной компетенций. В отличие от дискуссии, в ролевой игре ее участники принимают на себя роли персонажей, как бы «вживаются» в роль. Это помогает им лучше понять суть проблемы и найти разные способы выхода из данной ситуации от имени его персонажа.

В процессе обучения английскому языку применяются **деловые игры**, в основе которых лежит модель некоей реальной деятельности, так называемый «модельный метод обучения».

Компьютерные технологии – это единый образовательный подход, который основан на междисциплинарном содержании, формах и средствах обучения. На передний план выступает информатизация образования, суть которой в том, что для студентов становится доступной большая по объему информация, представленная в базах данных, компьютерных программах, виртуальных библиотеках, справочной литературе. Информационные технологии достаточно широко используются при обучении иностранному языку. Студенты находят необходимую информацию для подготовки тем, вынесенных на самостоятельное изучение по практическому курсу английского языка. Кроме того, используются сайты сети Интернет для совершенствования различных коммуникативных умений (аудирование, чтение, письмо, говорение), формирования лексических и грамматических навыков, для определения уровня владения языком по международным стандартам.

Следующий процесс внедрения **кейс-технологий** в рамках модульно-рейтинговой системы при обучении английскому языку. Метод ситуационного анализа направлен на развитие критического мышления, формирования интереса обучаемых к самому процессу добывания знаний в проблемных ситуациях. Кейс

построен таким образом, чтобы побуждать студентов к сотрудничеству, использованию современных информационно-коммуникационных технологий.

Кейс имеет следующие составляющие: введение, творческое задание, мастерская общения. Эффективность деятельности преподавателя, реализующего этот метод, связана с воплощением ряда принципов: партнерства, сотрудничества со студентами; использование последних достижений педагогической науки и опыта коллег; творчества (превращение кейса в индивидуально неповторимый творческий продукт), усиление роли творческой импровизации в ходе обучения.

Еще одна педагогическая технология – «**портфель студента**», представленный в электронном виде. Выделяют три вида портфелей: развития (достижений – developmental), оценки (assessment) и демонстрационный (showcase). Портфели развития показывают динамику развития соответствующих знаний и умений у студента за определенный период времени. Портфель оценки – это внешняя оценка (срезные и итоговые работы студента). Демонстрационные портфели создаются по завершении курса обучения в университете. Они призваны показать качество подготовки выпускника, и предназначены для предъявления работодателю.

На наш взгляд, для развития у студентов коммуникативной компетенции целесообразно комплексное, интегративное использование в учебном процессе всех вышеназванных современных технологий и методов. Такие активные методы обучения помогают максимально облегчить процесс адаптации студентов к социально-культурным условиям страны изучаемого языка, снять барьеры в понимании поведения представителей новой культуры. В ходе интерактивного обучения можно проверить, насколько хорошо обучаемый владеет языком, умеет пользоваться изученным материалом, насколько адекватно он может реагировать на различные предлагаемые ситуации.

1 Румянцева Л.Н. Новый подход в обучении иностранным языкам. // Сб. Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам. – СПб., 2001.

2 Фомина Т.Н., Зеленова Т.Г. Инновационные технологии преподавания иностранных языков в неязыковом вузе. – Ярославль, 2005.

3 «Оксфордское качество», инновационная уровневая образовательная программа по английскому языку для общеобразовательной школы, С.Н. Уласевич, - М.: РЕЛОД, 2009.

4 Teaching by Principles, H.Douglas Brown, Longman.

5 The TKT Course, M. Spratt, Cambridge.

6 Интернет-ресурсы.

Summary

Preparing students for life in a changing world is the main goal of innovative technologies in education. With innovations in teaching are targeted educational process on the potential of the student and their implementation. There is a qualitative change in the personality of the student. Developing the ability to motivate action, to orient himself to the information received, the formation of creative unconventional thinking, and the development of children by maximizing the disclosure of their natural abilities, using the latest achievements of science and practice - the main goal of innovation. The successful formation of communicative competence is directly linked with the development of educational competence of students, ability to manage their learning activities. Prerequisite of formation of professional competence of students is to develop communicative competence, which is reflected in the state educational standards. Communicative competence involves the formation of linguistic (language), sociocultural, pragmatic, general teaching and compensatory skills.

Key words: innovative technologies, motivate action, formation of communicative competence, professional competence, formation of linguistic, sociocultural, pragmatic

УДК 378.14.373.2

ХИМИЯНЫ ҚҰЗЫРЛЫЛЫҚ ТӘСІЛДЕРМЕН ОҚЫТУ

К.Сәдуақасқызы, А.Тапалова, О.Я. Сулейменова – Қорқыт Ата ат. ҚМУ, әл-Фараби ат. ҚазҰУ

Оқушылардың жалпы дамуының көрсеткіштері олардың алған білімдерінің дәрежесімен шектелмеуі тиіс, сонымен қатар алған білімдерін өмірде қолдана білуінде, яғни белгілі бір базалық, түйіндік құзыреттіліктердіменгере білуінде. химияны оқытуды шындық өмірмен байланыстыра білу бүгінгі күнде өте күрделі мәселе болып табылады. Химияны оқыту үдерісінде құзырлы тұлғаны қалыптастыру үшін күнделікті оқу материалдарымен қатар қолданбалы мәселелермен тікелей ауыл шаруашылығы, медицина, мәдениет, тұрмыспен байланыстыра оқыту қажет.

Түйін сөздер: химияны оқыту, құзыреттілік, химияны оқытудың негізі, химиялық эксперимент, қолданбалы химия

Қазақстан Республикасының 12 жылдық білім беруді дамыту тұжырымдамасында педагог мамандар-

ды дайындау мен білім сапасына қатысты нақты мақсат-міндеттермен ұстанымдар көрсетілген [1]. Қазақстанда білім берудің даму болашағы кезең-кезеңімен енгізілетін 12 жылдық білім беруге көшумен тығыз байланысты. Соңғы жылдарда білім беру жүйесіне енген «құзырлылық» немесе «құзіреттілік» ұғымы жеке қасиеттері мен білім, білік, дағды, іс тәжірибесі түсінігінің бірлігін сипаттайды. 12 жылдық білім берудегі басты басымдылық-оқушының «қоғамдық субъекті» ретінде өзіндік іс-әрекетін дамытуға бағытталады да, оның еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, құзыретті тұлға болып қалыптасуына ықпал етуі тиіс. Құзырлылық – оқыту сапасын арттыру кепілі.

Құзыреттілік немесе құзырлылық – сәйкес құзыретке ие болу негізінде нақты өмірде іс-әрекетті жүзеге асыру қабілеті арқылы байқалатын тұлғалық қасиет. Құзырлылықты білімін, біліктілігін, дағдысын, тұлға мінез-құлқын, ең бастысы тұлға мүмкіндігін бағалаудың критерийі мақсатында қалыптастыру құзырлылық маңызын аша алады.

Құзырлылық - оқу мен нақты өмірде кездесетін жағдаяттарды шешу кезінде білім алушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны және қызметтің әмбебап тәсілдерін меңгеруі қабілеті көрінетін білім берудің нәтижесі. Құзырлылық нәтижеге бағдарланған жаңа білім беру жүйесінің сапалық критерийі ретінде әлеуметтік және өмірлік көзқарасты есепке алуы қажет. Құзырлылық табиғаты-тұлғаның өзіндік дамуын-да жатыр.

Құзырлылықты білім мен тәрбиенің біртұтастығын сақтай отырып, жеке тұлғаның өзіндік дамуын жүзеге асырып, өмір сүруге қажетті өзіндік бағдарын айқындауға мүмкіндік беретін жағдайға жеткізуде күтілетін түпкі нәтиже деп түсінуге болады.

12 жылдық білім берудегі басты басымдылық-оқушының «қоғамдық субъекті» ретінде өзіндік іс-әрекетін дамытуға бағытталады да, оның еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, құзыретті тұлға болып қалыптасуына ықпал етуі тиіс. Құзырлылық – оқыту сапасын арттыру кепілі екендігі айтпасада түсінікті.

Осы заманғы дидактардың пікірінше жан-жақты дамыған адамның енгізгі ерекшелігі дербестік және саналылық болып саналады. Жан-жақты дамыған тұлғаны белсенді оқыту үдерісі ғана қалыптастыра алады.

Білім алушылардың жалпы дамуының көрсеткіштері болып тек білімді игеру деңгейі ғана емес, ең бастысы сол игерген білімін өмірде қолдана алуы, яғни құзырлылықтар болып саналады. Оларға: түйінді, базалық, ақыл-ой әрекеттерінің тәсілдерін меңгеру және ақылдың нақты саналары жатады.

Психологтар, дидактар және педагог-ғалымдар оқушының оқу үдерісіндегі дамуы дамыта оқыту теориясы деп аталатын нақты дидактикалық жүйемен қамтамасыз ететіндігін зерттеулер арқылы дәлелдеп шықты.

Алға қойылған мақсаттар мен міндеттерді шешу үшін сабақтың практикалық бағыттылығын, яғни құзырлылықтарды күшейтетін әртүрлі әдістер қолданылады. Егер мұғалім оқу-танымдық үдерісте теория мен практиканы байланыстыратын іріктелген фактілерді қолданбаса, оқушылардың білімінің формалді болатыны сөзсіз.

Химияны оқыту үдерісінде оқушылар қарапайым химиялық операцияларды жүргізеді: газ алатын прибор құрастыру, сапалық реакция бойынша бір затты анықтау, әртүрлі концентрациялы ерітінділерді әзірлеу және т.б.

Химияның өмірмен байланысын кең түрде түсіну керек, ол тек химия өндірісінің өнімдерімен танысу ғана емес, маңызды химиялық үдерістерді де білуді міндеттейді. «Алғашқы химиялық ұғымдар» тақырыбымен танысу кезінде мұғалім оқушылардың күнделікті өмірде көріп жүрген құбылыспен таныстыруы тиіс.

Ал формулаларды құрастырғанда оларға белгілі CaO (сөндірілмеген ізбес, әк), Ca(OH)_2 (сөндірілген ізбес), NaCl (ас тұзы), NaHCO_3 (ас содасы), CaCO_3 (бор), SiO_2 (құм) және т.б. зат формулаларына баса назар аударылады.

Органикалық заттардың негізгі кластарымен танысу кезінде оларды оқып зерттеудің адам тіршілігі үшін аса маңызды екендігіне баса назар аударылып оң мотивация туғызылады.

Химияның өмірмен басты байланыстары оқушылардың күнделікті пайдаланып отырған оқулық арқылы жүзеге асырылады. Бірақ, оқулықтарда заттардың өнеркәсіпте, ауыл шаруашылығында қолданылатын жерлері жеткіліксіз баяндалған. Сондықтан, ол мәселелерді оқушылардың өз беттерінше іздестіріп шағын хабарлама, реферат түрінде тапсырғандары жөн.

9-сыныпта темір элементімен танысу кезінде оның гемоглобин құрамына кіретін маңызды элемент екендігі айтылады. Ал фосформен танысқан кезде оның адамның тіршілік әрекетіндегі маңызымен танысады.

Осы тақырыпты оқып үйрену кезінде оқушылар «фосфордың ашылу тарихы», «шырпы қалай жанады?» тақырыбында баяндамалар жасайды. Пәннің өмірмен байланысуы органикалық химиямен

танысу кезінде тереңдей түседі.

Әрбір тақырып тіршілікпен тығыз байланысады. Сондықтан, тек хабарлама, рефератпен шектеліп қоймай, оқушылар проблемалық сұрақтарға жауап іздеп, сандық және эксперименталдық есептер шығарулары орынды. Мысалы: «Көмірсулар» тақырыбын оқу кезінде: нанды шайнаған сайын неге тәтті бола береді? деген сұрақ қою оқушыларды ізденіске итермелейді. Сол сияқты мынадай сұрақтар да қоюға болады:

- Картопты қуырғанда, нанды немесе басқа кондитер өнімдерін пісіргенде неге қатты қабық пайда болады?

- Тосап неге қанттан тәтті? т.б. сұрақтар.

Химияны оқытудың негізі – химиялық эксперимент, ол оқушының білімін және практикалық білігін жетілдіруші, сондай-ақ оқыту үдерісінің дамытушы құралы. Әдетте, оқушылар 1-2 тәжірибеден кейін олардың қалай орындалатынын ұмытып қалады, сондықтан нұсқаулар мен жоспарларды жазба түрде беру ыңғайлы.

9-сынып сарамандық сабақтарды орындап ғана қоймай, эксперимент нәтижелерін есеп түрінде тапсыру оқушыны дамыта түседі. Ал, 10-11 сыныптарда әртүрлі химиялық эксперименттерді орындау кезінде оқушылардың өз бетінше жұмыс істей алу қабілетін дамыта түседі. Эксперимент жүргізу кезінде оқушыларға, оларға белгілі заттармен жұмыс істеуін қадағалау химияның өмірмен байланысын күшейте түседі. Мысалы, көмірқышқыл газын алу және карбонаттарды анықтау үшін борды немесе ас содасын қолданғандары дұрыс.

Ал, ақуыздармен танысу кезінде жұмыртқа ақуызымен қатар ірімшік, сүт, етпен де тәжірибелер жасалса оқушының танымдық қызығушылығы арта түседі.

«Көмірсулар» тақырыбын оқып үйрену барысында оқушылар үш топқа бөлініп, біріншісі - мейізбен, екіншісі - алма түйірімен, үшіншісі - глюкоза кристалымен, ал мұғалім балмен жұмыс жасайды. Ортақ сұрақ: Берілген заттарда спирт және альдегид топтары бар екендігін анықтау.

Химияның өмірмен байланысы есептер шығару арқылы да дәлелденеді. Олар біртіндеп күрделене түсуі тиіс. Сондай-ақ, оқушыларға үй жағдайында өздері орындайтын қауіпсіз тәжірибелерді орындауды тапсыру да нәтижелі болады. Мысалы, ақ нанда, картопта және, күріште крахмал барын анықтау, темір шегенің жемірілуін жүзеге асыру, қай суда сабын жақсы көпіретіндігін анықтау және т.б.

Эксперименттік тапсырмалар жүргізуде оқушыларды әуелі «ойша» эксперимент шешуге үйрету аса маңызды. Әр топ оқушылары тәжірибелер жасайды.

Мысалы:

1. Тат басқан шегені химиялық әдіспен қалай тазартуға болады?
2. Мырыш пен мыс жаңқаларының қоспасынан мысты химиялық әдіспен бөліп алу.
3. Темір ұнтағы мен белсенді көмір қоспасы берілген. Оларды қалай ажыратуға болады?
4. Қант ұнтағы мен көмір ұнтағы араласқан. Оларды бір-бірінен қалай бөлуге болады? Рет-ретімен

жоспар құрып баяндап бер.

Оқушылардың химиялық экспериментті орындап дәптерге рәсімдеуі үлкен ой жұмысы арқылы жүзеге асады және олардың оқу біліктерінің жетілуіне жағдай туғызады.

Енді химияны өмірмен байланыстыратын сандық есеп мысалдарын қарастырайық.

№1 есеп.

Қамырға 20 г натрий карбонаты қосылса, оның пісуі кезінде неше литр (қ.ж) көмір қышқыл газы бөлінеді?

№2 есеп.

Аммоний гидрокарбонаты кондитер өнімдерін пісіруде пайдаланылады. Егер қамырға 50 г. аммоний гидрокарбонаты қосылса, пісу кезінде неше литр CO_2 түзіледі?

Химияны оқытуды өмірмен байланыстыру кезінде еліміздің табиғи байлық ресурстарына жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеуде экологиялық сауаттылыққа баулуды назардан тыс қалдырмаған жөн.

Ол жеке сабақтар, фрагменттер арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Мысалы: «Су және оны қорғау» (8-сынып), «Ауа және оны қорғау» (8-сынып), «Химия өнеркәсібінің дамуының экологиялық проблемалары» (9-11 сынып).

Қазіргі кезеңде химия күнделікті өмірмен байланыстырып оқыту өте кең, әрі проблемалы және қарама-қайшылықтарға толы.

Химиялық білім беру стандарты алдағы уақытта өндіріс жайлы формалді білімді қажет етуі тиіс. Бұл оң өзгеріс болар еді. Бірақ бүгінге дейін оқушылардың химиядан алған білімдерін өмірде пайдалана білуге оқушыларды тиімді даярлайтын әдістемелік шешімдер әлі анықталмай отыр. Біздің пікірімізше талқыланып отырған проблема бағдарлама ережелерін ауыстыру, бір тақырыпты басқа тақырыптан бөліп қарастыру жолымен емес, мектеп химиясының жаңа тұжырымдамасын жасау және оны бағдарлама,

окулықтар, оқу-әдістемелік кешендер жасауда басшылыққа алу жолымен шешілуі тиіс.

Қолданбалы мәселелер тікелей өндіріспен байланыспаса да болады. Бірақ, міндетті түрде ауыл шаруашылығы, медицина, мәдениет, тұрмыспен байланысуы орынды. Сондай-ақ оқытудың экологиялық мазмұнын жетілдіріле түскен абзал.

Жоғары оқу орындарының оқу жоспарларына қолданбалы химияның арнайы курстарын енгізуде көптеген проблеманың шешілуіне оң әсерін тигізері сөзсіз. Осы аталған мәселелер мектепте химияның оқытылуының оң мотивациясын қамтамасыз етеді, химияны абстрактілік ореолдан, химияға сенімсіздікпен қараудан құтқарар еді. Бұл осы заманғы қоғамның объективтілік қажеттілігінен туындап отырған мәселе деп білеміз.

1 Қазақстан Республикасының 12 жылдық білім беруді дамыту тұжырымдамасы.

2 Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. - Астана, - 2008. – 23 б.

3 Зуева М.В. Развитие учащихся при обучении химии. - М.: Просвещение, 1978. – 183 с.

4 Буринская Н.Н. Политехническое образование и профориентация учащихся в процессе обучения химии. - М.: Просвещение, 1983. – 227 с.

5 Каверина А.А. Усиление политехнической направленности обучения химии. - М.: Просвещение, 1987. – 236 с.

6 Жуков Т.Н., Зуева М.В. и др. Совершенствование обучения химии в 8-9 классах средней школы. - М.: Просвещение, 1973. – 197 с.

7 Нифантьев Э.В., Парамонова Н.Г. Прикладная направленность изучения химии в средней школе: прошлое и настоящее // Химия в школе. – 1994. - №4. – С. 53-58.

Резюме

Показателями общего развития учащихся следует считать не только уровень усвоения знаний, но и умение использовать приобретённые знания в жизни, есть определенные компетенции: ключевые, базовые, владение приёмами умственных действий и определённые качества ума. Рассмотрение связей преподавания химии с реальностями жизни и сегодня представляются весьма сложной проблемой: она обширна, разнопланова, в известной степени противоречива. Для того чтобы формировать компетентную личность в процессе обучения химии прикладные вопросы помимо ежедневной работы с учебным материалом еще должны включать материалы сельского хозяйства, медицины, культуры, быта.

Ключевые слова: обучение химии, компетентность, основы обучения химии, химический эксперимент, прикладная химия

Summary

The indicators of the overall development of students should be considered not only the level of assimilation knowledge, but the ability of using the gained knowledge in life, there are certain competences such as key and base techniques, also the possession of techniques of mental actions and certain qualities of mind. Consideration of teaching connection of chemistry with the realities of life and it is a very complex problem nowadays: it is vast, diverse to a certain extent contradictory. In order to form a competent person in the process of teaching chemistry the applied questions in addition to the daily work with the material must still include the materials of agriculture, medicine, culture and everyday life.

Key words: training of chemistry, competence, bases of training of chemistry, chemical experiment, applied chemistry

УДК 378.16.6/144.146

АКТИВИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПОД РУКОВОДСТВОМ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

К.О. Шарипов – д.б.н., профессор,

К.А. Булыгин – к.м.н, доцент,

А.А. Киргизбаева – к.б.н., доцент,

Е.О. Мухамадиева – старший преподаватель,

Р.Ф. Яхин – преподаватель, КазНМУ имени С.Д. Асфендиярова, Кафедра биологической химии

Роль образования на современном этапе развития нашей страны определяется задачами ее перехода к демократическому и правовому государству, к рыночной экономике, необходимостью преодоления опасности отставания страны от мировых тенденций экономического и общественного развития. Модернизация образования – это политическая и общенациональная задача, от решения которой зависит дальнейшее развитие всей страны. Цель модернизации образования – это создание механизма устойчивого развития системы образования на основе обеспечения современного качества образования. Успешная модернизация образования в Казахстане возможна только при том условии, если она будет основываться на сохранении его фундаментальности и соответствовать актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства. Модернизация учебного процесса и создание педагогического контента – две неотъемлемые части глобальной инновационной политики в системе образования.

Инновации в педагогике, как и в других областях науки и народного хозяйства тесно связаны с технологизацией процесса и его информационной поддержкой. В этой связи активизация деятельности студентов в условиях их самостоятельной работы под руководством преподавателя (СРСП) имеет актуальное значение.

Ключевые слова: модернизация учебного процесса, педагогический контент, технологизация процесса, кредитная система обучения, дидактическое завершение, ТВ-дайджест, видео-интервью, закадровая коррекция, коммуникативная компетенция, учебное пространство, рефлексия, технические средства обучения, активизация самостоятельной работы

Вопрос об активизации мыслительной и творческой деятельности студентов в ходе самостоятельной работы под руководством преподавателя (СРСП) в настоящий период стоит остро [1, 2]. Студенты, как правило, пройдя практическое занятие, утомляются, соединение двух подгрупп в одну группу, что происходит, обычно, на СРСП, приводит их к разконцентрированию внимания и желанию «просто отсидеть» или уйти с СРСП. С другой стороны в условиях кредитной системы обучения СРСП выполняет важную методически-дидактическую функцию – консолидации полученных на практическом занятии знаний и закреплению навыков и умений. В некоторых случаях на СРСП продолжается процесс информационного логического развития темы практического занятия. В этой связи посещение СРСП становится необходимым условием для дидактического завершения практического занятия.

Одним из главных путей решения этих проблем является активизация студентов на СРСП. Нами были проведены 2 СРСП, в ходе которых не только преподаватель, но и студенты постарались сделать учебный процесс активным и интересным. Во-первых, сами студенты выбрали методику проведения СРСП, ими были подобраны сюжет и сделаны необходимые информационные приложения. Преподаватель выступил в роли вдохновителя идеи и контролера качества предоставляемой информации и методики. Во-вторых, одним из инструментов активизации студентов на СРСП явилось внедрение концепции трехязычия.

Первая форма СРСП была названа ТВ-дайджест и была построена по подобию игры «Что, где, когда?». Согласно традиционной классификации форм обучения эта форма является групповой, практической [3]. По типу познавательной деятельности студентов использовался продуктивный метод обучения (исследовательский). Эта СРСП происходила под темой «Микроэлементы и их роль» и соответствовала РУП по биохимии для студентов, обучающихся по специальности «Общая медицина» медицинских ВУЗов. Как было упомянуто выше, преподаватель предъявил проблемную задачу (как активизировать, сделать интересным СРСП), контролируя ход решения. Студенты провели самостоятельное исследование, зафиксировали его на видеокамеру, предварительно откорректировав за кадром. Получилось «видео-интервью» по теме. Студенты разработали вопросы для этого интервью и сами выбрали наиболее важные на их взгляд микроэлементы. При проведении интервью задавались вопросы типа «Что вы знаете об этом микроэлементе?», «В какой пище находится этот микроэлемент?», «Где запасается этот микроэлемент в нашем организме?», «Для чего нужен этот микроэлемент в нашем организме?». Но смысл закадровой коррекции заключался в том, чтобы дающий интервью не называл микроэлемент с тем, чтобы в ходе просмотра видео-интервью аудитория сама находила бы ответ о каком микроэлементе идет речь. Такая постановка проблемы сразу определила успешный дидактический конец СРСП, так как предполагала нетрадиционный метод активизации мыслительной деятельности, основанный на зрительном, слуховом восприятии с помощью видео и включала в себя элемент соревнования при ответе на заданный сюжет. Студентами были сделаны видео-интервью по 7 микроэлементам: селен, йод, фтор, железо, медь, цинк, кобальт. На СРСП было сформировано учебное пространство из 4 малых групп по 5 человек, выбраны ведущие (2 студента). На доске велось мониторингирование результатов работы малых групп. После показа интервью, всем командам (малым группам) задавались заранее подготовленные вопросы, по количеству и качеству ответов подводился итог работы малой группы и определялась команда-победитель. В перспективе включение элементов трехязычия в этот метод.

Вторым видом активной СРСП было учебное соревнование с использованием компьютерной демонстрации категории вопросов на трех языках. Согласно традиционной классификации форм обучения эта форма является групповой, практической [3]. По типу познавательной деятельности студентов использовался продуктивный метод обучения (частично-поисковый) [3]. Это СРСП происходило под рубрикой «Микроэлементы и их роль» и соответствовало РУП по биохимии для студентов, обучающихся по специальности «Общая медицина» медицинских ВУЗов. Группа независимых студентов (не из группы, где планировалось проведение соответствующей СРСП) под руководством преподавателя определила категории и составила вопросы по теме на трех языках и оформила их в виде компьютерной демонстрации. На СРСП были сформированы 4 малые группы по 5 человек. Командам предлагалось выбрать категорию вопросов. При этом, чем выше категория, тем сложнее в ней вопрос. Каждая категория имела максимальный балл за полный ответ. Так, самая низкая категория в 5 баллов, включала в себя вопросы 1 уровня по

Блуму «Знание» [4], например, «Назовите соединения, содержащие в своем составе железо». Категория на 10 баллов соответствовала 2 уровню по Блуму «Понимание», например, «Почему недостаток селена может привести к раку?». Категория на 15 баллов включала в себя вопросы, соответствовавшие 3 уровню по Блуму «Применение знаний к конкретной ситуации», например, «Среди представленных продуктов питания порекомендуйте пациенту К., жалующемуся на слабость, нарушение памяти, расслоение ногтей, анемию, те из них, в которых находится большое количество микроэлемента, недостаток которого вызывает перечисленные жалобы». Каждая категория включала определенное количество вопросов. На доске велось мониторингирование результатов работы малых групп. После показа вопроса из заданной категории командам давалось время на обсуждение, а затем велся опрос мнений от команд. Каждая категория содержала вопросы на трех языках. При этом за вопросы на государственном языке добавлялось 5 дополнительных баллов, а на английском – 10. При ответе на государственном языке добавлялось еще 5 баллов, а на английском – 10. По количеству и качеству ответов подводился итог работы малой группы и определялась команда-победитель. Примечательным стал тот факт, что эта СРСП была подготовлена студентами с русского отделения, а проводился метод на казахском отделении. Было отмечено, что внедрение трехязычия резко повышало активность как работы малой группы по обсуждению, так и уровень коммуникативной компетенции при ответе.

Рефлексия указанных методов ведения СРСП выявила следующие положительные результаты:

1) Студенты активно были вовлечены в СРСП, что проявлялось бурным обсуждением вопросов, желанием выдвинуть неординарные решения, стремление быть лидером, высказыванием пожелания проведения СРСП в таком режиме по другим темам, активным обсуждением при подсчете итогового балла команд

2) Здоровье сберегающей технологией, позволяющей преподавателю и студентам рационально использовать время СРСП без излишней затраты психической и умственной энергии

3) Реализацией дидактических целей и выполнением задач СРСП в указанное время

4) Формированием следа памяти, так как при активном восприятии информации в памяти удерживается 80% того, что студенты говорили сами, 90% того, что они делали сами [5].

Были отмечены не принципиальные замечания, связанные с подсчетом баллов и формулировкой некоторых вопросов. Выводы:

1) Стимулирование мыслительной и деятельностной активности студентов может и должно включать в себя обоюдное участие преподавателя и студентов, в котором роль преподавателя – в подаче идеи, предъявлении проблемных задач и путей их поиска, координации и контроля во время учебного процесса; роль студентов – активное участие в подготовке к СРСП, участие в учебном соревновании

2) Модернизация учебного процесса, в частности, СРСП включает в себя использование современных технических средств обучения (ТСО) и должно быть направлено на актуальные проблемы медицины

3) Включение элементов трехязычия позволяет резко увеличить коммуникативную и другие виды активности студентов.

1 Креативная педагогика. Методология, теория практика / Под ред. д.т.н. проф. В.В. Попова, Ю.Г. Круглова. с. 12. 2 изд - М.: Бином. Лаборатория знаний, 2011. – 319 с.

2 Аванесов В.С. Основные направления модернизации образования. <http://obrazovanie.viperson.ru/wind.php?ID=425098>

3 Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или Как интересно преподавать: учебное пособие. – 4-е изд., доп. - Алматы, 2010. – 344 с.

4 Marzano, R.J. (2000). *Designing a new taxonomy of educational objectives*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

5 Пугачев В.П. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом: учебник для студентов ВУЗов. – М.: Аспект пресс, 2001. – 285 с.

Түйін

Еліміздің қазіргі таңдағы даму сатысындағы білім берудің рөлі оның демократиялық және құқықтық мемлекетке, нарықтық экономикаға өту міндеттерімен, еліміздің қоғамдық және экономикалық дамудың дүниежүзілік тенденцияларынан қалыс қалу қаупін жеңіп шығу қажеттілігімен анықталады. Білім беруді модернизациялау – бұл саяси және жалпыұлттық міндет. Мемлекеттің ары қарайғы дамуы оның шешіміне тәуелді. Білім беруді модернизациялау мақсаты – білім берудің жаңа сапасымен қамтамасыз ету негізіндегі білім беру жүйесінің тұрақты даму механизмін жасау. Қазақстандағы білім берудің сәтті модернизациясы белгілі-бір шарттарға тәуелді. Қазақстандағы білім беруді модернизациялау оның мемлекет пен қоғамның, тұлғаның өзекті және болашағынан үміт күттіретін қажеттіліктеріне сәйкес болуымен оның фундаменталдылығының сақталуына негізделуі жағдайында ғана мүмкін болады. Оқу үрдісін модернизациялау мен педагогикалық контентті құрастыру – білім беру жүйесіндегі жаһандық инновациялық саясаттың екі бірдей ажырамас бөлігі. Педагогикадағы инновациялар халық шаруашылығы мен ғылымның басқа салаларындағыдай үрдісті технологияландыру мен оны ақпараттық қолдаумен тығыз байланысты. Осы орайда, оқытушы

жетекшілігімен студенттің өзіндік жұмысын активизациялау өзекті маңызға ие.

Кілттік сөздер: білім беруді модернизациялау, педагогикалық контент, үрдісті технологияландыру, оқытудың кредиттік жүйесі, ТВ-дайджест, видео-интервью, кадрдан тыс түзету, коммуникативті компетенция, рефлексия, оқытудағы техникалық құралдар, өзіндік жұмысты активизациялау

Summary

The role of education on the modern stage of development of our country is determined its objectives transition to a democratic society, to a market economy and the need to overcome the danger of lagging behind countries of the world trends in economic and social development. Modernization of education - is a political and national problem, the solution of which depends on the further development of the country. The aim of modernization education - is the creation mechanism of a sustainable development of the education system through the provision of modern education quality. Successful modernization of education in Kazakhstan is possible only if it is based on keeping its fundamental nature and conforms to actual and perspective needs the individual, society and the state. Modernization of educational process and the creation of pedagogical content – are two integral parts of the global innovation policy in the education system. Innovations in pedagogy, as well as in other areas of science are closely related to technologization process and its information support. The result of student's activation in terms of their independent work under the guidance of a teacher (IWS) is important today.

Key words: modernization of educational process, pedagogical content, technologization process, credit system of education, didactical conclusion, TV-digest, video- interview, off-screen correction, communicative competence, educational aria, reflexion, training facilities, activation of independent work

УДК 3787 147:811.133.1 (574)

ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК КАК ВТОРОЙ ИНОСТРАННЫЙ: ВАЖНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

А.С. Мукашева – КазНПУ имени Абая

В данной статье рассматривается проблемы и перспективы развития и преподавания французского языка как второго иностранного в Республике Казахстан. Рассмотрена необходимость развития полиязычия в Казахстане, как приоритетного направления развития государства в современных условиях. Особое внимание уделено вкладу Казахского Национального Педагогического Университета имени Абая в развитие полиязычия в Республике Казахстан на примере активного развития французского языка как второго иностранного.

Ключевые слова: полиязычие, компетенция, второй иностранный язык, полиязычная личность, поликультурная личность

Наука и образование являются важнейшими сферами международного сотрудничества Республики Казахстан, что подтверждается стремлением нашей страны к интеграции в мировое образовательное пространство. Внедрение в образовательную систему Республики Казахстан высоких мировых стандартов образования, направленных на формирование ключевых компетенций учащихся, а также введение компетентностных подходов в области изучения иностранных языков в значительной степени упрочили тенденцию к развитию полиязычия в нашей стране. Активное участие Республики Казахстан в мировых экономических и политических процессах предполагает широкомасштабную подготовку учащихся, готовых не только к обучению в рамках образования в лучших европейских и мировых университетах, но и к дальнейшей эффективной профессиональной деятельности. Такая подготовка подразумевает не только традиционное, фактическое владение всеми аспектами языка, но и, прежде всего, формирование понятийного аппарата, полиязычия и ключевых компетенций обучаемых, дающих возможность человеку не только развить свое фундаментальное общечеловеческое сознание, но и свободнее интегрироваться в мировую систему профессиональных и деловых взаимоотношений.

Несомненно, в условиях глобальных вызовов XXI века развитие полиязычного образования в Республике Казахстан является залогом экономических, политических и социальных успехов нашей страны на международной арене. В этой связи возрастает и востребованность специалистов со знанием двух и более ведущих иностранных языков на внутреннем и мировом рынке труда, что является общемировой тенденцией и создает мощную мотивацию для учащихся в формировании себя, как поликультурной и полиязычной личности. Таким образом, главная цель внедрения современных подходов в преподавании иностранных языков в вузах должна заключаться в формировании всесторонне развитой, полиязычной личности студента, его теоретического мышления, языковой интуиции и способностей, позволяющих ему быть равным партнером межкультурного общения на иностранном языке в любых сферах жизнедеятельности.

Естественно, что пальму первенства в вопросе изучения иностранных языков держит английский язык - язык международного общения. Английский язык как иностранный всегда стоит на первом месте,

но очень часто из-за его доминантности снижается интерес к изучению других иностранных языков. Представители ассоциации по защите французского языка и пропаганде его в мире огорчены тем, что американский английский язык преобладает повсюду, он проник во все области жизнедеятельности людей и в настоящее время французский язык находится в непростой ситуации. Но следует отметить, что в фокусе международных отношений французский язык прочно занимает место блистательного второго «brilliantsecond».

В последние годы ВУЗах Республики Казахстан французский язык становится все более востребованным в качестве второго иностранного языка, как отвечающий профессиональным устремлениям учащихся и их желанию получить базовое или дополнительное образование в рамках Болонской конвенции, в которую, к слову, входит КазНПУ им. Абая и созданный на его базе «Французский университет «Сорбонна-Казахстан». Кроме того, возросший интерес к французскому языку в нашей стране объясняется как традиционным интересом к истории и культуре Франции, так и тем, что французский язык по-прежнему востребован как язык дипломатии и международных контактов различного характера, во всем мире французским языком владеют более двухсот миллионов человек на пяти континентах, а высшее образование во Франции считается одним из лучших в мире. Мировое значение французского языка подтверждается его признанием в качестве официального в ряде международных организаций и сообществ, таких как Европейский Союз, Всемирная Торговая Организация, Организация Объединенных Наций, НАТО, Международный Олимпийский Комитет и многих других.

Несмотря на возрастающий интерес к французскому языку в учебных заведениях Казахстана, существуют определенные проблемы его преподавания как второго иностранного языка, среди которых следует выделить отсутствие в государственном образовательном стандарте четких требований к уровням владения вторым иностранным языком, отсутствие разнообразных и эффективных средств обучения, методическая необоснованность выбора модели и содержания обучения. К сожалению, в большинстве случаев основой обучения второму иностранному языку (в нашем случае французскому) в школьной практике становятся средства обучения (преимущественно только учебники), созданные для обучения первому иностранному языку.

Для разработки эффективной методики обучения французскому языку как второму иностранному в условиях школ и ВУЗов необходимо разобраться: в целях и условиях обучения французскому как второму иностранному языку; в количестве часов, отводимых на изучение французского как второго иностранного; в выборе методики преподавания французского языка. Безусловно, важным является знание об уровне владения учащимся первым иностранным языком на момент начала изучения второго иностранного языка. Хороший уровень владения первым иностранным языком и достаточный лингвистический опыт необходим для начала изучения второго иностранного. Это повышает мотивацию к изучению, активизирует учеников в творческом потенциале, а также развивает речемыслительные способности. В современных методиках изучения второго иностранного языка используется сравнительный подход, например, если изучать французский язык как второй иностранный, нужно проводить сравнение двух стран не только в языковом плане, но и в социокультурном (традиции, обычаи, влияние культур двух стран друг на друга). Также необходимо выявлять особенности грамматики, словообразования, фонетики двух языков, все это сможет способствовать развитию интереса и мотивации учеников.

Перспективы изучения французского языка в Республике Казахстан определенно существуют и единственное, что необходимо сделать для его популяризации в нашей стране – грамотно мотивировать школьников и студентов к его изучению. Французский язык не только завораживающе красив и мелодичен, но и является языком дипломатии и богатейшей культуры, владение которым открывает перед учеником очень широкие возможности познания, культурного обогащения и общения.

Мотивацией к выбору и изучению учащимися французского языка, как второго иностранного может служить тот факт, что образование является важным аспектом сотрудничества Республики Казахстан и Франции, стороны заинтересованы в усилении взаимного научного и культурного присутствия, в расширении преподавания французского языка в школах и вузах Республики Казахстан, в увеличении числа обменов учащихся и студентов. Среди основных образовательных программ и проектов, которые реализуются в рамках сотрудничества Республики Казахстан и Франции, особо хочется выделить следующие:

- В сотрудничестве с Казахским Национальным Педагогическим Университетом имени Абая успешно реализован масштабный проект открытия «Французского университета «Сорбонна-Казахстан» - второго в мире и единственного в Центральной Азии филиала всемирно известного европейского образовательного кластера Сорбонна. 06 декабря 2014 года состоялась торжественная церемония открытия «Французского университета «Сорбонна-Казахстан», в которой приняли участие президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев и глава Франции Франсуа Олланд, придав тем самым особый официальный статус

и историческую значимость этому событию.

- Международная программа Магистратуры SRE в области нефти и газа;
- Франко-казахстанская программа бакалавриата по экономическим специальностям и управлению;
- Открытие при поддержке компании «Total» французско-казахстанского культурного центра при «Автомной организации образования Назарбаев Университет», в настоящее время центр принял форму кафе во французском стиле, прекрасное место для общения и отдыха для студентов. Вскоре будет также создана медиатека с французскими книгами, фильмами и музыкой;
- Создание Центра «ГеоЭнергетики», в котором приняли участие три высших учебных заведения: Казахский Национальный Университет им. Аль-Фараби - Алматы, Казахский Национальный Технический Университет им. Сатпаева - Алматы, Лотарингский Университет - Нанси. Целью функционирования Центра является подготовка собственной научной элиты Казахстана в области геознергетики с опорой на научно-педагогические кадры казахстанских университетов и использовании экспертизы французской системы высшего образования в области образовательных технологий. Создание Центра «ГеоЭнергетики» внесло существенный вклад в дело дальнейшего углубления научно-исследовательского сотрудничества между нашими странами по приоритетным направлениям развития науки и образования;
- Университет Лотарингии в г. Нанси, при поддержке президентской стипендиальной программы Болашак и Посольства Франции в Казахстане работают над развитием проекта ИТЕК (Improvement of Technical Education in Kazakhstan). Его цель – предоставить возможность преподавателям казахстанских университетов повысить квалификацию по методике преподавания профессионально-технических дисциплин и установить научные партнёрские отношения с французскими ВУЗами;
- Около 150 стипендий в период с 2012 по 2016 гг. Таково предложение от AgreenSkills - новой программы международной мобильности по обучению во Франции для молодых ученых, занимающихся исследованиями в области сельского хозяйства, пищевой промышленности, ветеринарной медицины и ветеринарной службы, окружающей среды. Эта программа открыта для молодых казахстанских ученых (говорящих на французском или английском языках), имеющих докторскую степень и менее 10 лет опыта с момента получения диплома Магистратуры.

Возвращаясь к теме открытия «Французского университета «Сорбонна-Казахстан», следует привести цитату президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева, которая в полной мере отражает важность внедрения мировых стандартов образования в нашей стране, что является неосуществимым без развития полиязычия: «В нашей стране образование является безусловным приоритетом развития. Казахстан взял курс на его приближение к лучшим мировым стандартам. Мы ставим цель, чтобы наша молодежь могла обучиться в своей стране всем знаниям и навыкам, позволяющим смело смотреть в будущее. Приход к нам университетов с мировым именем показывает, что мы выбрали правильный путь».

Рождению «Французского университета «Сорбонна-Казахстан» предшествовала огромная работа, направленная, по словам ректора КазНПУ им. Абая академика Серика Пралиева, на разрешение государственной задачи, поставленной главой государства – ориентировать национальное высшее образование на максимальное удовлетворение страны в высококвалифицированных специалистах. КазНПУ им. Абая в последние годы уделял особое внимание развитию полиязычия и, в частности, французского языка, именно поэтому, под руководством ректора, академика Серика Пралиева в КазНПУ им. Абая в 2013 году был открыт «Институт филологии и полиязычного образования» по подготовке полиязычных специалистов, в котором французский язык прочно занял местовторого иностранного языка. Следует отметить, что в подписании Меморандума о создании «Французского университета «Сорбонна-Казахстан» между КазНПУ им. Абая и Научным центром высшего образования "Сорбонна города Париж" (PRES Sorbonne Paris Cité) от 17 сентября 2013 года важнейшую роль сыграла высокая репутация старейшего ВУЗа Республики Казахстан и его вклад в развитие полиязычия в Республике Казахстан. В последние годы в КазНПУ им. Абая приоритетное внимание было уделено оснащенности учебного процесса изучения иностранных языков, были открыты новые современные лабораторные комплексы в области IT-технологии, закуплены самые современные компьютеры, а для каждого студента выход в интернет стал бесплатным. В связи с этими достижениями университет стал местом проведения различных научно-методических семинаров, посвященных французскому языку и организованных посольством Франции в Казахстане, Французским Альянсом, Республиканской Ассоциацией учителей-преподавателей французского языка РК. В работе семинаров принимали участие и выступали с докладами работники посольства, а также гости и преподаватели из вузов Франции, среди которых генеральный консул Франции в РК господин Патрик Ренар, профессора ведущих университетов Франции. Подобные семинары проводятся ежегодно. За годы работы франкофонных семинаров, организованных при содействии КазНПУ им. Абая, расширяется их география, появляются новые актуальные темы, состав участников с каждым разом возрастает не только количе-

ственно, но и качественно. В рамках семинаров проводятся мастер-классы, организованные ведущими преподавателями французского языка, по методике обучения французскому языку, инновационным методам обучения.

Также с особой радостью хочется отметить, что вклад КазНПУ им. Абая под руководством ректора Пралиева С.Ж. в развитие полиязычия и французского языка в Республике Казахстан был высоко оценен французской делегацией во главе с президентом Франции Франсуа Олландом и 06 декабря 2014 года ректору КазНПУ им. Абая, академику Серику Пралиеву присвоено звание Кавалера Ордена Академической Пальмовой Ветви – высшей награды Франции за заслуги в образовании и науке.

В завершении хочется подчеркнуть, что интеграция Республики Казахстан в мировое образовательное пространство возможна посредством французского языка, как второго иностранного, полиязычность помогает лучше ориентироваться в глобальном мире и строить новую экономику, основанную на инновациях и знаниях это – важная составляющая внешней и внутренней политики нашей страны.

Нормативная правовая основа работы над статьей:

1 Конституция Республики Казахстан;

2 Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года;

3 ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПРОГРАММА развития образования Республики Казахстан на 2011 - 2020 годы (Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118);

4 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании».

Научная и научно-методическая основа работы над статьей:

1 Верецагин Е.М. Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова - М., Рус.яз. , 2000

2 Зарубежные концепции поликультурного образования (Д. Бэнкс), межкультурного образования (П.Бателаан, Г.Ауернхаймер, В.Ниен и др.), глобального образования (Р.Хенви).

3 Теории обучения иностранным языкам (Бим И.Л., Гальскова Н.Д., Гез Н.И., Кулибаева Д.Н., Кунанбаева С.С., Миньяр-Белоручев Р.К., Пассов Е.И., Халеева И.И. и др.);

4 Проблемы двуязычия, взаимодействия и взаимовлияния языков, языковых ситуаций и языковой политики (Алтынбекова О.Б., Араева Л.А., Белоусов В.Н., Голев Н.Д., Губогло М.Н., Залевская А.А., Исаев М.К., Карлинский А.Е., Копыленко М.М., Костромина Т.А., Крысин Л.П., Мадиева Г.Б., Нерознак В.П., Смагулова Ж.С., Сулейменова Э.Д., Хасанов Б.Х., Шаймерденова Н.Ж. и др.).

Түйін

Бұл мақала Қазақстан Республикасында француз тілі екінші шет тілі болып, оның болашақта дамуы мен проблемалары қарастыылған. Мемлекетіміздің қазіргі заманға сай басым бағыт, Қазақстанда көптілді білімнің дамуын талқылау. Қазақстан Республикасында француз тілі екінші шет тілі ретінде белсенді үлгі болып дамуына. Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің басты назары көптілді білімнің дамуына үлес қосуы.

Тірек сөздер: көптілдік, құзырет, екінші шет тілі, көптілді тұлға, көпмәдениетті тұлға

Summary

In this article discusses problems and prospects of development and teaching french as the second foreign language in the Republic of Kazakhstan. Also In this article discusses need of development of a multilingualism in Kazakhstan, as priority direction of development of the state in modern conditions. The special attention is paid to a contribution of the Kazakh Abai National Pedagogical University to development of a multilingualism in the Republic of Kazakhstan on the example of active development of french as second foreign language.

Keywords: multilingualism, competence, second foreign language, multilingual (polylingual) personality, multicultural personality

ӘОЖ 81'255.2

ШЕТЕЛ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Р.К. Садықова – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің доценті, ф.ғ.к.

Қазіргі таңда оқу үрдісінде шет тілін оқытудағы басты мақсат – шет тілді коммуникативті қалыптастыру және дамыту, оны еркін игеру. Шет тілі – заманның талабына сай, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдениеттің өркендеуінің басты кіліті. Бүгінгі таңда күннен-күнге шет тілін оқыту әдістемесінің деңгейі жоғарылап отыр. Тілді оқытуда интерактивтік тәсіл, ойындар, екеуаралық пікір таластар, ақпараттық технология, галамтор, компьютер қолданылуы шет тілін оқытудың сапасын көтереді.

Компьютерлік технологияны пайдалану мен қатар, елдегі саяси, экономикалық, әлеуметтік және басқа да заңды

үрдістегі өзгерістер білім жүйесіне сол өзгерістер арқылы дамытуды қажет етеді. Мақалада сондай-ақ оқытудың ақпараттық технологиялары оқу үдерісінде беретін маңыздылығы, ақпараттық-коммуникациялық технологияның келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы бар екендігі айтылады.

Тірек сөздер: жаңашылдық, коммуникативті құзіреттілік, білім, технология, ғаламтор, электронды оқулықтар, шетел тілі

Республикамыздағы саяси және экономикалық өркендеудің мәнділігі, нарықтық қатынастар жолы, ұлттық-мәдени тұрғыдан даму білім беру жүйесіне де ерекше талаптар жүктеуде. Білім беру – қоғам мүшелерінің адамгершілік, мәдени және дене дамуы мен кәсіби біліктілігінің жоғары деңгейіне қол жеткізуді мақсат ететін үздіксіз тәрбие мен оқыту үдерісі. Білім беру ісі шеберлікке, дағдыға баулудың өсіп-өрбіп, белгілі бір кәсіпке, мамандыққа үйретумен тиянақталады. Жүзеге асырылатын білім беру бағдарламаларының сипатына қарай білім беру деңгейлері ажыратылады.

XXI ғасыр білімнің интеграциялануы мен инновациялануы және аймақталуымен ерекшеленеді. Бұл дегеніміз – қазіргі өмірдегі бәсекеге қабілетті интеллектуалды адам капиталының қалыптасуындағы әлемдік үлгілердің пайда болуы. Интеллектуалды адам ресурсы дегеніміз – тек білім мен ғылымды меңгеріп қоймай, оны экономика мен қоғамдық өмірде, өндірісте кеңінен қолдана алатын және озық технологиялардың кілітін білетін және сондай-ақ өзіндік тұжырымдар мен ұсыныстар әзірлей алатын парасатты адамдардың образы. Кез келген мемлекеттің дамуы дәстүрлі өлшем тұрғысынан алғанда экономикалық және әлеуметтік өлшемімен бағаланса, ал біздің дәуіріміз білімнің, ғылымның және оның нәтижелері ретіндегі инновациялануымен бағаланады. Бұл қазіргі әлемнің бәсекеге қабілеттілігінің басты өлшемі.

Болондық жүйе кредиттік оқыту технологиясына негізделген. Кредиттік оқыту технологиясының мәні – университеттегі оқу және оқыту траекториясын студенттің өзі айқындай алуы, яғни профессор-оқытушыларды және пәнді студенттің таңдауы арқылы білімнің берілуі. Бұл біріншіден оқытушылардың арасындағы өзара шығармашылық белсенділік пен ізденушіліктің қалыптасуын негіздейді. Екіншіден, студенттің өзіндік қызығышылуы негізіндегі пәндерді таңдауы, оның білімінің нақтылануы мен сапасының артуына мүмкіндік береді. Сондай-ақ кредиттік жүйенің тағы бір ерекшелігі студент білімін бағалаудағы балдық-рейтингтік және оқытушылар еңбегін бағалаудағы сынақтық бірлік жүйесінің қолданылуы [1,120 б.].

«Инновация» деген ұғым латын тілінде жаңарту, жаңалық, өзгерту деген ұғымды білдіреді. Оның негізі – студенттердің өздігінен білім алуына негізделген өзіндік қабілетін дамыту, шығармашылыққа баулу. Инновация – тек жаңа технологияларды, әдістермен технологиялық құралдарды, көрнекіліктерді қолдану емес, ондағы идеяларды, үрдістерді біріктіріп жетілдіру жүйесі. Инновация ұғымының мағынасын түсіну үшін «инновация» мен «жаңалық» терминдерінің мәнін ашып көрсету және мағынасын терең ұғына білу қажет. Жаңалық – кез келген қызмет саласында тәжірибелік жұмыстардың рәсімделген нәтижесі. Ал, инновация – жаңалық енгізудің жалпы үдерісі. Н.Ф. Талызина оқыту технологиясы – белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың мазмұны жүзеге асырылады деп айта келіп, оның құрылымын көрсетеді: оқытудың мақсаты; білім берудің мазмұны; педагогикалық өзара әрекеттестіктің құралы (оқыту және мотивация), оқыту үдерісін ұйымдастыру; оқушы, оқытушы; әрекеттің нәтижесі (сонымен бірге кәсіптік даярлықтың деңгейі).

Сондай-ақ Қазақстандық ғалымдардың Ж.Қараевтың, Ә.Жүнісбектің, Қ.Жанпейісованың және т.б. ғалымдардың оқыту технологиялары белсенді түрде білім беру жүйесінде қолданылуда. Бұл технологиялардың өздеріне тән ерекшеліктері бар. Оқушыларға шетел тілі үшін болашақ мұғалімнің өзі төмендегідей негізгі құзыреттіліктерді игеруі тиіс: лингвистикалық; коммуникативтік; лингвоелтану; кәсіби-бейімді (кәсіби-педагогикалық мақсат аясында) және т.б.

Н.Ф. Талызина және т.б. инновация өзінің дамуы барысында белгілі бір өмірлік сатыдан тұрады: жаңа идеяның пайда болуы; мақсат қоюшылық; тарату және жойылу - деп айта келе, инновациялық технологияға жататындар: компьютерлік технология, ойын технологиясы, жоба әдісі - деп топтастырып көрсетеді [2].

Шетел тілін оқытуда оқу құралдарының маңызы өте зор. Техникалық оқу құралдарының дидактикалық тиімділігін бақылауды жүзеге асыра алу мүмкіндігі тұрғысынан қарастырған орынды [3, 412 б.]. Шетел тілін оқытуда болашақ мұғалімдердің пәнді оқытудағы практикалық бағыттылықты жүзеге асыруға даярлығын қамтамасыз ету қажет. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттың және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті

жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді.

Шет тілді оқытудағы негізгі мақсат – шет тілді коммуникативті қалыптастыру және дамыту, оны еркін игеру. Шет тілі – қазіргі заманның талабына сай, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдениет дамуының қайнар көзі. Қазір шет тілін оқыту әдістемесінің деңгейі жоғары. Тілді оқытуда интерактивтік тәсіл, ойындар, екеуаралық пікір таластар, сонымен бірге ақпараттық технология, интернет, компьютер қолданылуда. Оқытудың ақпараттық технологиясы – бұл ақпаратпен жұмыс жасау үшін арнайы тәсілдер, педагогикалық технологиялар, бағдарламалық және техникалық құралдар (кино, аудио және видео құралдар, компьютерлер, телекоммуникациялық желілер). Оқытудың ақпараттық технологиясы – білімді жаңаша беру мүмкіндіктерін жасау (педагогикалық іс-әрекетті өзгерту), білімді қабылдау, білім сапасын бағалау, оқу-тәрбие үрдісінде оқушының жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру үшін ақпараттық технологияның қосымшасы деп түсіну керек. Білімді ақпараттандырудың негізгі мақсаты – «оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында тұрмыстық, қоғамдық және кәсіби салалардың іс-әрекетіне толық, тиімді араластыру» болып табылады. ХХІ ғасыр оқыту үдерісіне компьютерлік технологияны пайдалану мен қатар, елде болып жатқан саяси, экономикалық, әлеуметтік және басқа да заңды үрдістегі өзгерістер білім жүйесіне сол өзгерістер негізінде дамытуды талап етіп отыр. Атап айтқанда, виртуалды кеңістік, аутентті виртуалды интерактивті тілдік орта болып табылатын Интернетке ену аталған компетенцияны дамытудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Оқытудың ақпараттық технологиялары осы ақпараттық білім жүйесінің шегінде жүзеге асырылатын болғандықтан, осы білім технологиясына ақпараттық және бағдарламалық қолдаумен көрсететін құралдар бір ғана компьютермен, оған енгізілген бағдарламамен шектеліп қалмауы керек. Шетел тіліне оқытуда Интернет беретін мүмкіндіктер мен қызметтерге тоқталып өтейік. Мысалы: оқушылар Интернет талаптарында берілетін құжаттардағы тапсырмалар мен жаттығуларды орындай алады, үйреніп жүрген тілінде электронды пошта арқылы хат алысып, виртуалды қатынас клубтары – конференцияларға қатыса алады. Сонымен бірге белгілі бір уақытта мәтіндік хабарламалар мен алмасуға, радио бағдарламаларды тыңдауға, бейнероликтер көруге, яғни ақпараттың кез келген түрін қолдануына толықтай мүмкіндіктері бар. Ақпаратты қандай да арақашықтыққа тез арада жеткізу, алыстағы ақпарат көздерін пайдалану мүмкіндігі интерактивтік іздеу жүйелері мен өз бетімен іздеу, сондай-ақ алынған материалдарды түрлі тіл тасушыларға ауыстырып салу мен т.б. сол сияқты интернеттің артықшылық көздері пайдаланылады. Интернет шетел тілін үйренушіге аутентті мәтіндерді қолдану, тіл тасушыны тыңдау, олармен қарым-қатынас жасау табиғи тілдік ортаны қалыптастырады.

Е.С. Полат «Қандай да болмасын оқыту құралы, ақпараттық-тақырыптық ортаның қандай да қасиеттерге ие болғанына қарамастан дидактикалық мәселелер, білім берудің нақты мақсаттарымен шартталған танымдық қызметтің ерекшеліктері бірінші кезекте болып табылады» – деп көрсетті. Демек, интернет өзінің барлық мүмкіндіктері және қорларымен қоса, осы мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асырудың құралы болып табылады [4, 24-28 бб.].

Шет тілін оқытуда заманына сай көрнекі құралдар, аудио материалдар қолдану, мультимедиялық құралдарды пайдалануға үлкен мән беру керек. Сабақ барысында светотехникалық және дыбысты техникалық құралдарды (бейне магнитофон, теледидар, проектор, мультимедиялық проектор, компьютер) пайдалану студенттердің өз тілінде сөйлейтін адамдардың тілін тыңдап, оны көзбен көре отыра ақпарат алуына көмегі тиеді. Бұл жағдай студенттердің сөйлеу деңгейін жақсартуына көмектеседі. Тыңдау арқылы олар өздерінің сөйлеудегі қателерін жөндей алады. Бұл «аудирование» терминінің өзі де шет тілін тыңдап, оны түсіну деген мағына. Аудио немесе бейне таспаларды тыңдағанда коммуникативті жаттығулар жасалу керек. Алынып отырған тапсырмалардың жеңіл-қиындығын ескере отыра, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін пайдаланып, диалог және монолог құрастыру сияқты жаттығулар жасалуы қажет. Бейне фильмді көріп отырып, жаңа сөз немесе сөз тіркестері кездескенде тоқтап, сол сөздерді қайталап және әрбір көріністен кейін сұрақтар қойып отырған жөн. Сабақтың қорытындысы ретінде тест сұрақтарын беріп, нәтижесін тексеріп, бағалау қажет.

Шетел тілін оқыту – оқушылардың жан-жақты дамып, жетілуіне, дүниеге көзқарасының, ойы мен ақыл-есінің, сезімі мен эмоциясының, рухани және эстетикалық талғамының, мінезінің қалыптасуына, өз бетінше білімін көтеруге ұмтылуын дағдыға айналдыруға әсер етіп, олардың жан-жақты дамыған азамат болуына ықпал жасауды мақсат тұтады.

Электронды оқулықтардың орны ерекше екенін атап өтейік, электрондық оқулықтар оқушылардың өз бетінше жұмысын және олардың жоғары танымдық белсенділігін арттырады, оқушылардың шетел тілін терең тиянақты білім алуларына көмектеседі. Сонымен бірге, барлық оқу үдерісінің алға қойға мақсатынан бастап, қол жеткен нәтижесіне дейінгі аралықты қамтиды. Сонымен қатар, бұл оқулық

оқушылардың қызығушылығын артыратын құрал болып табылады. Бұл электрондық тәсіл сапалы және жоғары деңгейде білім беру мүмкіндігін, оқытудың автоматтандырылған жүйесін туғызады. Оқулықпен жұмыс істеу барысында оқушылар жалпы танымдық біліктілік, білім жинақтауға, талдауға, себеп-салдарлы байланыстырды ашуға, ақпараттарды қорытындылауға, жүйелеуге және салыстыруға үйренеді. ХХІ ғасыр – озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа компьютерлік технологияларды тиімді пайдаланудың шетел тілін үйрету маңызы зор. Ақпараттық ортаны құруға негізделген білім берудің жаңа жүйесін қалыптастыру мен педагогикалық практикаға жаңа ақпараттық құралдарды енгізу білім жүйесін дамытудағы стратегиялық тапсырма болып саналады.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқу үдерісінде инновациялық технологияларды ендіру негізгі бағыттары мен идеялары Қазақстан Республикасының 2005-2010 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік білім бағдарламасында, Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беру тұжырымдамасында және Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев ұсынған «Қазақстан-2030» стратегиясында айрықша көрсетілген [5, 322 б.].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияның келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу. Білім – ұлттың бәсекеге қабілеттігін арттырудың басты құралы болып табылады.

1 Қарғаев Қ.А. Аймақтық білімнің бірегейленуі үрдісіндегі болондық жүйе және Қазақстан // Аймақ – концепт: мазмұны, әдістері мен технологиялар атты республикалық ғылыми-практикалық конференция. - Алматы, 2012.

2 Талызина Н.Ф. Педагогическая психология. – М., 1998. - 280 с.

3 Садықова Р.К. Шетел тілі лексикасын оқытуда техникалық құралдарды пайдалану // материалы межд. научно-практ. конференций. - Алматы, 2007.

4 Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка - М.: ИЯШ 2000, - №3, - с. 34-37.

5 Сиргебаева С.Т. Ақпараттық технологияны ағылшын тілін оқыту үдерісінде қолданудың ерекшеліктері. Ғылым мен білім саласындағы мәдениеттер тоғысы атты халықаралық ғылыми конференция - Алматы, 2011, – 322 б.

Резюме

Коммуникативное сторение и развитие, свободное овладение на сегодняшний день главной целью в процессе обучения иностранным языкам. Иностранный язык в наше время главный ключ к развитию общества в социально-экономических, научно-технических и культурных аспектах. С каждым днем повышается уровень методики обучения иностранным языкам. Использование интерактивных методов, игр, двухсторонних дебатов, информационных технологий, интернета повышает уровень обучения иностранным языкам. В статье так же говорится о занимаемом месте информационных технологий в процессе изучения иностранного языка обучающимися.

Ключевые слова: инновация, коммуникативная компетенция, образования, технология, интернет, электронные учебники, иностранный язык

Summary

At present, communicative structure and development, fluent speaking are to be the main aim in the process of teaching foreign languages. Nowadays, the foreign language is the main key for the development of society in social-economic, scientific-technical and cultural aspects. The level of methods of teaching foreign languages has been increasing day by day. The usage of interactive methods, games, two-sided debates, informational technologies, internet increases the level of teaching foreign languages. Also, the role of informational technologies in the process of teaching foreign language is considered in the article.

Key words: innovation, communicative competence, education, technology, Internet, electronic textbooks, a foreign language

УДК 811:614

СПЕЦИАЛЬНАЯ (МЕДИЦИНСКАЯ) ЛЕКСИКА РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИКИ

А.Е. Акбембетова – к.п.н., доцент КазНПУ им. Абая,
М.Е. Тойганбекова – магистрант 2-го курса КазНПУ им. Абая

Медициналық университеттерде орыс тілі сабығын берудің басты максаты студенттердің коммуникативті құзыреттерін жетілдіруді шамалайтын мамандықтарды тілге үйрету болып табылады. Осы максатқа жету үшін лингвистикалық және лингводидактикалық аспектілеріндегі арнайы лексикаларды тереңірек меңгеру қажет. Арнайы

лексика және оның адамның әртүрлі қызметтерінде жұмыс жасауы лингвисттер мен әдіскерлердің назарлық объектілері болып табылады. Сонымен бірге, сөздің ғылыми стилі үш негізгі стиль ішілікке бөлінеді: шын-ғылыми, ғылыми-оқу және ғылыми-танымал. Ғылымның тілі көпқызметтік тілдік формация болып табылады. Ғылыми сөздің оқыту мәселесі ғылыми сөздердің қызметтерінің ерекшеліктерінде айқындалатын әдістеме бойынша көптеген мақалаларда көрінеді. Бірақ, көрсетілген мәселелерді кешенді зерделеуге аз жұмыстар арналған. Берілген зерттеуде медицина тілдері анатомиялық атауларға, аурулардың аттарына, аурулардың белгілеріне және емдеу әдістеріне, сонымен қатар, фармакологиялық атауларға, яғни, медицина саласын айқындауға және медицина қызметкерінің кәсібилігіне арналған ұлттық тілдің ерекші жүйе ішілігі ретінде түсіндіріледі. Медициналық терминология терминологиялық жүйенің ежелгі бірлігінің бірі болып табылады. Шығармашылық тілдік материалдың талдамасы өзінің стилистикалық, қызметтік, атаулық ерекшелігі бойынша медицина саласының лексикасы жеткілікті әртүрлі екенін көрсетті. Осыған байланысты медициналық лексиканы зерттеу барысында қажеттіліктерге сөзсіз ұшыраймыз, яғни белгілі үлгілердің бөлінуі. Осыған байланысты біздің зерттеудің материалдары микробиология бойынша атап айтқанда, лексика келесідегідей пәндерді қамтиды: анатомиялық, бактериологиялық, вирусологиялық, иммунологиялық, сонымен қатар микология, протозоология және биология лексикалары.

Сөйтіп, арнайы (медициналық) терминология лингвистикалық және әдістемелік зерттеулердің объектісі болып табылады. Оқыту әдістерін өңдеу үшін қолайлы болып табылатын медициналық лексиканың қағидаттары сипатталған. Қазақ студенттеріне орыс тілінің медициналық терминологиясын оқытудың тиімді әдісін құру үшін сөздік интерференциясын зерттеу қажет. Сонымен бірге, білім алушылардың туған тілі мен орыс тілінің арнайы (медициналық) лексикасына салғастырмалы талдама жүргізу қажеттілігі туындайды.

Главной целью преподавания русского языка в условиях медицинского вуза является обучение языку специальности, которое предполагает и совершенствование коммуникативной компетенции обучающихся. Для достижения этой цели необходимо углубленное изучение специальной лексики, как в лингвистическом, так и в лингводидактическом аспектах.

Специальная лексика и ее функционирование в различных сферах деятельности человека является объектом внимания лингвистов и методистов, которые отражены в работах таких ученых, как В.В. Виноградов [1], В.П. Даниленко [2,3], В.М. Лейчик [4], О.Д. Митрофанова [5] и др.

Изучая специальную лексику, как справедливо отмечает О.Д. Митрофанова, невозможно не коснуться вопроса специфики научного стиля речи о том, что «...в любом исследовании, посвященном дифференциации современного русского языка, в той или иной мере уделяется внимание стилистическим особенностям научной прозы» [5, с. 7]. Научный стиль речи подразделяется на три основных подстиля: собственно-научный, научно-учебный, научно-популярный. Они вбирают в себя научно-технические разновидности текстов (физика, математика, геометрия, инженерные науки); естественнонаучные разновидности текстов (химия, медицина, биология); научно-гуманитарные разновидности текстов (экономика, юриспруденция). По словам О.Д. Митрофановой, наиболее характерной особенностью собственно научного подстиля является «...строгое академическое изложение с подчеркнуто информативной направленностью, адресованное специалистам. Важными организующими признаками данного подстиля являются точность передаваемой информации, убедительность аргументации, логическая последовательность изложения, лаконичность формы» [5, с. 13].

По проблеме «язык для специальных целей» П.Н. Денисов высказал следующую мысль: «...при изменении позиции наблюдателя язык научно-технической литературы может рассматриваться, с одной стороны, как функционально-речевой стиль, замкнутый в пределах научной тематики, и, с другой стороны, как язык науки» [6, с. 85]. Ученые единодушно отмечают, что язык науки является полифункциональной языковой формацией.

Язык профессионального общения, выполняя важные функции, оценивается В.К. Ментруп «как основная социально-ролевая функция человека, реализация которой предоставляет ему средства для существования, но одновременно требует от него соответствующих знаний и умений, приобретаемых в результате обучения, а также опытом и привычкой» [7, с. 30-31].

Проблема обучения научной речи освещается в многочисленных публикациях по методике, где отмечаются особенности функционирования научной речи [6, 7, 8, 9, 10]. Однако комплексному изучению указанной проблемы посвящено мало работ. В этом отношении можно выделить работы О.Д. Митрофановой [8], Е.И. Мотиной [9]. О.Д. Митрофанова отмечает, что «специфика функционирования языковых единиц разных уровней в научных текстах позволяет утверждать, что научной речи (коммуникативному использованию ее грамматики и лексики) надо обучать специально» [9, с. 96].

Обосновывая идею об условиях существования слова как об одном из важнейших факторов всестороннего описания языка, Н.Ю. Шведова говорит, что «...лексическая единица всегда существует одновременно в контексте класса, в контексте текстовой последовательности и в содержательном («обстановочном») контексте речевой ситуации» [10, с. 143-144]. Поэтому целесообразным является рассмотрение

текста как единицы организации языкового материала в учебном процессе, как важный момент формирования профессиональной компетенции будущих специалистов.

Как отмечают ученые-исследователи, основным отличием языка специальности является особенность его плана содержания. Содержательная часть языка специальности определила конкретного адресата, формы функционирования, жанрово-стилистическое своеобразие. Поэтому исследователи считают, что специальная лексика «...принадлежит не общему языку как средству коммуникации в любых условиях, а отдельным подъязыкам, иными словами, профессиональное знание (обучение, подготовка) требует овладения соответствующим подъязыком, основу которого составляет специальная лексика» [11, с. 25].

В настоящем исследовании язык медицины понимается как особая подсистема национального языка, предназначенная для анатомических номинаций, наименования болезней, симптомов и методов лечения, а также фармакологических номинаций, т.е. отражающая сферу медицины и профессиональную деятельность медработника. Исследуя подъязык медицины, С.Г. Казарина определяет медицинскую лексику как «...терминологические системы, представляющие собой совокупность специальных номинаций, отражающих категориальный аппарат различных областей медицинской науки и практики...» [12, с. 16].

Медицинская терминология является одной из древнейших единиц в терминологической системе. Из истории медицины известно, что европейская медицинская терминология берет свое начало с трудов Гиппократов (около 460 до около 377 гг. до н.э.), Галена (14-20 гг. н.э.).

Анализ художественного языкового материала показывает, что по своим стилистическим, функциональным, номинативным свойствам лексика сферы медицины довольно разнообразна. В этой связи, исследуя медицинскую лексику, неизбежно сталкиваемся с необходимостью и ее классификации, т.е. выделения определенных типов. С.Г. Казарина предлагает более детально разработанную классификацию медицинских терминов, где выделяются следующие лексико-тематические группы, представляющие двенадцать областей медицины как иерархию семантических полей, объединенных в три цикла: 1) терминологии медико-биологических дисциплин: а) нормальной физиологии; б) иммунологии; 2) терминологии клинических дисциплин: а) общей терапии; б) общей хирургии; в) ортопедии и травматологии; г) офтальмологии; д) нефрологии; е) гастроэнтерологии; ж) гематологии; з) анестезиологии и реаниматологии; 3) терминологии профилактических дисциплин: а) общей и коммунальной гигиены; б) социальной гигиены и организации здравоохранения [12].

Ввиду того, что материалом нашего анализа явились тексты по микробиологии, следует отметить, что современная медицинская микробиология, будучи обширной научной дисциплиной, подразделяется на: «бактериологию (науку о бактериях - возбудителях ряда инфекционных заболеваний); вирусологию (учение о вирусах); иммунологию (науку о механизмах защиты организма от патогенных и непатогенных агентов); микологию (изучающую патогенные для человека грибы); протозоологию (исследующую патогенные одноклеточные организмы)» [13, с. 4]. Следовательно, микробиология включает в себя лексику следующих дисциплин: анатомическую, бактериологическую, вирусологическую, иммунологическую, а также лексику микологии, протозоологии и биологии.

Учитывая уже разработанные классификации [5] и исходя из проанализированного языкового материала, мы разделяем единицы медицинских номинаций по функциональным признакам на следующие автономные пласты лексики:

- 1) общеупотребительная лексика;
- 2) общеспециальная лексика;
- 3) общемедицинская терминология;
- 4) детерминологизированные термины;
- 5) терминология частных отраслей.

Медицинский текст, как всякий научный текст, содержит общеупотребительную лексику. К примеру, анализ крови, пищевое отравление, инфекция, размножаться и т.д.

Составляя лексико-семантическую основу научного (специального) текста, общеспециальная лексика предполагает, прежде всего, конкретизацию объекта и использования в отдельных областях знаний, например, классификация вирусов, классификация бактерий, эндокринная система, высшая нервная система. Термины общеспециального ранга и термины соответствующих понятийных единиц медицинского характера находятся в отношениях семантической иерархии (процесс - инфекционный процесс, обмен - обмен веществ, белковый обмен) или в отношениях деривационной соотнесенности (иммунитет - иммунодефицит; носитель - бактерионоситель).

Общемедицинская лексика объединяет отрасли медицинских дисциплин, функционально направленные на более узкую сферу употребления. Например, это названия органов и отдельных систем организма человека: желудочно-кишечный тракт, дыхательные пути, лимфатическая система; или же слова общего

характера: биохимический анализ крови, характер болезни, патология и т.д.

В последнее время для специальных единиц подязыка медицины характерен процесс детерминологизации. Н.С. Валгина в книге «Активные процессы в современном русском языке» отмечает, что «...Детерминологизация как процесс всегда была связана с теми периодами в жизни русского языка, когда он особенно активно впитывал иноязычное слово» [14, с. 96]. «Научная терминология, - пишет автор, - выходя за рамки специального употребления, становилась достоянием общеупотребительной лексики. ...Развитие естественных наук повлекло за собой распространение в литературе терминов биологии, химии, агрономии, медицины» [14, с. 99].

Н.С. Валгина считает, что наиболее широко распространена медицинская терминология, особенно сью которой является употребление ее в переносном значении, к примеру, хилый организм Европы, патологический интерес, нравственная гигиена, падагра нравственного мира, вирус недоверия, бациллы национализма, анатомия любви и т.д. [14, с. 99-102]. Мнение о том, что детерминологизированные медицинские термины определенных групп переходят в просторечие путем метафорического употребления, разделяют и другие исследователи.

Такое перераспределение в большей степени обусловлено следующими экстралингвистическими факторами:

- «часть медицинской лексики, которая составляет необходимый для общения врача и пациента лексический минимум, значительно более актуальна для рядового члена общества, чем специальная лексика других наук, поэтому некоторые медицинские термины быстро проникают в общелитературный язык;

- интерес к проблемам здоровья, к новым методам лечения является естественным для современного человека;

- медицинская лексика широко актуализируется в обиходной речи через рекламу, популярную справочную литературу, плакаты, висящие в лечебных учреждениях» [2, с. 73].

Таким образом, специальная (медицинская) терминология является объектом лингвистических и методических исследований. Описаны принципы той классификации медицинской лексики, которая является оптимальной для разработки методики обучения. Чтобы построить эффективную методику обучения медицинской терминологии русского языка казахских студентов, необходимо исследование речевой интерференции и создается необходимость осуществить сопоставительный анализ специальной (медицинской) лексики русского и родного языков обучающихся.

1 Виноградов В.В. Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития. - М.: Наука, 1967. - 34 с.

2 Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. - М.: Наука, 1977. - 242 с.

3 Даниленко В.П., Скворцов Л.И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии // Вопросы языкознания. - 1981. - № 1. - С. 7-16.

4 Лейчик В.М. Языки для специальных целей - функциональные разновидности современных развитых национальных языков. // Общие и частные проблемы функциональных стилей / Отв. ред. М.Я. Цвиллинг. - М.: Наука, 1986. - С. 28-43.

5 Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. - М.: Русский язык, 1993. - 198 с.

6 Денисов П.Н. Еще о некоторых аспектах изучения языков науки // Проблемы языка науки и техники: Логические, лингвистические и историко-научные аспекты терминологии. - М.: Наука, 1970. - С. 52-89.

7 Ментруп В.К. К проблеме лексикографического описания общенародного языка и международных языков // Новое в зарубежной лингвистике. - М., 1983. - С. 30-31.

8 Митрофанова О.Д. О методических и психологических требованиях к системе упражнений по русскому языку // Русский язык для студентов-иностранцев: Сб. метод, структур. - М.: Высшая школа, 1972. - Вып. 12. - С. 5-14.

9 Мотина Е.И. Язык и специальность: лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов. - М.: Русский язык, 1983. - 170 с.

10 Шведова Н.Ю. Типы контекстов, конструирующих многоаспектное описание слова // Русский язык: Текст как целое и компоненты текста: Виноградовские чтения XI. - М., 1982. - С. 143-144.

11 Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. - М.: - Наука, 1989. - 246 с.

12 Казарина С.Г. Типологические характеристики отраслевой терминологии: Автореф. дис.... докт. фил. наук. - М., 1999. - 43 с.

13 Пяткин К.Д., Кривошеин Ю.С. Микробиология. - М.: «Медицина», 1981. - 512 с.

14 Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке. Учебное пособие для студентов вузов. - М.: Логос, 2003. - 304 с.

Abstract

The main purpose of teaching the Russian language in medical schools is to teach language specialty that involves improving students' communicative competence. To achieve this goal, in-depth study of specific vocabulary in the Linguist

and Lingvo-didactics cal aspects. Special vocabulary and its functioning in various spheres of human activity is the object of attention of linguists and methodologists. At the same time, scientific style of speech is divided into three main sub genre: the self-scientific, academic and popular science. The language of science is a multifunctional linguistic formation. The problem of training of scientific speech highlighted in numerous publications in a manner where there are the peculiarities of scientific speech. However, the comprehensive study of this problem, little work. In the present study the language of medicine understood as a special subsystem of the national language, intended for anatomical nominations, names of diseases, symptoms and treatments, as well as pharmacological nominations, ie reflecting the scope of medicine and paramedic profession. Medical terminology is one of the oldest units in the terminological system. Analysis of literary language material shows that in its stylistic, functional properties nominative vocabulary medical field is quite varied. In this context, exploring the medical lexicon, will inevitably face the necessity and its classification, i.e., allocation of certain types. Due to the fact that the material of our analysis were the texts of Microbiology, it should be noted that the latter includes terminology on the following subjects: anatomy, bacteriology, virology, immunological, and vocabulary mycology, protozoology and biology.

Thus, a special (medical) terminology is the subject of linguistic and methodological research. The principles of the classification of medical vocabulary, which is optimal for the development of teaching methods. To build an effective method of teaching medical terminology Russian Kazakh language students need to study the speech interference. At the same time, created the need to carry out a comparative analysis of the special (medical) Russian language and mother tongue instruction. УДК 02.021.027.7

ҚАЗАҚСТАН ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ КІТАПХАНАЛАРЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫ АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Б.С. Асанова – т.ғ.к., ҚазМемҚызПУ-нің аға оқытушысы

Қазақстанның жоғары оқу орындарының – жоғары білікті маман дайындауда ХХІ ғасыр талаптарына толық жауап беретін, халықаралық деңгейде танылатын жоғары білікті мамандар даярлау, оқыту сапасын арттырудың бірден-бір жолы озық білім беру мен оқытудың инновациялық технологияларын ендіру, шетелдермен интеграциялық байланыста болу және т.б. бағыттарда атқарып жатқан жұмыстары көп. Осындай міндеттерді жүзеге асыруда ЖОО-ның жетекші құрылымдық бөлімі ретінде - ғылыми кітапхана өзінің әмбебап, көп салалы, дәстүрлі кітаптар және электронды ресурстарымен тұтынушылардың оқу-тәрбие үрдістері мен ғылыми ізденістерін қамтамасыз етуші, ақпараттық білім беру орталығы ретінде зор үлес қосуда. ХХІ ғасырда кітапхана саласын дамыту, тек республика ішінде ғана емес, халықаралық кітапханалармен байланыс орнату, пайдаланушыларға сапалы қызмет көрсету, жаңа технология, бағдарламалармен қамтамасыз ету - бұл бүгінгі күннің басты мақсаты болып табылады.

Бүгінде жоғары оқу орындарының кітапханалары өз жұмысында дәстүрлі және электрондық көздерді және қызмет көрсету түрлерін үйлестіруде. Өздерінің дәстүрлі міндеттерін орындауды жалғастыра отырып, жоғары оқу орындарының кітапханалары - кітапхана қызметінің мазмұны мен түрін ауыстыруда. Бұл екі негізгі міндет: мәліметтерді жинау мен сақтауда және пайдаланушыларға қызмет көрсетуді жүзеге асыруда айқындалады.

Осыдан 30 жыл бұрын көптеген кітапханалар, солардың ішінде университет кітапханалары оқшаулау (жекеленген) мекемелер болған қызмет көрсету саласында өздерін ең төменгі сатыда деп есептеген. Маңызды өзгерістер ХХ ғасырда түбегейлі түбірімен өзгерді. Қазіргі жас пайдаланушылардың компьютерлік сауаттылық деңгейі жоғары. Пайдаланушылар көбіне өздерінің сауалдарын іздестіруді өздерінің компьютерде жұмыс істеген тәжірибелеріне сүйене отырып, өз алдына орындауға тырысады. Әрине, компьютерде жұмыс істеуді білуі, қазіргі күнде кез-келген адамның ақпаратты сауатты болуы қажет, бірақ ақпараттың қалай өңделіп, таралуын дәл мәнісіне түсінбей тұспалдауы ақпараттық сауаттылық болмайды. Пайдаланушының тәжірибесінің жеткіліксіздігі, ақпаратты дұрыс берілмеуіне әкелуі мүмкін. Интернеттің ретсіз, стихиялық дамуы ақпараттың сапасына, пайдаланушылардың ақпаратты іріктеу және іздеу нәтижесіне де әсер етеді. Кітапханалар қоғамдағы әлемдік инфраструктураның элементі болып табылатындықтан, ақпараттық кеңістіктің қалыптасуына, олар іздеудің әдісін және тәсілін іріктеуде, сақтауда, аналитикалық өңдеуде, таратуда және пайдаланушыларға талап еткен түрінде, көлемінде ақпараттарын тауып беруге қатысады. Бұл факторлар қызмет көрсету модулдарын түзетуге, пайдаланушылардың ақпаратпен жұмыс істеу талабы мен білімінің қалыптасуына байланысты қызмет көлемін үлғайту қажеттілігін тудырады [1].

Осындай талаптармен қазіргі таңда ғылым, ақпарат саласында өзіндік орны бар, студенттер мен оқытушы – ұстаздардың серігіне айналып келе жатқан- жоғары оқу орындары кітапханалары. Солардың бірі - Алматы қаласындағы Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің Ғылыми кітапханасы 1934 жылдан бері жұмыс істеп келеді. Бүгінгі таңда қорда 2 миллионнан астам кітап жинақталған. Соның ішінде сирек кездесетін 15 мың кітап бар. 20 мыңның 915 мыңы тұрақты оқырмандары бар, Қазақстан ЖОО

кітапханалар қауымдастығы мен Қазақстан кітапханаларының ақпараттық консорциумының мүшесі.

Бүгінде кітапхана - білім мен ғылым саласын дамытуда және өз тұтынушыларының сұранысын қанағаттандыру бағытында жаңа инновациялық жабдықтарды пайдаланады. Базада Рубрикон, Elsevier Science, EBSCO, РМЭБ, «Заң» Республикалық ақпараттық құқық орталықтары мен т.б. мәліметтері жинақталған.

Ректорат отырыстары кітапхана жұмысын жеңілдету үшін студенттер мен оқытушылар қауымын ISIC көпсалалы картасына жаппай көшіру жөнінде шешімге келді. Электронды оқу құралдарын шығару және электронды кітапхананы құру мәселелері талқыланып, оны жүзеге асыруда университет басшылығы тарапынан бірқатар тапсырмалар берілді. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ректоры - Ғалымқайыр Мұтанов: "Университет сайтынан электронды кітапханаға кіру мүмкіндігін беретін барлық жағдайлар жасалуы тиіс. Студентті жан-жақты ақпаратпен қамтамасыз ету арқылы ғылыми жұмыстарға белсенді түрде тарту керек. Сонда ғана мемлекеттің ғылымын дамытатын жас ғалымдардың қатары көбейеді", - деді [2]. Сондай-ақ, студенттер мен оқытушылар арасында электронды оқу құралдарымен таныстыратын арнайы семинарлар ұйымдастырылады. Болашақ электронды кітапхананың жобасы бойынша, электронды қор құрылып, одан интернет арқылы виртуалды түрде мұражай мен оқу залдарына шығуға жағдай жасалып, жарияланымдардың электронды нұсқасын, кітап, каталог, аудио және бейне мәліметтерді алатын жаңа, әрі тиімді мүмкіндіктер ашылған.

Ал, Назарбаев Университетінің кітапханасы қызметкерлер мен студенттерді әлемдік деңгейдегі электронды мәліметтер қорымен қамтамасыз етеді. Олардың кейбіреулеріне кітапхана өне бойы жазылып отырады, ал кейбіреулері тек уақытша қолжетімділік ретінде беріледі. Сонымен қатар, мұнда кейбір ақысыз академиялық қорлар туралы да ақпарат ала алады. Бұл тізім кітапхананың ақпараттық қорларға жазылуына байланысты өзгертіліп отырады. Толықмәтінді диссертациялардың электронды коллекциясы. Бұл Американдық Конгресс Кітапханасының ресми электрондық қор мұрағаты, сонымен қатар магистранттар мен докторанттардың ізденіс жұмыстарын жүргізетін толықмәтінді диссертациялардың ең негізгі қоры болып табылады. PQDT FullText құрамында 1861 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін, бүкіл әлемнен, 2,7 миллион диссертациялар авторефераты және 1,2 миллион PDF форматында жүктей алатын құжаттардан, ретроспективті толықмәтінді диссертациялардан тұрады. Әр жыл сайын бұл мәліметтер қоры әлемнің алдыңғы қатарлы 700 академиялық басылымдарымен серіктесе отырып қорды 70,000 жаңа толықмәтінді диссертациялармен толықтырып отырады. Әрбір басылып шыққан диссертацияда, 1980 жылдың шілдесінен бастап, автордың өзі жазған, 350 сөзден тұратын абстрактісі қоса берілген [3].

Осындай мүмкіндіктері бар келесі Жоғары оқу орнының бірі - Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті. Университеттің (ЖМУ) қашықтықтан оқыту технологиялары студенттерге білім берудегі университет қызметінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

2011 жылы оқу үрдісінде қашықтықтан оқыту технологияларын (ҚОТ) тиімді қолдану мақсатында І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің құрылымдық бөлімшесі ретінде қашықтықтан оқыту технологиялары бөлімі (ҚОТБ) құрылды. Оқу үрдісі заманауи білім беру технологияларына негізделген, студент ЖМУ-нің білім қоры мен тестілік бақылау жүйесін Интернет арқылы пайдалана алады. ҚОТБ оқу үрдісінің технологиялық қамтамасыздандырылуын жүзеге асырады, әрі оқытушылар құрамына қашықтықтан оқыту технологияларын меңгертеді.

Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары:

- Тұрғылықты мекен-жайындағы (уақытша мекеніндегі) негізгі қызметінен ажырамай-ақ, бірінші немесе екінші жоғары білім алу мүмкіншілігі;
- Жеке оқу жоспары бойынша білім алуға мүмкіндік;
- Оқу қарқынын өзі таңдай алуы;
- Өзге қалалардағы студенттердің оқу орнына қатынасудағы жол мен Талдықорған қаласында мекендеу шығындарын оңтайландыру мүмкіншілігі.

Қашықтықтан білімді пайдалана отырып, студент келесідей мүмкіндіктерге ие болады:

- Пәндердің оқу-әдістемелік кешендеріне қолжетімділік;
- Оқытушыға (тьюторға) сұрақ қою және кеңес алу;
- Бақылау (курстық) жұмысты (сондай-ақ электрондық нұсқада) жіберіп, оған оқытушының сын-пікірін алу;
- Білімінің қорытынды бақылауы ретінде сынақ (емтиханды) тест түрінде өту;
- Сессия кестесін білу;
- Оқу үрдісі жөніндегі ақпарат қамтылатын жаңалықтар форумын көру;
- ЖМУ-нің электронды кітапханасын пайдалану;
- On-line жүйесінде студенттер және оқытушылармен байланысу.

ҚОТ бөлімі қызметінің негізгі бағыттары:

- Қашықтықтан оқыту технологиялары негізінде оқу үрдісін ұйымдастыру және басқару;
- Қашықтықтан оқытудың дидактикалық құралдарын әзірлеу;
- Қашықтықтан оқыту технологиялары бойынша оқу үрдісін ақпараттық-техникалық қамтамасыздандыру;

- Ақпараттық білім қорларының дерекқорын құру;

- Ақпараттық және коммуникативтік технологияларды (АКТ) тиімді пайдалануда І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің әкімшілік, инженерлік-техникалық және ғылыми педагогикалық кадрларын қайта дайындауға қатысу.

Қашықтықтан оқыту технологиялары бойынша білім алушыларға арналған оқу-әдістемелік қор:

І.Жансүгіров атындағы ЖМУ-нің электрондық кітапханасы, электрондық дәрістер, электрондық оқулықтар және құралдар, курстық кейстер, бейнедәрістер және бейнематериалдар, Интернет ресурстары, аудиоматериалдармен қамтамасыз етілген.

Қашықтықтан оқыту технологиялары бөлімі:

- Оқу үрдісіне заманауи оқу-әдістемелік және дидактикалық материалдар мен автоматтандырылған оқу жүйелерінің бағдарламалық қамтамасыздандырылу мен ақпараттық-техникалық және ақпараттық-кітапханалық жүйелерді енгізу;

- Қашықтықтан оқыту технологиялары құралдарын әзірлеу және енгізу;

- Оқулықтар, оқу-әдістемелік кешендерді, оқу-әдістемелік құралдарды және дидактикалық материалдарды электрондық тасымалдалаушыларда әзірлеу;

- Электрондық кітаптар, мультимедиялық курстар, әдістемелік құралдар және басқа да әдістемелік құралдарды әзірлеу, алу және игеру;

- Тестілеу жүйелері мен өзге де білімді бақылау құралдарын, ҚОТ үшін қажетті ақпараттық қорларды қолдану әдістемесін әзірлеу және енгізу;

- Білім алушылардың мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу үрдісінде телекоммуникация құралдары арқылы араласуын ғылыми және әдістемелік тұрғыда қамтамасыздандыру;

- Ақпараттық жүйеде білім алушылардың ағымдық оқу үлгерімі мен аралық бақылаулары жалғандық пен бұрмалаудан шектеулі рұқсат етілген электрондық әдістер арқылы қорғалуын, тәуелсіз бағаланылуын, жұмыстарын аумақтық аттестациялық комиссияларда көпшілік алдында қорғауын ұйымдастыруды қамтамасыз етеді [4].

Білім беру саласының басты міндеті - 2020 жылға дейінгі білім беруді дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарлама негізінде сапалы қызмет көрсету аясын кеңейте отырып, заман талабына сай білім алуға және озық технологияларды игеруге мүмкіндік беретін білім берудің тиімді инфрақұрылымын жасау болып табылады.

Қазақстанның жоғары оқу орындары - жоғары білікті маман дайындауда ХХІ ғасыр талаптарына толық жауап беретін, халықаралық деңгейде танылатын жоғары білікті мамандар даярлау, оқыту сапасын арттырудың бірден-бір жолы озық білім беру мен оқытудың инновациялық технологияларын ендіру, шетелдермен интеграциялық байланыста болу және т.б. бағыттарда атқарып жатқан жұмыстары көп. Осындай міндеттерді жүзеге асыруда ЖОО-ның жетекші құрылымдық бөлімі ретінде - ғылыми кітапхана өзінің әмбебап, көп салалы, дәстүрлі кітаптар және электронды ресурстарымен тұтынушылардың оқу-тәрбие үрдістері мен ғылыми ізденістерін қамтамасыз етуші, ақпараттық білім беру орталығы ретінде зор үлес қосуда.

Қазіргі таңда ақпарат кеңістігі мен оның мүмкіндігі қандай шексіз болса, оған деген сұраныстың да еселей түскендігі белгілі. Сондықтан, кітапхана қызметінің бүгінгі күн талабына сай ұйымдастырылуы, оның сапалылығы мен нәтижелілігі тек өзінің ғана емес сонымен қатар институттың да болашағын анықтайды. Өйткені, жалпы оқу үрдісі мен ғылыми-зерттеу жұмысының, жоғары білімді жаңа тұрпатты маман даярлаудың сапасы, тіпті қоғамның барлық саласындағы қол жеткен табыстардың алғы шарты ақпаратқа байланысты. Осы мақсатта Тараз мемлекеттік педагогикалық институтының (ТарМПИ) ғылыми кітапханасы қажетті ақпаратты жедел және толық алуына мүмкіндік беріп, ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың үйлесуімен жаңа үлгідегі кітапханалық-ақпараттық қызмет көрсетуді жүзеге асыруда.

ТарМПИ ғылыми кітапханасында оқырмандардың ақпараттық сұраныстарын қанағаттандыру, қазіргі заман талаптарына сай бірнеше бағыттарда жүзеге асырылуда, ол оқырмандарды дәстүрлі және электронды тасымалдағыш құралдарымен қамтамасыз ету, кітапханалық-библиографиялық үрдістерді автоматтандыру негізінде өзіндік және әлемдік электронды ресурстарға мүмкіндік беру, қорды насихаттау және білімгер - жастардың рухани ой-өрісін, патриоттық, педагогикалық, эстетикалық және мәдени тәрбиесін,

білімге, кітапқа деген сүйіспеншілігін арттыру бағытында көпшілік іс-шараларды ұйымдастыру, институт білімгерлері, магистранттары мен оқытушылар оқу-іздену барысында кітапханада жинақталған 628 мыңнан аса дәстүрлі және 76994 электронды құжаттарды пайдаланумен қатар, ғылым-білімнің сан-саласындағы жаңалықтармен танысып, өз ізденістерінде бар ақпараттарды жан-жақты пайдалануда. Қорды толықтыруда, кітапхана жаңа үрдісті қолдануда – ол Интернет желісі мен электрондық поштаны пайдалану арқылы ірі баспалар мен кітап-сауда орталықтарының Интернет-кітап дүкендеріне кіруге, бар ассортиментімен танысуға, қажет оқулықтардың тізімін кафедраларға таратып, тапсырыс беруге мүмкіндік берді. 8 оқу ғимаратында орналасқан, 628 000 мыңнан аса қоры бар ғылыми кітапхананың қызметін қазіргі таңда институт білімгерлері, магистранттары мен профессорлары жаңа үлгіде жасалған мамандандырылған 11 оқу залдары, (5 оқу залы, «Өнер», «Сирек және құнды кітаптар», «Түнгі оқу залы», «Каталогтар залы», электрондық оқу залы), оқулықтар, ғылыми және көркем әдебиеттер жинақталған 2 абонемент бөлімдерінде пайдалануға мүмкіндік алса, алған білімін одан әрі тереңдете түсіп, ұштастыруға мүмкіндік беретін, тілдерді өз бетінше игеріп, жетілдіруге арналған «тілді игеру» орталықтары өз қызметін ұсынып келеді.

Қазіргі заман талабы – білім беру жүйесін ақпараттандыру болғандықтан, институт кітапханасы өз қызметіне ақпараттық технологияларды ендіру арқылы өзіндік электронды ресурстарды толықтырып қана қоймай, басқа да отандық, әлемдік ақпараттар ресурстарына кіру мүмкіндігін де қарастырған. Осы бағытта кітапханада 2004 жылдан бастап «Кітапхана 4.02» бағдарламасы негізінде кітапханалық-библиографиялық үрдістер автоматтандырылып, электронды каталогтар деректер базасы жүргізілсе, 2010 жылдың маусым айынан бастап «КАБИС» (Корпоративті Автоматтандырылған Кітапханалық Ақпараттық Жүйе) негізінде электронды каталогтар деректер қоры толықтырылуда. Бұл электронды каталогтардың білімгерлердің оқу-іздену үрдісінде тигізетін үлесі зор, өйткені ол кітапхана қорындағы бар құжаттар туралы мәліметті жедел алуға, тақырып бойынша керекті оқулықтардың тізімін іріктеуге, жаңа түскен кітаптар мен газет-журналдарда жарияланған мақалалар туралы мәліметті жылдам тауып алуға мүмкіндік береді және оқырманның уақытын үнемдейді. Сонымен қатар, қазіргі таңда институт білімгерлері мен магистранттары, оқытушылары мен қызметкерлері электронды оқу залының қызметін пайдаланумен қатар, Интернетті тегін пайдалану, отандық электрондық кітапханалардың қорын кең көлемде және еркін пайдалану мүмкіндігі қарастырылған. Ол ҚР-ның жоғары оқу орындары Ассоциациясының республикалық ЖООА Электронды Кітапхана және Қазақстандық Ұлттық Электрондық кітапханалармен келісім-шарт жасалып, оқу үрдісіне қажетті ақпараттарды алуға, олардың кітап қорын толық пайдалануына да қолайлы жағдай жасалған. 2010 жылдың қарашасынан бастап оқырмандар барлық оқу ғимараттарынан институттың Web-сайты арқылы кітапхананың электронды каталогтар дерекқорына кіру, ақпараттық ресурстардың РЖОО аралық электронды кітапханасы (РМЭБ) <http://www.rmeb.kz> және Қазақстандық ұлттық электронды кітапханасы (КазНЭБ) <http://www.kazneb.kz> пайдалануға мүмкіндігі бар. Пайдаланушыларға институттың <http://www.tarmpi.kz> сайты ұсынылады (targpibibl@mail.ru).

ТарМПИ ғылыми кітапханасында дәстүрлі кітаптармен қатар электронды ресурстар қоры сапалы толықтырылуда және жылдан-жылға ұлғаяуда. Қазіргі таңда 76994 мыңнан аса жинақталған электронды құжаттар барлық білім сапаларын қамтып отыр, түріне қарай алатын болсақ, олар мультимедиялық оқытушы бағдарламалар, электрондық оқулықтар, оқулықтардың электронды көшірмелері, тестілік бағдарламалар, профессор оқытушылар шығарған оқу құралдарының, конспект-лекциялары мен оқу-әдістемелік кешендері, силлабустарының электрондық түрлері (CD-ROM) көшірмелері. Жинақталған әртүрлі тасымалдағыштардағы электронды ресурстарды пайдалану, құралдармен жұмыс істеуі, отандық, шетелдік ақпарат ресурстары мен толықмәтінді деректер қоры және кітапхананың өзіндік электронды каталогтар дерекқорын пайдалануға мүмкіндік беретін және Интернетке кіру мүмкіндігі тегін қарастырылған электрондық оқу залы оқырмандарға қызмет көрсетуде[5].

Ақпараттық технологиялар қарқынды дамып келе жатқан бүгінгі күнде сапалы әрі мезгілімен қол жеткізілетін ақпаратқа деген сұраныстың жедел өсуі байқалады. Оның ұлғайып келе жатқан көлемі, жеткізу формаларының әр түрлілігі кітапханалардан жаңа технологиялық процесстерді енгізуді талап етеді.

Адамзат білімінің негізгі көлемі баспа өнімдерінде сақталады, бірақ қағаз өнімдерінің жеткіліксіздігі, өндірісінің және жариялануының қымбаттығы, тез ескіретіндігі баспа өнімдерін бүгінде электронды ресурстардың ығыстырылуы жиілеп келеді. Соңғыларының арасында толықмәтінді электронды ресурстар, виртуалды кітапханалар мен мәліметтер қорларының сандық ретті жиынтықтары оқырмандар қызығушылығын туғызбай қоймайды.

Жоғары оқу орындарының кітапханаларының негізгі міндеті - сол оқу орнының оқу және ғылыми процестерін сапалы ақпараттық және кітапханалық үрдістермен қамтамасыз ету.

Бүгінгі күн талабынан туындаған электрондық ақпаратты пайдалану ыңғайлылығы, артықшылықтары,

оның әртүрлі технологиялармен жан-жақты қамтылған.

Ақпараттық қол жеткізуге арналған заманға сай технологиялардың болашаққа апаратын нұсқаларының бірі - электронды кітапханалар болып табылады. Жоғары оқу орындарының кітапхана желілерінің дамуы осылардың есебінен жүзеге аспақ.

Электронды кітапхананың мүмкіндіктері әсіресе ғылыми, зерттеу және білім беру процестерін қамтамасыз ету үшін маңызды. Себебі, ақпараттық ресурстардың қол жетімділігі, өзектілігі және толыққандылығы мамандарды дайындаудың сапасына лайықты ықпал етеді.

Республикалық жоғары оқу орындары арасындағы кітапхананың компьютерлік бағдарламасын дайындаумен байланысты, электронды кітапханаға кітап және журнал қорынан оқулықтар мен оқу құралдарының, оқу процесіне қажетті қазақстандық авторлардың ғылыми және әдістемелік материалдары мен жарияланған мақалаларының толық мәтіндері енгізілуде. Электронды кітапхана жоғарыда айтылған ақпарат көздерін сканерлеу және электрондық оқулықтарды енгізу жолымен толықтырылады.

Электронды ресурстардың түпнұсқалылығы, ақпараттық оқу процесі мен ғылыми зерттеулер үшін пайдалылығы және маңыздылығы, қағаз нұсқалары мен сәйкестігі электронды ресурстардың басты шарттары болып табылады.

Жеке ақпараттық қызмет сапасының деңгейін арттыру мақсатында сектор қызметкерлері жүйелі түрде оқырмандарды күнделікті ақпараттандыруды жүргізіп отырады, экспресс-ақпарат жасауда компьютерлік технологиялар кеңінен қолданылады. Бұл ақпараттарды электронды түрінде қолдануға мүмкіндік береді, сөйтіп ғылыми кітапхана оқырмандарының ақпарат алу жылдамдығын біршама жеделдетеді. Электронды ресурстар залында жаңа электронды құжаттар жайында ақпарат беретін «Электронды құжаттардың жаңа түсімі» бюллетені жарық көріп тұрады. Бюллетень құрамында жинақтау жоспары бойынша түсетін құжаттар тізімі, CD-ROM-дағы кітаптарға, журналдарға арналған қосымшалар, сандық реттегі құжаттар, Интернет ресурстары бар. «Интернет ресурстары» экспресс-ақпараттардың оқу залдарында және профессорлық-оқытушылық құрамға арналған залда электронды және баспа түрлерінде ұсынылған. Бұл басылым оқу орны кітапханаларының қорына белгілі бір уақыт аралығында келіп түскен құжаттар жайлы мәлімет іздеу жылдамдығын арттырады.

Осындай Интернет ресурстарымен өз оқырмандарына қызмет көрсетіп келе жатқан С.Торайғыров атындағы ПМУ-дің академик С.Бейсембаев атындағы ғылыми кітапханасы - Павлодар облысының ірі оқу орнының кітапханасы болып табылады. Кітапхананың негізгі міндеті - университеттің оқу және ғылыми процесстерін сапалы ақпараттық және кітапханалық үрдістермен қамтамасыз ету. Мұнда оқырмандарға «Современный гуманитарный университет» (Ресей) оқу лекцияларын қарастыруға мүмкіндік берілген. Мұндағы көп жылғы тәжірибе, бай ақпараттық шығармашылығы арқасында төмендегі бағыттар бойынша жұмыстар атқарылып келеді:

- Ақпараттық-кітапханалық процестерді компьютерлеу;
- Университет профиліне сәйкес электрондық басылымдар қорын қалыптастыру;
- Электронды ақпаратқа еркін қол жеткізуді қамтамасыз ету;
- Оқырмандарға кітапхананың қазіргі ресурстарын қолдану әдісін үйрету.

Электронды және магнитті тасымалдағыштардағы оқу-әдістемелік басылымдар 90,4%-ды құрайды, 940 кітап пен мақаласы бар «Электронды кітапхана» атты толық мәтінді мәліметтер қорлары жинақталған, оның ішінде 250 құралын университет оқытушылары құрастырған [6].

Кітапханашылар мен жоғары оқу орнының кітапханасының алға қойған мақсаты - оқу үрдісін сапалы да, маңызды құжаттармен және ақпараттармен қамтамасыз етіп, үлгілі кітапханалық қызмет көрсету болып саналады. Кітапхана ресурстарын барлық тұрғындар категориясы: бала да, ересек те, оқушы да, ұстаз да, жұмыссыз да, бизнесмен де өзінің сұранысын қанағаттандырырлықтай жауап ала алса, алға қойған мақсаттың орындалғаны. Ол үшін веб-ресурстармен қатар ақпараттық нарықты жіті қадағалау керек. Себебі, қорды заманауи CD мен DVD басылымдарымен қамтамасыз ету үшін, олар кітапханалардың бүгінгі бейнесі, яғни электронды ақпараттық технологиялармен, инновациялармен, жаңа ақпараттармен оқырмандарға тез және сапалы қызмет көрсетудің амалдарын орындау керек [7].

Мысалы, Алматы қаласындағы Қазақстан менеджмент, экономика және болжау институтының кітапханасы ізденістерге толы, өз оқырманына сапалы қызмет көрсету мақсатында барлық оқу және ғылыми-зерттеу жұмыстардағы жаңаша өзгерістер енгізілген. Ақпараттану саясатын дамыту үшін кітапханада кітапханалық маркетинг саласында атқарған іс-тәжірибесі мол, оқырман сұранысын жан- жақты зерттеп, сол бойынша барлық ақпарат көздерімен жұмыс істейтін комитет құрылған. Әрбір оқырманның назарына ақпарат жеткізу жолдарының жаңаша түрлері қолданылған. Ол: тақырыптық лифлеттер, студенттер TV каналдарындағы жүгіртпе жолдар, кітап белгі қағазы, компьютер кластарындағы мониторға қойылған заставкалар (кітаптың басына салынатын өрнек), e-mail т.б. шаралар. Заманауи кітапхананың электронды

ресурстары мен ақпараттарынсыз жұмыс істеуі мүмкін емес.

Қазақстан менеджмент, экономика және болжау институтының кітапханасында толық мәтінді құжаттардың орасан зор базасы жұмыс істейді. Қазіргі таңда ол кітапхана пайдаланушылары 12 электронды базаға қолжетімді. Олар: EBSCOHost, SSRN, ProQuest, JSTOR, Elibrary Passport GMID, Compustat Global, Emerald, Sage, LexisNexis, Юрист+ [8].

Көпшілігіне Қазақстан кітапханаларының Ақпараттық консорциумы арқылы жеңілдіктер қарастырылған. Ең бастысы осы қор көздері үнемі жұмыс істеп тұруы үшін пайдаланушыларға жүйелі түрде тренингтер өткізіп, жарнамалап тұру қажет.

Қорыта айтқанда, кітапханалардың қызмет көрсету ауқымы кең. Ақпараттық технологиялардың даму қарқыны бүгінгі жас ұрпақтың дүниетанымдылық аясын кеңейтіп отыр. Бүгінгі оқырман жастардың талабы да заман талабына сәйкес өте жоғары, олардың сұранысын қанағаттандыруға кітапхана қызметі жаңа деңгейде жауап беруге барлық жағдайды жасай бермек.

XXI ғасырдағы қоғамдық өзгерістер, ашық ақпараттық кеңістікке өтуі, қоғамның ақпараттануы, демократиялануы, коммерциялық үдерістердің өркендеуі, өркениеттік деңгейге көтерілуі кітапхананың жаңа бағытта жұмыс істеуін талап етеді.

1 Мырзалиева, Р.Е. Оқу орындарында кітапхана саласынан тренингтер өткізудің іс-тәжірибесі // *Кітапхана әлемі*. - 2008. - №3. - Б. 24-26.

2 Республикалық жоғары оқу орындары аралық электрондық кітапхана [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://www.rmeb.kz>.

3 Шелакин, Ю.И. Автоматизированные системы управления библиотекаря [Текст]. - М., 1998. - 455 с.

4 Насырова, А.А. Реформа образования и миссия учебных библиотек [Текст] Казахстана // *Библиотековедение, библиография, книговедение*. - Алматы, 2002. - Вып.3. - С. 19-27.

5 Есіркепова, Г.Ж. Ақпараттық қоғамды кітапхананы дамыту [Мәтін]. *Кітапхана әлемі*. 2011. - №3. - Б. 38-40.

6 Мұхтанова, М.А., Бектасова, Д.А. Электронды ресурстарды пайдалану тиімділігі [Мәтін]. *Мир библиотеки*. - 2010. - №2. - Б. 45-46.

7 Қосақова, З. Сапалы кітапханалық қызмет- уақыт талабы [Мәтін] // *Кітапхана әлемі* - 2010. - №4. - Б. 17-19.

8 Сексенбаева, Н.О. Продвижение электронных информационных ресурсов в вузовской библиотеке: проблемы и решения [Текст] // *Мир библиотеки*. - 2010. - №3. - С. 8-10.

Резюме

В статье рассматриваются возможности библиотек высших учебных заведений в информационной деятельности с внедрением новых информационных технологий и получения пользователями достаточно широкого спектра информационных, образовательных и аналитических услуг. Инновационная деятельность библиотеки - один из ключевых моментов успешного развития интерактивной среды обучения в современном вузе, поскольку библиотеки в настоящее время организуют оперативный доступ к информации и способствуют самостоятельному получению и усвоению новых знаний. Результатом инновационной деятельности является качественное улучшение информационных продуктов и услуг, предоставляемых пользователям – студентам и ученым вуза.

Ключевые слова: инновация, электронные ресурсы, электронная библиотека, информационная технология, электронное обучение, электронный каталог

Summary

The possibilities of libraries of higher educational institutions in information activities with introduction of new information technologies and receiving information, educational and analytical services by users of rather wide range are considered in article. Innovative activities of library - one of the key moments of successful development of the interactive environment in training of modern higher education institution as libraries will organize quick access to information now and promote independent receiving and assimilation of new knowledge. High-quality improvement of information products and the services provided to users — to students and scientists of higher education institution is result of innovative activity.

Keywords: innovation, electronic resources, electronic library, information technology, electronic training, electronic catalog

УДК 81:372.881

PROJECT-BASED LEARNING ACTIVITIES FOR TREATING LEXICAL INTERFERENCE MISTAKES: RUSSIAN-ENGLISH FALSE FRIENDS

A.Argynbayev – PhD student at Foreign Languages Department, Suleyman Demirel University,

Z.K. Akhmetzhanova – Doctor of Philology Sciences, Professor, Suleyman Demirel University

This paper makes an attempt to give a definition to Project-Based Learning approach and false friends, also known as

interlingual homonyms. The authors discuss the types of PBL activities, their limitations and advantages over other methods. Moreover, researchers suggest how PBL activities might be applied when teaching lexical-semantic interference to EFL learners. The authors also suggest a number of motivating activities that might be of interest to language students.

Keywords: project-based learning, lexical interference, false friends, cognates

First mentioned by William Kilpatrick in 1920-s, project-based learning (PBL) is a comprehensive approach developed from constructivist theory which is designed to engage students in the investigation of real life problems [1]. In other words, the main objective of PBL is having students use the target language in authentic situations and acquire knowledge through the process of solving practical problems or tasks that require the integration of knowledge from various domains. Similarly, Hedge defines PBL as “an extended task, which usually integrates language skills work through a number of activities” [2: 276]. Moreover, it is essential that the language learners use authentic materials and the learning process is student-centred. The teacher in this approach is merely a coordinator, advisor and facilitator as opposed to the traditional grammar-translation method where the teacher is an authoritative figure and the only source of information.

In project-based learning tasks students work in a team to solve authentic challenging problems set by the teacher. At the end, the learners have to come up with a product achieved through information search, intellectual work, and cooperation. To illustrate, for writing the teacher can assign tasks such as reports, questionnaires, and descriptions; for speaking and listening skills development students can conduct interviews or have discussions with experts, prominent or famous people; reading skill might be improved through searching for information in libraries, browsing the Internet or working in archives.

According to Lawrence in Moss, due to the nature of collaborative work in PBL, even low-level learners have an opportunity to contribute to the project; thus, making personal progress and gaining necessary life skills for the future [3]. However, because project-based learning centers on collaborative work, creating a friendly atmosphere within the group is vital. Another difficulty that may occur among the peers in the group is an indifferent attitude or laziness of some individuals, who avoid taking responsibility.

Another important point that should be born in mind is that the learners need to present the finished product, i.e. their work in class in front of their peers where they can get feedback from their teacher and peers. As far as the assessment is concerned, it is quite formative rather than summative [4]. It can be done by teachers, peers or oneself. While evaluating, teachers can take into consideration the quality of the outcome of the research and the way the target language is used during the project. Alternatively, students can reflect on their project and write a report how the project worked. To make peer-evaluation and self-evaluation easier teachers can arrange a small-group discussion and provide guiding questions such as “What did your classmates do very well in the project? Was there anything that needed improvement? What? Why?” [3].

Concerning the characteristics of project work, Stoller [5:4] defines six points below:

1) Project work should focus on real world subject, rather than specific language features or targets. In addition, it should be interesting for the learners.

2) The teacher is only a facilitator and a guide; thus, the project work is student centred.

3) Students can work in groups or pairs, if they wish to do so, but the nature of this work is cooperative rather than competitive. As a result, students need to share ideas, materials and resources throughout the project in order to achieve good results.

4) Students will acquire and develop different real-life skills due to the authentic nature of the project work. More importantly, they will learn how to process different types of information and how to select the most appropriate.

5) At the end of the project students have to present their product to class in a form of an oral presentation, a poster session, a report, a bulletin board display, etc.

6) Stimulation, motivation and challenge are one of the milestones of the project work which enable students to work autonomously and improve their language skills due to gaining confidence and self-esteem through the real-life tasks and setting.

Project-based activities have been variously classified according to their functions and properties. For example, Haines [6] classifies them into four categories according to the way of reporting gathered information and the procedures of data collection: information and research projects, survey projects, production projects, and performance and organizational projects.

Legutke and Thomas [7] classified projects, taking into consideration the resource base, such as encounter projects, text projects, and class correspondence projects. In encounter projects the learners need to interview, survey, discuss, contact only native speakers of English. For text projects, students have to use written texts in English. In class correspondence projects, the learners have to contact representatives of others cultures through e-

mails, video-messages or pictures in order to find peculiarities of a foreign culture. At the end of the project work the students need to demonstrate their findings to their class.

Another classification that deserves attention was made by North [8], who categorized PBL activities into four types: *community projects*, *case studies*, *practical projects*, and *library projects*. When completing *community projects*, students prepare questions for surveys and questionnaires, conduct interviews and collect data from the local community. For finding solutions to a certain problem students can carry out *a case study*. For *practical projects* students have to complete some sort of practical work such as doing an experiment, building a model, and so on. *Library projects* are carried out through collecting data from written texts and the main source of information here is the library.

Numerous benefits of PBL have been mentioned in academic literature. One of the benefits of PBL is the development of students' language skills. The learners improve their speaking and listening skills through meaningful interactions when collecting data, conducting interviews and surveys. Moreover, students improve their reading and writing skills when searching for information in libraries and writing reports. According to Stoller [7], this development is due to the nature of authentic tasks that makes students use these skills in an integrated way and recycle vocabulary and grammar forms.

Another advantage of using PBL activities is that students are immersed into authentic environment and experience; thus, they have to use authentic language and are exposed to it in the natural setting while being engaged in the project. As a result, students acquire life skills that are necessary in their future academic and everyday lives [8]. With this in mind, the purpose of this paper is to suggest several PBL activities, that can be applied in teaching vocabulary, especially Russian-English false friends, which are belied to cause difficulty for even advanced-level learners and hamper communication.

False friends [9] or *deceptive cognates*, as defined by Lado [10], are the words in two languages that have similar phonetic and/or orthographic form but different meanings. Akulenko, however, rebutted Lado's coining and stated that the term *false cognates* is not quite appropriate, as *cognates* in linguistics are traditionally referred to the words of the common origin in related languages, while *false friends* are identified and studied regardless of their etymology [11]. For example, the word pair *magazine* – *магазин* is not only *false friends*, where *магазин* in Russian means *a shop* not *a periodical* as in English, but also *true cognates* as they have the same origin from Arabic *makhazin* (store, depot, store-house). A good example of false cognates and false friends at the same time could be a word pair *ghost* – *зосмь*, where both words come from different origin and have different semantics. The English word *ghost* originates from Old English *gast* (soul, spirit, life, breath; good or bad spirit, angel, demon), while Russian *зосмь* takes its origin from Latin *hostis* (alien, hostile).

In this line, when practicing PBL approach, teachers can successfully use **etymology search activity** with upper-level EFL learners. The teacher writes several false friends pairs on the board and assigns the task, to web-search the origin of the words and their modern meanings. Students are firstly encouraged to Google for good quality online etymology dictionaries that they can consult or visit public libraries. Alternatively, teachers can recommend some so that the results are reliable and valid and the task does not seem too challenging. As an example, teacher can demonstrate the etymology of one false friend pair in order to ignite the interest among the learners. For example, the false friend pair "meeting – митинг" in Table 1 below, can be explained through illustration of their origin and old meanings. By doing so teachers can lead students to understanding of how semantics changes over the centuries or how words are borrowed from other languages. An important recommendation that should be mentioned for this activity is that false friends should be selected carefully, so that students find intriguingly interesting facts about borrowing and semantic shift in words.

The advantage of this project is that it teaches students how to work autonomously, conduct research, and make reports.

Table 1. False friends etymology activity

meeting (n.) "action of coming together," Old English <i>gemeting</i>, verbal noun from <i>meet</i> (v.). Meaning "gathering of people for discussion, etc." is from 1510s. In 17c., it was applied generally to worship assemblies of nonconformists, but this now is retained mostly by Quakers. demonstration (n.) late 14c., "proof that something is true," from Old French <i>demonstration</i> or directly from Latin <i>demonstrationem</i> (nominative <i>demonstratio</i>), noun of action from past participle stem of <i>demonstrare</i> "to point out, indicate, demonstrate," figuratively, "to prove, establish," from <i>de-</i> "entirely" (see <i>de-</i>) + <i>monstrare</i> "to point out, show," from <i>monstrum</i> "divine omen, wonder" (see <i>monster</i>). Meaning "public show of feeling," usually with a mass meeting and a procession, is from 1839

Another PBL activity that can be used with upper-level students is **conducting a survey, questionnaire or interview**. Students are assigned to work in pairs or groups, write the definition of false friends and make up a number of questions about the topic. As an example, the teacher can suggest a few questions such as:

- Have you ever used Russian-English false friends in your speech that cause misunderstanding? Can you name these words?
- Has anyone you know ever used Russian-English false friends in their speech? Which words did they use?
- Did false friends, that you used, cause awkward, funny or uneasy situations?

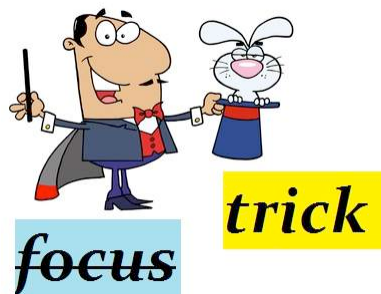
After illustrating a few sample questions, the teacher encourages the learners to interview their peers from other schools or classes, language school, EFL teachers, native speakers of English, and even their friends and neighbours.

On the following week students have to demonstrate their project by giving to their peers a report of the completed work. The advantage of the project is that it encourages shy students to work with strangers, i.e. other people from their class, the way the real world is, when one has to talk to strangers in the street when asking questions. Another benefit of the project is that it shows how the research should be conducted, its steps, its difficulties and the pleasure of obtaining the results. These research skills are very important when students go to pursue their education in college and graduate school.

Writing a song/poem/story/fairytale is a type of activity that creative students might like. The learners are given a set of false friends that they have to use when producing the writing task. On the following lesson students demonstrate their work to their peers by displaying them on the classroom walls or read them aloud. Peers have to walk around the classroom, read the stories / songs / poems / fairy tales and choose the best three by voting. As an alternative, students can choose any false friends they like when completing the writing task. A make this project more challenging and amusing, students can write a story or fairytale by using false friends incorrectly. Students have to read the stories or fairytales of their classmates, identify mistakes and correct them.

By having students write a story / fairy tale teachers can improve their learners' writing skills, boost their imagination, develop critical writing skills and prepare them for the future life in college when students have to think critically when they write.

Web-searching for pictures of false friends might be also employed by the instructors when teaching interlingual homonyms. The learners are given a number of false friends, consult dictionaries and find their meanings. Next the students have to Google for the pictures and write captions on them. The example is given in Picture 1 below.

Picture 1. Web-searching for pictures of false friends

As we see here, students can write the correct English version on the picture and cross out the Russian-English false friend so that it is clear which version should be used in speech. Alternatively, students can take their own pictures and write captions on them.

Recording a video lesson is another but more complicated PBL activity which can be utilized by language teachers. First of all, the teacher has to demonstrate a sample video lesson recorded by BBC or any other language teaching service. Students watch carefully and make an attempt to understand how the video lesson works and how it must be filmed. After watching a 3-minute sequence, students ask detailed questions that the teacher needs to answer in order to enhance students' work. At the next lesson students demonstrate their videos in class and the teacher checks if the students did their work properly.

Alternatively, shy students can **record a podcast** instead of the video lesson. The advantage of recording a podcast is that students don't have to find the appropriate setting and props. Another advantage of podcast over the video lesson is the privacy aspect in some cultures according to which girls cannot be filmed without the permission of their parents or relatives.

The advantage of these projects is that they teach students how to work in a team, how to co-operate, negotiate, compromise, and find the best way to work together in order to achieve the result. In addition, students can learn how to use technology when recording a video or a podcast, as well as how to give a positive image to the camera,

how to speak clearly and fluently enough in front of cameras so that the audience does not feel bored. Students can gain self-confidence and self-esteem by shooting their own film and getting positive feedback from their peers and the teacher.

Another PBL activity that might boost interest among students is **compiling a mini-dictionary of false friends**. To complete this project, students might need more time than finishing the other activities mentioned above. First, students need to web-search for false friends, conduct interviews and online questionnaires in order to find the most common Russian-English false friends. Next step is to consult dictionaries and find the meanings of interlingual homonyms. If students find it necessary, they can also classify false friends according to their types, such as total/partial, graphic/phonetic, idiomatic/non-idiomatic, loan words/pseudo false friends. Alternatively, students can **compile an electronic reference book of false friends** where they can add pictures of false friends with captions, podcasts, video lessons and definitions. The strong point of compiling a dictionary or an electronic reference book is that students learn how to sort data, find necessary and useful material for publication, make decisions, work in a team, and learn how to work with technology. These skills might be very useful in they grow up and get an official job.

The last project that we can recommend is to have students **construct exercises on Russian-English false friends**. The type of questions might be of “True/False”, “multiple choice”, “fill in the gaps”, and “correct the mistakes” type. By doing so teachers can reinforce students’ productive skills and vocabulary retention rate, as students usually remember better when they are involved in the process of creating rather than simply doing the ready exercises. Students, however, might find it difficult to construct appropriate, valid and reliable tests, if they are unaware of reliability and validity concepts. For this reason, it might be more appropriate to assign this project to university students at philology faculty, who have already taken methodology and language testing and evaluation courses. Alternatively, the instructor can teach validity and reliability notions to students and demonstrate good quality exercises and tests which are valid and reliable.

In this paper we gave definition to Project-Based Learning approach and ways of how it can be used when teaching vocabulary and especially lexical-semantic interference, namely Russian-English false friends. We believe that the projects described in our work can be successfully used by EFL teachers, boost interest among their learners and improve vocabulary retention rate. Our further work will be experimental study of the effectiveness of the projects in this paper.

1 Blumenfeld P. C. et al. *Motivating project-based learning: Sustaining the doing, supporting the learning* // *Educational psychologist*. – 1991. – T. 26. – №3-4. – С. 369-398.

2 Hedge T. *Key concepts in ELT* // *ELT journal*. – 1993. – T. 47. – №3. – С. 275-277.

3 Moss D. V. D. et al. *Project-Based Learning for Adult English Language Learners*. *ERIC Digest*. – 1998.

4 Angelo T.A., Cross K.P. *Classroom assessment techniques*. – 1993.

5 Stoller F.L. *Project Work: A Means to Promote Language Content* // *Forum*. – 1997. – T. 35. – №4. – С. n4.

6 Haines S. *Projects for the EFL classroom: resource material for teachers*. – Nelson, 1989.

7 Stoller F. *Establishing a theoretical foundation for project-based learning in second and foreign language contexts* // *Project-based second and foreign language education: Past, present, and future*. – 2006. – С. 19-40.

8 Alan B., Stoller F. L. *Maximizing the benefits of project work in foreign language classrooms* // *English teaching forum*. 2005. – T. 43. – №4. – С. 10-21.

9 Koessler M., Derocquigny J. *Les faux amis: ou, Les trahisons du vocabulaire anglais (conseils aux traducteurs)*. – Vuibert, 1928.

10 Lado, R. *linguistics Across Cultures*. Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1974.

11 Акуленко В.В. «О ложных друзьях переводчика» // *Англо-русский и русско-английский словарь ложных друзей переводчика*. – 1969. – С. 371-384.

Түйін

Бұл мақалада жоба әдісіне және аудармашының жалған достарына, сондай-ақ тілдерлік омонимдерге анықтама беруге әрекет жасалынады. Авторлар жоба әдісіне классификация жасап, оның басқа әдістермен салыстырғанда кемшіліктері мен артықшылықтарын талқылайды. Сонымен қатар, зерттеушілер ағылшын тілі сабағында жоба әдісін қолдану тәсілдерін ұсынады. Авторлар ағылшын тілі оқытушылардың және олардың оқушыларының қызығушылығын арттыра алатын бірқатар жобаларды ұсынады.

Тірек сөздер: жоба әдісі, лексикалық интерференция, аудармашының жалған достары, когнаттар

Резюме

В статье делается попытка дать определение методу проектов и ложным друзьям переводчика, также известным как межъязыковые омонимы. Авторы дают классификацию методу проектов, обсуждают его недостатки и преимущества по сравнению с другими методами. Кроме того, исследователи предполагают, каким образом метод проектов

может применяться при обучении лексико-семантической интерференции на уроке английского языка. Авторы предлагают ряд интересных проектов, которые могут представлять интерес как для преподавателей иностранного языка так и для их студентов.

Ключевые слова: метод проектов, лексическая интерференция, ложные друзья переводчика, когнаты

УДК: 378.147

MODERN TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

A.Sh. Ubniyazova – *PhD, senior teacher*

The last years increasingly raised the issue of using modern technologies in the educational process. It is not only new technical means, but also a new forms and methods of teaching, new approach to learning. The main goal that we set for ourselves, using modern technologies in learning a foreign language it 's to show how technology can be effectively used to improve the quality of teaching foreign language students, the formation and development of their communicative culture, learning the practical mastery of a foreign language

This paper aims to highlight the role of using modern technology in teaching English as a second language. It discusses different approaches and techniques which can assist English language students to improve their learning skills by using technology. Among these techniques are online English language learning web sites, computer assisted language learning programs, presentation software, electronic dictionaries, chatting and email messaging programs, listening CD-players, and learning video-clips.

A case study has been done to appreciate the response of typical English language classroom students for using technology in the learning process. Upon this practical study, the paper diagnoses the drawbacks and limitations of the current conventional English language learning tools, and concludes with certain suggestions and recommendations.

The introduction of information and communication technology (ICT) to education creates new learning paradigms. We are dwelling in a world which technology has reduced to a global village and the breakthrough in technology is underpinning pedagogical submissions. It may become imperative therefore to have a rethinking on how to ameliorate the constraints of second language users through the applications of modern technologies. The interactions between new technology and pedagogical submissions have been found to an extent to be addressing the heterogeneous needs of second language learners and any global discovery which aims at minimizing learners' constraints is a welcome development in a rapidly changing world of technology.

This paper therefore is an overview presentation of how modern technologies can be of assistance to both teachers and students of a second language setting. The rapid growth in ICT experienced by the technologically advanced nations of the world has helped them to overcome some of the barriers in teaching and learning. Applications of modern day's technologies in the field of teaching and learning can make it possible for teachers, students and others to join communities of people well beyond their immediate environment to critically review, analyze, contribute, criticize and organize issues logically and contextually having professionalism and the transformations of the entire society in view. Now, new technologies such as the reported computer enhancements with new software and networking make it much easier for educators to conquer space and time, with the motive of ameliorating constraints and academic conflicting issues. We can now bring learning to virtually any place on earth anytime for the purpose of achieving the desirable learning outcomes.

Key words: a foreign language, technology, modern technology, multimedia, CALL, teaching English

In the past, learning and education simply meant face-to-face lectures, reading books or printed handouts, taking notes and completing assignments generally in the form of answering questions or writing essays. In short; education, learning and teaching were considered impossible without a teacher, books and chalkboards. Today, education and training have taken on a whole new meaning. Computers are an essential part of every classroom and teachers are using DVDs, CD-ROMs and videos to show pupils how things work and operate. Pupils can

interact with the subject matters through the use of such web based tools and CD-ROMs. Moreover, each pupil can progress at his/her own pace [1].

Technology allows distance learning: Perhaps the greatest impact of technology in the field of learning is its ability to help several people learn simultaneously from different locations. Learners are not required to gather at a predetermined time or place in order to learn and receive instructions and information. All one needs is a computer connected to a modem (or with a CD drive); these tools can literally deliver a 'classroom' in the homes and offices of people.

Technology allows group Learning: There are naysayers who argue that distance learning of this sort cannot help pupils receive the support of traditional group-based learning. For proving this theory wrong, technology has helped provide distance learners with online communities, live chat rooms and bulletin boards. All these allow pupils to collaborate and communicate even though they are isolated in their own space.

Technology allows individual pacing: Multimedia tools, on-line and CD-ROM based training have helped eliminate the need for an instructor-based lesson plans. Pupils who grasp concepts faster proceed and move along, without being held back by ones who need more time and help for learning. Such individual pacing is beneficial to all.

Technology helps lower training costs and increases productivity: Another benefit of using technology to reach many pupils in shorter time is lowering training costs. Corporate and academic Institutions can reduce their costs of delivering lessons to pupils on a per-pupil basis. Moreover, technology produces quantifiable results and allows pupils to put into practice this information quickly and with better results. Through the use of technology, pupils can considerably save time and increase their productivity. Both these points justify the higher costs of advanced technological tools.

Roadblocks in the use of technology in learning: Naturally, for education technology to have a positive impact on pupils, it should be designed and prepared well. Tools used for disseminating information must be developed with pupils in mind. There are also factors like lack of computer/technology literacy to be considered. Schools and businesses must bear in mind that education technology is simply a tool and its success depends largely on the amount of planning that goes into it. Using education technology can be a right choice as long as all such factors are considered.

With the development of technology and the boom of digital revolution, foreign language teachers find it necessary to think about effective new ways to create a better foreign language teaching and learning environment that is supported by multimedia technologies. As a result, Computer Assisted Language Learning, or CALL, has become increasingly popular in the foreign language teaching field. Based on the analysis of the features of CALL, this paper is focused on how multimedia can play an important role in EFL classrooms. The literature review was conducted on definitions and the development of multimedia. Furthermore, the review of the literature was conducted on multimedia as a teaching method from both theoretical and pedagogical aspects. By analyzing the weakness and the strength of CALL, some practical and effective teaching ways, as proposed by professional educators and qualified teachers, are discussed on how to effectively use multimedia in the classroom [2].

Following the literature review, the writer makes the following conclusions: multimedia English teaching is a recent technique with both strengths and weaknesses. Teachers, who are regarded as the most important factor in instruction effectiveness, need to make full use of multimedia to create an authentic language teaching and learning environment where pupils can easily acquire a language naturally and effectively.

Multimedia is a recent and popular term in the field of computer usage. Generally speaking, multimedia is the combination of text, sound, pictures, animation, and video. Typical set-ups include CD-ROM, CD-ROM player, sound equipment, and special hardware, which allow the display of sophisticated graphics. With the rapid development of the internet, which has become a powerful medium for it provides a number of services including "e-mail, the World Wide Web (WWW), newsgroups, voice and video conferencing, file transfer and exchange and numerous corporate services delivered through specialized programs". In the context of teaching, multimedia can be called an integrated media, which consists of various media forms such as text, graphic, animation, audio, etc. to browse, query, select, link and use information to meet pupils' requirement. Smith and Woody defined multimedia as "the use of both visual aids and verbal descriptions to illustrate concepts" [3].

Development of Multimedia Applied in English Teaching

According to Mudge, Multimedia applied in English teaching may include four stages. The original stage can be dated back to the 1950s when only a few foreign language institutes started to employ phonograph, broadcast, movie, tape recorder and other current media in foreign language teaching. During that time, audio and video were once considered a significant revolution to the teaching of foreign language. Following in the 70s and 80s, audio and video developed dramatically with the advancement of electronic technology. Electronic taping, slide projectors, videocassette players, language labs and other electronic devices were included in this era. By the turn

of 90s, multimedia technology was becoming increasingly available in foreign language instruction because of the development of computer technology and the coming of the digital revolution. In the early 2000's, the internet became a powerful medium for the delivery of computer-aided learning materials. The internet provides a worldwide means to get information, lighten the work load, and communicate with each other at any time and at any place. CALL which is Computer Assisted Language Learning came into play during the later part of the 20th century. Warschauer divided the history of CALL into three stages: behavioristic CALL, communicative CALL, and integrative CALL. Behavioristic CALL applied in 1960s and 1970s was based on the behaviorist learning and featured repetitive language drills. The computer was regarded as a mechanical tutor to deliver the materials to the pupils. An example of a behavioristic CALL strategy is PLATO [4].

PLATO (Programmed Logic for Automatic Teaching Operations), the best-known tutorial system, is a special hardware consisting of extensive drills, grammatical explanations, and translation tests at various intervals. The next stage, communicative CALL, appeared in the late 1970s and early 1980s. It focused on the communicative teaching method and encouraged pupils to generate original utterances through the process of discovery, expression and development rather than just repeat the prefabricated language. Pupils were supposed to make use of the computer or the hardware to assist them in language learning. What they actually work with is not the computer but their classmates or teachers. In this model, the computer is viewed as stimulus or tool. Popular CALL software developed in this period included word processors, spelling and grammar checkers. Following this stage is the third stage, integrative CALL which included the development of multimedia computers and the Internet. This model not only integrates various skills (e.g. listening, writing, speaking and reading) but also bonds different technologies serving as effective and comprehensive tools for language learning and teaching. With integrative CALL, teachers were moving away from communicative perspective of teaching to a more social way, which emphasizes the language use in authentic social environments. Applying this multimedia networked computer in the language class provides pupils a more effective means to learn English. For instance, pupils can have rapid access to the background, grammatical or vocabulary explanations, pronunciation information while the main lesson is in the foreground. Besides, pupils under this model are usually encouraged to engage in their own language development rather than learn in a passive way. The history of CALL suggests that multimedia can serve a variety of purposes for language teaching. It can serve as a tutor to offer language drills or a stimulus to stir pupils to think. With the advent of the advanced technology and internet, computer usage in language teaching provides an authentic environment for pupils to communicate with native speakers in an inexpensive means [5].

Nevertheless, the application of multimedia in English teaching is not as widely used as expected. A reason for this could be the underdevelopment of technology and immature pedagogy about using multimedia in teaching foreign languages. For example, multimedia cost is high and not all educational institutions can make use of this tool. In addition, many teachers are not trained in using multimedia to teach English. According to Gong & Zhou, some teachers who have been aware of the applicability of multimedia teaching tend to focus on the flowery and fancy courseware and neglect the teaching aim, teaching object and teaching content, so the whole English classroom would become a demonstrating hall of computer functions.

1 Бим И.Л., Биболетова М.З. *Возможные формы и содержание курсов обучения иностранным языкам в начальной школе. // Иностранные языки в школе. - 2001. - №2. - с. 3.*

2 Jonassen, D.H. *Constructing learning environments on the web: Engaging pupils in meaningful learning. EdTech 99: Educational Technology Conference and Exhibition 1999: Thinking Schools, Learning Nation. - 1999 - p. 45-46.*

3 David Nunan. *Communicative Language Teaching - 2204.*

4 Brown, H.D. (2001). *Teaching by principles: An attractive approach to language pedagogy. - New York: Longman.*

5 Scott, W.A. & Ytreberg, L.H. (2000). *Teaching English to children. - New York: Longman.*

6 Rodriguez, R.J. & White, R.N. (2003) *From role play to the real world. Rowley, MA: Newbury House Publishers, Inc. Horner & McGinley, 2000.*

7 Berer, Marge and Frank, Christine and Rinvulcri, Mario. *Challenge to think. Oxford University Press, 2002.*

Түйін

Түйіндемe: Бұл мақалада шетел тілін оқытудың жаңа технологиялық әдістері жайлы айтылады. Шетел тілін оқытуда жаңа технологиялық әдістерді пайдалану жөнінде көптеген мәселелер талқылануда. Бұл тек жаңа техникалық құралдарды пайдалану ғана емес сонымен қатар, жаңа оқыту әдістері мен формаларын жетік пайдалану жайлы айтылады. Мақаланың негізгі мақсаты, шетел тілінде студенттің сөйлеу қабілетін арттыруда жаңа технологиялық әдістердің маңыздылығы жайлы айтылады. Білім беру үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі өзекті мәселелердің қатарынан орын алуда. Шетел тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру десек, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отырған қажеттілік болмақ. Қазіргі уақытта шетел тілін оқытудың коммуникативтігі, интерактивтілігі, аутенттігі тілді үйрену үрдісінің мәдени контексте болуы үстемдікке ие болуда. Аталған ұстанымдар коммуникативтілік қабілетінің компоненті ретінде мәдениетаралық біліктілікті дамытудың

алғышартын жасайды. Инновациялық технологияларды сабақта қолдану – бұл оның нәтижелігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден-бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым-қатынастарға себепкер болады. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады, сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді

Тірек сөздер: шетел тілін оқыту, технологиялар, қазіргі технологиялар, инновациялық технологиялар

Резюме

В последние годы всё чаще поднимается вопрос о применении современных технологий в образовательном процессе. Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Главная цель, которую мы ставим перед собой, применяя современные технологии в обучении иностранному языку – это показать, как технологии могут быть эффективно использованы для повышения качества обучения иностранному языку студентов, формирования и развития их коммуникативной культуры, обучения практическому овладению иностранным языком.

Эта статья призвана осветить роль, используя современные технологии в преподавании английского языка. В нем рассматриваются различные подходы и методы, которые могут помочь студентам улучшить свои навыки обучения с помощью технологий. Среди этих методов онлайн обучения веб-сайтов, программы изучения языка с помощью компьютера, программное обеспечение представления, электронные словари, в чате и программы отправки сообщений электронной почты, прослушивание CD-плееры и обучение видеоролики.

Дело исследование было сделано, чтобы оценить реакцию типичных английских студентов язык в классе для использования технологии в процессе обучения. На этой практического изучения, бумага диагностирует недостатки и ограничения существующих обычных средств обучения английского языка, и заключает с определенными предложениями и рекомендациями. Внедрение информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) на образование создает новые учебные парадигмы. Это может стать обязательным, следовательно, имеют переосмысления о том, как смягчить ограничения пользователей второго языка через применения современных технологий. Взаимодействия между новой технологии и педагогических представлениях были найдены в такой степени, чтобы быть решения разнородных потребностей учащихся вторым языком, и любой глобальной открытие, которое стремится минимизировать ограничения обучающихся является позитивным событием в быстро меняющемся мире технологий.

Эта статья поэтому обзор презентации, как современные технологии могут оказать помощь как преподавателей, так и студентов второго параметра языка. Быстрый рост ИКТ испытывает технологически развитых стран мира помог им преодолеть некоторые барьеры в преподавании и обучении. Применение технологий современного дня в области преподавания и обучения может сделать это возможным для учителей, студентов и других, чтобы присоединиться к сообществу людей далеко за пределы непосредственного окружения критически пересмотреть, проанализировать, внести свой вклад, критиковать и организовывать вопросы логически и контекстуальное имея профессионализм и преобразования всего общества в поле зрения. Теперь, новые технологии, такие как сообщалось компьютерных аксессуаров с новым программным обеспечением и сетей сделать это намного проще для педагогов, чтобы победить пространство и время, с мотивом облегчения трудностей и академических противоречивых вопросов.

Ключевые слова: иностранный язык, технология, современные технологии, мультимедиа, преподавание английского языка

ӘӨЖ. 74.5.54

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – БІЛІМ САПАСЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗІ

Е.Ж. Бекболғанов, А.Қ. Бекболғанова – «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы «Алматы қаласы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты», ҚазМемҚызПУ

Қазіргі білім беру жүйесіндегі «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Елімізді дамытудағы математика ғылымының маңызы мен рөлі анықталған. Сонымен бірге функционалдық сауаттылықтың адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші екені талданған.

Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, құзыреттілік, сабақ, теория, тәжірибе, математика, оқушы, кластер

Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру мақсатында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары (бұдан әрі – Ұлттық жоспар) ҚР Үкіметінің Қаулысымен бекітілді. Ұлттық жоспар Қазақстан Республикасындағы білім сапасын жетілдірудің негізгі бағдары ретінде мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту іс-қимылдарының мақсаттылығын, біртұтастығы мен жүйелілігін қамтамасыз етуге бағытталып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үдерісін мазмұндық,

оқу-әдістемелік, материалдық-техникалық қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар кешенін қамтиды.

Функционалдық сауаттылық бұл, адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенеараласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы болып табылады. Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзіреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр.

Соған орай ұстаздардың алдында тұрған міндет: табысты және әрекетке дайын қабілетті, әлеуметтік рөлін сезінетін құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Жалпы құзіреттіліктің сипатына беделді пікір айтуға мүмкіндік беретін білімді игеру деген түсіндірме берілген.

Тұлға құзіреттілігін дамыту – ұстаздың құзіретті тәсілдерді меңгертуі, білім беру мазмұнын жетілдіру. Ол үшін баланы субъект ретінде қарап, оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын жағдай туғызу керек. Оның бастысы – оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушының оқудағы іс-әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу, әрекет ету. Мақсатқа жету оқушының өзі арқылы іске асады. Мұғалім – бағыт беруші, ұйымдастырушы.

Функционалдық сауаттылық оқушылардың танымдық қабілеттерінің деңгейін және оқушылардың өнімді жұмысының көрсеткішін білім деңгейі ретінде қарастырады. Бұл деңгей өмірдің әртүрлі саласындағы тапсырмаларды шешуде мектептік білім мазмұнының қолданбалық сипатына және оқушылардың игерген біліміне негізделеді. Сондықтан, қоғамдағы өмірлік және тәжірибелік іс-әрекеттердің дағдылары мен әлеуметтік іс-тәжірибені меңгеру үшін оқушылардың білім алу барысында негізгі және пәндік құзіреттіліктері қалыптасуы тиіс.

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын аттыру үшін мұғалім шебер болуы керек. Ол баланы қалай оқыту, оның сабаққа деген ынтасын қалай ашуға болады деген сұрақтар төңірегінде жұмыс жасауы тиіс. Жалпы адам баласы есту, көру, ұстап көру, сезу және иіскеу арқылы естесектейді. Кейбірі оқушылар жазбашаға, кейбірі ауызшаға қабілетті болып келеді.

Егеменді еліміздің халық шаруашылығын дамытудың маңызы, оның материалдық-техникалық базасын нығайтудың өзекті проблемаларын шешудегі, қоғамдық өндірістің тиімділігін арттырудағы, еңбекшілердің материалдық және мәдени деңгейін көтерудегі математика ғылымының маңызы мен рөлі өте зор. Себебі ғылымдар жүйесінде математика айрықша орын алады. Математиканың ерекшелігі – ол қазіргі кездегі ауадай қажетті техникалық ғылымдардың негізі. Математика сабағында оқушыларға нақты мысал келтіре отырып, олардың алған білімдері маңызды тәжірибелік мәселелерді шешуге қажет екендігін түсіндіру қажет. Оқушылардың білімнің өмірлік маңызын түсінуі, теория мен тәжірибені тығыз байланыстырады, пәнге ынтасын арттырады, оқушылар біліміндегі формализм элементтерін жояды. Оқушылардың білімге ынтасының болуы, олардың сабақтағы белсенділігінің артуына білім сапасының жоғарлауына, білім алудың пайдасын түсінудің қалыптасуына мүмкіндік береді.

Білім берудің құрылысын, оқушылар мұғалім берген мақсаттарды түсінетіндей, қабылдайтындей етіп құру керек және оқушы мұғалім қойған мақсатты белсенді жүзеге асырушысы болуы тиіс. Оқушылардың білімге ықыласын, қызығушылығын арттырудың ең жақсы жолының бірі – сабақта ойындарды қолдану. Ойын – әрқашан кішкене білім, кішкене білім болаотырып, баланы білім алуға, еңбекке дайындайды. Ойынды алданыш және жеңіл көңіл көтеру деп ойлайтындар математика сабағында мынадай әдіс тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың сабаққа ынтасын арттыра отырып, білім сапасын жетілдіріп, сауатты болуға дағдыландырады.

Яғни «не білемін», «не білгім келедіні» оқушылар жаңа тақырып басталмас бұрын анықтайды. Жаңа білімнің маған берер пайдасы қандай болмақ деген сұрақтарға жауап беруге ұмтылады.

Жұптағы ой қозғау. Оқушылар қандай да болмасын ақпарат туралы бар білгендерін жазбаша келтіреді. Бұл тапсырманы орындауға берілген уақыт 2-4 минут қана, оқушылар өз жұптарымен жазғандарымен бөліседі, сұрақтарға жауап береді, тізімдерін толықтырады.

Кластерлер (жүзімнің шоқтары деген мағынада). Идеялар мен ақпараттардың арасындағы байланыстарды айқындауға арналған жазба кестелер. Негізгі тақырып немесе тірек тақтаның ортасындағы шеңберге жазылады да, одан туындаған тақырыпшалар оның жан-жағына жазылып, шеңберленеді, оқушылар оларды бір-біріне қосады да, өзара байланыстыру туралы әңгімелейді. Мысалы:

Ойлан, жұптас, пікірлес – оқушыларға қандай да болмасын сұрақ, тапсырма берілгеннен кейін оларды тыңғылықты орындауға бағытталған тәсіл. Тақтадасұрақ, тапсырма жазылғаннан кейін әрбіроқушы жекеше өз ойлары мен пікірін берілген уақыт ішінде (2-3 минут) қағазға түсіреді. Содан кейін оқушы жұбымен жазғанын 3-4 минут талқылайды, пікірлеседі. Мұғалім 2-3 жұпқа өз пікірлерін бүкіл сыныпқа жариялауын сұрануына болады.

Алдын-ала берілген атаулар – мұғалім сабақ барысында жаңа тақырып бойынша тақтаға бірнеше атау (терминдер) жазып қойып (3-4 атау) оқушыларға олардың мағынасы, мазмұны және өзара қатынасы мен байланысы туралы ойлауын сұрайды. Бұл жұмысты оқушылардың жеке жұппен немесе шағын топ ішінде ауызша яки жазбаша орындалуы ықтимал. Содан кейін мұғалімнің бірнеше оқушының ойы мен пікірін тыңдауына болады.

Еркін жазу – оқушылардың тақырып бойынша өз ойларын қағазға түсіруді талап ететін тәсіл. Оқушылар берілген уақыт аумағында (5-7 минут) тоқтамай жазуы керек.

Сабақтың негізгі бөлімінде мұғалім оқушыларға білім алудың белсенді тәсілдерін ұсынып, олардың өздігінен жаңа мәліметті жан-жақта қарастырып, зерттеп, игеруіне мүдделі. Оқушылар жекелей, жұппен, топпен жаңа ақпаратпен танысып, ол туралы өзіндік пікір қалыптастырады.

Сұрақ қою қайтадан сұрақ қою – мәтіннің әр бөлігінен кейін оқушыларға бір-біріне немесе өзгеде оқушыларға белгілі бір жүйемен сұрақ қою тәсілі. Мәтіннің бірінші бөлігі оқылып жатқанда А оқушы В-ға бірнеше сұрақ жазбаша дайындайды. Мәтін оқылып біткеннен кейін В оқушы жауап береді. Екінші бөлімнен кейін керісінше В оқушы А оқушыға сұрақ қояды. Үшінші бөлімнен кейін екеуі С және Д оқушыларға сұрақ қояды.

Жеке тұлғаны анықтау атты ойынның да тиімді жағы көп. Жүргізуші (мұғалім) математик ғалымдардың портреті жапсырылған беттерді таратады. Оқушылар ғалымның фамилиясын, математика саласындағы өмірін, жаңалықтарын есімімен байланысты оқиғалар т.б. еске түсіру керек. Талдау ұзақтығы 5 минут.

Сабақты бекітуге және үй тапсырмасына қолдануға болатын әдістер: Ыстық орындық – бір оқушы алға шығып өз пікірін айтып және тақырып бойынша сұрақтарға жауап береді. Сұрақты анағұрлым мазмұнды қылу үшін, оқушылар белгілі бір пікір бойынша бірлесіп алға шығып сөйлей алады. Мысалы, оқушылар белгілі бір рөлді немесе адамды сомдай алады.

Оңай және қиын сұрақтар кестесі. Бұл кестені оқушылар қандай да болмасын мәселе бойынша өз пікірін келтіру үшін немесе жаңа ақпаратпен танысқанда толтыра алады. Кестенің сол жағына олар түсініктері бойынша оңай, ал оң жағына қиын сұрақтарды келтіреді. Мысалы, оңай сұрақтар дегеніміз мәтінде жауабы бар сауалдар, ал қиын сұрақтардың жауабы мәтінде жоқ, оларға тек өзіндік тұрғыдан ғана жауап беруге болады.

Алтын балық - барлық сынып алдында өз пікірін білдіргені болмаса, қалған жағдайда «ыстық орындық» сияқты. Оларалтын балыққа арналған аквариумда отырады, басқалары оларға сұрақ қойып, түсініктеме беруді талап ете алады және т.б. Бұлардан өзгесі сабақтың бұл кезеңінде семантикалық карта, Венн диаграммасы, сөз жұмбақ, тәжірибе жасау, математикалық диктант т.б. тәсілдерді пайдалануға болады.

Математика сабағында ойынды ұйымдастырғанда оқушылар бір-біріне көмектесетіндей, бір-бірімен бірігетіндей жағдай жасау керек. Сонда сабақ тек білім беру қызметін ғана емес, тәрбиелеу қызметін де атқарады. Мұндай сабақтардың өтілуі нәтижесінде оқушыларда бір-бірімен сөйлесе білу мәдениеті, тәртіптілік, топқа және бір-біріне жауапкершілік сезімнің болуы, менмендік және жалқаулықтан безу қасиеттері қалыптасады. Математика курсының әрбір тақырыбын оқыту барысында оқушыларды айнала қоршаған ортаны танудағы математиканың рөлін дұрыс түсінуге және алған білімдерін тәжірибелік есептерді шешуде қолдана білуге әсері тиетіндей пәнаралық байланыстарды іске асырып отыруы қажет.

Мектеп математика курсын оқытудың ең маңызды мақсаттарының бірі – математиканың қолданбалы мүмкіндіктерін ашу. Математикалық, мәтіндік мазмұнды есептерді шешу барысында оқушылар математикалық ұғымдар мен заңдылықтарды тереңірек түсініп, ұғынып, сонымен қатар кәсіби даярлықтың негіздерін меңгереді. Пәнаралық есептер деп – сыбайлас пәндердің білімдерін немесе есептерін келтіруді немесе пайдалануды қажет ететін есептерді немесе бір оқу пәнінің материалы негізінде құрастырылып, басқа пәндерде арнайы дидактикалық мақсатпен қолданылатын есептерді айтамыз. Оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуда, оларды тәрбиелеуде, біліктері мен дағдыларының қалыптасуында, математиканың тәжірибемен байланысын көрсетуде есептің алатын орны өте зор. Оқушылардың дүниетанымына әр оқу пәні өз үлесін қосып отырады. Соның ішінде математиканы оқыту барысында сабақтас пәндерден және нақтылы өмірден оқушыларға түсінікті түрде келтірген деректер ғылыми білімдердің пайда болу негізін, қоршаған ортаның табиғат құбылыстарының танымалы жеке пәндердің математиканың ұғымдары мен абстрактілі жағдайларын оңай сезіне біледі.

Сонымен функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі.

Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Сондықтан теория мен тәжірибенің байланыста болуын қамтамасыз ету үшін әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны мен көлемін анықтағанда теориялық қағидалардың, заңдылықтар мен ережелердің, яғни ұғымдық-аппараттық материалдардың бала өмірінде кездесетін түрлі проблемалық мәселелерді шешуге көмегі тиетіндей, бала оны қолдана алатындай тәжірибелік маңызы ескерілуі тиіс. Сондай-ақ оқушылардың оқу материалын тек жаттап қана алмай, оның мән-мағынасын терең түсінуін қамтамасыз ету міндетті болып саналады.

1 Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. – Астана, 2012 жылғы 25 маусым.

2 Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: методическое пособие – М.: ВШ 1991 – 207 с.

3 Ермоленко В.А. Функциональная грамотность в современном контексте. – М.: ИТОП РАО. 2002 – 119 с.

4 Перминова Л.М. Формирование функциональной грамотности учащихся: основы теории и технологии. – СПб., 1998 – 54 с.

Резюме

В статье рассматривается проблема функциональной грамотности в системе образования. Определена роль математики при развитии старны. А также функциональная грамотность анализируется как показатель уровня общения человека с внешней средой и быстрой адаптации его в этой среде.

Ключевые слова: функциональная грамотность, компетентность, урок, теория, практика, математика, ученик, кластер

Summary

The problem of functional literacy in the education system. The role of mathematics in the development of the country. Also, functional literacy is analyzed as an indicator of the level of human communication with the external environment and its rapid adaptation in this environment.

Keywords: functional literacy, competence, lesson, theory, practice, math, student cluster

УДК 371.334:378.147

ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ ДИСКУССИИ КАК МЕТОДА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Г.М. Чумбалова – к.филол.н., доцент,

Т.К. Бердалиева – старший преподаватель,

З.К. Кокенова – старший преподаватель, КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова

Статья образовательные, воспитательные и развивающие цели на занятиях по русскому языку, авторы статьи делятся опытом проведения дискуссии со студентами первого курса факультета общей медицины КазНМУ имени С.Д. Асфендиярова (ОМ-14-30-1) на тему «Уникальные открытия учёных-медиков».

На занятии студенты обсуждали, рассматривали, исследовали вопрос о том, какое уникальное открытие учёных-медиков можно поставить на первое место в мире с точки зрения его пользы для всего человечества: открытие наркоза, открытие палочки Коха или открытие пенициллина. К дискуссии студенты готовились заранее. Они предварительно разбили на триады и должны были подготовиться к защите «своего» уникального открытия. Каждая триада доказывала уникальность своего открытия.

Дискуссия завершается тем, что студенты приходят к выводу: каждое из рассмотренных великих открытий занимает своё почётное место в медицине, каждое является по-своему уникальным и значимым для всего человечества, и будущие врачи навсегда сохранят великое уважение к Уильяму Томасу Грину Мортону, Роберту Коху, Александру Флемингу и их уникальным открытиям.

В конце дискуссии преподаватель предлагает студентам провести самоотчёт, во время которого студенты отвечают на такие вопросы: с какими новыми терминами они познакомились во время подготовки к дискуссии и во время неё, какой стиль речи они использовали во время дискуссии, какой тип речи они использовали при выяснении какого-либо понятия, доказательства или опровержении какой-нибудь мысли, выявлении причинно-следственных связей между фактами и др.

Ключевые слова: дискуссия, круглый стол, наркоз, палочка Коха, пенициллин

В настоящее время, в условиях бурных дискуссий и полемики остро ощущается нехватка культуры дискуссионного общения. Люди мало задумываются над своей деятельностью в публичных спорах: ведущие - над тем, как вести дискуссию, выступающие - над своей аргументацией. В результате так называемые "дискуссии" превращаются в хаос, их участники нередко терпят поражение, проблемы не

решаются.

Между тем, вопросы методики аргументации (что составляет основу дискуссии) были предметом размышлений ученых Древнего Китая и Индии, Древней Греции и Рима - Протагора и Сократа, Платона и Аристотеля.

Различные подходы к исследованию Феномена дискуссии связаны прежде всего с проблемами аргументации. При этом одни исследователи обращают внимание на личностные аспекты аргументации в дискуссии, другие - на логическое ее строение, третьи - на лингвистические средства.

Однако современное состояние общества требует такого подхода к исследованию феномена дискуссии, который способствовал бы решению проблем культуры дискуссионного общения.

Активно развивающийся последние десятилетия коммуникативный подход к языку, ориентирующий прежде всего на текст как на основную единицу общения, позволяет рассмотреть дискуссию как речевое произведение, как цельную коммуникацию с точки зрения эффективности дискуссионного общения.

Мы рассматриваем дискуссию как одну из форм организации публичного спора, которая создается совместными усилиями участников дискуссии и ведущего. При этом ведущему (в нашем случае – педагогу) отводятся организующая и интегрирующая роли, без которых дискуссия не будет существовать как речевое произведение.

Ставя образовательные, воспитательные и развивающие цели на занятиях по русскому языку, мы внедрили метод проведения дискуссии («круглого стола»), которую можно рассматривать как метод интерактивного обучения и как особую технологию.

В данной статье нам хотелось бы поделиться опытом проведения дискуссии («круглого стола») со студентами первого курса факультета общей медицины КазНМУ имени С.Д.Асфендиярова (ОМ-14-30-1) на тему «Уникальные открытия учёных-медиков». Дискуссия – это способ организации совместной деятельности с целью интенсификации процесса принятия решений в группе посредством обсуждения какого-либо вопроса или проблемы.

На данном занятии студенты под руководством преподавателя обсуждали, рассматривали, исследовали вопрос о том, какое уникальное открытие учёных-медиков можно поставить на первое место в мире с точки зрения его пользы для всего человечества. Речь шла о трёх великих открытиях: открытии наркоза, открытии палочки Коха и открытии пенициллина. К дискуссии студенты готовились заранее. Они предварительно разбились на триады и должны были подготовиться к защите «своего» уникального открытия.

Во вступительном слове преподаватель говорит, что дискуссия – это обсуждение, рассмотрение, исследование какого-либо вопроса, и сначала каждая триада должна попытаться донести до слушателей сущность своего открытия с помощью вопросов, задаваемых участниками дискуссии, а затем говорить о важности открытия. Начинается дискуссия с того открытия, которое было сделано раньше всего – это наркоз.

Преподаватель предлагает триаде, готовившей материал о наркозе, высказаться. Представитель триады говорит о том, что обозначает слово наркоз. Присутствующие интересуются, насколько важен наркоз во время операции, когда операция под наркозом была произведена впервые, когда в России впервые использовался наркоз. Далее обсуждается вопрос о видах наркоза, об использовании хлороформа. В аудитории возникают разногласия в вопросе, все ли учёные-хирурги приняли этот метод, существует ли достаточно научной литературы о наркозе. Первая триада защищается, утверждая, что есть достаточно литературы о наркозе, например, монографии Н.И. Пирогова «Наблюдение над действием эфирных паров как болеутоляющего средства в хирургических операциях» и «Практические и физиологические наблюдения над действием паров эфира на животный организм». Кроме того, в «Отчете о путешествии на Кавказ», написанном также в 1847 году, имеется большой и интересный раздел «Анестезирование на поле боя и в госпиталях».

После обстоятельного обсуждения вопроса о важности наркоза преподаватель предлагает триаде поставить точку в споре каким-нибудь утверждением-доказательством. На это член первой триады утверждает, что после первого применения наркоза Н.И. Пирогов писал: «Эфирный пар есть действительно великое средство, которое в известном отношении может дать совершенно новое направление развитию всей хирургии».

После обсуждения вопроса об открытии наркоза преподаватель предлагает побеседовать о другом уникальном открытии – открытии палочки Коха. Представитель второй триады говорит, что туберкулез – это опасное инфекционное заболевание, передающееся в 95% случаев воздушно-капельным путем, которое без своевременной диагностики и лечения может привести к инвалидности и смерти. Обсуждаются вопросы о первых проявлениях туберкулёза, о возможности заболеть туберкулёзом, о путях заражения этой опасной болезнью, о том, кто в большей степени заражается туберкулёзом, о странах, где

распространено заболевание, о причинах, которые ведут к болезни, об очагах распространения туберкулёза в Казахстане.

При обсуждении вопроса об открытии туберкулёзной палочки преподаватель высказывает мнение о том, что дискутирующие отклонились от темы дискуссии. Ведь надо говорить об уникальных открытиях учёных-медиков. Начинается обсуждение вопроса, кем и когда была открыта туберкулёзная палочка. 24 марта 1882 года на заседании Берлинского физиологического общества Роберт Кох сделал доклад «Этиология туберкулеза», после чего буквально в течение нескольких дней стал всемирно знаменитым. И это понятно, потому что туберкулез был неистребимой болезнью, уносящей сотни тысяч жизней независимо от возраста и общественного положения. Многие великие люди страдали и умирали от этого заболевания. Студенты показывают слайды и фотографии великих людей: лауреатов Нобелевской премии Эрвина Шредингера, Романа Роллана, президента США Эндрю Джексона, османского султана Махмуда II, актрисы Вивьен Ли, писателей А.Чехова, М.Горького. В процессе дискуссии возникает вопрос, можно ли вылечиться от туберкулёза, ведь это неизлечимое заболевание. Представитель второй триады утверждает, что это не так. В настоящее время болезнь можно вылечить, но если она не запущена. Разговор об открытии туберкулёзной палочки Коха приводит дискутирующих к выводу, что туберкулёз является грозным заболеванием. То, что Роберт Кох нашёл возбудителя этого заболевания, делает это открытие уникальным.

Третьим уникальным открытием, о котором беседует группа, является открытие пенициллина. В 1928 году великий британский бактериолог Александр Флеминг обнаружил, что в одной из чашек Петри с бактериями выросла колония плесневых грибов. Колонии бактерий вокруг плесневых грибов стали прозрачными из-за разрушения клеток. Флемингу удалось выделить активное вещество пенициллин, разрушающее бактериальные клетки. Вслед за Флемингом исследования пенициллина продолжили американцы Флори и Чейн. Во время дискуссии возникает вопрос, снижает ли случайность открытия пенициллина значимость этого открытия. Третья триада защищается. Действительно, обнаружение пенициллина было чистой случайностью. Но эту случайность можно назвать уникальной, потому что случайно открытый пенициллин спас жизнь миллионам людей. Например, антибиотик пенициллин помогает справиться с такими заболеваниями, как сифилис, гангрена и обсуждаемый нами туберкулёз.

Представитель первой триады утверждает, что открытие антибиотиков, как и открытие наркоза, спасло много жизней во время Великой Отечественной войны. С этим соглашаются дискутирующие. Действительно, во время операций нужно было пользоваться и наркозом и использовать антибиотики. В процессе беседы возникает вопрос о том, что в настоящее время пенициллин утратил свою былую значимость. В дискуссии выясняется, что, действительно, пенициллин в настоящее время используется не всегда. Врачи чаще назначают цефазолин и его производные. Но ведь это тоже антибиотики, как и пенициллин. Преподаватель спрашивает, можно ли на основе всего выше сказанного считать, что самым уникальным открытием является пенициллин? Представитель первой триады не согласен. Он считает, что открытие наркоза стоит на первом месте по значимости. В настоящее время без наркоза не проходит ни одна операция. Например, все полостные операции, операция на мозг, сердце, лёгкие, операции при туберкулёзе, операции на весь желудочно-кишечный тракт не обходятся без применения наркоза. Сюда же относится удаление желчного пузыря, операция на поджелудочную железу, гинекологические и урологические заболевания, операция на костно-мышечную систему, замена коленного и тазобедренного сустава при артрозе и многие другие операции. То есть, можно назвать много моментов, когда необходим наркоз. В настоящее время без наркоза нет хирургии. Поэтому триада считает наркоз самым уникальным открытием учёных-медиков.

С этим утверждением не согласна вторая триада, которая считает, что открытие туберкулёзной палочки Коха является самым уникальным открытием. Ведь было время, когда в мире от туберкулеза умирал каждый седьмой человек. Если бы не было такого уникального открытия, то кто знает, какое бы количество людей погибло от этого грозного заболевания. Мир потерял великих русских писателей Чехова, Горького, великого казахского просветителя Чокана Валиханова, великую американскую актрису Вивьен Ли и других людей, известных всему миру. Поэтому вторая триада открытие палочки Коха считает самым уникальным открытием.

Спор разгорается. Открытие палочки Коха является самым уникальным? Однако третья триада считает, что открытие Александром Флемингом пенициллина - вот самое уникальное открытие. Потому что и после операции, и во время лечения туберкулеза необходимы антибиотики. Это доказывает, считают ребята, что самым уникальным открытием является открытие пенициллина.

Каждая триада упорно доказывает уникальность своего открытия, и каждая триада по-своему права. Однако хотелось бы прийти к какому-то одному мнению. Положение спасает представитель второй триады: «Сегодня мы говорили о трёх великих открытиях: открытии наркоза, открытии палочки Робертом

Кохом и открытии пенициллина. Мы в своей дискуссии обсудили, рассмотрели, исследовали вопрос о том, какое уникальное открытие учёных-медиков можно поставить на первое место с точки зрения его пользы для всего человечества. Но мне кажется, что каждое из рассмотренных великих открытий занимает своё почётное место в медицине. Мы не можем сказать, что открытие наркоза менее важно, чем открытие пенициллина, а открытие пенициллина менее важно, чем открытие палочки Коха. Дискуссия о трёх уникальных открытиях показала, что каждое из рассмотренных открытий является по-своему уникальным и значимым для всего человечества. Предлагаю закончить данную дискуссию на дружеской ноте. Сегодня мы как будущие врачи многое узнали об уникальных открытиях учёных-медиков и навсегда сохраним великое уважение к Уильяму Томасу Грину Мортону, к Роберту Коху и Александру Флемингу и их уникальным открытиям».

Проведена интересная и содержательная дискуссия об уникальных открытиях учёных-медиков. Студенты хорошо к ней подготовились, каждая триада вполне доказала своё мнение. Но в этой дискуссии победила дружба и искреннее преклонение перед великими учёными-медиками, которые, спасая человечество, сделали такие уникальные открытия.

После дискуссии каждому студенту хотелось бы знать, чему научила его дискуссия. Преподаватель предлагает студентам провести самоотчёт.

Самоотчёт – это ответы на следующие вопросы:

Вопрос: С какими новыми терминами я познакомился во время подготовки к дискуссии и во время неё?

Ответ: Во время подготовки к дискуссии и во время неё я познакомился с такими терминами: ингаляция, комбинированный, парентеральный, ректальный, хлороформ, пенициллин, операция, туберкулёз, анестезирование, этиология, антибиотик, цефазолин, гангрена, туберкулёзная палочка, палочка Коха, сифилис и др.

Вопрос: Какой стиль речи я использовал во время дискуссии?

Ответ: Во время дискуссии использовался разговорный стиль речи с некоторыми элементами научного стиля.

Вопрос: Какой тип речи я использовал при выяснении какого-либо понятия, доказательства или опровержении какой-нибудь мысли, выявлении причинно-следственных связей между фактами?

Ответ: При выяснении какого-либо понятия, доказательства или опровержении какой-нибудь мысли, выявлении причинно-следственных связей между фактами я использовал тип речи – размышление.

Вопрос: Использовались ли мною при рассуждении тезисы, аргументы (доводы, доказательства), примеры, делался ли вывод?

Ответ: При рассуждении мною использовались тезисы, аргументы (доводы, доказательства), примеры, делался вывод.

Вопрос: Использовал ли я при отстаивании своей точки зрения рассуждение – объяснение, рассуждение – доказательство и рассуждение – размышление?

Ответ: При отстаивании своей точки зрения я использовал рассуждение – объяснение, рассуждение – доказательство и рассуждение – размышление.

Вопрос: Какие вводные слова я использовал в своих рассуждениях во время дискуссии?

Ответ: Во время дискуссии в своих рассуждениях я использовал следующие вводные слова: во-первых, во-вторых, в-третьих, например, с одной стороны, с другой стороны, по-моему, наоборот, напротив, по нашему мнению, на наш взгляд, мне кажется, по сведениям, по данным, по сообщению, как известно и другие.

Вопрос: Что я чувствовал во время дискуссии?

Ответ: Я почувствовала интерес к новым для меня уникальным открытиям.

Вопрос: Чего я хотел во время дискуссии?

Ответ: Во время дискуссии я хотел доказать, что самым уникальным открытием является пенициллин...

Вопрос: Что или кто мешал мне во время дискуссии?

Ответ: Во время дискуссии мне мешало моё волнение в связи с присутствием на занятии преподавателей кафедры русского языка.

Вопрос: Что нового я узнал для себя во время дискуссии?

Ответ: Для меня было новостью то, что я узнал о смерти от туберкулёза великих политических деятелей, писателей и актёров.

Вопрос: Увлекла ли меня дискуссия?

Ответ: Да, меня увлекла дискуссия, потому что каждая триада пыталась доказать свою точку зрения.

Вопрос: Если оставила равнодушным, то чем я это объясняю?

Ответ: Дискуссия не оставила меня равнодушным.

Вопрос: Как я смогу использовать приобретенный в дискуссии опыт (положительный и отрицательный) в своей дальнейшей работе и повседневной жизни?

Ответ: На занятии мы узнали, что такое дискуссия, как надо дискутировать, отстаивать свою точку зрения, мы узнали также, что надо уважительно относиться к мнению своих оппонентов, и это поможет нам в дальнейшей работе и повседневной жизни.

Опыт показал, что дискуссия обеспечивает активное включение учащихся в поиск истины; создает условия для открытого выражения ими своих мыслей, позиций, отношений к обсуждаемой теме и обладает особой возможностью воздействия на установки ее участников в процессе группового взаимодействия. Дискуссия является одной из наиболее эффективных технологий группового взаимодействия, обладающей особыми возможностями в обучении, развитии и воспитании.

1 Бочкова Н.В. Как вести дискуссию? - М.: ИД «Первое сентября», 2014 г.

2 Евтеева О. Учебная дискуссия на уроке литературы. Газета «Литература», №37, 2003 г.

3 Филонова Ю.А. Дискуссия на уроке литературы как способ развития перцептивных и интеллектуальных способностей. - Ярославский педагогический вестник, №1, 2014 г., том II.

4 Навыки ведения круглых столов и дискуссий. Пособие. - М., 2014 г.

5 https://ru.wikipedia.org/wiki/Игровые_ситуации.

6 Махновская Н.И. Методика обучения дискуссии и дискуссионной речи студентов-филологов. Автореферат на соискание учёной степени кандидата пед.наук. - М., 1992 г. - 18 с.

Түйін

Орыс тілі бойынша сабақтарында оқытушы білім беру, тәрбиелік және дамыту мақсаттарын көздей отырып, мақала авторлары С.Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ жалпы медицина факультетінің 1 курс (ЖМ-14-30-1) топ студенттерімен «Уникальные открытия учёных-медиков» тақырыбында сабақ өткізу барысында ойбөлісуді өткізу тәжірибесін сипаттайды.

Жұмыс барысында студенттер жалпы адамзат үшін пайдалы тұрғысынан әлемдегі қай ғажайып ашылым, қайсы-сын дүние жүзі бойынша алдыңғы қатардағы ашылымдарға қоюға болатынын талқылады. Студенттер дискуссияға алдын ала дайындалды. Олар алдын ала 3 топқа бөлініп, өздерінің жаңа жаңалықтарын ұсынуға бар күштерін салды.

Дискуссия соңында студенттер мынадай қорытындыға келді: қарастырылған барлық 3 ұлы ашылым медицина саласында ерекше орын алады. Осы жаңалықтардың әрбірі адамзатқа қажет және болашақ дәрігерлер Уильям Томасқа, Грин Мортонға, Роберт Кохқа, Александр Флемингке және олардың еңбектеріне үлкен құрметпен қарайды.

Дискуссияны қорытындылай келе мұғалім студенттерге өз-өздерін бағалау үшін мынадай сұрақтар қойды: дайындық кезінде қандай жаңа терминдермен танысқанын, қандай ауызша стильді дәлел немесе себеп ретінде қолданғанына жауап береді.

Түйінді сөздер: пікірсайыс, дөңгелек үстел, Кох таяқшасы, наркоз, пенициллин

Summary

Setting the educative and upbringing goals on the Russian language lessons, the authors of the articles share their experience in conducting discussions with the 1st year students of the S.D. Asfendiyarov KazNMU (GM-14-30-1) in the topic of “Unique discoveries of the medical scientists”.

On the lessons students have discussed, considered and researched the question of which discovery of the medical scientists could be set at the 1st place in the world in terms of its benefit for all the human being, for example: the discovery of anesthesia, tubercle bacillus or discovery of the penicillin. Students got prepared for the discussion. They have previously divided into triads and had to get prepared to protect their “unique” discovery. Every triad was proving the uniqueness of its discovery.

The discussion ends up when the students come to the conclusion that each of the great discoveries occupies its own place in the medicine and each of them its unique and meaningful for all the human being by itself, and all the future doctors will always be respectful to William Thomas and Green Morton, Robert Koch, Alexander Fleming and their great openings.

At the end of the discussion the teacher suggests the students to make a self-report, during which the students answer the questions like: which new terms they have known about while getting prepared to the discussion and during it, which style and type of the speech they have used when having a discussion, clarifying the new concept, also when proving and disproving some of their thoughts, and identifying causal relationships between facts, etc.

Key words: discussion, round table, anesthesia, narcosis, tubercle bacillus, penicillin

УДК 378:005:001.891.3

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ МЕНЕДЖЕРОВ ОБРАЗОВАНИЯ

М.М. Книсарина, А.Жунусбекова – докторанты PhD, КазНПУ имени Абая

В данной статье анализируются основные научные образовательные подходы применительно к процессу профессиональной подготовки менеджеров образования в вузе. На основе теоретического анализа выявляется наиболее эффективный научный подход для формирования и развития ключевых компетенций менеджеров образования.

Ключевые слова: менеджер образования, компетентностный подход, гуманистический подход, развивающий подход, деятельностный подход, ключевые компетенции

В мировой практике в системе образования понятие компетентности как одной цели образования выступает в последние годы в качестве одного из центральных понятий. Согласно с этим включение в образовательные цели высшей школы формирование ключевых компетенций и связанных с этим изменений методов учебной работы является основным направлением реформирования высшего образования. Содержание образования при этом и логика его развертывания в педагогическом процессе является основой развития профессионализации личности обучаемого.

Процесс профессиональной подготовки будущих менеджеров образования мы рассматриваем в контексте личностно ориентированной парадигмы образования, а в качестве научно-методологического подхода не исключаем все существующие подходы.

Компетентностный подход в сфере образования – новое, активно обсуждаемое явление многими учеными, такими как Е.Я. Коган, М.Н. Скаткин, И.Я. Лернер, В.В. Краевский, В.В. Давыдов, Г.П. Щедровицкий, В.В. Лаптев, О.Е. Лебедев, Е.А. Ленская, А.А. Пинский, И.Д. Фрумин, Б.Д. Эльконин, В.А. Болотов, В.В. Сериков, А.Н. Кузибецкий, О.С. Таизова, О.Н. Лебедев, Н.Никитина, О.М. Железнякова, М.А. Петухов, А.Н. Кузибецкий, А.Г. Сапаржак, Е.Н. Поливанова, Ю.В. Сенько, А.М. Аронов, Б.И. Хасан, А.Л. Андреев, И.А. Зимняя [1, 2].

Компетентностный подход выдвигает на первое место не информированность специалиста, а умение разрешать проблемы, возникающие в различных ситуациях: а) в познании и объяснении явлений действительности; б) при освоении современной техники и технологии; в) во взаимоотношениях людей, в этических нормах, при оценке собственных поступков; г) в практической жизни при выполнении социальных ролей.

Суть образовательного процесса в условиях компетентностного подхода - создание ситуаций и поддержка действий, которые могут принести к формированию той или иной компетенции.

Как отмечают В.А. Болотов, В.В. Сериков, «Природа компетентности такова, что она, будучи продуктом обучения, не прямо вытекает из него, а является скорее следствием саморазвития индивида, его не столько технологического, сколько личностного роста, следствием самоорганизации и обобщения деятельностного и личностного опыта» [3, с. 12].

Цель компетентностного подхода – обеспечить профессиональное становление личности современно-го конкурентоспособного специалиста, готового к полноценной профессиональной управленческой, производственно-технологической, научно-методической, исследовательской деятельности.

Задачи компетентностного подхода: а) формирование у будущего специалиста ценностных отношений к собственному профессиональному образованию и профессиональной деятельности; б) развитие творческого потенциала его личности; в) воспитание полноценной направленности, готовности к самореализации в обществе.

Компетентностный подход эффективно будет реализован в комплексе гуманистического, развивающего, деятельностного подходов.

Особая роль в становлении гуманистической парадигмы в образовании личности принадлежит Э.Фромму, Ж.П. Сартру, В.Франклу, Н.Бердяеву, А.Маслоу, К.Роджерсу, М.Рюбарту, Г.Коолью, К.Патерсону, У.Перки, Ч.Ратбоуну, Р.Мей, Г.Олпорту, К.Роджерсу, К.Д. Ушинскому, Н.И. Пирогову, Л.Н. Толстому, А.С. Макаренку, В.А. Сухомлинскому, К.Н. Вентцелю, В.Буткевичу, И.И. Горбунову-Посадову, С.Н. Дуроглину, Ш.А. Амонашвили, А.П. Сейтешеву, А.А. Бейсембаевой, Ю.Г. Волкову, С.Братченко [4]. Отправная точка зрения данной концепции – признание уникальности, индивидуальности, безусловной ценности каждого единичного человеческого бытия, каждой личности. Признавая высшей потребностью человека потребность в самореализации, самоактуализации, гуманистические философия и психология видят важнейшее условие их реализации в сохранении и развитии человеком своей уникальности, принятии себя, в осуществлении своего индивидуального личностного выбора как механизма обретения человеком свободы, в возложении на себя ответственности за сделанный выбор. При этом личностный рост и становление человека происходит в партнерстве с другими, в процессе установления гуманных межличностных отношений, основанных на доверии, открытости, любви.

Сторонники гуманистического направления Ж.Ж. Пиаже, В.А. Сухомлинский, А.П. Сейтешев, Ш.А. Амонашвили, Э.Г. Кравцова, М.Н. Берулава [4] и др. большое внимание уделяют личности препода-

вателя в процессе обучения и «педагогической этике», утверждающей гуманное начало воспитания как важнейшую черту педагогической культуры преподавателя.

В педагогическом процессе в гуманистической парадигме основная идея заключается в переходе от объяснения к пониманию, от монолога к диалогу, от социального контроля к саморазвитию. Основная роль преподавателя в том, чтобы организовать такие личностные взаимоотношения со студентами и создать психологический климат, который способствовал бы личностному росту в будущей профессиональной деятельности.

По мнению ученых ключевые компетенции менеджера образования могут быть развиты в деятельностно-развивающем подходе [5].

Сущность деятельностного подхода и развивающего обучения в том, что происходит направленность исследования любых дидактических объектов, при которой они изучаются с точки зрения процесса учебной деятельности обучающейся и руководящей деятельности преподавателя, где обучающийся рассматривается как самоизменяющийся субъект учения.

В деятельностном подходе выделяются три тенденции:

- установить структурную единицу деятельности «клеточку», цикл ее, законченный акт;
- раскрыть структуру такой единицы, систему действий (этапов), которые ее образуют;
- использовать единицу деятельности, цикл для анализа описания и организации.

В деятельностном подходе в дидактике выделяют функциональный цикл деятельности, включив ее в операционную структуру действия, который должен выполнить обучающийся при осуществлении какой-либо цели в процессе достижения требуемого результата.

По мнению З.М. Садвакасовой, «развивающе-деятельностный подход» остается пустым до тех пор, пока он не наполняется описанием конкретных условий своей реализации по ряду существенных показателей, таких как: организация учебного процесса педагогом (аудитория, время, место проведения и т.д.); ориентировочно-деятельностная направленность (в профессиональной деятельности); мотивация; проблемные задачи; «субъектно-субъектные» отношения (сотрудничество, совместное, активное участие обучающихся и педагога) и другие.

Суть развивающего обучения заключается в том, что знания должны быть получены в совместной деятельности обучающего с преподавателем и сформулированы самим субъектом обучения.

Рассмотренные нами тенденции показывают, что формирование широкого мировоззрения возможно только за счет освоения современного знания и компетентностного подхода. Эти тенденции необходимо рассматривать как признак качественного создания системы подготовки менеджеров образования и соответствующих изменений в системе образования.

Основными характеристиками компетентностного подхода в комплексе с гуманистическим, развивающе-деятельностным подходом в подготовке менеджеров образования в вузе является специфическая целевая направленность и позиции участников:

- атмосфера доверия и взаимной доброжелательности;
- превращение обучающегося в подлинного субъекта учебного процесса, полноценно реализующего в нем свой способ жизнедеятельности, свою индивидуальность, а преподавателя – в организатора, координатора деятельности обучающегося;
- моделирование деятельности, предполагающей сотрудничество и свободу в принятии решений.

Мы считаем, что компетентностный подход в процессе подготовки менеджеров образования позволяет наиболее полно охватить все стороны деятельности, а главное на достаточно высоком уровне сформировать и развить ключевые компетенции. При этом мы исходили из того, что объект деятельности менеджера образования – это образовательное учреждение как система. Отсюда познавательная и преобразующая деятельность менеджера должна охватывать как всю систему, так и ее отдельные подсистемы.

Целостная деятельность специалиста, т.е. обобщенная деятельность, является развивающейся системой с характерными этапами развития, которые в совокупности определяют цикл взаимодействия специалиста и объекта – системы. Каждой стадии цикла соответствуют определенные виды профессиональной деятельности в соответствии с общей целью. Основываясь на этом, мы считаем, что основной структурной единицей деятельности менеджера является вид деятельности как область компетенции, которые следует формировать и развивать непрерывно.

Наши исследования, проведенные среди действующих менеджеров образования в школе (директора и заведующие по учебно-воспитательной работе начального звена), показывают, что до 43% их обладают управленческим мышлением на стихийно-эмпирическом уровне и в своей работе, в основном, опираются на приобретенный опыт в повседневной практике. Важным является показатель 74%, указывающий на необходимость компетентностного подхода в практике подготовки менеджеров образования. При оценке

экспертами качеств, необходимых менеджеру для успешного управления современной школой, 91% составляют качества, характеризующие деятельность личности специалиста с развитыми ключевыми компетенциями.

Обобщая вышесказанное, можно сделать вывод о том, что подготовка управленческих кадров, обновление знаний и умений, компетенций и компетентности стали ключевым фактором развития индивида. Компетентностный подход обеспечивает эффективную подготовку менеджеров образования, так как требует «изменить принцип организации обучения и роли обучающегося в нем от пассивного получателя знаний к активному субъекту образовательной деятельности». Деятельность преподавателя оценивается с точки зрения способности его «организовать такую среду, которая побуждает обучающегося к совершенствованию, сотрудничеству», сомнению и т.д. - тем способам, которые формируют предполагаемый образ жизни и соответствующий ему тип личности.

Выделенный нами компетентностный подход в подготовке менеджеров образования – это целостный процесс образования личности. Способы жизнедеятельности, которые необходимо актуализировать в образовательном процессе, охватывают все сферы личности: и интеллектуальную, и поведенческо-волевою, и эмоционально-чувственную. Их спектр и соотношение – один из показателей целенаправленности профессиональной деятельности менеджера образования.

Компетентностный подход обеспечивает с одной стороны, формирование у будущих менеджеров образования ключевых компетенций, то есть готовности к постоянному «саморазвитию», с другой стороны – способствует «самореализации» личности в деятельности, формирует психологическую готовность руководителя к стрессам, физическим и умственным перегрузкам.

1 Лебедев О.Н. Компетентностный подход в образовании // <http://www.nekrasovspb.ru/publikation/cgi-bin/publ.cgi>.

2 Алексеева Л.Л. Компетентностный подход как одно из оснований обновления образования // http://bank.ooipkro.ru/Text/t0_1.htm.

3 Харламова Т. Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление // <http://psu.Iseptember.ru/2002/20/2.htm>.

4 Борулава М.Н. Общедидактические подходы к гуманизации // Педагогика. - 1994. - №5. - С. 21-25.

5 Меретукова З.К. Теоретические и практические основы развивающего обучения. – Майкоп: Адыг. гос. ун-та - 1994. - 224 с.

Түйін

Бұл мақалада ЖОО-да білім беру менеджерлерін кәсіптік даярлау үдерісінде қолданылатын негізгі ғылыми білім беру тәсілдемелеріне талдау жасалынады. Теориялық талдау негізінде білім беру менеджерлерінің басты құзыреттіліктерін қалыптастыратын және дамытатын тиімді ғылыми тәсілдеме анықталады.

Түйін сөздер: білім беру менеджері, құзыреттілік тәсілдемесі, гуманистік тәсілдемесі, дамытушы тәсілдемесі, әрекетшілдік тәсілдемесі, басты құзыреттеліктері

Summary

This article analyses the basic scientific educational approaches in relation to the process of preparation the managers of education at the university. On the basis of theoretical analysis were identified the most effective scientific approach to the formation and development of key competencies of managers of education.

Key words: manager of education, competence approach, humanistic approach, developmental approach, the activity approach, the key competencies

УДК: 373.016:811.512.162

НЕОБХОДИМОСТЬ ПОЯВЛЕНИЯ КУРИКУЛУМА И ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Г.К. Мехтизаде – Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Реформы проводимые в программе образования Азербайджанской Республики, охватывают решение таких актуальных вопросов, как учет общенациональных интересов, высоких моральных качеств учащихся на основе национальных ценностей, систематизации конкурентоспособности и формирования движения от национальной к общечеловеческой шкале ценностей. Потому возникла острая необходимость создания национальной концепции, охватывающей и позволяющей решить актуальные проблемы указанные ранее.

При подготовке курикулума был внимательно изучен и проанализирован передовой опыт таких государств как США, Россия, Голландия, Австралия, Англия, Финляндия, Швеция, Турция, Канада, Молдова, Казахстан а также других государств. Рабочие группы проводили постоянные обсуждения, принимая за основу объективные выводы.

Проектные варианты курикулов, подготовленные со стороны этих рабочих групп, были неоднократно обсуж-

дены, и в конечном итоге, были поэтапно представлены для оценки читателям в республиканской специализированной прессе для педагогов – «Педагог Азербайджана», «Проблемы образования» (4).

В то же время эти проекты курикулумов были отправлены на экспертную оценку специализированных организаций в такие страны как США, Австралия, Голландия, и в конечном итоге, получили положительную оценку. Международные эксперты оценили данные проекты как соответствующие уровню передовых европейских государств.

Наконец все эти предложения были обобщены в окончательный вариант принятого курикулума, который был опубликован в специально напечатанном для этого журнале «Курикулум» (1-3 номера за 2008-й год), в журнале «Научные произведения» издаваемым Институтом проблем образования, а также в виде отдельного учебного пособия, которое впоследствии было передано педагогам для постоянного изучения и использования.

Подготовка программы курикулумов крайне тяжёлый процесс. В этот процесс вовлекаются все, кто способен принять в этом участие (специалисты, учителя, родители, ученики и т.д.). В мировой практике принято вовлекать специализированные структуры.

Ключевые слова: Содержание обучения, курикулум, глобализация мира, инновационные методы обучения, стратегия обучения, общенациональных интересов, высоких моральных качеств, систематизации конкурентоспособности, актуальные проблемы, передовой опыт

Мир меняется каждый день, он никогда не перестаёт развиваться. Чтобы не отставать в развитии, мы должны каждый день работать над собой, и благодаря упорному труду обеспечить сохранение полученных достижений.

С этой точки зрения цвета флага Азербайджанской Республики и их расположение приобретают дополнительный скрытый смысл. Также можно проследить определённый параллелизм в приоритете поставленных целей перед нашей системой образования: граждане, воспитанные такой системой образования, в первую очередь являются патриотами, гордящимися своими национальными корнями и привязанные к ним, а также являются людьми с современными взглядами обладающими глубокими познаниями, знающими традиции и нравственные ценности своего народа.

Данный период ставит новые цели перед системой образования. Эти цели нашли своё отражение в новой учебной программе - Курикулуме 2008-2009 года. Ранее целью системы образования было привитие ученикам различных навыков, способностей и знаний по различным предметам и предметным областям. В настоящий момент целью системы образования является формирование у людей современного мировоззрения, национальных и общечеловеческих ценностей, а также способностей отвечающих вызовам данного периода и текущей обстановки. Другими словами, современная система образования должна формировать совершенную личность, которая была бы конкурентоспособной и отвечала бы требованиям современного глобального мира.

Реальность в том, что развитие современного государства может быть достигнуто только с помощью образования. Мировой опыт показывает, что развитие любой страны не зависит от природных ресурсов, а зависит лишь от способности обратить данные богатства в человеческий капитал с высоким творческим потенциалом.

В связи с этим Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев, обладая даром предвидения, отметил: «Мы должны превратить экономические потенциальные ценности в человеческий капитал. Нефть, Газ - это дар великого Аллаха, мы успешно его используем. Но рано или поздно эти природные ресурсы истощатся. Наши знания и мудрость обеспечат устойчивое развитие нашему государству на протяжении многих лет. Само развитие государства ведущую роль играет не нефть и газ, а на знания, научно-технический потенциал, новые технологии. Стратегия, построенная на основе этой концептуальной мысли, превращает эти требования в конечную цель (2.15).

В современном мире развитие и интеграция цивилизации вступили в свой новый более высокий период. На этом этапе, как и во всех областях, ускорение реформ в системе образования в соответствии с требованиями глобализованного мира состоит в укреплении процессов унификации должно рассматриваться как главная проблема.

Президент Российской Академии Образования академик И.Никандров и группа его коллег отметили, что из многих серьёзных проблем, стоящих перед системой образования, важное место занимает унификация образования. Они указывали, что проблемы, возникающие перед системой образования, в первую очередь обусловлены организацией фундаментальных педагогических исследований, первичной педагогической подготовки и унификации образования (5).

Основные цели, стоящие перед этой программой, это использование передового опыта систем мирового образования, учет и претворение в жизнь прогрессивного восприятия национальных особенностей и истории, учет интересов рыночной экономики, улучшение качества общего образования путём улучшения результатов образования учеников. А также реализация в Азербайджане системы образования, направленной на высокую результативность и охватывающую личность учеников (3.14).

Реформы, проводимые в программе образования Азербайджанской Республики, охватывают решение таких актуальных вопросов, как учет общенациональных интересов, высоких моральных качеств учащихся на основе национальных ценностей, систематизации конкурентноспособности и формирования движения от национальной к общечеловеческой шкале ценностей. Потому возникла острая необходимость создания национальной концепции, охватывающей и позволяющей решить актуальные проблемы указанные ранее.

При подготовке курикулума был внимательно изучен и проанализирован передовой опыт таких государств как США, Россия, Голландия, Австралия, Англия, Финляндия, Швеция, Турция, Канада, Молдова, Казахстан а также других государств. Рабочие группы проводили постоянные обсуждения, принимая за основу объективные выводы.

Проектные варианты курикулумов, подготовленные со стороны этих рабочих групп, были неоднократно обсуждены, и в конечном итоге, были поэтапно представлены для оценки читателям в республиканской специализированной прессе для педагогов – «Педагог Азербайджана», «Проблемы образования» (4).

В то же время эти проекты курикулумов были отправлены на экспертную оценку специализированных организаций в такие страны как США, Австралия, Голландия, и в конечном итоге, получили положительную оценку. Международные эксперты оценили данные проекты как соответствующие уровню передовых европейских государств.

Наконец все эти предложения были обобщены в окончательный вариант принятого курикулума, который был опубликован в специально напечатанном для этого журнале «Курикулум» (1-3 номера за 2008-й год), в журнале «Научные произведения» издаваемым Институтом проблем образования, а также в виде отдельного учебного пособия, которое впоследствии было передано педагогам для постоянного изучения и использования.

Подготовка программы курикулумов крайне тяжёлый процесс. В этот процесс вовлекаются все, кто способен принять в этом участие (специалисты, учителя, родители, ученики и т.д.). В мировой практике принято вовлекать специализированные структуры. Такие структуры собирают вокруг себя наиболее активные группы, которые и составляют систему, включающую содержание и технологии наиболее соответствующие требованиям общества.

В некоторых случаях озвучиваются мысли о составлении учебных курикулумов одним или несколькими лицами. Особенно чётко это прослеживается в старых учебных программах. Такие программы были субъективным суждением нескольких лиц.

В то же время привлечение наиболее заинтересованных в образовательном курикулуме групп (специалисты, учителя, родители и ученики) имеет более объективный характер. Поэтому в развитых государствах в процессе разработке курикулумов обращаются к технологии творческих механизмов специализированных рабочих групп.

Поэтому в Азербайджане была использована подобная технология. В 2005-ом году в составе структуры Института проблем образования был создан Центр Курикулума и с этого периода в республике начинается период курикулум движения. Сотни педагогов, работников министерства образования приняли участие в обсуждениях и определении предварительных направлений. В конечном итоге объединились около 23 рабочих групп, состоящих из 400 участников, имеющих право голоса при создании конечной версии курикулума. Эти рабочие группы возглавили такие видные учёные Национальной Академии наук Азербайджана (НАНА) как член-корреспондент Низами Джафаров (родной язык), Ягуб Махмудов (история), Вагиф Аббасов (химия), профессора Самед Сеидов (английский язык), Фахретдин Вейсалов (немецкий язык), Мирзали Мургузов (физика), Сабир Мирзоев (математика), Мусеиб Мусеибов (география), Агаджан Абиёв (физическая культура) (согласно проекту Национального Курикулума общего образования Азербайджанской Республики Баку - 2006).

Согласно процедурам Всемирного Банка, были выбраны 95 национальных советников, которые совместно с всемирно признанной «СНТО горе» (Голландия) дали необходимые консультации в процессе разработки курикулума.

Таким образом, в 2006 году утверждение таких статусных документов как «Общая концепция национального образования Азербайджанской Республики (Национальный Курикулум)», а затем в 2007 году курикулум по предметам для I-IV классов, превратилось в значительное событие в системе образовательных процессов республики (1.3).

Ситуация с применением курикулума, в основном определяется ожидаемым отношением учеников к процессу обучения, а также тем, в какой степени это отвечает принятым стандартам.

Говоря языком специалистов, «Здесь очень часто упускается очень важная деталь. Это отношения типа педагог-ученик» (6). Когда речь идет об оптимизации учебного материала, имеется ввиду не только процесс усвоения со стороны учащихся темы и содержания урока, но и более важный вопрос, каким

образом и откуда учащиеся могут добывать интересующую их информацию по теме урока. Остановимся на этом процессе подробнее. Как и ранее у нас есть большая потребность в качественных учебниках и методических пособиях. Уровень образования в значительной степени зависит от качества и содержания последних. Чтобы решить проблему нужно смотреть в её корень. А корнем является автор этого учебника или пособия, если быть более точным, то коллектив авторов, которые опираются на курикулум, как на национальную стратегию образования и создают учебные пособия (2.19).

В то же время, согласно современным требованиям перед сотрудниками систематического образования помимо написания учебников также стоит задача создания учебно-методических пособий и методик, механизмов, дидактических материалов и т.д., формирующих процесс мышления и развития личности, и всё это опираясь на современные информационно-коммуникационные технологии.

С целью качественного написания учебных материалов, процесс обучения авторов данных пособий стандартам нового курикулума был взят нами под особый контроль. Данная работа заключалась с ознакомлением с основными требованиями, стандартами и анти-стандартами, которые затем должны были превратиться в предмет урока и способам оценки учебных пособий для их пригодности.

Вторым стратегическим направлением был процесс модернизации человеческих ресурсов, вовлечённых в процессе преподавания. Это позволяет применять инновационные методы обучения, подготовить опытных педагогов, которые способствуют эффективному усвоению содержания учебных материалов.

Система образования не может быть эффективной без соответствующего уровня знаний и способностей педагогов работающих внутри неё.

Это привело к необходимости создания такого документа как национальная концепция курикулума, который отвечал бы общечеловеческим стандартам в образовании.

Согласно концепции национального курикулума нашло своё применение интерактивное обучение.

Данная концепция подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. **Цель** состоит в создании комфортных условий обучения, при которых студент или слушатель чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения, даёт знания и навыки, а также создать базу для работы по решению проблем после того, как обучение закончится.

Другими словами, интерактивное обучение – это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие между учеником и преподавателем, между самими учениками.

Задачами интерактивных форм обучения являются:

- пробуждение у обучающихся интереса;
- эффективное усвоение учебного материала;
- самостоятельный поиск учащимися путей и вариантов решения поставленной учебной задачи (выбор одного из предложенных вариантов или нахождение собственного варианта и обоснование решения);
- установление взаимодействия между учениками, обучение работать в команде, проявлять терпимость к любой точке зрения, уважать право каждого на свободу слова, уважать его достоинства;
- формирование у обучающихся мнения и отношения;
- формирование жизненных и профессиональных навыков;
- выход на уровень осознанной компетентности ученика.

При использовании интерактивных форм роль преподавателя резко меняется, перестаёт быть центральной, он лишь регулирует процесс и занимается его общей организацией, готовит заранее необходимые задания и формулирует вопросы или темы для обсуждения в группах, даёт консультации, контролирует время и порядок выполнения намеченного плана. Участники обращаются к социальному опыту – собственному и других людей, при этом им приходится вступать в коммуникацию друг с другом, совместно решать поставленные задачи, преодолевать конфликты, находить общие точки соприкосновения, идти на компромиссы.

Для решения воспитательных и учебных задач преподавателем могут быть использованы следующие интерактивные формы:

- Круглый стол (дискуссия, дебаты);
- Мозговой штурм (брейнсторм, мозговая атака);
- Деловые и ролевые игры;
- Case-study (анализ конкретных ситуаций, ситуационный анализ);
- Мастер класс.

В данных методических рекомендациях предложены к рассмотрению ведущие интерактивные формы обучения. Существуют и другие виды интерактивного обучения (методики «Займи позицию», «Дерево решений», «Попс-формула», тренинги, сократический диалог, групповое обсуждение, интерактивная экскурсия, видеоконференция, фокус-группа и др.), которые можно использовать в процессе обучения

учеников. Кроме того, преподаватель может применять не только ныне существующие интерактивные формы, а также разработать новые в зависимости от цели занятия, т.е. активно участвовать в процессе совершенствования, модернизации учебного процесса.

Следует обратить внимание на то, что в ходе подготовки занятия на основе интерактивных форм обучения перед преподавателем стоит вопрос не только в выборе наиболее эффективной и подходящей формы обучения для изучения конкретной темы, а открывается возможность сочетать несколько методов обучения для решения проблемы, что, несомненно, способствует лучшему осмыслению студентов. Представляется целесообразным рассмотреть необходимость использования разных интерактивных форм обучения для решения поставленной задачи.

Принципы работы на интерактивном занятии:

- занятие – не лекция, а общая работа;
- каждый участник имеет право на собственное мнение по любому вопросу;
- нет места прямой критике личности (подвергнуться критике может только идея);
- все сказанное на занятии – не руководство к действию, а информация к размышлению.

Таким образом, в статье рассмотрены основные характерные особенности образования в Республике Азербайджан в современный период. Данная работа выполнена при финансовой поддержке Фонда Развития Науки при Президенте Азербайджанской Республики.

Грант №EIF-Mob-5-2014-2(17)-14/11/5.

1 Концепция общего образования в Азербайджанской Республике (Национальный Курикулум). Курикулум. - Баку, 2008, - №1, стр. 3.

2 Джаббаров М. Министр образования: XIV съезд азербайджанских учителей. Образование. Декабрь. 2013, с. 19.

3 Мехрабов А. Роль фундаментальных исследований в инфикации образования. Курикулум. 2013, - №3.

4 Мехрабов А. Анвар Аббасов. Объяснение курикулума- требование времени Курикулум. 2010, - №1(9), - стр. 8-10.

5 Никандров Н.Д. и др. Педагогика народов мира: история и современность. - М.: Педагогическое общество России, 2001.

6 William P. McCaw. Education is more than curriculum standards and assessment. - Baki. "Kurikulum" jurnal, 2008.

Summary

Reforms, carrying out in the programme of education in Azerbaijan republic, comprise the solution of such urgent problems as the account of general national interests, high moral qualities of learners' on the basis of national values, systematization of competitiveness and the formation of movement towards the national to general human scale of values. So there is an urgent necessity of creating a national concept, including and allowing solving actual problems mentioned above.

While making a curriculum the progressive experience of such states as the USA, Russia, Holland, Austria, England, Finland, Swiss, Turkey, Canada, Moldova, Kazakhstan and other countries have been attentively studied and analyzed.

The project versions of curriculum, prepared by these working groups, have been discussed several times and in the end, they have been gradually presented to readers in republican specialized press for teachers – "An Azerbaijan teacher", "Educational problems" (4) for evaluation.

At the same time these curriculum projects have been sent to the expert evaluation of specialized organizations in such countries as the USA, Austria, Holland, and finally got the positive mark. The international experts evaluated the project data as corresponding to the level of progressive European states.

At last, all these offers have been summarized to the final version of admitted curriculum, which has been published in specially printed magazine "Curriculum" (2008, № 1-3), in magazine "Scientific works" published by the Institute of education problems, and also in the form of a textbook, which further was given to teachers for regular usage and study.

Preparation of curriculum programmes is an extremely hard process. Everyone who is able to participate (specialists, teachers, parents, pupils, etc.) in it is involved into this process. In world practice the specialized structures are involved.

Key words: the content of teaching, curriculum, world globalization, innovative methods, teaching strategy, general national interests, high moral qualities, systematization of competitiveness, actual problems, progressive experiment.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

И.Н. Бердешова – ҚазМемҚызПУ-нің аға оқытушысы

Мақалада тілді ақпаратты-коммуникациялық технологиялар арқылы оқыту "тірі" білім саласында негізгі нәтижелері көрсетіледі. "Тірі" білім беру интернеттің көмегі арқылы электрондық ресурстар амалдарының пайдалану және заманауи оқытудың тұжырымдамалары өзінің қолжетімділік, игеруге жеңіл, социализация, бірлесе отырып шығармашылық қызметін ұйымдастыру мүмкіндігі және тексеру жүзеге асырылады. Ақпаратты-коммуникациялық технологиялар (АКТ) амалдарының базасы негізінде оқу барысының әлеуетті мүмкіндіктерін жүзеге асыру, шетел тілі оқытушыларына білім беру кеңістігінде жаңа үлгі құру мүмкіндігі бар. Ақпаратты-коммуникациялық технологиялар

(АКТ) амалын қолдану интерактивті кері байланысты, оқу құжаттарының компьютерлік визуализациясын, оқу ақпараттарына байланысты іздеу процессінің автоматтандырылуын жүзеге асырады. Жалпы алғанда ақпаратты-коммуникациялық технологиялар амалын қолдану арқылы шет тілінің құрылымы және мазмұны педагогикалық мүддесіне және білімнің ақпараттандыру шарттары бойынша білім алушыларды дайындаудың негізгі бағыттарына тең келеді.

Тірек сөздер: ақпаратты-коммуникативтік технология, компьютерлік телекоммуникациялар, интерактивті тақта, компьютерлік коммуникация, интерфейс-адам-компьютер

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беруде қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық, ғалымдық, коммуникациялық желілерге қосылуы, білім беру жүйесін одан әрі дамыту» міндеттері көрсетілген. Жас ұрпақтың ой-өрісін, ұлттық мәдениетін, ұлттық рух пен саналы сезімін дамытып, алғыр тұлғаны қалыптастыруда жаңа технология бағыттары оң нәтижелер беруде. Осыған байланысты дәстүрлі емес ойлауға икемді, аса күрделі мәселелерді шешуге алғырлық таныта алатын оқушылар даярлау қоғамның басты міндеттерінің бірі болып отыр [6].

Қазақстан Республикасының мемлекетаралық тілі – ағылшын тілін жаңа технологиялар арқылы оқыту ісі күннен-күнге өзекті болып келеді. Тілді ақпараттық-коммуникативтік технология арқылы оқыту – тіл үйренушінің өз бетімен тіл үйрену қабілеттерін жетілдіруіне игі ықпал ететін тиімді жүйе болып табылады. Ағылшын тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондықтан ағылшын тілін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: ағылшын тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға үйрету.

Шетел тілдік мектептерде ағылшын тілін оқыту үдерісінде ақпараттық білім беру технологияларын қолдану оқушылардың ағылшын тілін меңгеруге деген ынталарын арттыруға ықпал етіп, оқыту барысындағы мәселелердің оңтайлы шешімдерін табуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда мектептерде оқушылардың кәсіби біліктілігін арттыру, тұлғалық қабілеттерін шыңдау саналы, тұжырымды ойлау мәдениетін дамытып, ішкі әлемі жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастырып, оны дамыта оқыту, оқыту үдерісінің негізгі мақсаты болып табылады.

Ақпараттық технологияларды ағылшын тілін оқыту үдерісінде пайдалану оқушылардың жан-жақты білім алуына жол ашып, мемлекетіміздің үш тұғырлы тіл саясатына сай жақсы, жан-жақты дамыған оқушы иесі ретінде танылуларына негіз бола алады.

Ақпараттық білім беру технологияларын оқыту үдерісінде тиімді пайдалану, өз кезегінде, ағылшын тілін оқытудың қарқынын арттыруға бейнелік және теориялық ойлауын дамытуға, оқушылардың ақпараттық қоғамның жағдайларына бейімделуіне ықпал етеді. Мектептерде ақпараттық технологияларды қолданудың негізгі бағыттары электронды оқулықтар мен интернет технологиясын пайдалану болып табылады, сонымен қатар дүниежүзілік интернет желісі оқушылардың білім өрісін кеңейтуге ықпал етеді. Қазіргі оқыту құралдары: компьютерлер, телекоммуникациялық байланыс құралдары, қажетті интерактивті бағдарламалық және әдістемелік жабдықтар әр түрлі оқыту үдерісін қамтамасыз ете отырып, оқушылардың өздігінен білім алуын ұйымдастыруда, өзіндік жұмыстарды орындауда әдістемелік құрал ретінде де маңызды [7, 39-54 б.].

Оқу үдерісінде ақпараттық технологияларды қолданудың тиімділігін және педагогикалық тұрғыда мақсаттылығын В.П. Беспалько, В.С. Гершунский, А.А. Кузнецов, Д.Ш. Матрос, Е.И. Машбиц, В.М. Монахов, Н.Ф. Талызина, Е.С. Полат және т.б. зерттеушілер негіздеді. Оқу үдерісіне компьютерлік оқыту желісі енгізілуі, оқу-әдістемелік және тәрбиелік мүмкіндіктердің жаңа көкжиектерін ашты.

Ағылшын тілін оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану білім беру коммуникациясының интерактивті сипатын арттыра түседі. Ғалымдар А.А. Андреев, В.И. Солдаткин, В.П. Кашицин ағылшын тілін оқытуда ақпараттандыру үдерісінің ықпалын жан-жақты сипаттай отырып, әсіресе, білім мен ұғымды ұсыну, меңгеру әдістерінің өзгеретіндігін, оқытушылар мен оқушылардың өзара әрекетінің жолдары туралы айтады. Осы орайда оқытудың тиімділігін арттыруды ұсынады. Ағылшын тілін оқыту үдерісінде ақпараттық технологиялардың, әсіресе қарым-қатынас ортасын, жалпы тақырып шеңберінде әріптестердің интерактивті өзара әрекет ортасын құрудағы маңызы ерекше. Ақпараттық білім беру технологиялары өз кезегінде қарым-қатынас тәжірибесін игеруде, оқушылардың лингвомәдениеттік құзырлылықтарын қамтамасыз етуде маңызды. Ғалым М.Ушакова ағылшын тілін оқыту әдістемесін зерттей отырып, компьютерлік телекоммуникациялар ағылшын тілінде тірі, шынайы қарым-қатынастарды ұйымдастыруға мүмкіндік беретінін айтады. Бұл телекоммуникацияның дидактикалық қасиеті шынайы тілдік орта құру үшін керемет мүмкіндіктер туғызады.

Қазіргі күні бүкіл әлемдегі қоғамдық жетілудің ең маңызды бөлігі – білім мен ақпараттық технология-

лар екендігі даусыз. XX ғасырдың соңғы он жылдығын және одан кейінгі жылдарды адамзат жинаған ақпараттық қорды тиімді меңгеру кезеңі деп қарастыра едік. Бұл кезеңде адамзаттың көзі жеткен нәрсенің бірі – қандай да бір экономикалық, әлеуметтік, техникалық мәселелерді ақпарат көлемін жетілдіре өңдеумен айналыспай табысты шешу мүмкін емес екендігі болды. Демек, ақпараттық қоғамның маңызды ерекшелігі де осында. Дегенмен, бүгінгі заман адамының аса ауқымды ақпараттық ағынның құрсауында отыруы заңды құбылыс. Бұл жаңа заман адамы алған білімін үнемі толықтырып, жетілдіріп отырмаса, бұның соңы білімсіздікке әкеліп соғады деген сөз. Сол себепті, қазіргі білім беру мекемелерінің алдында жастарды әртүрлі бұқаралық ақпараттарды бағдарлай білуге ғана үйретпей, сонымен қатар алынған мәліметтерді өзінің кәсіби әрекетінде тиімді кәдеге асыра білуге дағдыландыру міндеті тұр.

XXI ғасыр – техниканың озық дамыған ғасыры. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында бүкіл мектеп компьютермен қамтамасыз етілді. Компьютер оқушы үшін қоршаған әлемді танудың табиғи құралы болып табылады. Олай болса барлық сабақтарды компьютердің қуаттануымен жүргізуді үйрену – бүгінгі күннің кезек күттірмейтін өзекті мәселелерінің бірі. Кәсіби мамандарды дайындауда жүргізілетін барлық пәндерін оқыту құралы ретінде компьютерді қолдану – оқу үрдісін белсендіруге, оқытуды жекешелендіруге, оқушының өзін-өзі бақылауына мүмкіндік туғызады [15].

Ақпаратты-коммуникациялық технология электрондық есептеуіш технологиясымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламасына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді. Интерактивті тақтаның мүмкіндіктері мұғалімдерге оқушыны оқытуда бейне және ойын бағдарламаларын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Мұғалімдер үшін ақпараттық технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

- оқушы өз бетімен жұмыс істеуіне;
- уақытын үнемдеуге көмектеседі;
- білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексереді;
- қашықтықтан білім алу мүмкіндігі туындайды;
- қажетті ақпаратты жедел алуға мүмкіндік береді;
- экономикалық тиімді;
- іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйренуде көп көмегі бар;
- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктерін оқушының ой-өрісін, дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, On-line режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Білім беретін оқу орындарын қазіргі заманға сай жаңа ақпараттық құрал-жабдықтармен жабдықтау, интерактивті тақталармен, мультимедиялық кабинеттермен және арнаулы пәндер бойынша электрондық оқулықтармен қамтамасыз ету;

• Пәндерді оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын пайдалану бойынша білім жетілдіру курстарын жиі ұйымдастыру;

• Ақпараттық құзіреттілікті қалыптастырудан күтілетін нәтиже, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана алатын, информатика пәнін басқа пәндермен байланыстыра алатын жеке тұлға қалыптастыру, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандар даярлау.

Оқытудың ақпараттық технологиясы – бұл ақпаратпен жұмыс жасау үшін арнайы тәсілдер, педагогикалық технологиялар, бағдарламалық және техникалық құралдар (кино, аудио және видеоқұралдар, компьютерлер, телекоммуникациялық желілер).

Оқытудың ақпараттық технологиясы – білімді жаңаша беру мүмкіндіктерін жасау (педагогикалық іс-әрекетті өзгерту), білімді қабылдау, білім сапасын бағалау, оқу-тәрбие үрдісінде оқушының жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру үшін ақпараттық технологияның қосымшасы деп түсіну керек [20, 76-78 б.].

Білімді ақпараттандырудың негізгі мақсаты – «оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында тұрмыстық, қоғамдық және кәсіби салалардың іс-әрекетіне толық, тиімді араластыру» болып табылады.

Төмендегі қасиеттер білім жүйесінің өзіндік ерекшелігі болып саналады.

- Тұтынушының қолдану сапасында;
- Нәтижесінде әр түрлі салаларда қолданылатын, ақпараттық технологияларды жасаушы сапасында.

Бірақ компьютер мүмкіндіктерін асыра бағалауға болмайды, өйткені ақпарат беру – бұл білім мен мәдениетті беру емес, сондықтан ақпараттық технологиялар педагогтарға тек қосымша тиімді құрал ретін-

де қызмет атқарады.

Көптеген елдердің ғылыми орталықтары мен оқу орындарында нақ осы білім қажеттілігі үшін мамандандырылған компьютерлік жүйелер саны дайындалды, олар оқу-тәрбие үрдісінде әр түрлі жағынан қолдауға бағытталды. Бұл – жүйелердің негізгі түрлері болып табылады.

- Компьютерлік бағдарламаланған оқыту – бұл сәйкесінше, компьютерлік бағдарламалардың көмегімен бағдарламалық оқыту механизмдерін жүзеге асыратын технология;

- Материалды компьютердің көмегімен оқу – оқушының жаңа материалды әр түрлі құралдардың, оның ішінде компьютердің көмегімен өз бетінше оқуын болжайды. Бұл жерде оқу іс-әрекетінің сипаты айтылмайды, оқу нұсқауларының жиынымен іске асырылуы мүмкін. Мұның өзі бағдарламалық оқыту әдісінің мәнін ашады;

- Материалды компьютер қоры негізінде оқу – алдыңғы технологиялар, технологиялық құралдардың алуан түрін (оның ішінде дәстүрлі оқулықтар, аудио және видеожазбалар және т.б.) қолданумен айрықшаланатын болса, мұнда бағдарлама құралдарын, оқушылардың өз бетінше тиімді оқуын арттыратын бағдарламаларды басымырақ қолдану жүргізіледі;

- Компьютер қорымен оқыту – білім берудің барлық мүмкін боларлық формаларын қолдану (мұғалімнің қатысуымен), шын мәнінде, жоғарыда айтылғандармен сәйкес келеді;

- Компьютердің көмегімен бағалау – өз бетінше оқыту технологиясы деп қарастырылады, дегенмен ол практикада басқаларға құрамдас элемент болып кіріп жүр. Мұндай жүйе оқылатын пәннің мазмұны мен дәстүрлі оқытуда қолданылатын немесе оқыту бағдарламаларында жүзеге асырылатын әдістерге тәуелсіз;

- Компьютерлік коммуникация – білім беру және оны жеткізумен қамтамасыз ете отырып, жоғарыда аталған технологиялардың барлығының ажырамас құрамы болып табылады. Жергілікті, аймақтық және басқа компьютерлік желілерді қолдану үшін жұмсалады. Компьютерлік коммуникация жекелеген оқу орындарының, қаланың, аймақтың, елдің ақпараттық білім жүйесінің мүмкіндіктерін көрсетеді [22, 177-179 б.].

Оқытудың ақпараттық технологиялары осы ақпараттық білім жүйесінің шегінде жүзеге асырылатын болғандықтан, осы білім технологиясына ақпараттық және бағдарламалық қолдаумен көрсететін құралдар бір ғана компьютермен, оған енгізілген бағдарламамен шектеліп қалмауы керек. Шын мәнінде бәрі керісінше, оқытудың ақпараттық технологияларының бағдарламалық құралдары және білім технологияларының өздері ақпараттық білім ортасына – ақпараттық білім жүйесінен бөлінген жүйешелер түрінде қосылады.

Оқытудың ақпараттық технологиясында қолданылатын бағдарламаны қамтамасыз етуді бірнеше категорияға бөлуге болады:

- Оқытатын, бақылайтын және үйрететін жүйелер;
- Ақпарат іздеу жүйесі;
- Модельдеу бағдарламалары, микромирлер;
- Танымдық сипаттағы инструменттік құралдар;
- Әмбебап сипаттағы инструменттік құралдар;
- Коммуникацияны қамтамасыз етуге арналған инструменттік құралдар.

Модельдеу бағдарламалары мен микромирлер – бұл ерекше аз мамандандырылған бағдарламалар, оларды компьютерде *арнайы* қолдану және оның кейбір мәселелерін зерттеуге тура келеді.

Инструменттік құралдар деп – жаңа электрондық ресурстар жасауды қамтамасыз ететін бағдарламаларды атайды:

- әр түрлі форматты файлдар;
- мәліметтер қоры;
- бағдарламалық модульдер;
- жекелеген бағдарламалар мен бағдарламалар жиыны.

Мұндай құралдар пәндік-бағытта болуы мүмкін, сол секілді нақты міндеттер ерекшелігі мен қолдану саласына тәуелді болмауы да мүмкін. Білім үрдісінде қолдануға негізделетін бағдарламалық құралдарда сақталатын негізгі талаптар – бұл жеңілдік пен табиғилық, оқушының оқу материалымен жеңіл танысуына мүмкіндік жасау. Бағдарламаларға сай келетін талаптар мен сипаттамаларды HCI (ағылшын тілінде “*Human – Computer Interface*” – «*Интерфейс-адам-компьютер*») авиатурасымен белгілеу қабылданған. Бұл сөзбе-сөз аударуды «*адаммен сұхбаттасуға арналған компьютерлік бағдарламалар*» деп түсінуге болады [23, 237-240 б.].

Көбінесе қашықтан оқыту бағдарламалары оған барынша мол қол жеткізуге мақсатталған және оқыту сапасына аса анық емес талаптар қояды. Мұндай бағдарламаның білім сапасын жетілдіруі үшін орындауы міндетті талаптар қатарын құрастыруға болады:

- сапасы мен мүмкіндігі жоғары білім кеңістігін құру, кәдімгі оқу орындары ұсынатын мүмкіндіктер-

ден жоғары білім ортасын жасау;

- Internet желісінде әмбебап компьютерлік кітапхана құру, кез келген уақытта қолданушыға қол жеткізерлік және кәдімгі кітапханаға көлемді ақпарат беруі тиіс;

- желі бойынша педагогтармен қарым-қатынас ұйымдастыру;

- оқытушының да, оқушының да білімін компьютермен тексеру жүйесін жасау.

Төмендегідей базалық шарттар сақталған жағдайда сапалы білімге қол жеткізуге болады:

- қымбат тұратын технологиялар мен бағдарлама өнімдерін қолдану;

- іштей және қашықтан оқыту түрлерін біріктіру;

- қажетті ақпараттық ресурстарды табуды жеңілдететін толық каталогтар жасау [24, 386-389 б.].

Ақпаратты-коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие процессіне пайдалану оның келесі педагогикалық мүмкіндіктерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді:

- оқушылардың дайындық деңгейін, ынтасын және қабылдау жылдамдығын ескеру арқылы жаңа материалды меңгертуге байланысты оқытуды ұйымдастыру және оқыту процесіне жаңа ақпараттық технологияның мүмкіндіктерін пайдалану;

- оқытудың жаңа әдістері мен формаларын (проблемалық, ұйымдастырушылық іс-әрекеттік компьютерлік ойындар және т.б.);

- проблемалық, зерттеу, аналитикалық және модельдеу әдістерін қолдану арқылы классикалық әдістерді жетілдіру;

- жаңа ақпаратты технология құралдарын (жаңа типті компьютерлер, телекоммуникация, виртуальды орта және мультимедиа-технология) пайдалану арқылы оқу процесінің материалдық-техникалық базасын жетілдіру.

Қорыта айтқанда, ақпаратты технологияларды қолдану оқушылардың ағылшын тілін үйренудегі онтайлы дағдыларды қалыптастыруға: іздену, қажетті ақпараттарды жинастыру және талдай білу, ақпарат көздерін үйлесімді пайдалану мүмкіндіктерін береді, сонымен қатар оқушылардың танымдық дағдыларын дамытуға (өз білімін өз бетінше құра білу дағдылары, ақпараттық кеңістікте бағдарлана білу дағдылары) оң ықпалын тигізеді анық.

1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.

2 Титова С.В. Некоторые теоретические проблемы использования компьютерных технологий в образовании. // Вестник МГУ. Сер. 19. лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2005. - №4. - с. 39-54.

3 Информационные технологии обучения языкам // Развитие науки, новых технологий и проблемы высшего профессионального образования за десятилетие независимости: итоги и перспективы. Материалы международной научно-технической конференции. - Алматы, 2002. - С. 46-49.

4 Марданова Г. Құзыретті тұлға – қоғам талабы. // Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары «Бәсекеге қабілетті әске тұлғаны қалыптастырудағы инновациялық технологиялардың ролі мен маңызы». - Атырау қ. 2008 ж. - б. 76-78.

5 Проблемы дистанционного образования // Туризм в Казахстане: проблемы и перспектива. Материалы международной научно-практической конференции. - Алматы, 2006. - С. 177-179.

6 Применение инновационных технологий в процессе обучения // Мировая образовательная политика в контексте трансформации системы образования. Материалы международной научно-практической конференции. - Алматы-М., 2006. - С. 237-240.

7 К вопросу использования информационных технологий при организации изучения английского языка. // Пути реализации важнейших направлений внутренней и внешней политики Казахстана в контексте задач, поставленных Президентом РК Н.А. Назарбаева в Послании народу Казахстана. Материалы международной научно-практической конференции. - Алматы, 2007. - С. 386-389.

Резюме

В статье представлены основные результаты внедрения информационно-коммуникационные технологии в сфере образования «живого» обучения. «Живого» обучения с обучением при помощи средств Интернета, что позволяет использовать высокий образовательный потенциал электронных ресурсов и реализовать современные концепции преподавания благодаря своей доступности, простоте в использовании, социализации, возможности организации совместной деятельности и осуществлению контроля. Совершенствование потенциальных возможностей учебного процесса на базе средств информационно-коммуникационных технологий (ИТК) позволяет преподавателям иностранного языка создать интерактивную обратную связь, компьютерную визуализацию учебного материала, автоматизацию процессов поиска учебной информации. Структура и содержание обучения английскому языку по использованию средств информационно-коммуникационных технологий (ИТК) в целом соответствует педагогическим целям и основным направлениям подготовки обучаемых информатизации образования.

Ключевые слова: информационно-коммуникативная технология, компьютерные телекоммуникации, интерактивная доска, компьютерная коммуникация, интерфейс-человек-компьютер

Summary

The paper presents the main results of implementation of blended learning information and communication technologies in the sphere education. Blended learning – combining online and face-to-face teaching – allows using high educational potential of the Internet technologies (ICT) and realizing modern concepts of teaching as Web resources are widely-spread, easy to use, give opportunities for socialization, joint activities and control. Improving potential possibilities of educational process on the basis of information and communication technologies allows for teachers of foreign language to create a modern educational space. The use of information and communication technologies (ICT) provides interactive feedback, computer visualization of educational material, searching process automation of educational information. The structure and content of teaching English language in the use of information and communication technologies (ICT) in general corresponds to the educational objectives and main directions of student's preparation in the conditions of education informatization.

Key words: information and communication technology, telecommunications computers, interactive board, computer communication, Human – Computer Interface

УДК 37.017

ӨЗГЕ ҰЛТ ӨКІЛДЕРІНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Н.У. Қылышбекова – *«Өрлеу» БАҰО АҚ филиалы, Алматы облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, «Кәсіби дамуды педагогикалық-психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету» кафедрасының оқытушысы, филология магистрі*

Бүгінде Қазақстан Республикасында білім беру парадигмасының өзгеруіне сәйкес инновациялық үдерістердің қарқындылығы артуда. Дәстүрлі білім беру үдерісінен инновациялық білім беру үдерісіне көшу талабы қазақ тілі мамандарының жаңа педагогикалық технология ауқымында әрекет жасауларына себепші болуда. Бүгінгі күндегі озық педагогикалық технологиялар арасындағы өзектілігімен, пәрменділігімен айшықталатыны – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар. Қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнінің терең білгірі болу емес, тарихи танымдық, педагогикалық-психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының шығармашылық қабілеттерін арттыруға өз үлесін қосады. Жаңа технологияны қолдану оқып үйрену, меңгеру, өмірге ендіру, дамыту кезеңдері арқылы іске асады. Жаңа технологиялардың педагогикалық негізгі қағидалары: балаға ізгілік тұрғысынан қарау; оқыту мен тәрбиенің бірлігі; баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту; баланың өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту; баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту; әр оқушыны оның қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне орай оқыту; барлық оқушылардың дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу; оқу үрдісін оқушының сезінуі. Қазақ тілін оқыту әдістемесін әлемдік ақпараттық білім кеңістігінің деңгейіне көтерудің тиімді жолы – білім беру саласын толықтай ақпараттандыру. Мемлекеттік тілді оқытуда соңғы мақсатты нәтиже – қатысымдық құзыреттілікке қол жеткізудің ең негізгі тетігі – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оңтайлы пайдалану. Бұған байланысты Қазақстан Республикасы Президентінің 1997 жылғы 22 қыркүйектегі №6435 өкімімен бекітілген білім беру жүйесін ақпараттандырудың Мемлекеттік бағдарламасында: «Оқу үдерісінде педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен пайдалану – жалпы білім беруді дамытудың басты бағыттарының бірі», – делінген. Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңында білім беру жүйесін ақпараттандыру осы саладағы мемлекеттік саясат негізінде анықталып, осы жүйедегі басты міндеттердің біріне айналып отыр. «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасы білім берудің ұлттық моделінің қалыптасуымен және Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңістігіне кіріктірумен сипатталады.

Қазақстан Республикасында қабылданған білімді ақпараттандырудың мемлекеттік бағдарламалары еліміздің біртұтас дүниежүзілік білім кеңістігіне ену мүмкіндіктерімен байланысты білім беру саласын ақпараттық тұрғыдан қамтамасыз етудің жаңа сатылық жүйесін жасауға бағытталған. Білімді ақпараттан-

дыру күрделі де көп қырлы үдеріс болып табылады, оның сәтті жүзеге асуы білім мекемелерін компьютерлендіруге ғана емес, білім беруді ақпараттандыруды қамтамасыз ету әдістемесіне, ғылым мен тәжірибенің өзара байланысына да тәуелді. Бұл ғалымдар мен педагогтардың, психологтар мен әдіскерлердің, бағдарламашылар мен ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласы мамандарының күш-жігерін жан-жақты жұмылдыру уақытының келгенін көрсетеді. Білімді ақпараттандыру – қазақ тілін үйретудің басты талабы. Қоғамды ақпараттандыру үрдісінің дамуына байланысты тіл үйретудің мазмұны жаңарып отырады. Қазақ тілін оқытуда қолданылатын ақпараттық білім ортасы тіл үйренушінің ақпараттық санасезімінің, қатысымдық құзыретінің қалыптасуына зор әсер етеді.

Оқушылардың жаңа ақпараттық және білімдік ортада табысты іс-әрекет етуі олардың бойында ақпараттық-технологиялық құзыреттіліктің қалыптасу деңгейі мен ақпараттық мәдениеттілігінің үстем болуына байланысты болып келеді. Ақпараттық мәдениеттің деңгейі тұлғаның ақпараттық кеңістікте өз адамгершілігін анықтау және шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамытумен байланысты әлеуметтік маңызды өмір сүру тәсілін көрсетеді. Ақпараттың адам өміріне қаншалықты әсер етуіне қарай соншалықты оның жеке тұлғалық ерекшелігі, ақпараттық мәдениеті айқындалады. Қоғамды ақпараттандыруды дамытудың негізгі факторларының бірі – білім беруді ақпараттандыру. Олай болса, қоғамның әрбір мүшесі ақпаратты сауатты, ақпараттық мәдениеті мен ақпараттық құзыреттілігі дамыған тұлға болуы қажет. Білім беруді ақпараттандыру – оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын жүзеге асыратындай жағдайда білім беру саласының теориясы мен практикасында ақпараттық-коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану үдерісі.

Қазіргі жаппай ақпараттандыру заманында қазақ тілін оқыту мен ақпараттық технологияларды игеру жарыспалы түрде қолданылады. Ақпараттық қоғам кезінде оқытушы тіл үйренушілердің алдында жалғыз ақпарат көзі болмайды. Ол ақпарат алуды жеңілдететін аралық тұлғаға айналады. Адамзат өркениетінің іргелі сипаты қажетті ақпаратты іріктеп алу, жинақтау, өмірге бейімдеп өңдеу және тұтыну болып табылады. Ақпараттық қоғамда алғашқы компьютерлік сауаттылық пен оны пайдалана білуді меңгермейінше, белгіленген міндеттерді шешу үшін компьютерлік құралдарды пайдалана білмейінше қазіргі ғылым мен мәдениетте, өндірісте, іскерлік пен қоғамның басқа да саласында адамның шығармашылық әлеуетін толық пайдалану мүмкін емес. Сондықтан қазақ тілін үйретуде қатысымдық құзыреттіліктің жоғары белсенді түрін дамыту ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді қолданғанда жүзеге асады.

Жалпы “Ақпараттық технология” термині ғылымда XX ғасырдың 40-50 жылдары пайда болған, оны Америкада XX ғасырдың басында дидактиктер «оқуға арналған медиа» (instructional media), «оқыту машиналары» (teaching machines), «оқытуды автоматты түрде басқару» (programmed instruction) сияқты ұғымдармен атаған. Шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулерін талдай келе, біз мынадай анықтама ұсынамыз: «Ақпараттық-коммуникациялық технология» дегеніміз – мәліметтерді әр түрлі деңгейде, әр түрлі нысанда ұйымдастыруға қолайлы, жылдамдығын бірнеше мәрте арттыруға, қол жетпейтін көрнекіліктерді пайдалануға мүмкіндік беретін, технологиялық тізбекке біріктірілген, ақпараттық ресурстарды қолдану арқылы ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, шығару және тарату әрекеттерін қамтамасыз ететін өндірістік және программалық-техникалық құрылғылар мен әдістер жиынтығы». Оқу үдерісінде, ғылыми-зерттеу және басқару қызметінде жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, әлемдік білім кеңістігіне толығымен еніп, халықаралық деңгейге көтерілуде білім беру үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жетістіктерін енгізу қоғамды дамытудың жоғары тиімді технологияларына сүйенген жаңа білім стратегиясына көшу болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісінде пайдалану – ғасыр талаптарына сәйкес тәрбие беруде тұлғаның танымдық ойлау қабілетін дамытып, шығармашылыққа ұмтылдырады. Оқу үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны кең көлемде енгізу педагогикалық еңбектің тиімділігін жоғарылатып, әдіснамалық тәсілдерді қолданудың артуына алып келеді. Сондықтан тіл үйренушінің танымдық іс-әрекеттерін күшейтіп, өздік жұмыстарды сапалы және жылдам орындау мүмкіндіктерін арттыру мақсатында дыбыстық, графикалық, видео, мультимедиа элементтерімен оқытудың мүмкіндігі жоғары. Ақпараттық технологияларды қолдану интерактивтік және бейімделу сияқты құнды қасиеттері бар білім алу ортасын тудырады. Тілдік білім алуды ақпараттандыру тіл үйренушілерге дүниежүзілік мәдениет байлықтарымен, ақпараттық ресурстармен қатынас жасауға мүмкіндік береді және шынайы мәдени коммуникация үшін жағдай жасайды. Жаңа ақпараттық және білім алу ортасында оқушылардың табысты қызмет етуі олардың ақпараттық-технологиялық құзыретінің қалыптасу деңгейімен сипатталады, оның құрамында мәдени ақпарат жетекші орын алады. Зерттеушілердің пікірінше, болашақ қоғамдағы әрбір азаматтың міндеті – «мамандардың бүкіл өмір бойы білім алуы» болады. Бүгінгі білім парадигмасына сәйкес оқытудың басты мақсаты өздігінен білім алып, дами алатын жеке тұлға қалыптастыру болғандықтан, қазақ тілін оқытуды ақпараттық білімдік ортада жоғары деңгейде ұйымдастыру арқылы тіл үйренушілердің қазақ тілінен

қатысымдық дағдыларын өздігінен жетілдіріп отыруды өмірлік дағдыға айналдыруларына ықпал жасау көзделеді. Қазақ тілін оқыту үдерісінде компьютерді қолдану арқылы жасанды өзгетілді орта тудырылып, өзге тілді қарым-қатынас қамтамасыз етіледі, ақпаратты молынан алуға, өз бетімен тіл үйренуге жол ашады. Қазақ тілін оқыту жүйесінде қолданылатын электронды білім ресурстарын көбейту, тарату мүмкіндігінің кеңдігі экономикалық жағынан өте тиімді. Қазақ тілін оқытуға арналған электронды оқу ресурстарының мазмұны неғұрлым бай, жан-жақты болған сайын тіл үйренушінің тілді өз бетімен үйренуге деген қызығушылығы арта түседі, танымдық белсенділігі артады, ол өз кезегінде өздік жұмыс нәтижесінің сапалы болуына әсер етеді. Оқушы ақпараттық білімдік ортаны әуелде тек қана өздік жұмысты орындау барысында қолданса, кейіннен белгілі бір деңгейді тәмамдап, қолына құжатын алып, курстан қол үзіп кетсе де, өз бетімен осы ақпараттық ортаны қолдану мүмкіндігіне шек қойылмайды. Өздігінен жұмыс істеу дағдысын жетік меңгерген, ақпараттық білімдік ортадан ғана сусындаған тіл үйренуші қазақ тілінен білімін өз бетімен үздіксіз жетілдіріп отыруға бейімделеді. Қазақ тілін үйренушінің өздігінен жұмыс істеуіне ыңғайлы электронды оқыту жүйесін құруда “компьютер – тіл үйренуші – оқытушы, үздіксіз байланысын қамтамасыз ететін интерактивтік ұстанымы мол ақпарат көлемін модульдік жүйеде, шоғырландыра ұсынуды қамтамасыз ететін жүйелілік ұстанымы, тіл үйренушінің психофизиологиялық ерекшеліктерін сәйкес даралық ұстанымы, уақыт, кеңістік, қозғалыс бостандығын қамтамасыз ететін ізгіліктік ұстанымы, ақпараттық кеңістіктегі еркін бағдарды қамтамасыз ететін ыңғайлылық ұстанымдары басшылыққа алынады. Тіл үйренуші мен компьютер диалогы интерактивті терминалдың көмегімен және белгіленген ереже бойынша жүргізілген есептегіш жүйе мен оны пайдаланушылар арасындағы ақпарат алмасуға құрылады. Өздігінен жұмыс істеуге ыңғайлы электронды білім ресурстарының оқытуға арналған оқу ортасы дамытушы компьютерлік ойындарға бағдарланған, қазіргі ақпараттық-коммуникациялық технологияларға негізделген және деңгейлік тапсырмаларға негізделген оқу орталары болып бөлінеді. Дамытушы компьютерлік ойындарға құрылған оқу ортасы – тіл үйренушілердің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, қазақ тілін меңгеруге және сөйлесім әрекетін дамытуға бағытталған ойындарды қамти отырып, олардың қатысымдық құзыреттіліктерін дамытуды көздейтін орта.

Толассыз ақпараттар ағымын бүкіләлемдік Интернет жүйесі, жерсеріктік арналар, теледидар, ұялы байланыс арқылы көріп, естіп қабылдауға машықтанған ХХІ ғасырдың өкіліне нағыз керегі – сандық бейне, анимация, компьютерлік оқыту ойындары, дыбысты жаңғырту т.б. компьютерлік технологиялар. Осылардың бәрін қолдануға мүмкіндік беретін қазіргі мультимедиялық бағдарламалар тіл үйретуді жеделдетуге, оқу уәждемесін көтеруге, сөйлесім әрекетін дамытуға зор әсерін тигізеді. Сөйлесім әрекетінің кез келген түрінің негізіне көру-есту моторының арасындағы байланыс жататыны белгілі. Сондықтан тақырыптық жүйеде аудио-бейне әсерлермен ұсынылған тілдік материал адамның көру, есту сезімдеріне ерекше әсер ете отырып, есте сақтау мүмкіндігін арттырады. Қосылып әндер айту, диктордың айтқанын қайталау арқылы дұрыс айтуға дағдыландыру, мағынасын аша түсетін бейне материалдар, грамматикалық анықтағыштар, сөздіктер т.б. арқылы тың тақырыпты жан-жақты ұсыну, бос орындарға жауаптар жазу, диктант, мазмұндама жазу, сәйкестік, балама, ашық, жабық, реттік тест түрлерін орындату т.б. тәсілдер компьютерлік технологиялардың арқасында өте жылдам және ыңғайлы жүйеде жүзеге асуда.

Қазіргі заман талабы бойынша білім берудің ақпараттандырудың негізгі талаптарының бірі – оқу үдерісіне мультимедиялық технологиялар мен коммуникативтік интерактивті әдістемелердің үйлесімді байланысы негізінде жасалған, оқыту және тексеру модульдерінен тұратын электрондық бағдарламаларды, оқулықтарды енгізу. Қазақ тілін оқытуда компьютерлік бағдарламаларды қолдану тәжірибесі көрсеткендей, оның нәтижелі болуы көптеген факторларға, оның ішінде негізінен бағдарламаның сапалы болуына байланысты. Кейбір электронды оқу құралдарында кездестіріп жүргеніміздей, сурет немесе жазбаша мәтін түрінде ұсынылған ақпаратты тек көру немесе оқу мүмкіндігі, кей жағдайда дыбысталу, яғни тыңдалым мүмкіндігі ғана берілетін болса, ол қағазда басылған оқулықтың электронды аналогы ғана болып қала береді. Ал мемлекеттік тілді оқытуда компьютердің шексіз мүмкіндіктерімен толық қамтамасыз етілген, сөйлесім әрекетінің барлық түрін дамытуға әсер ететін, оқыту әрі тексеру модульдерінен тұратын, тіл үйренушінің өз бетімен қолдануына ыңғайлы, білім беру стандарттары талаптарына толық жауап беретін мультимедиялық бағдарламалар қажет. Қазақстандық тілдік тұлғаның бойында қалыптасуға тиісті негізгі құзыреттіліктерді назарға ала отырып, компьютерлік оқыту бағдарламаларына келесі талаптар қойылады:

1. Басқа ұлт мектептеріндегі оқушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыруға барлық қажетті жағдайларды жасау;
2. Оқушылардың ақпараттық және мәдениеттік білімдерін көтеру;
3. Оқушылардың логикалық, рефлексиялық ойлауын дамыту;
4. Ақпараттық ортада өзін-өзі мәдени дамытудың психологиялық алғышарттарын қалыптастыру;

5. Оқу уәждемесін арттыру және өнімді оқу-танымдық әрекетті дамыту;
6. Қазақ тілін өз бетімен автономды түрде оқу технологиясын меңгерту;
7. Мәдениеттер диалогы субъектісінің тұлғасын қалыптастыруға әсер ету.

Қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне оқытуға арналған бағдарламаларға қойылатын дидактикалық талаптар:

- орнату мен жүйені жаңарту кезіндегі икемділік;
- үйретуді басқарудың икемділігі;
- қайтарымды байланыс;
- оқу үдерісін бақылау;
- ұпай мен рейтинг жинау жүйесі;
- оқу нәтижелерінің мониторингі;
- мультимедиа қолдауы;
- тапсырмалардың сан алуан типтері.

Білім берудің кез-келген саласында электрондық оқулықтарды пайдалану оқушылардың өз бетінше жұмысын және олардың жоғары танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды. Сапалы электронды оқулық қашықтықтан оқытуға, оқушының тілді өздігінен оқып үйренуіне мүмкіндік береді.

Қазақ тілінің қоғамдық қызметін кеңейтіп, оның маңызын, қажеттілігін табиғи түрде арттыру, жан-жақты дамытудың бірден-бір жолы – тілді үйретудің сапасына қатаң талап қою, оқушылардың өздігінен білім алуын ұйымдастырумен бірге оның нәтижелеріне тұрақты бақылау жасау. Бақылау жасау – адамның өзінің алдына қойған мақсатына қарай жүзеге асырылатын әрекетінің дұрыстығын қадағалау, тексеру. Компьютер тіл үйренушінің жауабын бағалайды, келесі кезекте қандай материал ұсынылуы қажет екенін анықтайды. Оқу үдерісінде компьютер оқытушы, электронды интерактивті тренажер, эксперт, іс-әрекет серіктесі, құралы, үйретуші, тексеруші, бағалаушы қызметтерін атқарады.

Қазақ тілін оқытуда қолданылатын бақылау, бағалау тапсырмаларын, аралық, қорытынды сынақтарды компьютерлік жолмен автоматтандыру кезінде тексеруге кететін уақыт мөлшерін бірнеше есеге үнемдеуге, бақылау мен тексеруде объективтілікке қол жеткізіледі. Компьютердің мультимедиялық ерекшелігі тест тапсырмаларын алуан түрлі етіп, сөйлесім әрекетінің барлық түрін қамти отырып, қатысым әрекетіне негіздей құруға мүмкіндік береді. Қазақ тілін ғаламтор арқылы оқыту жүйесінде қолданылып жүрген онлайн-тестілеу жүйесінің диагностикалық мақсаты – бақылау, тексеру, бағалау, статистикалық мәліметтерді талдау, қорытынды жасау арқылы тіл үйрету үдерісінің нәтижесін, тіл үйренушінің қатысымдық құзыреттілігінің деңгейін анықтау болып табылады, ол өз кезегінде кемшіліктер мен жетістіктердің себептерін айқындауға, тіл үйрету үдерісінің әрі қарай даму болжамдарын жасауға ықпал етеді.

Осылардың барлығы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дәстүрлі әдістемеге қарағандағы артықшылықтарын пайдалану арқылы тіл үйренушінің білім сапасының артуына, қатысымдық құзыреттілігінің қалыптасуына ықпал етеді. Тілдік білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тіл үйренушілерді әлемдік мәдени құндылықтарға, ақпараттық ресурстарға жақындатып алып келеді, шынайы мәдениаралық коммуникацияға жағдай жасайды. Бұл технологияның тіл үйретудегі мүмкіндіктері ғылыми-теориялық тұрғыдан жан-жақты дәлелденген, тек практикалық тұрғыдан жүзеге асыруға мамандардың дайындығы арта түсуі қажет. Алдағы уақытта жоғары талаптарға жауап беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың түрлері арта беретіні сөзсіз. Сондықтан қазақ тілін оқыту-үйрету үдерісінде бұл технологияларды ұтымды қолдану үшін оқытушылардың өз кәсіби шеберліктерін, ақпараттық-технологиялық құзыреттіліктерін үнемі дамытып отыруы талап етіледі.

Түйін сөздер: Ақпараттық технологиялар, қазақ тілі, электронды оқулық, коммуникативтік құзіреттілік, тіл үйренуші

1 ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14.12.2012 ж.

2 ҚР «Білім туралы» Заңы.

3 ҚР «Еңбек туралы» Кодексі.

4 Бөрібаев Б. ActivInspire бағдарламасында сабақты ұйымдастыру әдістемесі.

5 Бітібаева Қ. «Әдебиетті оқыту әдістемесі» - Алматы, 2003 ж.

6 Бітібаева Қ. «Сабақ түрлері мен үлгілері» - Алматы, 2010 ж.

7 Мирсеитова С. «Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде» - Қарағанды, 2011 ж.

8 Қылышбаева К. «Қазақ тілі пәнінен Б.Блум таксономиясы деңгейінде оқу тапсырмаларын әзірлеу әдістемесі» (Фонетика, лексика, грамматика).

9 Кобдикова Ж.У. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту және даму деңгейін критериялды

бағалау жүйесі арқылы өмісүші-тапсырмалар жинағы» - Алматы, 2013 ж.

10 Хасанұлы Б. «Ана тілі – ата мұра» - Алматы, 2010 ж.

11 Тумабаев М. «Сын тұрғысынан ойлау технологиясын қазақ тілі мен әдебиеті сабағында пайдалану» - Алматы, 2013 ж.

12 «Қазақ тілі» электронды оқулығы, - Алматы, 2012 ж.

13 «Қазақ әдебиеті» электронды оқулығы – Алматы, 2013 ж.

Электронды сайттар мен порталдар:

- www.bilimdiler.kz
- www.abay.kz
- www.45minut.kz
- www.kazakhadabiet.kz
- www.massaget.kz
- www.orleu-edu.kz

Резюме

На современном этапе развития школы выдвигается задача преобразования традиционной системы обучения в качественно новую систему образования, задача воспитания грамотного, продуктивно мыслящего человека, адаптированного к новым условиям жизни в обществе.

Summary

On the modern stage of development of school the task of transformation of the traditional departmental teaching is pulled out in the qualitatively new system of education is a task of education of the educated, productively intellectual person adapted to the new terms of life in society.

УДК 37.046.16

РЕЙТИНГОВАЯ ОЦЕНКА УСПЕВАЕМОСТИ СТУДЕНТОВ, ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО КРЕДИТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Ю.Г. Телеугалиев – доктор PhD, ассоциированный профессор,

С.А. Абилдабеков – магистр педагогики,

Д.Д. Абилдабекова – к.п.н., доцент

В статье представлены результаты многолетнего изучения текущей успеваемости студентов, обучающихся по кредитной технологии. Раскрывается сущность изменений рейтинговой оценки, принятой в условиях модернизации методической системы мониторинга знаний. Объективные меры и динамика этих изменений по годам обучения, особенно оценок по базово-профильным дисциплинам спортивного ВУЗа, отражают некоторые, скрытые свойства принятой структуры предметного обучения. Ухудшает логико-содержательную основу формирования и укрепления межпредметной связи в обучении – состоятельность опорного звена интеграции знаний.

Ключевые слова: студенты, 10-летнее обучение, успеваемость, рейтинговая оценка, базово-профильные дисциплины, Теория и методика физической культуры, Теория спорта, История физической культуры, Менеджмент физической культуры и спорта, Спортивные сооружения, Спортивная метрология, кредитная технология обучения

Актуальность вопроса вызвана тем, что своеобразные «сокращенные варианты» преподавания по базовым, специально-профильным дисциплинам могут иметь нежелательные последствия. Будет занижаться признанный статус какого-то известного предмета, ослабевать логико-дидактическая взаимосвязь, а также целевая актуальность целостного предметного обучения. Отсюда у студента, даже наиболее способного, может возникнуть пассивное, безразличное отношение к рейтинговой оценке, к обобщению и закреплению своих знаний; неравномерная тяга к сознательному изучению того или иного теоретического предмета.

Между тем, добротная, широко представленная программа по каждой базовой, специально-профильной дисциплине необходима в профессиональном аспекте. Ибо содержание обучения в специальном ВУЗе определяется конкретной целью. Такая позиция будет обуславливать ценностный подход к выбору «любимых предметов», к улучшению понимания значимости содержания отдельных и аудита качества интегрированных знаний [1, 2, 3, 4].

Целью исследования было: обосновать закономерности изменения рейтинговой оценки успеваемости студентов по некоторым базово-профильным дисциплинам в динамике 10-летнего обучения кредитной технологией; разработать методические рекомендации по улучшению самостоятельной познавательной активности студентов в деле усвоения и интеграции теоретических знаний.

Основная задача исследования – сравнительный анализ изменения рейтинговой оценки успеваемости студентов по каждому, отдельно взятому, циклу базово-профильных дисциплин за 10-летний период обучения кредитной технологией.

Исследование охватывает 2004-2014 календарные годы, но с учетом анализа результатов каждого учебного года. При этом учитывали изменения рейтинговой оценки по таким базово-профильным дисциплинам как: Теория и методика физической культуры (ТМФК); Теория спорта; История физической культуры и спорта (ИФКС); Менеджмент физической культуры и спорта (МФКС); Спортивные сооружения; Спортивная метрология.

В процессе работы использованы такие методы исследования как: анализ современной литературы; изучение учебной документации – ведомостей рубежного контроля по годам обучения; варианты методов статистической обработки.

Объектом исследования послужили студенты 3 курса Казахской академии спорта и туризма – учебных групп с казахским языком обучения (факультеты: олимпийского спорта и профессионально-го спорта).

При анализе результатов исследования в первую очередь обратили внимание на то, как изменяется рейтинговая оценка в течение 10 лет по таким дисциплинам как:

1. *Теория и методика физической культуры.* Исходная рейтинговая оценка 2004 года составляла 84.96% (таблица 1). Достоверное снижение этого показателя в среднем на 3.65% отмечается в 2005 и на 10% – в 2010 году; его же повышение заметно в 2006 (4.96%), а затем в промежутках 2007-2013 годов (3.99-6.6%). В 2008-2009 годах рейтинговая оценка по этому предмету стабильно держалась на отметке 83.91 или 86.45%.

2. *Теория спорта.* Изменения рейтинговой оценки были неоднозначны (таблица 1). Исходный показатель того же 2004 года (78.5%) достоверно улучшается: в 2005 (2.85%), 2007 (7.92%) и 2011 (11.42%) годах; вторая «волна улучшения» оказалась более выраженной в промежутках 2012-2013 годов, так как уровень прежней оценки поднялся в среднем на 16.62-17.85%. Однако искомая оценка по данному же предмету стабильно держалась на уровнях 73.07-77.81% в течение ряда лет, например, в 2006, 2008 и 2009 годах.

3. *История физической культуры и спорта.* Исходный уровень рейтинговой оценки (81.2%) снижался к концу 2005 года (таблица 1).

Таблица 1 – Изменения рейтинговых оценок по базово-профильным дисциплинам в динамике

10-летнего обучения кредитной технологией (студенты 3 курса), $\bar{X} \pm m$

Календарные годы	Учебные дисциплины и уровни рейтинговых оценок, %					
	Теория и методика ФК (n=210)	Теория спорта (n=194)	История ФКС (n=200)	Менеджмент ФКС (n=190)	Спортивные сооружения (n=195)	Спортивная метрология (n=328)
2004	84.96±0.212	78.50±0.221■	81.21±0.260	73.51±0.321■	84.16±0.371	80.21±0.112
2005	81.31±0.175*	81.35±0.251*	74.61±0.258*■	71.81±0.273*■	90.92±0.792*■	77.73±0.210*
2006	89.91±0.541*	73.07±0.264■	84.97±0.265*	73.42±0.259*■	78.16±0.346*■	84.78±0.116*
2007	91.56±0.812*	86.42±0.316*■	83.90±0.375*■	74.04±0.238*■	83.12±0.189*■	86.82±0.123*■
2008	83.91±0.204	76.72±0.176■	81.56±0.712	70.92±0.235*■	83.95±0.916	81.25±0.107
2009	86.45±0.145	77.81±0.512■	86.48±0.575*	70.48±0.372■	86.19±0.356	82.19±0.176
2010	74.82±0.261*	73.16±0.256*	86.21±0.642*■	64.88±0.336*■	82.52±0.286■	84.35±0.126*■
2011	88.35±0.210*	89.92±0.712*	89.90±0.812*	88.72±0.764*	89.75±0.975*	88.92±0.215*
2012	89.15±0.761*	95.12±0.816*	91.51±0.915	93.60±0.976*	87.38±0.751	88.35±0.272*
2013-2014	89.16±0.812*	96.35±0.976*■	88.49±0.612*	91.71±0.892*	91.38±0.812*	89.97±0.186*

Примечание - Различия средних величин ($\bar{X}$) достоверны: * – по сравнению с 2004 годом; ■ – по сравнению с годовыми данными дисциплины «Теория и методика ФК»

А дальше, начиная с 2006 года, этот уровень повышался; пределы такого повышения до 2009 года составляли 2.69-5.27%, а позже – в течение 2011-2013 годов – 7.28-10.3%.

4. *Менеджмент физической культуры и спорта.* Исходная рейтинговая оценка подвергалась значительным изменениям (таблица 1). Уровень 2004 года (73.51%) практически мало изменялся до конца 2009 года; к концу 2010 года произошло зримое падение этого уровня: успеваемость от 73.5% упала почти до 65%. Значительное улучшение наблюдается на протяжении 2011-2013 годов; при этом исходный показа-

тель возрастал не менее чем на 15-20%.

5. *Спортивные сооружения.* Рейтинговая оценка по этому предмету изменялась в лучшую сторону (таблица 1). Уровень 2004 года (84.16%) достоверно повышался в 2005 году (6.76%), а затем – к концу 2011 (5.6%) и 2013 (7.22%) годов. В целом же, искомая оценка оставалась на уровне 83-87% до конца 2013 года.

6. *Спортивная метрология.* Рейтинговая оценка не подвергалась резким колебаниям (таблица 1). Средний уровень 2004 года (80.2%) ухудшался или улучшался на отрезке 2005-2010 годов. Но изменения не выходили за пределы 77.73-84.78%. В то же время, начиная с 2011 до конца 2013 года, улучшение оценки стало более ощутимым: исходный уровень возрос на 8.6-9.76%. Так что, реальное значение рейтинговой оценки явно приближалось к отметкам 88-90%.

По результатам таблицы 1 выявлены периоды улучшения или ухудшения межпредметной связи в преподавании изучаемых дисциплин. Для понимания сути такого явления были рассмотрены особенности изменения рейтинговой оценки по каждой специально-профильной дисциплине по отношению к Теории и методике физической культуры, как к базовой дисциплине. При этом сопоставляемые объекты выделены по-отдельности.

1. *Теория и методика ФК – Теория спорта.* Различия в оценке резко выражены по данным периода 2004-2009 годов. Однако эти различия «сглаживались»: сначала с перерывами в 2005 и 2007 годах; затем – без перерыва, начиная с 2010 до конца 2013 годов. Именно в данный период особенно заметно совпадение оценок по этим двум предметам (рисунок 1).

2. *Теория и методика ФК – История ФКиС.* Сравнение показало: динамика изменения рейтинговой оценки по ИФКС, начиная с 2004 до конца 2013 года, фактически совпадает с изменениями той же оценки по ТМФК (рисунок 1).

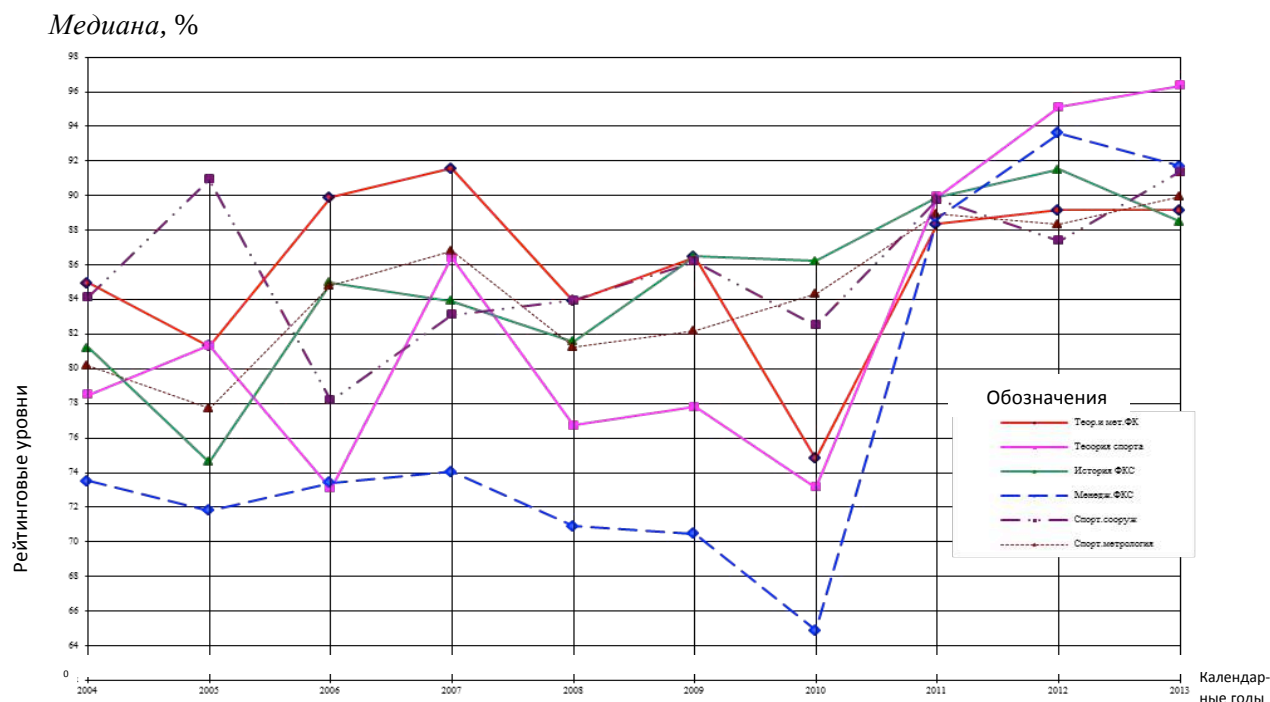

Рисунок 1 – Изменения рейтинговой оценки текущей успеваемости студентов 3-го курса по базово-профильным дисциплинам в динамике 10-летнего обучения кредитной технологией

3. *Теория и методика ФК – Менеджмент ФКиС.* Можно отметить особо: различия в рейтинговых оценках между этими предметами были резко выражены на протяжении многих лет, начиная с 2004 года по 2010 год, включительно. И только на отрезке 2010-2013 годов наблюдается явное сглаживание подобных различий (рисунок 1).

4. *Теория и методика ФК – Спортивные сооружения.* Ухудшение взаимосвязи между рейтинговыми оценками здесь наблюдается по итогам 2004-2007 годов, а также по результату одного – 2010 года. Видимое совпадение динамики оценок периодически отмечается только в промежутках 2008-2009 и 2011-2013 годов (рисунок 1).

5. *Теория и методика ФК – Спортивная метрология.* Рейтинговые оценки по этим предметам заметно «расходятся» только в 2004 году; далее, в динамике 10-летнего периода, эти оценки фактически совпада-

ют из года в год (рисунок 1).

По общему результату исследования, представленному на рисунке 1, сравнивались также «расхождения» рейтинговых оценок между самими специально-профильными дисциплинами. При этом выясняются такие моменты: значительные расхождения в изменении рейтинговых оценок по отдельным специально-профильным дисциплинам отмечаются на отрезке 2004-2005 годов и едва заметные – в 2006 году. В остальное время, то есть с 2007 по 2013 годы, различия в динамике изменений рейтинговых оценок минимальны между такими предметами как: История ФКиС, Менеджмент ФКиС, Спортивные сооружения, Спортивная метрология. При этом реальные уровни рейтинговых оценок постепенно поднимаются от 82-85 до 87-94% (рисунок 1).

При обсуждении результатов можно обратить особое внимание на такие факты. Кредитная технология сама по себе направлена на оптимизацию управления учебным процессом, в частности, содействует обособлению таких важных моментов, как: схема планирования и организации академических занятий; методы контроля над объемом учебных материалов; условия коррекции содержания образования [5, 6, 7, 8].

Рейтинговая оценка является, как бы, объективной мерой предварительного суждения об уровне успеваемости студента. Однако практика показывает, что такая оценка мало что дает для полноты ВУЗовской дидактики [4, 5, 7]. Достаточно сказать, что из года в год наблюдается недобросовестное, пассивное участие студентов в образовательном процессе. А пренебрежительное отношение к самостоятельной работе проявляется уже как свойство менталитета современного студента.

Самостоятельная работа при кредитной системе обучения – главное условие выработки познавательной самостоятельности. Однако структура содержания предметного обучения должна определяться активизацией самого познавательного процесса (известной формулой $C1-AN-C2$). Другими словами, надо придерживаться своеобразной педагогической стратегии при выборе и стандартизации учебных дисциплин, учитывая меру актуальности, а значит и структуру, и объемную значимость каждого раздела, каждой темы курса; помимо этого, надо учитывать соотношение интегрированных и самостоятельных курсов. При самостоятельной работе важен и самоконтроль за уровнем своих достижений; в то же время, надо следить и за тем, как меняется информационная ориентация по базовым предметам [9, 10]. Отсутствие таких общих закономерностей дидактического процесса может оцениваться как накопленная сумма недостатков.

Эти недостатки и обнаруживаются при более длительном наблюдении. Возникновению их сопутствовали, может быть, ряд известных причин. Например, прошло немало времени, как учебный процесс сопровождается абсолютным «суверенитетом» преподавания отдельных базово-профильных дисциплин. Была и такая неопределенность: границы учебных нагрузок по указанным дисциплинам менялись по воле «обстоятельств». То есть, тех обстоятельств, которые определяют сейчас больше мировоззренческую, нежели профессиональную специфику современного спортивного образования. Отсюда, и ослабление интереса студента к постепенному подбору и накоплению специальных знаний.

Такое мнение складывается при рассмотрении общей картины многолетнего изменения рейтинговой оценки. Заметна невероятная хаотичность во взаимосвязи между оценками (рисунок 1). Указанные предметы, в сущности, должны восприниматься не только как «главные», «родственные». Но такого восприятия, по-видимому, нет.

Механизм «консолидации» межпредметной связи, как – будто, срабатывает позже – к 2011-2013 годам. Имеется в виду тогда, когда в качестве базисного элемента образовательной политики выступает магистратура. Однако такое улучшение межпредметной связи может оказаться временным. Поэтому надо вернуть прежнюю, классическую основу преподавания. Надо, как и раньше, хорошо мотивировать специфическое единство образовательного этноса в спортивном ВУЗе; вернуть каждой базово-профильной дисциплине всю полноту учебных материалов, заложенную в основе современного учебно-методического комплекса, особенно на примере ВУЗов СНГ.

Заключение. Уровни рейтинговых оценок 2003-2004 учебного года в динамике 10-летнего периода наблюдений имели достоверную, но неравнозначную, неравномерную тенденцию к постепенному повышению к концу 2013-2014 учебного года. При этом каждая базово-профильная дисциплина обрела свою меру «прибавки» по искомой оценке:

- Теория и методика ФК – 4.2%;
- Теория спорта – 17.85%;
- История ФКС – 7.28%;
- Менеджмент ФКС – 18.2%;
- Спортивные сооружения – 7.22%;
- Спортивная метрология – 9.76%.

Рейтинговые взаимосвязи Теории и методики ФК, как основного базового предмета, с другими специализированно-профильными дисциплинами в динамике 10-летнего наблюдения проявляются неравномерно; при этом эти взаимосвязи периодически ухудшаются между такими дисциплинами, как:

- Теория спорта – 2004 – 2009 гг.;
- Менеджмент ФКС – 2004 – 2010 гг.;
- Спортивные сооружения – 2004 – 2007 гг.;
- Спортивная метрология – 2001, 2008, 2009 гг.

1 Григорьянц И.А. Актуальные проблемы совершенствования качества высшего профессионального образования специалистов по физической культуре // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №12. – С. 53-58.

2 Сладков С.Н., Зиннатурова А.А. Рейтинговая оценка как комплексный контроль за успеваемостью студентов техникума физической культуры // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №5. – С. 25-27.

3 Смыинов К.М. Рейтинговая система управления обучением студентов факультета физической культуры // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №6. – С. 4-6.

4 Телеугалиев Ю.Г., Аманбаев Р.Р. и др. Сравнительный анализ успеваемости студентов по базово-профильным дисциплинам, определяющим перспективы интеграции меж предметных связей в обучении // Теория и методика физической культуры. – 2008. – №2. – С. 37-45.

5 Телеугалиев Ю.Г., Абылдабеков С.А. и др. Анализ итоговой рейтинговой оценки успеваемости в учебных группах студентов КазАСТ по дисциплине «Спортивная метрология» // Теория и методика физической культуры. – 2008. – №1. – С. 31-39.

6 Жандауова А.Д. Рейтинговая технология модульного обучения в учебном процессе по физическому воспитанию. // Материалы 8 Международного конгресса «Современный Олимпийский спорт и спорт для всех» (3-6 июня 2004 г.). Т. 1. – Алматы: КазАСТ, 2004. – С. 308-310.

7 Телеугалиев Ю.Г., Ергазиева К.И. и др. Сравнительный анализ рейтинговой успеваемости студентов по циклу теоретических базовых дисциплин бакалаврской программы // Теория и методика физической культуры. – 2009. – №1. – С. 40-45.

8 Ким М.А. Модернизированный подход к изучению дисциплины «Теория и методика физической культуры и спорта» по кредитной системе обучения // Теория и методика физической культуры. – 2009. – №1. – С. 45-50.

9 Абылкасымова А. Познавательная самостоятельность в учебной деятельности студента: Учебное пособие. – Алматы: «Санат», 1998. – 160 с.

10 Демеев А.Ш. Пути повышения эффективности самостоятельной работы студента // Материалы 1 Международной научно-практической конференции «Проблемы развития физической культуры и спорта» (15-17 апреля 2004 г.). – Актобе: АГУ им. К.Жубанова, 2004. – С. 95-967.

УДК 378.02.8.371.124.51

ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИДЕЙ ЭТНОПЕДАГОГИКИ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Р.М. Вахитова, А.Нугусова – Жетысуский государственный университет им. Ильяса Жансугурова

В статье рассматриваются проблемы подготовки будущих учителей математики к использованию идей этнопедагогтики в учебно-воспитательном процессе в школе. Подчеркивается, что задача современного математического образования в школе – максимально использовать его воспитывающий потенциал. Разработаны педагогические условия формирования этнопедагогической культуры студентов, будущих учителей: организационные и дидактические. Определены уровни этнопедагогической культуры учителей. Разработаны методические требования к использованию различных форм этнопедагогики при обучении математике и технология формирования этнопедагогических идей у будущих учителей математики в учебно-воспитательном процессе. Излагаются методические особенности организации обучения на уроках математики с проведением традиционной и нетрадиционной форм, с использованием общих и специальных методов обучения.

Ключевые слова: дидактические условия, учитель математики, этнопедагогика, учебно-воспитательный процесс

В законе «Об образовании» в качестве первоочередной задачи выделяется «создание необходимых условий для получения образования, направленных на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей» [1]. Задача подготовки подрастающего поколения на ценностях, национальной истории, традициях, обычаях лежит на плечах будущих специалистов-учителей. Это сегодняшние студенты педагогических институтов, университетов.

Развитие школы на основе народной педагогики, социально-этических идеалах народа – один из

главных путей ее обновления.

Задача современного математического образования в школе – максимально использовать его воспитывающий потенциал, который включает в себя способность действовать на личность каждого отдельного учащегося, дает возможность ему активно участвовать в деятельности школьных коллективов, вступать в различные общественные и личностные отношения. Связь обучения с реальной жизнью пробуждает у учащихся дух познания, утверждает их веру в силу знания и неограниченные его возможности.

Вечные ценности народной педагогики, ее идеи и опыт необходимо переосмыслить сквозь призму изменяющийся реальности и найти в ней то, что позволит сохранить элементы этнопедагогического подхода к преподаванию учебных предметов.

Этнопедагогическая культура будущего учителя понимается как сложное личностное образование, которое включает в себя нравственно-этническую направленность сознания, способность к культурной идентификации и самооценке собственного уровня этнопедагогической деятельности; профессиональную образованность и владение этнопедагогическими технологиями; морально-психологическую воспитанность; наличие гуманистической педагогической доминанты по отношению к учащимся.

В конце XX - начале XXI века этнопедагогические исследования ведутся по ряду направлений:

- методологические проблемы этнопедагогики и теория национальной школы;
- этнопедагогизация учебно-воспитательного процесса в современных условиях и ее педагогическое обеспечение;
- народные традиции в воспитании подрастающего поколения.

Структура этнопедагогической культуры будущего учителя представлена четырьмя компонентами: когнитивный (система знаний этнического характера; образованность в сфере преподаваемого предмета, профессионально-деловая подготовленность); эмоционально-ценностный (нравственно-этническая направленность сознания (потребность и интерес к этнопедагогической деятельности, интериоризация этнических ценностей, культурная идентификация); деятельностный (система этнокультурных и этнопедагогических умений и навыков; стремление к этнопедагогическому самообразованию и саморазвитию; опыт этнопедагогической деятельности); профессионально-личностный (этнические качества, морально-психологическая воспитанность, нравственно-волевые качества) [2].

На формирование этнопедагогической культуры студентов, будущих учителей, оказывают непосредственное влияние две группы педагогических условий: организационные и дидактические.

Организационные условия выводятся из макросоциальных факторов, в частности, сложившихся в общественном сознании представлений о менталитете, национальном самосознании, толерантности, этнизации и др.

Представляется необходимым выделить такие организационные условия, как:

- этнопедагогизация учебно-воспитательного процесса в вузе;
- организация педагогической практики в многонациональных коллективах.

К дидактическим условиям формирования этнопедагогической культуры относятся:

- этнопедагогическая компетентность преподавателей;
- усиление межпредметных связей в обучении;
- приобщение студентов, будущих учителей, к народным традициям [3, С. 207-209].

Высокий уровень этнопедагогической культуры характеризуется глубиной, объемом и систематичностью этнопедагогических знаний, развернутостью, аргументированностью и логикой суждений, знанием региональной этнической культуры. Студенты свободно ориентируются в содержании, методах, средствах этнической педагогики, умеют интегрировать знания на основе взаимодействия культурологических и психолого-педагогических дисциплин. Будущие учителя испытывают устойчивую потребность и интерес к этнопедагогической деятельности, этнически идентифицированы, эмоционально откликаются на художественно-образное содержание народного искусства, отличаются сформированностью этнических и нравственно-волевых качеств. Отмечается ярко выраженное стремление к этнопедагогическому самообразованию и саморазвитию, сформированность этнопедагогических умений и претворение их в социально-значимой этнокультурной воспитательной деятельности.

Средний уровень этнопедагогической культуры определяется неглубокими, несистемными знаниями о народной культуре, которые чаще носят бытовой характер и не опираются на фундаментальные представления о ее сути. Потребность в восприятии ценностных качеств народной культуры проявляется не всегда, этнические культурные интересы выражены слабо. Представления о национальном менталитете отличаются недопониманием отдельных проявлений ментальности. Студенты эмоционально-положительно принимают иные культурно-этнические ценности и их проявления без критического анализа и в ущерб своей личной социокультурной идентичности, отличаются практической сформированностью

педагогического мышления и нравственно-волевых качеств, стремятся к этнопедагогическому самообразованию и саморазвитию. Будущие учителя характеризуются недостаточной сформированностью этнопедагогических умений и готовностью к их реализации в социально-значимой этнокультурной воспитательной деятельности.

Низкий уровень этнопедагогической культуры характеризуется отрывочными знаниями о народной культуре, отсутствием актуальности для студента и критического подхода к получаемой информации. Студентов отличает преимущественно эмоционально-отрицательное восприятие иных социокультурных общностей. Отсутствует стремление к этнопедагогическому самообразованию и саморазвитию. Отмечается непонимание роли этнокультурной воспитательной деятельности, недостаточная сформированность этнопедагогических умений. Потребность в восприятии ценностных качеств народной культуры не проявляется.

Под учебно-воспитательным процессом понимается этнопедагогическая образовательная среда и система социально-воспитательной работы, обеспечивающие формирование этнопедагогической культуры будущих учителей.

Этнопедагогическая образовательная среда (как часть педагогической среды, окружающей личность будущего учителя) рассматривается как совокупность институциональных (учебно-познавательная деятельность, педагогическая практика, досуг), социальных и духовных факторов и условий.

При разработке системы формирования этнопедагогической культуры будущих учителей в учебно-воспитательном процессе в качестве стратегических были взяты следующие идеи и подходы:

- системообразующий аспект;
- деятельностный подход к построению модели специалиста;
- модель образовательного пространства как социально-культурная среда обитания человека;
- средовой подход в педагогике;
- связь процессов социализации и этнокультурной трансмиссии;
- теория педагогических технологий.

В ходе анализа проблемы учеными разработаны блоки и компоненты системы формирования этнопедагогических идей будущих учителей в учебно-воспитательном процессе [4, С. 6.]:

Этнопедагогические знания и умения педагога любого профиля становятся личным достоянием студентов, будущих учителей, благодаря увлеченности лектора, разнообразию учебно-познавательной деятельности, приобщению будущих учителей к научному исследованию [5].

Вечные ценности народной педагогики, ее идеи и опыт необходимо переосмыслить и найти в ней то, что позволит сохранить идеи этнопедагогического подхода к преподаванию математики.

Этнопедагогическая культура у будущих учителей не формируется сама по себе, а требует специально организованной деятельности [6].

Важнейшей характеристикой и предпосылкой эффективности учебно-воспитательного процесса является педагогическая культура учителя. Его главное назначение - способствовать совершенствованию учебно-воспитательного процесса, росту его продуктивности.

Использование средств и форм этнопедагогики в школе на уроках математики даёт результат только при соблюдении нижеследующих *методических условий*:

- систематически использовать средства и формы этнопедагогики во всех этапах обучения, согласно учебной программы, учебников и методических указаний;
- расширить содержание и виды организаций работы учащихся, согласно требованиям математической подготовки учащихся и целей обучения на сегодняшний день;
- при математическом планировании показать этапы использования средств и форм этнопедагогики, при организации домашней работы учащихся учитывать требуемые знания, умения учащихся;
- строго следить за выполнением заданий с использованием средств и форм этнопедагогики.

Соблюдение этих условий обеспечит активное участие учащихся в учебном процессе.

Особенность организации обучения на уроках связано с проведением традиционной и нетрадиционной форм, с использованием общих и специальных методов обучения и особенностями вычислений.

К использованию различных форм этнопедагогики при обучении математике ставятся определённые **методические требования**. А именно содержание этнопедагогического материала должно отвечать следующим требованиям:

- соответствовать учебной программе;
- способствовать повышению интереса учеников к получению знаний;
- соответствовать психологическим особенностям учеников;
- иметь воспитательное значение.

В соответствии с данными методическими условиями нами разработаны технология формирования этнопедагогических идей у будущих учителей математики в учебно-воспитательном процессе (см. рисунок 1).

Особенность организации обучения на уроках связано с проведением традиционной и нетрадиционной форм, с использованием общих и специальных методов обучения и особенностями вычислений.

Одним из нетрадиционных форм организации обучения на уроках математики является использование сказок [7].

Используя метод сказок можно организовать групповую работу со всем классом и урок можно провести в следующих видах:

- урок, проводимый в виде театрализованной инсценировки;
- урок, проводимый в виде соревнований;
- урок, проводимый в виде игр-путешествий с помощью воображений.

При проведении таких уроков необходимо использовать сказки известные каждому. При организации групповой деятельности особое место занимает совместная работа учителя и учащихся. Основная задача учителя – активизировать, направить учащихся к деятельности.

Возможности и цели использования пословиц при обучении и закреплении нового материала на уроках математики зависит от дидактических целей урока. В основном они используются для того, чтобы показать свойства изучаемого понятия в качестве дополнительного примера для повышения познавательного интереса учащихся.

Пословицы и поговорки в качестве системы дополнительного примера используются при формировании понятий следующих материалов:

- понятия чисел от 1 до 10;
- понятия чисел от 1 до 100;
- понятия чисел от 1 до 1000;
- понятия многозначных чисел;
- понятия величин;
- представление о пространстве;
- числовые отношения [8].

Рассмотрим план работы с пословицами – поговорками:

1. ознакомление с текстом пословицы – поговорки;
2. анализ текста пословицы – поговорки;
3. обсуждение содержания пословицы – поговорки с математической точки зрения.

Загадки – логические упражнения, способствующие формированию у учащихся правильного мышления. Необходимо учитывать, что в содержании загадки, должны присутствовать элементы математики. В основном, этими элементами являются числа. В некоторых могут использоваться математические отношения («=», «<», «>») или ответ может быть связан с математикой [9].

При использовании на уроках математики загадок в качестве средства познавательного обучения, учитель преследует следующие цели:

- выявить знания учащихся о числе, геометрической форме, временных отношениях;
- формирование понятий о числе;
- формирование понятий о времени;
- формирование понятий о пространстве;
- для объяснения приближённых отношений.

Использование идей этнопедагогики на уроках математики способствует развитию следующих качеств:

- формулировки математического материала;
- обобщение математического материала;
- поочерёдное, систематически правильное, логическое рассуждение;
- плавный переход от одной мыслительной деятельности к другой;
- развитию математических способностей сознания;
- развитию понятий о пространстве и т.д

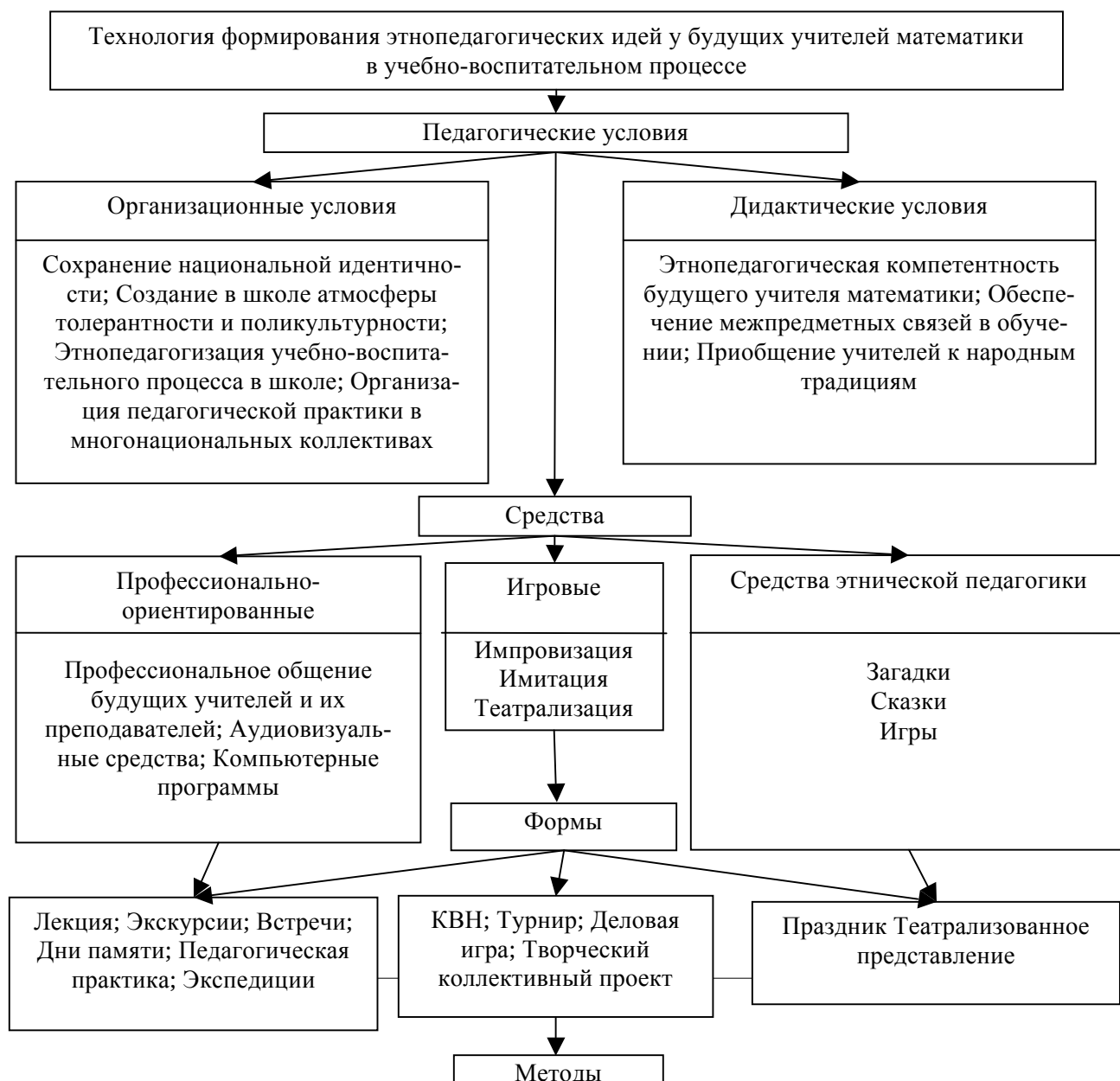

Рис. 1. Технология формирования этнопедагогических идей у будущих учителей математики в учебно-воспитательном процессе

Казалось бы, что на таком серьезном предмете, как математика нет места этнопедагогике, но оказалось, что использование её идей в учебно-воспитательном процессе способствует укреплению познавательных интересов к самому предмету; углублению понимания изучаемого фактического материала, расширению кругозора, приобщению их к общей культуре.

Чтобы подойти с научной точки зрения к решению многих вопросов математики, надо помнить об исторической связи. Если начать такую работу с первого класса, то постепенно включение идей этнопедагогики в урок станет для учащихся необходимой его частью.

Содержание, объем и стиль изложения должны соответствовать возрастным возможностям учащихся. Форма сообщения сведений может быть разной. Это и краткая беседа, и справка, и решение задачи, и экскурс в прошлое, показ фрагмента видеофильма, разъяснение рисунка. При этом, использование этнопедагогических идей придаёт уроку развивающий характер, помогающий вызвать активную умственную деятельность.

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании» №319-III, - Астана, 2007.

2 Musser G.L., Peterson B.E., Burger W.F. *Mathematics for Teachers: A Contemporary Approach*, John Wiley & Sons, Inc., 2010. - 1088 p.

3 Кожжахметова К.Ж., Джанзакова Ш.И. *Этнопедагогическая культура в современном образовательном пространстве Республики Казахстан. Материалы международной научно-практической конференции «Социальные, экономические и культурные проблемы устойчивого развития современной России» (часть первая)*, - г.Новосибирск, 2005.

4 Кожжахметова К.Ж. *Особенности поликультурного образования в условиях многоэтнического Казахстана // Этнопедагогика народов Казахстана / Сб. научн. статей. - Алматы: Алем, 2001.*

5 Jones J.C. *Visualing Elementary and Middle School Mathematics Methods*, John Wiley & Sons, Inc., 2011. - 512 p.

6 Айсмонтас Б.Б. *Теория обучения: Схемы и тесты. - М.: Изд-во Владос-Пресс, 2002. - 176 с.*

7 Магауова А.С. *Подготовка будущего учителя к использованию прогрессивных традиций народной педагогики в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы: Автореф. дисс. ... к.п.н. - Алматы, 1995. - 22 с.*

8 Аплашова А.Ж. *Полиэтностық ортадағы студенттердің танымдық іс-әрекетінің даму ерекшеліктері: психол. ғыл. канд ... авторефераты. - Алматы, 2009. - 24 б.*

9 Агеева И.Д. *Занимательные материалы по информатике и математике. Методическое пособие. - М.: ТЦ Сфера, 2005. - 240 с.*

Түйін

Мақалада мектепте оқу-тәрбие процесінде этнопедагогика идеяларын пайдалануға даярлау мәселесі қарастырылған. Мектепте заманауи математикалық білім беруде оның тәрбиелеушілік әлеуетін барынша пайдалану қажет екендігі айтылған. Студенттердің болашақ мұғалімдердің этнопедагогикалық мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық: ұйымдастырушылық және дидактикалық шарттары жасалған. Этнопедагогиканың түрлі элементтерін пайдалануға әдістемелік талаптар айқындалған. Оқу-тәрбие процесінде математика мұғалімдерінің этнопедагогикалық мәдениетін қалыптастыру деңгейлері анықталып, технологиясы жасалған. Математика сабақтарында оқытудың дәстүрлі және дәстүрлі емес, жалпы және арнайы әдістерін қолданудың әдістемелік ерекшеліктері баяндалған.

Кілттік сөздер: дидактикалық шарттар, математика мұғалімі, этнопедагогика, оқу-тәрбие үдерісі

Summary

The article deals with the problem of training future teachers of mathematics to use ideas ethnopedagogics in the educational process at school. It is emphasized that the task of modern mathematics education in school - most of it is educational potential. Developed pedagogical conditions of formation ethno pedagogical culture of students, future teachers: organizational and didactic. The levels of culture ethno pedagogical teachers. Methodical requirements for the use of various forms of ethnopedagogic of teaching mathematics and technology of ethno pedagogical ideas in future mathematics teachers in the educational process. Outlines the methodical peculiarities of the organization of learning in mathematics lessons with carrying out traditional and nontraditional forms, with general and special teaching methods.

Keywords: didactic conditions, a teacher of mathematics, ethno pedagogy, teaching and educational process

УДК 371.39

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ МЕТОДИКИ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

М.Амирова – старший преподаватель кафедры довузовской подготовки факультета довузовского образования КазНУ им. аль-Фараби

В социально-экономическом развитии любой страны сфера образования является первоочередным приоритетом. Именно от качества образования зависит рост потенциала страны, ее конкурентоспособность, достижение главной цели - повышение благосостояния народа.

В Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы, отмечается актуальность проблем **повышения конкурентоспособности образования, модернизации системы образования в соответствии с запросами общества и индустриально-инновационного развития страны** [1].

В связи с этим, следует подчеркнуть роль учителя в школе, преподавателей в колледжах и вузах, необходимость высокой компетентности в организации целостного педагогического процесса в учреждениях образования.

Престиж педагогической науки и практики во многом определяется профессиональной готовностью педагогов к освоению инноваций, к использованию в ходе обучения инновационных технологий, мастерством учителя (преподавателя), его глубокими познаниями в области теории и методики преподавания учебной дисциплины.

Так, большинство педагогов умело применяют на занятиях различные технологии преподавания, среди которых особую популярность в последнее десятилетие получила интерактивная методика обучения.

«Interact» в переводе с английского означает «активное взаимодействие» [2]. То есть, обучающиеся получают возможность для активного обсуждения темы учебного занятия, высказывают собственное мнение, делают предположения, дискутируют, учатся взаимодействовать с разными людьми, находясь в одной группе. При этом преподаватель выступает в роли организатора и координатора педагогического процесса. Ясно, что методика проведения учебных занятий с использованием интерактивных методов и приемов обучения требует тщательной подготовки педагога с разработкой плана, заданий, вопросов, дидактического материала и т.п.

Опытные преподаватели, применяя методику интерактивного обучения, готовят достаточно большое количество раздаточного материала: от литературных текстов малого объема до использования книг, газет, журналов, которые могут вызвать познавательный интерес и активизировать деятельность обучающихся на занятии.

Вне сомнения, много времени требуется для подготовки к учебным занятиям с использованием интерактивной методики. Необходимо самому педагогу прочесть определенный объем литературы, отобрать актуальный материал, распределить его использование по частям, дозировать время на их прочтение учащимися на уроке.

В интерактивной методике важное значение имеют такие виды деятельности обучающихся, как: чтение, письмо, говорение, слушание, мышление. Соответственно, отбирая методы и приемы обучения, педагог планирует при использовании данной методики повысить качество чтения, качество письма, способствовать развитию речевой и мыслительной деятельности обучающихся.

К примеру, метод беседы определяется постановкой вопросов. Методика интерактивной беседы предполагает диалог участников, где от умения четко задавать вопросы зависит качество ответов. Вопросы должны иметь строгую последовательность, обеспечивающую логическое содержание, должны быть точными и лаконичными. Существуют, так называемые, методы:

- сократической беседы;
- метод развернутой беседы;
- метод перекрестной дискуссии, дебаты;
- метод создания проблемной ситуации и другие.

Все эти методы основаны на вопросах и ответах. Роль преподавателя заключается в умении грамотно направлять ход беседы или дискуссии, умение поощрять глубоко содержательные ответы, их обоснованность, умение четко задавать вопросы, координировать взаимодействие обучающихся.

В теории целостного педагогического процесса воспитательные механизмы определяются взаимоотношениями между его участниками, характеризующиеся следующим образом: ученик-ученик, педагог-ученик, ученик-группа обучающихся, группа обучающихся-педагог и т.д.

Известный казахстанский ученый, автор теории целостного педагогического процесса Н.Д. Хмель пишет: «Если отношения учителя и учащихся строятся на взаимном уважении и доверии (как в хорошей семье), на взаимной ответственности, тогда все то, что делается учителем воспринимается положительно и дает дополнительное усиление влиянию других факторов, в том числе и личности самого воспитателя...» [3, 122]. В этом суть первого воспитательного механизма. И далее: «Второй воспитательный механизм педагогического процесса... не менее важный, чем первый. Это взаимоотношения учащихся» [3, 123].

Воспитательные механизмы в интерактивном обучении способствуют формированию у обучающихся таких личностно значимых качеств, как:

- толерантность;
- общительность;
- ответственность;
- корректность;
- креативность;
- культура общения;
- уважительное отношение к чужому мнению (возможно прямо противоположному);
- чуткость;
- внимательность;
- сопереживание.

Участники учебного занятия в интерактивном режиме приучаются взаимодействовать, работая индивидуально, в паре или в группе. Создается учебная ситуация, где каждый член группы при выполнении задания должен проявить свои качества и способности. И в этой ситуации у обучающихся возникает возможность для развития познавательной активности, творческих способностей, формирования качеств взаимопонимания, взаимовыручки, ответственности каждого за качество общего дела.

Особо следует отметить методы интерактивного обучения, связанные с инсценировкой ситуации или составлением кластеров, графических органайзеров, работой над составлением учебных кроссвордов, ребусов и др. Интерес, вызванный выполнением общегруппового задания, способствует повышению эрудиции, расширению кругозора, воспитанию доброжелательных отношений друг к другу, созданию в коллективе атмосферы творчества и радости учения.

Педагог, наблюдая совместную работу обучающихся, может в ходе занятия подходить к каждой группе, беседовать со всеми или с отдельными учащимися, задавать вопросы и определить какой вклад внес в общее дело каждый из группы. Очень часто робкий, стеснительный ученик, включаясь в выполнение группового задания, проявляет творческую активность, с интересом начинает читать, писать, размышлять.

Воспитательные механизмы интерактивного обучения имеют особую значимость в развитии такого качества у человека, как толерантность. В повседневной жизни мы часто наблюдаем такую картину, когда люди в диалоге проявляют нетерпеливость, перебивают друг друга, повышают тон голоса, выражают недовольство друг другом. В интерактивном обучении обучающиеся учатся проявлять уважение к мнению других людей. Возможно, это мнение, совершенно противоположное, но умение выслушать, найти веские аргументы и убедить партнера по диалогу в своей правоте, говорить доказательно и обоснованно – таковы правила интерактивной методики, способствующие воспитанию культуры общения и толерантности.

Взаимодействие, готовность поделиться знаниями и опытом, чувство сопереживания, сочувствия – это также признаки методики интерактивного обучения. Только взаимопонимание участников педагогического процесса способно активизировать совместную деятельность, создать творческую атмосферу в группе, осуществить достижение целей учебного занятия.

Вне сомнения, для эффективного применения методики интерактивного обучения, педагогу требуется

тщательная подготовка, связанная с планированием всех деталей учебного занятия: раздаточный материал, отбор методов и приемов, чтение основной и дополнительной литературы, дозировка времени на каждый метод или прием обучения, готовность ответить на вопросы и т.д. При этом важно обратить внимание на воспитательные механизмы педагогического процесса, которые играют огромную роль в формировании личностно значимых качеств обучающихся.

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. – Астана, 2010.

2 Oxford Russian mini lectionary. – Англо-русский // 40.000 слов и выражений 60.000 переводов. – Oxford university press. 2008.

3 Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы: Ғылым, 1998.

Түйін

Мақалада интербелсенді оқыту әдістемесінің тәрбиелік тетіктері білім алушылардың бойында толеранттылық, жауапкершілік, қарым - қатынас мәдениеттілігі сияқты тұлғалық мәнді сапалардың қалыптасуындағы маңыздылығы туралы баяндалады. Біртұтас педагогикалық үдеріс теориясына сәйкес оқу-тәрбие үдерісінде қатысушылардың арасында орын алған қатынастар – тәрбиелік тетіктері болып анықталады.

Интербелсенді оқыту әдістемесінде тәрбиелік тетіктердің мәні білім алушылардың арақатынасымен анықталады. Интербелсенді оқытуда білім алушылардың әрекеті жеке, жұпта, топта ұйымдастырылады. Білім алушылардың оқу міндеттерін шешуге бағытталған бірлескен әрекеттері олардың әрқайсының шығармашылық қабілеттерің ашуға, ой белсенділігің дамытуға, бір-бірін сыйласып түсінісуге тәрбиелейтін мүмкіндіктерін негіздейді. Сондықтан да, педагогтар интербелсенді оқытуда әдіс-тәсілдерді дұрыс қолданып, олардың білім алушылардың еріктік-эмоционалдық және адамгершілік саласына ықпалын тігізетіндігіне мән беру керек.

Интербелсенді оқыту әдістемесің қолданған сабақтарда оқытушының қызметі әртүрлілігімен сипатталынып, ерекше нақты дайындықты талап етеді.

Summary

The article deals with educational mechanisms of a technique of interactive training which have special value for the formation of students' personality traits such as: tolerance, responsibility, the culture of communication, the desire to engage in co-operation, and others. According to the theory of complete pedagogical process the relationship that develops between all participants in the educational process are called educational mechanisms.

The essence of the educational mechanisms in a technique of interactive training is defined by the relationship which arises and function at the organization of individual, pair and group creative activity of the students. The interaction of the participants, aimed at solving educational problems, based on the manifestation of every creative abilities, activation of mental activity, understanding and mutual respect. Thus, the teacher should pay attention to the use of methods and techniques of interactive learning, having an influence on the formation of emotional and volitional and moral sphere of students.

In the classroom with the using of interactive methodology the teacher's functions are characterized by a variety and require careful preparation.

УДК 821.512.122:78.071.1

HOMONYMY AND POLYSEMY OF NOUNS IN ENGLISH

I.K. Kerimshyeva – postgraduate student,
D.A. Akberdiyeva – master, “Miras” University

The word is the essential structural-semantic unit of a language, naming the objects and their characteristics, relations, having total combination of semantic, phonetic and grammatical indications specific to given language.

Polysemy is inherent in either words or morphemes (root or affixal), also in constructive objects (word-combinations, sentences, texts). Polysemy characterizes overwhelming majority of words (either nominal or link words), which we can easily be convinced in if open explanatory dictionary of any language.

But we should differentiate polysemy from homonymy. Homonymous units have coinciding components (either sound or graphical, or both). There is no connection between homonymous words, which could affirm about the relation of semantic motivation.

Mainly there are two views towards homonymy and polysemy. According to the first view, homonyms are those words that sound equally, which long ago were different in forms and only in the process of historical development coincided with each other in common phonation owing to various phonetic and in general incidental reasons. Other cases, when equal material and sonic form “wears” different content, are admitted as polysemy.

According to the second view, to homonyms either the words that are historically different are related, but in some cases towards historical reasons coincided in phonation, or those cases when various meanings of polysemantic word differ so that its material form “breaks”, giving a life to two or more new words.

Key words: constructive objects, dialectic unity, historical development, cognitive potential, diachronic process, derivations, nouns, polysemantic words, homonymous words

The goal of this article is the investigation on the basis of various resources of polysemy and homonymy of some English nouns.

During the procedure of work next aims were set up:

- 1) to analyze the origin of polysemy and homonymy in English;
- 2) to make a review of polysemy and antonymy of English nouns;
- 3) to reveal the problem of a word polysemy and the problem of homonymy.

During many centuries the traditional object of investigation is a noun, which takes the essential place in the system of parts of speech. It acts as the initial linguistic material, necessary to describe the objects of environment. The noun has the substantial feature and can denote either concrete or abstract objects.

In this case it is pointed on supposition of two varieties – concrete and abstract. The first is tend to physically existing objects of environment, the latter – for the objects, not existing as separate phenomena of environment, but perceived by consciousness in so-called relative form of an object.

The meaning of a word consists of dialectic unity of linguistic and non-linguistic content. Within the description the physical image of a word and display of an object there is a connection. The reconstruction of this connection takes place in the mind automatically: as linguistic sign acts on consciousness there is the display of an object, which is denoted with this sign.

The derivation process of secondary meanings is connected with historical genesis of a language, what is more the significant role is taken by psycho-physical potentials of a man with the skill to build associative connections.

Nowadays the condition of lexis is the product of extended historical development, the processes of which were graded in the languages of mental and cognitive potential of the speakers. Polysemy of the word is the direct evidence of that lexis of a language is constantly in dynamic condition, revealing the changes of environmental reality.

There can be such stages of development through which a word penetrates to gain a foothold finally in linguistic environment:

- a) using;
- b) consolidating;
- c) forming.

From the logical point of view any meaning of a polysemantic word is the primary use of direct meaning of a word, i.e. within the primary and secondary meanings there is a successive connection. The word starts to be used in a particular meaning within one or some more social groups.

As for homonyms, there are a plenty of words in the modern language, whilst a verb and a noun in Old English became homonyms.

For instance, anger – гнев, разгневаться; name – имя, называть

There are similar examples either with adjectives and verbs: busy – занятый, заниматься; free – свободный, освободить; dry – сухой, сохнуть; own – собственный, владеть

Polysemy is based on coherence of word meaning: all its meanings are based on common meaning. However not all word meanings are saved in equal level and influence on its usage and word forming connections. It leads to that polysemantic word breaks down to series of words, which have in common only sound form.

Natural functioning of a language permanently causes to the shifts of this simple correlation «one to one», and generates another correlation «one to more, than to one».

For instance, let's take the word «oil». The several meanings can be pointed in a dictionary:

1. растительное масло
2. нефть
3. масляные краски

A set of meanings of the same word are called semantic structure of a word in the works of V.V. Vinogradov and his followers. Separate components of semantic structure of words A.I. Smirnitcki named as lexicosemantical variants.

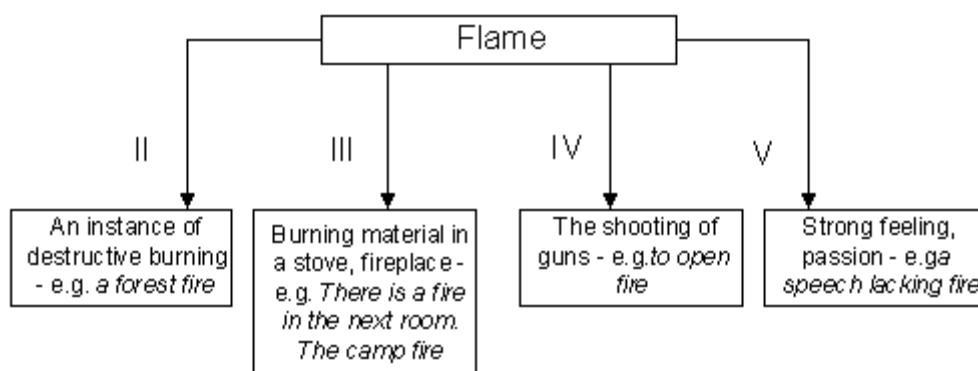
Polysemy is certainly not an anomaly. Most English words are polysemantic. It should be noted that the wealth of expressive resources of a language largely depends on the degree to which polysemy has developed in the language. Sometimes people who are not very well informed in linguistic matters claim that a language is lacking in words if the need arises for the same word to be applied to several different phenomena. In actual fact, it is exactly the opposite: if each word is found to be capable of conveying at least two concepts instead of one, the expressive potential of the whole vocabulary increases twofold. Hence, a well-developed polysemy is a great advantage in a language.

On the other hand, it should be pointed out that the number of sound combinations that human speech organs

can produce is limited. Therefore at a certain stage of language development the production of new words by morphological means is limited as well, and polysemy becomes increasingly important for enriching the vocabulary. From this, it should be clear that the process of enriching the vocabulary does not consist merely in adding new words to it, but, also, in the constant development of polysemy.

The system of meanings of any polysemantic word develops gradually, mostly over the centuries, as more and more new meanings are added to old ones, or oust some of them. So the complicated processes of polysemy development involve both the appearance of new meanings and the loss of old ones. Yet, the general tendency with English vocabulary at the modern stage of its history is to increase the total number of its meanings and in this way to provide for a quantitative and qualitative growth of the language's expressive resources.

When analysing the semantic structure of a polysemantic word, it is necessary to distinguish between two levels of analysis. On the first level, the semantic structure of a word is treated as a system of meanings. For example, the semantic structure of the noun "fire" could be roughly presented by this scheme (only the most frequent meanings are given):

The above scheme suggests that meaning (I) holds a kind of dominance over the other meanings conveying the concept in the most general way whereas meanings (II) - (V) are associated with special circumstances, aspects and instances of the same phenomenon.

Meaning (I) (generally referred to as the main meaning) presents the center of the semantic structure of the word holding it together. It is mainly through meaning (I) that meanings (II) - (V) (they are called secondary meanings) can be associated with one another, some of them exclusively through meaning (I) - the main meaning, as, for instance, meanings (IV) and (V).

From the polysemy of linguistic and speech signs we should differentiate homonymy. Within the language vocabulary the words are not isolated, but included into particular systematic group what is more several other ones at once.

Homonymous units have coinciding exponents (either sound or graphical or both). Among semantemes of homonymous words there is no connection, which could attest the relationship of semantic motivation. However, homonymy is inherent to all levels of a language, grammatical homonymy peculiar to the modern English, is not studied well, is possible because of specific theoretical difficulties, equal to those that caused by lexical homonymy. Both kinds of homonymy have series of common features:

- Material (sound) coincidence of units, which have different meanings (grammatical homonyms can have almost all semantic components) – a work (дело) - noun and to work (работать) – verb;
- Both kind of homonyms originate in the result of actions of divergence processes (diachronic process, leading to the increase of diversity in language system or according to derivation of new variants of existing units) and convergence (historical process, leading to decrease of diversity in language system on account of vanishing some variant and invariant differences);
- Both kinds of homonymy characterize greater prevalence in a language;
- Homonymous grammatical units coexist alongside with polysemantic ones.

Homonymy is in general determined as coincidence on sounding of words, having different meaning. Besides, homonymy sometimes emerges owing to incidental sound coincidence of words, which were originally different, but during the historical development obtains similar phonetic form.

Lexical homonyms can take more or less significant place in the system of language. In English, language of high degree of homonymy, there are counted 7000 lexical homonyms among widely used words, related to different parts of speech.

Homonymy is connected in modern English language with using of restricted quantity of sounds to form sound cover of suffixes, which is in its turn explained as the number of features of English language historical

development (loss and falling of weakstressed vowels, coincidence and falling of some consonants, e.g. nasal [m] and [n] etc.)

As for homonymy of grammatical suffixes it should be strictly distinguished:

- 1) homonymy of forms within the same part of speech;
- 2) homonymy of forms, belonging to the words of different parts of speech.

First type homonymy is observed as in [ho:siz]: this sounding is contemporaneously sounding of either plural form or possession of the word “horse” – “horses” and “horse’s”. Example of second type homonymy can be for instance [drinks], where sounding of a verb “drink” (пить) – (he) drinks (пьёт) coincides with the form of noun “drink” (напиток) – “drinks were served” (подали напитки).

Word forming of different parts of speech with the help of homonymous suffixes is widely spread in modern English language.

e.g. sounding of the nouns [(i)z, s] (orthographical (e)s) perform as the sounding of the number of homonymous suffixes :

- suffixes of plural nouns (e)s: horse – horses;
- suffixes of possessive case s: horse – horse’s, children – children’s.

In English zero suffixation is widely spread, which enhances visibility of almost totally absence of morphological means in modern English, and at the same time visibility of «amorphous» feature of the language.

Therefore in different languages we can denote these homonyms, which are absent in other languages. E.g.: ear – ухо, ear – колос.

It should be mentioned that researchers of English language divide homonyms into those, existing only in pronunciation (homophones), existing in written form (homographs), and existing in both pronunciation and written form (homonyms themselves).

Thus, homographs (words with similar graphical component, but different sound exponent):

Lead [li:d] вести

Lead [led] свинец

Homophones differ in spelling but are pronounced equally:

Write [rait] писать

Right [rait] правый

Rite [rait] ритуал

Thus, homonymy in English language as in other ones could be extremely complicated phenomenon. The phenomenon of polysemy exists not in the speech but in the language.

The problem of polysemy is mainly the problem of interrelation and interdependence of the various meanings of the same word. Polysemy viewed diachronically is a historical change in the semantic structure of the word resulting in new meanings being added to the ones already existing and in the rearrangement of these meanings on its semantic structure.

Polysemy viewed synchronically is understood as coexistence of the various meanings of the same word at a certain historical period and the arrangement of these meanings in the semantic structure of the word.

In the present work there was viewed polysemy, meaning of the word, some “words” about the notion “word”, because it is really very important to know what the word is. It is impossible to speak about the role of the meaning without understanding the “word”, the basic unit of language that unites meaning and form. The context was observed. Attention should be paid to it.

There is a sentence, it must be translated, for example from English to Russian, theoretically if that who translates is not a professional translator it is not necessary to know the types of context, and in general and to professional translator too. During the whole studying a student is taught by teachers to understand the sentence and then to translate it with the context help. He chooses the necessary meaning intuitively. But the observing context types explain a lot, for example the choice of the necessary meaning. Sometimes you don’t know all the meanings of translated word, and...you guess by context. Context is the minimal stretch of speech necessary to find out individual meanings. Linguistic contexts comprise lexical and grammatical contexts and are contrasted to extra-linguistic contexts. In extra-linguistic contexts the meaning of the experiment is determined not only by linguistic factor but also by the actual situation in which the word is used.

1 Аничков И.Е. Труды по языкознанию. – СПб.: Наука, 1997. – 209 с

2 Арсеньева М.Г., Строева Т.В., Хазанович А.П. Многозначность и омонимия. 3-е изд. перераб. и доп. – СПб.: Питер, 1996. – 127 с.

3 Сотникова Е.С. Смысловая неустойчивость многозначных предложений и проблема их адекватного перевода. // Вопросы теории и практика перевода. – 1999, №2.

4 Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка.

5 Литвин А.А. Многозначность в английском языке и речи.

- 6 Ginsburg R.S. *A course in modern English Lexicology.*
- 7 Ворно Е.Ф., Кащеева М.А. *Лексикология английского языка.*
- 8 Антрушина Г.Б. *Лексикология английского языка.*
- 9 Palmer F.R. *Semantics. A new outline.*
- 10 John Lyons. *Language and linguistic.*
- 11 Дубенец Э.М. *Современный английский язык. Лексикология.*
- 12 Mednikova E.M. *Seminars in English Lexicology.*
- 13 Smirnitkiy A.I. *Lexicology of English Language.*
- 14 Berezin. *Lectures on Linguistics.*

Түйін

Лингвистикалық әдебиетте омонимия және көп мәнділік немесе полисемия деген ұғымдарға қарай бірдей көзқарас жоқ. Бұл ретте сөз тек "омоним" ұғымының түрлі қолданысы туралы ғана емес, дұрысы «сөз» ұғымының түрлі анықтауы. Сонымен қатар, бір сөздің қолдану жолдарының әр алуандылығы көрсетіледі.

Сөз – тілдің негізгі құрамының семантикалық бірлігі. Ол заттар атауын және олардың сипатын, құбылысын шындылыққа қатынасын көрсету ретінде қызмет атқарады. Тілдің семантикалық, фонетикалық және грамматикалық нышанға ие.

Көп мәнділік (полисемия) сөзге де морфемаға да (түбірлі және аффиксалдық) тән. Сонымен қатар, ол конструктивті объектілерге де тән (сөз тіркес, сөйлем, мәтін). Көп мәнділік көптеген сөздерді сипаттайды (атаушы және көмекші), оны қай тіл болса да түсіндірме сөздігіне қарап растауға болады.

Бірақ көп мәнділіктен омонимия ұғымын ажыратуды қажет етеді. Омонимия белгілері ұқсас бірліктерге ие (дыбыстық немесе графикалық, немесе екеуіде). Омонимдік сөздердің семантемалар арасында семантикалық уәждеме қатынасын көрсететін байланысы жоқ.

Негізінде, омонимия және көп мәнділікке байланысты екі көзқарас бар. Біріншіге байланысты, омонимдер алдында формасына қарай түрлі болған және тарихи даму процесінде бір бірімен фонетикалық себепке байланысты ұқсас болған бірдей дыбысталған сөздер болып танылады.

Басқа жағдайларда бірдей материалдық, дыбыстық сырты түрлі мағынаны «кигенде» сөздің көп мәнділік, полисемия деп атайды.

Екінші көзқарасқа байланысты, тарихи тұрғыда әр түрлі болған, бірақ бір тарихи себептерге байланысты дыбысталуы ұқсас болған, сонымен қатар сөз көп мәнділіктің түрлі мәндері ұқсамаған жағдайда, оларды байланыстырып тұрған қатынас үзіліп, екі (немесе одан көп) жаңа сөздер пайда болғаны омонимдер болып танылады.

Тірек сөздер: конструктивтік нысандар, диалектикалық тұтастық, тарихи даму, ойлау потенциалы, сөзжасам, зат есімдер, көп мағыналы сөздер, омонимдер

Резюме

В лингвистической литературе нет единства взглядов на явление, называемое омонимией, и на ограничение его от того, что именуется многозначностью, или полисемией. При этом речь идет не только о разном применении термина "омоним", что само по себе представляло бы не такую уж большую беду, а скорее о разном определении понятия "слово". А также о разном подходе к тому, каковы возможные различия между отдельными конкретными случаями употребления (воспроизведения) одного и того же слова, т.е. какие различия между такими случаями совместимы и какие, напротив, несовместимы с тождеством слова.

Слово - основная структурно-семантическая единица языка, служащая для именования предметов и их свойств, явлений, отношений действительности, обладающая совокупностью семантических, фонетических и грамматических признаков, специфичных для данного языка.

Многозначность (полисемия) присуща как словам, так и морфемам (и корневым, и аффиксальным), она присуща также и конструктивным объектам (словосочетаниям, предложениям, текстам). Многозначность характеризует подавляющее большинство слов (и знаменательных, и служебных), в чём легко можно убедиться, открыв толковый словарь любого языка.

Но от многозначности (полисемии) следует отличать омонимию. Омонимичные знаки имеют совпадающие экспоненты (или звуковые, или графические, или и те, и другие). Между семантемами омонимичных слов отсутствует связь, которая могла бы свидетельствовать об отношении семантической мотивированности.

В основном наметились два взгляда на омонимию и многозначность. Согласно первому, омонимами признаются только такие одинаково звучащие слова, которые искони были разными по форме и лишь в процессе исторического развития совпали друг с другом в едином звучании вследствие различных фонетических, и в общем случайных, причин.

Все остальные случаи, когда одинаковая материальная, звуковая оболочка "одевает" различное содержание, признаются явлением многозначности, полисемии слова.

Согласно второму взгляду, к омонимам относятся как слова исторически разные, но в силу исторических причин совпавшие, по звучанию, так и те случаи, когда различные значения многозначного слова расходятся настолько, что материальная оболочка, связывавшая их, как бы разрывается, давая жизнь двум (или большему количеству) новым словам.

Ключевые слова: конструктивные объекты, диалектическое единство, историческое развитие, мыслительный

потенциал, диахронический процесс, словообразование, имена существительные, многозначные слова, омонимичные слова

УДК 81'373; 001.4

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СПЕЦИАЛЬНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ЛЕКСИКИ

М.Е. Тойганбекова – магистрант 2-го курса КазНПУ им. Абая.

Изучение терминологических основ специальной медицинской лексики в настоящее время является одной из актуальных научно-методических проблем в каждом теоретическом и практическом разделе современной медицины. Актуальность исследования обусловлена потребностью представления медицинской терминологии в виде строго упорядоченной системы, которая соответствует современному уровню развития науки и отвечает общим тенденциям современных исследований, направленных на изучение лингвистических аспектов данной тематики. Исследование подязыка медицины представляет собой значительный интерес как в плане развития медицинской терминологии в связи с эволюцией языковой системы и истории общества, так и в плане этимологического генезиса терминов [1, 2, 3].

Решение этой проблемы является необходимым условием эффективного развития научных исследований, развития международного сотрудничества, издания научной и справочной литературы, улучшения качества подготовки студентов-медиков для своей дальнейшей практической и научной деятельности.

По данным ряда исследователей, свыше 90% новых слов, появляющихся в современных лексиконах, составляет специальная лексика. Именно поэтому различные аспекты, связанные со специальной лексикой, терминологическими системами, явились объектом исследования многих известных лингвистов. Среди них можно назвать такие имена, как Реформатский А.А., Лотте Д.С., Лейчик В.М., Виноградов В.В., Татарinov В.А. и др.

Современное состояние филологической науки позволяет сделать вывод, что на сегодняшний день нет единицы более многоликой, чем термин, так как он представляет собой объект целого ряда наук, каждая из которых стремится выделить в нем признаки, существенные с её точки зрения.

Медицинская лексика объединяет специальные и неспециальные медицинские названия, функционирующие в научной и других подсистемах языка. При этом основную часть медицинской лексики составляет медицинская терминология. Кроме того, рост числа терминов различных наук, где медицина занимает одно из ведущих мест, обгоняет рост числа общеупотребительных слов языка. Формирование специальной медицинской лексики, являющейся совокупностью лексических единиц, и, в первую очередь – медицинских терминов, свидетельствует о росте и развитии данной отрасли знания и всё ещё незаконченности формирования ее метаязыка [4-7].

Существующие на сегодняшний день внешние и внутренние условия формирования медицинской терминологической лексики весьма разнообразны и практически всегда действуют в тесной взаимосвязи, как, например, при заимствовании терминологических единиц. При этом, в результате перехода из одного языка в другой новые медицинские термины приводят к изменению классификационных основ дифференциации микро- и макрополей, включавших в себя исконные термины. Но как показало время, языковые заимствования стали проявлять большую активность в терминопроизводстве, сочетаясь не только с заимствованными, но и с исконными основами [8, 9].

Пополнение входящих в систему языка терминологических подсистем проявляется в создании новых терминов на основе номинативных средств данного языка и терминологизации слов. При этом, внешние факторы обуславливают проникновение в терминологию иноязычных заимствований, особенности усвоения которых определяются закономерностями системы адаптирующего языка. Сами заимствования могут быть непосредственными и опосредованными. Непосредственные заимствования проникают в язык при наличии прямых контактов разной степенью близости с носителями чужого языка, а опосредованные – при отсутствии прямых культурных и языковых контактов через письменные источники [1, 4].

Развитие многих современных научных направлений требует совершенствования понятийного аппарата научных дисциплин, что резко увеличивает профессиональную потребность в номинации. В языке медицины это приводит к возникновению новых терминов и целых терминологических систем. Терминологически развитые языки пополняются за счет специальной лексики, всестороннее изучение которой является актуальным.

Терминология – научная область, объединяющая специалистов различных направлений: медиков, филологов, социологов и т.д.

Развитие и совершенствование медицинского образования стимулировало терминоведческую, переводческую и издательскую деятельность профессорско-преподавательского состава медицинских учебных заведений.

В настоящий период в мире насчитывается более трех тысяч языков, однако развитая научная терминология существует лишь в одном из каждых пятидесяти языков, охватывая свыше трехсот профессионально-предметных полей [5, 10, 11]. При этом, терминологическая активность в каждом поле зависит от участия в этом процессе экспертов-терминологов, ученых, продуктивности самой отрасли, а также от социальной востребованности и развития международного сотрудничества. Сравнительная оценка терминологической деятельности, проводимой в различных странах, свидетельствует о том, что возникающие в процессе этой деятельности трудности объясняются даже не спецификой отдельных языков, а особым положением терминов в системах национальных языков. Это наглядно проявляется в тех случаях, когда сопоставляются термины разных полей в одном языке и термины разных языков в одном поле [5, 8, 10, 11].

Терминология как совокупность терминов составляет часть специальной лексики, закономерности формирования и развития которой в определенной мере характерны и для терминов. Специальная лексика функционирует в определенных языковых подсистемах, и без их анализа трудно, а порой невозможно понять специфику терминологии. Термин – это, в первую очередь, слово, имеющее специфические особенности, отличающие его от общеупотребительных единиц. Характеристика термина диктуется сферой его функционирования и условиями его употребления.

В терминосистеме медицины основную часть занимают термины, заимствованные из латинского и греческого языков (наименования органов и др.). При этом способ терминообразования, диктующий главные закономерности и структурно-семантические свойства терминологических моделей оказывается организующим началом в образовании подсистем отечественной медицинской терминологии. Все медицинские термины в настоящее время достаточно подробно описаны в Международной анатомической номенклатуре [12].

Терминологические медицинские подсистемы префиксации и суффиксации характеризуется гетерогенностью и гетерохронностью. При этом, в терминосистеме медицины функционируют как суффиксы греческого происхождения, образующие интернациональный слой медицинской терминологии (например, суффикс «ide»), так и латинские суффиксы «it» и «os».

В терминологии лечебного дела можно выделить следующие отличительные черты: конкуренция латинских и греческих синонимов, смешение латинских и греческих элементов в одной сложной единице, дублирование одних и тех же аналогичных терминов материалом латинского и греческого происхождения и др. При этом, в образовании терминов участвуют только те модели, которые по своим структурным, семантическим и прагматическим характеристикам соответствуют всем предъявляемым к ним требованиям.

Преобладание в терминологии лечебного дела греко-латинских терминологических единиц связано с предписаниями Всемирной организации здравоохранения и с необходимостью интернационального единства в диагностике и лечении. Следует отметить, что употребление в качестве анатомических терминов слов родного языка в немалой степени способствует формированию и расширению медицинской терминологии.

Таким образом, специальная медицинская лексика представляет собой упорядоченную систему, которая постоянно развивается, совершенствуется и дает богатый материал для мониторинга и использования её в практике для обучения студентов-медиков. Совершенствование образовательной системы обучения медицинской лексике происходит в условиях развития разных областей знания, каждая из которых имеет собственные отличительные признаки, связанные с потребностями функционирования конкретной отраслевой терминосистемы. Знание правил и методов формирования терминосистем необходимо не только для правильного создания новых терминов, но и для адекватного восприятия научного текста. Вместе с тем, в медицинской терминологической системе терминоединицы традиционно опираются на словообразовательные модели греческого и латинского языков.

1 Хасанова З.С. Подъязык и терминосистема: корреляция и специфика терминологических единиц // Молодой ученый. – 2013. – №2. – С. 224-232.

2 Реформатский А.А. Введение в языковедение. - М.: Аспект Пресс, 2004. – 518 с.

3 Хакиева З.У. Место терминологии в лексической системе языка // Современная филология: материалы междунар. науч. конф., - г. Уфа, апрель 2011 г. – С. 209-212.

4 Сперанский В.С., Гончаров Н.И. Очерки истории анатомии: научное издание. – Волгоград: Издатель, 2012. – 216 с.

5 Wijnen-Meijer M., Burdick W., Alofs L. et al. Stages and transitions in medical education around the world: clarifying structures and terminology // *Med. Teach.* – 2013. – Vol. 35, N 4. – P. 301-307.

6 Бунина А.Г., Бекишева Е.В. Этапы становления терминологии травматологии и ортопедии // *Язык медицины: Всероссийский межвузовский сборник научных трудов. Вып. II.* – Самара: б. ук. на изд., 2007. – С. 67-76.

7 Дудецкая С.Г., Никольский В.Ю. Некоторые этапы становления отечественной стоматологической терминологии // *Язык медицины: Всероссийский межвузовский сборник научных трудов. Вып. II.* – Самара: б. ук. на изд., 2007. – С. 110-118.

8 Ильяхов, А.Г. Античные корни русского языка. Этимологический словарь. - Ростов-на-Дону: б. ук. на изд., 2006. – 375 с.

9 Загрекова Е.Н. Истоки и развитие российской медицинской терминологии: дис. канд. мед. наук. – Саратов, 2008. – 197 с.

10 Nuetzman A.L., Abdullaev Y. Teaching medical terminology using world-matching games // *J.Contin. Educ. Nurs.* – 2012. – Vol. 43, N 7. – P. 297-298.

11 Visram S., Goodall D., Steven A. Exploring conceptualizations of knowledge translation, transfer and exchange across public health in one UK region: a qualitative mapping study // *Public Health.* – 2014. – Vol. 128, N 6. – P. 497-503.

12 Колесников Л.Л. Международная анатомическая терминология. – М.: Медицина, 2003. – 424 с.

Түйін

Қазіргі таңда арнайы медициналық арнайы лексика лексикалық-грамматикалық, этимологиялық және құрылымдық құрамдастарының үйлестірушісі болып табылады. Медициналық лексиканың негізгі бөлімін медициналық терминология құрайды. Бүгінгі күнге дейін медициналық лексиканың қалыптасуы берілген білім саласының дамығанын және өскенін айтады. Медицина тілінде номинациядағы кәсіби қажеттіліктерді ұлғайта отырып түсінікті аппаратты жетілдіру жаңа терминдердің және терминологиялық жүйелердің пайда болуына әкеледі. Тілдік жүйені толықтыратын терминологиялық жүйе ішілік берілген тілдің номинанттық құралдарының және сөздердің терминологизациясының негізінде жаңа терминдер пайда болады. Берілген білім беру жүйесін дамыту кезеңінде медициналық жоғары оқу орының профессорлық-оқытушылық құрамының терминоведтік, аудармалық және басылымдық қызметтерін жандандырады. Терминологиялық белсенділік оған қатысқан ғалымдарға, сарапшы-терминологтарға, бұл саланың өнімділігіне, халықаралық ынтымақтастық пен әлеуметтік қажеттіліктерді дамытуға тәуелді болады. Терминологиялық қызметтің салыстырмалы талдамасы осы қызмет барысында туындаған қиындықтар дара тілдердің өзгешелігінен емес, ұлттық тілдер жүйесіндегі терминдердің ерекше ережесінен екенін көрсетті. Бұл әртүрлі жолдардың терминдерін бір тілде және әртүрлі тілдің терминдерін бір жолға салып салыстырып қарауда көрінеді. Сонымен бірге, медициналық терминдік жүйеде латын тіліндегі және грек тіліндегі терминдер негізгі орынды алады. Барлық медициналық терминдер Халықаралық анатомиялық номенклатурасында тереңірек көрсетілген. Медициналық терминдік жүйеде медициналық терминологияның интернационалдық қабатын қалыптастыратын гректік және латындық суффикстардың пайда болуына себепші болады. Емдеу ісінің терминологиясындағы гректік-латындық терминологиялық бірліктерді игеру Бүкіләлемдік денсаулық сақтау ұйымдарының жарлықтарымен және диагностикада және емдеудегі интернационалдық бірліктердің қажеттіліктерімен байланысты. Сонымен бірге, туған тілінің сөздерін анатомиялық терминдер ретінде қолдану медициналық терминологияның кеңеюіне және қалыптасуына себеп болады.

Мақала медициналық терминологияны құруға және дамыту аспектілеріне арналады. Автор берілген ғылыми бағытты жетілдіру мен дамыту жағдайындағы арнайы медициналық лексиканың қалыптасу ерекшеліктерін ашып көрсетеді.

Кілттік сөздер: арнайы медициналық лексика, медициналық терминология

Summary

Currently, special medical vocabulary is a combination of lexical and grammatical, etymological and functional components. The main part of the medical lexicon of medical terminology. To date, the formation of the medical lexicon says about the growth and development of this branch of knowledge. In the language of medicine improving the conceptual apparatus increasing need for professional category, gives rise to a whole new terms and terminology systems. Recharge in the system language terminological subsystems manifested in the creation of new terms on the basis of nominative means of the language and terminologization words. At this stage of the education system is activated terminological, translation and publishing activities of the faculty of medical schools. At the same time, terminological activity depends on the participation in the process of scientists, experts terminology, the productivity of the industry, international cooperation and social demand. Comparative analysis of terminological activities showed that arise in the course of this activity is not explained by the difficulties the specifics of individual languages, and the special position of the terms in the national languages. This is manifested when compared terms of different fields in the same language and terms of different languages in the same field. At the same time, in the main part of terminosistemy medicine occupy terms borrowed from Latin and Greek. All copper-Ch'ing terms described in detail in the International anatomical nomenclature. In terminosistemy medicine function as suffixes of Greek origin, forming a layer of an international medical terminology and Latin suffixes. Predominance in terms of medical affairs Greco-Latin term-logic units associated with the requirements of the World Health Organization and the need of

international unity in diagnosis and treatment. However, as the use of anatomical terminology words of the native language contributes to the formation and expansion of medical terminology.

Article is devoted to aspects of the development and establishment of medical terminology. The author reveals the peculiarities of special medical vocabulary in terms of development and improvement of the scientific field.

Keywords: special medical vocabulary, medical terminology

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ВЫСШАЯ ШКОЛА

САМОПОЗНАНИЕ И САМОВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

Л.В. Мардахаев – *заведующий кафедрой социальной и семейной педагогики РГСУ, д.п.н., проф.,
Почетный работник высшего профессионального образования РФ*

В статье раскрывается понятие самовоспитания будущего учителя; место самопознания студента в самовоспитании; необходимость самопознания и его функции; понимание самовоспитания как целостного явления; основные этапы самовоспитания студента и их характеристика; взаимосвязь этапов самовоспитания; методы самовоспитания; трудности в самовоспитании и рекомендации студенту педагогического вуза.

Ключевые слова: самопознание, самовоспитание, пример в самовоспитании, цель в самовоспитании, самопроектирование, самопроектирование, методы самовоспитания

Молодой человек, который пришел в педагогический вуз, ставит перед собой целью стать педагогом (учителем). Быть учителем – это высокая честь и высочайшая ответственность. «Прежде чем стать учителем, – подчеркивал А.С. Калабалин, сын воспитанника А.С. Макаренки, – надо понять, что ты будешь делать. Физика – это само по себе. Медведя за два года можно научить кататься на коньках, поэтому за пять лет физике любого можно научить, если только интеллект у него нормальный, но этого очень мало, чтобы войти в контакт с ребенком и с ним общаться» [3, с. 247]. О том, что учитель должен хорошо знать предмет, которому учит, речь даже не идет. Первое, что необходимо – это научиться входить в контакт с ребенком, общаться с ним, а для этого важно, чтобы учитель был интересен ученикам чем-либо и уметь многое.

Время обучения в вузе и является периодом становления личности учителя. Оно требует не только овладеть предметом и методикой его преподавания, но и сформировать качества, необходимые учителю, что диктует потребность в целенаправленном самосовершенствовании. Студент, посредством целенаправленной работы над собой, меняет свои привычки, личностные качества, расширяет кругозор в соответствии с поставленной целью, таким образом, добивается изменений в своем характере, в отноше-

нии к окружающей его действительности.

Изучение отношения студентов к самовоспитанию показало, что часть из них не способна объективно оценить свои возможности и недостатки. Они нередко свои слабые стороны могут недооценивать или представлять позитивными, в следствие чего негативно относиться к самовоспитанию. Отдельные студенты достаточно полно представляют свои достоинства, иногда мнимые, но в то же время склонны преувеличивать личные возможности. Они не очень хотят выявить свои недостатки и не стремятся к самосовершенствованию. Опыт работы свидетельствует, что многие из студентов нуждаются в том, чтобы их побудили и помогли в самопознании, а в дальнейшем в организации работы над собой, особенно на начальном этапе их становления как учителя.

Обучающемуся необходимо усвоить следующее. Человек по своей природе саморазвивающееся существо. Источником саморазвития выступают природные данные человека, среда, в которой он находится, и личная активность в работе над собой. Целенаправленное самовоспитание позволяет человеку сознательно влиять на саморазвитие, формировать у себя необходимые ему качества личности, овладеть искусством управления самосовершенствованием. «Правильно говорят, – писал великий чешский педагог Я.Корчак (1878-1942), – тот, кто не умеет сам себе приказывать – "Перестань!", у кого нет сильной воли – тот раб: всякий доведет его до белого каления. Мудрец сказал, что приказывать другим легко, а вот научись-ка быть господином своих собственных мыслей и чувств...». [4, с. 388]

Самовоспитание студента – это его целеустремленная, активная деятельность над собой по закреплению, формированию и развитию, при необходимости, изжитию у себя, определенных качеств личности и привычек поведения под воздействием личных потребностей и требований среды. Это прежде всего осознанная деятельность человека над собой в интересах самосовершенствования.

Процесс самовоспитания представляет из себя глубоко внутреннее (интимное) явление. Он далеко скрыт от постороннего взгляда и изучать его протекание на примере конкретного человека представляется достаточно затруднительным. Исследования показывают, что практически каждый человек в той или иной степени, периодически занимается работой над собой для достижения частных целей. По стечению обстоятельств перед человеком возникает необходимость что-то сформировать, развить у себя, что-то преодолеть, заставить чего-то добиться своим отношением, поведением или деятельностью и он старается реализовать замысел. Практическая сторона такой работы над собой может не требовать от человека больших усилий, но определенный след она обязательно оставляет в зависимости от достигаемого результата. Постепенно, если человек получает положительный результат, то у него формируется уверенность в себе, свои силы, способности, решительность, настойчивость и, наоборот, если отрицательный – то неуверенность в себе, неустойчивость, отсутствие интереса и желания работать над собой. В данном случае речь идет не о системе самовоспитания человека, а о способности его решать частные задачи работы над собой.

Изучение проблемы самовоспитания показывает, что ее можно представить как взаимосвязанные циклы, блоки целенаправленной педагогической деятельности человека над собой по достижению определенной цели (совокупности целей) личностного развития, качественного изменения в себе как в содержательном, так и в поведенческом плане.

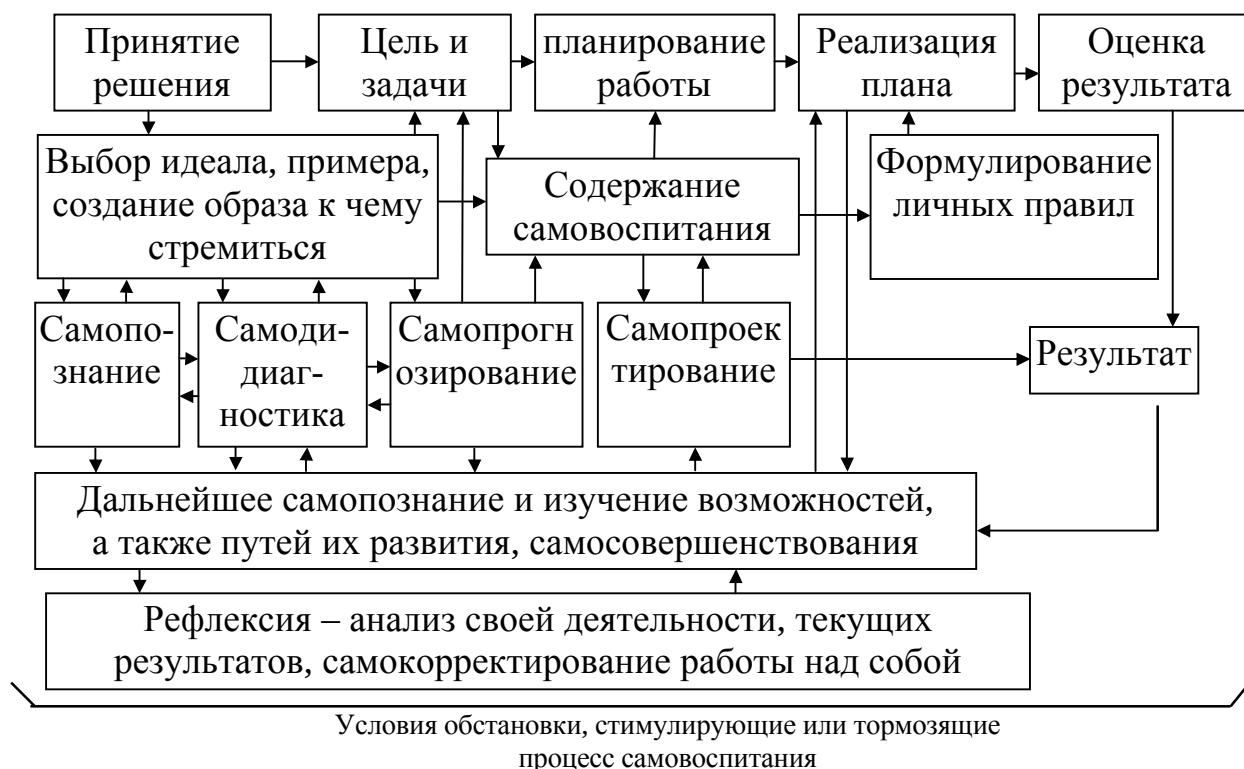
Начальному циклу самовоспитания студента предшествует определенный период, формирования элементарного интереса к себе как к человеку, своим достоинствам и недостаткам, возможностям по самосовершенствованию и, на основе этого, потребность в методах и методиках самопознания. Затем следует целенаправленная деятельность по удовлетворению этого интереса. Именно в этот период студенту следует овладеть элементарными основами работы над собой: внимательности к себе, что и как он делает, говорит; уважительному отношению к мнению других людей по оценке себя; самокритичности. Далее начинается собственно педагогический цикл работы человека над собой, состоявший из последовательных этапов и включающий:

1. Самопознание и принятие решения на самовоспитание (принятие решения).
2. Самопрогнозирование и определение цели и задач работы над собой (определение цели и задач).
3. Самопроектирование и разработка перспективы работы над собой (планирование работы).
4. Реализация плана работы по самосовершенствованию и рефлексия (реализация плана).
5. Итоговый – оценка достигнутого результата и определение дальнейшей перспективы самосовершенствования (оценочный).

Каждый этап включает определенные подэтапы.

Педагогический цикл самосовершенствования во взаимосвязи с основными элементами можно представить в виде схемы 1.

Схема 1. Педагогический цикл самосовершенствования

На этапе предшествующим принятию решения студентом на самовоспитание, он на основе сформированного видения возможностей человека, накопленного личного опыта, под воздействием среды (личных устремлений, рекомендаций по овладению профессией, видения реальных примеров поведения и деятельности педагогов, настроения в учебной группе по отношению к самовоспитанию и других факторов) выбирает себе идеал или пример, иногда создает некий абстрактный образ (модель), которому он хотел бы подражать или каким бы стать. Такой идеал, пример может быть достаточно четко представляемым студентом в лице конкретного педагога, либо присутствовать в его сознании в виде определенных проявлений (внешнем виде, общении, компетенции и пр.). Он побуждает будущего учителя к самосовершенствованию и помогает ему определиться, в общих чертах либо в конкретном образе, к чему стремиться в работе над собой.

Нельзя исключать, что пример для студента мог быть у него сформирован еще до поступления в университет и он к нему стремится. О таких людях писал известный русский критик В.Г. Белинский (1811-1848) «Счастливы те молодые люди, которые имеют случай под руководством опытных, ученых, добродетельных и образованных наставников усовершенствовать себя и предуготовить к опасному, хотя и весьма непродолжительному пути по трудной дороге жизни. Но стократ счастливее, если они, чувствуя пользу доброго воспитания, своим стремлением к усовершенствованию, своею ревностью приблизиться к предложенной цели облегчают труды своих наставников» [2, с. 18].

Как отмечал А.С. Калабалин: «Мне повезло, что я видел человека, на которого хотел быть похожим. Я не стал на него похожим, но я у него очень много взял для того, чтобы быть полезным в своей профессии детям. Я очень многому научился, прежде чем прийти к детям. Я их брал не физикой, не математикой, я их брал тем, что и в футбол играю, и в волейбол, и мастер спорта по тяжелой атлетике, и на руках пойду, и кашу сварю, и траву скошу» [3, с. 51].

На этом этапе студент, в соответствии с выбранным примером и накопленным знанием о человеке, должен стремиться познать себя, используя самодиагностику. «Познай самого себя» – эта мысль записана на храме Аполлона в Дельфах (6-4 века до н.э.). Платон (древне-греческий философ 427-347 гг. до н.э.) подчеркивал, что эта мысль как абсолютная истина пришла семи мудрецам Древней Греции (Фалесу, Питтаку, Бианту, Солону, Клеобулу, Мисоне и Хилону (VI в. до н.э.), которую они и написали на стене храма В Дельфах. В ней они увидели «начаток мудрости», который всякий может усвоить [См.: 6, т. 1, с. 455]. Существо этой мудрости раскрыл древне-греческий философ Сократа (470-399 до н.э.), которое представлено древне-греческим писателем и историком Ксенофонтом (примерно 444-356 до н.э.). Он подчеркивал, что для человека познание себя – дело первостепенной важности. В процессе него человек узнает свои способности, наблюдая над собой, выявляет какими он обладает качествами, свои слабости.

«Кто не знает своих слабостей, не знает себя». Сократ подчеркивал: «Знание себя дает людям очень много благ, а заблуждение относительно себя – очень много несчастий. Кто знает себя, тот знает, что для него полезно, и распознает, что он может и чего он не может. Занимаясь тем, что знает, он удовлетворяет свои нужды и живет счастливо, а не берясь за то, чего не знает, не делает ошибок и избегает несчастий. Благодаря этому он может определить ценность также и других людей...» [5, с. 158].

Анализ представленного существа позволяет выделить в нем, что познание себя дает возможность человеку:

- овладеть искусством самопознания;

- знать себя, свои возможности, сильные и слабые стороны, что позволяет человеку, управлять собой при принятии решений, наиболее полно реализовать себя в жизни и предупредить от действий, которые могут сказаться на его авторитете, способности добиться результата, а также видеть перспективы самосовершенствования;

- познавать других людей их возможности, сильные и слабые стороны, что исключительно важно в процессе взаимодействия, но главное при совместной деятельности и при организации какой-либо деятельности.

Для самопознания необходимо **самоосознание его важности**. До этого студенту необходимо дойти самому, почувствовать особую нужду в самопознании, самоизучении. По существу начинается **первый этап самовоспитания**. В этом случае возникает новая проблема: что изучать в себе? Студенту, несомненно, поможет знание Государственного образовательного стандарта, где излагаются требования к профессиональной подготовленности педагога и совет наставника.

Изучение литературы и личный опыт свидетельствуют о том, что к общим базовым качествам личности педагога относятся: нравственность в поведении и поступках; образованность (подготовленность как преподавателя); культура внешнего вида и общения (интеллигентность – как проявление внутренней культуры); разносторонность знаний (эрудиция) и другие. В курсе «Введение в специальность» студентам излагаются требования, предъявляемые к личности преподавателя, обращают внимание на необходимость развития профессионально-важных качеств педагога (педагогическую наблюдательность, педагогическое воображение, педагогический такт и др.) даются рекомендации по их формированию и развитию.

Самоизучение, самопознание позволяют студенту провести самодиагностику и **принять решение** для себя: будет ли он заниматься самовоспитанием или нет. При положительном решении завершается **первый этап самовоспитания** – у студента возникает следующая проблема: что формировать, развивать и как это делать? Для этого нужны специальные знания и требуется дальнейшее изучение специальной литературы. На данном подэтапе могут быть полезны советы компетентного человека, преподавателя. Здесь же происходит дальнейшее предметное (в тех областях, которые в первую очередь интересуют студента) изучение возможностей человека и путей их самореализации в интересах самосовершенствования.

Познание себя, своих возможностей, соотнесенные их с требованиями к выпускнику, позволяет студенту достаточно компетентно провести самопрогнозирование, т.е. определить к чему он может стремиться и как этого можно добиться путем самосовершенствования. Необходимо учесть, что на данном этапе определяются перспективные и ближайшие цели, задачи самовоспитания и пути их решения.

Он определяет: цели, задачи, этапы работы и сроки – что необходимо делать, чтобы добиться достижения планируемого – **второй этап самовоспитания**. Цели и задачи самовоспитания должны быть реальными и доступными. Они подразделяются на ближние, средние и дальние. Предметом особого внимания должны быть ближайшие цели, они позволяют получить опыт работы по самосовершенствованию, сформировать уверенность в работе над собой и в последующем скорректировать средние и дальние перспективы. Практика работы со студентами убедительно свидетельствует, что слишком примитивные цели превращают идею самосовершенствования в игру, которая быстро надоедает, а слишком высокие, достичь которые бывает очень сложно, вызывают разочарование и потери смысла. Достижение целей в работе над собой формирует уверенность в своих силах, опыт, показывает перспективы, что способствует формированию конструктивной работы над собой по самосовершенствованию.

На основании целей и задач разрабатываются программа и план работы над собой (чаще – только план) – **третий этап самовоспитания**. Они составляются на определенные периоды жизни (перспективные планы): на год, семестр, месяц, и уточняются на неделю, день (текущий план). В них, как правило, отражаются: по каким направлениям студент предполагает работать над собой; какие качества личности он будет развивать и совершенствовать; какие недостатки устранять (изживать); посредством чего планируется практически осуществить намеченное (что именно планирует делать для достижения намеченного); примерные сроки выполнения.

На этом этапе, начинается разработка необходимых саморекомендаций, которые могут помочь студенту обеспечить достижение определенных целей самовоспитания. Эти рекомендации в последствие будут уточняться, корректироваться и дополняться. Со временем они становятся основой саморегламентации и самоуправления человека, его качественной характеристикой. К таким рекомендациям, например, можно отнести **личные правила (принципы) поведения**. В жизни каждого человека, на основе личного опыта, складываются свои правила и/или принципы, которые становятся для него нормой. Они определяют наиболее характерные проявления человека в его отношениях, манере общения, поведения, деятельности в различных условиях обстановки.

У каждого студента, как свидетельствует жизненный и педагогический опыт, тоже есть такие правила (принципы), которые находят отражение в его повседневном поведении, общении, отношении, деятельности. Важно выделить их, изложить на бумаге, проанализировать, уточнить, что-то вычеркнуть и чем-то дополнить. В последующем чрезвычайно важно повседневно придерживаться их, анализировать свои действия и поступки, сравнивая с ними, добиваться превращения их в определенную норму личного поведения.

С такими правилами можно познакомиться по дневникам многих выдающихся людей прошлого. Приведу один из примеров личных правил выдающегося польского педагога-гуманиста, писателя, врача и общественного деятеля Януша Корчака (1878-1942):

«А вот мои проверенные на опыте правила:

1. Если трудно, исправляйся не сразу, а постепенно.
2. Выбирай для начала лишь один, самый легкий недостаток и прежде всего кончай с ним.
3. Не падай духом, если долго нет улучшения или даже есть ухудшение.
4. Не ставь слишком легких условий, но такие, чтобы ты мог выиграть.
5. Не слишком радуйся, если сразу отучишься – избавиться от приобретенных недостатков легко, а от врожденных трудно.

Делая то, что не любишь, и не делая того, к чему привык, ты закаляешь волю. А это самое главное. Стань хозяином своих рук, ног, языка, мыслей...» [4, с. 388]

Определяя личные правила, следует помнить рекомендацию мыслителей Древней Греции, которые учили в работе над собой «ничего сверх меры» [6, т. 1, с. 455]. Всякая деятельность должна планироваться с учетом личных возможностей студента. При этом важно не допускать надрыва и слабой нагрузки возможностей, что способствует их наиболее полному проявлению и развитию. Чувство меры выступает определенным критерием уровня напряженности работы студента над собой.

Изложенные правила являются важным средством самовоспитания студента: самоизучения, самоконтроля, самоуправления и т.д.

Следующий этап самовоспитания – **непосредственная работа студента над собой** по самовоспитанию, формированию новых, совершенствованию и развитию положительных и устранению (изжитию) отрицательных качеств личности и привычек.

В литературе сложились определенные методы *работы студента над собой*. О некоторых из них уже речь выше в соответствии с потребностями текста. Наиболее важными из них следует выделить следующие:

Самообязательство – это сознательное обязывание себя заниматься самовоспитанием, руководствоваться определенными (выработанными для себя) правилами (принципами), обеспечить достижение, стоящих перед студентом (поставленных перед собой) целей. Непосредственно с ним связано *самонапоминание*. Раз взял на себя обязательство, то надо его неукоснительно выполнять! Самонапоминание выступает и средством самовнушения: раз надо, раз определил себе, что надо делать, то необходимо выполнить.

Самоорганизация состоит в личной организации своего поведения и деятельности в соответствии с выработанными правилами. Главное здесь заключается в умении студента управлять собой, продумывать последовательность и необходимые условия обеспечения качества деятельности и добиваться осуществления поставленной цели, реализацией личных правил (принципов).

Самовнушение – это осознанное управление собой, своими чувствами и действиями, своим состоянием. Умение произвольно владеть собой, приказывать себе имеет исключительно большое значение для педагога. Такое умение вырабатывается посредством тренировок. Ими можно овладеть каждому, кто занимается. Педагогическая практика убедительно подтверждает важность самоуправления. Оно позволяет сдерживать себя в неблагоприятной ситуации, не допускать необдуманных действий, сохранять бодрость духа в кризисных педагогических ситуациях. В этом особая роль принадлежит самовнушению.

К самопринуждению в процессе самовоспитания прибегают тогда, когда требуется устоять перед

соблазном, удержаться от какого-либо вредного влияния, а также проявлению самодисциплины: «сказал (обещал) – надо выполнить». Оно требует развитости волевых качеств и способствует их развитию. Происходит мобилизация своих сил на принуждение себя к действию. Важным условием самопринуждения является высокая требовательность человека к самому себе. Самопринуждение может выступать в форме *самоприказа, самоограничения, самозапрещения* и др.

Положительно может сказываться на самовоспитании **самопоощрение**. Суть его заключается в том, что человек ставит себя в условия: если я сделаю (добьюсь определенного уровня в деятельности), то ... (каждый сам определяет, что для него может быть поощрением: театр, кино, книга, конфета, какая-либо игра и пр.).

Работа над собой требует повседневного **самоконтроля, самонаблюдения** над собственной деятельностью, ее текущей результативностью, рефлексии и самокорректирования. Под **рефлексией** (от позднелатинского *reflexio* – обращение назад) понимается самонаблюдение, самопознание, осмысление той динамики, которая происходит в самом человеке.

Самоконтроль, самонаблюдение осуществляются в процессе работы студента над собой. При этом они могут выступать в двух видах: непреднамеренные, происходящие самопроизвольно, и преднамеренные, осуществляемые в соответствии с поставленной целью. В начальный период самовоспитания на первый план выступает преднамеренный самоконтроль, самонаблюдение. Человек сам заставляет себя контролировать, что и как он делает, анализировать свою деятельность и ее результативность. В соответствии с получаемыми данными, в зависимости от того, удовлетворяют они этого человека или нет, он вносит коррективы в сам процесс своей деятельности, определяет перспективы на будущее. Постоянно присутствуя в процессе деятельности человека, они (самоконтроль, самонаблюдение) постепенно превращаются в непреднамеренные, становятся для него нормой.

Самокритика является действенным средством, если она используется разумно и при этом *не теряется чувство меры*. Здоровая самокритика – одна из положительных черт характера, позволяющая студенту быть скромным, не зазнаваться, не успокаиваться на достигнутом результате, внимательно относиться к критическим замечаниям товарищей.

В самовоспитании важен также **самоотчет** о проделанной работе над собой. Наибольший эффект он дает, когда выработана определенная система, состоящая из ежедневных, ежемесячных самоотчетов, а также самоотчетов за конкретные этапы самовоспитания.

Самоотчет сопровождается анализом результатов работы студентов над собой, что объединяет его с **заключительным этапом самовоспитания**, который можно назвать **результативным**. Он определяет, что удалось и что не удалось в реализации намеченного. На этом этапе происходит самодиагностика, критический анализ достигнутого и принимается решение на дальнейшее самовоспитание, что является началом качественно нового цикла. Он является прямым продолжением предыдущего. Заключительный этап самовоспитания подводит итог работы студента над собой. Он же – начало первого этапа качественно нового уровня (цикла) самовоспитания, что делает процесс непрерывным.

Самовоспитание студентов проходит в определенной среде, которая стимулирует или тормозит процесс его протекания. Это прежде всего относится к нравственной обстановке в учебном коллективе, в котором находится данный студент, наличии положительного примера и пр.

Изучение особенностей самовоспитания студентов позволяет выделить в нем качественные характеристики такие, как: направленность, компетентность, активность, систематичность.

Направленность характеризует **цели** самовоспитания. Среди них особое место занимают те, которые способствуют формированию и развитию профессионально важных качеств, всестороннему развитию личности.

Компетентность – студента со стороны того, насколько он *грамотно, со знанием дела* организует и осуществляет работу по самосовершенствованию. В ней проявляется подготовленность студента к осуществлению задуманного им в работе над собой. Она может формироваться у него посредством метода «проб и ошибок», либо овладением научно обоснованными методиками, описанными в учебных пособиях или рекомендованных методически подготовленными людьми. От компетентности, в значительной степени, зависит способность студента достигать значимого результата при реализации целей самовоспитания. По уровню ее проявления в самовоспитании можно выделять студентов, имеющих общую эрудицию – на уровне знаний о методах самовоспитания, владеющих основами самовоспитания, обладающими искусством в работе над собой по достижению целей самовоспитания.

Активность во многом определяет **интенсивность в целенаправленной работе** студента над собой. Она сказывается на эффективности его самостоятельной работы. Один человек может ставить перед собой высокие общественно важные цели, но при этом проявляет пассивность и не достигает их. Другой – больше говорит о недостатках, но мало проявляет конкретности в деятельности по их устранению.

Третий – постоянно, целенаправленно и интенсивно работает над собой, добивается в этом конкретных результатов.

Систематичность свидетельствует о том, **в какой степени самовоспитание стало некоей системой, привычкой** постоянной самостоятельной работы студента над собой по самосовершенствованию или играет эпизодическую, случайную роль. В зависимости от отношения к самовоспитанию оно может быть частным (стремление добиться какой-либо цели), эпизодическим (от случая к случаю) или системным (студент постоянно работает над собой, для него это стало нормой повседневной жизни и деятельности).

Таким образом, направленность показывает над чем и для чего студент занимается самовоспитанием; компетентность – уровень владения им методами и методиками самосовершенствования; активность – энергичность в работе по достижению целей самовоспитания; системность – в какой степени работа студента над собой носит частный характер или является качественной характеристикой, нормой его отношения к себе, своим возможностям.

При позитивной (положительной) направленности, в зависимости от компетентности, активности и систематичности в отношении студентов к самовоспитанию среди них можно выделить группы, для которых характерны определенные **уровни** овладения им.

Начальный (эпизодический) – выражается в самостоятельной работе студента по отдельным вопросам в зависимости от обстановки или появившегося желания при активности, обеспечивающей достижение определенных положительных результатов. Компетентность для этих студентов часто определяется деятельностью методом проб и ошибок и характеризуется частной эрудицией (кое-что знает). Примером проявления студентом данного уровня может быть его решение и практическая деятельность, направленные на избавление от сложившейся отрицательной привычки, формирование (развитие) у себя отдельные волевые, нравственные или другие качества личности. Чаще всего именно такие задачи и ставят себе молодые люди. При отсутствии у них конкретных результатов в работе над собой речь, в лучшем случае, может идти о их желании, чем о самовоспитании.

Достижение студентом определенных положительных результатов в работе над собой свидетельствует о сформированности у него начального уровня самовоспитания. Именно от него следует желание дальше работать над собой. Постепенно у человека повышается компетентность до уровня общей эрудиции, владения некоторыми основами самовоспитания, он втягивается в работу над собой, получая удовлетворение достигнутыми положительными результатами и, таким образом, достигает следующего уровня.

Переходный – присущ человеку, который начинает планировать самовоспитание, ставит перед собой конкретные цели на более длительный период времени. Характерными особенностями этого уровня являются: сформированность у студентов определенных навыков самосовершенствования, владение ими основами самовоспитания; проявление достаточной активности, позволяющей достигать положительных результатов в работе. В то же время от студента требуется проявление воли для обеспечения настойчивости в работе над собой и достижении целей самовоспитания.

Системное самовоспитание – высший уровень самостоятельной работы студента над собой. Такой уровень свидетельствует о том, что самовоспитание превратилось у человека в привычку, сложившуюся систему самосовершенствования, которая дает положительные результаты. Он четко представляет к чему может стремиться и как этого добиться. Считается, что у студента на этом уровне сформировано индивидуальное искусство в работе над собой, постоянная требовательность к себе, своему самосовершенствованию и высокая целенаправленная активность в самосовершенствовании.

Самовоспитание человека носит исключительно индивидуальный характер. В основе его лежит развитие потребности к работе над собой. Это еще не деятельность, а лишь предпосылка к ней. Непосредственная работа, достижение результата, удовлетворение от самосовершенствования, способствуют развитию потребности в нем. Превращение самовоспитания в систему свидетельствует о том, что потребность в нем превратилась в побудительную силу. Позитивной побудительной силой в самовоспитании человека выступает нравственный идеал. Он позволяет утвердить студента в мысли о благородности достижения целей самосовершенствования. В начале – это может быть реальный пример. Он стимулирует у студента самооценку, самоанализ, сравнение, помогает увидеть свои недостатки, определить цель, к чему стремиться и способствует мобилизации внутренних усилий на самосовершенствование по ее достижению.

Некоторые студенты, не занимающиеся самовоспитанием, одной из причин этого они видят в большой загруженности, отсутствии времени и условий для работы над собой. Практика убедительно показывает, что для работы над собой по формированию и развитию многих волевых и других качеств (ответственности, организованности, целеустремленности, решительности и др.), как правило, не требуется специального времени. Практическая реализация этого достигается посредством постоянного целенаправленного самоконтроля, самовнушения, самоубеждения и других методов. Однако развитие профес-

сиональных, физических качеств, расширение кругозора, а также некоторых волевых качеств требует специальных условий и времени.

Таковы наиболее важные основы самопознания и самовоспитания студентов педагогического вуза.

1 Антология педагогической мысли России XVIII в. / сост. И.А. Соловков. - М.: Педагогика, 1985. - С. 203-210.

2 Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1982.

3 Калабин А.С. Педагогические размышления: сб. / сост. и ред. Л.В. Мардахаев. - М.: Изд-во: РГСУ, 2014.

4 Корчак Я. Избранные педагогические произведения. - М.: Педагогика, 1979.

5 Ксенофонт. Сократические сочинения. - СПб.: Изд-во АО «Комплект», 1993.

6 Платон. Собрание сочинений в 4-х т.: Т.1. - М.: Мысль, 1990.

7 Толстой Л.Н. Собрание сочинений: В 22 т. - Т. 19-21. - М.: Худож. лит., 1984, 1985.

Summary

the article reveals the concept of self-education of future teachers; place of self-knowledge of the student in self-education; the necessity of self-knowledge and its functions; understanding of self-education as a holistic phenomenon; the main stages of development of the student and their characteristics; the relationship of the stages of training; methods of training; difficulties in self-education and advice to the student of pedagogical University.

Keywords: self-knowledge, self-education, an example in self-education, the goal in self-education, improveservice, sameprocedure, methods of self-education

ӘОЖ 370.15

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

Ш.Б. Оразов – п.ғ.д., профессор,

Р.Е. Бердимуратова – аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Дене тәрбиесі сабағындағы сауықтыру, білімдік, тәрбиелік міндеттерімен қатар, педагог кәсіби жұмысын атқарып қоймай, оқушылардың рухани жеке тұлғасын қалыптастыруды жүзеге асыруы керек.

Дене тәрбиесін жүзеге асыруды сабақтастыру, біздің көзқарасымыз бойынша, дене тәрбиесі әдіснамасын студенттер мен оқушылардың білім алу қызметінің мазмұнындай етіп ашу бағытында жүзеге асырылуы тиіс. Бұл дене тәрбиесі мазмұны бойынша білім беруді жүзеге асыруда дұрыс меңгеруге ықпал жасайтын дене тәрбиесі әдістері мен технологияларына, оларда логикалық түрде құру, ұйымдастыру тәсілдеріне ерекше көңіл бөлінуі қажеттігін көрсетеді.

Студенттерге педагогикалық-психологиялық білім беруде студенттердің педагогикалық мәдениетінің қалыптасуы, дене тәрбиесі жүйесінде – дене мәдениетінің қалыптасуы, жалпы мәдени білім беру жүйесінде – жалпы мәдениеттің дамуы сипатталды. Осыған байланысты дене тәрбиесі жүйесін жоғары педагогикалық білім беру жүйесінің ішкі жүйелерімен үйлестіру, студенттерге дене мәдениетін қалыптастырудан, жалпы бағдарлы мақсаттарын анықтаудан тұруы қажеттігі дәлелденді.

Оқытушы нақты ақпаратты беруші, оны студенттердің меңгеруін ұйымдастырушы және соның нәтижесін бағалаушы позициясын ұстаушы адам ретінде болмауы керек, қайта студентке көмектесетін, өзінің білім беру қызметінің субъектісі болуы керек. Ол үшін оқытушы талдауға тиісті бағдарламаны меңгерудегі және бағдарламаны оқуда студенттердің өздері қабылдауына кеңесші, сарапшы болуы тиіс.

Дене тәрбиесі білім беру оқыту арқылы сабақ үстінде сан түрлі әдістерді қолдану арқылы іске асады. Болашақ мұғалімді оқыту әдісі арқылы білімді берік, сапалы игеруіне, іскерлікті меңгеруіне жол ашылады. Жоғары оқу орындары – үздіксіз білім берудің негізгі буыны. Үздіксіз білім беру жүйесі үш негізгі кезеңдердің бірлігін қамтамасыз етуден тұрады: мамандыққа дейінгі немесе жоғары оқу орнына дейінгі кезең, базалық кәсіптік білім беру кезеңі немесе жоғары оқу орындарынан кейінгі кезең болып табылады. Маман немесе болашақ мұғалімдерді дайындаудың бұл кезеңдері бір-бірімен өзара тығыз байланыста іске асады. Жоғары оқу орнына дейінгі даярлық кезеңінде оқу орындарының алдында тұрған негізгі міндет – қабілетті жастарды ерте анықтау және оларды оқыту болып табылады.

Ежелгі дәуірден-ақ ағартушылар әрдайым жастардың жан-жақты дамып отыруы қажеттігін атап көрсетті. Олар қандай да бір қасиетті артық бағалап, шамадан тыс көңіл аудару жеке тұлғалық үйлесімді дамытуға бет бұруға нұқсан келтіретінін түсінгендіктен, тән және жан тәрбиесін бөле-жара қарамаған.

Студент жастардың оқу-еңбек іс-әрекеті ақыл-ой жұмысына қабілеттілігі секілді жетекші пікірмен сипатталатындықтан, оның негізгі факторлары:

- физиологиялық жағдайы: денсаулығы, тамақтануы, ұйқысы, жалпы жүктемесі, рекреациясы;
- сезім мүшелері арқылы ағзаға әсердің физикалық жай-күйі: шу, ауа температурасы, жарық, экология;
- психологиясы: ынтасы, көңіл-күйі, өзін сезінуі және т.б. болып табылады;

- жеке тұлғалық қасиеттерінің типологиясы: шыдамдылық, ұқыптылық, ұстамдылық және т.б. [1].

Студенттердің жоғарғы оқу қабырғасында таңдаған өмір бейнесі оның негізгі оқу-тәрбие іс-әрекетімен – жеке тұлғалық қырын қалыптастыруға тікелей қатысты ақыл-ой жұмысына қабілетімен тығыз байланысты.

Әрине, жоғарғы оқу орны ортасына бейімделу ерік-күш шешімі мен іс-әрекетін талап етеді. “Өзін-өзі басқару” немесе “аутогендік менеджмент” секілді терминдер тек сән үшін емес, мақсат қою, өз іс-әрекетін жоспарлау, уақытын бөлу және т.б. ұғымдардан тұратын ерік-күш үшін қолданылады, бұл өз кезегінде, өмір салтының өзгеруімен, өзін салауатты өмір салтына бейімдеумен байланысты.

Студенттермен әңгімелесуі кезінде мынадай сұрақтар қойылды:

1. Сіз өзіңізді мейлінше ерік-жігері күшті адаммын ба деп есептейсіз бе?
2. Мақсаттарыңыз объективті ме, шындыққа жақын ба, басымдылықтар дұрыс таңдалынды ма?
3. Сіз өзіңізді қайта өзгерте аламын деп ойлайсыз ба?

Әңгімелесу қорытындысы бойынша, студент жастардың оқуы мен өмірі дұрыс ұйымдастырылмайды. Семестр бойына күніне 6-9 сағат, сессия уақытында 10-12 сағат бос болмайды; нәтижесінде адам организмде шаршау пайда болады, студент емтихан сессиясының жиі жүктемесінен құтылып, каникул уақытында өз күшін қайта толықтырмастан (мысалы, материалдық жағдайының жетіспеушілігінен), үнемі ұйқысы қанбай, шаршау, жұмыс жасауға белсенділігі төмен жағдайда жүреді. Әсіресе, жүйкенің эмоциональдық күйзелісі кезеңдерінде оқу материалын игеруге байланысты компенсаторлық және реабилитациялық жүйелер өз міндеттерін атқара алмайды [2].

Жоғары оқу орындарының жағдайы мен ерекшеліктеріне бейімделу проблемасын – жоғары оқу орнының өзекті проблемалары қатарына жатқызған дұрыс.

Әрбір жоғары оқу орны тек қана өзіне тән көп компонентті ерекшелікке – жеке тұлғалық, азаматтық, кәсіптік қасиеттердің дамуы мен қалыптасуына әр түрлі әсер ететін жоспарлар түріне, жоғары оқу орны ортасына ие: педагогикалық ұжымның шеберлік деңгейінен жоғары оқу орны ортасының негізгі компоненті – жоғары оқу орны дене мәдениетіне дейін. Бұл жерде дене мәдениетінің, спорт пен туризмнің кешегі мектеп оқушыларын жоғары оқу орындарының алғашқы уақытта “жұмсақ” болып көрінетін оқу формалары мен түрлеріне бейімдеуі өте маңызды.

Бүгінгі студент – ертеңгі басқарушы – денсаулығының төмен болуы, жұмысқа қабілеттілігінің нашар болуы, өзіне тапсырылған ұжымды ұйымдастыра және мақсатқа бағыттап алмауы туындайды.

Еңбек іс-әрекетіне кәсіби дайындық үлгі, эталон, кәсіби мұрат негізінде болашақ маманның белгілі бір жеке тұлғалық қасиеттерін дамыту мен жетілдіруден тұрады. Бұдан дене мәдениетінің құндылықтары да көрініс табады: денсаулық, соматикалық кескін, қызметтік жай-күйі, психофизиологиялық қабілеттері және жоғары әлеуметтік қайтару мүмкіндігіне, кәсіби сенімділік пен қабілетке ие болуы тиіс.

Жоғары оқу орындарында дене мәдениеті жалпы мәдениеттің бөлшегі бола отырып, оқу пәні ретінде және жеке тұлғаны дамытудың, студенттің кәсіби даярлығының, оның өмір іс-әрекеттерін үйлестірудің компоненті болып қарастырылады. Адамзат баласының барлық дамуы мен қалыптасуы бойына интеллектің дене және рухани күшінің гармониялық үйлесімі жоғары бағаланады.

Әрине, біздің қазіргі өміріміз, әлеуметік-экономикалық базамыз, материалдық қамтамасыз етілуіміз әлеуметтік нәтижелерді ақтай алмайды, дегенмен қазіргі бар нәрсе студент жастардың дене мәдениеті құралдарын кеңінен қолдануына жетеді [3].

Қазіргі бірінші курс студенттерінің 55-75%-ның денсаулық жағдайлары көңіл толарлықтай емес. Осыған байланысты дене тәрбиесі кафедрасы студенттердің денсаулық жағдайын бақылау мен оның салдарын анықтау, шешу міндеттері анықталады. Бұл студент жастардың денсаулығына қатысты жағдай, қозғалыс белсенділігінің мақсатқа бағытталған формалары мен түрлерін қолдану бойынша, мысалы эпидемия, пандемия кезеңдерінде міндетті егілу инелерін алу тәрізді шаралар бойынша байсалды шешім қабылдауды талап етеді. Дене тәрбиесі, спорт бойынша оқу және оқу-жаттықтыру процестерінің маңызды міндеті тек дене мәдениеті құралдарын пайдалану дағдысы мен меңгеруден тұрмайды, ол осы құралдарды болашақта кеңінен қолдану, өз мәнерін қалыптастыруға ынталандыру, өмір салтын жетілдіру, социумның жеке “мені” болып табылады.

Бұдан білім жоспарының міндеті шығады: теориялық және әдістемелік-практикалық сабақтар, тек дене дайындығын емес, теориялық білім негіздерін дамытушы және емдеуші кешендер мен жаттығуларды өз бетінше құрастыра және пайдалана алуын қатаң бақылау.

Ескеретін мәселе мектептегі оқу үрдісі мен жоғары оқу орнындағы оқытудан ерекшеліктеріне сәйкес, бірінші курс студентіне жоғары оқу орнындағы оқудың жаңа жағдайы мен ерекшеліктеріне бейімделу технологиясын меңгеру де өмірлік әрі кәсіби маңызды. Бірқатар педагог-ғалымдардың зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бейімделу кезеңі, өкінішке орай, бір жылға созылмайды. Бұл процесс созылу мерзімі

бойынша бұрынғы талапкерлердің 7-12%-нан көрінеді. Егер студент қарым-қатынас жасаудан қорықпаса спортпен шұғылдана, қоғамдық жұмысқа араласса, жоғары жауапкершілік деңгейіне ие кез-келген іс-әрекетпен айналысса, соның бейімделу кезеңі анағұрлым қысқа болады.

Көп жылдық тәжірибені талдау және әр түрлі жоғары оқу орындарының іс-тәжірибені жинақтап қорыту, бізге студенттердің бейімделу кезеңін қысқартуға әсер ететін факторларды төмендегідей етіп бөліп қарастыруға мүмкіндік берді:

- дене мәдениетінің белсенді құралдары, спорттық ойын түрлері, туризм, альпенизм, спорттық бағыттау, құзға өрмелеу және мақсатқа бағытталған физикалық жұмыстар түрлері, әсіресе табиғат ортасында болу жағдайларымен байланысты жаттығулар;

- студенттерді жалпы сауықтыру-спорттық, ойын-сауық шараларына тек қатысушы есебінде емес, ұйымдастырушы және жауапты маман ретінде тартуды ұсыну;

- салауатты өмір салтын қалыптастыру және болашақ мамандығының ерекшелігімен байланыстырып насихаттау [4].

Біздің ойымызша, оқу кезеңінің 3-5 жылына жоспарланған және талқылаудан өткен ұсыныстарды қолданған дұрыс; өзін-өзі жетілдіру бағдарламасының негізгі ережелері денсаулықты нығайтуға бағытталуы тиіс.

Денсаулыққа тікелей қатысы бар, өз “менін” жетілдірудің негізгі бағыттары болып табылады:

- ағза мен биоритмнің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу кезеңі жағдайында еңбек, демалыс, ұйқы режимдерін дұрыс пайдалану;

- дене жетілуі және денсаулықты нығайту үшін дене мәдениеті мен спорт құралдарын дұрыс қолдану;

- өз денесін, ағзасын, көңіл-күйі мен сезімін басқарудың қабілеттері мен дағдыларына үйрену;

- шынығу негіздерін меңгеру мен дұрыс тамақтануды қабылдауға үйрету [5].

Әрине, бағдарламаны орындаудың қорытындысы өмірге қажетті білімдер, сапалар, қабілеттер, дағдылар жиынынан тұрады. Мұның бәрі адамның оның ішінде кәсіби маманның жеке тұлғасын қалыптастыруда маңызды болып табылады.

Болашақ мұғалімдердің дене мәдениеті мен спорт құралдары арқылы *кәсіби маңызды психикалық қасиеттерді* қалыптастырудың маңызы зор.

Зейіннің жекелеген қасиеттері арнайы ерекшеліктерге ие, осыған байланысты оларды қалыптастыру және жетілдіру барысында әр түрлі педагогикалық әдіс-тәсілдер қолданылады.

Зейіннің көлемі мен таралымы өзінің психофизиологиялық құрылымы бойынша жоғары жұмыс қарқыны жағдайында бірнеше іс-әрекеттерді бірізділікте орындау дағдысы түрінде қалыптасады. Сонымен қатар көретін объектілер мен құбылыстар саны, олардың арасындағы ара қашықтық және қабылдау темпі үнемі өсіп отырады.

Зейін дене тәрбиесі процесінде бірнеше жолмен қалыптасады:

- қайта аудару “бағыты” мен техникасын алдын-ала меңгеру ережелерімен бір объектіден екінші объектіге зейін қою арқылы;

- қосымша объектілерден анағұрлым маңыздысын бөліп алу жаттығулары арқылы;

- зейіннің бір объектіден екінші объектіге тез аударылу жылдамдығына жаттығу арқылы.

Зейіннің тұрақтылығы ерік-күш қасиеттерін қалыптастырумен және белгілі бір физиологиялық өлшемі, әсіресе көз анализаторының төзімділігін жаттықтыру жолымен қамтамасыз етіледі. Зейіннің сапалы болуы үшін гимнастикалық және сапта тұру жаттығуларының мүмкіндігі үлкен.

1 Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения. В 3-х томах. Т.1. – М.: Педагогика, 1979. – 560 с.

2 Құлназаров А., Тайжанов С. «Дене тәрбиесі». Оқыту әдістемесі. – Алматы: Атамұра, 2002. – 80 б.

3 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 106 б.

4 Қожахметова К.Ж., Мұхамбетова С.Қ. Педагогика және психология. – Алматы, 2005. – 88 б.

5 Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы: Ғылым, 1998. – С. 24-38.

Резюме

На занятиях физической культуры наряду с оздоровительными, образовательными, воспитательными задачами педагог должен выполнять не только профессиональную работу, но также он должен формировать и нравственные, и духовные качества школьников.

Нужно внедрить содержание методики студентов и учащихся в обучении, по нашему взгляду, и на физическую культуру.

Нужно уделять большое внимание на организацию методов, методы и технологии, на логическое составление их в освоении знаний по содержанию физической культуры.

Охарактеризована развития всеобщей культуры в системе всеобщего культурного образования, формирования физической культуры, в системе физической культуры, формирование педагогической культуры студентов в психолого-педагогическом образовании студентов.

В связи с этим возникла необходимость доказательства о взаимосвязи внутренних систем высшего педагогического образования физической культуры, формирования физической культуры студентов, определение задач всеобщей профориентации.

Преподаватель должен быть для студентов помощником и субъектом образовательных услуг, а не быть только в позиции человека, т.е. конкретного информатора, организатора в обучении и оценщика результатов знаний.

Преподаватель должен быть советником и аналитиком для студентов при анализе необходимой программы обучения, освоения и применения. На занятиях методики преподавания физической культуры осуществляются различные методы обучения. По методике обучения будущих учителей осуществляется не только прочное образование, но качественное освоение деловых качеств будущих специалистов. Вузовское образование – это основное звено непрерывного образования. Непрерывное образование осуществляется в трех этапах: до получения специальности или довузовское образование, базовое профессиональное образование или послевузовское образование. Эти периоды подготовки специалиста и будущих учителей осуществляются в взаимосвязи друг с другом.

Раннее выявление талантливой молодежи и ее обучение является одной из задач подготовительных высших учебных заведений.

Summary

On physical training, along with health, education, educational tasks the teacher should not only perform professional work, but also it must generate and moral and spiritual qualities of school children.

It is necessary to implement the content of the methodology of students and trainees in training, in our view, and physical culture. It is necessary to pay great attention to the organization of methods, techniques and technologies, a logical drawing them in the development of knowledge on the content of physical culture. Characterized by the development of a universal culture in the system of public cultural education, formation of physical culture in the system of physical culture, the formation of pedagogical culture of students in the psychological and pedagogical education of students. Therefore, it became necessary to prove the relationship of internal systems of higher pedagogical education physical culture, formation of physical training of students, definition of the tasks of general career counseling.

The teacher should be an assistant for students and the subject of educational services, and not only be in the position of a person, so particular informant, the organizer of the training and knowledge of the results of the appraiser. The teacher should be an advisor and analyst for students in the analysis of the necessary training programs, development and application. In the classroom teaching methods of physical training has a range of teaching methods. On teaching future teachers carried out not only solid education, but the qualitative development of business skills of future specialists. The higher education is a basic unit of continuing education. Continuing education is carried out in three stages: to obtain a degree or pre-university education, basic vocational education or post-graduate education. These periods of training and future teachers carried out in relation to each other. Early detection of talented youth and education is one of the tasks of the preparatory high schools.

УДК 378:001.89-057

ВЛИЯНИЕ НАУЧНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ НА ПРОЦЕСС ПРИОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ К НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

О.Б. Боталова – к.п.н., доцент кафедры дошкольного и начального образования
Павлодарского государственного педагогического института

В статье автор анализирует возможное влияние личности научного руководителя, его компетентности на формирование мотивации научно-исследовательской деятельности у студентов в процессе обучения в вузе и, в итоге, на результаты их совместной работы. По мнению автора, именно процесс приобщения студентов к научной работе является залогом формирования и успешного развития научных школ. Для этого научный руководитель должен владеть информацией о типах мотивации научно-исследовательской деятельности студентов, уметь их определять и корректировать свое поведение.

Ключевые слова: научный руководитель, студент, мотивация, научно-исследовательская деятельность

В настоящее время в педагогической литературе, посвященной тематике проведения научного исследования, подготовке научной работы студентом или магистрантом, докторантом, в основном акцентируется внимание на технологической стороне научного руководства – инструктированию по поводу методологии проведения исследования, формальных и неформальных аспектов подготовки и оформления текста, а также, если речь идет о докторантах, представлению его в диссертационный совет. В этих публикациях (например, работы Т.Н. Алаевой, В.В. Кукушкиной, А.М. Новикова и др.), как правило, остаются в тени взаимоотношения научного руководителя и студента, магистранта, докторанта, а также анализ влияния этих взаимоотношений на эффективность выполнения научной работы и процесс формирования научно-исследовательских компетенций у него.

В данной статье мы попытались проанализировать потенциальное влияние личности научного руководителя, его компетентности на формирование мотивации научно-исследовательской деятельности у студента в процессе обучения в вузе и, в конечном итоге, на результаты их совместной научной деятель-

ности. Поскольку, мы полагаем, что залогом формирования и успешного развития научных школ является процесс приобщения студентов к коллективной научной работе [1].

В свете сказанного выше актуальным представляются работы, в которых представлены результаты эмпирического исследования типов мотивации научно-исследовательской деятельности студентов вуза. В них отмечается, что интерес к научно-исследовательской работе значительно выше у студентов старших курсов по сравнению со студентами младших курсов. Так, по результатам опроса, проведенного в Павлодарском государственном педагогическом институте, студенты старших курсов в полной мере осознают общественно-личностную значимость НИР: 58,3% четверокурсников считают, что необходимо искать новые пути повышения эффективности НИР в вузе; 75% четверокурсников считают, что больших успехов достигают те студенты, которые начинают заниматься НИР с первого курса; 58,3% четверокурсников видят необходимость в обновлении форм и видов НИР; 66,7% студентов выпускного курса считают, что привлечение студентов к серьезным исследованиям, их участие в научных конференциях разного уровня очень важно.

Т.В. Разина выделяет и подробно характеризует шесть типов мотивации научной деятельности: ситуативный, формально-символический, славы, службистский, ценностный и идентификационный. Как отмечает автор, для студентов первого курса характерны такие мотивационные факторы, как «идеалистический» (вера в абсолютную истинность получаемых в вузе знаний), службистский (обучение ради диплома), формально-символический (сознательность выбора, ориентация на престижность высшего образования) [2].

На втором курсе наблюдается некоторая противоречивость, которая характеризуется тем, что внутренняя мотивация к научной деятельности только начинает формироваться, а факторная структура сводится к двум факторам. На третьем курсе заканчивается формирование социального «Я», стабилизируется система ценностей и мотиваций: внутренняя мотивация научно-исследовательской деятельности преобладает над внешней. Факторная структура стабилизируется и остается неизменной на четвертом курсе [2].

Таким образом, результаты работы Т.В. Разиной подтверждают, что самые важные изменения в структуре научно-исследовательской деятельности происходят именно на втором курсе, хотя представления о научно-исследовательской деятельности у студентов младших курсов еще не совсем полные и верные. Тем более важно формирование представления о научно-исследовательской деятельности начиная с первого курса обучения.

По результатам поведенных исследований Т.В. Разина дает рекомендации по улучшению организации НИРС и формированию когнитивной базы – представлению студентов о науке, особенностях научной деятельности, выдающихся ученых и их роли в развитии общества. Они включают в себя формирование образа вуза как крупного научного центра, введение в качестве дисциплин по выбору курсов, формирующих системные представления о науке, и изменение традиционной роли научного руководителя.

Кроме того, как справедливо отмечается в некоторых работах, «уже сегодня имеются все условия для переноса процесса освоения принципов научно-исследовательской работы на более ранние этапы обучения в вуз, например, за счет изменения направленности курсовых работ. В последующем – на этапах подготовки диплома – необходим переход уже к анализу потенциала отрасли или конкретной проблематики данных собственных исследований» [3]. Это, в свою очередь, предполагает несколько иные квалификационные требования к профессорско-преподавательскому коллективу вуза в сфере подготовки студентов к научно-исследовательской работе.

Как известно, успешность любой деятельности зависит от системы «способности личности – условия деятельности» [3], то есть насколько бы развиты ни были способности обучающегося, возможности их применения, в первую очередь, определяются тем, насколько педагог, в нашем случае – научный руководитель, способен обеспечить процесс такого самовыражения.

В свою очередь система «способности – условия деятельности» может быть сведена к пяти мотивационным компонентам, предложенным в работе К.Уильямса: студент (способности деятельности), преподаватель, методы обучения, содержание обучения, образовательная среда (в совокупности – условия деятельности) [4]. Если говорить о научно-исследовательской деятельности, то эти компоненты реализуются в содержании таких понятий, как студент-исследователь, научный руководитель, когнитивные представления о науке, методы научного руководства и формирования представления о научно-исследовательской деятельности, научная среда.

Главным в научно-исследовательской деятельности, на наш взгляд, является фактор отношений научного руководителя и студента, так как успешная коммуникация влечет за собой повышение мотивации реципиентов и, следовательно, результативности научных исследований. В реализуемой ГОСО РК высшего образования модели выпускника преподавателю отводится иная роль. Если ранее его основной

функцией была передача знаний, то сегодня он становится наставником и коллегой по исследовательской деятельности, умеющим формировать отношение студентов к самостоятельной работе, управлять процессом формирования у студентов профессиональных навыков и работать со студентами индивидуально или в творческом коллективе [5].

Существует относительно небольшое количество исследований отечественных ученых, посвященных способам научного руководства и характеристике личности научного руководителя. В работах зарубежных авторов этот вопрос рассматривается более подробно и характеризуется такими понятиями, как тьюторство (tutoring), наставничество (supervising) или менторство (mentoring) [6, 7]. Авторы данных исследований подчеркивают, что характер взаимодействия научного руководителя и студента, основан на понятии прагматики коммуникации, то есть побуждающих коммуникацию мотивах. При этом доказывалось, что межличностный стиль общения, во-первых, зависит от второго участника коммуникации (студента), а во-вторых, меняется в зависимости от ситуации [6, с. 72].

Универсальными дескрипторами межличностного взаимодействия признаны две шкалы: «доминирование – подчинение» и «дружелюбие – агрессивность». На их основе выделяют следующие типы научного руководства: тип невмешательства, пастырский, договорный и режиссерский типы [6]. По другой классификации, количество типов научного руководства увеличивается до восьми: выделяют лидерский, помогающий (дружественный), понимающий, предоставляющий свободу и ответственность, неопределенный, недовольный, упрекающий, строгий [8]. При этом каждый из типов занимает свое место на двух осях координат: Схожесть/Близость мнений (с полюсами «оппозиция» – «кооперация») и Влияние (с полюсами «подчинение» – «доминирование»).

Не умаляя и не превознося достоинства того или иного типа поведения, которые в принципе являются идеализированными, можно говорить, что некоторые из них будут нести большую эмоциональную нагрузку и положительно влиять на продуктивность научно-исследовательской работы студентов, а другие, напротив, снижать ее. Поэтому, возможно, следует, с одной стороны, пропагандировать определенные типы научного руководства, с другой, повышать общую психолого-педагогическую грамотность научных руководителей.

Психолого-педагогическая компетентность является значимой составляющей общей профессиональной компетентности педагога, в том числе научного руководителя и научного консультанта. В широком смысле она предполагает умение адекватной самооценки, выбор правильного варианта поведения в той или иной ситуации и умение регулировать собственные состояния.

Безусловно, для научного руководителя важна профессиональная (отраслевая) компетентность, то есть компетентность в той области науки, которую он представляет. И этот вид компетенции, в ряде случаев, компенсирует недостаточную психолого-педагогическую компетентность. Например, можно назвать таких выдающихся ученых, как Н.Е. Жуковский, Л.Д. Ландау.

По мнению И.С. Якиманской, психолого-педагогическая компетентность – это совокупность знаний, умений и навыков по психологии, педагогике; четкость позиции в отношении роли психологии в профессиональной деятельности педагога; умение использовать педагогические знания в работе; уровень развития познавательных процессов, эмоционально-волевой сферы, черт характера, способность ориентироваться, оценивать психологическую ситуацию в отношениях с ребенком и коллективом детей и избирать рациональный способ общения [9].

Исследователи считают, что, несмотря на многоплановость данного выше определения, оно характеризует скорее психолого-педагогическую грамотность, а психолого-педагогическая компетентность «учитывает способности педагога принимать психологическую информацию, осмысливать ее, включать в мотивационно-личностный план, строить на ее основе систему отношений, принимать адекватные психологические решения» [10]. Кроме того, высшим уровнем развития психолого-педагогической компетентности считают психологическую культуру как развитый механизм личностной саморегуляции [10].

В психологических исследованиях рассматривается следующая структура психолого-педагогической компетентности:

- коммуникативная компетентность как способность общаться, обмениваться информацией и на этой основе устанавливать и поддерживать педагогически целесообразные отношения с участниками педагогического процесса;
- интеллектуальная компетентность как особый тип организации знаний, обеспечивающий возможность принятия эффективных решений в определенной предметной области деятельности, знания о психологическом развитии учащихся, их возрастных особенностях и умение это реализовать в педагогической практике;
- социально-психологическая компетентность, проявляющаяся в умении строить перспективные и организаторские планы самостоятельной и совместной деятельности (учебной, образовательной, воспита-

тельной, исследовательской, экспериментальной и т.д.); разрабатывать технологию; выбирать оптимальные методы и средства их реализации. Организовывать эффективную систему контроля, самоконтроля, обратной связи субъектами образования.

Выделяют также рефлексивный, эмоционально-чувственный и ценностно-смысловой компоненты психологической компетентности, при этом последний называют интегрирующим компонентом [10]. М.И. Лукьянова говорит о таких профессионально значимых качествах педагога, определяющих уровень развития психолого-педагогической компетентности, как рефлексивность, гибкость, эмпатичность и общительность [11].

Учелый подчеркивает, что психолого-педагогическая компетентность, во-первых, во многом зависит от личностных факторов (природных способностей, базового образования, ценностных ориентаций), а во-вторых, представляет собой динамическую компоненту в структуре личности педагога. При этом компетентность может совершенствоваться по мере роста профессионального стажа (в идеале), а может наблюдаться и обратный процесс, «когда преподаватель не учитывает изменившиеся требования социально-экономической ситуации, новый заказ на подготовку специалистов и продолжает действовать в соответствии с усвоенными ранее шаблонами деятельности» [11].

Особенно остро данная проблема стоит в технических вузах, т.к. преподаватели не имеют специальной психолого-педагогической подготовки и настороженно относятся к инновациям в сфере профессионально образования. Кроме того, наблюдается недооценка психологических, и прежде всего коммуникативных аспектов и, наоборот, повышенное внимание к внешней, технологической стороне учебно-воспитательно-го процесса со стороны преподавателей инженерных дисциплин [11].

Показатели и параметры психолого-педагогической компетентности можно измерить с помощью методик диагностики деятельности преподавателя и научного руководителя. Основными объектами педагогической диагностики следует назвать: педагогическую деятельность; активность как показатель профессионализма; мотивационные побуждения; деформации личности в процессе педагогической деятельности; социально-психологическую компетентность; коммуникативную компетентность; природные предпосылки педагогической профессии и др.

Таким образом, анализ потенциального влияния психолого-педагогической компетентности научного руководителя на формирование мотивации научно-исследовательской деятельности студентов показал, что для реализации результативной совместной деятельности данная компетентность научного руководителя должна включать:

1. Владение информацией о типах мотивации студентов к научно-исследовательской деятельности и их развитии при переходе на старшие курсы; возрастных особенностях студентов и их принадлежностью к тому или иному «поколению»; особенностях социального заказа на выпускников современного вуза; новых педагогических методиках и технологиях.

2. Умение с помощью методик педагогической диагностики определить свой тип поведения в качестве научного руководителя, его положение на шкале межличностного взаимодействия.

3. Готовность корректировать свое поведение посредством участия в специальных тренингах и курсах повышения квалификации либо при помощи саморефлексии и саморегуляции.

1 Боталова О.Б. Активная научная позиция будущих педагогов как основа непрерывного образования. – Павлодар, 2014.

2 Разина Т.В. Факторная структура мотивации научной деятельности студентов [Текст] /Т.В. Разина// Психология обучения. – №10. – 2011. – С. 88-99.

3 Корневский С.А. Научно-образовательный трансфер в системе совершенствования подготовки кадров в вузах физкультурного профиля [Текст] /С.А. Корневский// Теория и практика физической культуры. Научно-теоретический журнал - №12. – 2008. – Режим доступа: <http://lib.sportedu.ru/press/tpfk/2003N12/p17-22.htm>. -Дата обр. 15.01.2011 г.

4 Williams Kaylene C. Five key ingredients for improving student motivation [Текст] / Kaylene C. Williams, Caroline C. Williams // Research in Higher education Journal. – Vol.12, August, 2011. – Режим доступа: <http://www.aabri.com/rhej.html>. - Дата обр.: 10.11.2011 г.

5 Грибанькова А.А. Научное руководство аспирантами: социально-психологические аспекты [Текст] / А.А. Грибанькова // Высшее образование в России. – №7. – 2011. – С. 70-74.

6 Gatfield T. An investigation into PhD supervisory management styles: Development of a dynamic conceptual model and its managerial implications [Текст] / T.Gatfield // Journal of Higher Education Policy and Management. – 2013. – №27(3) – P. 311-325.

7 Fedynich La Vonne. Mentoring the successful graduate student of tomorrow [Текст] / La Vonne Fedynich, Steve F.Bain // Research in Higher education Journal. – Vol.12, August, 2011. – Режим доступа: <http://www.aabri.com/rhej.html>. -Дата обр.: 15.12.2011 г.

8 Mainhard T. A model for the supervisor-doctoral student relationship [Текст] / T.Mainhard, R. van der Rijst, J.van Tartwijk, T. Wubbels // Higher Education. – 2009. – №58 (3). – P. 359-373.

9 Якиманская И.С. Развивающее обучение [Текст] / И.С. Якиманская. – М., 1999. – 144 с.

10 Лазаренко И.А. Психологическая компетентность педагога как фактор профессионализации [Текст] / И.А. Лазаренко // Современные наукоемкие технологии. – 2009. – №1. – С. 67-68.

11 Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя. Диагностика развития [Текст] / М.И. Лукьянова. – М. – 2012.

Түйін

Автор мақалада ғылыми жетекшінің жеке тұлғасының, құзіреттілігінің студенттердің жоғары оқу орнында оқу үдерісі кезінде ғылыми-зерттеушілікке қызығушылықтарын қалыптастыруға, соның қорытындысында, олардың бірлескен жұмыстарының нәтижесіне ықпал ету мүмкіндіктерін талдайды. Автордың пікірінше, нақты осы студенттерді ғылыми жұмысқа қатыстыру үдерісі ғылыми мектептерді қалыптастыру мен сәтті дамытудың кепілі болып табылады. Бұл үшін ғылыми жетекші студенттердің ғылыми-зерттеушілік әрекеттеріне деген қызығушылықтарының типтері туралы ақпаратты біліп, оларды анықтай алуға және өзінің мінезін түзете білуі тиіс.

Тірек сөздер: ғылыми жетекші, студент, уәждеме, ғылыми-зерттеушілік әрекет

Summary

Abstract: In the article the author analyzes the potential impact of the personality of the supervisor, his competence in the motivation of the research activity of students in the learning process in the University and, ultimately, the results of their joint work. According to the author, the process of introducing students to scientific work is key to the formation and successful development of scientific schools. This supervisor must have information about the types of motivation research activities of students, to be able to define and adjust its behavior accordingly.

Key words: scientific supervisor, student, motivation, scientific research activities

УДК 316.6:504.75.05.(574.4)

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ЖҰРТШЫЛЫҒЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФОБИЯЛАРДЫҢ АДАМ ПСИХИКАСЫНА ӘСЕРІ

Ш.С. Сатиева – психол.ғ.к., профессор,

Н.Т. Айнамқұлова – 2 курс магистранты, Семей қаласы Шәкәрім ат. мемлекеттік университеті

Жастарды экологиялық білімі мен қоршаған ортаны қорғауға тәрбиелеу, жалпы тұлғаның ой өрісін дамытудағы психологиялық бағыттардың бірі болып саналады. Адам баласы табиғатпен етене өмір сүріп келеді. Табиғат бізді қоршаған орта, ол адам баласының санасынан тыс, өздігінен пайда болған дүние. Адам табиғатсыз өмір сүре алмайды. Ол адам баласының ғасырлар бойы адамның психологиялық жетілуі табиғат пен адамның әлеуметтік-психологиялық қалыптасуына ерекше ықпалдар әсер ете бастады. Бұл табиғаттың өз мүмкіндігін көрсете, адамның ішкі дүниесіне әсер ететін құбылыстар пайда болды.

Тірек сөздер: психика; фактор; жеке салмақ; биоэнергетика; тірі ағза; өмір сүру салты

Адам денсаулығы – бұл психикалық, физикалық және әлеуметтік жетістіктердің жағдайы. Ол тым өзгермелі, көптеген факторларға бағынады және солар арқылы анықталады. Бүкіл әлемдік денсаулық сақтау ұйымның деректері бойынша адам денсаулығы 8-10% медицинаға, 30% экологияға және 52-60% өмір сүру үлесіне байланысты. Әрбір фактордың жеке салмағы бар. Адам туа салысымен қиын биоэнергетикалық жүйе - өз өміріне ие болады. Көптеген жағдайда табиғат 7 сау және өмір сүруге қабілетті тірі ағзаны жаратады, ол оның өсуіне, дамуына, оның өмір сүруіне бейімдеп қамтамасыздандырылады. Бірақ адам денсаулығы көптеген факторлардың әсеріне бағынады және 8-10% медицинамен, 30-60% өмір сүру салтымен анықталады [1].

Экологиялық білімнің ғылыми-теориялық мәселелері бірқатар ғалымдардың (Э.Геккель, Ч.Дарвин, және т.б.) зерттеулерінде қарастырылады. Жеке тұлғаны тәрбиелеудің психологиялық аспектілеріне мән берген. Жалпы тұлғалық қорқыныш пен үрейленуге келетін болсақ, бұл қазіргі психология ғылымында

әлі толықтай зерттелмеген адамның ішкі құбылыстарының бірі [2]. Адамның табиғат пен қоғам дамуында алатын орнын, әрекетін ғылыми деректерге сүйене отырып баяндап, оның мәнін терең түсінуге болады. Сонымен, ғылыми зерттеулер мен әдебиеттерге, озық психологиялық тәжірибелерге жасаған талдау қарастырылып отырған проблеманың ғылыми тұрғыда негізделмегенін дәлелдейді [3; 4]. Демек, экологиялық тәрбие берудегі қоғамның сұранысы мен оның жүйелі түрде зерттелмегенін арасында; экологиялық фобиялардың адам психикасына әсерін білуді сабақтастықта жүргізу қажеттігі мен экологиялық тәрбие сабақтастығын қамтамасыздандыратын бірыңғай тұжырымдаманың және оны жүзеге асыруға байланысты оқу-әдістемелік кешеннің жеткіліксіздігі арасында *қарама-қайшылықтың* бар екені байқалады. Адам мен табиғаттың қарым-қатынасы жаңадан XX ғасырға аяқ басқан тарихи кезеңде аса маңызды көкейтесті, өзекті мәселелердің қатарына көтерілді. Адамның эмоциялық толғаныстарының ерекшеліктері негізінде зерттеу мәселесі психологиядағы теориялық және әртүрлі қолданыстық мәселелерді шешу өте маңызды. Бұл мәселенің маңыздылығы адамның мүмкін болатын табиғи апаттардағы қорқынышы мен мазасыздығын Шығыс-Қазақстан облысы жұртшылығына экологиялық фобиялардың қауіпті аумақта орналасқанына байланысты зерттеуге алынды. Осыған орай, Шығыс Қазақстан облысы жұртшылығына экологиялық фобиялардың адам психикасына әсері процесіндегі экологиялық тәрбие сабақтастығының әдістемесін жасап, оның тиімділігін эксперимент жүзінде дәлелдеуді негізге алып эксперимент жүргіздік.

Бақылау тобында айтарлықтай өзгеріс болған жоқ. Қалыптастыру экспериментінде студенттердің экологиялық білімдерін арттырудың үш деңгейдегі көріністері ескерілді. Ал, бұл деңгейлер теориялық зерттеулер мен проблема бойынша жүргізілген анықтаушы эксперимент нәтижесіне сүйеніп анықталды. Олар: Жоғарғы деңгей – жастардың бойында экологиялық білімдер жүйесі қалыптасқан, өз бетінше экологиялық проблемалар жөнінде ойын білдіріп, табиғат қорғауға деген құлшынысы жоғары болып, ортада қоғамға лайық іс-әрекет жасай біледі. Орта деңгей – экологиялық білімдері толық жүйелі қалыптаспаған, экологиялық проблемаларды шешуде оқытушының көмегіне сүйеніп, өз бетінше ойын толық білдіре алмайтын, табиғатты қорғауға құлшынысы орташа, экологиялық мәселелер бойынша қоғамға лайық іс-әрекетті жоғары емес. Төменгі деңгей – экологиялық білімі төмен, экологиялық проблемаларды шешуде оқытушы көмегіне сүйенеді, табиғатты сақтап қорғау туралы талпынысы төмен, экологиялық проблемалардағы қоғамға лайық іс-әрекетті талапқа сай емес.

Интроспекция жаттығуларын пайдалану арқылы экологиялық фобияларды жоюға болады [5]. Ол үшін экологиялық фобиялар мен жағдайлар күнделігі толтырылады. Күнделік мынадай үлгіде болады.

Кесте-1. Экологиялық фобияларды жою күнделігі

Стрессор	Реакциялар		Экологиялық фобияларға бейімделу жолдары	Экологиялық фобияларға бейімделудің тиімді жолдары
	Физиологиялық	Психологиялық		
Қалыпты				
А				
Б				
Ерекше				
А				
Б				
Қолданылатын релаксация техникасы			Техника эффект	
1				
2				
3				

Түйсінулер

Дене түйсінулері	Психикалық түйсінулер

Күнделікті жүргізу тәртібі:

- Бүгінгі күн стресі: А. Қалыпты стресс (жиі алаңдаушылық); Б. Сирек алаңдау стресі
- Пайда болатын стресске реакция
- оА. Физиологиялық реакция (қорқыныш, үрей, алаңдау, қобалжу т.б.)
- Стресске бейімделу жолдары
- Бейімделудің тиімді жолдары
- Бүгін пайдаланған релаксация әдісі
- Релаксация әдісінің нәтижелілігі

- Күні бойғы сезінулер
- А. Дене сезінулері (бас ауруы, асқазан ауруы, арқаның, мойын бұлшық етінің ашуы т.б.)
- Б. Психикалық сезінулер (аландаушылық, өз-өзіне сенімсіз болу т.б.)

Осы күнделікті үш жұма үзбей толтырса, жүйелі пайдаланса, экологиялық фобиялардың пайда болуын, оның тұрақты ерекшелігін қорытындылауға болады. Осы арқылы экологиялық фобиялар реакциясын тоқтатуға болады. Осыдан кейін мынандай он жеті сұраққа жауап тыңдалады:

- Қандай стресс сізде жиі байқалады?
- Бұл стресс-факторлардың әсерін одан әрі қолдаңғыңыз келе ме?
- Жоқ болатын болса, қай стрестің алдын алуға болады?
- Сіздің организмнің стресске қалай жауап қайтарады?
- Сіздің психикаңыз қалай жауап қайтарады?
- Сіздің дене, психикалық реакцияңыз стрестің алдын алуға?
- Стресті басқару үшін үнемі бір әдістерді пайдаланасыз ба?
- Бұл әдістер сізге көмек бере ме?
- Стрестің алдын алуға тиімді алайда сіз сирек пайдаланатын әдіс бар ма?
- Бұл әдістерді жиі пайдалану үшін не істеу керек?
- Релаксациялық әдістің қайсы тиімдірек деп ойлайсыз?
- Релаксация әдісін пайдалануда қиындықтар кездесті ме?
- Релаксацияға уақыт белгілеу үшін не істеу керек?
- Стрессті туғызған жағдайдан кейін қандай да бір дене түйсінулерін сезінесіз бе?
- Стрессті тудырған жағдайдан кейін қандай да психикалық түйсінулерін сезінесіз бе?
- Стресстің әсерінен дене немесе психикалық түйсінулердің алдын алу әдістері бар ма?
- Болашаққа күнделік жүргізуді қалай өткізесіз? [5;6].

Сонымен, психологиялық эксперимент жұмысы үздіксіз білім беру процесіндегі жастардың экологиялық тәрбиелілігі моделінің, оның өлшемдері мен көрсеткіштерінің, деңгейлерінің дұрыстығын, экологиялық тәрбие сабақтастығы әдістемесінің тиімділігін дәлелдеді. Қозғыштық пен психоз осы екінің «экстраверсия-интроверсия» осімен қиылысуын сол қалпында қалдырып, өзара байланыстырмауға болатын сияқты. Алайда бұл өзгерістер әр түрлі екі схеманы біріктірудің кез келген әрекетінде пайда болатын, басқа бір қиыншылықты болдырмау мүмкіндігін бермейді. Юнг психоастения мен шизофрения арасындағы «мағыналы байланыстар» жайлы айтады; ал Кречмер басқа бір жағынан шизофрения мен истерияны байланыстырады. Осыған орай, жастарға психикалық саулық пен төзімділікке байланысты жасалған бағдарламадан үзінді ұсынамыз. Дүниеге келген кезде адам денсаулығы мықты, психикалық төзімділігі жоғары болады. Біздің мақсатымыз экологиясы өзгерген ортада өмір сүре отыра, табиғаттан берілген денсаулығымызды, стресске төзімділігімізді мықтап ұстану. Дені сау адам өмірде жетістіктерге жете алады.

«Мен – дені сау адаммын» бағдарламасының негіздері

Мен дұрыс өмір сүру бағытын ұстанамын. Мен есірткіге, темекіге, ішімдікке қарсымын. Мен өз денсаулығымды күтемін Мен дұрыс тамақтанамын. Мен дене шынықтырумен және спортпен айналысамын Мен экологиялық акцияның мүшесімін. Мен адамның ішкі дүниесінің тазалығы үшін күресемін	Ойланып көрші, сен өзіңнің денсаулығыңа қажетті көңіл бөлесін бе. Саған жалқаулықпен күресетін бағытты көрсетеміз. Қимыл-қозғалыс – бұл өмір тірегі. Бір айға өзіңнің қозғалысыңды бөгейтін нәрселерге соғыс жариялап көрші. СЕНІҢ ҚАРСЫЛАСТАРЫҢ: - жеделсаты; - теледидардың алдындағы орын; - көлік; - диван; - көп сағаттық компьютерлік ойын. СЕНІҢ ОДАҚТАСТАРЫҢ: - таза ауада жарты сағаттан көп шақырымдық қыдыру мен жүгіру; - көкке шығу; - әр дайым сатымен жоғары, төмен жүру; - шынықтыру жаттығуларын жасап жаттығу; - қозғалыс ойындары. спорт массаж билеу!!!
---	---

Жалқаулықпен күресуді әрдайым жүргізіп отыр. Шынықтырудан бастап көрші. Дененде сергектік пен қуаттын пайда болғаның байқайсың. Осылайша, жастарға салауатты өмір салтын қалыптастыруда

әлеуметтендірудің психологиялық-педагогикалық негіздерін қалыптастырудың болашақтағы даму бағыттары анықталып, оны жетілдіруде ғылыми-әдістемелік ұсыныстар берілді. Жастарға салауатты өмір салтын қалыптастыруда әлеуметтендірудің психологиялық-педагогикалық негіздерін қалыптастырудың өлшемдері, көрсеткіштері, деңгейлері теориялық модельдің негізгі сипаттамасы айқындалды. Педагог-психолог пен жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыруда оқу-танымдық іс-әрекеттерінің нәтижелілігі психикалық білім беру саласындағы оқытуды ұйымдастыру технологиясы арқылы нақтыланады. Жастарға салауатты өмір салтын қалыптастыруда әлеуметтендірудің психологиялық-психологиялық негіздерін қалыптастыру - теориялық-әдіснамалық негізде анықталған ғылыми-әдістемелік жүйе арқылы жүзеге асады.

Осыған байланысты біздің жасаған **ұсынымыз**: қандай жас кезеңінде болмасын, адамдарды өз-өзімен, өзінің көңіл-күйі, психикалық қалпы мен сезімдерімен жұмыс істеуге үйрету керек. Нәтижеге бірден жету мүмкін емес болса да, жұмысты өзінің белгілі алгоритмімен ұйымдастырып, осыған орай психология кафедрасындағы психологиялық көмек көрсету кабинетінде бұл бағытта студенттермен жұмыс істеу.

1 Денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Салауатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.

2 Тополянский В.Д., Струковская М.В. Психосоматические расстройства. - М., 1986.

3 Виль-Вильямс Е. Базовые модели применения НЛП в психотерапии. <http://www.nlp.ru/rus/win/articles/base.html>.

4 Психология детей с отклонениями и нарушениями психического развития. / Сост. Общая редакция В.М. Астапова, Ю.В. Микадзе. - СПб.: Питер, 2001.

5 Тарабрина Н.В., Петрухин Е.В. Психологические особенности восприятия и оценки радиационной опасности // Психологический журнал. – 2009. - Т. 15. - №1.

6 Психология здоровья, Под ред. Г.С. Никифорова, - СПб.: Питер, 2003.

Резюме

Преподавая экологическую науку более молодому населению общества, чтобы сохранить окружающую среду - одна из фундаментальных психологических тенденций в полном интеллектуальном развитии. Человек имеет очень близкие отношения с природой. Природа - наша окружающая среда, которая есть вне ума человека, появляющегося само собой. Особы не может существовать без природы. Природа имеет существенное воздействие в психологическом развитии и в социально-психологическом образовании особы в течение столетий. Это приводило к появлению явлений, которые имели сильный эффект на внутреннем мире.

Ключевые слова: психика; фактор; индивидуальные вес; биоэнергетика; живой орган; обычай жизни

Summary

Teaching young population of the society to preserve the environment is one of the fundamental psychological trends in the overall intellectual development of a person.

A human being has a very close connection which nature. Nature is our environment, which is being out of a human being's mind, appeared by itself. A person cannot exist without nature. Nature has had a significant impact in psychological development and in social-psychological formation of a person for centuries. This led to the emergence of phenomena which had strong effect on a persons's inner world.

Keywords: psyche; factor; individual weight; bioenergetics; living organ; custom of life

УДК 373.1

О ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГОВ К РАБОТЕ В МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЕ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА НА 12-ЛЕТНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Жетысуский государственный университета им. И.Жансугурова

М.Ж. Мальтекбасов – д.п.н., профессор,

Г.Н. Жолтаева – к.п.н, доцент,

Э.Д. Абишева – к.п.с., доцент,

М.А. Шмидт – ст. преподаватель

На основе анализа современной теории и практики подготовки педагогических кадров определены направления и условия совершенствования подготовки будущих педагогов в связи социально-экономическими и политическими запросами общества. Для повышения качества подготовки современного учителя с определенным интегративным набором ключевых профессиональных компетенций рекомендуется использовать возможности действующего государственного общеобязательного стандарта образования Республики Казахстан (высшее образование) 2012 года издания, разработать учебно-методические комплексы для педагогических специальностей, учитывающие специфику организации обучения в малокомплектной школе. Результаты работы будут направлены на дальнейшие научные и прикладные разработки в области интегративного образования, совершенствование пакета документов, регламен-

тирующих и регулирующих деятельность педагога в малокомплектной школе.

Ключевые слова: подготовка педагога, учитель, малокомплектная школа, государственный общеобязательный стандарт образования (ГОСО)

В связи с поставленной перед народом Республики Казахстан задачей вхождения государства в число тридцати наиболее развитых стран мира, требуется принятие эффективных мер в области совершенствования системы образования. Мировой опыт свидетельствует о необходимости опережающих темпов развития среднего образования, обеспечивающего подготовку выпускников для успешного участия в экономической и общественной жизни с учетом постоянного изменения мира. Важно усиление роли школьного образования в реализации задач личностного развития ученика, его социализации, психического и физического здоровьесбережения. Социальные перемены, глобализация социально-экономических и политических сторон жизни общества диктуют школе как социальному институту *требование обновления содержания среднего общего образования* с целью предоставления подрастающему поколению возможности получения качественного общего образования и соответствующей подготовки для поступления в вузы.

Планируется разработать и внедрить новый стандарт 12-летнего образования, основанный на компетентностном подходе и включающий начальную, основную и старшую школы. Начальная школа – 1-5 классы, основная школа – 6-10 классы, профильная школа – 11-12 классы. Это соответствует международному опыту 12-летнего обучения и текущим социально-экономическим условиям Казахстана (большая доля малокомплектных школ, кадровый состав учителей, учебная нагрузка педагогов малокомплектной школы, материально-техническое оснащение школ).

Основной задачей начальной школы является обеспечение развития первоначальных учебных навыков и формировании пропедевтических знаний для обучения в основной школе.

В начальных классах планируется внедрение интегрированных предметов: «Первый язык и литература»; «Введение в науку» - основы естественных наук (физика, биология, химия); «Познание мира» - основы гуманитарных наук (история, география, обществознание); «Искусство» - интеграция ИЗО, музыки и трудового обучения; «ИКТ» - основы формирования базовых ИКТ навыков.

Одной из особенностей начальных классов является увеличение продолжительности, которое обосновано такими факторами, как: расширение целей и задач начальной школы; внедрение новых предметов; интенсификация учебного процесса; психолого-возрастные особенности детей.

Задача основной школы связана с созданием условий для завершения базового образования учащихся и их самоопределения в выборе профиля обучения в рамках естественно-математического направления, для развития самостоятельности путем гармоничного сочетания всех видов деятельности: учебной, проектной, исследовательской.

Особенностями основной школы является:

- постепенный переход от преподавания профильных предметов на первом языке к командному преподаванию (на английском и первом языках);
- получение базового образования, необходимого для продолжения обучения в старшей школе или колледжах;
- введение предметов «Биология», «Химия» и «Физика» с 6 класса;
- введение предмета «Искусство» (интеграция ИЗО, музыки и дизайн технологий);
- изучение предмета «Основы права» только в 9-м классе;
- графическое искусство, интегрированное в предмет «Информатика», должно стать основой для изучения информатики в старшей школе.

Основная задача старшей школы заключается в осуществлении профильного обучения по естественно-математическому направлению и обеспечении академической подготовки учащихся для поступления в высшие учебные заведения, что предполагает:

- сокращение количества предметов;
- изучение предметов на углубленном и стандартном уровнях;
- выборность предметов;
- преподавание большинства предметов на английском языке.

В старшей школе возможно введение предметов:

- «Казахстан в современном мире» – в процессе преподавания интегрирует историю, географию и экономику Казахстана.
- «Глобальные перспективы и исследование» – предмет направлен на развитие у учащихся способностей анализа общемировых тенденций с местной, национальной и глобальной точек зрения. Рассматрива-

ются различные области: культура, политика, экономика, наука и технологии, окружающая среда и этика. - «Литература» - изучение казахской и мировой литературы на казахском и русском языках [1].

Именно в старшей школе происходит социальное, профессиональное и гражданское самоопределение учащихся.

Предполагается, что в профильной школе (11-12 кл.) продолжают обучение 60% выпускников 10 классов. При этом предстоит открыть профильные школы, в том числе с общежитиями, из них более половины - в сельской местности.

Модернизация структуры среднего общего образования направлена на реализацию профильного обучения на старшей ступени 12-летней школы, ориентированного на социализацию обучающихся с учетом потребностей рынка труда, на отработку гибкой связи школы с организациями профессионального образования.

Из 7576 общеобразовательных организаций Казахстана 4288 являются малокомплектными школами (МКШ), что составляет 56,5% от общего числа. В сельской местности - 4139 (68,6%) – МКШ. Для них характерны предельно низкая наполняемость и совмещение классов, многопредметность в нагрузке учителя [2].

Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы [3] определяет создание нормативно-правовой базы для МКШ, конкретизирует проблемы повышения качества образования в МКШ.

21-22 ноября 2011 года в г. Актобес состоялась международная научно-практическая конференция на тему «Малокомплектная школа: состояние и перспективы развития». В конференции приняли участие представители педагогической и научной общественности. Они обсудили актуальные проблемы организации деятельности МКШ, вопросы научно-методического сопровождения, обменялись опытом организации воспитания и образования в МКШ. По результатам конференции участники приняли рекомендации, в которых отражены мероприятия по решению высказанных участниками проблем, в частности: департаменту высшего и довузовского образования было поручено ввести в учебный компонент по выбору рабочих планов педагогических специальностей дисциплины, учитывающие специфику организации обучения в МКШ; в целях обеспечения МКШ педагогическими кадрами подготовить учителей по смежным предметам (математика-информатика, история-география, химия-биология и т.д.).

Анализ научно-педагогических исследований, материалов научно-практических конференций, образовательной практики в школах Алматинской области позволил выявить ряд противоречий между необходимостью решения проблем малокомплектных школ и недостаточностью разработанных теоретических положений и практических рекомендаций, связанных с организацией обучения в условиях малокомплектной школы. Одним из путей изменения сложившейся ситуации является разработка и внедрение учебно-методических средств для формирования у будущих учителей профессиональной компетентности, соответствующих знаний, умений и практических навыков работы в специфических условиях МКШ.

Переход с 2015 года на 12-летнее обучение и обновление содержания среднего образования выдвигают новые цели, отвечающие социально-экономическим запросам общества. Данный подход ориентирован на результат, требует соответствующих изменений в профессионально-педагогической подготовке учителя.

Современная педагогика развивается интенсивно, быстрыми темпами, она представляет собой синтез теоретических разработок и осмысление выводов, сделанных многолетней практикой. Сегодня высшая педагогическая школа находится в условиях решительных внедрений инноваций в целостный педагогический процесс: все активнее внедряется в практику - принцип демократизации на основе синтеза новых педагогических технологий, приветствуется поиск нестандартных форм и методов работы, предполагается возрастание роли интеграции в науке. Но вместе с тем существуют некоторые актуальные *проблемы подготовки педагогических кадров*.

Подготовка педагогических кадров - комплексная задача, но в числе главных инструментов являются государственные образовательные стандарты.

В настоящее время подготовка учителей в вузах Республики Казахстан осуществляется согласно государственному общеобязательному стандарту образования Республики Казахстан (ГОСО РК). Высшее образование. 2012 года (бакалавриат) [4]. В рамках академической свободы вуз по своему усмотрению в блоках БД и ПД имеет право вводить до 70% элективных дисциплин, что позволяет в рамках специальностей высшего образования получить дополнительно профессиональные навыки и компетенции, ориентированные на конкретную сферу деятельности с учетом потребности рынка труда и ожиданий работодателей. На основе государственного стандарта разработаны новые учебные планы, которые предполагают улучшение теоретической и методической подготовки учителей начальных классов. Это решается

комплексом специальных дисциплин, формирующих общеобразовательный и профессиональный уровень подготовки учителя. В учебных планах имеется несколько основных разделов, составляющих процесс подготовки учителя. Это: 1) базовые дисциплины; 2) профилирующие дисциплины; 3) дополнительные образовательные программы. Каждый из этих разделов имеет свои особенности, и все они направлены на обеспечение оптимальной подготовки учителя.

Сегодня, когда динамика развития техники, технологий, информационных технологий опережает смену человеческих поколений, образовательная политика ориентирована на компетентностное образование. Суть такого образования заключается в том, что акцент делается не на требование к уровню подготовки, не на получение отдельных разрозненных знаний, умений и навыков из разных областей, а на требование к формированию целостного качественного результата в виде базовых, которые и позволяют выпускникам быть готовыми к адаптации в быстроизменяющемся мире.

Методическая подготовка будущих учителей включает в себя знание: задач преподавания учебных предметов на современном этапе трудных мест школьной программы, понимание причин этих трудностей; теоретических основ школьного курса предмета; теоретических основ методик; владение методикой преподавания; умение использовать методы обучения и др. Методически грамотно подготовленный специалист-педагог 12-летней школы - должен, например, дать обоснованную критическую оценку школьному учебно-методическому комплексу на основании соответствия следующим критериям:

- формирование и развитие всех компонентов и сторон учебной деятельности школьников для полноценного усвоения ими программы, овладения умениями и навыками;
- наличие средств обучения и правильной последовательности их использования применительно к этапам, методам обучения и формам организации работы с учащимися;
- учет особенностей и качественных различий восприятия и уровня сформированности знаний, умений и навыков школьников на каждом году обучения;
- возможность организации и управления учебной деятельностью учащихся со стороны учителя;
- учет особенностей современного урока.

Кроме того, учитель должен уметь выбрать из большого числа альтернативных учебников и учебных пособий наиболее подходящий для своего предмета. Современные учебники для 12-летней школы только начинают появляться, и, очевидно, будут пересматриваться неоднократно. Будущий учитель должен знать требования к содержанию современных учебников. Такой подход обуславливает необходимость модернизации методической подготовки студента. Решение этой проблемы видится во введении элективных дисциплин «Профессиональная подготовка учителя для работы в условиях 12-летнего образования», «Организация самостоятельной работы учащихся в условиях 12-летней школы» и др.

Новая модель образовательного процесса 12-летней школы изменяет и цели деятельности учителя:

- проектирование целей конкретного учебного процесса с ориентацией на достижение результатов;
- регулирование личностно-деятельностной направленности усвоения учебного материала учащимися;
- создание полноценных условий для организации опережающего развития учащихся;
- создание атмосферы психологического комфорта и поддержки, стимулирование положительных эмоций у школьников.

В последние годы число малокомплектных школ увеличилось. Каждый четвертый учитель работает в малокомплектной школе, каждый шестой казахстанский ученик учится в малокомплектной школе. Малокомплектным школам присуще совмещение нескольких классов.

При объединении разновозрастных классов в комплекты в коллективе могут возникнуть проблемы в межличностных отношениях учащихся, что влечет повышение психической напряженности. Учитель должен уметь решать возникшие проблемы.

Сегодня любая профессия требует от человека следования высоким морально-этическим нормам и правилам поведения. Поэтому в образовательном стандарте высшего образования надо предусмотреть механизмы, помогающие формировать духовные, нравственные качества личности, по отношению к людям, обществу, природе, диагностируемые в процессе получения высшего образования. Личностная компонента в педагогическом вузе должна стать преобладающей. Поэтому уместно изучение студентами специальных курсов «Педагогическая этика», «Конфликтология» и т.п.

Особую роль в деле совершенствования методической подготовки будущего учителя призваны играть базовые дисциплины. Базовые дисциплины является основой методической подготовки учителя, так как именно на их основе строится изучение методических дисциплин.

Преодоление традиционного стиля обучения и переход к новой развивающей, конструктивной модели образования, обеспечивающей познавательную активность и самостоятельность мышления школьников, является одним из стратегических направлений мирового образования. Учитель 12-летней школы должен

выполнять функции координатора, консультанта, организатора самостоятельной познавательной деятельности и творческой активности учащихся. Педагог должен организовать учебный процесс так, чтобы помимо предметных знаний, у учащихся формировались ключевые компетенции. Компетентностный, личностно-ориентированный, деятельностный подходы в 12-летней школе предполагают развитие комплекса качеств учащихся, поэтому изменяются и требования к личности педагога, его мастерству.

Учитель малокомплектной школы должен руководствоваться в своей деятельности интегративным подходом в обучении на основе принципа внутрипредметной и межпредметных связей. Формированию специальных компетенций будущих учителей для осуществления интегративного подхода в обучении в малокомплектной начальной школе, на наш взгляд, будет способствовать изучение дисциплины «Интегрированное обучение учебным предметам начальной школы».

Для решения актуальных проблем организации и научно-методического сопровождения деятельности малокомплектных школ, необходимо разработать учебно-методический комплекс для педагогических специальностей, учитывающих специфику организации обучения в МКШ, учебно-методическое обеспечение подготовки специалистов к работе в условиях МКШ, возможность комплектации малокомплектных школ учителями.

В этом направлении в университете ведется исследование по теме «Научно-методические основы подготовки учителей для работы в условиях малокомплектной школы». Опытно-экспериментальная работа начата на базе малокомплектных школ Аксуского района Алматинской области. Результаты исследования направлены на нужды подготовки будущих учителей к работе в специфических условиях малокомплектной школы.

Рекомендуется использовать специфику организации образовательного процесса при кредитной системе обучения – формировании профессиональной компетентности будущего специалиста, как итог успешного проектирования и прохождения образовательной траектории и предлагается методика ее реализации в учебно-воспитательном процессе вуза.

Вхождение в мировое образовательное пространство обязывает учителя владеть иностранным языком. В связи с этим в ЖГУ им. И. Жансугурова второй год в режиме эксперимента осуществляется учебный процесс по образовательным программам (ОП) бакалавриата «Педагогика и психология» и «Информационные системы» по программе полиязычного обучения, по ОП «Биология», «Математика», «История» – по совместным программам с вузами-партнерами (Университет Цюрих, Университет Западной Англии). Здесь также можно предложить подготовку кадров по дополнительной специализации, например: основная базовая специальность «Педагогика и методика начального обучения», с дополнительной специализацией «Иностранный язык».

Для реализации равных прав на образование детей с ограниченными возможностями и их социальной адаптацией в условиях сельских малокомплектных школ есть необходимость подготовки учителей для реализации политики инклюзивного образования. В рамках подготовки педагогических кадров для инклюзивного обучения детей в ЖГУ проводится научно-исследовательская работа по теме: «Интегрированное коррекционно-развивающее обучение детей с задержкой психического развития в начальных классах общеобразовательных учреждений», результаты которой внедряются в практику работы вуза и школ региона.

Таким образом, изучение и анализ современного состояния подготовки педагогических кадров в Республике Казахстан позволяют определить основные направления и условия совершенствования подготовки будущих учителей. Решение ряда перечисленных выше проблем, стоящих перед педагогическим образованием, позволило бы повысить качество подготовки современного педагога с определенным интегративным набором ключевых профессиональных компетенций.

1 Государственный общеобязательный стандарт начального образования Республики Казахстан. МОН РК, АОО «Назарбаев интеллектуальные школы», НАО им. Ы. Алтынсарина, 2014. Проект.

2 Лебедева Л.А., Акпаева А.Б. Теория и технология педагогического процесса в малокомплектной начальной школе. Учебное пособие для студентов специальности 5В010200-«Педагогика и методика начального обучения». – Алматы, 2010.

3 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. – Астана, 2010.

4 Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. Высшее образование. – Астана, 2012.

Түйін

Педагогикалық кадрлар даярлаудың заманауи теориясы мен тәжірибесін талдау негізінде қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси сұранысына байланысты болашақ педагогтарды даярлауды жетілдіру бағыттары мен

шарттары анықталды. Біріктірілген түйінді кәсіби құзыреттіліктері қалыптасқан заманауи мұғалім даярлаудың сапасын арттыру үшін 2012 жылғы бекітілген Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (жоғары білім) мүмкіндіктерін пайдалану, педагогикалық мамандықтар үшін шағын жинақталған мектептерде оқытуды ұйымдастыру ерекшеліктерін ескеретін оқу-әдістемелік кешендер дайындау ұсынылады. Жұмыстың нәтижелері интегративті білім беру саласындағы ғылыми және тәжірибелік зерттеулерді жалғастыруға, шағын жинақталған мектеп педагогының іс-әрекетін реттейтін құжаттарды жетілдіруге бағытталады.

Түйін сөздер: педагог даярлау, мұғалім, шағын жинақталған мектеп, мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (МЖМББС)

Summary

Based on the analysis of the modern theory and practiceteacher training and identify areas of improving conditionsimproving the training of future teachersbecause of socio-economic and political needs of the society. To improve the training of future teacherswith a specific set of key integrative professional competencies recommended to use the existing capabilities of state educational standards of the Republic of Kazakhstan (higher education), 2012 edition, to develop educational-methodical complexes for pedagogical specialtiestailored to provide training in small schools. Results of work will focus on further scientific and applied research in the field of integrative education, improvement package of documents regulating and governing the activities of the teacher in small schools. Keywords: teacher training, teacher, small schools, state educational standards (SES).

УДК:373.1:371.8:018.7

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ И АНАЛИЗ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ВУЗЕ

С.Г. Тажбаева – к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая

В данной статье автор отмечает, формирование системы воспитания студенческой молодежи в современных условиях осуществляется в сложной противоречивой ситуации. Актуальность проблемы осознается учеными. Важными составляющими этих исследований стали проблемы новой культуры воспитания, которая характеризуется многообразием и вариативностью воспитательной деятельности, увеличением степени свободы всех субъектов учебно-воспитательного процесса, личностная направленность образования и воспитания, повышение ответственности органов управления образовательными учреждениями за действенность воспитания, повышение ответственности органов управления образовательными учреждениями за действенность воспитания во всех средах жизнедеятельности молодежи образовательной, воспитательной, досуговой, оптимизация процессов социализации и индивидуализации и т.д.

Например, руководствуясь теорией деятельности, теорией систем, а также теорией целостного педагогического процесса (который тоже является социально-педагогической системой), мы полагаем, что внеучебная деятельность студентов также представляет собой педагогический процесс со всеми его компонентами (цель → задачи → содержание → средства → формы → методы и методические приемы, задания) и в котором принимают участие субъекты деятельности (студенты ↔ преподаватели ↔ кураторы ↔ сотрудники деканата ↔ совет по воспитательной работе и др.).

Ключевые слова: культуры воспитания, воспитательная деятельность, воспитательная, досуговая, оптимизация процесса, социализация и индивидуализация

Формирование системы воспитания студенческой молодежи в современных условиях осуществляется в сложной противоречивой ситуации. Экономические преобразования в Казахстане оказали влияние на все сферы общественной жизни, изменили цель и характер трудовой деятельности, духовно-нравственные и религиозно мировоззренческие принципы сознания личности системы ценности общества и

человека.

Кардинальные изменения социо-культурной ситуации в Казахстане на рубеже 20-21 веков выдвинули на одно из ведущих мест необходимость переосмысления проблем воспитания молодого поколения. Изучения научно методической литературы по воспитанию студентов высших учебных заведений и других категории учащихся дает основание говорить что изменения происходящие в обществе развитие социально-экономических политических преобразований в 21 веке поставила перед обществом новые цели и задачи по воспитанию современного поколения казахской молодежи. Актуальность проблемы осознается учеными. Начиная с 90 годов, решению задач воспитания были посвящены многие социологические исследования, разработаны многие концептуальные подходы, воспитательные системы, это способствовало более глубокому исследованию проблем воспитанию молодежи. К числу работ, раскрывающих эти проблемы можно отнести работы Е.И. Бондаревской, И.М. Ильинского, Н.М. Паламарчука, Д.С. Лихачева и других. В этих работах было сформулировано разделяемое многими учеными понимание сущности современного воспитания, его целей, специфики его организации в условиях реформирования общественно политической и экономической жизни Казахстане.

Важными составляющими этих исследований стали проблемы новой культуры воспитания, которая характеризуется многообразием и вариативностью воспитательной деятельности, увеличением степени свободы всех субъектов учебно-воспитательного процесса, личностная направленность образования и воспитания, повышение ответственности органов управления образовательными учреждениями за действенность воспитания, повышение ответственности органов управления образовательными учреждениями за действенность воспитания во всех средах жизнедеятельности молодежи образовательной, воспитательной, досуговой, оптимизация процессов социализации и индивидуализации и т.д.

Современный подход к воспитанию включает и образовательный процесс не только обучение и воспитание, но социально-психологическую поддержку личности. Разработанная нами «Концепция воспитания молодежи в вузе» сформулировала конкретные цели и задачи, направления воспитательного процесса вуза в профессиональном становлении молодого специалиста. В концепции подчеркивается идея «конкретных дел» в воспитании, и её основной ориентир в организации внеучебной деятельности студентов в работе куратора в воспитательном процессе вуза. Вместе с тем выявлено, что не везде в вузах понимают и используют адекватные современным условиям содержание, организацию и технологию воспитания. В них отсутствуют действенная система управления воспитательным процессом и его методическое обеспечение. Важное значение для объективной оценки и проектирование системы воспитания имели результаты проведенного нами целенаправленного социологического исследования выборки студенческой молодежи опрос студентов вузов Алматы общий объем выборки составил 1200 чел. в рамках которого были получены.

- оценка студентами вузов степени удовлетворенности своей студенческой жизнью;
- оценка степенью удовлетворенности студентов условиями обучения, отношения между преподавателями и студентами;
- характеристика ценностно-мировоззренческих ориентаций студентов, их социальной активности внутри вуза и во внешней социо-культурной среде;
- характеристика жизненных планов студентов различных типов вузов после окончания вуза. В ходе опроса были выявлены: отношение студентов к процессу обучения, оценка ими содержания учебного процесса и его обеспечение, условиям обучения, их ценностный мир, взгляды на свое, отношение к воспитанию, характер и уровень социальной активности студентов.

Выявленные в результате исследования мнения студентов позволили установить следующее:

- весьма высокий интерес студентов к учебе;
- необходимость улучшения работы каждого вуза по воспитанию в студентах словом и делом любви и уважения к своему институту, чувства корпоративности всех выпускников данного вуза;
- высокую степень заинтересованности в получении качественного образования, почти половина из ответивших не удовлетворены уровнем преподавания, каждый четвертый - организацией учебного процесса, а более трети отсутствием условий для проведения досуга;
- главной для всех студентов остается проблема будущего трудоустройства;
- в основном студенты оценивают лекции и семинарские занятия как хорошие и удовлетворительные;
- кадры преподавателей имеют высокую квалификацию;
- в целом процесс обучения в вузе вызывает у студентов положительное чувство удовлетворительности;
- недостаточность условия для занятий творчеством, отдыха и досуга;
- недостаточную психологическую комфортность в процессе обучения и удовлетворенность гумани-

тической средой вуза, отношениями внутри коллектива и особенно с администрацией и обслуживающим персоналом;

- не всегда достаточный уровень культуры молодых преподавателей.

Значимыми ценностями для студентов являются: счастливая семейная жизнь, престижная работа и высокий заработок, личная свобода, овладение знаниями и культурой продвижение по службе.

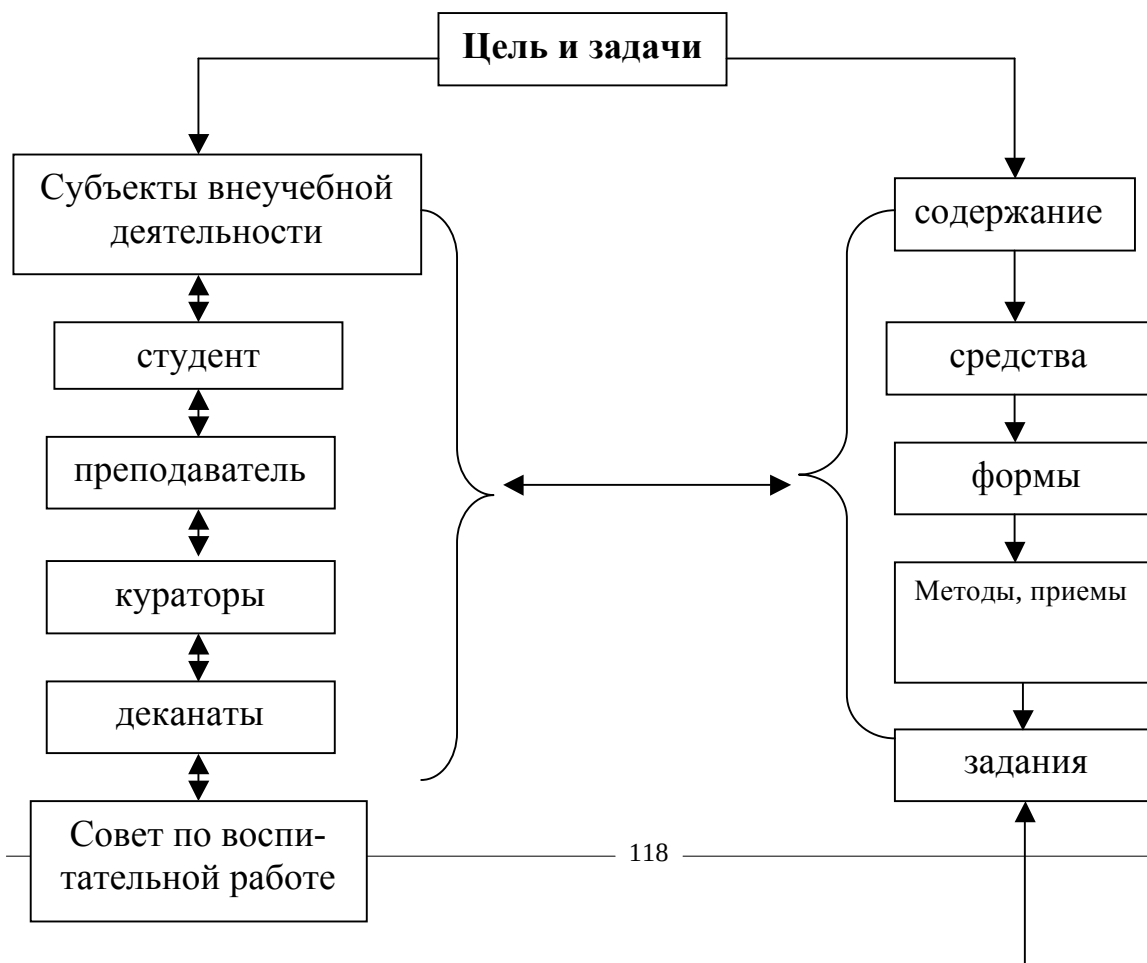
Результаты данного опроса подтверждают то, что для студентов, как и других социальных групп молодежи, характерна ориентация на личные, а не социальные ценности. В то же время, вопреки мнению о том, что деньги для молодёжи являются главной ценностью, они занимают в системе ценностей далеко не первое, а только пятое место.

Низкую оценку имеют факторы общественного признания и достижения в науке.

В качестве основного средства достижения своих целей все студенты видят хорошее образование.

Большая часть студентов поддерживает идею воспитательной работы, на первое место в списке необходимых направлений воспитания сегодня они поставили патриотическое, нравственное, толерантность, воспитание облика казахской леди и джентльмена.

Одобрив системы воспитания в вузе, студенты хотели бы обновления не только его содержание, но и форм поскольку они критически оценивают наиболее развитые направления воспитательной работы. В целях закрепления и дальнейшего совершенствования достижения и развития воспитания в вузе, вуз должен разработать программу план действий воспитания молодого специалиста на период обучения в вузе (на четыре года). В содержание которых должны быть предусмотрены: повышение социального статуса воспитания в казахстанском обществе, развитие профессионального уровня управления воспитательной деятельностью в учреждениях, демократического стилем руководства воспитательным процессом, разработка эффективных моделей воспитания с учётом современной социо-культурной ситуации, новых ценностей воспитания и обучения (мы предлагаем свою модель) разработка критериев оценки качества и результативности воспитательной деятельности образовательного учреждения. Например, руководствуясь теорией деятельности, теорией систем, а также теорией целостного педагогического процесса (который тоже является социально-педагогической системой), мы полагаем, что внеучебная деятельность студентов также представляет собой педагогический процесс со всеми его компонентами (цель → задачи → содержание → средства → формы → методы и методические приемы, задания) и в котором принимают участие субъекты деятельности (студенты ↔ преподаватели ↔ кураторы ↔ сотрудники деканата ↔ совет по воспитательной работе и др.). Схематично модель воспитательного педагогического процесса во внеучебной деятельности представлена на рисунке 1 (по аналогии трактовкой Н.Д. Хмель.

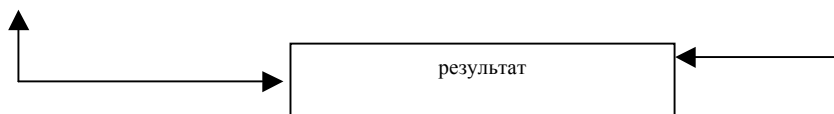

Рисунок 1 – Модель воспитательного процесса вуза

Модель деятельности специалистов позволяет решить целый ряд задач конкретного преобразования учебного процесса и воспитательного воздействия. Эта работа будет эффективной при совместной деятельности специалистов по созданию модели деятельности и модели подготовки.

Внедрение предлагаемой модели в практику воспитательной работы в вузе, координация деятельности всех ее звеньев возлагается на Совет по воспитательной работе, созданный при проректоре по воспитательной работе.

Нами предлагается такая система целей воспитания в вузе, которая представлена на рисунке 2.

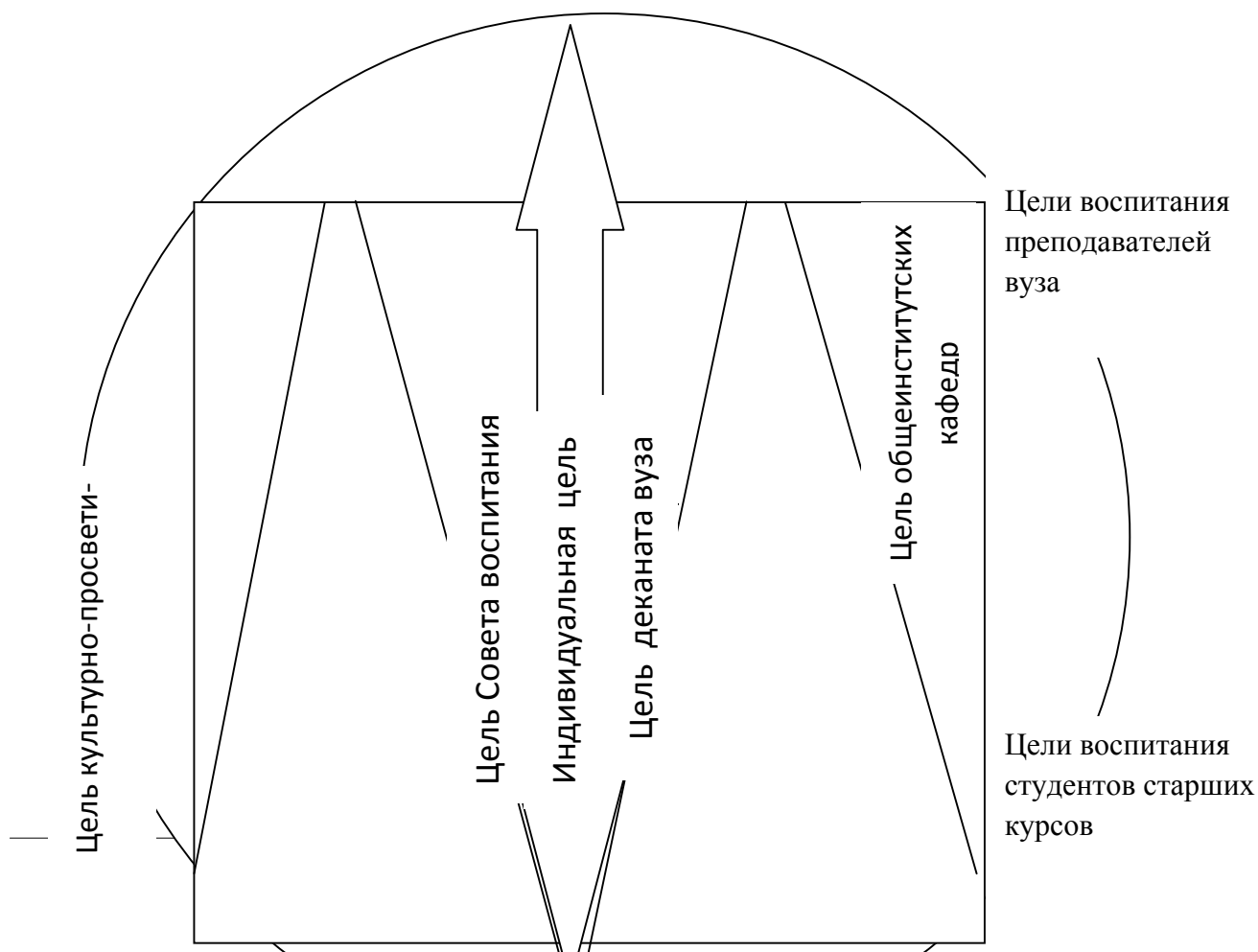

Рисунок 2 – Система целей воспитания студентов в вузе

В данной модели системность предлагаемого подхода проявляется в выделении на основе сформулированных целей и задач четырех основных направлений воспитательной работы в высшем учебном заведении. Воспитательная работа по каждому направлению осуществляется как в учебное, так и во внеучебное время. Жесткое выделение форм работы по тому или иному направлению вряд ли осуществимо, так как каждая из них позволяет реализовать не одну воспитательную задачу (рисунок 3)

Рисунок 3 – Модель организации воспитательной работы в вузе

Таблица 1 - Модель деятельности куратора вуза по воспитанию студентов

Функции	Содержание деятельности	Критерии оценки эффективности деятельности куратора вуза. Основные критерии
1	2	3
Воспитание студентов	Создание оптимальных условий для развития личности студента и формирование его индивидуальности через включение в различные виды социальных отношений в учебе, общении, практической деятельности.	<i>Результативные критерии</i> показывают, каких результатов достиг классный руководитель, какие изменения в социальном развитии студентов возникают в ходе его труда. <i>Процессуальные критерии</i> раскрывают то, каким образом куратор осуществляет педагогическую деятельность и общение, как реализует в процессе труда свою личность, каковы его работоспособность и здоровье. <i>Дополнительные показатели:</i> психологические новообразования, которые возникают у самого педагога.
Социальная защита студентов	Деятельность по социальной защите студентов представляет собой два взаимосвязанных компонента - это <i>непосредственная социальная помощь</i> , как комплекс психолого-педагогических мер, обеспечивающих оптимальное социальное развитие студента и формирование его индивидуальности, адаптацию к существующим социально-экономическим условиям и <i>деятельность по формированию и развитию у студента способности к самозащите</i> , самостоятельному решению возникающих проблем.	Совокупность правил поведения, регулирующих внешние проявления человеческих отношений.
1	2	3
Функция сплочения коллектива	Регулирование структуры отношений в группе, стимулирования проявления лидерства, формирование отношений ответственности, взаимопомощи, совместного творчества, учитывая возрастные особенности студентов, организация или помощь в организации коллективной творческой деятельности.	Умение управлять жизнедеятельностью воспитательной организации и составляющих ее коллективов, а также соотношение управления с самоуправлением и самоорганизацией.
Функция развития студенческого самоуправления	Создание оптимальных условий для развития такой формы организации деятельности классного коллектива, которая обеспечивает развитие их самостоятельности в принятии и реализации решений для достижения общественно значимых целей.	
Диагностическая функция	Диагностическое исследование личности студента, студенческого коллектива в целом, анализ и использование полученных данных в педагогическом процессе.	Использовать для анализа своей деятельности диагностическое исследование в группе.
Функция целеполагания	Совместная со студентами выработка целей воспитательной деятельности. В зависимости от возраста студента и уровня сформированности студенческого коллектива доля участия куратора в этом процессе должна изменяться.	Совершенствовать систему воспитательного процесса вуза в планировании, в выработке целей воспитательной деятельности куратора.
Функция планирования деятельности	Планирование воспитательной работы, помощь куратора самому себе и коллективу группы в рациональной организации деятельности. Степень участия студентов в процессе планирования зависит от интеллектуальных возможностей студентов.	Совокупность различных видов работы, обеспечивающая удовлетворение потребностей коллектива, группы с учетом требований времени.
Функция контроля и	Это выявление положительных и отрицательных результатов деятельности. На основе анализа результатов контроля	Сознательное использование куратором отношений власти

коррекции деятельности	и самоконтроля осуществляется процесс коррекции деятельности руководителя.	имеющихся ресурсов (материальных, организационных, личностных и др.).
-------------------------------	--	---

Для более эффективного введения воспитательного процесса в организации внеучебной деятельности студентов мы разработали программу воспитания студентов в вузе, в которой учитывается не только то, какими хотят видеть молодежь взрослые, но и какими бы хотели быть сами молодые. Данная программа была апробирована с 1997 по 2000 года в Актюбинском университете имени К.Жубанова, внедрялась в КазГосЖенПИ с 2000 учебного года, и использовалась в учебном процессе на кафедре педагогики КазНПУ имени Абая для магистрантов.

Вышеуказанное позволяет нам рекомендовать:

- необходима конкретная перестройка содержания воспитательного процесса в вузе, которую следует нацелить на раскрытие сущности и особенностей объекта профессиональной деятельности для обеспечения профессионально-педагогической направленности воспитания и обучения с целью формирования у будущих учителей готовности профессионального взаимодействия во внеучебной деятельности вуза;

- ввести в практику деятельности вузов регулярное проведение научно-практического семинара «Педагогические технологии в воспитательном процессе вуза» для подготовки преподавателей к организации воспитательного процесса в группе, в работе куратора со студентами;

- ввести в учебный процесс ИПК вузов специальный курс для проректоров по воспитательной работе, заместителей деканов и кураторов академических групп «Научные основы организации воспитательной работы в вузе», который обеспечит практическую подготовку куратора для организации воспитательной работы в академической группе, раскроет механизмы его организации и управления, а также позволит своевременно осуществлять диагностику и коррекцию проводимой воспитательной работы со студентами.

Для получения эффективных результатов в организации воспитательного процесса вуза необходимо выработать определенный стиль руководства, под которым понимается относительно устойчивая система применяемых способов и приемов. Полученные результаты дадут возможность тактично воздействовать на межличностные отношения, помогая студентам обрести опыт сотрудничества. Процесс воспитания может строиться только на взаимном уважении педагога и студента, от культуры общения, коммуникативных свойств личности зависит личное благополучие педагога в эффективной воспитательной работе.

Summary

In this article, the author discusses the formation of education of students in modern conditions being carried out in a complex contradictory environment. The importance of the problem is recognized by scientists. Important component of these studies was the problem of a new educational culture, which is characterized by diversity and variability of educational activity, increasing the degree of freedom of all subjects of the educational process, personal orientation of education and training, increasing the responsibility of the management of educational institutions for the effectiveness of education, increasing the responsibility of management of educational institutions for the effectiveness of education in all the living environment of youth education, educational, recreational, optimization of processes of socialization and individualization, and so on.

For example, guided by activity theory, systems theory, and the theory of complete pedagogical process (which is also a socio-educational system), we believe that the extracurricular activities of students also represent a pedagogical process with all its components (target → tasks → content → means → form → methods and instructional techniques, exercises) and in which stakeholders play their role (students ↔ teachers ↔ curators ↔ dean's office workers ↔ educational work committee, etc.).

Keywords: culture of education, educational activity, educational, recreational, process optimization, socialization and individualization

УДК 086_Е 41

АТА СӨЗІ – БАТА СӨЗ

М.С. Елубаева – п.ғ.к., доцент м.а., Тараз мемлекеттік педагогикалық институты

Ақ бата, ақ тілек, ақ ниет, өсиет, алғыс – халқымыздың атадан балаға жалғасып келе жатқан өшпес асыл мұраларының бірі.

Бата берудің рухани, танымдық маңызы зор. Бата сөздері – жас жеткіншектің дүниеге көзқарасының дамуына, адалдық, әділеттілік, патриоттық, танымдық қасиеттеріне ықпал етер құнды мұра.

Халқымыздың бағзыдан бастау алар салт-дәстүрімен біте-қайнасып, бірге келе жатқан бата-тілектер хақында ұлан даланың ұлылары А.Райттың: «Бата-біреуге алғыс білдіргенде айтылатын сөз. Батаны ақсақал адамдар айтады. Батагөй шалдар басы бар табақты тартуға келгенде де, асты жеп болғанда да бата қылады» – деген. Сонымен қатар, халқымыздың азаттығы мен тәуелсіздігі жолында жанын пида еткен ардагер азаматтардың бірі Х.Досмұхамедұлы: «Өз ісінің әбден төселген, ысылған, тәжірибелі, ақын, бақсы, зергер және тағы басқалар өздерінің қасиетті өнерін ізбасар шәкірттеріне аманат етіп тапсырғанда ақ батасын береді» – деп айтқан [1, 15 б.].

Бата сөз – халқымыздың жақсылық пен жамандық, адамдық пен арамдық, обал-сауап турасындағы моральдық-этикалық түстерінің айғағы іспетті. Бата сөз көбінесе ерге, жауынгерлерге, астан кейін қыз, келінге беріледі [2, 119 б.].

Сайып келгенде, бата – мұрат-мақсатына абыроймен жетуіне септігін тигізетін халық мұрасы.

Тірек сөздер: бата сөз; тілек; ниет; өсиет; алғыс

«Бата» – жақсылық пен игі ықыластың, яғни, ақ тілектің айғағы. Ал, «бата сұрау өзі қалаған адамнан ықылас пен ризалық, жақсы тілек пен жарасымды алғыс сұрау деген сөз».

Қазақ халқында үйіне келген қонаққа барын беріп, жасы, жолына қарай мүшелі сүйектерін тартудан тыс, білімді, мәртебелі, сыйлы қонақтарына бір малын көлденең тартып, батасын алып сойып беретін салт бар, яғни, үй иесі малын әкеліп қонағына «Әумин!» деп қолын жайғанда, қонақ та қолын жайып:

Мал-басың көп болсын,

Өрісің шөп болсын.

Қам-қайғың жоқ болсын,

Ел-жұртың тоқ болсын.

Ұл-қызың ақты болсын,

Отбасың бақытты болсын! – деп батасын береді. Міне, бұл «бата сұрау» және «бата беру» деп аталған.

Ата-бабаларымыз болашақ ұрпақтарының адал жанды, әдепті, иманды болып өсуі үшін бата беруді, тілек айтуды, әлеуметтік әдепке, ата-бабалық дәстүрге айналдырған. Ата дәстүрін ардақтау – қазақ халқының ұлттық ұжданы. «Атадан бала тусайшы, ата жолын қусайшы» деп, халқымыз атадан балаға мұра болып келе жатқан жақсы қасиеттерді келесі ұрпақтың бойына сіңіріп, ізгілікке тәрбиелеген.

Ата-бабаларымыз тәжірибелерінен, халықтық әдет-ғұрып болып қалыптасқан дәстүрлерінен үлгі-нұсқаларды өнеге етіп, бата беріп, жастарды жақсы жолға бастаған. Бата – адам баласына тек жақсылық тілеу, халық тарихында ертеден қалыптасқан дәстүр.

«...жан баласына жақсылық тілеу, тілеп қана қоймай, өзің жақсылық жасау – «Болмасын деген оңбасын» деп кесіп айтқан ата-бабалардың өсиетнамасы, адамгершілік аманаты жаңашылдық – біздің ұлттық мінезіміз» деп жазған майталман публицист, шебер аудармашы, зерделі зерттеуші, балдырғандар әдебиетінің ұясын ұйымдастырушы, әйгілі әдебиетші, өзіндік үнімен, бітім-болмысымен, еңбек-ізденісімен дараланатын ойшыл ақынымыз Мұзафар Әлімбаев халқымыздың бата беру тәрізді қасиетті дәстүрінің де қадірін дер кезінде түсініп, оны жинауға, зерттеуге үлкен үлес қосты.

«Ақ батаның аясы» атты зерттеме-эссесінде: «Әттең, ана тілінің уызымен ауызданбаған, ана тілін білмеген, ұмытқан кейінгі ұрпақ қазақтың атам заманнан бері қалыптасқан игі-тілек, алалықсыз ашық сөздерін қазір біле бермейді. Оның жөн-жосығын, жол-жоралғысын, өзіне жасалған жақсылықтың есесін қандай қасиетті сөзбен міндетсімей қайтарудың да жолын-жөнін таппай, жаттап алған жалғыз сөзі «Рахмет!» деген атаудан әрі аса алмай, тосыла беретініне куә болып келеміз», – деп өкінішпен сөз бастаған көрнекті тұлға әрі қарай бата сөзінің астарына үңіліп, оны зерттеуге кіріскен [3, 3 б.].

Автордың айтуынша ең бастысы «Бата парасатты ойға, тағылымды қағидаға құрылуы тиіс... Жас балаға арналған батадан да бағалы ой, игі ниет, адамгершілік, имандылық тағылым болуы тиіс».

Атадан балаға жалғасып келе жатқан халқымыздың асыл мұраларының бірі – тілек-баталарға ата-бабаларымыз ерекше мән берген. Осының арқасында Майқы би, Төле би, Бөлтiрiк шешен, Жамбыл Жабаев сынды тағы басқа дана бабалардың бата сөздерін халқымыз әрдайым қадірлеп, жадынан шығармай бүгінгі таңға дейін жеткізген. Ата-бабаларымыз ақ бата жолымен халқын, елін достыққа, ынтымаққа шақырып, әрбір отбасыға тыныштық пен татулық тілеген. Сол арқылы жастарды сабырлыққа, әдептілікке, ойлылыққа, арлылыққа, парасаттылыққа, кешірімділікке, имандылық пен адамгершілікке баулыған.

«Қолыңнан келсе, өз көкейіңдегіні айт, төлтума тұжырымды батаңды тарт», – деп бата беруді мәдениеттендіру міндетін алға қоя жазған М.Әлімбаев халқымыздың осы бір қасиетті дәстүріне дер кезде көңіл бөліп, бата сөздердің көлемінің кеңеюіне, жаңаруына белгілі дәрежеде үлес қосты.

Көрнекті тұлғаның мерзімдік баспасөзде дүркін-дүркін үзбей жарияланып келе жатқан өлең-баталары 1996 жылы «Атамұра» баспасынан «Батаменен ер көгерер» деген атпен жеке кітап болып шыққаны белгілі. Жинаққа 200-ден астам баталары енген.

Кемеңгердің алғыр ойын берсін!

Екі дүниенің абыройын берсін!

Әумин!

Еңбектерің еселі болсын,
Кісіліктерің көшелі болсын!

Әумин!

Жалғыз басың мың болғай
Құшағыңа гүл толғай,
Ардақталып есімің,
Арттағыға жыр болғай.

Әумин!

Қалиылдаған қансыздан сақта,
Арсылдаған арсыздан сақта,
Телі-тентек тексізден сақта,
Еңбек білмес епсізден сақта.
Естіге көнбес есерден сақта.
Дауасыз дерт пен кеселден сақта.
Өңеші толмас обырдан сақта,
Лауазымды содырдан сақта.
Жарыстан қалмас шобырдан сақта,
Тиянағы жоқ тобырдан сақта,
Сөзінде тұрмас сырғақтан сақта,
Қызыққа толмас бұлақтан сақта.
Таршылық пен тоқтықтан сақта.
Тәубасы жоқ жоқтықтан сақта.
Ерлік-елдік салтымды сақта.
Менің дана халқымды сақта!

Әумин!

Төзімді бол: тірлік сыны – қиын сын:
Ұстаздардың ғұламасы бұйырсын.
Шәкірттердің сұңғыласы атанып,
Көкірегіңе білім нұры құйылсын!

Әумин!

Болашақ ұрпақты әдепті, сабырлы, арлы, кешірімді, елін, жерін, Отанын қорғай алатын ержүрек азамат болуға баулитын бұл баталардың бірі – ұлды үйлендіру тойында, қызды ұзатуда, келін түсіргенде, нәресте дүниеге келгенде, бесікке салғанда, сапарға аттанарда, Отан үшін азаматтық борышын атқару жолына шыққанда айтылса, енді бірі – отбасына, дастарханға, шаңыраққа, мүшел тойларға, ұлыстың ұлы күнінде, жақсы іс бастарда беріледі. «Үйінде атасы бардың берер батасы бар». Үлкендердің, ересектердің мойнына жүктелінген моральдық, этикалық парыз бар екенін де аңғартады бұл даналық сөз. Өйткені жасы үлкендер, аға ұрпақ – қашанда қайда да болса бала ұрпақ алдында тәлімгерлер! Ата, аға бола тұра ақ бата бере алмас ақкөз надан атану, әрине, ұят. Үлкендер соны ойласын! ...Орта жастағылар да, тіпті ұландар да бата ойлап шығару, барды жаттау, бата арқылы жасы кішілерді қолдап-қолдау парызым деп ұғынуына, қоғам болып, адам баласын ізгілікке шақыратын ақ батаның молая, дами, жаңара түсуіне ат салысуға үндеген.

Ақынның бата-тілектері – адамның дүниетанымын таразылап, адамгершілікке меңзейтін өрісті өнеге.

Қорыта келе, қазақ бата-тілектерінің ғылыми негізі өте күшті, тәлім-тәрбиелік рөлі өте жоғары. Ол ұрпақтарды ізгілікке, жомарттыққа және қонақшылдыққа баулып, үміткерлік сенімдерін жоғарлатады. Адамдарды, үлкенді сыйлап, кішіні аялаудай тамаша мінез-құлық қалыптастыруға дағдыландырады. Адамдардың өзара барыс-келіс, алыс-берісін жақсартып, қоғамдық қарым-қатынасын кеңейтеді. Өмірдің мәні мен ішкі заңдылықтарын түсінуіне мүмкіндік жасап, жаман, жиіркенішті қылықтардан өздерін аулақ ұстауға баулиды. Сонымен бірге, адамдардың көңіл-күйін жақсартып, түрлі ауру-сырқауларға шалдығу мүмкіндігін азайтып, адамдардың ақаусыз өсіп-жетіліп, сапалы ұрпақ көруіне үлкен ғылыми негіз қалайды.

1 Даналық энциклопедиясы. – Алматы: Мектеп, 2009. - 368 б.

2 Қазақ әдебиеті энциклопедиясы. – Алматы: Аруна, 2005. - 576 б.

3 Әлімбаев М. Батаменен ер көгерер. – Алматы: Атамұра, 1996. - 80 б.

Добропожелание, благословение, доброе намерение, завет, благодарность, признательность – одно из драгоценных наследий нашего народа, передающееся из поколения в поколение.

Велико духовное, познавательное значение благословения. Слова благословения являются ценным наследием, оказывающим влияние на развитие мировоззрения, патриотических, нравственных, человеческих, познавательных качеств подрастающего поколения.

Великий сын степи А.Райт дал свое мнение о благословении, которое возникло и развивается вместе с традициями и обычаями народа: «Благословение – слово, которое произносится для благодарности. Благословение дают старцы. Они дают благословение и во время подачи кушанья, и после трапезы». Кроме того, один из деятелей нашего народа, боровшийся за нашу независимость и свободу, Х.Досмухамедов говорил: «Опытные, знающие акыны, баксы, ювелиры и другие давали своим ученикам благословения с целью избрания их своими преемниками» [1, с. 15].

Слова благословения – свидетельство морально-этических сторон как добро и зло, гуманность и бесчестность, жалость и воздаяние. Слова благословения, в основном, даются мужчине, воину, после трапезы, девушке, невестке [2, с. 119].

Таким образом, благословение – наследие народа, оказывающее влияние на достижение с честью своих целей и желаний.

Ключевые слова: слова благословения, пожелание, намерение, завет, наставление, назидание, благодарность

Summary

Good wishes, blessings, good intent, covenant, gratitude, appreciation – is one of the precious heritage of our nation which is transmitted from generation to generation.

The spiritual, cognitive significance of blessing is great. Words of blessing are valuable heritage that can have an impact on the development of worldview, patriotic, educational qualities of younger generation.

The great son of steppe A.Rayt has given his opinion of blessing which has arisen and is developing along with the traditions and customs of nation: «Blessing is a word which is pronounced for gratitude. Blessing is given by elders. They also give blessing at meal time, and after meals». In addition, one of the leaders of our nation, who fought for our independence and freedom, H.Dosmuhameduly said: «Experienced, knowledgeable akyns, Bucks, jewelers and others gave blessing to their disciples in order to elect their own successors» [1, p. 15].

Words of blessing are the evidence of both moral and ethical sides of good and evil, humanity and dishonesty, pity and retribution. Words of blessing, basically, are given to the man, the soldier, the girl, daughter in law and after the meal [2, p. 119].

Thus, the blessing is the heritage of nation that has an influence on the achievement with honor of their goals and desires.

Keywords: words of blessing, wish, intention, covenant, instruction, edification, and gratitude

УДК 371.035.044.2

ҰЛТЫМЫЗДЫҢ ӨРКЕНИЕТ ӨРІНЕ БАСТАР БАҒЫТЫ

А.М. Кенжан – п.ғ.к., доцент, ҚазМемҚызПУ

*«Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың
жеке кредосына айналуы тиіс
Президент Н.Ә. Назарбаев*

Мақалада болашақ жастардың білімді болуына жағдай жасай отырып ұлтымыздың өркениетті елдердің қатарында болуының бағыт бағдары туралы айтылады. Ол үшін білім берудің өзінің жаңа технологиясын игеру керектігін аңғартады. Яғни, білім беруді де жаңа әлемдік стандарттар мен жаңа нормаларға, тың қалыпқа негіздеу керек. Бүгінгі дүниежүзілік білім бәсекесі бізден осыны талап етіп отыр. Білім бәсекесі демекші, алған біліміміз басқалардың білімімен бәсекеге түсе алмаса, онда уақыттың босқа шығын болғаны. Сондықтан алған білімнің бәсекелестікке қабілетті болуы білім алушының бейіміне тікелей байланысты. Оның маңыздылығы да осында жатыр. Өйткені, білімді игеру – айтуға оңай болғанмен, жай шаруа емес, аса күрделі құбылыс. Білімді игеру үшін тынбай іздену, үйрену жеткіліксіз, сонымен бірге білім алушының бейім-қабілетін білу керек, сонда ғана белгілі бір нәтиже шығатынына сенуге болады. Әйтпесе, төгілген тер де, кеткен шығын да, бәрі бекер.

Тірек сөздер: ақпараттық технология, өркениет, дәстүр, ұлттық психология

Бүгінгі таңда ХХІ ғасырдың білім беру саласы негізгі үш ерекшеліктен тұратынын байқауға болады. Олар: біріншіден, адамдар өмір бойы алған білімдерін жаңғыртып, дамытып отырады; екіншіден, оқушының жас, ой, мүмкіндік ерекшеліктеріне қарай білім беріледі; үшіншіден, бүкіл білім беру жұмысы халықаралық деңгейде басқалармен қатар, қат-қабат іске асырылады. Білім бәсекеге сәйкес, қазіргі кезеңнің талабына сай жұмыс істеуге бағытталады. Бұл ерекшеліктер қазірдің өзінде бізге байқалып келеді [1].

Мысалы, ақпараттық технология саласындағы жаңалық күн сайын емес, сағат сайын жаңару үстінде. Бұл салада бір сәт кеш қалу дегеніміз ізбе-із өкшелеп келе жатқан бәсекелесімізге орын беріп, жолдан

ығысып, шығып қалу деген сөз. Ал, сол жаңарған технологияны өз уақытында тілін тауып, жұмыстың мүддесінен шығудың өзі тыным таппай ізденуді, білмегенімізді күні-түні үйренуді талап етеді. Жоғарғы технология саласын айтпағанның өзінде, қарапайым өмірде осыдан оншақты жыл бұрын компьютерді игеру дәл бүгінгідей жалпыхалықтық сипатқа ие болуы мүмкін еместей көрінуші еді. Өзіміз куә болып отырғандай, жағдай жылдам өзгерді. Бүгін кез келген жұмысты компьютерсіз елестете алмаймыз. Бұған итермелеп отырған да заман талабы. Бұдан былай білім берудің өзінің жаңа технологиясын игеру керектігін аңғартады. Яғни, білім беруді де жаңа әлемдік стандарттар мен жаңа нормаларға, тың қалыпқа негіздеу керек. Бүгінгі дүниежүзілік білім бәсекесі бізден осыны талап етіп отыр. Білім бәсекесі демекші, алған біліміміз басқалардың білімімен бәсекеге түсе алмаса, онда уақыттың босқа шығын болғаны. Сондықтан алған білімнің бәсекелестікке қабілетті болуы білім алушының бейіміне тікелей байланысты. Оның маңыздылығы да осында жатыр. Өйткені, білімді игеру – айтуға оңай болғанмен, жай шаруа емес, аса күрделі құбылыс. Білімді игеру үшін тынбай іздену, үйрену жеткіліксіз, сонымен бірге білім алушының бейім-қабілетін білу керек, сонда ғана белгілі бір нәтиже шығатынына сенуге болады. Әйтпесе, төгілген тер де, кеткен шығын да, бәрі бекер. Бейімнің тасасында табандылық пен күштарлық, батылдық пен өз құнын білетін алғырлықтың жасырынып тұратыны белгілі. Ойымыз жұртшылыққа түсінікті болу үшін, оны үлкен кеңістікке алып шығып дамытуымыз қажет.

Қазіргі жахандау процесінде инновациялық білімді қалыптастырумен қатар, ұлттық тәрбиені болашақ ұрпақтың бойына сіңіру де аса қажет.

Тәуелсіз Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің міндеті – ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шырдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағыдайлар жасау» екендігі атап көрсетілген [2].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы жас ұрпаққа жан-жақты білім мен тәрбие берудің мемлекеттік саясатының негізгі ұстанымдарын айқындап берді: Қазақстанның барлық азаматтарының білім алуға тең құқылы, әрбір азаматтың интеллектуалдық дамуына, психо-физиологиялық ерекшеліктеріне қарай, білімнің барлық деңгейіне кең жол ашылды. Әрбір азаматтың білім алуға құқылығын негізге ала отырып, оқушы бойына ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастырып, құрметтеуге тәрбиелеуде дидактикалық шарттар, яғни оқыту, тәрбиелеу, дамыту, қалыптастыру үрдісін жан-жақты қамту қажеттілігі туындайды.

Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін, білімін меңгерген мәдениетті, адами қасиеті мол, шығармашыл тұлға етіп тәрбиелеу – өмір талабы, қоғам қажеттілігі [1].

Қазақ мәдениеті – ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениет. Ол ұлттық тәлім-тәрбиенің негізінде дамып қалыптасады. Ұлттық тәрбие сол ұлттың мәдениетін дамытудың қозғаушы күші болып табылады.

Әлемдік тәжірибеде мойындалған бір ақиқат бар. Ол – ел болудың биік мағыналы ұғым екені. Оның іргетасы – мемлекет, яғни ұлттық мемлекет. Тек мемлекет құрған ел ғана әлемдік көшке ілесе алады, өзіндік келбеті бар өркениет жасай алады, өз кезегінде өркениет жасай алған ел ғана басқа өркениетті елдермен терезесі теңесе алады. Олай болса, еліміздің тап бүгінгі болмысы мен әлемдік кеңістіктен өз орнын табуға ұмтылысын мемлекетшілдік бастаулары деп айтуға толық негіз бар. Ресейге отар ел болып тұрғанымызда “туған ұлт”, “ұлттық”, “ұлтшылдық”, “ұлттық идея”, “ұлттық мүдде”, “ұлттық тәрбие” мәселесі туралы сөз қозғау мүмкін болмады. Өйткені, бұл жайында сөз қозғау отарлаушы елдің “жасампаз” интернационалистік идеологиясына қарсы шыққандық деп есептелетін. Ал, бүгінгідей тәуелсіздіктің ақ таңында өмір сүріп отырған қоғамда өз ұлтының ұлттық қаймақтарын, соның ішінде тіл, дін, діл, салт-дәстүр, ұлттық тәрбие сияқты негізгі құндылықтарын бетке шығармаған ұлт өз мәртебесін жоғалтады. Сондай-ақ, ұлттық мүддені сақтау және оны қорғау сол ұлттың әрбір азаматының адамдық борышы. Әрбір мәдениетті, білімді адам өзінің дүниетанымдық, кәсіптік деңгейін ұлттық мәдениетпен ұштастыра білуі керек. Білімді болғанымен, ұлттық мәдениетті бойына сіңіре білмеген болса, ондай адам ұлт алдында мәңгірт, мәдениетсіз болып көрінеді де, халықтың наразылығына ұшырайды. Білім беру мен тәрбиелеудің мақсатын айқындау үшін, Жүсіпбек Аймауытовтың айтқан сөзін еске түсірейік: «Мектеп бітіріп шыққан соң бала бүкіл әлемге, өзгенің және өзінің өміріне білім жүзімен ашылған саналы ақыл көзімен қарай білсе, міне білімдендірудің көздейтін түпкі мақсаты осы. Мектеп осы бағытта баланың келешекте жетілуіне мықты негіз салуы керек», – деген екен. Мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру ғылыми педагогика және халықтық педагогика арқылы жүзеге асырылады [1].

Ұлттық мектептегі тәрбиенің негізгі міндеттері:

- Оқушыларды ұлт алдында тұрған ерекше өзекті мәселелерді шешуге даярлау;
- Өз халқының ғасырлар бойы қол жеткізген табыстарын бағалау;
- Ата-баба салтын, дәстүрлі әдет-ғұрпымен қайта табыстыру;

- Мектептің тәрбие жүйесін ғылыми педагогика мен ұлттық педагогикаға негіздеу;

«Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның бар өміріне опат әкеледі», - деді әлемнің екінші ұстазы атанған әл-Фараби. Оның аса көрегенділікпен айтқан пікірі өз құндылығын қазірдің өзінде де сақтап келеді. Халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан озық әдет-ғұрып, дәстүрлері мен ізгі қасиеттерін сіңіре отырып, дені сау, рухани бай, парасатты, қазіргі қоғам дамуының үрдісіне сай білімді, жеке тұлғаны қалыптастыру тәрбиенің өзекті мақсаты болып табылады.

Осы орайда, тәрбие мен білім беруде этнопедагогиканы мүмкіндігінше, әр-түрлі әдіс-тәсілдер арқылы бере отырып, төмендегідей нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- Жастардың танымдық қабілетін жетілдіру;
- Ұлттық тәрбие арқылы адами қабілеттерді қалыптастыру;
- Ізгілікке, адамгершілікке тәрбиелеу;
- Шығармашылық қасиеттерін оятады;
- Данышпандық, көрегендік қасиеттердің дамуына жол ашады.

Ұлттың мүддесі мен мақсатын, алдымен қазақ жеткіншектерінің сана-сезіміне басты нәрсе етіп орнықтырған жағдайда ұлттың тәрбиесі ықпалды болмақ. Бұл құбылысқа бастамашылық өз ұрпағымыздан қолдау тапқаны орынды. Осы тұста, ойымызға халқымыздың ардақты азаматы М.Жұмабаевтың мынадай пікірі оралады: «Әрбір ұлттың бала тәрбие қылу туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ ұлт баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті. Ұлт тәрбиесінің жақсылығы көп» [2].

Ұлттық тәрбиенің топтасу жүйесі әр жасерекшелігіне байланысты болмақ, себебі, түрлі ұлттық ойындар мен баланың дамуына әсер ететін іс-шаралар баланың жасына байланысты таңдалынып, жүзеге асырылады.

Ғалымдардың еңбектерінде ұлттық тәрбиенің жалпы әдіснамалық серпіні басым болғанымен, әрбір топтағы жастардың жас ерекшелігі ескерілмеген. Онда ұлттық тәрбиенің құрылымдық сипаты, мазмұны мен мәні жалпы сипатта тұжырымдалған.

Қазақстан Республикасында қазақ ұлтының бірегейленуі жүріп жатыр. Бұл міндетті жүзеге асыруда ұлттық тәрбие зор ықпал етеді. Ол үшін халқымыздың тарихи жетістігі мен мақтаныштарын арқау етіп, бүгінгі қоғам жағдайымен үйлестіре жүргізгенде ғана қуатты болмақ [3].

Ұлтымыздың тарихи өрнегі бар табандылығы мен жігерін, батырлығы мен жасампаздығын, адамгершілігі мен мәдениетін басқа ұлттарға үлгі етуге ұмтылуымыз қажет. Өйткені, ел мен жер қазақтың игілігі, өз байлығы. Оған қазақтан артық ешқандай жанашыр жоқ. Жалпы, ұлттық тәрбие дегеніміз – тек өз ұлтының құндылықтарын ғана емес, басқа да ұлттардың рухани мәдениетінен үлгі алуы тиіс. Ондағы ұлттық мұраттар, бостандық сүйгіштік, қайырымдылық, ізгілік т.б. қасиеттері ұлттық мазмұны арқылы жалпы адамзатқа пайдалануға беріледі. Олай болса, Шекспир мен Гегелдің, Достоевский мен Толстойдың, Абай мен Әуезовтың шығармалары ұлттық тәрбие негізінде кез-келген адамды жетілдіруге көмектеседі.

Студенттердің ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастырып дамыту негізінің бірден бір көзі – оқу орындарында жүргізілетін тәрбиелік іс-шаралар. Адамның бойына жақсы адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы, өнер-білімді игеруі өскен ортаға, тәрбиеге ғана емес, үлгі-өнеге берер ұстазға, отбасындағы тәрбиеге де байланысты. Әрбір халықтың өсіп-өркендеуі үшін әлеумет ортада қалыптасқан рухани, мәдени, саяси құндылықтарды сақтап, дамытып отыруы қажет [4].

Қазіргі кезеңде әлемнің әр түкпірінде өткір қойыла бастаған ең өзекті жайдың бірі – осы ұлттық тәрбие мәселесі болып отыр. Ол жайдан-жай емес, әрине. Ұлттық тәрбиенің ең маңызды тұсы адамды ойлануға үйретуі. Бұлай дегенде әрбір жеке адам ең алдымен өзінің белгілі бір ұлттың мүшесі екенін іштей терең сезініп, санада сілкініс жасауы керек екенін, содан кейін барып жалпыадамзаттық қоғамға лайық орнын белгілеуі қажеттігін сіңіруі болса керек. Бұл жерде негізгі әңгіме арқауы мемлекетшілдік, ұлттық сана, ұлттық ұстаным, ұлттық мүдде туралы болып отыр. Өйткені, біздің төлтума бітімімізді, қайталанбас ұлттық болмысымызды, ұлттық ойлау машығымызды, қала берді ұлттық кейпімізді сақтап қалу бәрінен маңызды. Өзіндік “менін” сақтауға ұмтылған жұрт ең алдымен ұлттық тарихи жадын, бірегей ұлттық ойлау машығын, өзіндік дүниетанымын, ана тілі мен ділін, дінін дәстүрлі мәдениетін аман алып қалу және оны одан әрі дамыту жолында күреске түсетіні анық. Олай болса, осы айтқанымыздың бәрі ұлттық тәрбиеге тікелей байланысты жүзеге асатынын мойындауға мәжбүрміз.

Әрбір халықтың өзінің тарихи, рухани және мәдени төлтума қасиеттеріне бойлауы арта түсуде. Бірақ осындай ұмтылыстар басқа халықтардың мүдделеріне нұқсан келтірмеуі тиіс. Сондықтан Қазақстанның өркениет өріне бастар бағыты – адамгершілік-ізгілік қасиеттерге негізделген ұлттық

тәрбиеге табан тірейді [5].

Ел болу, мемлекет құру сонау түркі заманынан желісі үзілмей келе жатқан ұлттық арман-аңсар. Ел болу – болашаққа ашылған даңғыл жол. Сол болашаққа ашылған даңғыл жолды ұлттық тәрбие арқылы жүруді үйренсек, ешкімнен кем болмайтынымыз анық. Бұдан шығатын қорытынды – ұлттық тәрбие идеясы ата-бабалар алдындағы – қарыз бен өкшебасар ұрпақтың алдындағы – парыз деп түсінуіміз керек. Яғни, парыз бен қарыздың түйісер тұсы осы ұлттық тәрбие деп білеміз. Сондықтан мұнда алдымен мемлекет жасауға ұйытқы болып отырған этнос пен мемлекеттің мүддесі қатар тұруға тиіс. Ағымдағы уақыттың талабы мен сұранысын қанағаттандырып отыру да ұлттық тәрбиедегі негізгі қағиданың біріне айналуға тиіс. Бұл үшін қазақ ұлтын қай тұрғыдан да жаңа дәрежеге, жаңа интеллектуалды сапаға көтеріп алу тиімді.

Бүгінгі қазақ ұлты – өркениет орталығы саналатын қала халқына айналып, сапалық жағынан көп ілгеріледі, бүтіндей аграрлық жағдайдан гөрі, индустриялық-инновациялық мемлекет құруға көшіп отыр.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, кез келген мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік гүлденуі мен қауіпсіздігі халықтың білімі мен интеллектуалды ресурстарымен тығыз байланысты. Интеллектуалды ұлт болу деген тар шеңбердегі ұғым емес, оның түпкі иірімінде ұлттық негіз, ұлттық кейіп, ұлттық болмыс жатыр. Ұлттың сапалық құрамын арттыру тек қан тазалығын жақсартумен ғана шектелмейді, рух тазалығын тәрбиелеу арқылы да биік мұратқа жетуге болады [6].

Біздің қазақы болмыс, салт-санамыз, тұрмыс-тіршілігіміз қазіргі заманға сай айқындалғанымен, ғасырлар тереңіне үнілген дініміз, салт-дәстүр мен әдет-ғұрпымыз, ерлікке толы тарихымыз батыстанбақ түгілі, ондай ұғымды да мойындай қоймайды. Өйткені ұлттық рухтың түп-тамыр қазығы ұлттық тәрбие діңгектеріне негізделген. Ұлттық тәрбиенің негізгі діңгектері – ұлттық сана, ұлттық тіл, ұлттық мәдениет, ұлттық діл, ұлттық салт-дәстүр мен әдет-ғұрып категорияларына сүйенеді. Сол себепті «кімде-кім өткеніне терең үнілсе, болашағын көреді» деп Шығыс ойшылы М.Руми айтқандай, бізді болашаққа апарар жол ұлттық тәрбиенің негізгі діңгектерінде жатыр. Осы тұрғыда, бізге керегі – қоғамда болып жатқан жаһандандудың пайда-зиянын саралап, ұлттық құндылықтарымызға жат мәдениеттен арылу.

Ұлттық тәрбие өзара тығыз байланысты екі бастаудан нәр алуға тиіс. Оның біріншісі, қазақ халқының тарихи тағдыры қалыптастырған мейірім, жарасым, төзім, шапағат, парасат, ізет, бақыт туралы арман-аңсар. Таратып айтса болсақ, осындай арман-аңсардың мәдениет пен өнерде, салт-дәстүрде, тіл мен ділде, діни сенім-нанымда түрліше көріністері болуы керек. Екіншісі, бүгінгі тарихи кезең аясындағы нақты бастан кешіріп отырған қоғамдық-психологиялық ахуал. Бірінші жағдайға қатысты ойымызды одан әрі өрбітер болсақ, халықтың мәдениеті мен әдебиеті, өнері мен салт-дәстүрі, тілі мен ділі, сенім-нанымы мен діні дегенде тарихтың сүзгісінен сараланып өткен рухани құндылықтарға басымдық сипат берілуі керек. Мұның өзі қоғамның тарихи, психологиялық даму бағытында екінші мәселенің де оң шешімін табатын жолмен ілгері басуына кепіл бола алар еді [7].

Әрине, бүгінгі қоғамдық-психологиялық ахуал дегенде осы бағыттағы әлемдік тәжірибелердің озық үлгілері мен жетістіктері де назардан тыс қалмауға тиіс. Түсінген кісіге қазіргі заман көзімен қарасақ, қоғам түбегейлі өзгерген. Жастардың психологиясы, таным түйсігі мүлдем басқаша. Бүгінгі қоғамдық қатынастар өкшебасар ұрпақты бәрібір өз дегеніне көндіруде.

Ұлттық тәрбиені қалыптастыруда халықтың ұлттық қайнар көздері фольклор, ауыз әдебиеті, ұлағатты қағидалар, от ауызды, орақ тілді би-шешендеріміздің шешендік сөздері болып табылады.

Мысалы, нақты бір зат туралы тұспалдап, бейнелеп айту арқылы баланы ойлату, танымдық, білімділік түсініктерді ой елегінен өткізіп, тұжырым жасап, тапқырлық пен дүниетаным дәрежесін байқау үшін, халық ертеден-ақ ауыз әдебиетінің бір түрі саналатын жұмбақтардың алуан түрлерін шығарған. Ал, мақалдар – нақыл, өсиет түрінде айтылатын философиялық ой түйіндері, сөз мәйегі. Шешендік сөздер – ел құралып, халық қалыптаса бастағаннан бергі халықтың өнеге тұтып, өмір тәжірибесінде пайдаланып келе жатқан, билер мен хандардың, ел ағасы болған данышпандардың аузынан шыққан өнегелі, қасиетті сөздер.

Ұлттық тәрбиенің өзегі – отбасы, маңызды бөлшегі, яғни тармағы, халық тарихы мен мәдени ескерткіштер болып табылады. Бұл ретте көптеген рухани жұмыстар кезеңін күтіп тұр. Себебі, тарихи салт-сана, ұлттық зерде мәдениетті адамзаттың рухани қазынасы.

Сонымен бірге отбасы тәрбиесінің ұлттық ерекшеліктері, туыстық қарым-қатынас, жеті ата туралы түсінік, перзенттік парыз бен қарыз, ұлттық намыс, ұлттық сана-сезім, ұлттық адамгершілік, отансүйгіштік, еңбексүйгіштік қасиеттері, ізгілік сынды тағы басқа сапалық белгілер ұлттық тәрбиенің негізгі көрінісі болады.

Қорыта келе, қазіргі жаһандану кезінде әлемнің алпауыт елдерімен ұлттық салт-сана мен дәстүрімізді сақтап және оны болашақ ұрпақтың санасына сіңіру арқылы бәсекеге түсуіміз керек. Ол үрдіс адамның

сәби кезеңінен бастап, жеке тұлға болып қалыптасуына дейін жалғасуы керек. Осы орайда “Саусақ бірікпей, ине ілікпейді” деген аталы сөздің де алар орны ерекше. Ұлттық тәрбиені қалыптастыру және дамыту барысында, отбасы, мектеп, қоршаған орта факторларының әсер етуі өте маңызды.

1 Пірәлиев С. «Ұлттық тәрбие және жаһандану» «Егемен Қазақстан» газеті.

2 Ныязбекова К.С. «Ұлттық тәрбие» 2013 ж.

3 Тайгарин С. «Ана тілі» газеті «Жаһандану толқынына төтеп бере ала 12 мамыр. 2011 ж.

4 Бурбаев Т. Ұлт мәдениеті. Астана: Елорда, 2001. – 248 б.

5 Есім Ғарифолла. «Ұлттық өркениет және мәдени бағдар» Қазақстан: сындарлы жылдар және ғаламдық мәселелер. – Аматы: Қазақ университеті, 2003.

6 Табылды Ә. «Қазақ этнопедагогикасы және оқыту әдістемесі» - Алматы: «Білім», 2004.

7 «Оқыту технологиясы оқу-тәрбие тенденциясында» Педагогика мәселелері. Вопросы педагогики. №1-4\2007.

Резюме

Статья посвящена применению новых технологий в процессе обучения, инновационный подход к учебной деятельности современного студента предполагает переориентацию образования на личностную направленность, как процесс и результат развития и самоутверждения личности и как средство ее социальной устойчивости и социальной защиты в условиях рыночных отношений. Таким образом, инновационный подход ведет к радикальному изменению во взаимоотношениях преподавателя со студентами, в переводе их на личностный уровень, в формировании истинно творческой атмосферы сотрудничества, развитии диалога, открытости. Однако современная образовательная практика в данной сфере не в полной мере оправдывает социальные и личностные ожидания. Для рассмотрения необходимой инновационной педагогической деятельности в указанном направлении остановимся на ряде исходных теоретических положений.

Ключевые слова: новые технология, инновационный подход, социальной защиты, истинно творческой атмосферы

Summary

The article is devoted to the use of new technologies in the process of learning, an innovative approach to teaching modern student expects a reorientation of education for personal direction as the process and the result of the development and affirmation of identity and as a means of social stability and social protection under the conditions of market relations. Thus, an innovative approach leads to a radical change in the relationship a teacher with students, transfer it to a personal level in forming a truly creative atmosphere of cooperation, dialogue and openness. However, modern educational practice in this sphere did not fully justify the social and personal expectations. for its consideration of the necessary innovative pedagogical activities in this area will focus on some basic theoretical positions.

Keywords: new technology, innovation, social protection, a truly creative atmosphere
УДК 37.01:378.37

ВОСПИТАНИЕ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА НА ОСНОВЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

О.А. Куратова – к.п.н., доцент кафедры иностранных языков
Университета иностранных языков и деловой карьеры

В данной статье отмечено, что особое значение в формировании у студентов гуманных качеств личности имеет воспитание их в духе национальной толерантности. Художественные произведения немецких и казахских писателей содержат достаточный материал, чтобы показать, что объединяет народы, проживающие в Казахстане. Художественная литература изображает жизнь людей, раскрывает их духовный мир посредством художественных образов. В процессе экспериментально-опытной работы мы убедились в том, что благодатным материалом для установления межпредметных связей, оказывающих эффективное воздействие на гуманное воспитание студентов, является изучение жизни и творчества писателей (Гете, Абая).

Ключевые слова: межпредметные связи, личность, гуманизация образования, дисциплины

Необходимо отметить, что в последнее время научно-педагогическая общественность проявляет живой интерес к проблеме межпредметных связей. И это вполне естественно, так как опыт лучших педагогов страны доказал эффективность использования межпредметных связей не только в процессе обучения, но и во всестороннем воспитании и развитии студентов.

К.Д. Ушинский по поводу межпредметных связей писал: «Не науки должны схоластически укладываться в голову ученика, а знания и идеи, сообщаемые какими бы то ни было науками, должны органически строиться в светлый и по возможности обширный взгляд на мир и его жизнь», «...кроме специальных понятий, принадлежавших каждой науке в особенности, есть понятия, общие многим, а иные и всем

наукам» [1].

Как свидетельствуют данные, педагоги пришли к общему мнению, что идея межпредметных связей в большей степени развивается именно по линии координации учебных предметов на основе общности их учебно-познавательных целей.

В «Концепции гуманитарного образования Республики Казахстан» указывается, что на уроках истории, литературы, иностранного языка и других предметов надо последовательно воспитывать гумано-нравственные качества и формировать умения отстаивать свои гуманистические убеждения, на основе чего формировать гуманистическое поведение учащейся молодежи [2, с. 12].

Нами предпринята попытка выявить потенциальные возможности дисциплин «Иностранный язык» и «Казахская литература» в гуманизации образования студентов средствами межпредметных связей. В основу данной идеи взято положение о преобразующей функции такого педагогического феномена как «межпредметная интеграция знаний» в формировании гуманной личности.

Иностранный язык вносит большую лепту в воспитание социально-активной личности; что способствует формированию гуманистических убеждений студента, на место человека в природе и в обществе, на характер отношений в сфере, в которой он живет, к самому себе и т.д. При обучении осуществляется воспитание важнейших моральных качеств личности: патриотизм и гуманизм. Одним из многочисленных и разнообразных способов воспитания средствами иностранного языка является чтение художественной литературы на занятиях по домашнему чтению, т.к. художественная литература направлена на познание человека и позволяет накапливать жизненный опыт.

Взаимосвязь иностранного языка и литературы приносит свои положительные плоды: происходит приобщение к богатствам национальной и мировой художественной культуры, что способствует формированию диалектического мировоззрения, гуманистических убеждений студентов, их активной жизненной позиции. Главный акцент ставится на анализ литературного текста, его ценностей как самостоятельного литературного явления, на подготовку студентов к его полному восприятию. Происходит извлечение из текста содержащихся в нем идей для обогащения студентов системой общегуманистических ценностей. В этом плане существенное значение придается изучению творческих биографий писателей.

Наши наблюдения показали, что художественные произведения представляют богатый материал для анализа проблем гуманизма, таких как выяснение сущности смысла жизни, долг, честь, совесть. Они прививают студентам такие качества как честность, добросовестность, доброту. Прекрасное в характере литературных героев должно рождать у студентов высокие чувства. Для этого студентов нужно приучать к сопоставлению характеров литературных героев, к анализу их поступков, воспитывать требовательность к своему поведению, стремление к самодисциплине и самосовершенствованию.

Особое значение в формировании у студентов гуманных качеств личности имеет воспитание их в духе национальной толерантности. Художественные произведения немецких и казахских писателей содержат достаточный материал, чтобы показать, что объединяет народы, проживающие в Казахстане. Художественная литература изображает жизнь людей, раскрывает их духовный мир посредством художественных образов. В процессе экспериментально-опытной работы мы убедились в том, что благодатным материалом для установления межпредметных связей, оказывающих эффективное воздействие на гуманное воспитание студентов, является изучение жизни и творчества писателей (Гете, Абая).

Примечательно в этом отношении высказывание А.Энштейна о том, что моральные качества выдающейся личности имеют, возможно, большее значение для становления поколения и всего хода жизни, чем чисто интеллектуальные достижения [3].

Следовательно, большое место должно отводиться изучению биографии писателей. Именно на этом материале можно показать тесную связь между становлением нравственного облика писателя с эпохой, в которой он жил и работал, и доказать, что созданное им произведение рождено конкретными историческими условиями. Отсюда появляется необходимость глубоко и всесторонне раскрывать связи передовых идей того времени с общественной деятельностью, идеалами и стремлениями самого писателя, его отношение к ведущим идеям эпохи. Здесь прослеживается связь между иностранным языком, литературой и историей. Исторические знания студентов влияют на восприятие социального смысла явлений художественных произведений. Поэтому преподаватели, занимающиеся проблемой межпредметных связей, прежде чем приступить к изучению отдельных произведений, считают необходимым глубже разобраться в тех исторических событиях, которые отражены в них, дать им совместно со студентами соответствующую оценку. Использование художественной литературы вызывает соответствующее эмоциональное отношение к изучаемым историческим явлениям, возбуждает сочувствие, восхищение, одобрение. Исторические события и факты становятся более понятными, развивается интерес к историческим знаниям, осознается значение художественной литературы, для лучшего осмысления исторических

явлений, законов развития общества, для более глубокого понимания жизни.

Перед педагогами появляется задача помочь студентам как можно лучше извлечь из содержания гуманитарных дисциплин все самое ценное и необходимое для формирования гуманной личности студента. Изучение художественных произведений дает благоприятные возможности обратить внимание студентов на человека, как субъекта деятельности, творчества, высокие человеческие идеалы и с этих позиций помочь проникнуть студентам во внутренний мир героев произведений и использовать их идеи для формирования гуманистических убеждений личности и соответствующего поведения.

В процессе изучения художественных произведений обогащаются чувства гуманности студентов, так как гуманность начинается с умением понять другого человека, понять чужой образ жизни, обычаи, склад мышления, гуманизм еще означает способность замечать положительное у другого человека, у другого народа, верить в его созидательные силы, означает желание заимствовать положительное, стремиться к дружеским контактам.

Следует отметить, что единые задачи – воспитывать и образовывать личность имеют литература и педагогика.

Назначение педагогики в содружестве с гуманитарными науками можно обозначить следующим образом: литература вместе с философией отражают определенные педагогические ценностные явления, выполняют мировоззренческие функции. Художественное слово является ярким выразителем педагогических идей, наравне с философией, этикой, социологией.

Литература как наука об искусстве слова имеет свои закономерности и специфику. Но человековедческая направленность ставит ее в один ряд с этнопедагогикой и педагогикой. Литература неразрывно развивается с культурой народа, всецело отображала ее тенденции. Культура как совокупность материальных и духовных ценностей созданных в ходе его эволюции, транслируется через каждый предмет, в особенности гуманитарно-художественного цикла. Литература – часть культуры... Литературное образование, согласно точки зрения ученого М.В. Черкезовой – это воспитание и развитие личности в процессе изучения художественной литературы.

Исходя из определения функциональной особенности литературы, необходимо заключить, что литература воспитывает и развивает. В этом видится ее общность с педагогикой и психологией. Бесспорна мысль о гуманистической миссии как философии так и литературы и педагогики. Объединившись, они создают целостное сочетание на границе разных знаний с ярко выраженным воспитательно-развивающим потенциалом [4, с. 76].

На рисунке представлена интеграция гуманитарных дисциплин, направленная на формирование гуманистической личности студента.

Убеждения формируются в опыте человека под влиянием окружающей действительности, всего строя его жизни и деятельности, в процессе учебно-воспитательной работы. Знания не будут служить источником убеждений, если для них не будет подготовлена почва путем создания у студентов опыта общественных отношений, нравственного поведения. Опыт жизни и деятельности студентов должен соответствовать тем моральным нормам, которые лежат в основе формирующихся убеждений.

Современный процесс обучения, построенный на межпредметных связях, формирует у студента широкий гуманистический взгляд на мир, основанный на общечеловеческих ценностях и новом мышлении, что вносит существенный вклад в повышение гуманитарного содержания образования.

1 Ушинский К.Д. Собрание сочинений - М., 1989, - 27 с.

2 Концепция гуманитарного образования в Республике Казахстан // Вестник высшей школы Казахстана. 1995. – №2.

3 Шалтаева Р. Теоретические и практические предпосылки создания в современном вузе системы формирования нравственной культуры студентов // Достояние нации. - 2005. - №4. – С. 96-99.

4 Черкезова М.В. Литература и культура. // Культурная инициатива. - М., 1999, - 237 с.

УДК 821.512. 122

ДАРАЛЫҚ СТИЛЬ НЕГІЗІ ҰЛТТЫҚ ХАРАКТЕР

А.О. Тоқсамбаева – ф.ғ.к., проф. м.а., Шәкәрім атындағы мемлекеттік университет, Семей қ.

Берілген мақалада мәңгілік махаббат тақырыбына қалам сілтеген Мағауин шығармаларында кездесетін даралық стиль туралы сөз болады. Жазушы шеберлігін суреттеу мақсатында жазылған мақала боямасыз бейнеленетін ұлттық характерді дәріптейді.

Адамды homo sapiens дәрежесіне жеткізген ізгі де қасиетті сезім – махаббат туралы сыр шертпеген ақын-жазушы

жоқ екендігі туралы сөз қазғалады. Хикаяның түп тамыры бұдан бір, бес он мың жылға, бәлкі, одан да көне дәуірлерге тірелетіндігі, жүз тармақты, сан салалы өлең, жырлар, аңыз, ертегілер, роман, повестер, бәрінің саяр арнасы – біреу-ақ болса да, жұрт қызыға тыңдап, құмарта оқыттындығы жайлы айтылады. Шым-шытырық шиырланған, бірақ таптаурын болмаған, мәңгілік жас тақырыпқа арналған бұл шағын дүние – жаңа бір сөз айтам деген сенімнің емес, осы тараптағы арқауы босаң, сүлесок шығармалардың өзі далада қалмаушы еді ғой деген жазушының үмітінің нәтижесі екендігі мысалдар арқылы дәлелденеді.

Шығарманың алғашқы тармағында биік идеалды махаббатты іздеп соның азабын тартқан шығармашылық тұлғалар кейіпкер болса, екінші бөлім мүлде басқа бағытта өрбитіндігі, өмірдің өзінен ойып алына салған хрониканың өзі қаншама асыл дүние екенін жазушы жеріне жеткізе таратып, талдап бере алғанын, махаббаттың мәңгілік екеніне, барлық адамзатқа тән сезім екенін контраспен шебер бере білгендігі тілге тиек етіледі. Өнер тұлғаларына арналған шығармалар қазақ әдебиетінде баршылық екенін ата келіп, үш бірдей шығармашылық саласында еңбек етіп жүрген адамдарды полемикаға түсіріп, ерекше шығармашылық шешім табу Мұхтар Мағауиннің қолынан келгендігін мысалдар арқылы дәлелденеді.

Қаламгер сөз ететін рухани қасиеттерді ұлттық танымның жоғары биігі деп көрсететін мақала зерттеушілерге, әдебиеттанушы-ларға арналады.

Кілт сөздер: Суреткер, ғалым, хикаят, «Өмір жыры», «Алғашқы махаббат», Эпиграф, «Бірінші тармақ – ұшар алдындағы хикая, немесе мәңгілік күй», композитор, реплика, суретші, композитор, мәңгілік тақырып

Мұхтар Мағауиннің суреткер, ғалым ретінде диапазоны өте кең тынысты. Жазушының өзінің «Өмір жыры» хикаятында мәңгілік тақырыпқа бара отырып жауапкершілікті аса сезеді. Оны шығармаға аңдатпа ретінде жазған сөзінде сездіреді. Дегенмен жазушы тақырыпқа үлкен дайындықпен келген. Бұл кезеңде Мұхтар Мағауин қазақ әдебиетінің тарихы үшін өте маңызды ірі болжамдарымен ғылымда жанартаудай жаңалық ашып жатқан кезі болатын. Кім біледі рухани азық, сезім байлығын қажет еткен кезең бе бұл аса құпия мәселе. Дегенмен жазушының мәңгілік тақырып махаббатқа арналған келісті көркем шығармасы деп танымыз. Эпиграфтың өзі жазушының асқақ арманын сездіріп тұрғандай

Адамды homo sapiens дәрежесіне жеткізген ізгі де қасиетті сезім – махаббат туралы сыр шертпеген ақын-жазушы жоқ. Хикаяның түп тамыры бұдан бір, бес он мың жылға, бәлкі, одан да көне дәуірлерге тіреледі. Жүз тармақты, сан салалы өлең, жырлар, аңыз, ертегілер, роман, повестер. Бәрінің саяр арнасы – біреу-ақ. Сонда да жұрт қызыға тыңдап, құмарта оқып келеді. Шым-шытырық шиырланған, бірақ таптаурын болмаған, мәңгілік жас тақырыпқа арналған бұл шағын дүние – жаңа бір сөз айтам деген сенімнің емес, осы тараптағы арқауы босаң, сүлесок шығармалардың өзі далада қалмаушы еді ғой деген үмітінің нәтижесі» [1, 113]. Аңдатпаның көркем шығармадағы орны ерекше. Өйткені онда мәйекті түрде шығарманың негізінен хабар беріледі. Сюжетке тығыз байланысы болмауы да мүмкін. Бұл жайында академик Зәки Ахметов жақсы айтқан: «Әдеби шығарманың беташары секілді, негізгі оқиғаға тікелей қатысы жоқ кіріспе бөлігі. Мұнда, әдетте, оқиға желісінің бағыт-бағдарын алдын-ала аңғарту мақсатымен бұрынырақ болған кейбір жайлар баяндалады» [2, 386].

Жазушының қай тақырыпқа да жауапкершілікпен қарайтынын шығармаларын оқу барысында байқайсыз. Ал махаббат тақырыбында суреткердің ерекше бір сезіммен толқыныс үстінде болатынын тағы байқайсыз. Тарихи басқа да тақырыпта жазылған шығармаларына айтқан сөзі, пікірінде алмас қылыштай өткірлік болса, бұл шығармасында «үмітімнің нәтижесі» дейді. Мәңгілік тақырыпқа Шекспирден Абайға дейін даналар тебірене жазған. Соның самалы осы шығармада еседі. Шығарманың «Бірінші тармақ – ұшар алдындағы хикая, немесе мәңгілік күй» атты бірінші бөлімінде жазушы, композитор және суретшінің самолетты тосқан кезіндегі әңгімелері негізіне құрылған. Шығармашылық негізінде адамзаттың ең асыл қасиеті махаббатың құпиясын ашуға ұмтылыс пікірталас әңгіме түрінде берілген. Негізгі кейіпкер әңгімеден-сұхбаттан кейін суретші болады. Алайда суретшінің шешіліп әңгіме айтуына жазушының өзіне деген сенімі қатты әсер етеді. Сондықтан жазушының дәлелі дәйексіз болып шығады.

Жазушының соншалықты сенімділігіне күмән келтіре сөйлеген суретші өз пікірін дәлелдей түседі. Көркем шығармадағы кейіпкер өмірдегі адамнан мүлдем өзге, сондықтан оның есінде қалады деу бекершілік дейді. Ол тайтұяқтан жасалған білезікке қарап тұрып, ойға тайтұяқ елестейді деумен бірдей дейді. Жазушы да кеудесін кере дем алып «Өлді менің соңғы кездесуім» дейді. Тақырып алғашқы махаббат болса, оның шығармашылықта көрініс табу процесі шығарманың өзегі десек те болады. Жазушы қос шығарма деңгейінде жазылған хикаятына адамның ең бір асқақ сезімі махаббатты арқау еткен. Бұл шығарманы қос мұнаралы махаббат күмбезі десе де болғандай. Махаббат тек сұлулардың ғана еншісі деген ұғымның негізсіз екені шығарма концепциясында ерекше байқалады. Адамзат баласының қай сатысында әлеуметтік жағынан тұрмасын, немесе жаратылысы қандай болмасын, әйтеуір адам баласының жүрегінің жылулық іздейтіні осы шығармада терең көрініс тапқан. Композитор мен жазушы тыңдаушы, яғни естуші оқырман деңгейінде болса, баяндаушы суретші болады. Бірақ диалогты жалғап ойдың

дами өрбуіне жазушы мен композитор сұрақ қою арқылы, реплика тастау арқылы қозғау салып отырады. Сондай бір сұрақты жазушы қояды. Сұрақ сұрақ түрінде емес жазылған шығармаға талдау жасау үстінде көрініс табады. Хикаят оқиғасы өнер тұлғаларының сұхбатындай әдемі әсер үстінде өрбіп отырады.

Шығармашылық топ шешіліп сөйлемей, ішкі сырын терең ашуға ұмтылмай тартына сөйледі. Осы шағын диалогта автор өз кейіпкерлерінің көркемдік көру қуатынан хабар беріп өтеді. Шабыттана сөйлейді. Суретті оқырманның көз алдына әкеледі. Тау ішіндегі құлаған ағаш үстіндегі екеу болсын, немесе көшеде, аллеяда келе жатқан жас болсын бәрі оқырманды ерекше тартады. Ол суреттің аты да қандай ғажап «Алғашқы махаббат» деп аталады. Ал шығарманың аты «Таң нұры». Жалпы суреткердің эстетикалық талғамы өте күшті. Өнер саласында жазған осы хикаяттың өзінде оның қаншама суреткерлік диапозонының кең екенін байқаймыз. Шығармада өнер иелері, әркім өз шығармашылығының мәңгіліктігін, күрделілігін дәлелдеуде.

Суретшінің композиторға айтқан уәжі де күшті. «Әңгіме Сізде болуға тиіс. Бастан-аяқ сезім толқыны. Іріктелген, шындалған дыбыстар» дейді. Жалпы Мұхтар Мағауиннің хикаяттарындағы кейіпкерлердің танымдық деңгейі биік болып келеді. Ең бірінші ерекшелігі оның қай саланың адамы болмасын қазақ екендігіне көзіңіз жетіп отырады. Композиторға суретшінің берген бағасы ғажап. Тасқа қашап жазатын сөздер. Жалпы музыка өнерінің сиқыры әлем зерттеушілерін таңырқатудан, өзінің құдіретімен тамсандырудан бір сәт толастаған емес. Музыкалық бейнелеу ерекше құбылыс. Ол туралы ғалым Ю.Борев былай дейді: «Эмоциональные переживание и окрашенная чувством идея, выражаемые через звуки особого рода, в основе которых лежат интонации человеческой речи, - такова природа музыкального образа» дейді [3, 290]. Міне осы бағытты ұстанған кейіпкерлер музыкантты тыңдағысы келеді. Бірақ, қалай болғанда кейіпкерлер Сурет өнеріне ден қояды. Суретші «Алғашқы махаббат» шығармасының қалай дүниеге келгенін, оның қалай пайда болғанын тебірене айтып кетеді. Хикаяттың өнер адамдары жырлаған махаббат хикаяты осылай басталады. Суретші тебірене бастап кетеді. Шығармаға, суреттегі және өміріндегі эпопеяға азық болған көз еді.

Жазушы ішкі психологиялық тебіреністі береді. Кейіпкер суретші, шығармашылық тұлға, әрине табиғатынан. Бірақ ол әзір кәсіпқой емес. Дегенмен, көз арқылы әйел сұлулығын, оның ішкі әлеміне үңілу процесін шеберлікпен бере білген. Жалпы, осы хикаятта байқағанымыздай, Мағауин өзінің өнердің бар саласын өте терең меңгергенін байқаттады. Шығармадағы негізгі ой енді сол көздің иесін іздеуден басталады. Сезім бір болса, шығармашылық дарын екі екенін жазушы ерекше ашып көрсеткен. Ол мынандай детальдан байқалады. Яғни іздеген құндылығын жүйелі түрде індете зерттеуі. Мәселен, алдымен, тұтас институттарды сүзіп шығу, одан кейін тағысын тағылар. Не деген жанартаудай алып күш. Сезім шоғы дегеніңіз осы. Сондай іздеу барысында болған бір келеңсіздеу сәтті бас кейіпкер суретшінің атынан берген.

Жазушының бұл хикаятын шығармашылық өмірін бастаған әрбір жас талап міндетті түрде оқитын шығарма ретінде енгізген дұрыс. Жүрегі бүр жарған жас суретшінің шығармашылық таланты да жауқазын ашқан еді. Жазушы осы сәтті ерекше бағалау, түсіну бийігінде бере білген. Сол мыңдаған, жүздеген сәтсіздіктер, сан мың көздер, адам кейіптері махаббатын іздеген жас талапқа адам жүзін оқуға да мүмкіншілік береді. Оны автор бас кейіпкер суретшінің айтуымен сәтті бере білген.

Бүкіл қаланы аралап табанынан тозған жас талап суретшіні сол көз, анықтап айтсақ өзіне арналған көзқарас көп қиындық та әкеледі. Студент қаншама лекцияны босатады. Іздемеген жері жоқ. Бұлай тәпшітей суреттеуде аса үлкен мән бар. Кез келген шығармашылық оңай берілмесі анық. Ал оның өмір жырына айналған аяулы қызын іздеу процесінің өзін шығармашылыққа айналдырып жіберген. Күндіз күнімен іздеген ол енді жүйелі түрде іздеуге кіріседі. Талмай іздейді. Кейіннен жолы болмаса да осы ыждаһаттылық, осы сезім өнерге жиналып келіп құйылады. Өнер туындысының дүниеге келу процессін көрсету үшін жазушы осылай терең талдап көрсеткен.

Сезім қуатын автор пафоспен шынайы суреттейді. Кейіпкер суретшінің әңгімелеуі арқылы оқиғаны өрбітіп отырады. Күз бітіп, қыс өтсе де көз иесін таба алмайды. «Көз» бұл жерде көркемдік деталь болса, біздің кейіпкеріміздің идеалы, тұтас алғанда символ. Мәселен символ ерекше көркемдік шешім. Сол кейіпкердің характерін ашу үшін қызмет жасап тұр. Ол асыл адам өзінің арман тілегінен айнымайды дегенге саяды. Сол символға академик Зәки Ахметов мынадай анықтама береді: «Символ» – әдебиетте ойды астарлап, басқа нәрсені суреттеу арқылы жасалатын нақтылы сипаты бар балама бейне. Жалпы халықтық тілде кездесетін символда бір нәрсені өз қалпынан басқаша сипатта көрсетіп, сондай-ақ, нақтылы бір затты, нәрсені екінші нәрсенің, не ұғымның жай баламасы ретінде алу арқылы жасалады [4, 312]. Сол суретшінің Символы, өзі іздеген арман құсына соңында кездейсоқ ұшырасады. Содан барлығын анықтайды. Қайда оқитынын. Университеттің химия факультетінің студенті болып шығады.

Сүйгеніне қосылып бақытсыз болған композитор Суретшінің бұлай ой қорытуына әлсіз қарсылық

жасаған. Сондықтан кімнің кінәлі екендігі анықталмай қалған. Самолеттің кешігуі Суретші, Жазушы және Композитордың шығарма және оның прототипі жайында өз ойларын айтуға мұрша береді. Мұхтар Мағауин осы сәтті шебер беріп хикаяттың бірінші тармағы «Мәңгілік күйді» қорытындылау үшін үшеуіне де сөз береді. Бірінші «Алғашқы махаббат» атты еңбектің авторы өз ойын түйіндеп жткізеді.

Негізгі кейіпкер, «Алғашқы махаббаттың» авторы өз ойын қорытып пәлсапалық әңгіме айтады. Оның ойынша тағдыр тәлкегіне түскен өзі. Ал, шығармадағы кейіпкер Әлия ешқандай жан азабын тартпаған. Ол өз бақытын тапқан. Бұны ешқаша сүймеген. Бұл жай ғана пікір емес, үкім іспеттес ой тұжырым еді. Осы жерде әңгімеге жазушы араласады.

Бұл жазушы тарапынан Әлияны қорғап, суретшіге үкім шығарған пікір болды. Екі пікір екі полюсте жатыр. Суретші өзін бақытсыз санаса, қызды кінәлі санаса, Жазушы нағыз сүйген қыз, бірақ сен қадіріне жетпедің дейді. Бұл екі көзқарастан бөлекше пікірді композитор айтады.

Шығарманың алғашқы тармағында биік идеалды махаббатты іздеп соның азабын тартқан шығармашылық тұлғалар кейіпкер болса, екінші бөлім мүлде басқа бағытта өрбиді. Өмірдің өзінен ойып алына салған хроника. Соның өзі қаншама асыл дүние екенін жазушы жеріне жеткізе таратып, талдап бере алған Махаббаттың мәңгілік екеніне, барлық адамзатқа тән сезім екенін контраспен шебер бере білген. Өнер тұлғаларына арналған шығармалар қазақ әдебиетінде баршылық. Ал, үш бірдей шығармашылық саласында еңбек етіп жүрген адамдарды полемикаға түсіріп, ерекше шығармашылық шешім табу Мұхтар Мағауиннің қолынан келген. Бұл өте күрделі үрдіс. Шығармашылықтың ләззаты мен азабын қатар сезінген суреткер ғана көре алатын процесс. Шығарма копозициясы өзінің екі бөліктен тұруымен де ерекшеленеді. Екінші бағытында шығармашылық тұлғалар емес, қарапайым еңбек адамдары. Бірақ өмір жыры бұл жақта да бір сәт бәсеңсімей қайнап жатқанын айқын көрсете білген.

«Өмір жыры» атты хикаяттың екінші тармағы «Жол үстіндегі хикая, деп аталады. Автор осы тарауын, немесе тармағын «Кертолғау» деп атаған. Махаббат жайында оқыған- тоқығандарыма, жазғандарыма, таным-түсінігіме қарама-қарсы келген соң осылай атадым деп басталады. Бұндағы кейіпкерлер поездда кездеседі. Бірі - жазушы, екіншісі - әңгімеші. Әңгімеші бірден киіп кетіп, оны танитындығын, жазғандарын оқығанын бәрін жіпке тізіп келіп, өзіне келгенде, бұл маңызды емес, Кездесек Кезкелгенов деңіз дейді де әңгімесін бастайды. Жалпы жазушының стилінде өзгеше әдіс қолданған хикаяты осы «Өмір жыры» деп айта аламыз. Хикаяттың алғашқы тарауындағы кейіпкерлер де қызу талқылау, пікір-талас үстінде бейнеленген. «Кертолғаудағы» жағдай да ерекше. Бұндағы әңгімеші роліндегі кейіпкер өзінің даралық көкарасымен ерекшеленген қарапайым жан. Бұл оқиғада барлығы кездейсоқ, бірақ сол кездейсоқтықта бір заңдылық бар сияқты. Қарапайым тағдыр талқысына түскен жанның махаббаты, басынан өткерген азабы соншалықты шынайы, күрделі сонымен қатар мазмұнды. Баяндаушы роліндегі кейіпкер-жазушы «құдайға анық» деп ант-су ішіп алып естігенін баяндайды.

Бірінші тармақта махаббат тақырыбының шығармашылықтағы орны, оның тұлға өміріне қатысы бейнеленеді. Композитор арақ ішіп отырып өзінің бақытсыздығы махаббатына үйленгенім деп есептейді. Үйленбегенде мәңгі бақи арман құсы болып аспанда қалықтаған күйі қалар еді дейді. Жазушы да қолы жетпегенін, шығармада оның бейнесін жасағанын баяндайды. Махаббатының түсінбегенін айтады. Ал суретші ше, ол да өмір бойы соның суретін салғанын, алайда оның кейіннен суреттің жанынан жайбаракат өте шыққанын айтады. Ал, екінші тармақта басқаша, нағыз өмірден ойып алынған, сырт көзге қораш тағдырлар тарихы. Біз бұл жер жазушының өміртанудағы диапозонының кеңдігін айтпаппыз. Көркем шығармаға кейіпкер болған адамдар өмірі күрделі. Әсіресе келіншектің өмірі шырғалаңға толы. Өмірінің дәл осылай боларын ол қалады ма екен. Ең алғаш күйеуі Қойшыбайдың бекерден-бекер сотталып кетуі аса қайғылы. Мәрт жігіт елге келіп шолжаңдап жүрген шешендерді сабап сол үшін сотталып кетеді. Сабыржан Қойшыбайдың танысы. Бұрыннан сотталып кеткен Қойшыбайдың үйіне келіп мауқын басып жүреді екен. Бас кейіпкер Сабыржанға еріп үйге енеді. Бүкіл өмірін осы келіншек өзгертіп жіберетінін сонда білді ме екен?.

Кейіннен келіншек бұны елітіп әкетеді. Сабыржан мас болып қалған соң келіншектің қасына баяндаушы бас кейіпкер барады. Екеуі қол ұстасып далаға шығып кетеді. Әсия оның балалық қылығы барлығын айтады. Екеуі қайтып келеді. Осындай түсініксіз сезіммен қайтып оралған соң, болған ебдейсіз оқиға хикаяттың ішкі әлемін астан-кестең етеді. Ең сорақысы оның көзінше мас лас Сабыржанмен оның кездесуі. Алғашында Сабыржанның өзі танитын Қойшыбайдың келіншегіне баруы жан шошырлық іс болып көрінген.

Жазушы адам сезімінің қандай уақытта, қалай бүр жаратынының ережесі жоқ екенін ашып көрсеткен. Шындығында барлық моральға жат қылықты келіншекті қызғанып арпалысу жай нәрсе ме. Және басты кейіпкерді жақсы көретін он екіде бір гүлі ашылмаған бойжеткен қыз да бар. Сонда бұл не қызғаныш. Бұл қандай сезім. Расында жігіт Әсияға мен сені алып кетемін дейді. Арадағы байланыс аса терең болып

көрінді екеуіне де.

Жігіт шындығында басынан не бір қиындықты кешеді. Бәрі де Әсия үшін. Далада қалған машинаны түгел тонап кетіп қарызға батса да Әсиядан айнымайды. Өзін жақсы көретін көрші қыз Күлпанмен киноға барса да одан арғыға зауқы соқпайды. Кейіннен қанша оқиға болады. Өзінің сезімін келіншек те жеткізеді. Ол жоқта келген Сабыржанды үйге кіргізбеген. Бұл сонда қандай тағдыр? Мұхтар Мағауин сол кезде социализм бейнелеген дұрыс жолды тұлғалардан бөлекше бейнені қазақ әдебиетіне неге әкелді. Әйел қашан да қандай жағдайда да не нәрсенің бастау бұлағы болып қала бермек. Идея осы. Ол турады ғалым Айнұр Әбуталиева былай дейді: «Өмірдің әсем де сұлу жарасымын түзетін, адам жанына ізгілік пен парасат дарытатын да әйел.

Адамның рухани дүниесі мен сыртқы дененің үндестігі, іштей гармониялық байланысы – іс-әрекеттегі, адам өміріндегі, тұтас бір денедегі детальдың поэтикасын құрайды» [4, 17]. Ақыр аяғы ол екеуі үйленіп тынады. Кейіннен сонау Ресейге кетіп қалады. Қойшыбай тауып артынан іздеп келеді. Осы күрделі жағдайдың боларына автор оқырманды дайындап әкеледі де, шиыршық атқан оқиғаны өрбітіп жібереді. Тағдырдың талкегіне ұшыраған адамдардың өміріндегі шиеленіскен жағдай шындығында да күрделі. Біріншіден Қойшыбай нақақтан-нақақ сотталып кетеді. Екіншіден Сабыржанның Әсияны басынуы сұмдық сияқты болып көрінген біздің баяндаушы бас кейіпкер енді өзі алып қашып Сібірге өтіп кеткен. Енді түрмеден шыққан Қойшыбай оларды іздеп табады. Осы шытырман өмірдің өрмек салған күрделі қайшылығы шығармада аса тебіреніспен бейнеленген. Сол кездесудің шарықтау шегі екеуінің жекпе-жекке шығуымен түйінделеді.

Махаббат - мәңгілік тақырып. Бұл хикаятында Мұхтар Мағауин осы мәңгілік тақырыпқа өзіндік стилімен келген. Өмірдің екі биігінен қараған. Бірі шығармашылық жолдағы адамдардың идеалды түсіну, тану жолы болса, екіншісі өмірдің өзіндегі махаббаттың орны. Махаббат қандай жағдайда да өз қасиетін сақтайды екен. Намыс, адалдық басқа да ұғымдар оның алдында кішірейіп кетуі мүмкін. Кішірейгенде ол ұғымдар өз бағасын түсірмейді, керісінше махаббатқа кешіріммен қарайтын сияқты. Шығарманың сентенция түйіндеуінде автор перронда жалғыз тұрған өз серігін бейнелейді. Адам тағдыры деген сол. Басқаша айтсақ өз сезімі, өз жүрегі қалаған адамына құстай ұшырған махаббат күші дер едік. Шығарма өзінің бөлекше болмысымен ерекшеленеді. «Жібек мінез – қыз-келіншек шырыны, біле білсең, әйел көркі қылығы», «Мамық болмай бөксе, мықын, білегі, Мамық болсын мінезі мен жүрегі» [5, 127] деп өскен түркілік тәрбиеге қас кейіпкердің бейнесі, сол ауру қоғамның көрінісі ретінде аяусыз берілген.

1 Мағауин М. 13 том. Шыға. Жин. – А.: Қағанат, 2002. Т.2, - 528 бет.

2 Ахметов З., Аңдату. 386-387 беттер. \ \ Кітапта: «Қазақстан». Ұлттық энциклопедия. Т.1. \ Бас. Ред. Ә.Нысанбаев. – А.: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1999. - 720 бет.

3 Боров Ю. Эстетика. - 3-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 399 стр.

4 Әбуталиева А.Ә. Қазақ тарихи романындағы әйелдер бейнесінің жасалу ерекшеліктері (1960-80 жж.). Филол. ғыл. кандидаты дәрежесін алу үшін дайын. дисс. жұм. Автореферат. - Астана, 2006. – 30 бет.

5 Егеубаев А. Кісілік кітабы (ғылыми эссе). Ана.

Резюме

В данной статье говорится об индивидуальном стиле и теме вечной любви которая встречается в произведениях Мағауина. Эта статья написана с целью раскрыть творчество писателя, а также восхваляет маститное описание национального характера

Продвигается тема о добром и святом чувстве любви, поэтов и писателей которые помогли человеку достичь степень homo sapiens. Глубь этой истории лежит в далеком пятитысяч и десятилетиях назад, или же еще более позднего века,сто пунктов, множество песен с разными темами, легенды, прорви, сказки, романы, повести также напоминает что, не смотря на то, что все перечисленные работы написаны по одной теме в одном направлении народ с большим удовольствием слушал, и читал их. Непонятно выдвинутый, но с банальностью, посвященный теме вечной молодости этот небольшой мир - не доверие рассказе в одном новом слове, сюжет в этой области слабый, даже произведения написанные равнодушно не оставались без внимания это является результатом надежды писателя и доказывается через приведенные примеры.

В первом пункте произведений описываются творческие личности, персонажи которые подвергли себя мучению в поиске большой идеальной любви, второй пункт развивается в другом направлении, в нем говорится о том, что хроника взятая из жизни человека является драгоценным миром, любовь - есть вечность присуща всем живым организмам, писатель умело, красноречиво, четко, подробно раскрыл эти темы. Напомнив о том, что в казахской литературе много произведений посвященных личностям искусства, мы включаем в область полемики людей работающих в трех направлениях, такие особенные творческие решения принимал Мухтар Мағауин это можно

подтвердить приведенными его примерами.

Статья в которой писатель показывает, что духовные качества являются вершиной национального познания посвящается исследователям и познавателям литературы.

Ключевые слова: художник, ученый, история, «Песнь жизни», «Первая любовь», Эпиграф, «Первый пункт – история перед взлетом, или вечная мелодия», композитор, реплика, художник, композитор, вечная тема

Summary

In this article talked about individual style and theme of eternal love that meets in works of Magauin. This article of written on purpose to expose work of writer, and also eulogizes mastitis description of national character.

A theme moves up about kind and saint sense of love, poets and writers that helped a man to attain degree of homo sapiens.

Depth to it histories lies in distant five hundred and ten thousands back, or yet later century, one hundred points, great number of songs with different themes, legends, break through, fairy-tales, novels, to lead also reminded that, not looking on that all enumerated works of written on one topic in one the directions people listened with the utmost pleasure, and read them.

Incomprehensible pulled out, but with banality, sanctified to the theme of eternal youth this small world-don't trust story in one new word, a plot in this area is weak, even works the written indifferently did not remain regardless it is the result of hope of writer and between is proved resulted examples.

Creative personalities are described in the first point of works, personages that exposed to itself the torment in the search of large ideal love, the second point develops in other the directions, in him talked that a chronicle is taken from life of man is the precious world, had love eternity is inherent to all living organisms, writer able, eloquently, clearly, in detail exposed these themes.

Reminding that in Kazakh literature many works sanctified to personalities of art, we plug in the area of polemic of people working in three directions, such special creative decisions were accepted by Muchtar Magauin it can be confirmed made his examples.

Article in that a writer shows that spiritual qualities are the top of national cognition dedicated to the researchers and researchers of literatures.

Key words: artist, scientist, history, «Canto of life», «First love», Epigraph, «First point of -history before flight, or eternal melody», composer, remark, artist, composer, eternal theme

УДК 811.512.162'373.2

TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ERZİNCAN AĞZI İLE, BATI AZERBAYCAN TÜRKLERİ AĞIZLARININ ORTAK SES TÜREMESİ VE SES DÜŞÜMÜ OLAYI.

E.Ceferov – Arş. Gör., Doktora Öğrencisi. Azərbaycan Devlet Pedaqoji Universiteti.
Dede Korkut bilim araştırmaları merkezi

Bu makalede Doğu Anadolu'nun Erzincan bölgesi ve Batı Azerbaycan-Ermenistan'dan çeşitli zamanlarda zorla kovulmuş Azeri Türkleri ile ilgili bazı araştırmalar yapılmış ve her iki bölge ağızlarında olan ortak fonetik özellikler, esas da ses düşümü ve ses türemesi olayı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzincan ağızları, Doğu Anadolu, Batı Azerbaycan, Azeri Türkleri, Ses düşümü, Ses türümüsi, diyalektoloji.

Bildiğimiz gibi eski tarihi kökeme ve zengin kültüre, geleneğe sahip olan Türkler Asya ve Avrupa'nın büyük bir bölümünde çeşitli coğrafi ortamlarda yayılarak dillerini şekillendirmiştir. Türk dillerini başka dillerden ayıran faktörler onların yapı bakımından birbirine çok yakın olmasıdır (Çuvaş ve yakut dilleri hariç). Aynı kökenden gelen bu dillerin dilbilgisi yapısında genellikle belirgin derecede fazladır. Bu genellik Türk dillerinin lehçelerinde de neredeyse temel yerde duruyor. Bahsedilen genelliği göstermek için Türkiye Türkçesinin Erzincan ağızı ile, Batı Azerbaycan-Ermenistandan kovulmuş Azeri Türklerinin ağızlarında bir dizi ortak fonetik özellikleri incelenecek. Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi ile şimdiki Ermenistan bölgesinde eskilerden yaşayan ve çeşitli zamanlarda ata yurtlarında zorla kovulmuş Azerilerin lehçe ve ağızları çok yakın özelliğe sahiptir. Osmanlı-Rus savaşı sonucunda imzalanan Edirne anlaşmasıyla birlikte Osmanlı'nın da Türkmençay anlaşmasını kabul etmesi Rusların Güney Kafkasya'ya hakim olmasını sağlayan son savaş olmuştur. Ruslar başta Gülistan ve Türkmençay olmak üzere bu

iki anlayış sonucu elde ettiği bölgelerde kısa sürede bir 'Ermeni vilayeti' oluşturmuştur. George A. Bournoutian söz konusu dönemde Ermeni Vilayeti'nde işgal öncesi 117 bin Müslüman (yüzde 82, 4), 25 bin Ermeni (yüzde 17, 6) olmak üzere toplam 143 bin kişinin yaşadığını ileri sürmektedir. Mevcut Ermenistan ülkesinin, Rus işgali öncesinde mutlak çoğunluğu oluşturan Türk ve Müslüman nüfusun arındırılması esas olarak dört aşamada gerçekleşmiştir. Bunlar: 1905-1907; 1918-1920; 1948-1953; 1988-1990 dönemleri. Sonuç olarak 19. yüzyıldan itibaren Erivan eyaletine gelmeye başlayan Ermenilerin, 1918 yılında Ermenistan Cumhuriyetini kurduktan sonra buradaki nüfusun Ermenileştirilmesi için ilk olarak bölgede yaşayan yerli halkı topraklarından zorla göç ettirdiği anlaşılmaktadır. Yabancı seyyahların eserlerinde şimdiki Ermenistan arazisi Azerbaycan'ın batı bölgesi olarak gösteriliyordu. Hristiyan dünyasının kurmuş olduğu plana göre Türkiye'yi Türk dünyasından ayırmak amacı ile Ermenistan'daki yerel Türkleri (Azeri Türklerini) meskunlaştırdıkları dede baba topraklarından zorla çıkarmış, bununla da Batı Azerbaycan'ın nüfusunu yaşadıkları kendi topraklarından 1991 yılına kadar tamamen sürüp-çıkarmışlardır.

Doğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden biridir. Bölgeye bu ad, Anadolu topraklarının doğusunda yer alması nedeniyle Birinci Coğrafya Kongresi tarafından 1941 yılında verilmiştir. Bu bölge; doğuda Ağrı Dağı'ndan, batıda Uzun yayla'ya, kuzeyde Doğu Karadeniz Seri Dağları'nın iç sınırlarında, güneyde Güneydoğu Torosları'na kadar uzanıyor. Bir üçgeni andıran bölge yaklaşık 163.000 km²'lik yüz ölçümüyle Türkiye'nin en büyük coğrafi bölgesidir. Bölge Türkiye topraklarının % 21'ini kaplar. Doğu Anadolu Bölgesi illeri: Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, **Erzincan**, Erzurum, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan ve Iğdır'dır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Fırat'ın yukarı kısmında yer alan Erzincan, Anadolu'nun en eski kültür merkezlerinden birisidir. Erzincan yöresi, bir çok geçit ve boğazlarla Doğu Anadolu ağızlarını Doğu Anadolu'ya bağlayan bir özellik göstermektedir. Erzurum yaylaları ile başlayıp, Sivas yönünde uzayarak, Malatya yönünde sarkan Erzincan ili diyalektolojik konumuyla da tam bir geçiş bölgesi karakteri taşımaktadır. Doğuda Erzurum ile Batıda Sivas'a açılan, ulaşım kadar kültürel yaklaşımın da kolay olduğu Erzincan'da diyalektolojik geçişi somut bir biçimde görebilmek mümkündür. Kuzeyden Otluk bel ve Karadağ ile Güneyden de Munzur Dağları arasında uzayan Erzincan yöresi için kuzey-güney yönünde aynı şeyi söylemek mümkün olamamakla birlikte herhangi bir geçiş özelliği de görülmemektedir. Erzincan bölgesi, Fırat Nehri ve Erzurum-Sivas karayolu boyunca dışa açık; kuzey-güney yönüne yayılım açısından kapalı bir durum arz eder. Dilin alt gruplarından biri olan ağız; iklim, coğrafi şartlar, nüfus dalgalanmaları, savaş gibi sebeplerle diğer ağızlardan farklılık arz eder. Illerin büyüklüğü, barındırdıkları unsurlarına tarihi evrimi ve alanın coğrafi mevkisi göz önün – de tutulacak olursa her yılın barındırdığı kitle hiçbir zaman kendi çevresi içerisine kapanıp dıştan gelen etkilerden kendisini koruyamadığı gibi, mütemadiyen gelip-geçen ve yerleşen bir çok Türk ve hatta yabancı uyruklarına da tesirlerini kendi üzerinde az-çok hissetmiştir. Göçler, Depremler, iklim ve coğrafi şartlar Erzincan dil kültürüne etki ederek kendine has bir ağız doğmasına yol açmıştır. Yukarıda belirttiğim her iki bölgenin ağızlarında ses türemesi ve ses düşümü olayına bakalım. Erzincan ve Ermenistan Türklerinin ağızlarında ses türemesi ve ses düşümü olayı ünlü ve ünsüz olmak üzere kelimelerin önünde, içinde ve sonunda olmakla üç kısımdan ayrılıyor. Şu olaylar her iki ağızda yabancı ve türk kökenli kelimelerde görülmektedir.

1. Ses türemesi ve ses düşümü olayı.

1.1.Ses türemesi.

1.1.1.Ünlü türemesi.

1.1.1.1. Ön seste ünlü türemesi.

Şu olayı biz her iki bölge ağızında görüyoruz. Erzincan ağızında da sıkça görülen bir ses olayıdır. Bu kullanımlık "Türkçe kelime başında 'r' ve 'l' ünsüzü görülmez" kuralına da bir nevi sağlama niteliği kazandırmaktadır. Rahatlığ>irahatlığ, *rahmetlik>irehmetlik*, *lahana>ilahana*, *rağmen>ırağmen* *Recep>İrecep*, *rus>urus*, *lazım> ilazım*, *radıyo>iradıyo*, *spatula>ispatula*. *rapata>irapata*, *rafa>irafa*. Sen bizi *irahathğa* gavusturdun. [1, 151], Buna *ırağmen* dürübünler xırtlık barabarı dolu [1, 118] *İrafa* fincan goydum [1, 125]. Avu uzunnik *irapataynan* goldik egisi de benim yanıma goy [1, 121]. Eferim ul *İrecep* sahan iti bile gorxuttun. [1, 119] Bundan başka kelime önünde diğer ünlü türemesini de görüyoruz. *Şimdi>eşindi*, *bu>abu*. *Eşindi* ben *abu* halımınan senden eyi yoğururam. [1, 121]. *Böyle>ebile*. Gız sen *ebile* yuğurursan xamur cıvık olur. [1, 121] Batı Azerbaycan-Ermenistan Türklerinin ağızlarında özellikle yabancı kelimelerde kelime başında ünlü törendiyi görülmektedir. Bahsettiğimiz durum bölge ağızlarında bazı yabancı kökenli kelimelerde dikkat çekicidir. *Rusca>uruscan*. *Uruscan* qutarmışam APİ Axundovu. [2, 106, 33-1] *Rəng>irəng*.

Başına döndüyüm ay Kamil usda.

Alnına yazılan yazı nə irəngidi?

Oxuyan kimidi, yazan kimidi,

Əlində qələm nə irəngidi? [2, 121. 40-44]

Rayon>irəyon. Bizim *irəyonumuz* erməniydi. [2, 126, 43-39] *Stalin>İsdalin*. Mircəfər Bağırov aldatmaxnan

İsdalin ...o xalx gəlsin burda işdəsin. *Spirt>İsbirt. İsbirt*nən sürtürdük. [2, 83.17-14] *Stəkan>İstəkən*. Naçalnik *İstəkən* götürdü və dedi. [2, 154, 68-31]. *Stansiya>isdansiya* –(Rus. Dayanacaq//Durak) Palkofnik demişdi *isdansiya*ya aparın. [2, 218, 106-207]. *Speşialniy>ispeşalni*–(Rus. Xüsusi//Özel) Orda mənim babamın *ispeşalni* öz ata yurdu olup.[2, 205, 101-130]

1.1.1.2. İç seste ünlü türemesi.

Şu olayla biz her iki ağızda qarşılaşıyoruz. Bazen kelime içində 2 və ya 3 ünsüzün sıra gəlməsi zamanı oluşur. Erzincan ağızlarında. *Elektrik>alatirik. Alatikliklerin* hepisi alımış. [1, 127] *Hasret>hasiret*.

Ayrılxlar hasiretler üstüne...

Beni sorıysan hemşerim

İşxırlarım sönmüş. [EA-117]

Teyze>tiyeze. Bi solux abu *tiyezennen* gonusum. [1, 144]. *Kamyon>gamiyon*. BMC *gamiyon* gibi tıslıy. [1, 119]. *Hasça>hasaca*. Bi denesini *hasaca* tofophilin arxasına goydum. [1, 130]. Şu olay Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında da hem yabancı mənşeli kelimelerde, hemi de türkçe kelimelerde bulunmaktadır. *Knyaz>qınyaz. Qınyazdan*, mülkadardan yoxsula köməy olmaz. [2, 149, 61-83] *Krışa>qırışa*.–(Rus. Dam//çatı)

Kərantim qırışada asılı qaldı,

Yasdıbaş ermənnər vətənim aldı,

Tanrı da məni didərgin saldı,

Adım da Yeraz qaldı [2, 147, 61-3]

Sentyabr>Sentiayabr. (Eylül) *Sentiayabr* ayında gəlif. [2, 195, 98-12] *Dəfn>Dəfin*. *Dəfin* oldu özgələr [2, 106, 32-94] *Noyabr>noyabır*. (Kasım) Həştad səkgiz *noyabır* ayının axırrarı idi. [2, 169, 80-44.]

1.1.1.3. Son seste ünlü türemesi.

Şu olayla biz her iki bölgədə qarşılaşıyoruz Bu olay çox az kelimelerde görülməkdədir. Erzincan ağızlarında. *Oynatırken>oynadurkene*. Bir gün babasının getirdiyi tofophilin *oynadurkene* öğretmenin mıxladuzlarınan yaptuxları axlıma gəldi. [1, 129]. Hemence>hamancana. Hamancana üsdümüzü geyündük. [1, 127] Ermenistan Türklerinin ağızlarında. *Həm>həmi. Həmi* dağlıq idi, *həmidə* bağlıydı [2, 70, 2-29] Ora *həmi* qəbirsannıydı, *həmi* də bilmirəm hansısa imamın yeri idi. [2, 94, 26-24] *Milis>milisiyə*. Gəldilər bizə *milisiyə* filan...[2, 131, 45-22]

1.1.2. Ünsüz türemesi.

1.1.2.1. Ön seste ünsüz türemesi.

Erzincan Ağızında ünsüz türemesi olayı sıkça görülməkdədir. Özellikle y, h, seslərinin türediyi örneklərə Erzincan ağızında rastlamaktayız. *İnmiş>yenmiş*. Bax alavlar *yenmiş*. [1, 121]. *Böyle>embile*. Gənləri görsən gollar *embile* heç yox. [1, 126] Şu olay Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında da aynı ortamdadır. *Üzünü>yüzünü*.

Çovan gah qızardı, bozardı, pördü

Qorxudan əliynən yüzünü örtüdü. [2, 103, 32-103]

Elə>həylə. Qalanı *elə həylə* ermənnər aynoyununu yığdı içinə. [2, 71, 05-3] *Həylə* o yoldakı yoldaydı [2, 72, 5-44] *Əlbəttə>həlbətdə*. *Həlbətdə* əminamannıq olsa, *həlbəttə* gedəram [2, 82, 16-29, 30] *Arabının>haravanın*. Birəcəmə *haravanın* üsdünə yığdım, öküz *haravasının*...[2, 208, 102-28]. *Əsa>hasa. Hasa* əlində, qonşu kətkilərim görmüşdü. [2, 100, 31-62].

1.1.2.2. İç seste ünsüz türemesi.

Her iki ağızlardakı yabancı və Türk kökenli kelimələrin içində emele gəlir. Erzincan ağızlarında da hem yabancı, hem de Türk kökenli kelimələrdə görülməkdədir. *Sürmüşlər>sürtmüşlər*. Goxular *sürtmüşlər* o has üslərinə. [1, 127]. *Tekmeleyerek>tekmükliyerek*. Gökhan topu sert bi şəkildə *tekmükliyerek* taca göndərdi və taxımını fərehletti. [1, 119]. *Saat>sehet*. Gövü de bir altın *sehetinen* yüz yüzüğünü taxtı. [1, 144] *Daireye>dayireye*. Gaptan Selo *dayireye* gediymiş. [1, 138]. *Boyalı>boyaxlı*. Hele göreydin bacı ele ki *boyaxlı* boyaxlı hanımlar... [1, 144]. Bu hadisə Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında da aynen Erzincan ağızlarındakı gibi her iki mənşeli kelimələrdə türeyir. *Camaatın>camahatın*. Orda *camahatın* çoxu qalmışdı. [2, 108, 36-6]. *Xainə>xayinə*.

Dilinin əzbəridi müqəddəs quran

Xayinə zəlzələ, xəbisə vulkan

O böyük qəhrəman, o böyük insan

Tüşməni bağrını dələr babalar [2, 118, 38-166]

Şərait>şərayıt. O vaxdı indiki kimi *şərayıt* yoxudu [2, 75, 9-4] *Həmişə>həmmişə*. Onların siyasətdəri *həmmişə* olub.[2, 211, 104-6]. *Şeir>şeyir*. İndi qızım da *şeyir* qoşur. [2, 102, 32-38] *Faiz>fayız*. Həştad *fayız* Yeravanın mərkəzi azərbaycanlı olub. [2, 75, 9-12].

1.1.2.3. Son seste ünsüz türemesi.

Her iki bölge ağızlarında şu hadise dikkat çekicidir. Erzincan ağızlarında kelime sonunda ünsüz türemesine bakalım. *Şimdi>şimdik, bile>bilem. Şimdik* bu parayınan tuvalete *bilem* goymıylar adamı. [1, 142] *Yoksa>yoksam. Yoxsam* senin gocan cihanda pir mi? [1, 136] *Şimdi>şindik. Haydi şindik* Allah'a ısmarladux. [1, 130] Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında da aynen Erzincan ağızlarındakı kibi kelime sonunda türeme oluyor. *Rusca>uruscax. Uruscax* da bilip eləmir diy. [2, 126, 43-34] *Rusca>uruscan. Uruscan* qutarmışam API Axundovu [2, 106, 33-1] *Hələ>hələm. Şaddığ* evlərində yeməy qoyullar *hələm* orda daha artıydı. [2, 88, 21-9] *Gizli>gizdin. Ramazan bayramını gizdin* keçirirdih [2, 213, 105-10] *İlə>ilən.*

*Bu dağlar qar iləndi
Dərələr tar iləndi
Yaylaqlar yadın oldu
Başına qar ələndi.* [2, 93, 25-33]

1.2. Ses düşümü.

1.2.1. Ünlü düşümü.

1.2.1.1. Ön seste ünlü düşümü.

Doğu Anadolu bölgesinin Erzincan ağızları ile Azərbaycanın Batısı olan Ermenistan topraklarından göç etmiş Azeri Türklerinin ağızlarında olan ses artımına, yani ses türemesine baktık. Şimdi de şu, her iki bölge ağızlarında olan ses düşümüne bakalım. Erzincan ağızında ön seste ünlü düşmesine pek az tesadüf edilir. *Otomobil>tomofil.* Sizin Ehmed'in *tomofilinden* isdiy gız anam. [1, 129] Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında da kelime başında ünlü düşümü çok azdır. *İyirmi* kelimesinin seslenmesinde. *İyirmi>yirmi. Yirmi* nəvəm var beş də nəticəm. [2, 74.8-14]. İndi qızdar *yirmi* yaşında ərə gedillər. [2, 126.43-50] *İyirmisində>yirmisində.* Elə olurdu *yirmisində* olurdu. [2, 73.6-4.]

1.2.1.2. İç seste ünlü düşümü.

Erzincan ağızlarında iç seste ünlü düşümü olayına bakalım. *Burada>burda.* Bizim burda bi canavar var. [1, 150] *Aşağıkiler>aşşaxkiler.* Simdi *aşşaxkiler* gelinleri bi çekiş etmişlər. [1, 144] *Azıcık>accux. Accux* erken gaxsan, bulaşux yusan. [1, 135] *Dakikada>dakgada. Dakgada* bi “gelin gelin gel buraya” ben senin ögünde hizmetcimiyem. [1, 124] Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında da aynen Erzincan ağızlarındakı gibi kelime ortasında ünlü düşümü olayına rast geliniyor. *Müalicə>malicə.* Veran qalmışın hər yeri elə bil ki, *malicə* övüydü. [2, 128, 43-142] *Hamısı>hamsı.* Onun da xanı Hüsöyünqulu xan, *hamsı* Azərbaycan adıdı... [2, 153, 67-24] *Həqiqi>həqqi. Həqqi* də vətən həsrətidi. [2, 204, 101-68] *Arxeoloji>arxeloji. Arxeloji* qazıntılar apardı. [2, 170, 81-5] *Hamımız>hammız. Hammız* dağnan gəldiy. [2, 143, 55-3] *Hökumət>hökmət. Yo, hökmət* varydı onda. [2, 78, 12-11]

1.2.1.3. Son seste ünlü düşümü.

Her iki bölge ağızlarında sonda ünlü düşümü olayı çok az bulunmaktadır. Erzincan ağızlarında. *Çingene>çingen. Çingen* Aydın Fotvol denen oyundan. [1, 144]. Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında. *Mama>mam.* Bir gün gəldi ki, *mam* mitink gedir. [2, 80, 15-7]

1.2.2. Ünsüz düşümü.

1.2.2.1. Ön seste ünsüz düşümü.

Her iki bölge ağızlarında ünsüzle başlayan bazı kelimelerin önündeki ünsüz düşer. Şu düşme olayı her iki ağızda çok azdır. Erzincan ağızlarında. *Yüksek>üşgek.* Avu ağzı açuxgilin ortanca oğlanın, hanı *üşgek* melmeketlerde oxudu da hökumet adamı oldu. [1, 143] *Yüksel>üşgel.* Aykut *üşgeldi* annının gacıyan topa vurdu. [1, 119] Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında. *Yuxarı>uxarı.* O dedihlərim kənd adıdı, Qafannan *uxarı.* [2, 102, 32-43] *Hörmək>örmək.* Mən tufar *örmək* bilmirdim. [2, 83, 17-21] *Görədə>örədə.* Ona *örədə* bizim kəndə əziyyət çox verirdilər. [2, 141, 53-22]

1.2.2.2. İç seste ünsüz düşümü.

Her iki bölge ağızlarında bir çok kelimelerde iç sesde ünsüz düşmesi olayı oluyor. Şu düşme olayı her iki ağızda çokdur. Erzincan ağızlarında. *Meğer>meer. Meer* bilmisen au ölen gızınan beşinci. [1, 143] *Firdevs>Firdes.* O gün *Firdesin* gızına dedim ki, gız oğul gel abu gışmetiy tepme. [1, 144] *Kalksan>gaxsan.* *Accux* erken *gaxsan*, bulaşux yusan. [1, 135] *Bana>baa.* O deyiy ki *Ehmet baa* ver, şu deyiy *Ehmet baa* ver. [1, 130] *Tövbe>töbe.* Yemin *töbe* ettim, kitabı astım. [1, 128] *Zevkleniyorsun>zekleniyisen.* Eze sen de bennen *zekleniyisen* heç helva tussuz olur mu ki yayıla?. [1, 121] Batı Azərbaycan–Ermenistan Türklerinin ağızlarında da fazlasıyla bulunmaktadır. *Soyuq>soux.* Çiçəyli, yarpızdı, çaylı, *soux* bulaxlı o Göyçədənəm mən. [2, 125, 43-3] *Tovuzda>Touzda, Söykəndik>sökəndiy. Touzda* bajım var, *sökəndiy* buruya. [2, 127, 43-104] *Məsciddə>məçitdə, Hovuz>houz.* Bizim şaxsey-vaxsey vaxdı olanda o *məçitdə* *houz* varydı. [2, 91, 24-23] *Pendir>pənir.* Mal-heyvannarın sütünnən özümüz üçün yağ-*pənir* yapırdı. [2, 151, 65-2, 2] *Ucaltdım>uçatdım.*

*Unutma türk oğlunun qəhraman çağlarını,
Mən ucaldım o tayda o tanrı dağlarını.* [2, 111, 37-48]

Soğan>soan. Hər şey, yanı göy, kişniş, *soan.* [2, 210, 102-140] *Sonra>sora.* Onnan *sora* nümayişdər başdadı.

[s.76, 9-64] *Qılıncla>qılıçnan*. Geri dönəni deyir *qılıçnan* vurardılar. [2, 86, 19-22] *Qoyarsan>qoarsan*. Sən mənə güllə *qoarsan* atsınar? [2, 218, 106-177]

1.2.2.3. Son seste ünsüz düşümü.

Her iki ağızda ünsüzlerin bazen kelime sonunda da düştüğü görülmektedir. Erzincan ağızlarında. *Nasıl>nası*. Uşax *nası*, emele geliy mi? [1, 143] *Artist>artiz*. *Artiz* Ali pangacılıx ediymiş. [1, 138] Batı Azərbaycan-Ermenistan Türklerinin ağızlarında da sonda ünsüz düşümü olayı görülmektedir. *Qədər>qədə*. Nə *qədə* türk qardaşları qırılar? [2, 191, 95-30] *Vaxt>vax*. O *vax* kambayın zad yoxuydu [2, 131, 46-4] *Vallah>Valla*. *Valla* özü axunduydu. [2, 81, 16-28] *Yox>yo*. *Yo*, hökmət varıydı onda. [2, 78, 12-11] *Haqq>hax*. Bu *hax*, ədalət hardadı?! [2, 135, 49-20]

Yukarıda da gördüğümüz gibi her iki bölge ağzında kelimelerin her hangi bir yerinde ses düşümü ve ses türemesi olayı çok zengindir. Şunu da altını çizerek diyorum ki, bu olay her iki ağızda, genellikle yabancı kökenli kelimelerde oluyor. Şu gibi fonetik olayların bölge ağızlarında hiçbir fark yapmadan olması her iki bölge ağzının birbirine çok yakın olmasını göstermektedir. Doğu Anadolu'nun Erzincan ağzı ile Batı Azərbaycan-Ermenistan Türklerinin ağızlarında olan uygunluklar şu ağızların aynı kökenli olmasını sağlıyor.

1 Metin Çankaya, Mustafa Temiz, *Erzincan Ağzı ve Örneklemeler*, Ankara 1995.

2 Erdal Karaman, *Ermenistan Türklerinin Ağızları*. Kesit yayınları, İstanbul, 2011.

3 İbrahim Bayramov, "Qerbi Azərbaycan şivələrinin leksikası" Bakı, "Elm və təhsil" 2011.

4 Eziz Elekberli, "Qerbi Azərbaycan Dialektoloji sözlüyü" 1. Kitap. Bakı, "Ağrıdağ" nəşriyyatı, 2009.

5 Cavad Heyyet. "Türk dilləri və lehçələrinin tarixi" Bakı, "Təhsil" 2011.

6 Budak Budakov. Qeysəddin Qeybullayev. "Ermenistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti" Bakı, "Oğuz eli", 1998.

Summary

This article reads some researchings about the Azerbaijani Turks who were forcibly expelled from East Anatolia and West Azerbaijan (Armenia) at different times and analyzes common phonetic features and mainly the process of sound reduction and epenthesis.

Keyword: Erzincan mouths, Eastern Anatolia, West Azerbaijan, Azeri Turks, sound reduction, sound derivation, dialektoloji

УДК 786.2.087.4

ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО ВОКАЛИСТА МУЗЫКАЛЬНОЙ ЭСТРАДЫ К КОНЦЕРТНО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ж.Абельтаева – к.п.н., старший преподаватель кафедры «Инструменты эстрадного оркестра и фортепиано», КазНАИ им. Т.Жургенова

В статье рассматривается проблема подготовки будущего вокалиста музыкальной эстрады к концертно-исполнительской деятельности. Раскрывается система готовности специалиста к концертным выступлениям, включающая в себя мотивационный, содержательный, технологический и результативный блоки. Представленные блоки содержат задачи, принципы, методы и этапы подготовки обучающихся к концертной деятельности. Система готовности будущего вокалиста музыкальной эстрады сформирована с учетом специфики профессиональной деятельности, способствует выработке у будущего специалиста познавательного интереса и активности, личностно-ценностной позиции в избранной профессии.

Ключевые слова: исполнительская деятельность, концертно-исполнительская деятельность, подготовка, профессиональная подготовка, артист эстрады

Подготовка будущего вокалиста музыкальной эстрады к концертной деятельности позволила наглядно проследить особенности этого процесса, обобщить все лучшее, что накоплено в области профессионально-исполнительского мастерства. Предпринятый анализ теоретических материалов по проблеме исследования, полученных эмпирических данных послужили разработкой определенной системы готовности специалиста к концертным выступлениям, включающей задачи, принципы, методы,

этапы исполнительской подготовки в виде опорных блоков: мотивационного, содержательного, технологического, результативного.

Мотивационный блок готовности будущего вокалиста эстрады концертно-исполнительской деятельности, характеризовался следующими задачами:

- выработка позитивного отношения к исполнительству;
- создание условий, обеспечивающих стимулирование профессионально-творческих и эмоционально-волевых качеств личности;
- определение адекватной самооценки готовности к концертной работе.

Особую значимость приобретали в исследуемом блоке деятельностный и культурологический принципы, опирающиеся на основные дидактические принципы обучения: единство художественного и технического развития, индивидуальности постепенности и последовательности в овладении исполнительским искусством. Кроме того, к принципам готовности будущего специалиста к концертно-исполнительской деятельности в мотивационном блоке были отнесены:

- интеграция видов исполнительства;
- единство художественного и технического развития;
- постепенности последовательности в овладении мастерством;
- индивидуальный подход к обучающимся;
- преемственность и перспективность в обучении;
- креативность.

Осуществляя краткую характеристику выше названных принципов, со своей стороны отметим: принцип интеграции видов исполнительства предполагает связь общехудожественной, эмоционально-психологической, вокальной и актерско-сценической подготовки артиста, так как овладение вокальным мастерством – комплексный процесс, содержащий интерпретацию исполняемых сочинений, пластичность, ритмичность в сценических движениях и др.; принцип единства художественного и технического развития предполагает неразрывную связь вокального искусства и художественно-образной трактовки сценического воплощения произведения; принцип постепенности и последовательности в овладении мастерством является основополагающим, проявляясь в разумном усложнении исполнительского репертуара; принцип индивидуального подхода к обучающимся имеет универсальный характер и в контексте исследования осуществляет учет всех аспектов вокально-сценической подготовки, включая: свойства темперамента, характера, волевые качества исполнителя; принцип преемственности и перспективности в обучении основан на преемственности имеющихся и вновь полученных исполнительских качеств музыканта, закрепляя и расширяя навыки в поиске собственного индивидуального стиля; принцип креативности характеризует профессиональную направленность процесса подготовки обучающихся, а именно: способность к вариативности, импровизационности, богатому воображению, саморазвитию и самоактуализации.

Содержательный блок системы готовности будущего вокалиста эстрады к концертной деятельности включал следующие задачи исследуемого процесса:

- овладение профессиональным мастерством (вокальная техника, знания, умения, навыки, приемы художественно-образного воплощения произведений);
- выработка индивидуального стиля в интерпретации исполняемых сочинений;
- овладение актерско-сценическими способностями и др., основанных на познавательных процессах (внимание, воображение, музыкальное мышление, память) исполнительства. В данный блок мы сочли целесообразным отнести не менее значимую задачу - создание позитивной психологической готовности на основе саморегуляции, рефлексии. По данному поводу, в частности, Ю.А. Цагарелли заключает: «Необходимо формировать самооценку, самоконтроль, самокоррекцию и самонастройку (психологическую настройку)» [2, с. 322]. Причем особое значение приобретают не только указанные процессы исполнительской деятельности, но и навыки работы в студийных условиях со звукорежиссером и звукооператором, знакомство со звукоусиливающей аппаратурой и др.

Определенную роль в содержательном блоке также играют специальные *методы*: мысленного «пропевания» произведения в определенном тоне; моделирования концертной ситуации, театрализации, ролевой подготовки, позволяющие регулировать процесс адаптации к оптимальному эстрадному состоянию. Одним из наиболее эффективных, на наш взгляд, является метод мысленного «пропевания» вокального произведения в определенном тоне – «как бы на концерте» и с непременно воображаемыми ощущениями присутствия слушателей, резонанса зала, своего оптимального творческого состояния – всего того, что способствует стимулированию механизмов готовности к концертному выступлению, снижению уровня сценического волнения. В свою очередь, метод моделирования концертной ситуации

предполагает предварительное знакомство с концертным залом, его акустикой, базируясь на широте музыкального кругозора специалиста, развитых музыкально-исполнительских умений, средств музыкально-художественной выразительности и т.д. «Создавая модель ситуации концертного выступления, – подчеркивает Ю.А. Цагарелли, – следует учитывать его основные особенности: итоговость, наличие стресс-фактора, сценичность. Учет итоговости означает: создание модели ситуации концертного выступления лишь при условии достаточной готовности программы; исполнение программы целиком и в полную силу. Учет стресс-фактора предполагает наличие стрессора, где в роли последнего могут выступать: люди, находящиеся на репетиции; звукозаписывающее устройство; соответствующая установка исполнителя. Учет сценичности содержит: обеспечение соответствующего внешнего вида артиста, ... слушателей; выполнение необходимых сценических движений музыкантом-исполнителем» [2, с. 325].

Метод театрализации направлен на использование элементов сценической игры в рамках музыкально-эстрадной драматургии, вырабатывая умение сосредоточить внимание на актерском мастерстве исполнителя. Выступление с элементами сценической игры в вокальном исполнительстве артиста эстрады подводит его к необходимости соблюдать присущие закономерности драматического искусства. Касаясь метода ролевой подготовки, считаем уместным подчеркнуть, что он использовался с 1966 года как психотерапевтический (имаготерапия), связанный с именем И.Е. Вольперта, в ходе которого спомощью имаготерапии осуществлялась тренировка больного к воспроизведению определенных типичных образов в лечебных целях. Впоследствии его стали применять как разновидность игровой терапии. В свою очередь, метод ролевой подготовки в вокальном исполнительстве заключается в том, что обучающийся представляет себя в роли какого-либо известного артиста, музыканта, не подверженного эстрадобоязни. В целом, комплексная методическая подготовка вокалиста эстрады, включающая: наблюдение за выступлениями выдающихся артистов, практическое воплощение на сцене приобретенных навыков, совершенствование сценического мастерства, позволяет достичь желаемого успеха в концертно-исполнительской деятельности.

Технологический блок системы готовности будущего вокалиста к эстрадной концертно-исполнительской деятельности опирается на ряд видов обучения: индивидуальную, репетиционную (диалог педагога и студента); аутотренинг, (саморегуляция, самокоррекция внутренних психических состояний), концертную (с последующим обсуждением выступлений). К этапам готовности обучающихся к исполнительству были отнесены:

- диагностический (определение реальных возможностей, музыкальных способностей и вокальных-сценических данных);
- поисковый (ценностно-ориентированный, оптимальный отбор репертуара для каждого исполнителя, анализ художественно-образного воплощения произведения);
- формирующий (вокально-техническая и сценическая работа);
- творческий (исполнительская интерпретация вокально-эстрадной музыки, овладение техническими средствами, работа со звукоусиливающей аппаратурой). «С микрофоном нужно начинать работать тогда, когда вы уже имеете определенные вокальные навыки, а самое главное – поете на опоре, изучили на практике работу диафрагмального дыхания, – считает Л.В. Романова. – ...микрофон усиливает звучание голоса, выявляя все достоинства и недостатки вокальной подготовки... стоит ли подчеркивать плохое некачественное пение? Только когда вы научитесь владеть своим инструментом – голосом, не стыдно будет усилить его звучание» [1, с. 27].

Результативный блок завершает систему готовности будущего вокалиста эстрады к концертно-исполнительской деятельности, который включал компоненты: *потребностный* (профессионально-значимые установки и стимулы к овладению музыкальным искусством); *эмоционально-образный* (возможности к созданию индивидуального, оригинального стиля исполнения); *рефлексивный* (навыки самооценки, самоанализа, самокоррекции исполнительских действий); *художественно-операционный* (творческие исполнительские умения и навыки в осуществлении художественного замысла сочинения, с учетом его интонационных, жанровых и стилевых особенностей).

В целом, обобщая вышеизложенное, отметим: в подготовке будущего вокалиста музыкальной эстрады к концертно-исполнительской деятельности необходимо его ориентировать не только к воплощению художественно-образных идей, но и непосредственно осуществлению творческого проектирования в искусстве сценической импровизации; вырабатывать у специалиста познавательный интерес и активность, личностно-ценностную позицию в избранной профессиональной деятельности.

1 Романова, Л.В. Школа эстрадного пения / Учеб.пособие. - СПб.: Планета музыки, 2008.

2 Цагарелли, Ю.А. Психология музыкально-исполнительской деятельности. / Учеб.пособие. – СПб.: Композитор, 2008.

Түйін

Бұл мақалада концерттік-орындаушылық ісін атқаратын музыкалық эстрада вокалисін дайындау мәселесі қарастырылады. Маманның сахынаға шығуға дайындығы жүйесі - уәждемелік, мазмұндық, технологиялық, нәтижелік бөлімдер арқылы қарастырылады. Ұсынылған бөлімдер оқушыны концерттік іске дайындауға арналған мақсаттар, қағидаттар, әдістер мен кезеңдерді қамтиды. Болашақ музыкалық эстрада вокалисінің дайындық жүйесі кәсіби қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып құрастырылған, болашақ маманда танырлық ықылас пен белсендік, таңдалған мамандықтағы жеке бас-құндылықты бағдарды ұстануға ықпал еткізеді.

Түйінсөздер: орындаушылық қызметі, концерттік орындаушылық қызметі, дайындау, кәсіби дайындау, эстрада-лық әртісі

Summary

In the article the problem of preparation of the future singer of pop music to the concert and performing activities is discussed. Disclosed system readiness specialist to live performances, which includes motivational, informative, technological and productive units. Presented blocks contain objectives, principles, methods and stages of preparation of students to live performances. System readiness of the future pop music singer formed-specific professional activity contributes to the development of future specialists of cognitive interest and activity, personality-value positions in their chosen profession.

Keywords: performing activities, concert and performing activities, preparation, training, entertainer

ӨӘЖ. 74.5.54

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – БІЛІМ САПАСЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗІ

Е.Ж. Бекболғанов, А.Қ. Бекболғанова – «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы,
АҚ филиалы «Алматы қаласы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты»,
ҚазМемҚызПУ

Қазіргібілім беру жүйесіндегі «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесі қарастырылған.Елімізді дамытудағы математика ғылымының маңызы мен рөлі анықталған.Сонымен бірге функционалдық сауаттылықтың адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші екені талданған.

Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, құзыреттілік, сабақ, теория, тәжірибе, математика, оқушы, кластер

Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын іскеасыру мақсатында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарғаарналған ұлттық іс-қимыл жоспары (бұдан әрі – Ұлттық жоспар) ҚР Үкіметінің Қаулысымен бекітілді. Ұлттық жоспар Қазақстан Республикасындағы білім сапасын жетілдірудің негізгі бағдары ретінде мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту іс-қимылдарының мақсаттылығын, біртұтастығы мен жүйелілігін қамтамасыз етуге бағытталып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үдерісін мазмұндық, оқу-әдістемелік, материалдық-техникалық қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар кешенін қамтиды.

Функционалдық сауаттылық бұл, адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенеараласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы болып табылады. Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзіреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізгеалудың өзектілігін арттырып отыр.

Соған орай ұстаздардың алдында тұрған міндет: табысты және әрекетке дайын қабілетті, әлеуметтік рөлін сезінетін құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Жалпы құзіреттіліктің сипатына беделді пікірайтуға мүмкіндік беретін білімді игеру деген түсіндірме берілген.

Тұлға құзіреттілігін дамыту – ұстаздың құзіретті тәсілдерді меңгертуі, білім беру мазмұнын жетілдіру. Ол үшін баланы субъект ретінде қарап, оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын жағдай туғызу керек. Оның бастысы – оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушының оқудағы іс-әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу, әрекет ету. Мақсатқа жетуоқушының өзі арқылы іскеасады. Мұғалім – бағыт беруші, ұйымдастырушы.

Функционалдық сауаттылық оқушылардың танымдық қабілеттерінің деңгейін жәнеоқушылардың өнімді жұмысының көрсеткішін білім деңгейі ретінде қарастырады. Бұл деңгей өмірдің әртүрлі саласындағы тапсырмаларды шешуде мектептік білім мазмұнының қолданбалық сипатына жәнеоқушылардың

игерген біліміне негізделеді. Сондықтан, қоғамдағы өмірлік жәнетәжірибелік іс-әрекеттердің дағдылары мен әлеуметтік іс-тәжірибені меңгеру үшін оқушылардың білім алу барысында негізгі және пәндік құзыреттіліктері қалыптасуы тиіс.

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын аттыру үшін мұғалім шебер болуы керек. Ол баланы қалай оқыту, оның сабаққа деген ынтасын қалай ашуға болады деген сұрақтар төңірегінде жұмыс жасауы тиіс. Жалпы адам баласы есту, көру, ұстап көру, сезу және иіскеуарқылы естесектейді. Кейбіроқушылар жазбашаға, кейбірі ауызшаға қабілетті болып келеді.

Егеменді еліміздің халық шаруашылығын дамытудың маңызы, оның материалдық-техникалық базасын нығайтудың өзекті проблемаларын шешудегі, қоғамдық өндірістің тиімділігін арттырудағы, еңбекшілердің материалдық және мәдени деңгейін көтерудегі математика ғылымының маңызы мен рөлі өте зор. Себебі ғылымдар жүйесінде математика айрықша орын алады. Математиканың ерекшелігі – ол қазіргі кездегі ауадай қажетті техникалық ғылымдардың негізі. Математика сабағында оқушыларға нақты мысал келтіре отырып, олардың алған білімдері маңызды тәжірибелік мәселелерді шешуге қажет екендігін түсіндіру қажет. Оқушылардың білімнің өмірлік маңызын түсінуі, теория мен тәжірибені тығыз байланыстырады, пәнге ынтасын арттырады, оқушылар біліміндегі формализм элементтерін жояды. Оқушылардың білімге ынтасының болуы, олардың сабақтағы белсенділігінің артуына білім сапасының жоғарлауына, білім алудың пайдасын түсінудің қалыптасуына мүмкіндік береді.

Білім берудің құрылысын, оқушылар мұғалім берген мақсаттарды түсінетіндей, қабылдайтындей етіп құру керек және оқушы мұғалім қойған мақсатты белсенді жүзеге асырушысы болуы тиіс. Оқушылардың білімге ықыласын, қызығушылығын арттырудың ең жақсы жолының бірі – сабақта ойындарды қолдану. Ойын – әрқашан кішкене білім, кішкене білім болатырып, баланы білім алуға, еңбекке дайындайды. Ойынды алданыш және жеңіл көңіл көтеру деп ойлайтындар математика сабағында мынадай әдіс тәсілдерді қолдануарқылы оқушылардың сабаққа ынтасын арттыра отырып, білім сапасын жетілдіріп, сауатты болуға дағдыландырады.

Яғни «не білемін», «не білгім келедіні» оқушылар жаңа тақырып басталмас бұрын анықтайды. Жаңа білімнің маған берер пайдасы қандай болмақ деген сұрақтарға жауап беруге ұмтылады.

Жұптағы ой қозғау. Оқушылар қандай да болмасын ақпарат туралы бар білгендерін жазбаша келтіреді. Бұл тапсырманы орындауға берілген уақыт 2-4 минут қана, оқушылар өз жұптарымен жазғандарымен бөліседі, сұрақтарға жауап береді, тізімдерін толықтырады.

Кластерлер (жүзімнің шоқтары деген мағынада). Идеялар мен ақпараттардың арасындағы байланыстарды айқындауға арналған жазба кестелер. Негізгі тақырып немесе тірек тақтаның ортасындағы шеңберге жазылады да, одан туындаған тақырыпшалар оның жан-жағына жазылып, шеңберленеді, оқушылар оларды бір-біріне қосады да, өзара байланыстыру туралы әңгімелейді. Мысалы:

Ойлан, жұптас, пікірлес – оқушыларға қандай да болмасын сұрақ, тапсырма берілгеннен кейін оларды тыңғылықты орындауға бағытталған тәсіл. Тақтада сұрақ, тапсырма жазылғаннан кейін әрбір оқушы жеке өз ойлары мен пікірін берілген уақыт ішінде (2-3 минут) қағазға түсіреді. Содан кейін оқушы жұбымен жазғанын 3-4 минут талқылайды, пікірлеседі. Мұғалім 2-3 жұпқа өз пікірлерін бүкіл сыныпқа жариялауын сұрануына болады.

Алдын-ала берілген атаулар – мұғалім сабақ барысында жаңа тақырып бойынша тақтаға бірнеше атау (терминдер) жазып қойып (3-4 атау) оқушыларға олардың мағынасы, мазмұны және өзара қатынасы мен байланысы туралы ойлауын сұрайды. Бұл жұмысты оқушылардың жеке жұппен немесе шағын топ ішінде ауызша яки жазбаша орындалуы ықтимал. Содан кейін мұғалімнің бірнеше оқушының ойы мен пікірін тыңдауына болады.

Еркін жазу – оқушылардың тақырып бойынша өз ойларын қағазға түсіруді талап ететін тәсіл. Оқушылар берілген уақыт аумағында (5-7 минут) тоқтамай жазуы керек.

Сабақтың негізгі бөлімінде мұғалім оқушыларға білім алудың белсенді тәсілдерін ұсынып, олардың өздігінен жаңа мәліметті жан-жақта қарастырып, зерттеп, игеруіне мүдделі. Оқушылар жекелей, жұппен, топпен жаңа ақпаратпен танысып, ол туралы өзіндік пікір қалыптастырады.

Сұрақ қою қайтадан сұрақ қою – мәтіннің әр бөлігінен кейін оқушыларға бір-біріне немесе өзгеде оқушыларға белгілі бір жүйемен сұрақ қою тәсілі. Мәтіннің бірінші бөлігі оқылып жатқанда А оқушы В-ға бірнеше сұрақ жазбаша дайындайды. Мәтін оқылып біткеннен кейін В оқушы жауап береді. Екінші бөлімнен кейін керісінше В оқушы А оқушыға сұрақ қояды. Үшінші бөлімнен кейін екеуі С және Д оқушыларға сұрақ қояды.

Жеке тұлғаны анықтау атты ойынның да тиімді жағы көп. Жүргізуші (мұғалім) математик ғалымдардың портреті жапсырылған беттерді таратады. Оқушылар ғалымның фамилиясын, математика саласындағы өмірін, жаңалықтарын есімімен байланысты оқиғалар т.б. еске түсіру керек. Талдау ұзақтығы 5 минут.

Сабақты бекітуге және үй тапсырмасына қолдануға болатын әдістер: Ыстық орындық - біроқушы алға шығып өз пікірін айтып және тақырып бойынша сұрақтарға жауап береді. Сұрақты анағұрлым мазмұнды қылу үшін, оқушылар белгілі бір пікір бойынша бірлесіп алға шығып сөйлей алады. Мысалы, оқушылар белгілі бір рөлді немесе адамды сомдай алады.

Оңай және қиын сұрақтар кестесі. Бұл кестені оқушылар қандай да болмасын мәселе бойынша өз пікірін келтіру үшін немесе жаңаақпаратпен танысқанда толтыраалады. Кестенің сол жағына олар түсініктері бойынша оңай, ал оң жағына қиын сұрақтарды келтіреді. Мысалы, оңай сұрақтар дегеніміз мәтінде жауабы бар сауалдар, ал қиын сұрақтардың жауабы мәтінде жоқ, оларға тек өзіндік тұрғыдан ғана жауап беруге болады.

Алтын балық - барлық сынып алдында өз пікірін білдіргені болмаса, қалған жағдайда «ыстық орындық» сияқты. Олар алтын балыққа арналған аквариумда отырады, басқалары оларға сұрақ қойып, түсініктеме беруді талап ете алады және т.б. Бұлардан өзге сабақтың бұл кезеңінде семантикалық карта, Венн диаграммасы, сөз жұмбақ, тәжірибе жасау, математикалық диктант т.б. тәсілдерді пайдалануға болады.

Математика сабағында ойынды ұйымдастырғанда оқушылар бір-біріне көмектесетіндей, бір-бірімен бірігетіндей жағдай жасау керек. Сонда сабақ тек білім беру қызметін ғана емес, тәрбиелеу қызметін де атқарады. Мұндай сабақтардың өтілуі нәтижесінде оқушыларда бір-бірімен сөйлесе білу мәдениеті, тәртіптілік, топқа және бір-біріне жауапкершілік сезімнің болуы, менмендік және жалқаулықтан безу қасиеттері қалыптасады. Математика курсының әрбір тақырыбын оқыту барысында оқушыларды айнала қоршаған ортаны танудағы математиканың рөлін дұрыс түсінуге және алған білімдерін тәжірибелік есептерді шешуде қолдана білуге әсері тиетіндей пәнаралық байланыстарды іске асырып отыруы қажет.

Мектеп математика курсын оқытудың ең маңызды мақсаттарының бірі – математиканың қолданбалы мүмкіндіктерін ашу. Математикалық, мәтіндік мазмұнды есептерді шешу барысында оқушылар математикалық ұғымдар мен заңдылықтарды тереңірек түсініп, ұғынып, сонымен қатар кәсіби даярлықтың негіздерін меңгереді. Пәнаралық есептер деп – сыбайлас пәндердің білімдерін немесе есептерін келтіруді немесе пайдалануды қажет ететін есептерді немесе бір оқу пәнінің материалы негізінде құрастырылып, басқа пәндерде арнайы дидактикалық мақсатпен қолданылатын есептерді айтамыз. Оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуда, оларды тәрбиелеуде, біліктері мен дағдыларының қалыптасуында, математиканың тәжірибемен байланысын көрсетуде есептің алатын орны өте зор. Оқушылардың дүниетанымына әр оқу пәні өз үлесін қосып отырады. Соның ішінде математиканы оқыту барысында сабақтас пәндерден және нақтылы өмірден оқушыларға түсінікті түрде келтірген деректер ғылыми білімдердің пайда болу негізін, қоршаған ортаның табиғат құбылыстарының танымалы жеке пәндердің математиканың ұғымдары мен абстрактілі жағдайларын оңай сезіне біледі.

Сонымен функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсеалу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделеалуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмірсүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Сондықтан теория мен тәжірибенің байланыста болуын қамтамасыз ету үшін әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны мен көлемін анықтағанда теориялық қағидалардың, заңдылықтар мен ережелердің, яғни ұғымдық-ақпараттық материалдардың бала өмірінде кездесетін түрлі проблемалық мәселелерді шешуге көмегі тиетіндей, бала оны қолдана алатындай тәжірибелік маңызы ескерілуі тиіс. Сондай-ақ оқушылардың оқу материалын тек жаттап қана алмай, оның мән-мағынасын терең түсінуін қамтамасыз ету міндетті болып саналады.

1 Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. – Астана, 2012 жылғы 25 маусым.

2 Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: методическое пособие – М.: ВШ 1991 – 207 с.

3 Ермоленко В.А. Функциональная грамотность в современном контексте. – М.: ИТОП РАО. 2002 – 119 с.

4 Перминова Л.М. Формирование функциональной грамотности учащихся: основы теории и технологии. – СПб., 1998 – 54 с.

Резюме

В статье рассматривается проблема функциональной грамотности в системе образования. Определена роль математики при развитии старны. А также функциональная грамотность анализируется как показатель уровня общения человека с внешней средой и быстрой адаптации его в этой среде.

Ключевые слова: функциональная грамотность, компетентность, урок, теория, практика, математика, ученик, кластер

Summary

The problem of functional literacy in the education system. The role of mathematics in the development of the country. Also, functional literacy is analyzed as an indicator of the level of human communication with the external environment and its rapid adaptation in this environment.

Keywords: functional literacy, competence, lesson, theory, practice, math, student cluster

ӘОК 378.02.8.371.124.51

БОЛАШАҚ ҰСТАЗДАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

А.Нұғысова – І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Мақалада болашақ ұстаздарды даярлау жүйесіндегі ғылыми-зерттеу жұмысының әдіснамалық негіздері қарастырылады: олардың міндеттері, негізгі құраушылары мен ерекшеліктері анықталады. Ғылыми-зерттеудің қажетті әдіснамалық белгілері бойынша зерттеуді жүргізу процесін, алынған нәтижелерді бағалау мәселелері баяндалады.

Кілттік сөздер: болашақ ұстаз, ғылыми-педагогикалық зерттеу, әдіснама

Қазіргі кезеңде педагогика ғылымына ынталылық білдіру үрдісі бағыт алып келеді. Көптеген жағдайларда адамдар педагогиканы оқып, педагогикалық білімді өзінің кәсіби қызметінде қолданып келеді. Еліміздегі соңғы жылдардағы өзгерістер білім беру міндеттерінің аясын едәуір кеңейтті. Осыған байланысты білім беру жүйесі оның әр саласын жаңартуды талап етеді. Бұл жаңарту ғылыми-педагогикалық зерттеулердің принциптері мен әдістерін меңгеру қажеттілігін анықтайды.

Болашақ педагогтерді даярлаудағы ғылыми-зерттеу жұмысы жинақтаушы факторлардың бірі. Оның міндеттері педагогикалық ақиқатты оқып-білу әдістемесін меңгерумен дәйекті, маңызды диагностикалық ақпараттар алумен, мұғалімді басқа авторлардың мағлұматтарын пайдалануға даярлаумен, педагогикалық процесте саналы, мақсатты түрде бейімделу үшін негіз қалауымен, ойлаудың ізденгіштік бағытының дамуымен байланысты.

Ғылыми-педагогикалық іс-әрекет (ғылыми-педагогикалық зерттеулерді жоспарлау, ұйымдастыру, тәжірибеде тексеру) бітіруші педагогтардың кәсіби іс-әрекеттерінің негізгі түрлерінің бірі. Заманауи мұғалім іргелі және практикалық тәжірибені үйлестіре білуі, білім беру мен тәрбиенің жаңа міндеттерін саналы түрде түсіне алатындай зерттеу білігі мен дағдыларын меңгеруі тиіс. Сол сияқты ол озық технологияны меңгеруге, зерттеудің педагогикалық, психологиялық, әдістемелік әдістерін үйлестіру тәсілдерін, педагогикалық процесте туындайтын проблемаларды шығармашылықпен кешенді түрде шеше білуі тиіс.

Педагогика ғылымының дамуы педагогикалық зерттеулердің деңгейіне, сапасына, нәтижелілігі мен тиімділігіне байланысты. Шындығында біз әрқашан педагогикалық ақиқатты танудың әрқилы түрлерімен және ғылыми ізденіс нәтижелеріне қол жеткізудің әртүрлі тәсілдерімен кездесеміз.

Педагогикалық зерттеудің базасы және нәтижелері ғылыми-педагогикалық білім. Педагогикалық білім - педагогикалық іс-әрекет, педагогикалық өзара іс-әрекет сияқты педагогикалық құбылыстар мен педагогикалық процестер туралы білім. Бұл білім педагогикалық зерттеу процесінде педагогикалық іс-әрекет нәтижесінде қалыптасады.

Ғылыми-педагогикалық іс-әрекет педагогикалық жаңа білім алу процесі. Ғылыми-педагогикалық іс-әрекет екі функцияны бірге атқарады – ғылыми -теориялық және конструктивті-техникалық.

Біріншісі, педагогикалық құбылыстар мен процестердің мәнін және педагогикалық тәжірибені түсіндіру, оны жүргізу процесінде педагогикалық заңдылықтарды анықтаумен байланысты да, екіншісі, педагогикалық процесті немесе тәжірибені түрлендіру барысында педагогикалық жүйені құру және құрастыру ерекшеліктерімен байланысты.

Осындай педагогика ғылымы қол жеткізетін білімді екі топқа бөлеміз: педагогикалық құбылыстар мен процестердің табиғатын түсіндіретін қолда бар білім; педагогикалық процесті немесе жүйені қалай жобалау және құрастыру қажет екендігін көрсететін білім.

Бірінші жағдайда педагог-зерттеушінің іс-әрекеті педагогикалық тәжірибенің өткені мен бүгінгісіне бағытталады да, екінші жағдайда - болашаққа - тәжірибенің дамуына бағытталады.

Сонымен ғылымда білімнің тобы қалыптасқан - эмпирикалық және теориялық (ол екі түрден тұрады - қазіргі бар білім, болуға тиісті білім). Эмпирикалық педагогикалық білім педагогикалық әрекетті стихия-

лы-эмпирикалық танудың нәтижесі болады. Теориялық-педагогикалық білім - ол педагогикалық процесстің мәні туралы, педагогикалық әрекеттің құрылымы туралы және т.б. туралы білім. Олар ғылыми-педагогикалық зерттеулер нәтижесінде алынады.

Педагог зерттеушінің ғылыми ізденісі ретінде педагогикалық мақсат пен оған жету құралдарының арасындағы және алынған нәтижелердің арасындағы байланыстар мен оған қол жеткізу шарттарының және т.б.-ның арасындағы сәйкессіздіктер алынады.

Жаңа ғылыми көзқарас жаңа идеялар, модельдер, жүйелер мен жобалар арқылы қалыптасады.

Педагог зерттеуші жаңа педагогикалық білім алудың теориялық тұрғыдан қойылған талаптарын, стандарттары мен әдістерін сапалы түрде қабылдап, алынған білімнің ғылымда қалыптасқан дәйектілігі мен шынайлығын және жаңалығын көрсетеді.

Педагогикалық зерттеулер барысында теориялық білім түрлерін айқындаймыз. Оған: педагогикалық жүйенің немесе педагогикалық процестің жүру және даму заңдылықтары, педагогикалық іс-әрекет, педагогикалық процесті немесе педагогикалық өзара іс-әрекетті ұйымдастыру принциптері, оқыту мен тәрбиелеу әдістері, эксперимент немесе педагогтың іс-тәжірибесінің қорытындылары жөніндегі педагогикалық идеялар жатады.

Педагог ғылыми іс-әрекетке кірісу үшін ізденушінің педагогика бойынша ғана емес, педагогика және педагогикалық зерттеу жөнінде арнайы білімі болуы тиіс.

Ғылыми әдебиетте [1] педагогтың ғылыми-зерттеу жұмысына дайындығы мынадай компоненттерден тұратындығы көрсетіледі:

1) *Философиялық-әдіснамалық дайындық.*

Зерттеуші ғылыми-зерттеуге қандай талаптар қойылуы тиіс екендігін білуі қажет, педагогика ғылымында қандай теориялар мен жүйелер белгілі, педагогикалық ақиқатты танып-білудің қандай әдістемелік жүйесі жасалған, педагогикалық білімнің әр түрін іздестіру мен жүйелеуге қандай талаптар қойылады, педагогикалық проблемалардың қандай жаңа көздері бар және т.с.с.-ды білуі тиіс.

2) *Тарихи-ғылыми және ғылымтану дайындығы*

Зерттеуші педагогикалық ғылым мен ғылыми-педагогикалық іс-әрекеттің тарихын, зерттеу әдістерінің эволюциясын, басқа ғылымдармен байланыстық сипаттарын, ғылыми-зерттеу белгілерін және т.с.с.-ды білуі керек. Сонымен бірге зерттеу проблемалары аясындағы идеялардың даму тарихын білуі қажет.

3) *Зерттеу міндеттерін шешу үшін педагогикалық дайындық*, яғни теориялық және эксперименттік дайындық.

Зерттеуші педагогикалық тұжырымдама жасау, модельдеу және жоба жасау әдістерін, өз проблемасын шешуде ғылымдағы түрлі көзқарастар мен бағыттарды жүйелі түрде салыстыру және талдау дағдыларын меңгеруі тиіс. Соның нәтижесінде педагогикалық зерттеу әдіснамасы жөніндегі білімге сүйене отырып өзінің зерттеу тақырыбын қойып, оның мақсаты мен міндеттерін, болжамын анықтайды. Эксперименттік дайындық тәжірибе жұмысын және педагогикалық эксперимент жүргізуге қойылатын талаптардан, оны ұйымдастыру технологиясы мен жүргізу әдістерінен тұрады. Мұнда зерттеуші тәжірибелік-эксперименттерін, жұмыс мазмұнын, бағдарламасын жасау, айқындау, байқау, өлшеу нәтижелерін бағалау, жаңа жүйе немесе модель құру және оны практикаға енгізу, өзінің жобасы мен моделіне сәйкес келетін өзгерістер енгізу әдістерін талдайды, үйренеді.

4) *Логикалық-математикалық дайындық*

Зерттеуші жалпы ғылыми-педагогикалық зерттеулердің логикасы жөнінде түсінікке сүйенеді де, зерттеу жұмысының мәні мен мақсатына сәйкес өзінің зерттеу жұмысының логикасын құрады. Мұнда зерттеушінің индукция және дедукция, абстракция және абстракциялау түрінде, ой түйіні мен қорытынды жасауын негіздей білу түрінде өзінің логикасы көрініс табады.

Зерттеуші зерттеу нәтижелерін сандық және сапалық талдау әдістерін меңгереді.

5) *Адамгершілік-этикалық дайындық*

Зерттеуші ғылыми негізделген және экспериментпен дәлелденген нәтижелерін қорғайды, ғылыми-педагогикалық ақиқат шарттарына сүйене отырып тексерілген қорытындылар мен фактілерді, басқа зерттеушілердің нәтижелерімен оның нәтижелерінің ғылымға және практикаға қандай үлес қосқандығын түсіне отырып қорғайды. Педагог зерттеуші зерттеу жұмысы мен ғылыми ізденіске бейімделіп, онда зерттеу міндеттерін шешуде ұқыптылық пен жинақтылық, табандылық, үлкен іскерлік қабілеттілік, өз проблемасын шешудегі әдіснамалық мәдениет пен біліктілік, ғылыми-педагогикалық шығармашылық, педагогикалық ғылымға және бір саланың мамандарына деген құрмет және т.с.с. сапалар қалыптасады.

Ғылыми зерттеулердің мынадай *айрықша белгілері* бар:

- бір бағыттылық, яғни қойылған мақсатқа жетуге бағытталған процесс және анық қойылған міндеттерді шешу;

- жаңа ізденіс - бұрын ашылмаған әдістер табу, соны (тың) идеяларды негіздеу және оны жүзеге асыру жолдарын іздестіру, белгілі болған құбылыстар мен оқиғаларды жаңаша бейнелеу және т.с.с;

- жүйелілігі - зерттеудің мақсаттары мен міндеттері де, зерттеу процесі де, оның нәтижелері де бір жүйеге келтіріледі;

- тұжырымдар мен қорытындылардың дәйектілігі, қатаң ақиқаттылығы, дәлелділігі, негізделгендігі.

Зерттеудің *әдіснамалық белгілері* мынадай: зерттеу проблемасы мен тақырыбы, өзектілігі, зерттеу нысаны, пәні, мақсаттары мен міндеттері, болжамы және қорғауға ұсынылатын қағидалар, жаңалығы, ғылым мен практика үшін маңыздылығы.

Ғылыми-зерттеу педагогикалық жаңа білімді іздестіру және қалыптастыру процесі болғандықтан оның негізгі құраушылары мынадай болады:

- зерттеу тақырыбын анықтау және оның өзектілігін негіздеу;

- зерттеу нысаны мен пәнін айқындау;

- зерттеудің мақсатын қойып, міндеттерін көрсету;

- ғылым мен тәжірибеде қарастырылып отырған проблеманың шешілу тәсілдері жөніндегі бар ақиқаттарды талдау;

- зерттеу болжамын көрсету;

- болжамды тәжірибеде тексеру;

- алған нәтижелерді талдау және қорыту;

- қорытындысын жазып тәжірибе үшін ұсыныстар жасау.

Библиографиялық дайындық жұмысын мына ретпен жүргізген тиімді:

1) Сөздіктер мен энциклопедияны пайдалана отырып қарастырылатын тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдардың анықтамаларымен танысу. Олардан көбінесе бұл саладағы көрнекті еңбектер мен қарастырылып отырған мәселеге айтарлықтай үлес қосқан ғалымдарға сілтемелерді табуға болады.

2) Жүйелі каталогтың көмегімен зерттеу тақырыбы бойынша библиография құру керек. Кітапхана неғұрлым ірі болса, каталогпен жұмыс істеу соғұрлым тиімді болады.

Әрбір мақаланың библиографиялық түсіндірмесі кітапхана үшін жеке карточкаға жасаған жөн болады. Мұндай карточкалар жинақталғаннан соң жеке картотека құруға болады [2, 3].

Әдебиетпен жұмыс. Библиографиялық дайындық нәтижесінде тақырып бойынша қанша мақала, еңбек бар екендігін, бұл проблемаға ғалымдардың ынта-ықыласты екендігін біледі. Оқығанда ең алдымен аса көрнекті, осы салаға үлкен үлес қосқан автордан бастап оқыған жөн, сонда басқа көптеген жұмыстардың мазмұнын түсіну оңайға түседі.

Әдебиеттерді оқығанда мынандай мәселелерді анықтау қажет:

- автордың негізгі идеясы, зерттеу проблемасы бойынша оның көзқарасы;

- бұл проблеманы қарастырғанда автор ерекше не нәрсеге қол жеткізгендігі;

- дәстүрлі ұстанымнан қандай айырмашылығы бар, бұл проблемаға қандай жаңалық енгізгендігі;

- автор басқа зерттеулердің қандай факторлармен келісетін-келіспейтін тұстарын көрсететіндігі;

- автордың қандай идеялары сәтті негізделген, ал қандай тұстары белгілі дәрежеде негізделмегендігі;

- қандай идеяларына, қорытындыларына, ұсыныстарына қарсылықтар білдіріледі және неге?

- осымен байланысты проблеманы ары қарай шешуде қандай міндеттер туындағандығын;

- бұл проблеманы шешуде қандай қиыншылықтар кездесетіндігі.

Білім беру практикасы туралы әдебиеттерді талдағанда мыналарды анықтау қажет:

- берілген проблеманы шешуде педагог қандай мәселені сәтті түрде жүзеге асырады;

- оны шешуде ол қандай қиыншылықтарға кездесті;

- бұл мәселе жөнінде мұғалімдердің жұмысындағы дәстүрлі кемшіліктері қандай;

- қиыншылықтар мен кемшіліктердің болуының негізгі себептері қандай;

Осындай әдебиеттерді алдын-ала талдау зерттеушіге өзінің зерттеуінің міндеттерінің жобасын жасауға мүмкіндік береді. Зерттеу міндеттері мынадай элементтерді қамтуы мүмкін (ол ғылыми проблеманың сипатына қарай өзгеріп отырады):

1) жалпы проблемаға енетін белгілі бір теориялық мәселелерді шешу (мысалы, зерттелетін дидактикалық ұғымның, құбылыстың мәнін айқындау...);

2) бұл проблеманың шешілу практикасын эксперимент түрінде тексеру, оның қазіргі жәйін анықтау;

3) қойылған дидактикалық міндеттерді шешу үшін қажетті шаралар жүйесін негіздеу (бұл негіздеу алдыңғы екі элементтердің негізінде құрылады). Бұл шаралар жүйелі зерттеу болжамын құрады;

4) ұсынылған шаралар жүйесін эксперимент арқылы тексеру;

5) зерттеу нәтижелерін практикада пайдалану үшін әдістемелік ұсыныстар жасау.

Әдеби шолуға сүйене отырып зерттелетін проблеманың қаншалықты қарастырылғандығына жалпы

сипаттама берілуі қажет. Оның жалпы зерттелу дәрежесін анықтау қажет, оның кейбір жекелеген жақтары қаншалықты зерттелген, соның аз зерттелген және зерттелмеген жақтарын ашу керек те, құбылыстың табиғатын түсінудегі жалпы немесе жекелеген жақтарындағы қайшылықтарды анықтау қажет.

Зерттеу мақсаты көзделген соңғы нәтиже, ол теориялық-танымдық және практикалық-қолданбалы болуы мүмкін.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттерін анықтау үшін оның өзектілігін негіздеу керек. Ғылыми-зерттеудің қажетті әдіснамалық белгілері болады, солар бойынша зерттеуді жүргізу процесін, алынған нәтижелерді бағалайды.

Ғылыми зерттеудің нысаны ретінде жеке педагогикалық құбылыс, ситуация немесе процестердің, олардың жиынтығының тобы алынады, яғни педагогикалық ақиқат біртұтас қарастырылады.

Зерттеу мақсаты – жекелеген педагогикалық құбылыстар мен процестердің бірқатарының ортақ мағынасын табу, оның мәніне терең бойлау, олардың пайда болу, әрекет жасау, даму заңдылықтарын ашу.

Кез-келген ғылыми зерттеу оны ойға алғаннан бастап қорытындысына дейін жеке жоспар бойынша жүргізіледі.

Енді солардың ерекшеліктеріне тоқталайық [4].

Зерттеу проблемасы. Проблеманы қойғанда зерттеуші: "Бұрын зерттелмегендерді тауып, солардың ішінен нені зерттеу керек?" деген сұраққа жауап береді. Проблема ғылыми ізденістің стратегиясы мен бағытын анықтайды. Көбінесе проблема - ол шешілмеген практикалық мәселе саласы, ал оны шешу үшін ғылыми білімге, отандық және шетелдік тәжірибеге жүгіну қажет, олар оймен сараланып, жүйеленіп, соның ішінен өзінің нақты міндеттерін шешуге көмектесетіні таңдап алынады, ол педагогикалық тәжірибені жетілдіруге пайдаланылады.

Зерттеу тақырыбы зерттеу проблемасын айқындайды және нақтылайды.

Тақырыптың өзектілігі. Зерттеу проблемасын шешудегі ғылымдағы олқылықтар мен практиканың қажеттілігін көрсете отырып, нысанды не үшін зерттеу керек екендігін ашады. Мұнда қайшылықтар анықталып, баяндалады.

Зерттеу нысанын анықтау "не зерттеледі?" деген сұраққа жауап беру керек.

Зерттеу пәні. Зерттеу нысанының қандай бір бөлігі, ғылыми ізденіс шекарасын анықтайды.

Зерттеудің негізгі идеясы. Ол мынадай логикалық ретпен орналасады:

- зерттеудің мақсаты мен міндеттері, болжамы;
- зерттелінетін құбылыстың, процестің немесе жүйенің өзгеруін бағалау критерийлері мен көрсеткіштері;
- оларды қолданудың әдістері мен реті;
- зерттеу мақсатын басқару, жинақтау, тіркеу және қорыту процедурасы.

Зерттеу мақсаты мен міндеттері. Мақсат - күтілетін нәтиже, міндеттер – оған қол жеткізудің қадамдары мен іс-әрекет. Міндеттердің қойылу реті зерттеудің логикасын көрсетеді.

Зерттеу міндеттерін анықтағаннан кейін зерттеу болжамының алғашқы нұсқасы жалпы түрде құрылады да, ол ғылыми жұмыстың келесі кезеңдерінде нақтыланады.

Педагогикалық зерттеулердегі болжам да белгілі құралдарының бірі, басқасына қарағанда тиімді болатындығы анықталады. Мұнда болжам түрінде салыстырмалы түрде құралдардың, тәсілдердің, әдістердің, оқыту түрлерінің және т.б. тиімділігі көрсетіледі.

Әрине, зерттеу болжамдары ғылыми жұмыста шешілетін проблеманың пәніне, мақсатына және міндеттеріне байланысты.

Зерттеу болжамы. Педагогтың жұмыстарындағы ұсынылған жаңалықтарының тиімділігін, нәтижелілігін талап ететін, қойылған міндеттердің шешімі болатындығын дәлелдеуді қажет ететін пайымдау. Болжам сипаттама түрінде, яғни "егер..., онда..." түсіндірме түрде ("... болу үшін,..."), пропорциялық түрде ("...болғандықтан...") немесе үшеуінің біріккен түрінде болуы да мүмкін.

Зерттеу болжамы қойылғаннан соң зерттеу әдістері таңдалады. Зерттеу әдістері оның міндеттерінің ерекшеліктеріне қарай таңдалады. Сондықтан зерттеушілер, әсіресе жаңадан бастаған зерттеушілер қойылған міндеттердің ғылыми ізденісінің логикасын ойлауы керек. Зерттеу әдістерін таңдау ғалымның іс-әрекетіндегі емін-еркін іс-қимыл емес, шешілетін міндеттердің, проблеманың мазмұнының ерекшеліктерімен және зерттеушінің мүмкіндіктерімен байланысты. Осыған байланысты пайдаланылған әдістерді тек тізіп қана қоймай, рет-ретімен зерттеудің негізгі міндеттерін шешу үшін алынған әдісті негіздеп отыру керек, зерттеудің қандай да бір кезеңінде қандай да бір міндетті шешу үшін әдістердің кешені таңдалғандығы көрсетіліп отыруы тиіс. Таңдалып алынған әдістер бойынша қойылған міндеттерді шешу басталады. Көбінесе бұл проблема теориялық талдаудан және оның зерттелгендік деңгейін анықтаудан басталады. Мұнда, ең алдымен, проблеманы *әдіснамалық негіздеу* мен логикалық-тарихи талдауды жүзеге асыру керек.

Зерттеудің жаңалығы - іс-әрекеттің әдісі, жүйесі және тәсілі туралы алынған жаңа білімді баяндау, мазмұнды түрде ашу.

Алынған нәтижелердің ғылым үшін *маңыздылығы* педагогикалық білімнің қандай проблемасына, тұжырымдамасына, теориясына, әдістемесіне, сапасына оның мазмұнын толықтыратындай, байытатындай немесе жоғарылататындай қандай қосымшалар немесе өзгерістер енгізілгендігімен анықталады.

Алынған нәтижелердің *практикалық маңыздылығы* олардың қандай практикалық мақсаттар үшін пайдалануға болатындығымен байланысты.

Нақтылы педагогикалық және әдістемелік зерттеулердің ықпалдылығы алынған нәтижелердің теориялық маңыздылығымен, жаңалығымен ғана сипатталмайды, сонымен қатар олардың нақты оқу-тәрбие міндеттерін шешу сапасы мен тиімділігіне қаншалықты ықпалды екендігімен сипатталады.

Заманауи қоғам талабы ғылыми-педагогикалық зерттеулердің тиімділігін арттыруды көздейді. Ғылыми-педагогикалық зерттеудің тиімділігінің *негізгі шарты* жаңа ғылыми нәтиже алу, теориялық білімді арттырып байыту. Ғылыми-педагогикалық зерттеу жұмыстарының *тиімділігі* - оның мақсаты мен алынған нәтижелердің сәйкестігін дәлелдеу.

Нақты педагогикалық және әдістемелік зерттеулердің ықпалдылығынан алынған нәтиженің теориялық маңыздылығы мен жаңалығы олардың нақты оқу-тәрбие міндеттерін шешу сапасы мен тиімділігіне ықпал ететіндігімен дәлелді болады.

Ғылыми-педагогикалық зерттеу нәтижелеріне қойылатын *талаптар*: өзектілігі; ғылыми жаңалығы; теория және практикалық маңыздылығы; ғылыми ақиқаттылығы және дәйектілігі; қорытындылар мен ұсыныстардың басқа ғылыми зерттеулерге немесе практикалық қызметте пайдалану үшін қажеттілігі; алынған нәтижелерді тиімді қолданудың мөлшерін; шекарасын және шарттарын көрсету.

Ғылыми-педагогикалық зерттеудің тиімділігін арттыру оның құрылымының басқа негізгі элементтерін құру сапасына байланысты, атап айтқанда: зерттеу нысаны мен пәнін таңдау; оның мақсаттарын, міндеттерін және болжамын айқындау; негізгі әдіснамалық және теориялық ұстаным сипаттамасы, зерттеудің теориялық және эксперименттік әдістерін таңдау, жүзеге асыру; алынған нәтижелерді талдау; ғылыми-практикалық ұсыныстарды тұжырымдау.

Егер теориялық жетістіктермен қатар бір мезгілде практикалық шаралар жүйесі негізделсе және оларды жүзеге асыру заманауи мектептің өзекті мәселелерін шешудің тиімділігін арттырса, дидактикалық зерттеудің құндылығы жоғары болады.

Соңында, зерттеуші зерттеудің соңғы кезеңінде қандай әдістер қолданылғандығын, зерттеу нәтижелерін қалай қорыту керек екендігін және педагогикалық процестің белгілі бір жақтарын жетілдіру үшін ұсыныстар жасау керек екендігін пайымдайды.

1 Бордовская Н.В. *Диалектика педагогического исследования: Логико-методологические проблемы*. – СПб.: Издательство РХГИ, 2001. – 512 с.

2 Нугусова А., Аралбаева Р.К., Сапарғалиева А.Ж. *Методология и методика организации научно-педагогических исследований. Учебно методическое пособие для студентов, магистрантов и докторантов*. – Талдықорған: ЖГУ. 2013. – 168 с.

3 Nugusova A., Aralbaiyeva R., Sapargaliyeva A. *Methodology and technique of the organization scientific and pedagogical research. Educational-methodical manual for students, mesters and doctoral candidates of pedagogical specialties /Taldykorgan/ Zhetysu stele university of Ilias Zhansugurov/ 2013. – 149 p.*

4 Нұғысова А. *Ғылыми-педагогикалық зерттеулерді ұйымдастыру. Оқу әдістемелік құрал*. – Талдықорған: I.Жансүгіров атындағы ЖМУ, 2013. – 119 б.

Резюме

В работе рассмотрены методологические основы организации научно-педагогических исследований будущего педагога в вузе: определены задачи, основные компоненты и особенности организации исследования. Изложены методы проведения и оценки полученных результатов в процессе научно-педагогических исследований.

Ключевые слова: будущий педагог, научно-педагогическое исследование, методология

Summary

The article discusses methodological bases for organization of scientific and pedagogical researches of future teachers at university: objectives, basic components and peculiarities of organization are defined. Methods of implementation and evaluation of the results, obtained in the process of scientific-pedagogical researches, are presented.

Keywords: future pedagogue, scientific and pedagogical research, methodology

УДК 316.334:378 (574)

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПОМОГАЮЩИХ ПРОФЕССИЙ

А.Ж. Сапаргалиева – докторант специальности «Педагогика и психология» ЖГУ им. И.Жансугурова,
Р.К. Аралбаева – д.социол.н., к.п.н., профессор ЖГУ им. И.Жансугурова

В статье раскрыты особенности подготовки специалистов помогающих профессий. Разработаны педагогические условия подготовки специалистов помогающих профессий: спецкурс, проведение непрерывной практики в процессе всего периода обучения в вузе с уточнением и конкретизацией целей, задач и содержания, тренинг как инновационный метод, внеаудиторная работа со студентами 1-4 курсов, имеющих профессиональную направленность. В основу предложенных условий положено общее условие, которое мы обозначили как психолого-педагогическое сопровождение студентов в течение всего периода обучения в вузе, основанное на принципах личностно ориентированного образования с применением инновационных технологий.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, специалисты помогающих профессий, педагогические условия, высшее образование, принципы

Казахстанская система высшего образования является одним из шести приоритетов стратегии развития Республики Казахстан на современном этапе. Демократическая основа реформ определила степень развития высшей школы, что дает возможность выявить степень автономности вузов, образовательную и кадровую политику, внедрять систему менеджмента качества, новые технологии обучения. Укрепление ресурсной базы, расширение практической составляющей научно образовательной деятельности, потребует инвестиций в сохранение и развитие **человеческого капитала**, который является главным приоритетом Государственной программы образования Республики Казахстана 2011-2020 годы. В послании Президента страны-лидера нации Н.А. Назарбаева «Социально-экономическая модернизация - главный вектор развития Казахстана» содержится обоснованная концепция очередного этапа развития отечественного образования, ориентированного на подготовку специалистов новой формации, умеющих применять знания и технологии в различных сферах деятельности, мотивированных на постоянное самообразование [1].

В связи с этим одной из приоритетных задач высшей школы является подготовка качественно нового, гибкого, конкурентоспособного, компетентного, высококвалифицированного специалиста, обладающего широкими фундаментальными знаниями, инициативного, способного самостоятельно и творчески подойти к решению профессиональных задач, умеющего быстро адаптироваться к непрерывно меняющимся требованиям рынка труда, способного эффективно выполнять профессиональную деятельность и нести ответственность за ее результаты [2].

Развитие системы социальной помощи в Казахстане предполагает формирование разветвленной сети социальных учреждений различного профиля, включающих в себя не только учреждения социального обслуживания населения, но и учреждений психологического, медицинского, реабилитационного профилей. Таким образом, одним из приоритетных направлений данного процесса выступает интеграция практической социальной работы в такие профессиональные сферы, как медицина, психология, право, образование и др. Специалисты помогающих профессии, призванные решать комплексные проблемы клиента на основе целостного, научно обоснованного и интегративного подхода, в процессе осуществления своей деятельности нередко сталкиваются с необходимостью взаимодействовать с другими специалистами: врачами, юристами, психологами, педагогами. Профессионализация специалистов помогающих профессий сопряжена с формированием функциональной специфичности профессии, то есть комплекса функций, на основании которых можно идентифицировать профессиональную позицию или профессиональную роль социального педагога, педагога-психолога, психолога. Развитие профессиональной подготовки специалистов помогающих профессии в современных условиях испытывает влияние целого ряда противоречий, характеризующих процесс формирования функциональной специфичности профессии социального педагога, педагога-психолога, психолога.

При подготовке специалистов помогающих профессий, несомненно, парадигма педагогики поддержки является более предпочтительной, так как обучающиеся и преподаватели являются равноправными субъектами, «сотворцами» образовательного процесса, а отношения между ними носят подлинно субъект-субъектный характер. В этом случае цели профессиональной подготовки являются продуктом совместных усилий преподавателей и обучающихся. Главной задачей педагогической деятельности становится поддержка обучающихся в процессе их профессионального становления [3, 4].

В нашей работе были определены педагогические условия формирования профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий, входящие в организационно-технологический блок разработанной модели.

Под комплексом педагогических условий мы понимаем рациональное сочетание специально создаваем

мых обстоятельств, способствующих формированию профессиональной компетентности. Формирование профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий может быть достигнуто, если данные условия будут взаимосвязаны между собой и взаимно дополняемы.

Нами предложены следующие условия:

- введение спецкурса «Формирование профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий»;
- проведение непрерывной практики в процессе всего периода обучения в вузе с уточнением и конкретизацией целей, задач и содержания;
- использование тренинга профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий;
- проведение внеаудиторной работы по психологии и педагогике, имеющей профессиональную направленность.

В комплексе выделенные педагогические условия составляют психолого-педагогическое сопровождение студентов-специалистов помогающих профессий в течение всего периода обучения в вузе, основанное на принципах личносно ориентированного образования с применением инновационных технологий, то есть организация учебного процесса на основе инновационных методов и форм обучения.

Опираясь на выводы теоретической части исследования и результаты констатирующего эксперимента (диагностики исходного уровня сформированности каждой составляющей профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий), нами был организован формирующий эксперимент.

В рамках формирующего эксперимента решались следующие задачи:

- апробация разработанной модели формирования профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий;
- разработка, реализация педагогических условий, способствующих формированию каждой составляющей профессиональной компетентности;
- экспериментальная проверка эффективности выделенных педагогических условий.

Задачи формирующего эксперимента определили основные направления работы и этапы.

Подготовительный этап предусматривал разработку программы и содержания спецкурса «Формирование профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий»; уточнение и корректировку программы непрерывной практики; разработку программы «Тренинга профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий» и внеаудиторной работы по педагогике и психологии.

Основной этап был направлен на формирование профессиональной способности и предполагал экспериментальную проверку выделенных педагогических условий: апробацию спецкурса, программы непрерывной практики, внедрение тренинга, осуществление внеаудиторной работы по педагогике и психологии со студентами. На данном этапе эксперимента происходило проектирование и конструирование педагогического процесса вуза с учетом выделенных педагогических условий.

Заключительный этап был направлен на получение обратной связи от студентов по итогам проведения формирующего эксперимента и реализовался через беседу.

Формирующий эксперимент проводился в 2012-2014 учебных годах со студентами экспериментальных групп 1-2 курса специальности «Педагогика и психология», «Дошкольное обучение и воспитание» (60 человек).

В качестве *первого педагогического условия* нами был выделен - спецкурс «Формирование профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий». Разработанный спецкурс входит в цикл элективных дисциплин (курсов по выбору). Предлагаемый спецкурс, являясь частью профессиональной подготовки студентов-специалистов помогающих профессий в вузе, обобщает, систематизирует, интегрирует содержательные единицы предшествующих психолого-педагогических дисциплин («Введение в психолого-педагогическую специальность», «Практическая психология», «Психология развития», «Психология развития человека», «Общие основы педагогики», «Дидактика», «Теория воспитания» и др.) и способствует формированию профессиональной компетентности.

В соответствии с алгоритмом проектирования спецкурса «Формирование профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий» нами выявлены принципы отбора и структурирования содержания обучения. Основными принципами отбора содержания и организации обучения являются следующие:

- принцип научности - отбор содержания материала в соответствии с современным уровнем развития педагогической и психологической науки;
- принцип практикоориентированности - отбор содержания материала, направленного на решение профессиональных психолого-педагогических задач с учетом модернизации современного образования; организация разнообразной практической деятельности в соответствии с характером получаемого знания;

- принцип культуросообразности - отбор содержания материала, который поможет решению профессиональных задач в конкретных социокультурных условиях;
- принцип природосообразности - учет возрастных и индивидуальных особенностей студентов;
- принцип гуманизации - диалогичность учебного материала, ориентирующего студентов на сопоставление различных точек зрения, уважение личности каждого студента, создание положительного психологического климата;
- принцип субъектности - осознание и принятие студентами своего «Я» во взаимоотношениях с другими людьми, создание условий для проявления и развития личностью собственной индивидуальности.

Найдены оптимальные формы и методы обучения, адекватные поставленным целям. Ведущей формой организации лекционных занятий является традиционная и проблемная лекции. Организация практических занятий основывается на применении инновационных методов и форм обучения: «мозгового штурма», «грозди» («кластеры»), «деревя решений» и т.п., а также предусматривает участие студентов в коллективно-групповой работе, в дискуссиях, в анализе конкретных ситуаций, в деловых, ролевых играх, тренинговых упражнениях с последующей рефлексией, выполнение творческих заданий. При проведении практических занятий учитываются потребности и интересы студентов. Организация самостоятельной работы студентов (СРС) предполагает выполнение заданий, упражнений; изучение отдельных вопросов темы; написание рефератов, докладов, эссе; работу с литературой. Самостоятельная работа студента под руководством преподавателя (СРСП) подразумевает внеаудиторную работу студента с участием преподавателя (консультацию) по вопросам, требующим особого внимания.

Следующим педагогическим условием является непрерывная практика в процессе всего периода обучения в вузе.

Практика выступает эффективным средством подготовки специалистов помогающих профессий, является «мостиком» между теоретической подготовкой и их практической самостоятельной деятельностью в учреждениях образования. Практика, являясь составной частью профессиональной подготовки специалистов помогающих профессий в вузе, органично включенная в учебно-воспитательный процесс вуза, предоставляет студенту возможность понять специфику будущей профессиональной деятельности, увидеть ее особенности, закрепить теоретические знания, приобрести практический опыт, выявить пробелы в знаниях, а также способствует формированию профессиональной компетентности, которая является основой эффективности и успешности профессиональной деятельности.

Третьим педагогическим условием является – «Тренинг профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий».

Тренинг, как было отмечено выше, является одной из инновационных технологий подготовки специалистов, которая не сводится к передаче знаний и умений, а создает возможность прямого соприкосновения с изучаемой реальностью, обучение посредством приобретения и осмысливания жизненного и профессионального опыта, моделируемого в групповом взаимодействии людей. Такое моделирование осуществляется с помощью различных инновационных форм и методов обучения – мини-лекций, групповых дискуссий, разбора ситуаций, деловых и ролевых игр, упражнений на отработку необходимых навыков. Их сочетание способствует тому, что материалы тренинга усваиваются намного эффективнее, чем на традиционных занятиях.

Основная цель представленного нами тренинга – формирование профессиональной компетентности специалистов помогающих профессий в вузе.

Четвертое педагогическое условие – внеаудиторная работа по педагогике и психологии, одной из форм которой является проведение недели специальности «Педагогика и психология».

Неделя специальности проводится с целью популяризации специальности «Педагогика и психология». При проведении Недели специальности решаются следующие задачи: формирование профессиональной направленности (формирование позитивного отношения к будущей профессиональной деятельности, развитие устойчивого интереса к овладению профессией и потребности в самообразовательной деятельности); развитие активности, самостоятельности, ответственности, инициативности, креативности; систематизация, актуализация и практическое применение теоретических знаний, полученных в ходе изучения базовых и профилирующих дисциплин; расширение и углубление знаний по актуальным проблемам педагогики и психологии, о профессии; способствование формированию профессиональной компетентности; развитие у студентов профессионально важных качеств.

Таким образом, особая роль при проведении внеаудиторной работы отводится формированию профессиональной направленности студентов, развитию интереса к общению с людьми, к своим индивидуально-личностным особенностям, стремления студентов к самопознанию, самореализации, самосовершенствованию, что составляет мотивационный компонент профессиональной компетентности специалистов

помогающих профессий.

Реализация педагогических условий в комплексе позволила осуществить психолого-педагогическое сопровождение студентов-специалистов помогающих профессий в процессе всего периода обучения в вузе, основанное на принципах личностно ориентированного образования с применением инновационных технологий.

1 *Послание Президента Н.А. Назарбаева - Лидера нации народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана. – газета «Казахстанская правда» от 28 января 2012 г. №32 (26851).*

2 *Сапаргалиева А.Ж., Аралбаева Р.К. и др. Современные проблемы обновления содержания социального образования в Республике Казахстан//Высшее образование сегодня, журнал. - М., 2014 - №2 - С. 48-51.*

3 *Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: Знание, 1996. - 308 с.*

4 *Профессиональная компетентность педагога-психолога // Учебно-методическое пособие. - Аралбаева Р.К., Нугусова А., Сачкова Н.В. - Талдықорган, 2011. - 272 с.*

Түйін

Мақалада көмекші мамандықтар мамандарын даярлау ерекшеліктері айқындалған. Көмекші мамандықтар мамандарын даярлаудың педагогикалық шарттары жасалған: арнайы курс; оқытудың мазмұнын, мақсаты мен міндеттерін, тренингті инновациялық әдіс ретінде ескере отырып жоғары оқу орнында оқу үдерісінің барлық кезеңдерінде үздіксіз педагогикалық практика өткізу;

1-4 курс студенттерімен кәсіптік бағытта аудиториядан тыс жұмыстар жүргізу. Ұсынылып отырған педагогикалық шарттар жоғары оқу орнында оқу үдерісінің барлық кезеңдерінде студенттерге психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету ретіндегі жалпы шартқа, инновациялық технологияларды қолдану арқылы тұлғалық бағдарлы білім беру принциптеріне негізделген

Түйінді сөздер: кәсіби іс-әрекет, көмекші мамандықтар мамандары, педагогикалық шарттар, жоғары білім, принциптер

Summary

Abstract. The article reveals the peculiarities of training of specialists of helping professions. Some pedagogical conditions of training of specialists of helping professions were developed such as a special course, the ongoing practice during the entire period of study at the University with clarification and elaboration of goals, objectives and content of training as an innovative method of extracurricular work with students of 1-4 courses with a professional orientation. As the basis of the proposed conditions laid a general condition, which we refer as psycho-pedagogical support of students during the whole period of education based on the principles of learner-centered education with the use of innovative technologies.

Keywords: professional activity, specialists of helping professions, pedagogical conditions, higher education, principles

ӨОЖ 37.04: 37. 042

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Г.К. Шолпанқұлова – п.ғ.к., профессор,

А.Б. Абишева – «Педагогика және психология» мамандығының I курс магистранты, Абай ат. ҚазҰПУ

Тұрғындардың денсаулық жайы – қоғамның тұрақты дамуының маңызды факторы және мемлекеттің әлеуметтік мүмкіндіктерінің индикаторы. Денсаулық сақтау мәселесін қоғам дамуының басымдыққа ие бағыты ретінде қарастыру оны теориялық және практикалық тұрғыдан зерттеуді, әдістемелік тұрғыдан қамтамасыздандыруды талап етеді.

Осыған байланысты білім беру жүйесінде ұрпақ денсаулығын сақтау және нығайту мәселесі өзекті болып саналады. Денсаулық сақтау технологиясы - бұл педагогқа білімалушының психологиялық және физикалық денсаулығына зиян келтірмей отырып, оқытудың тиімділігіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін технология. Бақылау нәтижесі көрсеткендей, оқыту үдерісінде денсаулық сақтау технологиясын қолдану оқушылардың әлеуметтік және білім беру кеңістігіне табысты бейімделуіне, өздерінің шығармашылық қабілеттерін ашуына мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: денсаулық, физикалық және психологиялық денсаулық, технология, денсаулық сақтау технологиясы

Білім - кез-келген мемлекеттің басты ресурсы, ұлттық қауіпсіздігінің кепілі болса, ал денсаулық – аурулардың жоқтығы ғана емес, ол физикалық шынығудың белгілі бір деңгейі, психикалық және физикалық сәттіліктің негізі. Тұрғындардың физикалық және рухани денсаулығы мемлекет өркеніетінің көрсеткіші, ұрпақ дамуының тұрақты индикаторы екені сөзсіз. Денсаулық сақтау - қоғам қызметінің басымдық

қа ие бағыты, себебі дені сау ұрпақ қана берген білімді меңгере алады, болашақта өнімді еңбекпен айналысуға қабілетті болады.

Қазақстан азаматтарының денсаулығын нығайту, салауатты өмір салтын ынталандыру туралы Елбасының жолдауы мемлекеттің кілтін ұстар жастардың болашағына апаратын алтын сұрлеу десе болады. Барлық дамыған елдерде тұрғындардың, оның ішінде *жастардың денсаулығы* негізгі ұлттық құндылықтардың бірі және мемлекет саясатының басты бағыты болып саналатынын ескерсек, осының бәрі салауатты өмір сүруіне келіп тіреледі.

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын және оның даму жоспарын, сондай-ақ ҚР Президентінің Жолдауын іске асыру мақсатында әзірленіп отырғаны белгілі. Ол бағдарламаны талқылайтын болсақ, бір-бірімен тығыз байланысты алты бағытты қарастырады, соның бірі - *Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқаты* болып табылады [1].

Жалпы «өмір сүру» - адамдардың табиғаттағы және әлеуметтік ортадағы қарым-қатынас жүйесі, яғни ұзақ өмір сүруге талпындыратын іс-әрекет. Демек салауатты өмір салтын қалыптастыру мектепте оқыту үдерісінде денсаулық сақтау технологиясын қолданудан бастау алатын құбылыс.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті- ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді [2].

Бұл міндеттерді шешу үшін білім беру мекемесіндегі ұжымының, әрбір мұғалімінің күнделікті ізденісі арқылы барлық жаңалықтар мен қайта құруға, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды.

Осы орайда мұғалім тек білім беріп қана қоймай, оқушылардың денсаулығына зиян келмеуін де басты назарда ұстауы керек. Сабақ барысында оқушылардың шаршауын болдырмау мүмкін емес. Әйтсе де, мұғалімнің міндеті - сабақ барысында оқушыны шаршататын әсерлерді азайту, сабақты ұйымдастыруда денсаулыққа зиянды әсер ететін факторларға (дұрыс тамақтанбау; зиянды әдеттерге үйірсектік; әлеуметтік жағдайдың төмендігі; дене белсенділігінің шектеулілігі т.б.) көңіл бөлу, оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру барысында денсаулығына зиян келтірмейтін технологияларды қолдану.

Ғылыми мәліметтерге сүйенсек, қазіргі оқушылардың денсаулық жағдайы білім берудің денсаулық сақтау парадигмасына назар аударудың қажеттілігін талап етеді. Оны денсаулық сақтау тұрғысынан ұйымдастыру оқушының рухани және физикалық сәтті жағдайын қорғауға бағытталған психологиялық-педагогикалық және санитарлық-гигиеналық негіздеріне сүйенген салауатты өмір салтының қағидаларын жүзеге асыру.

Денсаулық сақтау технологиясы мұғалімнен үлкен кәсіби біліктілікті қажет етеді. Мақсатқа жету мен оң нәтиже алу үшін технологиялық амалдар мен денсаулық сақтаушы әрекеттер жасалуы тиіс.

Денсаулық сақтау технологияларының мақсаты - оқушының мектепте жүрген кезінде денсаулығын сақтау, оның денсаулығын сақтау туралы білім, білігі мен дағдыларын қалыптастыру, алған білімдерін қолдана білуге үйрету.

Денсаулық сақтау технологиясын ендірудегі мақсат - денсаулық сақтау жөніндегі мұғалімнің білімін жетілдіру, оқушының дене шынықтыру жаттығулары мен салауатты өмір сүру салтының денсаулық сақтауды ұйымдастыру - сауықтыру әдістемесін жетілдіру.

Денсаулық сақтау технологияларының ең негізгі міндеті - оқушының еңбегі мен демалысын ұйымдастыру кезінде оның жұмысқа қабілеттілігінің оқу сабағының барысында жоғары болуы, қажудың алдын-алу, зорығуды мүлдем болдырмау т.б.

Сондықтан денсаулық сақтау технологиясының ерекшелігін ашып көрсетуде оның теориялық негізін айқындайтын негізгі категориялардың мазмұнына, денсаулыққа әсер ететін факторларға, денсаулық сақтау технологияларын зерттеген ғалымдар (соның ішінде Ресей ғалымдары) еңбектеріне жан-жақты талдау жасалды.

«Денсаулық сақтау технологиясы» ұғымын кез келген білім беру технологиясының сапалық сипаттамасы және оқыту мен тәрбиенің дәстүрлі технологияларын толықтыратын, денсаулықты сақтауға ықпал ететін қағидалардың, тәсілдер мен әдістердің жиынтығы ретінде қарастыруға болады.

О.В. Петровтың пікірінше, «білім берудегі денсаулық сақтау технологиясы - рухани, интеллектуалды және физикалық денсаулықты дамытатын және нығайтатын, оны сақтауға барынша жағдай жасайтын

жүйе. Бұл жүйеде:

- медициналық қызметкерлер жүргізген оқушының денсаулық жағдайы туралы мониторинг деректерін қолдану, білім беру технологиясын жүзеге асыруда өзінше бақылау жасап, сәйкестігіне көңіл аудару;
- оқушының жас ерекшелігін, есте сақтау қабілетін, ойлауын, жұмыс істеу қабілетін, белсенділігін ескере отырып, білім берудің бағдарламасын дайындау;
- технологияны жүзеге асыру үрдісінде жағымды эмоционалды-психологиялық жағдай қалыптастыру;
- оқушылардың жұмыс істеу қабілеті мен денсаулығының қорын жоғарылату және сақтауға бағытталған денсаулық сақтау іс-әрекетінің әр түрін қолдану және т.б қажет» - деп тұжырымдайды [3].

Н.К. Смирнов «білім берудегі денсаулық сақтау технологиясы - бұл балаларға денсаулық мәдениетін үйрететін, оны сақтауға мүмкіндік беретін жеке қасиеттерді дамытатын, денсаулықты құндылық деп түсінуді қалыптастыратын, салауатты өмір салтын ұстауға ықпал ететін, бағыттайтын педагогикалық-психологиялық технология, бағдарлама, әдіс. Бұл бала денсаулығына зиян келтірмеуге бағытталған білім беру мен тәрбиелеудің жүйелі әдістемесі» - деп есептейді [4].

Зерттеу мәселесін тереңірек зерделеу барысында баланың денсаулығы, оның әлеуметтік-психологиялық бейімделуі, дұрыс өсуі мен дамуы өмір сүру ортасы арқылы анықталатыны айқындалды.

А.А. Никольская бала дамуының мынадай жалпы жағдайларын бөліп көрсетеді:

- даму жайымен және біртіндеп жүзеге асады;
- эмоционалды, ақыл-ой, ерік әрекеттері арасында қандай байланыс болса, рухани даму мен физикалық даму арасында да тығыз байланыс бар. Сол себепті оқу мен тәрбиені қаншалықты дұрыс ұйымдастырса, соншалықты үйлесімді, жан-жақты даму жүзеге асады;
- даму үрдісі кезінде психологиялық әрекеттің барлық бағыты бір мезгілде қатыспайды және олардың даму жылдамдығы мен энергиясы біркелкі емес: даму орташа болып немесе әртүрлі себептермен жылдамдауы мүмкін;
- бала дамуын жасанды жылдамдатуға болмайды, әр жас кезеңіне тән «өз күшін толық жұмсауы қажет» [5].

В.Д. Сонькиннің пікірі бойынша «білім берудегі денсаулық сақтау технологиясы - бұл мектепте баланың оқуына жағдай жасау (стресстің болмауы, талаптың дәлдігі, оқыту мен тәрбиелеу әдісінің дәлдігі); оқу үрдісін тиімді ұйымдастыру (жас ерекшелігі, жыныстық, жеке ерекшелігіне сәйкес гигиеналық талаптар); оқу және физикалық жүктеменің жас мүмкіндігіне сәйкестігі; қажетті, жеткілікті, тиімді ұйымдастырылған қозғалыс тәртібі» [6].

Бүгінгі таңда адамның денсаулығына әсер ететін сыртқы факторлар (экологиялық қауіп, демографиялық жарылыс, соғыс, табиғи катаклизмдер және т.б.) мәселесі жан-жақты зерттелінген.

В.И. Ковалько оқушылардың денсаулығы мен күшінің әлсіреуіне әсер ететін мынадай факторларды бөліп көрсетеді: қатал педагогикалық тактика; оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес келмейтін оқыту әдістері мен технологияларын қолдану; оқу үрдісін ұйымдастыруға қойылатын гигиеналық және физиологиялық талаптардың сақталмауы; ата-аналардың бала денсаулығын сақтау жөніндегі сауатының төмендігі; дене тәрбиесі жүйесінің әлсіздігі; оқу үрдісінің қарқындылығы; педагогтың оқушы денсаулығын сақтау, нығайту мәселесіндегі кәсіби сауатының төмендігі; мектептегі медициналық бақылау қызметінің төмендігі; денсаулықты, салауатты өмір салтын қалыптастыратын жүйелі жұмыстың аздығы [7].

Қорыта келгенде, адам денсаулығы ежелден қай халықта болмасын өзекті болған, ХХІ ғасырда да өз құндылығын жоғалтқан жоқ. Халық арасында «денсаулық – зор байлық, адам бақытының бастауы» - деп оған ерекше мән берілгені мәлім.

Сонымен бірге, «Адам ұрпағымен мың жасайды» - дейді дана халқымыз. Ата-бабаларымыздың дана ой-пікірі талай ғасырлар белесінен өтіп бізге жетіп отырған ақиқат шындық. Олай болса, әр баланың бойына өз денсаулығы үшін жауапкершілікті ерте жастан қалыптастыру керек. Сонда ғана денсаулықты сақтау бойынша берілген білім, білік, дағды жүзеге асады. Бүгінгі білім беру саласының мамандары осы технологияны жете меңгеріп, басты назарда ұстаса жеткіншек ұрпақ денсаулығына алаңдарлық қауіп азаяр еді деп тұжырымдаймыз.

1 Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010 ж.

2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007. -36 б.

3 Петров В.О. Здоровьесберегающие технологии в деятельности учителя сельской школы // Сельская школа как личностно-ориентированная образовательная система: Материалы научно-практической конференции (май 2004г.). Вып. 1. - Ростов-н/Д.: РГПУ, 2004.

4 Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе. – М.: АПК и ПРО, 2002. - 121 с.

5 Никольская, А.А. Задачи разработки истории детской и педагогической психологии //Вопросы психологии. 2008. - №4. - С. 134.

6 Безруких М.М., Сонькин В.Д., Безобразова В. Здоровьесберегающая школа. - М.: Педагогический университет "Первое сентября", 2006. - 72 с.

7 Ковалько, В.И. Здоровьесберегающие технологии в начальной школе: 1-4 классы. - М.: ВАКО, 2004. - 296 с.

Резюме

Состояние здоровья населения - важнейший фактор устойчивого развития общества и индикатор потенциальных возможностей государства. Выдвижение проблемы здоровья в число приоритетных задач общественного развития обуславливает актуальность теоретической и практической ее разработки, определяя необходимость развертывания соответствующих научных исследований и выработку методических и организационных подходов к сохранению здоровья населения.

В этой связи особую роль приобретает проблема здоровьесбережения в системе образования. Здоровьесберегающие технологии – это технологии позволяющие педагогу добиться наибольшей эффективности обучения с наименьшим причинением вреда психологическому и физическому здоровью обучающихся.

Наблюдения показывают, что использование здоровьесберегающих технологий в учебном процессе позволяет учащимся более успешно адаптироваться в образовательном и социальном пространстве, раскрыть свои творческие способности.

Ключевые слова: здоровье, физическая и психологическая здоровья, технология, здоровьесберегающие технологии

Summary

The health status of the population - a key factor for sustainable development of society and potential indicator of the state. Nomination of health problems among the priorities of social development determines the relevance of the theoretical and practical development, determining the need for the deployment of relevant research and the development of methodological and organizational approaches to preserve the health of the population.

In this regard, a special role is the problem of health preservation in the education system. Health-technology - a technology enabling the teacher to achieve the most efficient training with the least injury to the mental and physical health of students.

Observations show that the use of health-technology in the educational process allows students to adapt more successfully in the educational and social space to unleash their creativity.

Key words: physical and psychological health, technology, technologies will

УДК 371.212.08

ҰЛТТЫҚ ӨЗІНДІК САНА СТУДЕНТТЫҢ ҚОЗҚАРАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫ КОМПОНЕНТІ РЕТІНДЕ

Н.Н. Хан – п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,

Ш.Ж. Колумбаева – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-нің профессоры

Адам бойындағы ұлттық өзіндік сана оның тұлғалық қалыптасуы және әлеуметтік-психологиялық тұрғыда нақты бір деңгейге жетуі үшін қажетті маңызды өлшемдердің бірі болып табылады. Ұлттық өзіндік сананың дамуы «сана» және «ұлттық өзіндік сана» ұғымдарын анықтаумен тығыз байланысты.

Сана-адамның жануарлардан айырмашылығын білдіретін басты белгі. Бұл ұғымдар туралы әртүрлі анықтамалар берілген, бірақ олардың өзара ұқсастығын және оларды біріктіретін жалпылама түсініктер де баршылық. Саналы адамды төмендегідей сипаттауға болады:

- өзін қоршаған ортада объективті шынайылық түрінде бөліп көрсете алады, өзінің «менін» сыртқы заттардан бөліп қарастырады, ал заттардың сипатын, ерекшеліктерін олардың өздерінен ажырата біледі. Яғни, «Мен-бұл Мен емес» типін ажыратады;

- бұл әлеммен өзара әрекеттестікте болып, онымен нақты қатынас қалыптастыруда мақсатты түрде өзгерістер енгізе алады;

- алдына өмірлік мақсаттар қойып, оған жетуде қабілеттілік танытады, іс-әрекетте өз мінез-құлқын жоспарлай алады, олардың нәтижесін көреді және салдарын бағалай біледі;

- әлемге асқан құштарлықпен қарайтынын эмоциясында, сезімінде, тілегінде, ойында және ішкі

күйзелістерінде көрсете алады; өзінің ойы, сезімі, тілегі, ішкі күйзелістерінде сезіп-білгендері бойынша есеп береді;

- өзінің жеке даралық және тұлғалық ерекшеліктерін біледі.

Саналы адам ғана өзіндік санаға ие. Өзіндік сана – бұл табиғи бейнені көрсететін сананың ерекше формасы. Егер адам сана арқылы қоршаған әлемді қабылдап түйсінетін және оған нақты бір бейне арқылы бағытталады болса, онда өзіндік сана тұлғаның өзіне бағытталады. Яғни, тұлғаның өзі, өзіндік ойы, сезімі, қажеттіліктері және оның барлық ішкі жан дүниесі өзіндік сананың нысаны болып саналады.

Психологияда өзіндік сана тұлғаның жеке даралық ерекшеліктерінің көпқырлылығын және оның көптеген қоғамдық байланыстардағы өзіндік мәні мен орнын көрсететін процесс ретінде түсіндіріледі.

Адам сана және өзіндік сана арқылы әртүрлі қарым-қатынас және іс-әрекетке белсенді араласу нәтижесінде тұлға болып қалыптасады. Адам болу – сана ғана емес, сонымен қатар өзіндік санаға да ие болу дегенді білдіреді. Яғни, өзін-өзі тани отырып, әлемді тану, өзін қоршаған ортадағы шынайылықтан ажырата білу, бұл әлеммен нақты қарым-қатынас орнату, онымен өзара әрекеттестікте болу, оған өзгерістер енгізе алу және өзінің тұлғасын жетілдіру болып табылады.

Өзіндік сананың жас ерекшеліктері, діни, кәсіби, таптық, ұлттық және басқа да түрлері бар. Әлеуметтік ғылымдарда «ұлттық өзіндік сана», «этникалық өзіндік сана» және «таптық өзіндік сана» терминдері қолданылады. Олар әртүрлі әлеуметтік топтардың мүшелерінің өзіндік сананың ерекшеліктерін, мақсатын және әлеуметтік ортадағы орнын түйсінуді білдіреді.

«Ұлттық өзіндік сана» ұғымы 60-жылдардан бастап ғылыми этнографиялық, философиялық еңбектерде, ал 80-жылдардың орта кезінен бастап Ю.В. Бромлей, Л.М. Дробижева, Р.Г. Абдулатипов, Джунусов, К.Н. Хабибуллин, А.Г., Агаев, Д.Кадыржанов және т.б. ғалымдардың ұлттық өзіндік сана мәселелеріне арналған еңбектерінде көрініс бере бастады [1].

Қазіргі уақытта ұлттық өзіндік сананың мәні мен даму факторларын оқып үйренуде бірыңғай тұрғылар жоқ. Кейбір зерттеушілер оны ұлттың сана-сезімімен байланыстырады, кейбіреулері оның мазмұнын ұлттық стереотиптермен ұштастырады, ал үшінші біреулері оны тұлғаның ұлттық өзіндік сәйкестендіруімен бірге қарастырады. Көптеген авторлар «ұлттық сана» және «ұлттық өзіндік сана» ұғымдарының шекарасын, ара-жігін ажыратудан қашқақтайды. Дегенмен, ғалымдардың басым көпшілігі бұл ұғымдардың айырмашылықтарын ашып айтады. Мәселен, ғалым П.И. Гнатенконың пікірінше, егер ұлттық өзіндік сана индивидтің деңгейінде және ұлттың деңгейінде қарастырылса, онда ұлттық өзіндік сана тек қана ұлттық деңгейде болады [2].

Ұлттық сана – қоғамдық сананың бір формасы, онда қоғамның этникалық өмірі көрініс береді; бұл этникалық процестердің табиғи өзіндік ерекшеліктерін түсінудегі теориялық және қарапайым көзқарастардың жиынтығы.

Өзіндік сана арқылы әр ұлт өзінің көпұлтты әлемдегі жалпы, түпкі тектік қызығушылықтары, мақсаты мен мұраты, өзіндік «бет-бейнесін», сонымен қатар өзге ұлттар мен мемлекеттерге деген қатынасын түсінеді.

Сол себепті көптеген ғалымдар ұлттық өзіндік сананы халықтың рухани мәдениетінің ұлттық деңгейі деп пайымдайды.

«Этникалық, ұлттық өзіндік сана» ұғымы «этнос», «ұлт» категорияларын түсіндіре білумен байланысты. Ұлтты локальды (этникалық) және әмбебап (ұлттылықтан жоғары, жалпыадамзаттық) ауыспалы құбылыс ретінде анықтай отырып, ұлттық өзіндік сананың « этникалық өзіндік сана-ұлттық өзіндік сана-жалпыадамзаттық өзіндік сана» ретінде түсінік құрайтын жүйелі байланыстар тізбегі екенін бөліп көрсетуге болады (П.Е. Астафьев, Б.Т. Лихачёв, В.М. Межуев және т.б.) [3; 4; 5].

Әр халықтың ұлттық санасы ұзақ тарихи дамудың жемісі болып табылады. Ұлттық сана теориялық және қалыпты деңгейде көрініс береді.

Ұлттық өзіндік сана ұлттық сананың ядросы ретінде тұтас бір ұлттың, этностық топтардың және жеке тұлғалардың да қызығушылықтарын бейнелейді.

Ұлттық өзіндік сана көпұлтты қоғам деңгейінде этникалық өзіндік санамен өзара әрекеттестік үдерісінде пайда болады. Тарихи тұрғыда халықтың ұлттық өзіндік санасы ұлттық мәдениеттің тарихи құндылықтары және әлемдік мәдениеттің даму бағыттарының негізінде қалыптасады. Оны ұлттық территория, мәдениет, тіл және өткен тарих туралы көзқарастар мен пайымдаулар құрайды.

Ұлттық өзіндік сана шындығында әр халықтың өзінің әлеуметтік-этникалық мәнін, адамзат баласының даму тарихында қандай рөл атқарғанын және жалпыадамзаттық өркениетке қосқан үлесін түсініп, түйсінуді болып табылады. Ұлттық өзіндік сана әртүрлі қызмет атқарады. Зерттеуші К.Н. Хабибуллиннің пікірінше, ұлттық сананың қызметі оның қоғам өмірінде, ұлттың тіршілігінде және ұлтаралық қатынастарда «рөл атқару» қабілеттілігінен көрінеді. Әдетте, оның бейімделу, қорғаныш,

танымдық, өзін-өзі бақылау, тұрақтылық, жасампаздық, әлеуметтенушілік және жобалаушылық сияқты қызметтерін бөліп қарастырады [6].

Бұл қызметтер мына жағдайларда көрініс табады:

- «бейімділік» - ұлттық дәстүрлерді және басқа да ұлттық элементтерді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуді қамтамасыз етеді, сөйтіп ұлттың, халықтың ынтымақтастығына, бірігуіне «жұмыс істейді» (М.С. Джунусов);

- қорғаныштық – ұлттық мәдени құндылықтарды жойылып кетуден, ұлттық жетістіктерді сырттай және іштей шектелуден сақтауға және ұлттық қызығушылықты қорғауға байланысты болады;

- танымдық-рухани мәдениетті, тарихи жәдігерлерді, салт-дәстүрлерді ұрпақтан ұрпаққа жеткізу механизмі ретінде қатысады;

- өзін-өзі тексеру және жауапкершілік қызметі теңдік, әділеттілік ұстанымдарын бұрмалауда кедергілерді болдырмауға, ұлттық дандайсұға, әр түрлі көзқарастарға, наным-сенімдерге жол бермеуге қызмет етеді.

Қазіргі адамзатта 3000-нан астам халық бар, сол сияқты әлемде тәуелсіз мемлекеттер саны-200-ге жуық. Л.Н. Толстой «бұл өмірден өзінің ұлттық мақтанышын іздемейтін адам жоқ шығар», - деп жазған.

Әлемдегі әр халықтың өзінің тарихы, ұлттық-этникалық өзіндік ерекшелігі, өзінің салт-дәстүрі, ұлттық жетістіктері және ұлт ретінде мекен ететін өз территориясы болады. Оның «ұлттық өзіндік санасы өз көзқарасында, идеяларында, сезімдерінде, көңіл-күйінде көрініс тауып, ұлт мүшелерінің өзінің басқа қауымдастық мүшелерімен сәйкестігінің және өзгешелігінің мазмұны мен деңгейін анықтай алуынан білінеді; ұлттық құндылықтар мен қызығушылықтар, ұлт тарихы, оның қазіргі даму бағыты мен болашағы, мемлекет ішіндегі әлеуметтік-этникалық қауымдастықтағы, мемлекетаралық және ұлтаралық қатынастардағы орны арқылы айқындалады» (*Этнопсихологиялық сөздік, 1999 ж.*).

Ұлттың барлық өкілдері өзара бөлісе алатын мәдениет ұлттық өзіндік сананың негізі болып саналады. Ғалымдар арасында халықтың ұлттық өзіндік санасының құрылымын анықтауда қалыптасқан нақтылық жоқ.

Дей тұрғанмен, төмендегідей ортақ компоненттерді атауға болады:

- экономикалық және мемлекеттік факторлар;
- ұлттық қажеттіліктер және қызығушылықтар;
- ұлттық өзіндік сәйкестік ;
- ұлттық стереотиптер (басқа халықтар туралы көзқарастар);
- өткен тарихтың жалпыламалығы;
- тарихи жады;
- мәдени құндылықтар, тіл;
- дін;
- табиғат, жалпы территориялық;
- өзге ұлттарға құндылықты бағдарлы қатынас (толеранттылық);
- ұлттық құндылықтар жүйесі;
- ұлттық рәміздер, мұраттар, салт-дәстүрлер.

Мысалы, тарихи жады-ұлт қауымдастығының және ұлттық жауапкершіліктің көзі. Өткен өмір сабақтарын есте сақтау, ата-бабаларды пір тұту, қателіктерден аулақ болу және ұрпақ алдында жауапкершілікті сезіну-бұлар тарихи жадының ұлтты біріктіретін маңызды қызметтері болып табылады.

Халықтың ұлттық өзіндік санасының қалыптасуына мынадай әртүрлі факторлар әсер етеді:

- ұлттың өмір сүруінің әлеуметтік-экономикалық және тарихи жағдайлары;
- этникалық орта, этноәлеуметтік жағдайлар;
- этномәдени салт-дәстүрлер, құндылықтар;
- мемлекеттің экономикалық дамуындағы әлеуметтік идеялар, оның институттары және қарым-қатынастары;
- саяси сезімдер мен топшылаулар;
- діни көзқарастар;
- халықтың көш-қоны;
- этникааралық белсенді байланыстар;
- мемлекет және оның институттары, отбасы;
- білім беру жүйесі (оқыту және тәрбиелеу);
- БАҚ, мәдени мекемелер және т.б.

Әлеуметтік-тарихи тәжірибе әр ұрпақтың өз халқының өткенін саралай отырып, нақты бір уақыт аралығына тән ұлттық дамудың мақсаты мен міндеттерін анықтайтынын, болашағын болжайтынын,

саяси, идеологиялық, экономикалық, мәдени бағдарлар құратынын және қазіргі әлемге сәйкес ұлттық өзіндік сана қалыптастыратынын көрсетеді. Бұл үдеріс ұлт тарихының аса күрделі, шешуші кезеңдерінде жылдамырақ өтеді.

Ұлттық өзіндік сана ұлт пен адамның қауымдастығын және олардың осы қауымдастықтың мүшесі екендігін сипаттайтын фактор болып табылады.

Тұлға өзінің ұлттың ажырамас бір бөлігі екендігін сезіне отырып, өз халқының тарихын, ұлттық құндылықтарын (жазу, ұлттық тіл, рухани мәдениеттегі жетістіктер және т.б.) түйсінеді, халқының әлемдік мәдениетке қосқан үлесін бағалайды, ұлттық жетістіктермен бөліседі және олардың дамуына ықпал етеді.

Ұлттық өзіндік сананың дамуы индивидтің халқының салт-дәстүрлерін, яғни этникалық шыққан тегін білуімен, сонымен қатар бұл үдерістегі адамгершілік жалпыадамзаттық құндылықтарды мойындауымен байланысты. Сөйтіп, ұлттық өзіндік сананың дамуының маңызды тұстары ондағы этникалық, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың біркелкілігі болып табылады.

Адамның тұлға болып қалыптасуы нақты бір қоғамдық жағдайларда ғана өтпейді, өйткені «тұлға – дегеніміз белгілі бір тарихи жағдайларда өмір сүретін және психологиялық дамудың, ұлттық өзіндік сананың қажетті деңгейіне жеткен, өзінің қоршаған ортамен өзара әрекеттестігін басқара алатын нақты адам». Сондықтан ұлттық өзіндік сана оны жеткізуші, яғни индивидтің арқылы көрініс беріп, өзара бірегейлік құрайды және тұлғаның көзқарасының маңызды компоненті болып табылады.

Тұлғаның өзіндік ұлттық санасы субъектінің өзінің этникалық ерекшелігін позитивті қабылдай алуымен, халқының өткен өміріне, оның бүгіні мен ертеңіне тарихилық тұрғыда қатынас жасай алуымен, ана тілін меңгеруде белсенділік танытуымен, халқының мәдениетін оқып-үйренуімен, ұлттың талап-тілегін, құндылықты бағдарларын түйсініп қабылдауымен және өзге этникалық қауымдастықпен жағымды қарым-қатынас қалыптастыра алуымен, өзінің территориясын сақтап қалуымен және оның байлығын толықтыруымен дәйектеледі.

Ұлттық өзіндік сана – бұл тұлғаның өзінің белгілі бір ұлттық қауымдастықтың өкілі екенін түсінуіне, өзге ұлт өкілдерінің мәдениетін дұрыс бағалай алуын реттейтін, сонымен қатар оның тіл, мәдениет, өз қауымдастығының ерекшеліктерін білетін және діни, территориялық, мемлекеттік қоғамдастықтағы ұлттың өткен тарихы туралы өз көзқарастары бар индивидтің тұлғалық дамуының интегративті сипаты. (Левитская, Д.В. Ефимова) [7].

Зерттеуші Д.В. Ольшанский «ұлттық өзіндік сана - белгілі бір ұлттық-этникалық қауымдастық өкілдерінің өзіндік ерекшеліктерін білдіретін, оның тарихи, қазіргі жағдайы және болашақ дамуының мазмұнын көрсететін, сонымен қатар басқа өзі тектес қауымдастықтармен өзара қарым-қатынаста нақты бір ұлттың орны мен мәнін сипаттай алатын көзқарастар, ой-пікірлер және қатынастардың жиынтығы деп түсіндіреді. Түптеп келгенде, ол оның (өзінің белгілі бір ұлтқа жататынын ұғынуы) туралы рациональды, сол сияқты (өзінің басқа этникалық-ұлттық қауымдастықпен бірлігін түйсіне алмаудан қамығу түріндегі) эмоциональды компоненті болып табылады [8].

Ұлттық өзіндік сана тұлғаның құндылықты-мәнді негізін құрайтын құрылымдық маңызды компонент деп саналады. Ұлттық өзіндік сана когнитивті, эмоциональды және мінез-құлықтық компоненттердің жиынтығындағы күрделі құрылымға ие. (Дробизева Л.М., Квитковская В.И., Ондар Л.М.). Бұл компоненттердің мазмұнын мынадан көруге болады:

- *когнитивті* – өзінің және өзге де этникалық топтардың арасындағы айрмашылықтарды ажырата отырып, тарихты, салт-дәстүрлерді, мәдениетті, тілді (мемлекеттік) және өз елінің этникалық, ұлттық өзіндік сәйкестігі туралы көзқарастарының болуы;

- *эмоциональды-бағалық компонент* - бұл өз тобына, өзге этностарға тән сапаларды, өзінің этникалық тобының, ұлтының қамын ойлай отырып, осы мүшеліктің адам үшін маңыздылығын түсінуі және өз елінің мәдениеті, тарихи және рухани бірегейлігін бағалай алуы;

- *мінез-құлықтық* мінез-құлық әрекетінде өзінің нақты бір этнос мүшесі екенін көрсете алуы, өзінің этностық тілінде сөйлеуі, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде ұлттық (мемлекеттік) мәдени дәстүрлерді қолдауы, әлеуметтік ұйымдарға қатысуы және т.б.

Сөйтіп, ұлттық өзіндік сананың даму деңгейі осындай компоненттердің өзара сабақтастығына байланысты болады.

Қазіргі уақытта мемлекеттердің барлығын көпұлтты деп атауға болады. Қазақстан 130-дан астам этнос өкілері тұратын көпэтносты мемлекет болып саналады [9].

Мемлекет құраушы ұлттың өзіндік санасы тек мемлекеттік тілді меңгеруімен ғана емес, сонымен қатар өз халқының салт-дәстүрлерін, ұлттық мәдениетін, ұлт ретінде қалыптасу тарихын және елінің болашақ дамуын білетін, сол сияқты бірге тұратын халықтар мен нәсілдердің ұлттық тілі, мәдениеті, салт-дәстүрлеріне құрметпен қарайтын «МЕН-ҚАЗАҚПЫН» деген көзқарасқа құрылады. Мен өзімнің елімнің бейбіт-

шілігі, және Қазақ елінде тұратын өзге халықтардың бірлігі мен ынтымақтастығы үшін жауаптымын. Қазақ жерінде өмір сүретін басқа ұлт өкілдерінің ұлттық өзіндік санасы қазақ мемлекетінің өкілінің «Мен-мемлекеттік тілді меңгерген, қазақ халқының салт-дәстүрлерін, ұлттық мәдениетін, ұлт ретінде қалыптасу тарихын және сол елдің болашақ дамуын білетін, сол сияқты барлық Қазақстан халықтарының бірлігі мен ынтымақтастығына жауапты және «Қазақстан-бұл менің туған елім, мен өзімнің құқықтарым мен бостандығымды сақтауға әрқашан дайынмын» деген көзқарасқа құрылады (Н.А. Назарбаев).

Сөйтіп, Қазақстанның азаматы, студент, болашақ маманның ұлттық өзіндік санасының мынадай элементтерін бөліп көрсетуге болады:

- тұлғаның нақты бір этникалық азаматтық қауымдастықтың топтың мүшесі екендігін түйсініп, өзінің азаматтық құқықтары мен міндеттерін түсініп қолдана алуы;
- елінің өткен тарихы, территориялық («туған жер»), мемлекеттік қауымдастығы туралы түсінігінің болуы;
- өзінің ұлттық (оның тарихы, тілі, діні, тіршілік етуі) туралы жоғары мәртебе, мақтаныш сезімін көрсетіп, өз халқын құрмет тұтуы;
- өз халқының тағдырына жауапкершілікпен қарауы, ұлттық мүддені түсініп қорғай алуы, патриоттық сезімінің қалыптасуы;
- барлық азаматтарға міндетті шешімін табуы тиіс мемлекеттік маңызды мәселелерде демократиялыққа ұмтылуы, әлеуметтік белсенділік, мәдениетаралық ықпалдастық жағдайында жастардың тәртібін реттей алуы; - жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды жинақтап меңгеруде, ұлттың рухани және материалдық байлықтарына және жетістіктеріне түсіністікпен қатынас жасауы;
- ұлттық мәдениеттің құрамдас бөліктерін (тарих, тіл , дін , дәстүрлер халықтың өмір салтын) білуі;
- басқа ұлт өкілдерінің мәдениетіне толеранттылық таныту, ұлтаралық қарым-қатынаста жоғары мәдениеттілік көрсетуі;
- сол ұлттың өкілі ретінде өзін-өзі бағалай алуы;
- тұлғаның кәсіби қызметінің өсуіне қажетті кәсіби құзыреттіліктердің маңыздылығын оның ұлтына қатыссыз түйсіне алуы;
- ұлттық мәдениет туралы өзінің ой-пікірлері, оны қалай есестетуі бойынша әрекет етуге дайын болуы;
- өзінің ана тілінде, сонымен қатар ұлтаралық және халықаралық тілдерде қарым-қатынас жасай алуы;
- ұлттық мәдениет аясында шығармашылыққа бейім болуы [10].

Сөйтіп, болашақ маманның ұлттық өзіндік санасын қалыптастыру «МЕН-БІЗ – ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ, БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ – «ҚАЗАҚ ЕЛІМЕН» БІРГЕМІЗ » деген идеямен ұштасып жатуы тиіс.

1 Золотова Н.П. Национальное самосознание как объект философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. 09.00.11. - социальная философия, - М., 1997. Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/natsionalnoe-samosoznanie-kak-obeikt-filosofskogo-analiza#ixzz3Ke1bLuF2>

2 Гнатенко П.И. Национальный характер: мифы и реальность. – К.: Вища школа, 1984.

3 Астафьев П.Е. Национальность и общечеловеческие задачи // Вопросы философии. - М., 1996 - №12. - с. 84-102.

4 Лихачёв Б.Т. Национальное самосознание смыслообразующее начало воспитания // Известия Российской Академии образования. - 1999. - №2, - 39-45 с.

5 Межуев В.М. О национальной идее // Вопросы философии. - М., - 1997. - №12. - с. 3-9.

6 Хабибулин К.Н. Национальное самосознание и интернационалистское поведение. - Л., 1989.

7 Кумыков А.М. Национальный идеал российской государственности: социально-философский анализ Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. 09.00.11 – социальная философия, - Ростов-на-Дону – 2008.

8 Ольшанский Д.В. Основы политической психологии. - Екатеринбург: Деловая книга, 2001. - 496 с.

9 Акылбаева И.М. К вопросу об этнических процессах современного казахстанского общества <http://repository.enu.kz/handle/123456789/8279>

10 Колумбаева Ш.Ж., Хан Н.Н. Формирование национального самосознания студентов в педагогическом процессе вуза // Bulletin d'EUROTALENT-FIDJIP, 2014, N 3, 59-63.

Резюме

Наличие у человека системы национального самосознания является важным критерием того, что он стал личностью, поднялся до определенного уровня социально-психологической зрелости. Однако в настоящее время нет единого подхода к изучению сущности, структуры, факторов развития национального самосознания. В статье национальное самосознание рассматривается как важный компонент мировоззрения личности, составляющий ее ценностно-смысловую основу. Обращение к сфере самосознания личности обусловлено кризисом духовно-нравственной сферы, в значительной степени затрагивающим студенчество, которое призвано быть интеллектуальной, прогрессивной частью молодежи, важным фактором преобразования казахстанского общества. В связи с этим возрастает роль

высшей школы в создании обновленной образовательно-воспитательной среды, нацеленной на формирования личности студента с высоким уровнем национального самосознания на основе национальных и общечеловеческих ценностей, гражданина и патриота Республики Казахстан.

Ключевые слова: сознание, национальное самосознание личности, этнос, нация, формирование национального самосознания студента

Summary

The presence of national identity is the important criterion for the fact that a human has become a person, and reached a certain level of social and psychological maturity. However, at present there is no unified approach to the study of nature, structure, development factors of national identity. The article examines the national identity as an important component of world outlook, which belongs to its value-semantic basis. Appeal to the field of self-consciousness is due to the crisis of spiritual and moral sphere, largely affecting the student body, that are meant to be intellectual, progressive part of the youth, an important factor in the transformation of Kazakhstan society. In this regard, the role of higher education in the creation of updated educational environment is increasing, aiming at student's personality formation with a high level of national identity on the basis of national and universal human values, citizen and patriot of the Republic of Kazakhstan.

Key words: consciousness, national identity personality, aethniscus, nation, at student's personality formation of national identity

УДК 378.035:39

РАЗВИТИЕ ЭТНОЦЕННОСТНОЙ ПОЗИЦИИ ВЗРОСЛЕЮЩЕЙ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Ж.Х. Кендирбекова – *Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Караганда,*
М.Т. Баймуканова – *Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Караганда*

Современное строительство государственности в Республике стремлением к поиску наиболее эффективных путей поддержания сложившихся основ межнационального согласия. Выбор интеграции, как стержня политической стратегии и тактики современного Казахстана, основывающееся на принципах демократизации, характеризуется Казахстана, позволяет изначально судить о приоритетности государственной заботы о сохранении социальной целостности общества. Первостепенную роль в данном процессе играет определение основ формирования этнокультурной позиции взрослеющей личности.

Статья посвящена исследованию проблемы формирования межкультурной толерантности современной молодежи посредством определения сущности этносоциальной работы. Рассматриваются вопросы выявления зависимости стабильных межэтнических отношений от содержания процесса этносоциализации молодежи. Убедительно доказана взаимосвязь институционального и внеинституционального компонентов этнокультурной среды при формировании этносоциально-культурной идентичности молодежи. Выявлена сущность решающего влияния внеинституционального этнокультурно-образовательного компонента. Представлен анализ опыта работы в данном направлении. Определено его содержательное наполнение в контексте подготовки социального работника.

Ключевые слова: открытая этнокультурно-образовательная среда, социальная работа, этносоциальная работа

Modern state building in the Republic of Kazakhstan, which bases on the principles of democratization, characterizes by the quest to find the most effective ways of maintaining the existing foundations of the interethnic consent. The choice of integration, as the mainstay of political strategy and tactics of the modern Kazakhstan, allows initially judge the priority of the state care about the preservation of the social unity of the society. A primary role in this process is the determination of the basis for the formation of ethnic and cultural position of the individual.

The problems of identifying stable ethnic relations depending on on the content of the process ethnic socialization of youth. Convincingly established institutional linkages and uninstitutional component in the formation of ethnic and cultural environment of ethno-social-cultural identity of young people. The essence of decisive influence of uninstitutional ethnocultural education component. The analysis of experience in this field is determined by its content filling in the context of a social worker.

Key words: uninstitutional ethnocultural-educational environment, social work, ethnosocial work

В условиях определения сущности процесса организованной этносоциализации молодежи современного общества внимание акцентируется на роли этнопедагогической деятельности, способствующей сохранению и дальнейшему развитию этнической культуры. В этой связи учеными обозначена относительность возможностей институционального образования в его включенности в целостную этномикросреду личности (В.А. Тишков, М.С. Сужиков и др.). Ж.Ж. Наурызбай, выявляя особенности структурных компонентов этнокультурного образовательного пространства, относит к содержанию внеинституциональной этнокультурно-образовательной среды влияние всей социально-культурной системы. Он подчеркивает ее детерминированность внеинституциональной средой личности как особенной составляющей, которая в своем воздействии является наиболее решающей в формировании ценностной позиции взросле-

ющей личности. Мы разделяем это мнение и считаем возможным повышение эффективности работы в данной части этнокультурного образовательного пространства через определение сущности социальной работы в ней как особого профессионального направления, реально содействующей как формированию, так и коррекции иерархически ценностного восприятия мира современного молодого человека с точки зрения влияния последнего на процесс социального развития.

Выделение социальной работы как особого вида деятельности, обеспечивающего «лечение» и профилактику социальных проблем личности, подчеркивает возможность решения на основе индивидуального подхода представителями данной профессиональной категории проблем, связанных с включением индивида в широкие этносоциальные связи, с оказанием максимального содействия их успешности. При этом социально-педагогическое направление этносоциальной работы позволяет оказать значительное воздействие на этносоциальную микросреду личности, ее расширение, либо сужение, посредством активного влияния на ее агентов и их максимального использования в этносоциально-позитивном плане, параллельно содействуя процессу этносоциализации данных агентов. Оно также способствует одновременно целенаправленной профилактике негативных тенденций этноповедения (этнокультурные маргинальность, центричность) и их «лечению». В этой связи актуализируется проблема выявления сущности открытой этнокультурно-образовательной среды в процессе становления этнокультурной позиции современной молодежи.

Стихийность внеинституционально-образовательного влияния может заметно снизиться и стать значимой средой личности молодого человека при выявлении принципов соответствующего педагогического управления. Позиция достаточно детально обосновывается результатами изучения сущности потенциального использования условий внеинституциональной этнокультурно-образовательной среды.

Внеинституциональное образовательное пространство характеризуется определенной педагогической организацией внеинституциональной среды, выбором средств, методов, способствующих социально-приемлемой активности личности (В.Д. Семенов). Педагогическая работа в нем реализуется при условии опоры на развитие сферы интересов и актуальных субъективных потребностей индивида, направления их в общественно значимое русло (Н.В. Голубева, Ю.С. Бродский). Обращение к этому виду образовательной среды связано с потребностью активизации потенциальных способностей личности, не всегда проявляющихся в условиях институционального образовательного пространства в силу таких факторов, как: ограниченность времени общения, специфические личностные черты и т.д. (Е.А. Мясоедова, А.Г. Калашников). Результат зависит и от организации взаимного переноса в деятельности официальных институтов социализации и внеинституционального социализирующего пространства, включающего весь комплекс социального воздействия. В последнем закрепляется основа формирования ценностных ориентаций и установок молодежи. Определяется это большей степенью свободно-осознанного выбора индивидом того, что представляет собой значимость в его взаимоотношениях в обществе, в том числе в области ценностного отношения к культуре.

Теснота институционального и «свободного» средового влияний (А.Е. Выгорбина) актуализирует взаимное использование их условий в определении направлений педагогической деятельности в этнокультурно-образовательной среде. Показательно, что именно открытость позволяет повысить эффективность всей совокупности образовательных действий и скорректировать их институциональную часть, содержание которой предполагает выявление базовых потребностей конкретного общества в области структурирования социально-значимых качеств формируемой личности. Сущность внеинституциональной части во многом более отражает целостность межличностного взаимодействия и направлена на «практическое закрепление» субъективной позиции, создание условий включения в реальную ситуацию общественных отношений. Открытое средовое воздействие, проявляясь на всех уровнях индивидуально-социальных связей, воспроизводит наличие подлинной потребности социума в отношении взаимодействия. При этом система образования должна представлять собой достаточно устойчивую основу в определении специфики трансляции ценностей культуры.

В современной ситуации осознание молодежью своей причастности к определенной этнокультуре, принадлежности к общечеловеческой культуре в целом представляет собой довольно неравнозначную степень их оценивания. Очевидно, что этнокультурная и общечеловеческая идентифицированность без целенаправленного, комплексного воздействия на этот процесс формируются отдельно друг от друга – вне понимания индивидом их взаимосвязи; либо сформированность одной исключает другую.

Вместе с тем, современному молодому человеку характерно возможное отсутствие целенаправленного влияния институтов образования. Систему внеинституциональных связей современной молодежи составляет среда потенциальной либо реальной профессиональной деятельности. Это в немалой степени детерминировано относительной сформированностью сферы интересов. Последние в своем содержании в

рассматриваемых условиях полностью опосредуются определенной для личности доминантой деятельности в системе социального взаимодействия, что отражается на возможности дальнейшего культурного воспроизводства общества, особенно его духовного компонента. Данные обстоятельства подчеркивают необходимость расширения культурно-средовых контактов молодежи и актуализируют педагогическое управление в открытом этносоциуме. Нами особенно выделяется решающая роль внеинституционального образовательного компонента в становлении и влиянии на культурно-ценностную ориентированность взрослеющей личности, поскольку этот возрастной период характеризуется началом широкой средовой опосредованности ее поведения.

Открытая этнокультурно-образовательная среда играет немаловажную роль в целостном осмыслении индивидом культурного наследия общества. Это объясняется наибольшей возможностью актуализации ценностной направленности личности, «ненасильственного» включения ее в данный процесс. Напомним, что она представлено в существующей системе этнокультурного образования национально-культурными центрами, кружками при воспитательных учреждениях и т.д. в тесной взаимосвязи с другими компонентами: институциональным и окказиональным. Мы считаем, что это пространство обеспечивает основу осознания индивидом этнокультурного своеобразия, составляющего культуру в целом; формирования причастности к определенной этнической культуре, и способствует пониманию равнозначности всех этнокультур через «практическое» ознакомление с их ценностями. Включенность личности в сферу открытой этнокультурно-образовательной среды, организованная посредством актуализации ее интересов, установок и ценностных ориентаций, может гораздо эффективнее способствовать активизации культуротворческой деятельности индивида. Это подтверждается широким спектром условий, содействующих удовлетворению потребностей в познании этнической и общечеловеческой культуры. Схематично эта связь выглядит следующим образом (рисунок 1).

Следует подчеркнуть, что для молодежи, по-прежнему, в числе приоритетных остается среда сверстников и референтных лиц. Практически для всех молодых людей в числе значимой находится неформальность общения. Данная сфера связей обеспечивает анализ полученных в семье представлений о нормах внутри- и межэтнического поведения; возможность закрепления или отказа от тех или иных ценностных ориентиров. Повышается вероятность отрицательных проявлений в поведении в контексте личностных этновзаимоотношений через столкновение в обществе полярных этнопозиций либо посредством целенаправленной гипертрофированной выраженности какой-либо одной, что происходит в силу неустойчивости социально-структурного поведения молодежи.

Рисунок 1 - Структура открытой этнокультурно-образовательной среды

Представляется важной необходимостью сочетания преемственности возрастных связей с одновременной организацией внутрипоколенных этновзаимоотношений. По нашему мнению, этому в значительной мере может способствовать совместная деятельность национально-культурных центров (НКЦ) и молодежных общественных объединений независимо от наличия либо вхождения последних в структуру НКЦ.

Молодежные общественные объединения обладают достаточно сильной воспитательно-развивающей системой, имеющей значительный потенциал, оказывающий непосредственное влияние на процесс социализации, основными звеньями реализации которого выступают:

- социально-ориентированная деятельность;
- правовые нормы жизнедеятельности объединения, обеспечивающие приоритетность поиска, диалога, творчества;
- субъектность позиции каждого члена.

Они оптимизируют процесс осознания роли, смысложизненных ориентаций личности, актуализируют возможности, ценностные установки, устраняют дефицит содержательного общения [1].

Анализ опыта такого рода деятельности показывает действительную вероятность построения и функционирования молодежных объединений этнокультурно-образовательной направленности. В частности, в Карагандинском государственном университете им. Е.А. Букетова при непосредственном участии кафедры социальной работы и социальной педагогики и студентов специальности «Социальная работа» создан и действует Межнациональный молодежный культурный центр. Его деятельность основана на реализации следующих принципов:

- равенство прав всех граждан Республики Казахстан в развитии этнической культуры; приоритет общечеловеческих ценностей и свободного развития личности; уважение прав и свобод человека как представителя определенной этнической культуры;
- добровольность членства;
- возможность удовлетворения субъектности, причем не только личностной, но и связанной с будущей профессиональной деятельностью;
- возможность участия в деятельности центра всей молодежи, проявляющей к ней интерес, независимо от того, являются ли они студентами КарГУ;
- стимулирование раскрытия творческого потенциала личности; развития этнокультурных интересов на основе создания комфортных условий взаимодействия представителей различных этнических культур;
- синтез научного и профессионального знания и социокультурных аспектов развития общества.

Анализ многолетнего опыта работы данного молодежного объединения позволяет свидетельствовать об определенной эффективности реализации социально-педагогического направления социальной работы в условиях открытой этнокультурно-образовательной среды, а также подчеркивает результативность разработанного содержания подготовки социальных работников к данному виду профессиональной деятельности.

В системе открытой этнокультурно-образовательной среды становится возможным осуществление следующих направлений социально-педагогического аспекта этносоциальной работы:

- содействие личности в средовой адаптации (этнической, межэтнической и межконфессиональной) с опорой на сферу ее интересов;
- организация социальной и социально-педагогической работы по профилактике и разрешению этнических конфликтов;
- оказание социальной, в том числе и социально-педагогической помощи в реабилитации (в частности, этнически полярно настроенной молодежи (маргиналы, этноцентристы и др.).

Обозначается приоритетность этносоциальной работы, основная направленность которой характеризуется организацией и расширением открытых этносоциальных связей личности на основе включения в открытую этнокультурно-образовательную среду.

Таким образом, отмечаемая относительность влияния институтов образования на становление индивидуальной этносреды взрослеющей личности при отсутствии включенности в сферу открытого общения, по нашему мнению, самостоятельно не обеспечивает достижение достаточной эффективности результата этнокультурного образования. Именно включенность открытой этнокультурно-образовательной среды в систему индивидуально-средового взаимодействия во многом может способствовать формированию адекватной позиции личности при условии соответствующего определения его содержания, степени его

гибкости.

1 Прохоров Ю.М. Подготовка студентов университета к социализации детей и молодежи: Автореф.... дисс. канд.пед.наук. - Минск, 1998. - С. 15-16.

Түйін

Мақалада этникааралық қатынастардың тұрақтылығының жастарға этноәлеуметтендіру процесінің мазмұнына байланыстылығы мәселелері қарастырылады. Жастардың этноәлеуметтік-мәдениеттік ұқсастығын қалыптастыруында этномәдени ортасындағы институционалдық және институционалдықтан тыс компоненттердің өзара байланысы сенімді дәлелденген. Этномәдени білім беру институционалдықтан тыс компоненттің ең маңызды жүзеге асатын мәні анықталған. Жасалған жұмыстарған жан-жақты талдау жасалған. Әлеуметтік қызметкерді дайындау процесіндегі мазмұны анықталған.

Summary

The problems of identifying stable ethnic relations depending on the content of the process ethnic socialization of youth. Convincingly established institutional linkages and uninstitutional component in the formation of ethnic and cultural environment of ethno-social-cultural identity of young people. The essence of decisive influence of uninstitutional ethnocultural education component. The analysis of experience in this field is determined by its content filling in the context of a social worker.

ОӘК 37(091)

МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ӘСЕРІ

Қ.Ә. Сыздықов – п.ғ.к., Сулейман Демирель Университеті

Бүгінгі күні қалыптасып отырған ақпараттық технология дамыған, өркениеттер алмасып, құндылықтар күнде өзгерген жаһандану заманында Қазақстан Республикасының саяси-әлеуметтік, экономикалық тұрғыдан қайта өркендеуі жағдайында жас ұрпаққа ұлттық рухани құндылықтар негізінде тәлім-тәрбие беру ісін кешенді, жүйелі түрде жүзеге асыру қажеттілігі бұрынғыдан да артып отыр.

Елбасы Н.Назарбаевтың «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына арнаған Жолдауында «Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игіліктеріне деген мақтаныш сезімін ұялатады», дей келіп, Патриоттық құндылық дегеніміздің өз – елі мен туған жерін, Отанын сүю мемлекеттің тәуелсіздігі мен бейбітшілігін, әлемдік тыныштықты сақтау үшін күресу, өзінің ана тілін, ділін, салт-дәстүрін бүгінгі заман талабына сай ұлттық мүдде негізінде жетілдіру, қоғамдағы ізгілік қарым-қатынасты, табиғат пен адам арасындағы мейірімділікті, ұлтаралық мәдениетті дамыту. Отансүйгіштік рух – тәуелсіз еліміздің әлемдік өркениет көшіне қосылып, дүниежүзілік қауымдастықтан лайықты орнын алуы на мүмкіндік беретін бірден-бір күш [1].

Отансүйгіштік – өзінің азаматтығын мақтан тұту, өз ұлтын, халқын, елін, жерін, ана тілін, дәстүрін, мәдениетін шексіз мақтанышпен сүю, оны үлкен белестерден, биіктен көруге ұмтылу, әрбір ұлт өкіліне сыйластықта құрмет көрсету деп білеміз.

Жастарға отансүйгіштік тәрбие берудегі шетелдіктердің тәжірибесін біз үлгі ретінде қарастырамыз. Мысалы: 20 ғасырдың 30 жылдардағы ағылшын педагогикасында өз Отанының патриоттарын тәрбиелеу мәселесіне айрықша ден қойылды. Бұған көптеген тарихи жағдайлар себеп болды. Ең бастысы Германияның дүние жүзін жаулап алу саясатындағы басқыншылығы еді. Сондықтан да төніп келе жатқан жауға қарсы тұрып, туған жері мен елін жат жаудың қанды тырнағынан қорғай алатын отаншыл азаматтарды тәрбиелеу күн тәртібіне қойылды [2].

Ал, Германия елі капиталистік қоғамның тұсында төмендегідей отансүйгіштік өсиеттерді насихаттады:

1. Азғана шығыс шығарсаң да, ол Отанымның игілігі деп түсін.
2. Басқа елдің қандайда бір тауарын пайдаланған кезінде ұмытпа, сен өз еліңнің отандық құндылықтарының сапасына азда болса зиян келтіргенің.
3. Сенің ақшаң тек өз ұлтыңның өніміне және өз халқыңа пайда әкелуі тиіс.
4. Ешқашанда неміс жеріне, неміс үйіне, неміс өнеріне, неміс тауарына жаманат келтіруіне мүмкіндік берме.
5. Өз дастарханыңды ешуақытта басқа елдің етімен, асымен т.б безендірме, бұл өз еліңнің отандық өнеркәсібіне және отандық тауарына әкелер зақымың болады.
6. Әркез неміс қағазын, неміс қаламын, неміс шаруашылық заттарын пайдалан.

7. Өркез неміс матасын, неміс киімін, неміс шикізатын пайдалан.

8. Базарлық жасағанда тек неміс ұнын, неміс көкөнісі мен жемісін сатып ал.

9. Егерде саған неміс кофесі ұнамасы, онда неміс колониясында өсірілген кофені іш. Жұбайыңа және балаларыңа неміс колониясында өсірілген кофені ішуді ұйғар.

10. Ешқашан да басқа елдің тауарын сүйсінбе, мынаны жадында ұстан, тек Германия азаматтарына қажет нәрсенің барлығын Герман елі өндіреді [3]. Осылайша отансүйгіштік тәрбиенің сан алуан қырлары мен әртүрлі әдіст-тәсілдері айқындалады.

Дегенмен, көптеген шетелдіктер отансүйгіштік тәрбие берудегі тәжірибесіне ден қойсақ, бастауыш мектеп жасындағы балаларға туған жер, өскен өлке, халқы, табиғаты т.б. туралы халық шығармаларының берер тағылымы зор екенін және олардың жас жеткіншектердің бойында отансүйгіштікті қалыптастыруға үлкен әсері бар екендігін анықтаған.

В.А. Сухомлинский ұстаздың барлық білімін, күші мен шеберлігін жас ұрпақтың азаматтық сезімін тәрбиелеуге жұмсау керек дейді. Ғалым мектеп және отбасында балаларды ата-анасына, туған жеріне деген сүйіспеншілікке тәрбиелеуден бастап, Отанға деген махаббаттың қалыптасуына ықпал жасау қажет екендігін айтады [4].

Көптеген шетелдердің отансүйгіштікке баулудағы тәжірибелеріне назар аударсақ, бастауыш сынып жасындағы оқушылардың бойында отансүйгіштікті қалыптастыруда туған жер, өскен өлке, Отан туралы көркем шығармаларды оқып таныстырудың ықпалы үлкен екенін дәлелдейді.

Көрнекті педагог А.С. Макаренко “Балаларды тәрбиелеу туралы лекциялар” атты еңбегінде: “Біздің балалар – біздің келешек ата-аналар, олар да өз балаларын тәрбиелейді. Біздің балалар тамаша азаматтар, жақсы ата-аналар болып өсуі тиіс. Бірақ мұнымен іс тынбайды. Біздің балалар – біздің қарттығымыз. Жақсы берілген тәрбие – біздің бақытты қарттығымыз. Жаман – тәрбие бізге келешек қайғы, бұл біздің көз жасымыз, бұл – басқалар алдындағы біздің кінәміз” – деп балаға берілетін тәрбиенің нәтижесі туралы көрегендікпен ой қозғаған [5,3 б.].

Біз отансүйгіштікке тәрбиелеудің мәні туралы мәселені теориялық тұрғыда қарастырған соң зерттеу тақырыбымызға байланысты тәрбие жұмысының бағытын анықтау барысында бастауыш сынып оқушыларының ерекшеліктеріне тоқталуды жөн көрдік.

П.М. Якобсон: «бастауыш сынып оқушысы, әсіресе бірінші сынып оқушысы өзіне әсер еткен оқиғаларға қызу жауап қайтарады. Намысына тиетіндей құбылыстарға қолма-қол эмоционалдық тұрғыда жауап береді» [6] - деп тұжырым жасайды.

Қазақ халқының үлкен мәдени мұрасының бірі – халықтың ауыз әдебиеті. Ерте кезде-ақ ата-бабаларымыз өздерінің тұрмыс-тіршілігі, қоғамдық өмірі, шаруашылығы мен кәсібі, қуанышы мен күйініші, дүниетанудағы көзқарасы жайында неше түрлі өлең-жыр, ертегі-әңгіме, мақал-мәтелдер, аңыздар ойлап шығарған және оларды ауызекі айту арқылы атадан-балаға мұра етіп қалдырып отырған. Әуел баста ауыз әдебиеті үлгілерін жеке адам шығарғанымен, ертеде жазу-сызу болмағандықтан ауызба-ауыз айтылып, өзгерістерге ұшырап, халық туындысына айналып кеткен. Бұл шығармалардан біз халықтың тұрмыс-тіршілігін ғана көріп қоймаймыз, сонымен қатар халықтың асыл арманы, мұң-мұқтажы, ұшқыр қиялының да орын алып отырғанын айтып кетуге болады. Бұл туындылар халық өмірімен тығыз байланысты. Оның кейбір үлгілері ескі дәуірде, рушылдық қоғамда туған. Бертін келе – қоғамдық, экономикалық жағдайлардың, адам баласының дүниетанудағы ой-өрісінің ұлғайып өсуіне қарай ауыз әдебиеті де дамып отырған. Демек, халықтың қоғамдық өмірі, тұрмыс-тіршілігі, әлеуметтік көзқарасы ауыз әдебиетінің тууына және қалыптасып дамуына әсер еткен, мазмұн берген. Мінеки, осы асыл мұра біздің заманымызда да жас жеткіншектерімізді тәрбиелеу барысында өзінің мән-мағынасын жойған жоқ және де оқу үдерісінде ұтымды пайдаланылып жүр [7,80 б.].

Фольклорист-ғалым М.Ғабдуллин: “Атадан қалған мұра біздің ұлттық әдебиетіміздің жаңа кезеңнің XX ғасырдың басындағы дәуірдің шындығы, қоғамдық ой-пікірдің дамуын түсінуіміз үшін аса маңызды. Ұлы адамдар пікірі қашанда ойды қозғайды, жанға азық береді, ой-пікірге талғам дарытады” [7] – деп ұлт тағдырын тілге тиек етеді.

Біз енді шешендік өнерінің туын тіккен дана да ақылман қазақ билерінің, топ алдында сөз бастаған ұшқыр ойлы, өткір тілді шешен айтқыштардың, ел бастаған көсемдердің шығармашылығынан үлгілер келтіріп, даналықтың ұйытқысы – Мақал-мәтелдердің “Көненің-көзі, дананың-сөзі” болғандығына біршама тоқталуды жөн көрдік.

Ауыз әдебиеті үлгілерін жинап зерттеуші ойшыл-философ М.Қашқари “Диуани Лұғат ат-Түрік” деген еңбегінде халық педагогикасының өзекті мәселелерін арқау етіп, халық ауыз әдебиеті үлгілерін-аңыз, ертегілер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздерді кеңінен пайдаланады. Шығармасында қолданған фольклор үлгілері жеке тұлғаны ақылдылыққа, адамгершілікке, парасаттылыққа, кеменгерлікке, көпшілдік пен

әділдікке үндейді [8].

Г.Н. Волков халық мақал-мәтелдерін этнопедагогиканың маңызды құралдарының бірі ретінде ерекше-лейді және олардың түпкі мақсаты әрқашан тәрбие болған деп есептейді. Мақал-мәтелдерді «педагогика-лық миниатюралар» ретінде қарай отырып, педагог «Олардың мазмұнында екі көзқараспен қарастыру керек: бірінші, оларда педагогикалық идея бар, екінші жағынан - педагогикалық ықпал білдіреді» - деп көрсеткен [9., 289 б.].

Мақал-мәтелдердің педагогикалық идеяларын Г.Н. Волков былайша түсінеді:

Тәрбиелік әсер ету құралдары туралы баяндау – «Жылы сөз қамал алар».

Балаларға күнделікті көңіл бөлу керектігі туралы ата-аналарға кеңес – «Балалар гүл сияқты, күтімді жақсы көреді»

Жеткіншектерге әсер ету әдістері туралы ақпарат – «Жай әңгімемен емес - үлгі көрсету арқылы үйретесің».

Жеке адамды сипаттап бағалау, оны жеке тұлғаның қалыптасу мақсаты деп түсіну қажет – «Білекті бірді жығар білімді мыңды жығар», «Күшті болған жақсы, ақылды болған екі есе жақсы».

Тәрбиелеуге, өзін өзі тәрбиелеуге және қайта тәрбиелеуге үндеу – «Тәрбие – баға жетпес байлық», «Ақылға баға жетпейді, ал тәрбиеге шек жетпейді».

Біздің пайымдауымызша, қазақ халық мақал-мәтелдерінің тәрбиелік мүмкіндіктерімен оның жас жеткіншектердің отансүйгіштік қасиетін қалыптастырудағы қуатты күші мынада:

Оның құндылығы сол, ол ерекше Отанды, туған жерді, елді, ана тілін, табиғатты, дос-жаранды, туыс-бауырды құрметтеуге, сүйуге шақырады.

Ол баланың саналық түсінігіне жеңіл және оқушыларының жас ерекшелігіне жақын.

Ол баланың өзінің психологиясының, соның ішінде осы жастағының шығармашылық психологиясы-ның бейнесі болып саналады.

Қазақ халық мақал-мәтелдері өзінің педагогикалық сұрыптамасы бойынша сонылы болып келеді: ұлттық тәлім тәрбиенің негізі болып ұлттық дүниетанымды қарастырады. Балаға белсенді түрде мақал-мәтелді меңгерту, оның эмоционалдық тұрғыда жетілуіне мүмкіндік береді. Отаншылдық мазмұндағы халық мақал-мәтелдерін жас-жеткіншектердің отансүйгіштік сезімдері мен эстетикалық талғамын қалып-тастыруда және бағыт-бағдар беруде тәрбиенің қайнары ретінде қарастырған жөн.

Балаларды халық мақал-мәтелдерімен таныстыру және оларды тәрбие құралы ретінде пайдалану мектепке дейін басталуы керек, деп есептейді О.М. Валяева [10, 20 б.]. Оның пікірі бойынша, мектеп жасына дейінгі балалар үшін фольклордың меңгеруге жеңіл әрі қолайлы жанрлары болып ертегілер мен мақал-мәтелдер саналады. Педагогикалық үдерісте оларды дұрыс пайдалану балалардың ойы мен сезімі-не пәрменді әсер етеді, оларды мектепте мақал-мәтелдермен жұмыс істеуге дайындайды. Психологтар-дың мектепке дейінгі балалардың тәрбие жұмысын бақылап зерделеген жұмыстарына сүйене отырып, О.М. Валяева, мақал-мәтелдер балалардың осы даму кезеңінде аналитикалық-синтетикалық ойлауын жетілдіреді деп пайымдайды. Жүргізілген зерттеу еңбектері нәтижесінде зерттеуші, бастауыш мектеп балаларын тәрбиелеу мәселелерін халықтың шығармаларын пайдалана отырып шешуге болады деген қорытынды жасайды.

Өзіміздің зерттеу жұмысымыздың барысында біз, бастауыш сынып оқушыларының өзіндік шығарма-шылыққа және ұжымдағы жағымды іс-әрекетінде белсенділік көрсетуге деген ұмтылысын белгіледік. Оқушылар адамгершілік мінез-құлықтың мәртебелік жақтарын әңгімелеумен бірге, өздерін шын мәнінде жақсы көрсеткісі келді. Оларда бағдарлама арқылы жүргізілген әрекеттерден кейін, қоршаған адамдар, табиғат, барлық тіршілікпен байланысты, күнделікті іс-әрекетке ендіруге қажетті көптеген ұсыныстар мен жобалар пайда болды.

Оқушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеуде халық мақал-мәтелдерін пайдаланғанда, біз оның әрбір сөзін басшылыққа алдық. Халық мақал-мәтелдерінің осы жастағы оқушыларға эмоционалдық ықпалы өте зор: олар айшықты және түсінікті бола тұра балаға оның өзінің мінез-құлқының мәнін, талаптарының маңызын ашады; сергектілік пен сенімділік баланың күшін шоғырландырады, оның күмәндануына тосқа-уыл болады, күшін жинақтайды; мазмұндылық пен бейнелілік балалардың ой-өрісін кеңейтеді, заттарда-ғы, болмыстағы адамдардағы жаңалықты ашуға үйретеді; тапқырлық пен дәлдік баланың ойы мен шығар-машылық рухын белсендендіреді; ақ пейілділік пен сезімталдық балаға өзінің жан дүниесін сенімділікпен ашуға, өзінің көптен бері арманында жүрген сезімі мен ойларымен бөлісуге итермелейді.

Мақал-мәтелдерді үйрену, оқушылар бойында таңдану, қайран қалу, толғану сезімдері сияқты әсер тудырады. Халық мақал-мәтелдері бастауыш сынып оқушысының сезіміне, ойлауына, еркі мен зейініне, қиялына, тілегі мен түрткісіне психологиялық ықпал етудің түрлі тәсілдерін қолдануға мүмкіндік береді.

Туған өлкенің бүгінгісі мен келешегі Отанның қуатына, оны қорғаушылардың сақтығы мен қырағылы-ғына байланысты. Осыны терең түсіне отырып, халық жауынгерлерге талап қояды, олардың отансүйгіш-

тік сезімдерін оятуға шақырады, олардың қырағылығын мақтан етеді, оларға әрдайым көмек көрсетуге дайын: «Асқар тауға жарасар, басындағы обасы, Айдын көлге жарасар, сылдыраған бұлағы, Ер жігітке жарасар қолындағы найзасы», «Ұйқы деген дұшпан бар, тұла бойды талдырар, Жолдан, істен қалдырар, дұшпаныңа алдырар», «Отаның үшін отқа түс күймейсің», «Сақтық та батырлық», «Жауға жаныңды берсең де, сырыңды берме». Отанды қорғау, батырлық, ерлік туралы туындаған халық мақал-мәтелдері негізінен халықтың ой-тілегі, арман-мүддесі, отансүйгіштік сезімі қандай екенін байқатады. Осындай өнегесі мол бала бойына қуат, күш-серпін беретін мәуелі сөздердің отаншылдық рухта тәрбиелеуде алар орны ерекше.

Мақал-мәтелдегі туған жер, оның байлығын жоғары бағалап ардақтаған халық, енді оларды қорғау әрбір азаматтың борышы деп санаған. Егер туған жерге ойран салуға көздеген шапқыншы жау болса, оған қарсы аттану ер жігіттің азаматтық парызы деп бағалаған. Сондықтан да, «Ер еліне, гүл жеріне», «Батыр мың қол бастайды, шешен тар жерде сөз бастайды» - деп келтірген. Ерлік іс жасау тек Отанын, ел-жұртын сүйген адамдардың ғана қолынан келеді. Олар қандай қиыншылықтар кездесе де үрейленбей, мұңаймай ажалға қарсы шабады. «Жауынгер ұрысқа өлу үшін емес, Өмір сүру үшін кіреді».

Отаншылдықпен интернационалдық тәрбиені өте ерте бастау керек деп санаған, осы мәселені іске асыра отырып, жақыннан алысқа, белгіліден белгісізге жол жүруге шақырған.

Еліміздің жас буындарын яғни болашақ қазақ елінің аманатын арқалайтын азаматтарын Отансүйгіштікке тәрбиелеу бүгінгі күннің кезек күттірмес міндеті. Сол себепті мектеп оқушыларын ұлттық құндылығымыз фольклор жанрлары арқылы жеткіншектерімізді отаншылдық сезімде тәрбиелеуде соның ішінде мақал-мәтелдердің қазіргі жастардың бойына ұлтжандылық және елжандылық белсенділігін арттыруға, олардың Отансүйгіштік қабілеттерін қалыптастыруға молынан демеу болары хақ.

Жас-жеткіншектерді мақал-мәтелдер арқылы отансүйгіштікке тәрбиелеудің қазіргі жай-күйі мен мүмкіндіктері зерттелінді. Халықтың тағылымды асыл мұралары – мақал-мәтелдерді мектептің оқу-тәрбие үдерісіне енгізу арқылы біз елжанды, ұлжанды азаматтарды тәрбиелеп, жас-жеткіншектеріміздің отансүйгіштік сезімдерін күшейтеміз деген байламға келдік.

1 Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Халқына Жолдауынан. 17 қаңтар 2014 жыл // Егемен Қазақстан. 18 қаңтар. 2014 жыл. 1-3 бб.

2 Бейсенбаева А. Жастарға патриоттық тәрбие берудегі шетелдіктердің тәжірибесі. // Ізденіс, Гуманитарлық ғылымдар саласы. - 2003. - №4. - 225 б.

3 Ахметова Л.С. Патриотизм пословицы и изречения. – Алматы, 2002. - 32 с.

4 Фомичев В.Т. Патриот: Литературно-художественный историко-публицистический альманах. - М., 1991. - Вып. 1.

5 Макаренко А.С. Балаларды тәрбиелеу туралы лекциялары. – Алматы: Санат, 1995. - 352 б.

6 Яковсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника. – М.: Просвещение, 1966. - 291 с.

7 Габдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. Жоғары оқу орындарының студенттеріне арн. - Алматы: Мектеп, 1974. - 320 б.

8 Қашқари М. Диуани Лұғат Ам Түрік. – Алматы: Kitap, 1973. – Б. 117-130.

9 Волков Г.Н. Этнопедагогика. / Под ред. чл. кор. АНН СССР проф. И.Т. Огородникова. – Чебоксары: Чуваш. книжн. изд-во, 1974. - 375 с.

10 Валиева О.М. Молдавское устное народное творчество как средство нравственного воспитания и его использование в современной практике учебно-воспитательной работы начальных классов: дисс. ... канд. пед. наук. – Казань, 1974. - 256 с.

Резюме

Проблема патриотического воспитания подрастающего поколения является актуальной на всех этапах развития человеческого общества. Патриотическое воспитание, являясь составной частью общего воспитательного процесса, представляет собой систематическую и целенаправленную деятельность по формированию у молодежи высокого патриотического сознания, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины.

История казахского народа имеет яркую, богатую событиями историю, ставшую результатом жизней и деятельности многих поколений. Именно в пословицах и поговорках, составляющих богатую сокровищницу мудрости казахского народа, отражена глубокая многовековая взаимосвязь человека и природы, которая легла в основу культуры и философии казахов. Особенность, оригинальность жизни, быта, истории и культуры народа особенно выражены в пословицах.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, подходы, сравнительно-опытный воспитание, пословицы

Summary

The problem of patriotic upbringing of the younger generation is relevant at all stages of development of human society. Patriotic education as an integral part of the overall educational process is a systematic and purposeful activity on the

formation of the young people of high patriotic consciousness, a sense of loyalty to the fatherland, readiness to perform their civic duty and constitutional responsibility to protect the interests of the homeland.

History of Kazakh people has a bright, eventful history, which is the result of the lives and activity of many generations.. In proverbs and sayings that make up the rich treasury of wisdom of the Kazakh people, reflected by a deep long relationship between man and nature, which formed the basis of culture and philosophy of the Kazakhs. Peculiarity, originality of life, history and culture of the people especially are expressed in Proverbs.

Keywords: patriotic education, approaches, comparatively-experienced upbringing, proverbs

УДК. 614.25:373.9

ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ МЕДИЦИНСКИХ СЕСТЕР НА КОМПЕТЕНТНОСТНОЙ ОСНОВЕ

М.С. Мурзаев – *к.психол.н., доцент, в.н.с. ЛППО КАО,*
Д.К. Торобаева – *ст.преп. медицинского колледжа ОшГУ*

Реформирования системы образования на компетентностной основе направлена на подготовки компетентных кадров.

Компетентностный подход является важным связующим звеном между образовательным процессом и рынком труда, определяемым экономической конъюнктурой и конкретными интересами работодателей.

Формирование компетенций, навыков и умений, личностных профессиональных качеств является главным в современном подходе образования.

Компетенций – это ожидаемые и измеряемые конкретные достижения выпускников, выраженные на языке знаний, умений, навыков, способностей, компетенций.

Профессиональная деятельность медсестер отличается полуфункциональностью (участие в лечебно-диагностических, реабилитационных (восстановление) мероприятиях совместно с врачом при работе в больницах, клиниках, госпиталях, поликлиниках, диспансерах, профилакториях, центрах реабилитации), многоаспектностью выполняемых функции (сохранение и укрепление здоровья, профилактика заболеваний, обеспечение ухода, облегчение страданий больного, реабилитация), поэтому в профессиональной подготовке медсестер важным является личностное развитие, особенно стимулирование профессиональной мотивации. Формирование у будущих медсестер положительного отношения к будущей профессии способствует стремлению совершенствовать свою квалификацию, повышать представления о престиже профессии, способствовать формированию у них общих и профессиональных компетенций.

Осуществление и совершенствование профессионального обучения на компетентностной основе, способствует качественной подготовке медицинских сестер.

Ключевые слова: компетенция, профессиональные компетенций, компетентностный подход, реформирования системы образования, компетенций медсестер, подготовка медсестер на компетентностной основе, профессиональная деятельность

Коренные социально-экономические преобразования во всех сферах жизни: в политике, экономике, финансовой системе и других, которые произошли в конце XX – начала XXI вв. в Кыргызской республике на первый план выдвинули проблему реформирования системы образования Кыргызстана на компетентностной основе. Проблема подготовки компетентных кадров отмечена в Стратегии развития образования Кыргызской Республики на 2011-2020 гг.

Потому что, в условиях глобализации и информационной технологии рынок труда радикально меняется, поэтому каждый 4-5 лет в мире обновляются научные знания в результате этого большая часть конкретных знаний, которые студенты приобретают в ходе учебы в вузе или спуже быстро устаревают. В результате выпускники высших и средних профессиональных учебных заведений остаются невостребованными и не конкурентоспособными на современном рынке труда. Чтобы выпускники высших и средних профессиональных учебных заведений были востребованными и конкурентоспособными на радикально меняющемся рынке труда необходимо изменить качество подготовки специалистов. Для этого необходимо переход к компетентностному подходу подготовки специалистов. Развития образования на компетентностной основе предполагает ориентацию не только на усвоение обучающимся определенной суммы знаний, но и на его личность, на его познавательные и созидательные способности, на профессиональное самоопределение.

Категории «компетенция» и «компетентностный подход» как образовательные и педагогические категории, вошли интенсивно в понятийный аппарат педагогики как науки и образования в конце 90-х годов XX-го века и в первые годы XXI-го века под влиянием Западной Европейской модели образования, в том числе, развернувшегося в конце 90-х годов Болонского процесса. С этого периода в рамках Болон-

ского процесса европейские университеты в разной мере и с различными успехами осваивают (применяют) компетентностный подход, который рассматривается как своего рода инструмент усиления социального диалога высшей школы с рынком труда, средством углубления их сотрудничества и восстановления в новых условиях взаимного доверия.

По мнению В.Байденко центральная идея модернизации образования является подготовка специалистов на компетентностном подходе, которое позволяет:

- перейти в профессиональном образовании от его ориентации на воспроизведение знания к применению и организации знания;
- положить в основание стратегию повышения гибкости в пользу расширения возможности трудоустройства и выполняемых задач;
- поставить во главу угла междисциплинарно-интегрированные требования к результату образовательного процесса;
- увязать более тесно цели с ситуациями применимости (используемости) в мире труда;
- ориентировать человеческую деятельность на бесконечное разнообразие профессиональных и жизненных ситуаций [1].

Компетенции интерпретируются как единый (согласованный) язык для описания академических и профессиональных профилей и уровней профессионального образования. Язык компетенций является наиболее адекватным для описания результатов образования. Ориентация стандартов, образовательных программ на результаты образования делают квалификации сравнимыми и прозрачными. Результаты образования, выраженные на языке компетенций – это путь к расширению академического и профессионального признания и мобильности, к увеличению сопоставимости и совместимости дипломов и квалификаций [2]. Другими словами результаты образования – это ожидаемые и измеряемые конкретные достижения студентов и выпускников, выраженные на языке знаний, умений, навыков, способностей, компетенций, и которые описывают, что должен будет в состоянии делать студент/выпускник по завершении всей или части образовательной программы. Компетенция как категория призвана обеспечить системную интеграцию образования, выразить собой рост системно-социального (системно-профессионального) качества выпускника вуза и спуза.

Компетенции включают в себе овладение знаниями, умениями и способностями необходимыми для работы по программе среднего образования, сотрудничество в этом вопросе с коллегами и профессиональной средой.

Компетенции делят на два вида:

Общекomпетенции - способность успешно действовать на основе практического опыта, умения и знаний при решении задач общего рода деятельности.

Профессиональные компетенции – способность успешно действовать на основе практического опыта, умения и знаний при решении задач профессионального рода деятельности.

Компетенция – цель образования в рамках компетентностного подхода.

Компетентность – обобщенные способность личности к решению жизненных и профессиональных задач, это качество владения профессией, способность индивида к активному, ответственному жизненно-му действию, осуществляемому на основе ценностного самоопределения.

Компетентность есть не просто совокупность компетенций, а совокупность компетенций, актуализированных в определенных видах деятельности.

«Компетентность – это знания, умения, навыки и приемы их реализации в сфере деятельности» (Л.Митина) или «способность работника качественно и безошибочно выполнять свои функции как в обычных, так и в экстремальных условиях, успешно осваивать новое и быстро адаптироваться к изменившимся условиям» (В.Веснин) [3].

В наиболее общем понимании «компетентность» означает соответствие предъявляемым требованиям, установленным критериям и стандартам в соответствующих областях деятельности, обладание необходимыми активными знаниями, способность уверенно добиваться результатов и владеть ситуацией [4]. Исходя из вышесказанного, мы будем понимать «компетенция» как цель обучения, а «компетентность» как результат обучения.

Компетентностный подход ориентирует на построение учебного процесса сообразно результату образования: в учебную программу или курс изначально закладываются отчётливые и сопоставимые параметры описания того, что студент будет знать и уметь «на выходе».

Компетентностный подход означает постепенную переориентацию доминирующей образовательной парадигмы с преимущественной трансляцией знаний, формированием навыков на создание условий для овладения комплексом компетентностей, означающих потенциал, способности выпускника к выживанию и устойчивой жизнедеятельности в условиях современного многофакторного социально-политического,

рыночно-экономического, информационно и коммуникационно насыщенного пространства [5].

Именно с формированием компетентности будущего специалиста связывают сегодня качество профессионального образования, обеспечивающее конкурентоспособность выпускника на рынке труда. В условиях современной экономики компетентностный подход является важным связующим звеном между образовательным процессом и рынком труда, определяемым экономической конъюнктурой и конкретными интересами работодателей.

Подготовку кадров среднего звена медицинского профиля в Кыргызской Республике осуществляют 11 организаций среднего профессионального образования, 4 из которых являются структурными подразделениями высших учебных заведений.

В период радикальных изменений в обществе подготовка медсестер в медицинских колледжах претерпевает большие изменения, т.к. идет процесс перехода от знаниевого подхода к компетентностному подходу в передаче знаний, умений и навыков.

Переход к компетентностному подходу образования требует прежде всего изменения содержания образования и технологии обучения. От формирования нового содержания образования зависит специфика области деятельности и квалификационной характеристики будущего специалиста. Формирование навыков и умений, личностных профессиональных качеств является главным в компетентностном подходе образования.

В профессиональную деятельность медсестер входит участие в лечебно-диагностических, реабилитационных (восстановление) мероприятиях совместно с врачом при работе в больницах, клиниках, госпиталях, поликлиниках, диспансерах, профилакториях, центрах реабилитации, МЧС.

Деятельность медицинской сестры направлена на оказание помощи отдельным лицам, семьям и группам населения и включает:

- сохранение и укрепление здоровья;
- профилактику заболеваний;
- обеспечение ухода, облегчение страданий больного, реабилитацию.

Сегодня медицинская сестра должна обладать определенными профессиональными и личностными качествами: обладание навыками и умениями, необходимыми для профессиональной деятельности, развитие профессионального мышления, коммуникативные умения, потребность к самообразованию и самовоспитанию, развитие организационных навыков. Подготовка медсестер на компетентностной основе направлена на формирование профессионально важных компетенций.

Программа по подготовке медицинских сестер должна обеспечить формирование и совершенствование следующих ключевых (базовых) компетенций:

- ценностей, включающих знание моральных, нравственных ценностей общества и государства;
- образовательной, включающей способности умения учиться, повышать свою квалификацию в течение всей жизни;
- информационной, включающей знание информационных ресурсов и умение находить и извлекать их для использования в работе;
- коммуникативной, включающей умение жить и работать в коллективе;
- профессиональной, включающей знания, умения и навыки в избранной сфере профессиональной деятельности, умение решать проблемы, ставить задачи, разрабатывать планы и обеспечивать их выполнение.

В подготовке специалистов особо важное место занимает развитие их как личность.

В учебно-воспитательном процессе в медицинском колледже необходимо формировать у студентов положительное отношение к будущей профессии (интерес, склонности к ней). Положительное отношение к профессии начинается с возникновения профессиональных интересов. Оно достигается путем разъяснения целей и значимости избранной профессии, с помощью различных способов воздействия на сознание студентов. Поэтому с первых же занятий, знакомя студентов со спецификой их будущей профессии, преподаватели начинают психологически готовить их к освоению профессиональных знаний, умений и навыков, вырабатывают установки на самообразование и самосовершенствование. Формирование у студентов положительного отношения к будущей профессии способствует формированию мотивов и мотивации к стремлению совершенствовать свою квалификацию и удовлетворять духовные потребности (занимаясь умственным трудом в сфере избранной профессии), развивать идеалы, взгляды, убеждения, представления о престиже профессии. В результате у будущих медсестер развиваются общие и профессиональные компетенции.

Профессиональные компетенции медсестер включают:

- **личностные компетенции** специалиста, т.е. его личностные качества:

- Ø милосердие;
- Ø терпимость к пациенту;
- Ø гуманность;
- Ø аккуратность;
- Ø точность;
- Ø ответственность;
- Ø дисциплинированность;
- Ø сострадание;
- Ø отсутствие страха и др.

- требования к поведению:

- Ø быть опрятно одетой;
- Ø расположить пациента к себе, успокоить, объяснить ход предстоящей процедуры, приободрить, похвалить пациента за выдержку и терпение во время процедуры;
- Ø уверенно проводить все манипуляции, точно соблюдать назначенное время для проведения процедур.

На компетентностном подходе подготовки медсестер для **формирования профессиональной компетенции** у них занятия должны иметь четко выраженную практическую направленность и отражать особенности сестринского процесса.

Выводы

1. В подготовке медицинских сестер особое место занимает формирование профессиональных умений и навыков, от которых зависит практическая работа медсестер. Формирование компетентности будущего специалиста обеспечивает конкурентоспособность выпускника на рынке труда.

2. Осуществление и совершенствование профессионального обучения на компетентностной основе, способствует качественной подготовке медицинских сестер к практической деятельности.

1 Байденко В. Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. - 2004. - №11. - С. 3-13.

2 Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения. Методическое пособие. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. - 72 с.

3 Митина Л.М. Психология профессионального развития. - М., 1998.

4 Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. - М., 2002.

5 Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. - 2004. - №4. - С. 138-143.

Summary

Reformation of the education system based on a competence basis is aimed to train competent staff.

Competence approach is an important link between the educational process and the labor market, determined by economic conditions and specific interests of employers.

The formation of competencies, competences, skills and abilities, personal professional qualities is the main thing in the modern approach of education.

Competences are expected and measured specific achievements of graduate students expressed in the language of knowledge, skills, abilities, and competences.

Professional activity of nurses is distinguished by semi-functionality (involvement in medical and diagnostic, rehabilitation (recovery) events in cooperation with doctor during the work at hospitals, clinics, polyclinics, dispensaries, health and recreation resources, and rehabilitation centers); a multi aspect of served functions (preservation and promotion of health, prevention of diseases, provision of care, relief of sufferings of the patient, rehabilitation) therefore personal development in vocational nursing training is important, especially stimulation of professional motivation. Formation of the positive relation to future profession with potential nurses promotes an aspiration to upgrade the qualification, to enlarge the vision of occupational prestige, to promote the formation the general and professional competences with them.

Implementation and upgrading of a vocational education on a competence-based basis, promotes high-quality training of nurses.

УДК 373(574)

**THE COMPARISON OF TURKISH AND KAZAKH SECONDARY SCIENCE CURRICULUMS
IN TERMS OF 'SCIENTIFIC LITERACY'**

Satilmis Yilmaz – Assistant professor of SuleymanDemirel University,
Selim Guvercin – Assistant professor of SuleymanDemirel University

This research refers comparative study about curriculums of natural science subjects. The sample of this study consists of national official standards and curriculums, which approved by ministries of education and science of two countries: Kazakhstan and Turkey. We compared science curriculums of 4-8 grades. The next purpose of this study is to compare the concept of Science literacy in curriculums of Secondary Education in Turkey and Kazakhstan and to identify similarities and differences of curriculums in accordance of the findings. Similarities and differences are related to scientific literacy, teaching integrated science or separately and the concept of science and technology. Some advice was given to further studies in accordance of findings of this study.

Keywords: Science education, Natural Science Curriculum, Secondary Schools, Scientific Literacy

Introduction

International studies in comparative education have been developed the curriculum of natural science education in the world. The main goal of the comparative studies in education is to qualify the teaching process and provide positive implementations on science curriculum from other countries. One of the important ways to improve the quality of science education is the international experiences about natural science curriculum.

Kazakhstan and Turkey have been supported common educational and cultural studies to develop relations between two countries. Both are developmental countries at educational fields. The studies of renewal curriculums of natural science disciplines have been continued in both countries. When this curriculum studies are investigated these countries are being aim the European educational programs. Comparative studies have a great importance between two countries to reach success of implementations and applications of European educational criterions.

In our research comparative curriculum studies pointed out 'scientific literacy' because Teaching Natural Science programmes goal 'scientific literacy' in European educational system. It needs to explain this term to better understand and compare. Murphy C. (2003) reported that the term 'scientific literacy' refers to the minimal scientific knowledge and skills required to access whatever scientific information and knowledge is desired (1). Scientific literacy defines what the public should know about science in order to live more effectively with respect to the natural world (2).

The importance of this research is to compare the concept of Science literacy in curriculums of Secondary Education in Turkey and Kazakhstan and to identify similarities and differences of curriculums in accordance of the findings and to advice further studies related curriculum development.

2. Methodology

In this study, a qualitative research approach was used. Qualitative research is the approach that is produced data without statistical procedures and digital tools. Qualitative research techniques have important characteristics; to provide the researcher's participatory role, the research design flexibility and an inductive analysis. This is a qualitative study aiming to compare the natural science curricula in two countries in detail. The methodology part comprises of subject content analysis; curriculum vision, goals and teaching objectives. Firstly, both Kazakhstan and Turkish Secondary Education Systems were investigated to get an idea about general structure and the implementation of curricula in these countries. Then, the science curricula of two countries were compared by looking at the goals and objectives of science curriculums.

3. Findings

The Structure of Education System of Turkey and Kazakhstan

Primary and secondary education is a 12-year term in Turkey. This is the first 4 years (Grades 1-4) is primary education and Grades 5-8 are covered by lower part of secondary education. The first 8 year of education is compulsory. The last 4 years (Grades 9-12) is in upper secondary education. After the primary and lower part of secondary education students who have completed a total of 8 years are placed upper secondary schools within examination prepared by the test center and continue their high school education. The period of education year is 36 weeks.

The secondary education of Kazakhstan consists of 11 years of compulsory education. This is planned in three stages that primary, lower and upper level of secondary education. The first phase of 1-4 grades which consist of primary, 5-9 grades of lower secondary and 10th and 11th grades of upper secondary education. Primary and secondary phase (end of Grade 9) students who receive a diploma of lower secondary school after passing the test successfully. Students who have diploma can apply to different field of vocational and technical high schools. Other students continue to the upper secondary schools. In Kazakhstan, except grade 1 (33 week), the period of education year is 34 weeks for grades 2-11 (3).

The Structure of Secondary Natural Science Curriculum of Turkey and Kazakhstan

In Kazakhstan the science curriculums are "Earth Knowledge" which is similar "Life Knowledge" lesson in the

first four years in primary schools. In fifth grade "Natural Science Knowledge" lesson that is integrated from different science subjects. Physics, chemistry, biology, geology and astronomy lessons are placed separately between the sixth and ninth grades at lower secondary schools. After the new studies of science curriculum of lower secondary schools in Ministry of Education and Science of Kazakhstan (KRME), science subjects starts with 5th grade and they were integrated with Geography, Physics, Chemistry, Biology and astronomy. The curriculum of physics is covered 7-9th grades, chemistry at 8-9th grades and biology at 6-9th grades in 2013 year(4). The curriculum of natural sciences is integrated at 5th grade but curriculums of natural sciences of 6-9 grades were prepared separately (5).

Integrated science teaching time is one hour per a week and 34 hours for a year. This consists of 11 hours of Geography themes, 10 hours of biology themes, 7 hours of chemistry themes and 3 hours of physics themes in 5th grade. Geography and biology subjects are twice hour per a week at 6-8th grades, Physics and chemistry subjects are two hours per a week at 7-8th grades and 8th grade respectively (6). According to the total hours of science subjects per a year, geography, biology, physics, chemistry and integrated science are covered in time of 29.6, 29.6, 22.2, 14.8 and 2.2 percent respectively. Astronomy is taught in integrated science curriculum as 1.5 percent (see Table 1).

In Turkey science subjects are integrated in both primary and lower secondary curriculum but it is separated in upper secondary schools. Science is integrated in a course called "Life Knowledge" in the first three years in primary schools. The Science and Technology courses are taught from the fourth grade to the eighth at secondary schools. This curriculum consists of science subjects such as physics, chemistry, biology, geology, environment and health education shared in each grade in Turkey. Science course is given as 4 hours per week at 5-8th grades and 3 hours at 4th grade. Science and technology curriculum consists of Geography themes with "Earth and Universe" chapter and, Biology with "Live and Life" chapter and, physics "Physical Events" chapter and, chemistry with "Matter and Change" chapter (7). According to the percentages of total teaching time of each subject, Physics, biology, chemistry, geography and astronomy subjects are 35.7, 29.8, 22.4, 7.4 and 4.7 percent respectively (see Table 1).

Table 1. The Total Hours of Science Subjects in Both Countries

		Kazakhstan							Turkey						
Subjects		Grades				Hours per year	%		Grades					Hours per year	%
	5	6	7	8	9			4	5	6	7	8			
Geography		2	2	2	2	272	29.6						51	7.4	
Biology		2	2	2	2	272	29.6						204	29.8	
Physics			2	2	2	204	22.2						244	35.7	
Chemistry				2	2	136	14.8						153	22.4	
Astronomy in Integrated Science						14	1.5						32	4.7	
Only Integrated Science	1					20	2.2	3	4	4	4	4	684	100	
	1	4	6	8	8	918		3	4	4	4	4	684		

According to the Table 1, the total hours of science subjects of both countries are presented in table 1. According to the table 1, the total teaching time of natural science is 918 hours at 5-9th grades in Kazakhstan and 684 hours at 4-8th grades in Turkey. While the science teaching time is compared for both countries, the total teaching time of secondary science is five year in primary and lower secondary schools. The science curriculum of primary and lower secondary education of Kazakhstan consists of more science subjects in total hours than Turkey. In Kazakhstan the science curriculums, geography and biology have placed more and Physics subjects are more in Turkey.

Comparison of Science Literacy concept in two countries

Science literacy is meant with scientific knowledge and information about natural world. The ministry of Education (MEB) defines that scientific literacy may be considered the following criterions (7);

1. The nature of science and technology
2. Key concepts of natural science
3. Scientific Process Skills (SPS)
4. Science-Technology-Society-Environment (STSE) relations
5. Scientific and technical psychomotor skills
6. Values of the essence of Science
7. The attitudes and values of Science (AV)

Biology, chemistry, physics, geography, and other natural sciences related topics are taught in their courses. There is no special chapter for SPS and AV fields. Themes related STSE have been set up in each subject of curriculum. Themes related STSE are "Human and Nature" unit in Natural science program in the fifth grade as five hours, technology and physical relationship in the Physics program in seventh grade as 9 hours, and "Water" unit in Chemistry program which include water-related environmental problems. Kazakhstan as scientific literacy in the curriculum are given more knowledge of the environment. The country's environmental awareness is very advanced and strict laws. To develop the relation between nature and society, to introduce ecology of territories and ecological Law of Kazakhstan, to protect nature and to train students in ecology-humanistic relation (6) are objectives related environmental literacy in secondary science curriculum of Kazakhstan.

In Turkey, science and technology relationship and information technology are reflected in cases where frequent samples giving, the information in daily life use and the exercises of related problems presenting to students and the knowledge, understanding, skills, attitudes and values acquired for science and technology literacy on Science and Technology Program. The vision of this program is to train students having science and technology literacy without the individual differences of them (7). The goals related to scientific literacy are below:

- to encourage students with a sense of wonder to events with scientific and technological development in each grade level;
- to understand the nature of science and technology; the interactions between science, technology, society and the environment;
- to create knowledge, experience, interest in developing an infrastructure that would enable them for science and technology based on profession;
- to provide use of science and technology in acquisitions of new knowledge and problem solving;
- to understand and to ensure students to be responsible and conscious decisions about Science and technology, social, economic and ethical values, personal health and the environmental problems.

Conclusion

The differences of two education system are related to the period of education for a year, the education period and the period of the parts of secondary education. Kazakhstan and Turkey have 11 and 12 years of education time and the compulsory education of Kazakhstan and Turkey are 11 and 8 years respectively. But 12 years of education was decided in parliament of Kazakhstan as compulsory. The second difference is about education period of secondary schools that is 34 and 36 weeks in Kazakhstan and Turkey. The next is related to the end of grade of lower and the starting grade of upper secondary schools. The starting grade of lower secondary education is 5th grade in both Kazakhstan and Turkey. The end of the lower secondary education is different for two countries. The end of the lower secondary education is 9th grade in Kazakhstan and 8th grade in Turkey. So, the starting grade of upper secondary education is 10th grade and 9th grade in Kazakhstan and Turkey. In Kazakhstan according the new law of 12 year education, the starting grade of upper secondary education will be 10th grade.

Science subjects are integrated in both primary and lower secondary curriculum in Turkey. They are integrated in primary and 5th grade in lower secondary and separated at 6-8th grades in lower secondary schools of Kazakhstan. Natural science subjects are separated in upper secondary schools of Kazakhstan and Turkey. Science subjects starts as integrated natural science at 5th grade in Kazakhstan and starts 4th grade as 'Science and Technology' subject in Turkey.

Science subjects are themes related geography, biology, physics, chemistry and astronomy fields in both science curriculums. Geography and biology themes are more placed in science curriculums of Kazakhstan but in Turkey physics, chemistry and biology themes are more placed on curriculums. When two science curriculums are compared, scientific literacy is considered in goals of programs. In Kazakhstan, the environmental themes are emphasized to gain the sense of environmental problems. This is considered more than Turkey. But the sense of technology and relationship of social, environment and science is focused on science curriculum in Turkey.

As a result, the technological themes and scientific literacy related to the technology should be placed more than geographical themes in Kazakhstan. The technological development is rapidly continued in the world but some problems have been produced. It is advised that to acquaint the students the sense of technological development besides some social and environmental problems.

1 Murpyh C. Report 5: Literature Review in Primary Science and ICT. Queens University, - Belfast, 2003.

2 DeBoer G.E. (2000) Scientific Literacy: Another Look at Its Historical and Contemporary Meanings and Its Relationship to Science Education Reform. *Journal of Research in Science Teaching* Vol. 37, No. 6, - pp. 582-601.

3 KR Ministry of Education and Science. *The Standards of secondary education*. 2013.

4 KR Ministry of Education and Science. *The Curriculum of 7-9th Grades for a Course of Physics*, 2013.

5 KRMES (2013). *The Curriculum of 5th Grade for a Course of Natural Science*.

6 KR Ministry of Education and Science. *The Curriculum of 8-9th Grades for a Course of Chemistry*, 2013.

7 Ministry of Education. *Science and Technology Program*. - Ankara: MilliEğitimBasımevi. 2006.

8 Нұрахметов Н.Н., Жексембина К.М., Сарманова К.А. *Химия 8-сынып әдістемелік нұсқау*. – Алматы: Мектеп, 2004.

9 Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. – Астана, 2002. – 23 бб.

10 Koballa, T.R., Chiapetta E.L. *Science Instruction In The Middle and Secondary Schools*. Columbus: Merrill Publishing Company, 2006.

11 *Негізгі орта білім беру деңгейінің 8-9 сыныптары үшін «Химия» пәнінен типтік оқу бағдарламасы*, 2013.

Түйін

Осы мақалада Қазақстан және Түркия мемлекеттеріндегі жаратылыстану пәндерінің 4-8 сыныптарға арналған ресми бекітілген оқу бағдарламалары мен стандарттары салыстырылды. Сонымен қатар мақалада, білім алушылардың жаратылыстану саласындағы пәндер тақырыптарынан хабардар болу, білімді түсіну жөнінде оқушыға қойылған талап және міндеттерді анықтап, салыстыру болып табылады. Сондай-ақ, қоса жаратылыстану мен техниканы байланыстыру, жаратылыстану пәндерін бірлескен түрде немесе бөліп оқыту және оқыту мерзімі, сағат жүктемесі, мазмұны жағынан айырмашылық және ерекшеліктері анықталды. Болашақ зерттеу пәндері бағдарламаларын дамытуға байланысты ұсыныстар жасалды.

Кілт сөздер: жаратылыстану ғылымдары, жаратылыстану пәндері бағдарламасы, орта мектеп, ғылыми сауаттылық

Резюме

В этой статье проведены сравнительные исследования учебных программ и стандартов, предметов естественных наук для 4-8 классов, утвержденных в государствах Турции и Казахстана. Следующей задачей данного исследования является сравнение концепции науки грамотности в учебных программ среднего образования в Турции и Казахстана и выявить сходства и различия в соответствии с выводами. Сходства и различия связаны с научной грамотности, обучение естественных наук интегрированно или отдельной концепции науки и техники. Некоторые советы уделялись для дальнейших исследований в соответствии с выводами последних.

Ключевые слова: естественно-научное образование, естественные науки, учебная программа, средняя школа, научная грамотность.

УДК: 347.9:378.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

А.М. Сералиева – КазНПУ им. Абая, к.ю.н., ст. преп.,
З.М. Баймагамбетова – КазНУ им. аль-Фараби, доктор PhD, доцент

Чтобы быть хорошим преподавателем, нужно любить то, что преподаешь, и любить тех, кому преподаешь (В.Ключевский)

Авторы считают, что проблема профессиональной компетенции преподавателя резко обострилась в связи с изменением социальнокультурной и экономической ситуаций в стране. Из года в год профессорско-преподавательский состав ВУЗа видит снижение уровня учебной и общей культуры студентов, нежелание посещать лекции и т.д. Большинство преподавателей пытаются обойти возникающие проблемы в учебном процессе, этим усугубляя различные конфликты. Нежелание преподавателей решать педагогические задачи объясняется низким уровнем их профессиональной – педагогической компетенции. Поэтому, преподаватели должны обладать профессиональной компетентностью. Профессиональная компетентность - это индивидуальная характеристика степени соответствия челове-

ка требованиям профессии. Если попытаться определить место компетентности в системе уровней профессионального мастерства, то она находится между исполнительностью и совершенством. Соотнося профессионализм с различными аспектами зрелости специалиста, выделяется четыре вида профессиональной компетентности: специальная, социальная, личностная и индивидуальная.

Профессионально-педагогическая компетентность преподавателя содержит систему требований к преподавателю вуза как профессионалу. Если раскрывать компетентность, то мы видим, что она имеет свои функции: познавательную, регулятивную, функцию контроля и оценки, самооценки. Авторы считают, что профессионализм – это самый высокий уровень педагогической компетенции. Это владение мастерством и новаторством в своем деле. В целом профессионала можно охарактеризовать как человека, который овладевая профессией, следует высоким стандартам, обогащает опыт профессии оригинальным творческим вкладом.

Анализ широкого диапазона научных и методических работ по изучаемой проблеме помог авторам раскрыть понятие и виды компетенции, а также основные компетенции современного преподавателя юридического образования.

Авторы пришли к выводу, что профессионально-компетентным является такой труд педагога, в котором на высоком уровне осуществляется педагогическая деятельность, и при которой достигаются хорошие результаты обучения студентов.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, профессиональная деятельность, профессионализм, педагог, юридическое образование

Высшим компонентом личности является профессиональная компетентность. Профессиональная компетентность педагога - это проявляющаяся готовность к педагогической деятельности, его отношение к делу, личностные качества, а также стремление к новому, творческому осмыслению своей работы. Она представляет собой сложное и многогранное явление. Она определяется не только профессиональными базовыми знаниями и умениями педагога, но и ценностными ориентациями мотивами его деятельности, пониманием им себя и окружающего мира, стилем взаимоотношений с людьми, с которыми он работает, его общей культурой, и способностью к развитию своего творческого потенциала [1].

Под профессиональной компетентностью принято понимать интегральную характеристику деловых и личностных качеств специалистов, отражающую уровень знаний, умений и навыков, опыта, достаточных для осуществления определенного рода деятельности, которая связана с принятием решений.

Основными компонентами профессиональной компетентности являются:

- социально-правовая компетентность – знания и умения в области взаимодействия с общественными институтами и людьми, а также владение приемами профессионального общения и поведения;
- персональная компетентность – способность к постоянному профессиональному росту и повышению квалификации, а также реализации себя в профессиональном труде;
- специальная компетентность – подготовленность к самостоятельному выполнению конкретных видов деятельности, умение решать типовые профессиональные задачи и оценивать результаты своего труда, способность самостоятельно приобретать новые знания и умения по специальности;
- аутокомпетентность – адекватное представление о своих социально-профессиональных характеристиках и владение технологиями преодоления профессиональных деструкции;
- экстремальная компетентность – способность действовать во внезапно усложнившихся условиях, при авариях, нарушениях технологических процессов [2].

А.К. Маркова считает целесообразным выделить узко профессиональную и личностную человеческую компетентность педагога. Кроме того, она указывает на возрастную компетентность, включающую следующие элементы:

- вхождение в специальность;
- овладение нормами профессиональной деятельности и профессионального общения;
- творчество как индивидуальный вклад в общественный опыт своей профессии;
- описание личного опыта для передачи его следующим поколениям [3].

Содержание и структура профессиональной компетентности во многом определяются спецификой и структурой профессиональной деятельностью. Профессиональная деятельность преподавателя вуза складывается из двух составляющих: педагогической и научно-исследовательской деятельности.

Так, Н.В. Кузьмина выделяет уровни профессионально-педагогической деятельности:

1. Репродуктивный уровень деятельности, характеризующийся тем, что человек может сообщить другим знания, которыми владеет сам. Однако даже самые глубокие знания не являются признаком профессиональной квалификации.

2. Адаптивный уровень - новый уровень знаний и умений, включающий в себя не только знание предмета деятельности, но и особенностей его восприятия и понимания.

3. Уровень, локально моделирующий знания, характеризующийся тем, что педагог умеет не только передавать знания, транслировать их применительно к аудитории, но и конструировать их.

4. Уровень, системно моделирующий знания, отличающийся тем, что педагог владеет стратегиями формирования системы знаний, навыков и умений в целом.

5. Уровень, системно моделирующий творчество означает, что педагог владеет стратегией превращения своего предмета в средство формирования творческой личности, способной к развитию [4].

К.М. Левитан выделяет следующие виды компетенций:

- ценностно-смысловые (мировоззренческие, ценностные ориентации, механизмы самоопределения);
- общекультурные (познание и опыт деятельности в области национальной и общечеловеческой культуры; духовно-нравственные основы жизни человека; культурологические основы семейных, социальных явлений и традиций; роль науки и религии в жизни человека; компетенции в бытовой и культурно-досуговой сфере);
- учебно-познавательские (элементы логической, методологической, общеучебной деятельности; целеполагание; планирование; анализ; рефлексия, самооценка; приемы решения учебно-познавательных задач; функциональная грамотность);
- информационные (поиск, анализ и отбор необходимой информации, ее преобразование, сохранение и передача; владение современными информационными технологиями);
- коммуникативные (знание языков, способов взаимодействия с людьми, навыки работы в группе, навыки управления конфликтами);
- социально-трудовые (выполнение роли гражданина, семьянина, производителя, потребителя, покупателя, представителя, наблюдателя);
- личностного самосовершенствования (способы физического, духовного, нравственного, интеллектуального саморазвития; эмоциональная саморегуляция и самоподдержка; личная гигиена, забота о собственном здоровье; внутренняя экологическая культура; способы безопасной жизнедеятельности) [5, с. 343].

Ключевые компетенции относятся к общему содержанию образования; общепредметные компетенции к определенному кругу учебных предметов; предметные компетенции – частные по отношению к двум предыдущим, имеющие конкретное описание и возможность формирования в рамках учебных предметов [5, с. 343].

Серьезной проблемой является то, что большинство преподавателей юридического вуза не имеют базового педагогического образования, поэтому испытывают трудности при решении инновационно-педагогических задач. Следует учитывать, что психолого-педагогические знания осваиваются ими эмпирическим способом, по мере вхождения в профессию, поэтому во многом носят несистематизированный характер.

Эта ситуация решается путем повышения квалификации преподавательских кадров по педагогическому мастерству, а также подготовкой магистрантов по специальности: «6М030100-Юриспруденция». Срок обучения 2 года.

Научная и педагогическая магистратура реализовывает профессиональные учебные программы послевузовского образования по подготовке научных и педагогических кадров для системы высшего, послевузовского образования и научной сферы, обладающих углубленной научно-педагогической подготовкой. Результаты обучения определяются на основе Дублинских дескрипторов второго уровня (магистратура) и выражаются через компетенции [6].

Выпускники научной и педагогической магистратуры должны быть компетентными:

- в области методологии научных исследований;
- в области научной и научно-педагогической деятельности в высших учебных заведениях;
- в вопросах современных образовательных технологий;
- в выполнении научных проектов и исследований в профессиональной области;
- в способах обеспечения постоянного обновления знаний, расширения профессиональных навыков и умений [6].

Специальные компетенции разрабатываются отдельно для каждой специальности магистратуры с учетом требований работодателей и социального запроса общества. Контроль знаний, умений, навыков и компетенций магистрантов осуществляется при проведении их итоговой аттестации. Лицам, завершившим обучение по образовательной программе магистратуры, присуждается академическая степень «магистра» по соответствующей специальности и выдается диплом государственного образца с приложением (транскрипт) [6].

Основное содержание профессиональной деятельности вузовского преподавателя включает выполнение следующих функций: обучающей, воспитательной, организаторской, исследовательской. Эти функции должны проявляться в единстве.

Мы считаем, что основными компетенциями современного преподавателя юридического образования

являются:

- Уметь учиться вместе со студентами.
- Уметь планировать и организовывать самостоятельную деятельность студентов
- Уметь использовать разнообразные формы организации деятельности учебного процесса.
- Уметь подмечать склонности студента и в соответствии с ними определять наиболее подходящий для него учебный материал или деятельность.
- Владеть проектным мышлением и уметь организовать групповую проектную деятельность студентов и руководить ею.
- Владеть исследовательским мышлением, умея организовать исследовательскую работу студентов и руководить ею.
- Использовать систему оценивания, позволяющую студентам адекватно оценивать свои достижения и совершенствовать их.
- Уметь вести занятия в режиме диалога и дискуссии, создавая атмосферу, в которой обучающиеся хотели бы высказывать свое мнение.
- Владеть компьютерными технологиями и использовать их в учебном процессе.

Преподаватель вуза, его отношение к учебному процессу, его творчество и профессионализм, его желание раскрыть способности студентов – вот это главный ресурс, без которого новые требования ГОСО к организации учебного процесса в вузе не могут существовать. Много зависит от желания и характера преподавателя и от уровня его профессиональной подготовки. А чтобы сделать учение привлекательным, нужно проводить занятия в интересной форме. Это достигается применением интересных средств обучения, созданных самим преподавателем в виде проблемных вопросов, кроссвордов, учебно-познавательных заданий, слайдовых презентаций, проектов.

1 Овчарова И.В. Профессиональная компетентность педагога // [psyera.ru /5351/ professionalnaya-kompetentnost-pedagoga](http://psyera.ru/5351/professionalnaya-kompetentnost-pedagoga).

2 Профессиональная компетенция педагога // psylist.net/pedagogika.

3 Маркова А.К. Психология труда учителя. Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1993. - 192 с.

4 Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. шк., 1990. - 119 с.

5 Левитан К.М. Юридическая педагогика. Учебник. - М.: Норма, 2008. - 432 с.

6 Государственный общеобразовательный стандарт образования РК. Послевузовское образование. Магистратура. Основные положения. ГОСО РК 5.04.033 – 2011. Астана, 2011 // Справочная правовая система «Юрист» [Электронный ресурс].

Түйін

Авторлардың ойынша, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің кенет нашарлауы елдегі әлеуметтік-мәдени және экономикалық жағдаймен байланысты. Жылдан жылға ЖООның мұғалімдері жалпы студенттердің мәдениетінің және оқу деңгейінің күрт төмендеуін байқап отыр. Мысалы: студенттердің дәрістерге бармауы және т.б. Мұғалімдердің көбісі осы пайда болған мәселелерді өту жолдарын іздейді, осы себептен әр-түрлі даулар күшейеді. Мұғалімдердің педагогикалық мақсаттарын шешуге ұмтылмауына себеп, ол мұғалімдердің педагогикалық құзыреттілігінің төмендігі. Сондықтан мұғалімдер жоғары кәсіби құзыретке ие болу керек. Кәсіби құзыреттілік ол – адамның жеке мінездемесінің дәрежесі өз мамандығының талаптарына сай келуі. Егерде құзыреттің кәсіби шеберліктің жүйесінде алатын орнын анықтап көрсек, онда құзырет атқарушылықпен кеміленің ортасындағы орынды алады. Кәсіби құзыреттің төрт түрі бар: арнайы, әлеуметтік, жеке тұлғалық, жеке адамдық.

Мұғалімнің кәсіби-педагогикалық құзыреті Жооың мұғалімге қоятын талаптардың жүйесін құрайды. Егерде құзыретті тереңдетіп қарасак, оның функцияларын көрсек болады: танымдық, реттеуші, бақылау, бағалау және өзін-өзін бағалау. Авторлардың ойынша кәсіпқорлық-педагогикалық құзыреттің ең жоғарғы көрсеткіші. Бұл өз мамандығындағы шеберліктің көрсеткіші. Кәсіпқор адамды өз мамандығын толық сіңірген, жоғарғы талаптарға сәйкес келетін және өзінің шығармашылығымен мамандығын дамытатын деп сипаттаса болады.

Ғылыми және әдістемелік жұмыстардың талдау нәтижесінде, авторлар құзыреттің ұғымын және түрлерін және осы замандағы заңгер мұғалімдердің құзыреттілігін терең ашты.

Авторлардың қорытындысы: кәсіби-құзыретті болу ол педагогтың өз еңбегін жоғарғы деңгейде жүзеге асыру.

Тірек сөздер: Кәсіби біліктілік, кәсіби қызмет, кәсіптілік, оқытушы, білім туралы заң

Summary

The authors believe that the issue of lecturer's professional competence has deteriorated due to changes in socio-cultural and economic situation in the country. Year after year, the faculty of the university sees decline in training and the general culture of the students, the reluctance of the students to attend lectures, etc. Most of the lecturers are trying to avoid the problems arising in the learning process, exacerbating various conflicts. The reluctance of lecturers to solve educational problems is the low level of their professional and pedagogical competence. Therefore, lecturers must have the professional

competence. Professional competence is an individual characteristic of the degree of compliance with the requirements of human occupation. If you try to determine the place of competence in the professional skill levels, it is between the efficiency and perfection. There are four kinds of professional competence: special, social, personal and individual correlating professionalism with various aspects of specialist's maturity.

The Professional and pedagogical competence of teacher contains the system of requirements to the teacher of institution as to a specialist. If a competence is exposed, we can see that it has its own functions: cognitive, regulatory, function of control and estimation, self-appraisal. Authors consider that professionalism is the highest level of pedagogical competence. It's about the mastery and the ability to innovate in own business. Mainly, a professional can be described as a human who follows high standards, enriches the professional experience of the original creative contribution.

The analysis of wide range of the advanced and methodical studies on studied issue helped authors to expose a concept and types of competence and basic competences of modern teacher in the legal education.

In conclusion, the professional competence is the labor of teacher, that is implemented at high level pedagogical activity and where students' progress is reached, being put in good results.

Keywords: Professional competence, professionalism, professional activity, teacher, legal education

УДК 378.121..

«КӘСІБИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАЯРЛЫҚ» ҰҒЫМЫ ТҮСІНІГІНІҢ ҚАЗІРГІ БАҒЫТТАРЫ

М.Ж. Сұлтанбек – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 3-курс PhD докторанты

Бұл мақалада «кәсіби-педагогикалық даярлық» ұғымы түсінігінің қазіргі бағыттары жөнінде баяндалады. Қоғамның үдемелі жаңаруының жағдайында бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби-педагогикалық даярлауды дамыту қажеттілігі мен қоғам сұранысының арасындағы келесі жағдайлар анықталды:

- бастауыш мектеп мұғалімдерін дайындаудың әлеуметтік маңызының ұлғаюы мен оларды кәсіби даярлау жүйесін реформалаудың жоғары оқу орнындағы маман даярлауға деген талаптардың артуына тәуелділігі;
- түрлі педагогикалық жағдайлардағы іс-әрекеттің ерекшеліктерін меңгерген, білім берудің мақсатына жету әдістерінің тиімділігін анықтайтын себеп-салдарлық байланыстың жалпы заңдылықтарын түсінетін бастауыш мектеп мұғалімінің белсенді шығармашыл тұлғасының маңызының артуы;
- бастауыш мектеп мұғалімінің кәсіби білім деңгейінің, тәжірибесі мен қабілетінің, өзін-өзі жетілдіруге, өз ісіне шығармашылықпен және жауапкершілікпен қарауға деген ұмтылысының артуы;
- болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке даярлау жүйесін құру қажеттілігі.

Педагогикалық мамандар дайындау жоғары оқу орындарының өзекті мәселесі ретінде бірқатар ғылыми жұмыстарға арқау болып, зерттеу кезеңдеріндегі алынған ғылыми нәтижелер жоғары білім беру жүйесін жетілдіру мақсатына тәжірибеге енгізіліп отырған. Қазақстанда бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби-педагогикалық даярлаудың әртүрлі кезеңдері көптеген психологиялық, педагогикалық, тарихи-педагогикалық және әдістемелік сипаттағы еңбектерде зерттеу мәселесі ретінде қарастырылған. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда жоғарыда аталған бағыттарды оқушылардың барлық мүмкіндіктері мен жеке ерекшеліктерін, практикалық тапсырмаларды орындатуда ескеру қажеттігі туралы мәселелер қамтылған.

Қазақстанның білім беру жүйесіндегі бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлаудың басымдық бағыттары сараланды. Қазақстандық білім беру жүйесінің жаңару жағдайындағы бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби-педагогикалық даярлау тиімділігін арттырудың жолдары айқындалды.

«Кәсіби-педагогикалық даярлық» ұғымының түсінігіне деген қазіргі кездегі көзқарастарды қарастырып өтсек, ол бірнеше бағытты қамтиды.

Бірінші бағыт – «кәсіби-педагогикалық даярлық» ұғымы жеке тұлғаның дамуы, оның білімділігі мен тәрбиелілігінің нәтижесі болып табылатын «мәдениет» түсінігімен байланысы. Ю.Г. Фокин «кәсіби-педагогикалық даярлық» түсінігін адам танымының, практикасының жаңа ашылымдары және жаңалықтарының мазмұндарымен ассимиляциялау арқылы байланыстырады, сонымен қатар білім беру жүйесінің әр типі, саласы мен сатысы үшін білім беру талаптарын анықтауға болатын перспективалық сипат береді. Жалпымәдени тұрғыда «кәсіби-педагогикалық даярлық» үш аспектілердің жиынтығы ретінде қарастырылады: мағыналық (мәдени мағынада жағдайды дұрыс түсінумен тұрады, яғни түсінудің, қарым-қатынастардың, бағалаудың қолда бар мәдени үлгілері мағынасында); проблемалық-практикалық (жағдайды дұрыс анықтай білуді, арнайы жағдайда мақсаттарды, міндеттер мен нормаларды дұрыс қойып, оларды тиімді орындауды қамтамасыз ету); коммуникативтік (мәдени мағынада дұрыс қарым-қатынас жасай білуге, қарым-қатынастың және өзара әрекеттесудің тиісті мәдени үлгілерін ескеретін жағдайларға назар аудару) [1]. Бұдан автордың болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-педагогикалық даярлығы жалпымәдени қарым-қатынасынан туындайтын құрамдас бөлік болып табылады, – деген тұжырым жасағанын көруге болады.

Е.В. Бондаревская да кәсіби-педагогикалық даярлықты «мәдениет» түсінігімен байланыстыра оның мәнін анықтайды. Мәдениет «мұғалімнің іс-әрекетінің және кәсіби қызметінің тәсілдері, құндылықтарының динамикалық жүйесі», - болып табылады деп тұжырым жасаған [2]. Авторлардың пікірін түйіндейтін болсақ, болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-педагогикалық даярлығының негізі оның жалпы адамзаттық және жеке тұлғалық мәдениеттілігі құрайтынын айта келе, болашақ маман ретінде оқушылармен субъектілік тұрғыда мәдени қарым-қатынас жасау, қойылған проблеманы шешуде теория мен практиканы үйлестіре білу, кәсіби іс-әрекетті шешудегі педагогикалық шеберліктің қажеттігін көрсеткен.

Екінші бағыт – кәсіби-педагогикалық даярлықты қасиеттер мен шеберліктердің жүйесі ретінде түсіну. Б.Т. Лихачёв кәсіби-педагогикалық даярлық философиялық, психологиялық, әлеуметтік, мәдени және жеке тұлғалық мағынадағы аспектілерден тұратын тұтас жүйе ретінде түсіндіреді. «Адам – адам» (педагогтар, дәрігерлер, заңгерлер, қызмет көрсету еңбегінің қызметкерлері) жүйесінде істейтіндердің кәсіби даярлығы тек базалық (ғылыми) білімдерімен және шеберліктерімен ғана емес, маманның құндылық бағдарлығымен, іс-әрекеттерінің дәлелдігімен, дүниеде өзін және өзінің айналасындағыларды түсінуімен, өзі жұмыс істейтін адамдармен қарым-қатынасының стилімен, ортақ мәдениетімен, өзінің шығармашылық әлеуетін дамытуға деген қабілеттілігімен анықталады. Педагог мамандығында бұл тізімге пәнді оқыта білу әдістемесі, өз тәрбиеленушілерінің рухани өмірін түсініп, ықпал ете білуі, оларды құрметтеуі, өзінің жеке кәсіби мағыналы қасиеттері кіреді. Осы құрамдас бөліктердің біреуі жоқ болса, онда бүкіл жүйе бұзылып, педагог қызметінің тиімділігі төмендейді» [3]. Қорыта келе, кәсіби-педагогикалық даярлықты қамтамасыз ететін терең теориялық білімді меңгеруде тұтас жүйе ретіндегі қарастырылатын педагогикалық шеберліктерді меңгеруі, педагогикалық үдерісті ұйымдастырудағы құндылық бағыттары, тілдік және қарым-қатынасы стиліндегі мәдениеттілігі, бастауыш сынып мұғалімінің шығармашылық іс-әрекеті және оны жүзеге асырудағы әдіскерлік шеберлігін атауға болады.

Э.Зеердің пікірі бойынша, кәсіби-педагогикалық даярлық дегеніміз – «арнайы деңгейде кәсіби міндеттерді орындауға мүмкіндікті қамтамасыз ететін тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттері, білімі, шеберліктері мен біліктілігінің жүйесі», - болып табылады [4]. Автордың пікірін түйіндейтін болсақ, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-педагогикалық даярлығы кәсіби білімі, кәсіби іскерлігі, кәсіби біліктілігі, кәсіби шеберлігі, кәсіби құзыреттілігін қамтуы тиіс.

Үшінші бағыт – кәсіби-педагогикалық дайындықты ұйымдастыру мәселесінен бөліп қарастырады. Бұл бағыттағы зерттеушілер кәсіби-педагогикалық даярлық мазмұнына біртұтастық элементтерін беріп, қандай да бір жиынтықты құрайтын инварианттық (тұрақты) және вариативтік (өзгемелі) бөліктерді біріктіреді. Инварианттық (міндетті) бөлігі философиялық, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік ғылымдар саласындағы іргелі білімдерді, кәсіби-педагогикалық шеберліктерді құрайды. Вариативтік бөлігі білім алушының ғылыми дайындығы жөніндегі ерекшеліктерін, оның жеке қызығушылығы мен бейімділігін қатамасыз ететін таңдау пәндерін құрайды. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-педагогикалық дайындығын іске асыруда педагогикалық үдерісті ұйымдастыруда бұл бағыттың басшылыққа алатын нормативті құжаты жалпыға міндетті жоғары кәсіптік білім беру стандарты болып табылады. Ал стандарт негізгі екі бөліктен тұратынын ескерсек, ол инварианттық (тұрақты) және вариативтік (өзгемелі) бөліктер болып табылады. Бірін-бірі толықтыратын екі бөлік 6B010200-«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығына да қатысты іске асырылады.

Кәсіби-педагогикалық даярлықты еңбектегі өзгергіш заттардың (адам, топ, ұжым) қасиеттерін толық білумен, өндіріс құралдарын еркін меңгерумен, орындалатын жұмыстың сипаты, еңбектің нақтылы заттық мазмұнының мұғалімнің кәсіби маңызды қасиеттерімен, оның өзін-өзі бағалауымен, еңбексүйгіштігімен анықталатыны педагогикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыру формасы ретінде талданады. Мұнан шығатын қорытынды, кәсіби-педагогикалық даярлық болашақ мұғалімдерінің педагогикалық кәсіби іс-әрекеттерді іске асыру әрекеттері, шеберліктері мен ізденімпаздық еңбектерінің нәтижесі болып есептеледі.

Төртінші бағыт – «кәсіби-педагогикалық даярлық» пен «кәсіби іс-әрекетке деген дайындық» түсініктерінің ара қатынасын ажырату. «Кәсіби іс-әрекетке деген дайындық» категориясы түсінігі психологиялық-педагогикалық әдебиетте бір мағыналы емес: қырағылық жағдайы; мұғалімге деген кәсіби шартты талаптар жиынтығы; күрделі құрылымды білім беру; кәсіби маңызды қасиеттердің, себептердің, құзыреттіліктің, шеберліктің жүйесі; кәсіби құзыреттіліктің мағыналық компоненті; кәсіби дайындықтың нәтижесі. «Кәсіби іс-әрекетке деген дайындық – субъектіде арнайы әрекеттің құрылым бейнесі бар және оны орындауға сананың тұрақты бағытталғаны сияқты ерекше психикалық жағдай. Ол педагогикалық міндеттерді сезінудің әр түрлі нұсқауларынан, мінез-құлықтың мүмкін моделінен, іс-әрекеттің арнайы тәсілдерін анықтаудан, болашақтағы қиындықтарға қатысты өзінің мүмкіндіктерін бағалаудан және арнайы нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндіктерінен тұрады». Бұл бағытта кәсіби іс-әрекетке деген дайындық болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тұлғалық сапаларының қалыптасуында кәсіби құзыреттіліктер-

ді меңгеру нәтижесінде қалыптасқан мұғалім үлгісі алға шығады.

А.В. Либин кәсіби-педагогикалық даярлық оның педагогикалық ойлауға теориялық әзір екендігін, педагогикалық әрекет етуге практикалық дайындығының тұтастығы ретінде түсіндіріп, кәсіби-педагогикалық даярлықты субъект іс-әрекетінің жеке интегралдық сапалы сипаты, біртұтас жағдайы мен оны жүзеге асыруға жеке тұлғаның әзір екендігінде тоқталады. Педагогикалық мамандықтар арасында кәсіби іс-әрекетке деген дайындық «кәсіби-педагогикалық даярлықтың құрамдас бөлігі болып табылады және мұғалімнің педагогикалық мамандыққа рефлекстелген бағыттылығынан, дүниетанымдық көзқарасының жетілгендігінен; өзін-өзі үнемі кәсіби және жеке тұлғалық жетілдіру нұсқауларынан, өзін-өзі жүзеге асыру мен өзін-өзі тәрбиелеуден; оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің авторлық технологиясын жобалаудағы болжам мен қарқындылықты мақсат етуден тұрады» [5]. Авторлар пікірлерін қорытатын болсақ, кәсіби-педагогикалық даярлық кәсіби іс-әрекетке еркін түсе алатын, мұғалім ретінде тәжірибеде өзін өзі іске асыруындағы шығармашылығы, шеберлігі, кәсіби құзыреттілігін құрайды.

Бесінші бағыт – А.И. Панарин, М.К. Кабардов кәсіби-педагогикалық даярлық бастауыш мектеп мұғалімінің жеке тұлғасының сипаты мен оның мазмұнына нәтижелі компоненттерді енгізу ретінде психологиялық жағынан қарастырады. А.И. Панарин кәсіби-педагогикалық даярлықты шеберліктердің жиынтығымен түйістіре отырып, жеке тұлғаның білімі мен білгендігін есепке алмай, кәсіби құзыреттілікті «мұғалім дайындығының маңызды сипаты, коммуникативтік, іскерлік, ұйымдастырушылық шеберліктері, сондай-ақ осы шеберліктерді өз жұмысында практика жүзінде қолдануға дайындығы мен қабілеттілігі», - деп санайды [6]. Авторлар пікірлері бірін бірі толықтыра отырып, қажетті біліктілік пен шеберліктердің қалыптасуы оларды меңгеру деңгейлері, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін негізі болып табылатын коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру қажет, - деп есептейді.

Алтыншы бағыт – Р.Х. Шакуровтың пайымдауынша, кәсіби-педагогикалық даярлықты бір жағынан, оқушыларды тәрбиелеу мен оқытуға тікелей қатысатын педагогқа қажетті, ал екінші жағынан, өзінің және оқушы іс-әрекетіне басшылық жасап, оны бағалайтын жеке тұлғаның қасиеті ретінде қарастырады [7]. Автор болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-педагогикалық даярлығы педагогикалық үдерісті ұйымдастырып қана қоймайды, сонымен қатар оны басқаруды да іске асыратынын ескерте келе, оқушы тұлғасын қалыптастыруға жауапкершілікпен қарауды ұсынған.

Жетінші бағыт – Б.С. Гершунский, А.Д. Щекатуновалардың пайымдауынша, маман білімділігінің деңгейі ретінде кәсіби-педагогикалық даярлықты талдау қажет. «Кәсіби-педагогикалық даярлық» ұғымы ең алдымен, өзіндік кәсіби білім деңгейімен, адамның жеке қабілетімен және тәжірибесімен, өздігінен білім алу мен өзін-өзі жетілдіру деген ұмтылысы, іске деген шығармашылық қарым-қатынасымен анықталады. Б.С. Гершунский кәсіби-педагогикалық даярлықты «танымдық және практикалық іс-әрекеттерде теориялық тәсілдерді меңгерумен сипатталатын жеке тұлғаның білімділігі мен жалпы мәдениеттілігі деңгейі» ретінде талдайды [8]. Автордың пікірін тұжырымдайтын болсақ, теориялық білім мен практиканы байланысыра қарастырып, оны мәдениеттелікпен бірлікте қарастырғанын көруге болады.

Сегізінші бағыт – кәсіби-педагогикалық даярлықты іс-әрекет тұрғысынан анықтаған ғалымдар: Н.В. Кузьмина, М.И. Лукьянова, А.К. Маркова және т.б. А.К. Маркованың пікірінше, кәсіби-педагогикалық даярлық мұғалімнің еңбек қызметінің бес түрінің жиынтығы болып табылады: педагогикалық қызмет, педагогикалық қарым-қатынас, педагогтың жеке тұлғасы, білімділігі, тәрбиелілігі [9]. Бұдан автордың педагогтың тұлғалық сапасы мен кәсіби білімі, тәрбиесімен бірге педагогикалық үдерістегі қарым-қатынасқа түсе білуіне басымдық беріп отырғанын байқауға болады.

Ғалымдардың айтқан пікіріне сүйене отырып, өз тұжырымдарымызды қорытып, төмендегіше түйіндік: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда жоғарыда аталған бағыттарды оқушылардың барлық мүмкіндіктері мен жеке ерекшеліктерін, практикалық тапсырмаларды орындатуда ескеру қажет деп санаймыз.

1 Фокин Ю.Г. *Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество: Учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений.* - М.: Издательский центр "Академия", 2002

2 Бондаревская Е.В. *«Воспитание как возражение человека культуры // Основные положения концепции воспитания в изменяющихся условиях.* – Ростов н/Д.: РПИ, 1993.

3 Лихачев Б.Т. *Теория эстетического воспитания школьников.* – М.: Просвещение, 1985.

4 Зеер Э.Ф. *Психология профессий: учеб. пособие.* - Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1997.

5 Либин А.В. *Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций* – М.: Смысл, 1999.

6 Панарин В.И. *Образовательная политика как социально-философская проблема: дис. канд. философ, наук.* – Новосибирск, 2005.

7 Шакуров Р.Х. *Социально-психологические основы управления:руководитель и педагогический коллектив* – М.: Просвещение, 1990.

8 Гершунский Б.С. *Философия образования для XXI века.* – М.: Совершенство, 1998.

9 Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.В. *Формирование мотивации учения: книга для учителя.* – М.: Просвещение, 1990.

Summary

The article deals with consideration of modern directions of the concept «professional pedagogical training».

In the condition of intensive development of the society are figured out following circumstances to the teachers of primary school between the necessity of developing professional pedagogical training and the demand of the society:

- the increasing social relevance in the training of primary school teachers and their relationship to increases requirements to prepare specialists of higher educational institutions during the reform of professional training;

- the increasing importance of active creative personalities of the teachers of primary school who have studied in the variety of pedagogical situations, and understanding the general laws of the communication of the consequences that investigate methods of achievements in the field of education;

- the increasing aspirations of teachers in primary school to achieve the level of professional knowledge, to take the experiences and abilities, to improve itself, to keep track of their own affairs, creatively and more responsible;

- the necessity of create the system of training professional pedagogical action to the future teachers of primary school.

Training of educational professionals as the main task of higher education institutions with the support of several scientific works, including the practice of obtained scientific results at the research stage in order to improve the system of higher education. Different several stages of professional pedagogical training of primary school teachers in Kazakhstan are considered as research task from psychological, pedagogical, historical-pedagogical and methodological point of view. In this article is considered the training of future teachers of primary school using the tasks which have already said above, so the objectives about all the abilities of pupils and individual characteristics, considering them at making practical exercises.

Preferential directions were selected in the training of teachers of primary school in the education system of Kazakhstan. The increasing of effective ways of professional pedagogical training of primary school teachers are determined in the condition of intensive development of the system education in Kazakhstan.

Keywords: vocational pedagogical training, individual, education, knowledge, aspiration, prospect, general culture, aspect, type, conclusion

УДК 7(574) (09)

ДӘСТҮРЛІ КИІЗ ӨНЕРІ – КӨШПЕНДІЛЕР МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРСЕТКІШІ

С.М. Крыкбаева – *ө.ғ.к., қауым.проф. м.а., ҚР мәдениет саласының үздігі, ҚазМемҚызПУ*

Киіз өңдеу өнері - дүниежүзілік мәдениеттің өзіндік тұрмыстың айқын көрсеткіші. Дәстүрдің тұрақты кезеңімен жаңа технологияның дамуының маңызды әлеуетінде көрініс табады. Қазақтың киіз бұйымдарының үлгілері, типтері және нұсқалары әр алуан бай түрлермен сипатталады, бұл киіз өндірісінің даму деңгейінің өзгешелігін көрсетеді. Киіз бұйымдарының дәстүрлі тұрмысқа қатысы және тәжірибеде кеңінен қолдану деңгейі сондай-ақ, оның сәндік өнердегі рөлі қазақтың заттық-материалдық саласында тұрақты орынға ие.

Тірексіз сөз: киіз, киіз үй, көшпенділер, көркем, сырмақ, мәдениет, дәстүр

Көшпелілердің ұлы өркениетін, мәдениетін сөз еткенде оны ешқандай айғақсыз, дерексіз баяндай берудің мүмкін еместігіне көз жеткізе отырып, оны халықтың рухани байлығының жемісі, заттық (тұрмыстық) мәдениеттің айқын айғағы ретінде зерттеудің маңызы зор. Көркем киіз өнері жайлы алғашқы деректер мен зерттеулер XIX-XX ғасырларда шет ел ғалымдарының еңбектерінде пайда болды. Қазақ халқының көркем мәдениетін зерттеген тарихшы, этнограф, археолог, филолог, өнертанушы ғалымдардың С.Дудин, Р.Карутц, А.Миллер, Б.Куфтин, Е.Шнейдер, Е.Клодт, В.Чепелев еңбектерінде киіз өнері жайлы мол мағлұматтар береді. XIX ғасырдың басында қазақ халқының дәстүрлі қолөнерінің толассыз даму нәтижесінде айтарлықтай жоғары деңгейге көтерілді.

Еуразия далаларындағы киіз өндірісінің бастау алуын ғылымда қола дәуірінің соңғы кезеңімен дәлелденді деп белгілейді, бұл кезде көшпенділер салтпен мал өсіру өндіргіш шаруашылықтың басым түріне айналды.

Біздің дәуірге дейінгі VII-V ғасырларда, сақ кезеңінде көшпенділік тұрмыста қолданылатын жабдықтардың типтік көрінісі қалыптасты. Олар киізбен жабылған, жорыққа ыңғайлы итарқалар, жиналмалы шатырлар мен күректер, киізді, тері мен ағашты пайдалана отырып жасалған қару-жарақ пен ат әбзелдерді, салт аттыға тән киім-кешек және тасымалға қолайлы жеңіл бұйымдар болып табылады [1]. Бұл жайында мәліметті археологиялық материалдар мен жазба дерек көздер, атап айтқанда, Страбон, Гиппократ, Геродот деректері арқылы пайымдауға болады. Көрші Таулы Алтайдағы Пазырық обасында, Жетісудың Бесшатыр обаларында, Шығыс Қазақстанның Берел обаларында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары кезінде көптеген киіз бұйымдары табылды. Сол археологиялық материалдарды негізге ала

отырып, ежелгі көшпенділердің киіз өндірісі туралы жалпылама қорытынды жасауға болады. Ең алдымен, киіз бұйымдардың әртүрлілігін және өте мол екендігін айту керек, олар: баскиімдер, шекпендер, ұзын шұлықтар, тұрғынжайдың киіз жабулары, еденге төсейтін және қабырғаға ілетін кілемдер, ер-тоқым жабулары және т.с.с. Аталған көне бұйымдарда көзге түсетін ерекшелік сол, бір бұйымда бірнеше материал (былғары, тері, киіз, мата, ат қылы, қола және алтын жалату-плакировка) және түрлі технологиялық тәсілдер(мозаика, аппликация, тігіс салу, кесте) араласып жатады. Бұлардағы мүйіз тәрізді ішіне қарай қайырылған, жиегіне иректөп тігілген әдіптер, өсімдік сабақтары, гүлдер мен пальметталар, қой, арқар, марал, бұғы, қаз, аққу, жылқы, қасқыр, арыстан, жолбарыс және мысық тұқымды басқа да жыртқыштарды, сирегірек – балықтарды да бейнелейтін ою-өрнектік нақыштар баса назар аудартады. Біріне – бірі шабуыл жасап жатқан кейіптегі жануарлардың, аңдар мен құстардың толық бейнелері немесе жекелеген бөліктері салынған. Бұл кезеңдегі тәсілдерді: жануарлардың дене құрылысының бөліктерін, олардың бұлшық еттерін нүкте, үтір, жарты таға, үшбұрыш пішіндес элементтер арқылы көрсету орын алды.

Технологиялық құралдар мен бұйымдар көрнекілігінің сәндік шешімдеріне қарай отырып, біз мынандай қорытындыға келе аламыз: нақ осы Еуразия далаларында, ежелгі көшпенділер дәуірінде киіз басу сәндік-қолданбалы өнердің өзіндік сипаты бар түріне айналды. Киіз өндірісі одан кейінгі тарихи кезеңдерде де өркендеп дамыды, ол үйсіндер мен ғұндардың мәдениетінде орын алған [2]. Еуразияның далалық кеңістіктерінде өмір сүрген сансыз тайпалар киіз өндірісін көркемдік тұрғыда дамытуға өлшеусіз үлес қосты. Біздің дәуіріміздің алғашқы мыңжылдығынан бастап, дала мәдениетінің қалыптасуында түркі тайпалары шешуші рөл атқарды, бұл жайт түркі көшпенділік мәдениетінің өзіндік мәдени құндылығы жайында айтуға мүмкіндік береді. Зерттеушілер ежелгі және қазіргі заманғы киіз бұйымдар туыстық сипаттардың бар екендігін атап айтады. Қазақтардың мәдениеті дала төсінде үш мың жылға жуық уақыт бойы дамып, өркендеген көшпенділік дәстүрлердің тікелей мұрагері болып табылады. Кавказ, Еділ бойы, Оңтүстік Сібір, Орта Азия халықтарының киіз бұйымдарын зерттеумен шұғылданған зерттеушілердің бірқатары қыпшақ, қазақ дәстүрлерінің ықпалы басым болғандығы байқалады. Қазақстанның ұшықиырсыз кең даласындағы көшпенділік тұрмыс салты мен шұғыл континенттік климат жағдайында жүнді көркем түрде өңдеудің ең жоғарғы деңгейі қалыптасты [3].

Киіз басумен Қазақстанның барлық бөлігінің тұрғындары айналысқан. Бір қызық жері, пайдаланылатын зат біреу, ол жүн, осыдан жасалған киіздің әр жүзге, әр руға тән өзіндік ерекшеліктерін анық байқауға болады. Өзгешеліктері киіздің жасалуында емес, безендірілуінде, бірін-бірі қайталанбас өрнектерінде болып табылады [4].

Ерте заманнан келе жатқан қазақтың жылжымалы баспанасы, әрі көшпелі өмірге бейімделген киіз үйі және оның үй жиһаздарында көрінетін қолөнер салалары бір-бірінен ажырамас біртұтас рухани дүниетаным.

Киіз үй интерьеріндегі бау-басқұрлардың ерекше сезімдік талғаммен түрленген айшықты өрнектері түрлі-түсті көрпе жастықтар, сәнді қол өнері бұйымдары киіз үйдің ішіне адамның көңіл-күйіне шабытты серпіліс беретін энергиялық күш-қуат жинақтайды. Киіз үйдің сырт кескіні табиғи ортамен өте үлкен үйлесімділікте көрінгенмен, адам оның ішіне енгенде бөлек дүниеге кіргендей әсер алады. Киіз үй ішіндегі үйлесімді әсем жиһаздар оның көзін демалдырып, көңілін сергітеді. Киіз үй жабдықтарының ерекше бөлігі - киіздері. Киіз үйдің басты жабындары: туырлық, үзік, түндік, және іргелік. *Түндік* - киіз үй шаңырағын жабатын киіз. Төртбұрышты пішіліп, шаңырақ диаметрінен 50-60 сантиметрдей молдау жасалады. *Үзік* - киіз үй сүйегінің шаңырақ қарынан бастап уық бойын тұтас жабады. Уықтың иінін жабатын тұсы киіз үй сүйегіне сәйкес пішіледі. Туырлық - кереге бойын жабады. Іргелік - керегенің аяқ жағын жабады. Ұрпақтан-ұрпаққа жүннен киіз жасау өнерін жеткізіп, жалғастырған - қазақ шеберлері. Киіз басудағы басты құпияның бірі жүн талшықтарының жоғарыдан төмен қарай бағытта орналасуында. Бұл жаңбыр жауғанда судың киіз үйдің ішіне өтіп кетпей не киізге сіңбей төмен ағып кетуіне әсер етеді. Киіз, әдетте, ақ не қоңыр жүндерден басылады. Ш.Уәлиханов «Киіз үйдің ең сәулетті әсемін ақ боз түсті киізбен жабады. Бұл түсті қазақтар басқа түстерден артық бағалайды», - деп жазды. Киіз үйдің киіздерінің ақ жүннен басылуы күн сәулесін өткізбеу үшін, ал қоңыр киіздер жылуды өз бойына көп сақтайды, соған байланысты үй жылы болады [5].

Халқымыздың ежелгі дәстүрінің негізінде – кілем, киіз, киізден оюлап жасаған бұйымдардың әртүрлі байлықтары бар. Соның ішінде сырмақ, текемет, тұскиіздің алуан түрлері, айшықтап кесте тіккен қоржын, әбдіре, сандық тыстары, тағы да сондай үй тұрмысында қолданылатын айна қап, аяқ-қап, кереге қап сияқты заттар кездеседі. Оюлап киіз басу тек қазақтың ғана еншісіне тиген өнер емес, мал шаруашылығымен айналысатын басқа да көшпелі елдерге тән, ортақ нәрсе. Қазақ халқының тұрмысында киізден жасалған бұйымдар барлық кезеңде басты роль атқаруда. Бұл көшпелілік жағдайында киім, күнделікті тұтынатын бұйымдар, киіз үй жабдықтарын дайындау үшін таптырмайтын теңдесі жоқ материал деу

лөзім. Қолайлылығы, функциональдығы мен қолдану аясының кеңдігі жөнінен мұнымен тек тері ғана таласа алады. Бүгінге дейін дәстүрлі қолөнер ең басты түрі – киіз басу болып табылады. Бұл көне заманнан бері әйгілі. Қазақстанның барлық бөлігінің тұрғындары киіз басумен айналысқан. Оның табиғаттық қасиетіне зер салып, тиімділігі мен күнделікті тұрмыста қолайлы жақтарын қарастыра отырып, әдемілік жағына да көңіл бөлінді. Бұрын киізді қара немесе ақ түсті етіп басқан, соңғы кезде оюлап басу кеңінен тарап кетті. Осындай көркемөнер туындыларын жасау арқылы болашақ мамандардың рухани мәдениетін байытып отырамыз [6].

Бір қызық жері, пайдаланылатын зат біреу, ол жүн. Осыдан жасалған киіздің әр жүзге, әр руға тән өзіндік ерекшеліктерін анық байқауға болады. Өзгешеліктері киіздің жасалуында емес, безендірілуінде, бірін-бірі қайталанбас өрнектерінде. Көлемі жағынан киіз үйге тұтастай дерлік төсеуге жететін төсеніш киіздің бір түрі текемет. Текеметтің көлеміне қарай ірілі-уақты сәндік әшекей өрнектері болады. Әлбетте, өрнекті киіздің негізгі түрін ашатын басқа бір айшықты түстен алады. Ол көбінесе "S" ирек болып келеді. Жартылай басылған әлі толық бірікпеген киіз үстіне басқа түсті жүннен созып өрнек салады. Өрнектің көрнекілігі қолөнер шеберінің ой қиялына, суреткерлігіне байланысты әр жерде әртүрлі, оюларды түсіріп болған соң киізді әрі қарай басуды жалғастырады. Пісіре келе өрнектік жүндер киізбен бірігіп белгілі бір нақтылығын, түзулігін жойып, әсем бір суретке айналады. Киіз - қойдың күзем жүнінен қалың, тығыз етіп басылған үй тұрмысы мен шаруашылықта пайдаланылатын бұйым [7].

Күнделікті тұрмыста киізді төсеуге, киіз үйдің туырлығын, уығын, түндігін, есігін жабуға, мал шаруашылығына қажетті тоқым, көпшік, жабу жасауға, баскиім мен сырт киім, аяқкиім түрлерін тігуге, сондай-ақ қап, қапшық т.б. тігуге жиі пайдаланған. Осыған байланысты олардың түрлері көп болды. Ыстық сумен пісірілген, буы бұрқырап шығып жатқан киізді жас киіз деп атайды. Одан әрі киіз қолданылатын орнына, мақсатына қарай бірнеше түрге бөлінеді: өре киіз - үш құлаш шамасындағы ұзын, үлкен киіз. *Ақ киіз* - бірінғай ақ жүннен басылған, сайлау кезінде ханды соған отырғызып, сайлаудың шешімін білдіруге, ұлықтауға қолданылған. Қазақ тұрмысында ақ киізді келін түсіргенде жақсы тілектің белгісі ретінде қолданған. Байырғы салт бойынша келінді үйге кіргізгенде, мінезі жұмсақ болсын деп бөстек, көңілі таза, ақ болсын деген ырыммен аяқ жағына ақ киіз төсеген. Үйге жабылатын киізді кей жерде кесек киіз, кей жерде жабу киіз, туырлықтық киіз деп атайды. Ол киіз жабын деп те аталады.

Зерттеуші Ө.Жәнібеков киіз жабынға туырлық пен үзікті жатқызады. Жабу киізінің түсі көбінесе қара, қара қошкыл болады. Сондықтан киіз үйді кей өлкеде жабылған киіздің түсіне қарай қара үй деп атау қалыптасқан. Жабу киізін дайындау әйелдердің міндетіне жатады. Жауын-шашыннан, ыстық-суықтан қорғап тұратын жабу киіздері үй көлеміне сәйкес келетін ши бойымен басылады. Оны қалыңдау, ширақ етіп басады. Жабу киізді, әдетте, қыркүйек айының ортасына таман басылады.

Төсеніш ретінде пайдаланылатын киіздер откиіз, төркиіз, текемет, сырмақ деп аталады. Үй ішіндегі отқа ең жақын төселетін киізді – откиіз дейді. Төсенішке пайдаланылатын киіз көбінесе ою-өрнекті болады. Киіз басқанда әр түске боялған жүннің өзінен ою-өрнек салып басылған киіз текемет деп аталады. Кейде екі бетіне де түр, яғни ою-өрнек салып басылған текеметтер де кездеседі. Текеметті ою-өрнегіне қарап ала киіз деп айту кездеседі. Оның аяқ астына төселетін шағын түрін аяқ текемет дейді. Бетіне ою-өрнек түсірілген, керегенің ішінен тұтылатын киіз түрін, яғни, сырмақтың сәнді түрін тұскиіз деп атайды [8].

Сырмақ – әртүрлі киізден ойылып жасалатын төсеніш киіздің бір түрі. «Сырмақ» басу негізінде Орта жүзде Арғын, Найман, Керей, батыста Қыпшақ руларында көп тараған. Атадан - балаға таралып дәстүр болып келе жатқан сырмақ жасаудың өзіндік бір салты бар. Әр ұрпақ өкілдері өздерінің жаңалықтарымен, соңғы элементтерімен сырмақ сыру өнерін толықтырып, байытып отырған. Текеметтей емес сырмақ даярлауда алдын-ала өлшеніп, нақты белгілеген үлгілері болады. Ою қатаң тәртіппен орналастырылады. Сырмақты ақ киізді бір бөлек, қара киізді бір бөлек басып, екеуін беттестіріп, үстіне ою үлгілерін салып, бормен сызып екі киізді бірден үлгімен ойып алатын болған. Содан-соң ойылған оюдың ағын қараға, қарасын, аққа келтіріп тігеді. Құрастырылған оюды сол қалпымен тұтас үлкен киізге жапсырады. Оюларды құрастыратын жерінің үстін бастыра жиек басады. Жиектік жіптің иірілуі де, қабатталуы да басқаша, және оның түсі, бояуы да оюды айшықтап тұратын ашық түсті болады. Текеметтей емес сырмақ мықты келеді. Кейбір сырмақтарды жарты ғасырдан артық төсеуге жарайды. Оюларды құрастырып үстінен басып тігіп болған соң сырмақты тұтастай сырады. Ақ киіздің үстін ақ жіппен, қара киіздің үстін қара жіппен ұсақ етіп түгелдей тігіп шығады. Сырмақ сонда шымыр, қатты болады. Оның төзімділігі де осында болса керек. Қазақ қонақжай халық болғандықтан арнаулы бір бөлек қонақ үй өте сәндікпен безендірілген бұйымдар тұтылады. Тұсқа айшықты тұс киіз ілініп, төрге оюлы текемет төселеді. Оюлы текемет көздің жауын алардай айшықты өрнекпен өрнектеліп, әр түсті шашақпен өте әсем безендірулері болады. Оның жасау жабдығы да күнделікті қолданылып жүргендердей емес, ерекшеленетін киіз үй бұйымдарының ішіндегі ең бағалы жасауы. Оюлы текемет тек өте сыйлы қонақтардың құрметіне ғана

ұсталатын болған. Көбінесе оюлы текеметті қызға жасау ретінде дайындайды [9].

Қазіргі кезде киіз бұйымдары нағыз қауырт өркендеу дәуірін бастан кешуде. Бұл икемделгіш және пластикалық қасиетті бар материал іс жүзінде бүкіл әлемге танымал. Негізінен киіздің емдік қасиеті өте зор. Жүннен яғни киізден жасалған бұйымдар, әсіресе, ревматизм, остеохондроз және радикулитпен ауыратын науқастарға ұсынылатын болған. оның табиғи қасиеттерін (жылу ұстап тұрғыштығы, төзімділігі) көптеген әлем елдері мойындаған.

Қазіргі кезде киізді қолданудың аясы барынша кең. Осы замандық дизайн мен сәндік өнерді үйлесімді синтездеу қолданбалы өнердің бұл түрінің шекарасын кеңейте түсті. Киіз бүгінгі күні бірнеше өнерді тоқайластырып отыр. Бұл тамаша материалды модельерлер де өз назарынан тыс қалдырмаған. Олар қазіргі заманғы әртүрлі технологияларды пайдалана отырып, сан түрлі фактуралар мен маталарды – жібек, мақта, кендір, тоқыма заттарды үйлестіре отырып, нағыз өнер жауһарларын жасап жатыр. Киімге арналған киіз бижутерия мен аксессуарларды да кездестіруге болады.

Киізді сәндік бағытта қолданыс тауып келеді. Киізбен жұмыс жасайтын шеберлердің арқасында ол сән трендіне айналды. Қазіргі дизайнерлер оны киім үлгілерінің бөліктеріне қолданып қана қоймай, одан жеке костюмдер тіге бастады.

Киіз басу және өңдеу өнері ұрпақтан-ұрпаққа барған сайын жетілдіріле отырып, қазақтың халық шеберлерінің қазіргі жоғары дәрежедегі ұлттық өнерін қалыптастырады.

1 Масанов Э.А. Казахское войлочное производство во второй половине XIX начале XX веков. // Труды Института истории, археологии и этнографии АР КазССР. Т.6. - Алма-ата, 1959. – С. 104-126.

2 Жанибеков У. Эхо. – Алма-Ата, 1990. – 240 с.

3 Муканов М.С. Казахские домашние художественные ремесла. - Алма-Ата: Казахстан, 1979.

4 Бекқұлова А. Қазақ киізі: кеше және бүгін. - Алматы, 2008.

5 Байжігітов Б.К. Қазақтың қолөнері тарихы. - Алматы, 2012. - 7-124 бб.

6 Тохтабаева Ш.Ж. Серебряный путь казахских мастеров. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 27 с.

7 Оразбаева Н.А. Қазақ халқының сәндік ою-өрнек өнері. - Л.: «Аврора», 1970 – 76 б.

8 Нұрсан Ә. Энциклопедия, 3-том. Қазақтың этнографиялық категориялар ұғымдары мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Қ.Р. Мемлекеттік Орталық музейі, 2012. – 735 б. 99-101 бб.

9 Күнпейіс Ж. Қазақ сәндік қолданбалы өнер түрлерінің иллюстративтік анықтамасы, – Алматы: Дарын, 2006. – 28 б.

Резюме

Войлокование – яркое, самобытное явление мировой культуры, одновременно обладающее устоявшимися традициями и значительным потенциалом развития новых технологий. Казахские войлочные изделия характеризуются богатым разнообразием видов, типов, подтипов и вариантов, что демонстрирует необычайно развитый уровень войлочного производства, смекалку казахских мастериц, сумевших из экологичного, легкого и транспортабельного материала создать в доме практическое удобство и максимальный уют. По количественному уровню присутствия в традиционном быту войлочных изделий, широкому спектру их практического использования, а также их декоративной роли, они занимали доминирующее место в предметной сфере казахов.

Ключевые слова: войлок, юрта, кочевники, художественный, сырмек, культура, традиция

Summary

Vologovaya bright, distinctive phenomenon of the world culture, are simultaneously established traditions and significant potential for the development of new technologies. Kazakh felt products are characterized by a rich diversity of species, types, subtypes and variants, which demonstrates an unusually developed level of felt production, wit Kazakh craftswomen, who managed from eco-friendly, lightweight and transportable material to create in the house a practical convenience and maximum comfort. On the quantitative level of engagement in traditional life felt products, a wide range of their practical use, as well as their decorative role, they occupied a dominant position in the subject area of the Kazakhs.

Key words: the felt Yurt, nomads, art, sermac, culture, tradition

УДК 371.035.6

ЖАСТАРДЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕСІ

Р.К. Төлеубекова – ғылыми жетекші, п.ғ.д., профессор,

Г.С. Ерсұлтанова – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану»
мамандығының 2 курс магистранты, Астана қаласы

Жалпы адамзаттық құндылық қасиеттері ұлттық тәрбиемен ұлттық мәдениеттің дамуындағы қозғаушы күші болып табылады. Ұлттық тәрбие мен жалпы адамзаттық құндылық қасиеттерінің мәселесі – адамзат тарихынан ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы мақсат. Бұл адамзаттың, өркениеттің өзгеше биігіне көтерілген, үшінші мыңжылдыққа қадам басқан кезеңінде де жас мемлекетіміз үшін рухани асыл мұрат болып табылады.

Тірек сөздер: құндылық, жалпы адамзаттық құндылықтар, ұлттық құндылық, рухани-адамгершілік құндылық

Қазіргі таңда жастардың тәрбиесіне жаңа көзқараспен қарай отырып, жаңа талаптар қою қажет болып отыр, өйткені ХХІ ғасыр ақпаратқа толы, қол жетімді кезең болып отыр. Сондықтан да адамның руханилығы, оның шығармашылық интеллектісі, жаңалықтарға ашықтығы қоғамның негізгі капиталы болып табылады. Қазақстан Республикасындағы қазіргі білім беру жүйесі ұлттық құндылықтарды дамытуға бағдарланғаны анық. Адамгершілік қасиеттер адамның жалпы мәдениетінің көрсеткіші ретінде оның абыройын, жалпыадамзаттық құндылықтарды ұстануын білдіреді. Ұлттық құндылық – адамның рухани құндылығының негізі яғни адам өмірінің рухтық-сезімдік жақтары, адамдардың өзгеше ойлау бейнесі мен тіршілік әрекеті. Бұл құндылықтар өз кезегінде жеке тұлғаның өмірдің мәнін, өзінің өмірдегі орнын түсінуіне көмектеседі.

Аталған мәселе, «Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту» тұжырымдамасында да көрініс тапты, онда білім берудің мақсат-міндеттері мен мазмұны ізгіліктік, рухани-адамгершілік пен демократиялық идеяларға негізделген мемлекетіміздің білім беру саясатын айқындайды, деп көрсетілген [1]. Бұл дегеніміз өз кезегінде ұлттық құндылықтың негізін қалайды.

Құндылықтар мәні, тәрбиелік маңызы туралы қазақ ғұламалары, ағартушы-педагогтар да өздерінің ой-пікірлері мен көзқарастарын білдірген (әл-Фараби, Ж.Баласағұн, Қожа-Ахмет-Иассауи, Абай Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев т.б.).

Адамзат жинақтаған тәжірибені сапалы сақтай отырып, келесі ұрпаққа беру мақсатында оқытуды ізгілендіру үрдісінде негізгі бағдарды жеке тұлғаның жалпыадамзаттық, ұлттық құндылыққа белсенділігін арттыруға, рухани-адамгершілік қуатын қалыптастыруға басты назар аударылу қажет деп ойлаймыз.

Философиялық, педагогикалық, психологиялық тұрғыда құндылықтар жүйесін дамыту әртүрлі аспектіде қарастырылды. Айталық, құндылықтардың философиялық көзқарастары мен аксиологиялық негізін Сократ, Аристотель, Монтень, Я.А. Коменский, Ж.Ж. Руссо, К.А. Гельвеций, И.Г. Пестолоцци, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский т.б. қарастырса, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев, М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов т.б. ұлттық құндылықтарға аса мәнберген. Жалпыадамзаттық құндылықтардың педагогикалық құндылықтарды дамытудағы релін С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов, И.Б. Котова зерттеген.

Құндылықтар, оның негіздері Ежелгі Рим философтарының еңбектерінде кеңінен қарастырылғаны белгілі. Мысалы, Сократ «...бірінші кезекте адам рухы, табиғат, білімділік» дей отырып, өз еңбегінде адамның рухани құндылығына ерекше мән берген мысалы, «мейірімділік пен зұлымдық» жолында дұрыс таңдау жасау және әлеуметтік орада өзінің орнында табу ұғымдарына көңіл бөлген, ал Аристотель болса «Адам өмірінің мақсаты бойындағы рахымшылдық сапаларын дамытса, онда ол мейірімділік мінез танытады» - деген пікірін білдірген. Рухани-адамгершілік, құндылықтар: өмір сүру, денсаулық, махаббат, білім, еңбек, әлем, әдемілік, шығармашылық, т.с.с. адамзат қоғамының даму кезеңдерінде тұрақты болып қала береді. Ал ұлттық құндылықтар тіл, ұлттық киім, ұлттық тағам, салт-дәстүр, қол өнер, рәміздер қазіргі таңда өзектеліп, ұрпақтан-ұрпаққа беруді көзделуде, өйткені ұлттық құндылығы жойылған ел ұлт ретінде де жойылмақ, сондықтанда ұлттық құндылықтарымызды сақтау, беру әрбір адамның негізгі парызы.

Ұлттық құндылықтар, рухани-адамгершілік құндылықтар категориясы адамзат және қоғам өмірінде қолданылады, адамсыз және адамнан тыс жерлерде құндылық ұғымы өмір сүре алмайды, себебі ол заттармен құбылыстардың белгіленетін адами мәні. Құндылықтар дүние мен адамның өзара қатынасынан пайда болады, олар тарихта адамзаттың жасаған нәрселерінің мәнін бекітеді.

Философиялық тұрғыдан құндылықтар:

- витальды: өмір, денсаулық, игілік, экология және т.б.);
- әлеуметтік бағытта: әлеуметтік статус, жағдай, байлық, отбасы, тәуелсіздік және т.б.
- діни негізде: Құдай, сенім, ғұрып, шіркеу және т.б.
- моральдық: қайырымдылық, достық, сүйіспеншілік, парыз, адалдық, әділеттік және т.б.
- эстетикалық: сұлулық, идеал, үйлесімділік және т.б.
- саяси: заңдылық, мемлекеттік, ата заң, азаматтық еркіндіктер және т.б., деп жіктеледі [2].

Құндылықтардың философиялық көзқарастарымен қатар бүгінгі күні әлеуметтік, педагогикалық жіктелуін келесі ғалымдар еңбектерінен көруге болады: әлеуметтік тұрғыдан А.Қаплиева, педагогикалық аксиология негізін С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов, Т.И. Бабаева, В.П. Тугарин және соңғы жылдары отандық ғалымдар Қ.Б. Жарықбаев, С.Қ. Қалиев, С.А. Ұзақбаева, Р.К. Төлеубекова, Қ.Қ. Қожахметова сияқты т.б. бір сыпыра ғалымдар халық педагогикасы, ұлттық тәрбие жайлы зерттеу жұмыстарына тарихи, педагогикалық тұрғыдан мән беріп, өздерінің үлестерін қосуда.

Құндылықтар – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған идеалдар. Оларға шындық, қайырымдылық, тұлға, пайда, бостандық, махаббат, шығармашылық т.б. жатады. Құндылықтар – идеал

дарды қабылдау немесе қабылдамау сезамі арқылы айқындалып, ақыл-ой сана арқылы қабылданады. Құндылықтар – құрметтеу, қошеметтеу, қабылдау тәрізді бағдарды білдіреді. Құндылықтар – сезім мен ақыл-ойдың ұштасуын және сол арқылы адамның іс-әрекет бағдарын белгілейді. Ғалымдар жалпы құндылықтарды төмендегі кесте бойынша жіктейді.

Кесте 1. Құндылықтардың жіктелуі

Жалпыадамзаттық құндылықтар	Жоғары сапа деңгейіндегі құндылықтар	Рухани-адамгершілік имани құндылықтар
- адам өмірі, бостандық, отбасы, қарым-қатынас, адам бақыты, ұрпақ жалғастыру, еңбек ету, табыс, ынтымақтастық, белсенділік, тәуелсіздік	- адам конвенциясы, демократия, азаматтық қоғам, өркениет, әлеуметтік мәдениет т.б.	- мәдениет, саясат, әдебиет, Отан, Ана, Жер, дін, діл, ар-ождан, парыз, ерік, жігер, күш, махаббат, қайырымдылық, мейірімділік т.б.

Бүгінгі педагогика тағылымы қоғамдық дамудың объективті заңдылықтарына жүгіне отырып, қоғамдық ілгерлеуге қызмет ету қажеттігін, адамды қоғамның ең жоғарғы құндылығы деп тануды өз міндеті деп санайды. Себебі осы құндылықтардың өмірдегі мәнін түсініп, талдап, саралап қабылдайтын бұл – адам санасы. Адам санасында бірінші құндылықты анықтау үшін белгілі бір себепке байланысты қажеттілік оянады, әрі қарай сол қажеттілікті қанағаттандыру жолында өз алдына мақсат қойып өзі үшін құндылық негізін анықтап алады. Білім беру саласындағы жетістіктер негізінен адамтану саласындағы ғылыми ілімді жинақтау рекетімен қамтамасыз етіледі. Педагогикалық құбылыстардың құндылықты сипатын түсіндіру жалпы аксиология әсерінен қалыптасқан. Педагогикалық аксиология негізінде адам өмірінің, оқыту мен тәрбиенің, педагогикалық қызметтің және жалпы білім берудің құндылықтарын түсіну және бекіту жатыр [3].

Тұлғалық құндылық қарым-қатынас мәдениеті мен шығармашылық қабілеттіліктердің деңгейімен тығыз байланысты (Н.А. Бердяев). Өркениетті даму ұжымдық, іс-әрекетке, ал мәдениеттілік жеке тұлғалық, шығармашылық дамуымен байланысты болады деп. дәлелдейді. Л.И. Анцыферов тұлғалық құндылық желе қасиеттер: икемділік, ұйымдастырушылық, өзінің көзқарасын бақылау мен талдауға тікелей байланысты. Тұлғаның еркін, өз бетімен дамуы, белсенділігі, тәуелсіздігі, танушылыққа білеттілігі, өзін-өзі шығармашыл тұрғыда игеруі, өз көзқарасын, жеке бас мүмкіндіктерін, өз күшін дамыту – үлкен құндылыққа жатады (А.Н. Лук).

Тұлғалық және кәсіби бағыттағы міндеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін коммуникативті іс-әрекет – құндылық қарым-қатынас, құндылық сапалар, құндылық білімдер.

Соңғы жылдары қазақстандық педагог-ғалымдар жас ұрпақ тәрбиесіне мемлекеттік, ұлттық менталитетіміздің негізінде рухани-адамгершілік құнды-қасиеттерді қалыптастырудың теориясы мен әдістемесін жасады.

Атап айтар болсақ: С.Қалиев, Ш.Майғаранова, Г.Нысанбаева, А.Бейсенбаеваның «Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері», Р.Төлеубекованың «Қоғам дамуының жаңа кезеңіндегі адамгершілік тәрбиесінің теориялық-әдіснамалық кезеңі», Ш.Майғаранованың «Мектеп оқушыларын рухани дамыту мәселелері», О.Нұсқабаевтың «Мектеп – жас ұрпақты әлеуметтендіру институты» т.б. еңбектері жарық көрді.

Бұл еңбектерде жастардың білім алу барысындағы тұлғалық сапалы қасиеттерін кешенді түрде қалыптастыруға педагогикалық ықпал ету жолдары негізделген. Яғни, құндылықтарды жастардың қалай бағалауы, сақтауы, бойына сіңіруінің жолдары көрсетілген, енді соны дұрыс жүзеге асыру әрбір мұғалімнің, оқытушының, ата-ананың яғни әрбір қоғам мүшесінің міндеті. Қоғам, техника дамуы барысында ұлттық құндылықтарды сақтап, болашақ ұрпаққа беру аса жауапкершілікті талап етеді, олай болса жастарды жауапкершілікке үйрету де маңызды болып табылады.

1 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. //Білім-образование. №1, - 2004.

2 Нұрмұратов С.Е. Руханиқұндылықтарәлемі: әлеуметтікфилософиялықталдау. - Алматы, 2000. - 61 б.

3 Шиянов Е.Н., Котова И.Б. Идея гуманизации образования в контексте отечественных теорий личности. – Ростов-на-Дону, 1985. - 64 с.

Резюме

Достоинства общечеловеческой ценности являются движущей силой в развитии национального воспитания и национальной культуры. Задача национального воспитания и достоинств общечеловеческих ценностей – великая

цель, передающаяся из поколения в поколение на протяжении всей истории человечества. Это является духовной целью для нашего молодого государства во время перехода в третье тысячелетие, где человечество и цивилизация достигли особых высот.

Ключевые слова: ценности, общечеловеческие ценности, национальные ценности, духовно-нравственные ценности

Summary

The accomplishment of human values are the driving force in the development of national education and national culture. The task of national education and accomplishment of human values is a great goal handed down from generation to generation throughout the history of mankind. This is a spiritual purpose for our young state during the transition to the third millennium, where humanity and civilization reached specific heights.

Keywords: values, human values, national values, spiritual and moral values

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ **ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ**

УДК: 372.878

ОПЕРНОЕ НАСЛЕДИЕ М.П. МУСОРГСКОГО НА УРОКАХ МУЗЫКИ В ШКОЛЕ

Н.П. Шишлянникова – д.п.н, профессор, Хакасский государственный университет
им. Н.Ф. Катанова, г. Абакан, Россия

В статье раскрываются пути решения проблемы знакомства учащихся общеобразовательной школы с оперой «Борис Годунов» русского композитора XIX века М.П. Мусоргского. Показана методика музыкально-педагогического анализа фрагментов оперы в сравнении с историческим первоисточником «История государства российского» Н.М. Карамзина и трагедией «Борис Годунов» А.С. Пушкина. Подчеркнуты своеобразие и интонационная выразительность музыкального языка композитора в раскрытии музыкальных образов персонажей оперы. Показаны возможности современных технических средств обучения в «оживлении» подачи музыкаль-

ного материала на уроках и стимулировании интереса школьников к историческому прошлому своего народа, поиску параллелей с современностью.

Ключевые слова: классическая музыка, урок музыки в школе, опера «Борис Годунов», музыкально-исторический анализ произведения, речевая и музыкальная интонация

Многолетний опыт работы в сфере музыкального образования, изучение практики преподавания музыки в школе показывает, что учителя зачастую избегают давать оперные произведения М.П. Мусоргского по причине сложности работы над ними, боязни, что учащимся, слушающим в повседневной жизни современную поп-музыку, покажутся неинтересными своеобразный музыкальный язык этого композитора и события прошлого.

Недостаток уроков, которые приходилось наблюдать, кроется в информативно-иллюстративном подходе к подаче музыкального содержания. Современные технические средства (мультимедийное оборудование, возможность просмотра видеофрагментов оперы) с одной стороны увеличивают информативную емкость урока, позволяют зрительно погрузить учащихся в атмосферу того времени, тем самым «оживить» события прошлого. С другой стороны – увлечение рассказами и показами событий исторического прошлого в ущерб звучанию самой музыки и обращению к музыкальному языку, в котором воплощено историческое содержание, уводят от главной задачи урока музыки – научить учащихся получать информацию из самой музыки, а не из внемузыкальных источников. Одна из задач учителя – найти меру соотношения музыкального и внемузыкального материала на уроке.

От педагога-музыканта требуется большая предварительная подготовка с тем, чтобы на уроке «говорила» сама музыка, а обращение к историческому и литературному первоисточникам способствовало бы более глубокому осмыслению образов той или иной исторической эпохи, пониманию ее противоречий, развитию способности учащихся осознавать уроки прошлого для современности. «Прошедшее в настоящем – вот моя задача», так определил Мусоргский свои творческие устремления [цит. по: 5, с. 106]. Эта идея, с одной стороны, может стать завязкой и стимулом возникновения интереса к опере, ее литературной и исторической основе. С другой – конечным выводом, к которому учитель подведет учащихся после цикла уроков по знакомству с музыкальными образами оперы Мусоргского «Борис Годунов».

В рамках школьной программы при одном часе музыки в неделю невозможно подробное знакомство с оперой. Но чтобы учащиеся получили более полное представление о той исторической эпохе и ее главных героях, важно взаимодействие с учителем истории и учителем литературы, поскольку основой для исторической хроники «Борис Годунов» А.С. Пушкина послужила «История государства российского» Н.М. Карамзина. Как Пушкин был вдохновлен прочтением истории правления царя Бориса у Карамзина, так, спустя 40 лет, внимание Мусоргского привлекла трагедия Пушкина об одной из самых драматических эпох истории русского народа.

По воспоминаниям современников, сюжет драмы А.С. Пушкина глубоко потряс и захватил воображение композитора, и он взялся за сочинение не только музыки, но и текста, так как пушкинский текст не мог быть передаваем целиком. «Составляя либретто, композитор кое-что изменил, ...некоторые линии развил, подчеркнул, укрупнил, а кое-что убрал совсем, исключая, как неотвечающее его замыслу», – пишет музыковед Л.С. Третьякова [5, с. 106].

Сопоставление с историческим первоисточником показывает, что композитор бережно наметил сюжетную линию, не нарушая хронологической последовательности воссоздаваемых исторических событий. Кроме того, он ввел в оперу сцены, которых нет в литературном источнике, – у Новодевичьего монастыря, под Кромами, монолог Бориса, а также сочинил невероятно выразительную песню Варлаама, беглого монаха, воплотившего в себе различные черты русского народа в его песне о взятии Казани (слова тоже сочинил сам композитор).

Программа по музыке и методическое пособие для учителя лишь в общих чертах рекомендуют проводить знакомство учащихся с оперой по двум направлениям: образ народа и образ Годунова. Интерес учащихся к музыкальному материалу и успех в его освоении зависят от эрудиции и компетентности учителя, от главного его умения – организовать общение учащихся с музыкой, а также с другими внемузыкальными источниками, как дополнительными средствами.

Учителю важно знать «биографию» произведения и те первоисточники, на основе которых сочинена опера. Знать не для того, чтобы пересказать на уроке содержание, а чтобы заинтересовать учащихся, вызвать у них желание ознакомиться с первоисточниками и послушать самостоятельно другие сцены из оперы, которые не будут звучать на уроке в силу недостатка времени.

Покажем один из вариантов уроков с учащимися 8 класса, разработанных студенткой для формирующего этапа опытно-экспериментальной работы по теме «Знакомство с творчеством М.П. Мусоргского как средство формирования образа исторической эпохи у старших подростков», которая выполнялась под

научным руководством автора статьи как выпускная квалификационная работа.

Школьной программой по музыке предусмотрено знакомство с двумя фрагментами оперы: сценой народного бунта под Кромами и сценой смерти Бориса. В рамках эксперимента кроме этих фрагментов нами дополнительно были включены для прослушивания и анализа сцены у Новодевичьего монастыря, у собора Василия Блаженного и монолог Бориса (сцена галлюцинаций) из II-го акта.

На первом уроке под руководством студентки учащиеся пронаблюдали за развитием темы народа в сцене у Новодевичьего монастыря и сцене народного бунта под Кромами. Эпиграфом к уроку, его главной идеей послужили слова композитора: «Я разумею народ как великую личность, одушевленную единой идеей» (из посвящения композитора на клавири «Бориса Годунова»). Урок начался с краткого собеседования об эпохе правления царя Бориса, опираясь на знания учащихся, полученные на уроках истории и литературы.

После прослушивания сцены у Новодевичьего монастыря следует выяснение общего содержания. Ребята отметили, что главный герой этой сцены – народ, т.к. звучал преимущественно хор с отдельными короткими сольными репликами в исполнении мужских и женских голосов. Ребята поняли смысл этой сцены – дубинками, удары которых отчетливо слышны в оркестре, сгоняли народ на площадь звать боярина Годунова на престол.

Затем учитель обращает внимание на отдельные интонации-реплики персонажей этой сцены (исполняет голосом, аккомпанируя на фортепиано), а ребята характеризуют интонации каждого образа: «Митюх, а Митюх, чего орем?» (вопросительная интонация угрюмого мужика); «Вона! Почему я знаю?!» (беззаботный Митюха); жалобная интонация – в причитании бабы; у другой бабы в голосе слышна ворчливость и зависть («Вишь, боярыня какая!»).

Сравнение музыкальных интонаций, характеризующих целую галерею народных характеров, позволяет учащимся сделать вывод о секретах такой музыкальной живописи, которая заключается в близости речевой и музыкальной интонаций, в тонкой и точной передаче оттенков речи музыкой. Учитель обобщает: «В яркой обрисовке действующих лиц, выделение их из общей хоровой массы, – в этом состоит творческое новаторство Мусоргского и его кредо: «Хочу, чтобы звук прямо выражал слово. Хочу правды».

Вывод, к которому пришли учащиеся в результате обсуждения этой сцены – народ предстает забытым, угнетенным и равнодушным к тому, кто сядет на царский престол. Во всей этой сцене выразительно передано вековое подневольное, рабское существование русского народа.

В IV акте в сцене перед собором Василия Блаженного драматизм положения народа нарастает. После прослушивания музыки учитель останавливает особое внимание учащихся на образе Юродивого, представителя народа. Ребята характеризуют его интонацию как нисходящую, напоминающую плач, жалобу обездоленного, глубоко страдающего человека. Юродивый, рассказывая, как у него мальчишки украли копеечку, говорит Борису: «Велика их зарезать, как ты зарезал маленького царевича». Тем самым словами Юродивого в лицо Борису высказано истинное мнение народа о нем, как о царевиче. На просьбу Бориса молиться за него, Юродивый отказывается: «Нельзя молиться за царя Ирода».

У учащихся возник вопрос, почему царь смиренно выслушал обвинение Юродивого и никак не отреагировал на его слова. Учитель рассказал о том, что Юродивый в старину – носитель мирской совести и бескорыстной праведности. К таким людям всегда относились уважительно. Считалось, что юродивые ближе к богу, чем обычные люди. К их словам прислушивались, искали в них тайный смысл. В этой сцене Юродивый выступает как пророк, предсказывающий народу новые несчастья с приходом нового царя.

Далее сравнили интонацию хора с интонацией Юродивого. В хоре она напряженная и даже угрожающая, звучит несколько раз как настойчивое требование: «Хлеба! Хлеба! Это возгласы измученного лишениями и голодом народа. В них уже нет прежнего раболепия, а звучит явная угроза.

Затем прослушивание заключительной сцены под Кромами – хора «Расходилась, разгулялась». В беседе выяснили, что вся сцена объединена единым порывом, единым вихревым движением, сметающим все на свете: музыка стремительная, бурная, безудержная, как взрыв накопившейся энергии, и одновременно напряженная, с отдельными восходящими интонациями возгласа, выкрика. Академик Б.В. Асафьев о сцене стихийного народного бунта пишет так: «Толпа доведена до той стадии злобы и ненависти, за которой уже нет предела и границ для разгулявшейся дикой воли...заключительный стон Юродивого звучит как ужас перед надвинувшимся хаосом» [цит. по: 4, с. 155]. На вопрос учителя: «Кого из знакомых действующих лиц оперы напоминает характер звучания хора», отвечают: «Песню Варлаама», которую они слушали ранее. Находят сходные черты характера в песне и в этом хоре: могучая, необузданная, стихийная сила, размах и удал русского характера.

Далее учитель предлагает сравнить окончание эпохи правления Бориса Годунова в «Истории государства русского» Н.М. Карамзина с окончанием исторической хроники «Борис Годунов» А.С. Пушкина

и окончанием оперы. Если «Историческая хроника» Пушкина следует версии Карамзина и заканчивается ремаркой «Народ безмолвствует!», то Мусоргский завершает оперу сценой народного стихийного бунта. На вопрос, почему так, ребята ответили, что, как им известно из истории, ко времени создания оперы отношения между народом и самодержавной властью сильно обострились.

В конце урока учащиеся ответили на обобщающие вопросы: «Каким предстал перед нами образ народа в трех сценах, которые прослушали? Назовите главные черты собирательного образа народа в опере. Что особенного сделал композитор для того, чтобы мы поняли его замысел, его отношение к народу? Какими средствами музыкальной выразительности он это показал в разных сценах? На дом учащиеся получили задание – послушать фрагменты оперы и подготовить презентацию по теме «Народные сцены в опере» или написать эссе на эту тему (на выбор).

Следующий урок посвящен музыкальному образу царя Бориса в сопоставлении с первоисточниками (сцена коронации, монолог с курантами, сцена смерти). Если у Пушкина Борис произносит свою первую речь в Кремлевских палатах, то в опере он выступает перед народом с паперти собора на площади. Учитель просит учащихся представить торжественную обстановку пышного обряда венчания на царство. После настроя на вслушивание в музыку звучит монолог «Скорбит душа...». Учащиеся обратили внимание на душевное состояние царя, восходящего на престол, на контраст между степенной, величественной, и в то же время наполненной мрачными, тревожными чувствами, мелодией Бориса, и торжественным, ликующим колокольным звоном в оркестре.

Учитель, обобщая рассуждения ребят, подчеркивает, что монолог короткий, но благодаря контрастному звучанию голоса и оркестра, сопровождающего торжественный обряд коронации, возникает ощущение острой напряженности душевного состояния царя Бориса. Музыка передает внутренний облик страдающего и обреченного человека.

Глубоким драматизмом потрясает сцена с курантами. Перед прослушиванием учитель просит ребят постараться понять сложность внутреннего состояния царя. Сопоставляя сцену кошмара в трагедии и в музыке, ребята убеждаются, с каким нарастающим напряжением дана эта сцена в опере, отмечают, как это достигнуто – однообразным, завораживающим боем курантов, зловещим звучанием оркестра в низком регистре и медленном темпе, на фоне которого разворачивается душевная драма царя. В дрожащем призрачном тремоло, в движущихся фигурках часов измученному Борису чудится призрак убитого царевича Дмитрия.

Затем учитель рассказывает о гениальном воплощении этой сцены Ф.И. Шаляпиным, показывает репродукции с изображением певца в роли Годунова, приводит слова Э.Старка, описывающего эту сцену, «...точно под влиянием нечеловеческой силы, Борис страшно выпрямляется, откидывается назад: «Что это?... там в углу...колышется...растет...близится...дрожит и стонет!» Ледяной ужас слышится в каждом слове. Как подкошенный, Борис рушится на колени, мечется по полу, и слышатся вопли: «Чур, чур, дитя! Не я ...не я твой лиходей!» [7, с. 87].

Учитель сообщает учащимся воспоминания современников о том, что когда певец показывал в угол с курантами якобы на царевича, то все зрители, захваченные действием, вставали и смотрели в угол так, словно жаждали увидеть там царевича своими глазами. Музыка с поразительной силой передает ощущение душевных страданий и ужаса кающегося Бориса Годунова: «Господи! Помилуй душу преступного царя Бориса...».

Перед просмотром видеоролика сцены смерти учитель просит ребят вспомнить, как заканчивается история царя Бориса у Карамзина и Пушкина. После просмотра оперной сцены – заключительная беседа о содержании. Учащиеся характеризуют музыку как чрезвычайно драматичную, делают вывод о безумном состоянии царя, о муках нечистой совести, от которой он нигде не может укрыться. А рассказ монаха Пимена о целительной силе могилы убиенного царевича в Угличе повергает царя в пучину новых страданий. Все его существо охвачено безумным беспокойством, лицо выдает муки, которые переживает душа: «Ой, душно!...душно!...свету!». На фоне молитвенного пения хора звучит поминальный колокол. Прощание с сыном, из последних сил восклицание «Я царь еще!», приказание боярам, показывая на сына: «Вот царь ваш!» звучат с истинно трагической силой. Не выдержав мук, Борис умирает. Сцену оканчивает оркестровое заключение торжественно просветленного характера. Ребята воспринимают это как прощение композитором царя Бориса.

Л.С. Третьякова так описывает эту сцену: «Музыка достигает гениальной силы выражения: взволнованно-трепетный оркестровый фон, словно страшный мерцающий призрак, разрозненные реплики объятых ужасом царя, прерываемые частыми паузами и передающие нечеловеческое напряжение всех его душевных сил» [5, с. 110].

На вопрос учителя об отношении к царю Борису, ответы учащихся были разные. Одни говорили, что

самодержец получил по заслугам, другие признавались, что им жаль несчастного Бориса, что он своими страданиями и смертью сполна искупил вину. Итоговый вывод: Борис Годунов – сложный трагический образ. С одной стороны – самодержец, обладающий неограниченной властью, с другой – человек, подозреваемый в преступлении и теряющий разум от угрызений совести.

На вопрос о том, какую главную идею выразил Мусоргский в опере, ребята ответили: «Идею осуждения самодержавия, несовместимости злодеяния и добродетели, неотвратимости наказания». Учитель обобщает: «Мусоргский не стремится сделать из Годунова только злодея. Наоборот, он создал правдивый образ, обладающий сложным характером и глубиной чувств. Далее учитель приводит слова Ф.И. Шаляпина: «...считаю Мусоргского самым гениальным создателем оперного реализма. Его стихией была сценическая правда. В его произведениях не только слово и звук сливаются в одно целое, но это целое сливается с действительностью» [6, с. 319]. На вопрос учителя, актуальна ли в наше время трагедия нечистой совести, ребята привели примеры, известные из жизни и из литературных произведений с выводом о том, что злодеяния рано или поздно наказуемы.

На следующем обобщающем уроке ребята представили подготовленные презентации, эссе и написали небольшое сочинение на тему «Мусоргский – наш современник». Ответы ребят на уроках, дополнительная самостоятельная работа и сочинения позволили нам сделать вывод о том, что учащиеся в достаточной степени освоили музыкальный материал, музыка оперы вызвала у них интерес, они поняли замысел и сделали для себя нравственные выводы. Таким образом, обращение к масштабным историческим личностям, запечатленным в образах искусства, примечательно тем, что окрашивает ту или иную историческую эпоху эмоционально, «оживляет» события прошлого, тем самым способствует сопереживанию событий и стимулирует интерес учащихся к истории Отечества, желание отыскивать в прошлом ответы на актуальные вопросы современности.

1 Карамзин Н.М. История государства российского: коллекционное издание. – М.: РОССОА. – 2012. – 1224 с.

2 Слово о музыке: русские композиторы XIX в.: Хрестоматия / сост. В.Г. Григорович, З.М. Андреева. – 2-е изд., испр. – М.: Просвещение, 1990. – 319 с.

3 Третьякова Л.С. Русская музыка XIX века: Кн. для учащихся ст. классов. – 2-е изд., исправ. и доп. – М.: Просвещение, 1982. – 207 с.

4 Фёдор Иванович Шаляпин. Литературное наследство. В 2-х т. – Т. 1. – М.: Искусство. – 1959. – 767 с.

5 Фёдор Иванович Шаляпин. Литературное наследство. В 2-х т. – Т. 2. – М.: Искусство. – 1960. – 631 с.

Summary

In clause ways of the decision of a problem of acquaintance of pupils of a comprehensive school with an opera "Boris Godunov" of the Russian composer of XIX century M.P. Musorgsky reveal. The technique of the is musical-pedagogical analysis of fragments of an opera in comparison with the historical primary source «History of the state Russian» is shown to N.M.Karamzina and tragedy "Boris Godunov" A.S. Pushkin. The originality and intonational expressiveness of musical language of the composer in disclosing musical images of characters of an opera are underlined. Opportunities of modern means of training in "revival" of submission of a musical material at lessons and stimulation of interest of schoolboys to the historical past of people, search of parallels with the present are shown.

Key words: Classical music, lesson of music at school, an opera "Boris Godunov", the is musical-historical analysis of product, speech and musical intonation

УДК 271(542)

ТҮРКІСТАНДЫҚ ЖӘДИТШІЛЕРДІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

Қ.Қ. Базарбаев – Қожа Ахмет Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университетінің PhD докторы,
Т.Ә. Данияров – п.ғ.к., Қожа Ахмет Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті

Жәдитшілік қозғалыс XX ғ. бас кезінде Түркістандағы қоғамдық-саяси процестердің барысында патша өкіметінің отарлық билігіне қарсылық ретінде дүниеге келген еді.

Бұл қозғалыстың пайда болуы мен қалыптасуына ықпал етуші факторлар - ресейлік отарлық езгіден құтылу, жаңа заман сұранысына лайық білім мен ғылымды игеру, жеке тұлғаның еркіндігін мойындау, өлкенің мәдени-әлеуметтік және экономикалық тұрғыда артта қалушылығы болатын. Осы факторлар өлкенің қоғамдық-саяси, экономикалық өмірін модернизациялауға үндейтін, жергілікті халықтың қалың ортасынан өсіп шыққан қуатты қозғалысты өмірге алып келді. Әйтсе де, өлкедегі саяси билікті қолға алған большевиктер бұл модернизацияны таптық негізде іске асыруы арқылы жәдитшілік қозғалыстың басты идеяларын теріске шығарды. Содан да кенестік тарихнама жәдитшілік қозғалыстың тарихын бұрмалап, оны біржақты айыптауды мақсат етті. Тәуелсіз тарихы сана қалыптас-

тырудың мақсаты - өткен тарихтың мазмұнын қайта қарап, ондағы бұрмаланған теріс тұжырымдарға түзету енгізу, саяси, әлеуметтік құбылыстарға шынайы баға беру болғандықтан да XX ғ. 90 ж. бергі тарихнамада жәдитшілік қозғалысқа қатысты жаңа көзқарастар жүйелі қалыптасып келеді.

Ұлт-азаттық қозғалыстың саяси дәлелдері мен бағдарламасының міндеттері қандай аймақта, мемлекетте болса да өз бастауын халықты ортағасырлық артта қалушылықтың құрсауынан құтқаратын ағартушылықтан алатындығы белгілі. Жәдитшілік қозғалысты да Түркістандағы «ұлт-азаттық идеологиясын қалыптастырған ағартушылық құбылыс ретінде қарастыру көп мәселеге айқындық береді. Жәдитшілік – ислам құндылықтарын басшылыққа алған, отаршылдыққа қарсы құрылған, білім беру жүйесін реформалауды мақсат еткен Ресей империясына тәуелді түрік мұсылмандарының мәдени-саяси бірлігі.

Түркістан өлкесінің отар ел ретінде экономикалық тұрғыда аяусыз қаналғандығы, патша өкіметінің өлкені дамытуда тек экономикалық мүдде көздегендігі белгілі. Өлкеге орыс отаршылығының енуі өндіріс қатынастарын дамытып, жаңа экономикалық инфраструктура қалыптастырғанымен ол біржақты отарлық сипатымен ерекшеленді. Өлкеге тек арзан шикізат көзі ретінде мән берілгендігін мына деректер айғақтайды: Бірінші дүниежүзілік соғыс жылдары Түркістаннан 59 млн. пұт мақта, 8,5 млн. пұт мақта майы, 950 мың пұт жібек құрты, 2925 мың пұт жүн және 70 мың жылқы, 12 мыңнан астам түйе жөнелтілді [1, с. 19-22].

Дегенмен, осындай экономикалық қанаушылыққа қарсы отарлық биліктің өлкедегі бірқатар игі ықпал-әсерін біржақты жоққа шығаруға болмайды. Осыған байланысты Д.Алимова өлкеге бай тәжірибесі және технологиялық жетістіктері бар жаңа еуропалық мәдениет, тұтастай еуропалық әлеммен байланысқан кемелденген білім беру жүйесі де келді [2, с. 8-9] деп тұжырым жасайды. Өлке өміріне енген бұндай жаңалықтар жергілікті зиялы қауымның ақыл-ойына ықпал етпей қойған жоқ. Олар алғаш рет өлкедегі әлеуметтік және отарлық езгіні, елдің артта қалушылығы мен қараңғылықтың себептерін көре білді. Өлкедегі ағартушылық идеясы алғаш рет осылай көрініс тапты.

Осыдан аңғаратынымыз, жәдитшілер әрекетінің өзегінде ұлттың болашағын ойлаған патриоттық жатты. Демек, ұлт прогресшілері өз заманының жағары білімді тұлғалары болғандықтан да өз ұлтының болашағын әлемдік өркениетпен байланыстыруға ұмтылған алдыңғы қатарлы өкілдері ретінде тар ұлттық оқшауланудан жоғары тұрды. Содан да жәдитшілердің көпшілігі шығыс пен батыстың білімімен сусындап қана қойған жоқ, сонымен бірге Ресейдің орталық қалаларында, Европада, Түркия мен Иран, Египеттің қалаларында білім алды, ол елдердің қоғамдық-саяси өзгерістерін өз көздерімен көрді. Бұл жағдай олардың өлкедегі қоғамдық-саяси ахуалды салыстыра бағалауына ғана емес, артта қалушылықты жою жолдарын айқындауына да мүмкіндік берді. Осылайша Түркістанда әлемдік өркениеттің жетістіктері алғаш рет жәдитшілердің айтуымен насихаттала бастады және алдыңғы қатарлы мәдени, әлеуметтік құндылықтар өлкені жаңғыртудың үлгі-өлшемі ретінде ұсынылды.

Жәдитшілердің ағартушылық идеялары қоғамдық өмірде өз орнын алған феодалдық тәртіп пен патшалық Ресейдің отаршылдық саясатына қарсы бағытталды. Жәдитшілердің ағартушылық идеялары өлкеде білім беру жүйесін қазіргі заманғы модульдерге лайықтап реформалау қажеттігін туғызды. Әрине, бұндай реформаларды өлкедегі отарлық билік те қолға алған болатын. Білім беру жүйесін реформалауды іске асыруда отарлық мүддені көздеген патша өкіметі ұлыорыстық шовинизмнің қағидасына сүйенді. Остроумов, Ильминскийдің және т.б. ұсынған білім беруді реформалау шараларында орыс-бұратана мектептер жүйесін енгізу, мектептерде оқытуды орыс тілінде жүргізу шаралары өлке халқын орыстандыру саясатынан туындады. Оған қосымша жергілікті халықтың өкілдерін сауаттандырғанда оларды отарлық билікке қызмет етеін мамандықтарға дайындау мақсаты да жәдитшілердің назарынан тыс қалмады.

Орта Азиядағы жәдитшілікті XIX ғ. соңы мен XX ғ. бас кезінде Шығыстың көптеген елдерінде пайда болып қалыптасқан ұлт прогресшілері зиялыларының реформаторлық қозғалыстарының аймақтық көрінісі ретінде бағалаған орынды [2, с. 11]. «Жәдит» ұғымы «усул-и-джадит» («Жаңа тәсіл») мағынасында пайда болып, еуропалық үлгімен жаңаша оқыту дегенді танытады. Жәдитшіліктің осы ағартушылық мазмұны өлкедегі қоғамдық-саяси ахуалдың дамуы барысында ескі әлеуметтік және саяси жүйенің мәртебесін өзгертіп, оған тың сипат беру түрінде өзгеріске түсті. Сонымен, өлкедегі жәдитшіліктің қалып-тасуы мен қызметіндегі сапалы өзгерістерге қарай, оны мәдени ағартушылық және саяси күрес кезеңі деп екіге бөліп қарастырамыз.

Жәдитшілер саяси ұстанымдарында Ресейден бөлектенуге ұмытылған жоқ, мәселе - отаршылық бұғауын бұзудағы мұсылмандық ынтымақтастық туралы болып тұр. Ортаазиялық мұсылмандар үшін Ресейдің басқа аймақтарындағы және дүниежүзіндегі мұсылмандармен өздерінің рухани және мәдени тұрғыдан біртұтастығын сезінуде ислам факторы - олардың саяси сана сезімінің индикаторы болды [3, 26 б.].

Түркістан қоғамында баспасөздің дамуы үлкен маңызыға ие болды. Айталық, жәдиттік хәм түрікшіл-

дік идеяларды насихаттауда әр жылдарды әр түрлі қалалардан шығып тұрған газет-журналдар көп үлес қосты. Түрік мұсылмандарының ұлттық баспасөзін қалыптастыру мен дамытуда жәдиттердің қызметі өте зор болды.

Түркістан өлкесіндегі ағартушылық мақсатты көздеген жәдитшілерге қозғалыстың саяси ағымға айналуы өз кезегінде Түркия қоғамындағыдай мұсылмандық бірлік идеясы саясат сахнасына шығады. Бұл саяси ағымдар алғашқы кезекте өлкедегі отарлық билікті демократияның тәсілдерімен реформалау барысында саяси талаптарды ұлттық идея деңгейіне көтерді.

Еділ бойындағы жәдитшілердің саяси ағартушылық қызметінің басты жемісі түркі халықтары арасында ұлт тіліндегі баспасөзді дамыту болды. Түркі-мұсылман халықтарын ағартушылық арқылы саяси сипаттағы ұлт-азаттық қозғалысын үндеген «Тәржіман», «Уақыт», «Ұлфат» сияқты газеттер болды. Қазақ жерінде ұлт-азаттық қозғалыстың идеологиялық өзегін құраған тұңғыш баспасөз органы «Қазақ» газеті болды. Ол газет белгілі дәрежеде жоғарыда аталған түркітілді басылымдардың саяси күрестегі және баспагерлік тәжірибиесіне сүйенген. Жалпы жәдитшілік жалпыресейлік ауқымдағы ұлт зиялыларының азаттық жолында қарулы күшке емес, ағартушылық әдістер мен саяси күрес тәсілдеріне сүйенген алғашқы қозғалысы болғандығын Мұстафа Шоқай «Жәдитшілік» пен «жәдитшілер» төңкерістен бұрын Түркістанда халықты прогресс жолына салуда қыруар жұмыстар атқарғаны кез-келген түркістандыққа мәлім. Жәдитшілдік - адамдардың жеке басын алааламайтын, таптарға бөлмейтін, жалпыға бірдей саяси еркіндік пен бостандықты мұрат тұтқан ұлттық салауатты алғабасар қозғалыс болатын» [4] деп айқындайды. Отарлық езгі күшейген сайын жәдитшілердің ұстанған рухани-мәдени бағдары саяси сипат алып, Түркістанда «Мұсылмандық Кеңестің» (Шурай Исламия) құрылуына ұласты. Ұлт-азаттық сипат алған бұл ұйымның Бүкілресейлік басшылығын Ә.Топчибашы, С.Мақсуди, Ю.Акчура, С.Жантөрин, Ә.Ибрагимов сияқты қайраткерлер құрады.

Осындай негізде Түркістан өлкесінде ХХ ғ. бас кезінде жергілікті халықтардың түрлі саяси, ағартушылық ұйымдары құрыла бастаған. Ағартушылық бағыттағы бұл ұйымдар қоғамдық-саяси даму барысында қызмет ауқымын кеңейтіп, отаршылыққа қарсы күрес дәлелдерін бағдар еткен саяси, қуатты қозғалыстарға ұласты. Ондай үйірмелердің қуатты қозғалысқа айналуын Түркиядағы жастүріктер, Ирандағы жаспарсылар, Бұқарадағы жасбұқарлықтар сияқты саяси қозғалыстардың ықпал әсері болды. Саяси қозғалыстағы осы шығыстық фактордың басым болуы өлкедегі ұлттық ұйымдардың жәдитшілік, мұсылмандық және түркішілдік деген үш бағытын айқындайды. Ол бағыттардың ұстанған позицияларына қарай сипаттық, мазмұндық ерекшеліктері болды. Мысалы Бехбуди, Мұнауар Қары бастаған жәдитшілердің діни білім беруді реформалауға бағытталған іс-әрекеті қоғамдық өмірді демократиялық жолмен жаңарту бағытына ойыса берді.

М.Бехбудидің 1918 жылы «Турк учоғи» («Түрік ошағы») атты қоғам құрды. Қоғамның мақсаты Түркістан түріктерінің ұлттық дәстүрлерді сауда мен өнерді дамыту және ұлттық тілді және оның рухани өзегін нығайту нағыз түркі мәдениетін қалыптастыру үшін «бір тудың астына біріктіру» болды.

Убайдулла Хожаев (толық аты-жөні - Убайдулла Хожа Асадулла Хожаұлы, 1879-1938) - Түркістан жәдитшілері көсемдерінің бірі. Ташкентте орыс-бұратана мектебінде оқыған Убайдулла Хожаев Саратов университетінде жоғары заңгерлік білім алады.

Ташкент қаласында адвокат болып қызмет істеген Убайдулла Хожаев өлкедегі жәдиттік қозғалысқа белсене араласады. «Садойи Фарғона» газетінің редакторы және «Туркестанский голос» газетінің тіл-шісі ретінде өлкедегі «Таракий парварлар» ұйымының қалыптасуы мен дамуына шешуші ықпал жасады [5, с. 15].

Ақпан төңкерісінен соң, Өлкелік мұсылман депутаттары кеңес төралқасының мүшесі, «Шурои Исламия» Ташкент қалалық ұйымының төрағасы болды.

Ол І-ІІ Бүкілресей мұсылмандары съездерінің делегаты, Бүкілресей мұсылмандары атқару комитетінің («Милли шуро») мүшесі. Түркістан мұхтарияты Уақытша Үкіметінде ішкі істер және әсері министр қызметтерін атқарып, үкіметтің бағдарламалық құжаттарын дайындауға қатысты.

Түркістан ұлт-азаттық қозғалысының саяси кезеңінің басталуын өлкедегі І Ресей Мемлекеттік думасы сайлауымен байланыстырамыз. Өйткені, осы сайлауға дайындық барысында өлкедегі ұлт зиялылары алғашқы рет саяси идеялар төңірегіне топтаса бастаған. Осыдан кейінгі кезеңде жәдиттік қозғалыс саяси сипат ала бастап, Бүкілресей мұсылмандары Орталық кеңесінің ықпалымен аймақтық деңгейден шығып, қызмет аясын кеңейте түсті. Осы тұрғыда алып қарағанда Түркістан өлкесіндегі ағартушылықтың басты ерекшелігі халықтың ортағасырлық қараңғылықта қалуына себепкер болған ескіше білім беру жүйесіне және патша өкіметінің шовинистік басқыншылығына қарсылық жүйесі болып дүниеге келгендігін атап айтуға болады. Бұл екі фактор Түркістанда ағартушылықтың саяси қозғалысқа ұласуына тікелей ықпал жасады. 1908-1916 жж. өлкедегі саяси қозғалыстың өрлеуі барысында ұлттық баспасөздің қаулап өсуі халықтың саяси санасын жоғары деңгейге көтере алды. Ал 1916 ж. ұлт-азаттық көтерілістің басып-

жаншылуы саяси күресті жаңа сапалық деңгейге көтеріп, оның стратегиялық мақсаттары мен тактикалық тәсілдеріне түзетулер енгізді. Осылайша, Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы саяси ұйымдасқандық сипат алып, елдегі жаңа өзгерістерге дайындала бастады.

1 Пяковский А.В. Революция 1905-1917 гг. в Туркестане. – М., 1958. – 615 с.

2 Алимова Д.А. История как история, история как наук. – Ташкент, 2009. – 656 с.

3 Агзамходжаев С.С. Туркистон Мухторияти: борьба за свободу и независимость (1917-1918 гг.): автореф. ... докт. ист. наук. – Ташкент, 1996. – 60 с.

4 Шоқай М. Таңдамалы // 2 томдық. – Алматы: Қайнар, 1998. – Т. 1. – 352 б.

5 Абдуллаев Р.М., Агзамходжаев С.С., Алимов И.А. Туркестан в начале XX века: К истории истоков национальной независимости. – Ташкент: Шарқ, 2002. – 169 с.

Summary

This article throws light upon the history of the national-progressive movement of the late 19th and early 20th century, which is called Jadidism. The history of Jadidism and its evolution from enlightenment to a powerful political movement can be retraced in it. Jadidism became an alternative form of the intellectual renewal of Muslim society. The beginning of the movement was connected with the introduction of the phonetics, so called “usul-i jadid”, method of teaching reading and writing instead of letter and syllabic one in maktab and madrasas, that is a new method. The Jadids criticized religious fanaticism, required the substitution of obsolete religious schools for national secular ones, advocated the development of science and culture, supported the publishing of newspapers in the native language, the opening of cultural and educational establishments, which favoured the consolidation of the democratic forces of the society.

From the very beginning the Jadids were aimed to the reform of the traditional system of education of Muslim religious school, establishing new-method schools, publishing, theatre, social, and political and cultural institutions, which, under their influence, were turning into a powerful ideological weapon in the struggle against economical, moral, and political backwardness of the peoples of Turkestan more and more. They were eager to study the experience and progress of the other people of the world, especially the best practices of the Muslim reformers of the Crimea, the Volga Region, the Transcaucasia, Turkey, and Iran, who had already become aware of the progressive social and political, spiritual and cultural life of Europe.

УДК 37. 017:39

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ТҮРКІЛІК ТӘРБИЕ ИДЕЯЛАРЫ

А.Қ. Дүйсенбаев – п.ғ.к., доцент, Қазақ-Ресей халықаралық университеті,

А.Т. Ақжолова – филол.ғ.к., аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Мағжан Жұмабаевтың тағылымдық мұраларының жұрт жанына жакын, жүрегіне жылы тиюінің сыры олар халқының дағды салтындағы, түркілік дәстүрлерді саналы тандау жасау қабілеттілігінен көрінетін оң жасампаз дүниетанымға ие, Отаны, қоғамы, өз иелігіне мақсатталған дербес шешім қабылдай алатын азаматтарды тәрбиелеу, қоғамдық қалпындағы әдет, ырым, этнографиялық көрініс құбылыстарға негізделе жазылды. Қазақ халқының тағылымдық мұраларында өз ұрпағын бесікте жатқан кезінен бастап-ақ өлең-жыр мен әңгіме, ертегі, тақпақ, санамақ арқылы тәрбиелеп отырған. Бала аяғын жерге нық басқаннан-ақ қоршаған ортаның құпиясын ғылыми тұрғыдан сезініп, жұлдыздарға, түрлі белгілерге қарап жол тауып, қаршадайынан-ақ есту, көру сезімдері шынығып, алдағыны болжайтын, жоғалғанды табатын ізшіл де, құралайды көзге атып түсіретін мерген де болған. Оның негізгі халық педагогикасының дәстүрлерін дамыту барысында баланы адамгершілікке тәрбиелеуде отбасы дәстүрлерін, ұлттық қасиетімізді сақтауға байланысты көтерген идеяларының маңызы зор болып табылады.

Ағартушы-педагог Мағжан Жұмабаев «Педагогика» оқулығында әрбір мемлекетте балаға білім беру жүйесі халықтың тарихи дамуымен байланысты екендігіне тоқталып отырады. Сондықтан дене тәрбиесіне этнопедагогика мен этнопсихология идеяларын бастапқы дәрежеге қояды. Сонымен қатар ұлттық мәселелерді орынды көтеріп, ғылыми мәнді пікірлер айта алған. Өмірдің өзекті мәселелерін жүректің нәзік қылымен өрнектей білген ақын ұлттық тіл, ұлттық тәрбие туралы да өрелі ойлар айтқан.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, педагогика, әсіресе дидактика психология ғылымынсыз дәрежесін жоғалтпақ. Қазіргі жағдайда мектеп мұғалімі психологияны терең білу арқылы әр ұлт баласына өзінің ұлттық болмысы мен танымын ескере отырып білім бере алады. Оның «Педагогика» еңбегінің құндылығы түркілік тәрбиені автордың жан-жақты көрсетуінде. Әсіресе, ұлттық психологияны дұрыс меңгермеу бала тәрбиесінде көптеген қиындықтарға кездесетінін атап өтеді.

Тірек сөздер: түркілік тәрбие, патриотизм, қазақ патриотизмі, халықтық педагогика, қоғамдық тәрбие, отбасы тәрбиесі, бала тәрбиесі

XX ғасырдың басында қазақ халқының бостандығын шынайы азаматтық тұрғыдан сезініп, әділ бағасын берген түркішіл-патриот Мағжан Жұмабаевтың шығармалары түркілік тәрбие бағытындағы проблеманы негізге алады. Оның «Тіршілік көркі – ерік», «Қазағым», «Туған жер», «Батыр Баян» т.б.

шығармаларын шынайы отаншылдық мәні зор еңбектер деп айтамыз. Ақын:

«Жаратылдым топырағыңнан сенің бүгін.

Жалғаны жоқ, бәрі сенен жан-тәнім.

Сенен басқа жерде маған қараңғы,

Жарық болар Шолтан – Айым, сен – Күнім», - деп туған жердің қадір-қасиетін ұлтжандылық тұрғыдан сипаттайды [1, 55-б.].

Ол өзінің «Педагогика» атты еңбегінде ұлттық мәселелерді орынды көтеріп, ғылыми мәнді пікірлер айта алған. Өмірдің өзекті мәселелерін жүректің нәзік қылымен өрнектей білген Мағжан ұлттық тіл, ұлттық тәрбие туралы да өрелі ойлар айтқан. Яғни: «Тәрбиеден мақсұт – адамды һәм сол адамның ұлтын, асса барлық адамзат дүниесін бақытты қылу. Ұлт мүшесі әрбір адам бақытты болса, ұлт бақытты, адамзат дүниесінің мүшесі әрбір ұлт бақытты болса, адамзат дүниесі бақытты», - деп өзінің гуманистік пікірін айтады [2, 99-б.].

Ағартушы-педагог М.Жұмабаев «Педагогика» оқулығында әрбір мемлекетте балаға білім беру жүйесі халықтың тарихи дамуымен байланысты екендігіне тоқталып отырады. Сондықтан дене тәрбиесіне этнопедагогика мен этнопсихология идеяларын бастапқы дәрежеге қояды. Ғылыми еңбектің «Жан тәрбиесі» деп аталатын екінші бөлімінде: «Баланың дене тәрбиесі мен жан тәрбиесін қатар алып бару керек. Себебі, бала өскен сайын тәрбиеші күшінің көбін баланың жан тәрбиесіне жұмсай беруге міндетті. Тегінде берік ұғу керек: адамның қымбат нәрсесі де, жұмсақ нәрсесі де сол жан. Қиын тәрбие тілейтін де сол жан. Жанды дұрыс тәрбие қыла білу үшін жанның жайын баяндайтын ғылыммен таныс болу керек», - дейді [3, 57-б.].

М.Жұмабаевтың пікірінше, педагогика, әсіресе дидактика психология ғылымынсыз дәрежесін жоғалтпақ. Қазіргі жағдайда мектеп мұғалімі психологияны терең білу арқылы әр ұлт баласына өзінің ұлттық болмысы мен танымын ескере отырып білім бере алады. Әр халықтың бала тәрбиелеуде өз әдісі бар. Қазақ халқының арнайы бала тәрбиесімен айналысатын қоғамдық орындары болмаса да, өз ұрпағын бесікте жатқан кезінен бастап-ақ өлең-жыр мен әңгіме, ертегі, тақпақ, санамақ арқылы тәрбиелеп отырған. Бала аяғын жерге нық басқаннан-ақ қоршаған ортаның құпиясын ғылыми тұрғыдан сезініп, жапан дүзге жолсыз жерлермен, жұлдыздарға, түрлі белгілерге қарап жол тауып, қаршадайынан-ақ есту, көру сезімдері шынығып, алдағыны болжайтын, жоғалғанды табатын ізшіл де, құралайды көзге атып түсіретін мерген де болған. Қазақ баласы кең далада, жұлдыздарға қарап ауа райын болжайтын, жануарлардың тілін түсінген, былайша айтқанда олар мал бағатын малшы да, сөзге шебер шешен де, тарихшы да, ботаник та, астроном да бола білді. Оның «Педагогика» еңбегінің құндылығы түркілік тәрбиені автордың жан-жақты көрсетуінде. Әсіресе, ұлттық психологияны дұрыс меңгермеу бала тәрбиесінде көптеген қиындықтарға ұшыратады. Бүгінде ғалымдар арасында «Педагогика» оқулығын атына қарап таза педагогикалық еңбекке жатқызып жүр. Ал, шынында, онда бір-бірімен тығыз байланыста екі пән – педагогика мен психологияның қарастыратын мәселелері ұштастырыла баяндалған. Ағартушы-педагог М.Жұмабаев ХХ ғасырдың басында мәңгірттік мәселесін көтерген болатын. Оның тәрбие процесіндегі тілдің алатын орны жайында: «Тіл адам жанының тілмашы, тілсіз жүрек түбіндегі бағасыз сезімдер, жан түкпіріндегі асыл ойлар жарық көрмей, қор болып қалар еді. Адам тілі арқасында жан сырын сыртқа шығарып, басқалардың жан сырын ұға алды. Тілі кем болса, адамның қор болғаны. Ойын ашып айтуға тілдің жетпесе, ішің қазандай қайнайды да, қысқасы, адамның толық мағынасымен адам аталуы тіл арқасында», - деп келтіреді [4, 48-б.].

М.Жұмабаев тіл жайындағы ойын былайша жалғастырады: «Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмасқа тиісті. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың жыры, тарихы, тұрмысы, мінезі, айнадай ашық көрініп тұрады. Қазақ тілінде қазақтың сыры сайран даласы, біресе желсіз түндей тымық, біресе құйындай екпінді тарихы, сар далада үдере көшкен тұрмысы айнадай ашық көрініп тұрады», - дейді [5, 53-б.].

Тұлғаның жан-жақты дамуына адамгершілік тәрбиесінің қатысы ерекше. Білімі жоғары тұлғаның өзі, егер адамгершілік қасиеті аз болса, ол рухани құлдыруға ұшырайды. Сондықтан да М.Жұмабаевтың «Педагогика» оқулығы моральды бойына сіңірген рухани-адамгершілік тәрбиеге бағытталған еңбек деп айтуға болады. Яғни адамгершілік тәрбиені ұлттық болмысымызға негіздеп берген. Оқытудың әр кезеңін ұлттық тұрғыда бейнелеуге тырысқан. Оның шығармаларынан халық өмірінің әр кезеңі өзекті орын алған, ол ұлт тәрбиесін басты орынға қойған бірден-бір педагог. Ұлттық тәрбиені зерттей келе бес мәселеге баса назар аударады:

- тәрбие негізі – халықтық тәрбиеде. Ол тәрбиелік күші бар жүйе;
- тәрбие жүйесін тек қана іс жүзінде ғана емес, дәріс пен тағылым ретінде қолдану керек;
- әр халықтың өзіндік халықтық тәрбие жүйесі бар. Оны ешқандай халықтың тәрбие жүйесімен алмастыруға болмайды;
- басқа халықтың тәрбие жөніндегі жүйесінен үлгі алуға болады, бірақ дәл сол халықтың көшірмесі

болудың қажеті жоқ;

- қоғамдық тәрбие өмір заңдарын шешіп, соңынан ертпейді, тарихты жасамайды, ал бірақ тәрбие өз жолымен болашаққа бастайды.

Ағартушы М.Жұмабаевтың қай еңбегін алсақ та халықтық педагогиканы негіздей құрылған. Мысалы, баланың сәби кезінен бастап айтылатын бесік жыры, тілашар, жаңылтпаш, жұмбақ, өлеңдер, әженің ертегілері мен төрт түлік малды бағып қағу, өнегелі сөздер, бата-тілектер мен батырлардан сауға сұрау, жауырын қарап бал ашу, бақсылық пен балгерлік, күйшілік пен серілік, жоқтау, естірту, көңіл айту, жұбату сияқты тұрмыстың салт-дәстүрлерге жан-жақты сипаттама беріледі. Сонымен қатар халық педагогикасының інжу-маржандары оның «Педагогика» оқулығында өз орнын алған. Ұлттық болмысымызды қайтарудың бірден-бір жолы халық шығармашылығы мен әдебиеті екені белгілі. Адамгершілік тәрбиесін жетілдіру үшін әдебиеттен мысалдар көп келтіріп отыру қажет. Баланы адамгершілікке тәрбиелеу мәселесіне байланысты әңгімелер әдебиетте көптеп кездеседі. Сол тақырыптарды ретімен қолдану ұстазға байланысты. Бұл пікірдің қазіргі оқыту процесінде алатын орны ерекше. Себебі бүгінгі таңда барлық пәндер арасында әдебиетке деген құлшыныс күннен күнге артуда. М.Жұмабаев эстетикалық сезімді тәрбиелеуде табиғат пен өнерге ерекше көңіл бөледі. Біздің ойымыздың нақтылығын көрсету үшін мына жолдарды келтірелік: «Жаратылыстың һәм искусствоның сұлу заттары адам жанында сұлулық сезімдерін оятады. Үлбіреген гүл, күңіренген орман, сылдырлаған су, шетсіз-түпсіз қара теңіз, түрлі шөптермен толқындалған дала, бұлтпен шағылысқан биік тау, күннің ойыншыл алтын сәулелері, ерке сұлу ай, жұлдызды түн, міне осылар сықылды жаратылыстың сұлу заттары, көріністері, яки искусствоның тылсымдай жанды билеп алып кететін ән, күй, сыйқырлы сөз, сұлу картина сықылды әсерлері адам жанында бір ләззат, бір сұлулық толқынын оятып туғызбай қоймайды» [6, 47-б.]. Автордың «Педагогика» оқулығында айтылған ойы бүгінгі таңда өзекті мәселе. Баланы табиғатта болып жатқан құбылыстарды бағалай білуге, сұлулықты қабылдауға үйретуде аталған еңбегінің орны айрықша зор. Яғни эстетикалық тәрбиені табиғаттың әдемі құбылыстары арқылы ғана жетілдіру аз, сонымен қатар музыка әуені нәтижесінде бала дамуына әсер етуге болатындығын айтады. Баланы өнермен терең таныстыру керек. Бала әр түрлі сұлу әуендерді естісін, түстерді көрсін, сұлу сөздер, сұлу өлеңдер жаттасын. Түрлі музыка құралдарының үндерін тыңдасын, сурет салып үйренсін. Ән салып, музыка құралдарында ойнап үйренсін. Міне, осыларды істесе, баланың сұлулық сезімдері өркендейді. Біздің ойымызша, тәрбие эстетикалық мүмкіндікті пайдалана біліп, оны бағалай білумен тығыз байланысты. Автордың жоғарыда айтқан пікірлері бүгінгі таңда мәдениетіміздің рухани құлдырауы кезінде құнды пікір болып табылмақ. Тарих көрсеткендей, тәрбие мен оқыту процесінің бір-бірінен алшақтауы нәтижесінде адамның рухани құлдырауына әкеліп соғады. Осы орайда қазіргі мектеп практикасында тұлғаны жан-жақты қалыптастыру үшін діни тәрбиенің орны ерекше екендігін атап өтеді. Яғни діни сезім адам бойына аяушылықты, ізгілікті, адамгершілікті ұялатады. М.Жұмабаевтың айтылған ойлары оның дінді ұстанғандығын көрсетеді. Оның дәлелі жазушы С.Мұқановтың еңбегінде, М.Жұмабаев қысқа мерзімге арналған мұғалімдер курсына дін тарихынан сабақ беріп, тыңдаушыларға бес уақыт намаз оқуға үйреткен.

Педагогика тарихында француз ағартушысы Ж.Ж. Руссо былай деп жазған: «Неизменно держите своих детей в тесном кругу заповедей, относящихся к морали. Приучайте их к сознанию, что они всегда находятся перед очами божьими, учите их делать добро без рабства, в надежде получить награду, и всю жизнь быть такими, какими им хотелось бы перед ним предстать» [7, 203-с.].

Ағартушы-педагог М.Жұмабаев бала бойында діни сезімді тәрбиелеу жайында: «Дін сезімдерінің негізі – дүниені жаратушы, дүниеде барлық нәрсені билеп тұрушы бір тәңірі бар деп сыйыну һәм сол тәңірге адам өзін пенде деп білу. Тәңірінің құдіреті алдында адам өзінің әлсіздігін сезіп, біліп, тәңірге құлшылық қылу, яғни жауыздықтан тыйылып, ізгілікке ұмтылу. Барлық кемшіліктен азат тәңірге жағу үшін барлық кемшіліктен безу. Келтірілген пікірлерден мынадай ой қорытуға болады. Дін адамды жоғары рухани деңгейде тәрбиелеп, оның рухани-адамгершілік қасиетін арттыруға көмектеседі» дейді [8, 214-б.].

Сонымен қатар, М.Жұмабаев «Педагогика» оқулығында отбасы тәрбиесін сөз етеді. «Отбасы тәрбиесінде халық педагогикасының элементтерін қолданады. Егер бала кезінде көргендері қызықты; қуанышты болса, онда адам ашық мінезді болып қалыптасады. Бала қайырымдылық пен жауыздықты үлкен адамдардан үйренеді. Жас бала әкесінің ұрлағанын көрсе, онда ол ұрлық жақсы қасиет деп ойлап, өзі де ұрлауға кіріседі. Бала үйінде не көрсе, соны ұшқанда іледі», - дейді [9, 72-б.].

Баланың бойында адамгершілік тәрбиені қалыптастырудың үйдегі психологиялық жағдайдың әсер ететінін М.Жұмабаев ерекше айтқан. Отбасында берілетін өмір сабағының тәрбие процесіндегі қозғаушы күші айтарлықтай, себебі бұл сабақтарды балаға ең жақын адамдар – әкесі мен шешесі береді. Бүгінгі таңда халық педагогикасының дәстүрлерін дамыту барысында баланы адамгершілікке тәрбиелеуде отбасы дәстүрлерін, ұлттық қасиетімізді сақтауға байланысты көтерген идеялары арнайы зерттеуді қажет

етеді. Қоғамда адамгершілігі жоғары, рухани мәдениеті дамыған азаматты тәрбиелеу педагогиканың және психологияның басты мәселесі болып табылады. Сондықтан да тұлғаның бойында қоғамдық мәдениетті дамытуда үлкен рөл атқаратын мектеп мұғалімі екенін ұмытпауымыз керек. Бұл жолда М.Жұмабаев: «Әдет – мұғалімнің қаруы. Жақсы әдетті қалыптастыру-жақсы адамды тәрбиелеу деген сөз. Бала өзін тәрбиелейтін ұстазды жақын адамы ретінде қабылдауы керек. Оның әрбір қадамына қуанатын, ренішіне күйінетін, оның ойларын түсініп, отыруы қажет. Егер бала өз тәрбиешісінен осындай адамды көрсе, онда ол ештемесін жасырмайды. Оқушы мектептегі мұғаліміне сенуі керек», - деп келтіреді [10, 140-б.].

Мағжан Жұмабаев – елім, халқым деп шыққан үркердей ұлтжанды азамат. Пантүркішілдікпен, ұлтшылдықпен айыпталып, бар болғаны ел тарихының негізін зерттеп, өзінің шынайы патриот екенін жырлып, халқын сүйгені үшін жазықсыз жазаға ұшырады. М.Жұмабаевтың тағылымдық мұраларының жұрт жанына жақын, жүрегіне жылы тиюінің сыры, олар халқының дағды салтындағы, түркілік дәстүрлерді саналы таңдау жасау қабілеттілігінен көрінетін оң жасампаз дүние танымға ие, отаны, қоғамы, өз иелігіне мақсатталған дербес шешім қабылдай алатын азаматтарды тәрбиелеу, қоғамдық қалпындағы әдет, ырым, этнографиялық көрініс құбылыстарға негізделі жазылды.

Ағартушы-педагог М.Жұмабаевты Түркістанды, Тұранды жырлағаны үшін түркішілсің деген. Осы орайдағы оның «Жан сырымды түсіндірсендерші, жан даусымды естісендерші» деп өтінген үні абзал ақынды «аһ» ұрғызып, оның «ұлы сиясынан» мұң-зар болып құйылды. Дегенмен Мағжан Жұмабаев өзінің отансүйгіштік идеясынан жаңылыспады, керісінше от боп жанып, «Түркілік рухты» жоғары қойып:

«Тұранға жер жүзінде Жер жеткен бе?

Түрікке адамзатта Ел жеткен бе?

Кең ақыл, отты қайрат, жүйрік қиял

Тұранның ерлеріне Ер жеткен бе?

Тұранда – Түрік ойнаған ұқсап отқа,

Түріктен басқа от боп – Жан туып па?

Көп Түрік енші алысып тарасқанда,

Қазақта – Қарашаңырақ қалған жоқ па?» - деп [11, 125-126 бб.], Мағжан Жұмабаев «түркілік рухтың» негізі қазақ халқында екендігін ашып айтып, сол халықтың құрамындағы тұлғалардың өздеріне тән халықтық рухани-мәдени және материалдық құндылықтарын сақтай отырып, елдің ілгері дамуын, өмір сүруін қамтамасыз етуді көздейтін негізгі нысаналы ортақ мақсатын негізге алады. Сонымен қатар, түркілердің әлем өркениетіндегі орнына объективті сипаттама береді.

Түркі ғұламаларын өзіне пір тұтып айтқан «Қорқыт» поэмасында ежелден белгілі өлімнен қашатын Қорқыт жайын шабыттана жырлауы – өлімнен қанша қашсаң да, алдыңнан соншалықты қабір тұруы ықтимал деген тұжырым жасап өтеді, яғни:

Өмірде арманым жоқ Қорқытқа ерсем,

Қорқыттай жанды жаспен жуа білсем.

Жас төгіп, сұм өмірде зарлап-сарнап,

Құшақтап қобызымды көрге кірсем.

Ажал – хақ, сондықтан да өмір жібінің түйінінде өлімді табиғи кесім ретінде, болмай қоймайтын өмір ақиқаты ретінде уағыздайды.

Ағартушы-педагог М.Жұмабаев қазақ халқының бақытқа жетер жолы тек ұлттық тәуелсіздікке, өз тағдырын өзі шешетін жағдайға жету деп білді. Оның ертедегі ерлер ісіне қайта оралып келе беретін себебі осыдан.

Күңіреніп ойлағанда Алаш жайын,

Жанымды орай берді ұлы уайым.

Кеудеме күннің нұры толғандай боп

Жырлаймын алты алаштың Абылайын...

Халық басынан кешкен қанды оқиғаларының жасырылмайтын жанды рухи тілде қалатынын жақсы түсінген. Оның:

Бірлік, елдік, қайрат, бақ ардың,

Жауыз тағдыр жайды бәрін – не бардың.

Алтын күннен бағасыз бір белгі боп,

Нұрлы жұлдыз – бабам тілі, сен қалдың, - деген бір жол өлеңінде терең мағына сиып тұр. Тіл – тағдыры екенін күні ілгері болжаған кемел ойшыл суреткерлердің негізі қазақ тілінің қадірін арттыру жолында бұл күндері көтеріліп жатқан жұртшылық пікірімен мейілінше үндес екенін атап айту керек.

1 Жұмабаев М. Шығармалар: Үш томдық. – Алматы: «Білім», 1995. – Т.1. – 256 б.

2 Жұмабаев М. Шығармалар жинағы. 3-том. Аудармалар, ғылыми еңбек, мақалалар. – Алматы: «Жазушы», 2008. – 232 б.

- 3 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: «Санат». – 1993. – 112 б.
- 4 М.Жұмабаевтың өмірі мен шығармагерлігі туралы/ Құрастырған Ф.Қ. Бектұрбекова. – Алматы: «Орталық Ғылыми кітапхана». – 2001. – 314 б.
- 5 Әбдікәрімұлы Б., Байменова Б. Алашорда қайраткерлерінің педагогикалық мұрасы. – Астана, 2008. – 123 б.
- 6 Абильдина С.К., Зейнетоллина У.К. Алаш арыстарының педагогикалық мұралары. Электронды оқу құралы. – Қарағанды, 2009. – 109 б.
- 7 Руссо Ж. Эмиль или о воспитание. – М: «Просвещение». – 2009. – 260 с.
- 8 Жұмабаев М. Шығармалары. – Алматы: «Санат». – 1989. – 300 б.
- 9 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: «Ана тілі». – 1992. – 118 б.
- 10 Дүйсенбаев А.. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. Оқулық. – Ақтөбе, 2014. – 272 б.
- 11 Жұмабаев М. Көп томдық шығармалар жинағы: 1-том. Өлеңдер, дастандар, әңгіме. – Алматы: «Жазушы», 2008. – 208 б.

Резюме

Секрет близости к человеческой душе, традиционных наследий М.Жумабаева в том, что они нацелены на принятие самостоятельных решений в отношении Родины, общества, гражданского воспитания, обычаев и традиций, сформированных в обществе, основанных на этнографических явлениях. Казахский народ издревле свое будущее поколение воспитывал, начиная с колыбели, на народных преданиях, сказках, эпосах и песнях. Как только ребёнок начал делать свои первые шаги, он знакомился с секретами окружающей среды, чувствовал любые проявления человеческих поступков через свою связь с природой.

Ценным в данном наследии является воспитание ребенка его человечности, сохранение традиций семьи, национальных приоритетов. Просветитель-педагог М.Жумабаев в своем труде «Педагогика» отмечал, что в любом государстве система образования тесно связана с развитием истории народа. На первый план в этнопедагогике и этнопсихологии ставится физическое воспитание. Вместе с тем, поднимая национальные проблемы, он высказал научно-значимые мысли. Актуально-жизненные проблемы он, через посыл своей души, высказывает о национальном языке, национальном воспитании.

По мнению М.Жумабаева педагогика, особенно дидактика, в психологической науке потеряет свою научность в настоящее время учителя через глубокое познание психологии дают образование, учитывая национальные особенности каждой народности.

Ценность труда «Педагогика» всесторонне показан поэтом в особенностях тюркского воспитания. Правильно не освоив национальную психологию, можно столкнуться со многими трудностями в воспитании детей.

Ключевые слова: тюркское воспитание, патриотизм, казахский патриотизм, народная педагогика, общественная воспитание, воспитание детей

Summary

Abstract: The secret of proximity to human soul of traditional heritages of M.Zhumabayev, that they are aimed at adoption of independent decisions concerning the Homeland, societies, the civil education, customs and traditions created in society, based on the ethnographic phenomena. The Kazakh people since ancient times brought up the future generation since a cradle, on national legends, fairy tales, eposes and songs. As soon as the child started taking the first steps, he got acquainted with environment secrets, felt any manifestations of human acts through the communication with the nature. In this heritage education of the child of his humanity, preservation families' tradition, national priorities is valuable. In the work "Pedagogics" the educator teacher M.Zhumabayev noted that in any state the education system is closely connected with development of history of the people. Into the forefront in ethnopedagogics and ethnopsychology physical training is put. At the same time, lifting national problems, he introduced the scientific and significant ideas. Actual and vital problems he, through a message of the soul, states about national language, national education.

According to M.Zhumabayev the pedagogics, especially didactics, in psychological science will waste in the scientific character the present of the teacher through deep knowledge of psychology educate, considering national features of each nationality.

The value of the work "Pedagogics" it is comprehensively shown by the poet in features of Turkic education. Correctly without having mastered national psychology, it is possible to meet many difficulties in education of children.

Key words: Turkic education, patriotism, Kazakh patriotism, national pedagogics, social pedagogics, family pedagogics, children's pedagogics

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

УДК 378

БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКАНЫҢ ОРНЫ

**Т.М. Баймолдаев – п.ғ.д., профессор,
Ф.А. Абдримова – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ**

Бүгінгі қоғам жаңа ғасыр талаптарына жылдам бейімделетін, бәсекеге қабілетті жастарды тәрбиелеуді талап етіп

отыр. Сондықтан жоғары оқу орындарының алдына жоғары білікті мамандарды даярлау міндеті қойылуда. Ол үшін студенттер әрқашан жаңа білімдерді игеріп, өзін-өзі жетілдіру жұмысын жүргізуі қажет. Болашақ педагогтарды кәсіби дайындау жүйесінде педагогикалық үрдістің маңызды бір бөлігі болып есептелінетін педагогикалық практика ерекше рөл атқарады. Мұғалімдердің кәсіптік даярлығын арттыруға деген талаптың күшейіп отыруына байланысты, студенттердің педагогикалық практикасын ұдайы жетілдіріп отыру керек.

Жоғары оқу орнындағы педагогикалық практика студент үшін ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістер мағынасын түсінуге мүмкіндік туғызады, яғни педагогикалық байқау әдісін, эксперимент және нәтижеге талдау жасауды және ғылыми ізденіске үйретеді. Педагогикалық практикада студенттер педагогикалық процестің негізін және өздерінің келешектегі кәсіптік қызметінің мәнін түсінеді. Практика студенттердің оқу-зерттеу жұмысы үшін оның базасын жасаудың алғашқы кезеңі болып есептелінеді.

Тірек сөздер: педагогикалық практика, педагогикалық дағды, іскерлік, кәсіби білім беру

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Жоғары оқу орындарының тәрбиелеу міндеттері студенттердің, оқушылар мен қызметкерлердің бірлескен оқу, ғылыми, шығармашылық, өндірістік қызметімен іске асырылады» деп атап көрсетілгендей, болашақ ұстаздарға кәсіптік білім беру жүйесінде педагогикалық практиканың алатын орны ерекше [1].

Жоғары оқу орындарындағы педагогикалық практика студенттердің дүниетанымын кеңейтіп, кәсіби күзінеттілігін жетілдіріп, болашаққа деген мүмкіндіктерін аша түседі және алған білімдерін, іс жүзінде қолданып, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін жинақтап, эмоционалды құндылықты қарым-қатынас пен әлеуметтік қасиеттерге ие болады.

Педагогикалық практика мамандық бойынша оқу-тәрбие үрдісінде ұйымдастырылатын жұмыс түрлерін саралауға, іріктеуге, алдыңғы қатарлы іс-тәжірибелерді тиімді қолдануға да үйретеді. Мектеп мұғалімдерінің іс-тәжірибесінің оңтайлы, қолайлы, жаңа түрлерін бақылай білуге, анықтауға, бағалауға, талдауға, қорытынды жасауға да көмектеседі. Басқалардың педагогикалық жұмысындағы жақсы жақтарын көре білу үлкен дайындықты, мұғалімдік әдепті, мәдениеттілікті, білімділікті қажет етеді.

Педагогикалық практика студенттердің өзін-өзі дамытуына, ізденуіне, өз икемдігі мен талантын анықтауына да көмектеседі. Себебі, қазіргі таңда педагогтар алдына қойылып отырған талаптардың басты бір саласы – мұғалімнің, жалпы адамның өзін-өзі бағалай білуі. Сырттан біреудің берген бағасынан гөрі адамның ішкі және сыртқы мүмкіндіктерін есептей отырып, өзін-өзі анықтауы, оның бойындағы күш-қуатты шығарып қана қоймай, білімі мен тәжірибесін орынды жерінде, тиімді пайдалануына жағдай туғызады [2; 11].

О.А. Абдуллина педагогикалық практиканың маман дайындаудағы тигізетін әсерін бірнешеге бөледі:

- а) үйретушілік қызметі – бұл теориялық білімдерін пысықтап, біліктіліктерін қалыптастыру;
- ә) дамытушылық қызметі – ұғымдарын қалыптастыру, педагогикалық ойын дамыту, шығармашылық белсенділігін арттыру, зерттеушілік біліктілігін қалыптастыру;
- б) тәрбиелеушілік қызметі – өмірге көзқарастарын қалыптастыру, өздігінен білім алуға талпынушылығын дамыту;
- в) диагностикалық қызметі – студенттердің педагогикалық іске икемділігін байқауға мүмкіндік беру [3; 11].

Жоғары оқу орындарында педагогикалық практика 1 курстан бастап енгізілген. Жоғары оқу орындарындағы үздіксіз педагогикалық практика студенттерді алғашқы тәжірибелік іс-әрекетпен қаруландыратын, педагогикалық дағдыларды қалыптастыруды дәстүрлі түрде қарастыратын, күзінетті маман даярлаудың маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып есептелінеді.

Сонымен бірге, практика студенттерді мектеп өмірімен таныстыратын, оларды мұғалім қызметінің ерекшеліктерін үйрететін, оқушылар ұжымымен жұмыс жасау дағдыларын бақылап үйрететін практика болып саналады. Бұл практикаға дейін студенттер педагогикалық-психологиялық пәндерден біраз теориялық білім алады және практикада мына төмендегідей негізгі мәселелер шешіледі:

1. Студенттер педагогикалық-психологиялық бағытқа қалыптасуы жағынан біраз өседі;
2. Болашақ мұғалімдердің дүниеге ғылыми көзқарасы тиімді және белгілі бағытта қалыптасады;
3. Педагогикалық-психологиялық пәндер бойынша студенттердің оқу-зерттеу жұмыстары практикада іске асады.

Үздіксіз педагогикалық практиканың мақсаты студенттерді жалпы білім беретін мекемелердің шарттарына байланысты оқыту және тәрбиелеу қажеттіліктеріне қарай балаларды психологиялық-педагогикалық бақылауға теориялық және практикалық тұрғыдан даярлау болып табылады. Сонымен қатар, болашақ мамандардың теориялық және практикалық даярлығының бірлігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады және болашақ ұстаздың кәсіби құзырлылығын қалыптастырады.

Ал, үздіксіз педагогикалық практиканың міндеті болып төмендегілер саналады:

- пән бойынша теориялық білімдерін кеңейту, нақтылау;
- балалармен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру;
- оқушылардың ақыл-ой өрісінің дамуын және тәрбиесін байқау, жобалау мақсатында оқушылар ұжымы мен оқушының жеке басын зерттеу;
- оқушылардың ата-аналарымен байланыс орната білуді меңгеру;
- студенттердің мұғалімдік мамандыққа деген қызығушылықтары мен сүйіспеншілік сезімдерін тәрбиелеу және т.б.

Бірінші курс студенттерінің міндеттерді таңдап алуы нақты оқу-тәрбие процесіне қатысу мүмкіндігіне, әрі оның жоғары оқу орнында оқу пәндерін меңгеру барысында теориялық және практикалық әзірлік деңгейіне байланысты. Студенттердің ең басты міндеті оқу болғанымен, олар алғашқы практикасында пән мұғалімі қызметін атқара алмайды. Бірақта, практикант оқушылармен жұмыс істегенде оларға сабағын оқуға жауапкершілікпен қарау, үй тапсырмасын орындау, кітапты жақсы көру, білімге құштарлану және т.б. тәрбиелейді.

Үздіксіз педагогикалық практика барысында студенттер төмендегідей іскерліктерді меңгереді:

- мектептегі оқу-тәрбие процесінің қазіргі жайымен, озат педагогикалық іс-тәжірибесімен танысу;
- ұжымның жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, нақты оқу-тәрбие міндеттерін анықтау;
- оқу-тәрбие жұмысын бақылау және талдау;
- әдістемелік әдебиетпен, мектеп оқулықтары және бағдарламаларымен жұмыс істеу, сабаққа және сыныптан тыс іс-шараларға көрнекі құралдар дайындау;
- оқушының даму деңгейіне диагностика жасау;
- оқушылардың күнделіктерін тексеру;
- үлгермейтін оқушылармен жұмыс істеу;
- балалармен, оқушылардың жеке топтарымен қарым-қатынас жасау;
- мұғалімдермен, достарымен дұрыс өзара қарым-қатынас орнату.

Әр студент үздіксіз педагогикалық практиканы өту барысында өзінің алған теориялық білімдерін, қалыптастырған кәсіби іскерліктерін практика тексерісінен өткізіп, өзінің таңдаған кәсібіне қаншалықты бейім екенін, жарамды екенін анықтайды. Мектеп ішіндегі тұтас педагогикалық процесте оқушылармен тікелей тығыз қарым-қатынасқа түсу барысында студенттер педагогикалық еңбектің гуманистік бағыттылығын, әлеуметтік құндылығын, бала тәрбиесіндегі мұғалім тұлғасының жетекші рөл атқаратындығын сезінеді [4; 174].

Үздіксіз педагогикалық практика барысында студенттер сынып жетекшісінің көмекшісі қызметін атқарады және олар сынып сағаттарын ғана сынып жетекшісінің көмегімен өткізеді.

Бірінші курс студенттерінің педагогикалық қызметінің объектісі нақты жағдайға қарай бастауыш сынып оқушылары немесе жоғары сынып оқушылары болуы мүмкін. Студенттер оқушыларды өз күштерімен құрылған қоғамдық ұйым өміріне қатыстыруды ұйымдастыра отырып, өзі оқып-үйренген психологиялық-педагогикалық циклдегі пәндерге сүйеніп, оқушыларға педагогикалық басшылық жасаудың ерекшеліктерін жете түсінеді. Сонымен қоса мұғалімнің оқыту жұмысына арнайы бақылау жүргізеді, пәнді оқытудағы күрделі кәсіптік іскерлікті меңгеруге, оқушыларды оқытуға даярлық жасайды.

Екінші курста теориялық білім тереңдетіледі, практикалық педагогикалық қызмет саласын ұлғайтудың, соның басты міндеті болып саналатын сынып жетекшісі жұмысының жүйесін меңгерудің негізі қаланады. Оқушылар ұжымына педагогикалық басшылық жасау мұнда қосымша міндет ретінде енгізіледі. Студенттер мен мұғалімнің қызметін бақылаудан сабақта және сабақтан тыс оқыту жұмыстарының жекелеген элементтерін меңгеруге ауысады.

Бірінші курста қол жеткізген іскерлігіне сүйене отырып, студенттер тәрбие жұмысының алуан түрлерін: сыныптағы, сыныптан тыс, мектептегі және мектептен тыс түрлерін меңгереді. Бұл кезде оқушылармен педагогикалық тиімді қарым-қатынас орнату өте қажет болып саналады, себебі, сынып жетекшісі мен оқушылардың қарым-қатынасы әртүрлі жағдайда бірдей бола бермейді, сабақта оқушы шәкірт ретінде болса, сабақтан тыс уақытта ол үйірме мүшесі болып есептелінеді.

Практиканттар үздіксіз педагогикалық практиканың бірінші күнінен соңғы күніне дейін күнделік жүргізеді. Педагогикалық практиканың күнделігі негізгі жұмыс құжаты болып есептелінеді. Күнделіктің мақсаты – практикант қатысқан сабақтары туралы ғана мәлімет емес, бүкіл педагогикалық іс-әрекет барысында байқаған, ойға түйген, өзін ойландыратын немесе қызықтыратын мәселелердің бәрін де қағазға түсіріп отыру.

Педагогикалық практика нақты педагогикалық ақиқат жағдайында өткенімен, оның тәлім алу сипаты бар. Студенттер қызметінің мұғалімдер қызметінен түбегейлі айырмашылығы болады. Мұғалім күн сайын, сағат сайын тұтастай оқу-тәрбие процесін жасайды, оның қызметінің мақсаты мен міндеті –

оқушылардың жеке басын қалыптастыру. Студент қызметінің мақсаты мен міндеті ең алдымен жеке өзін қалыптастыру, күрделі оқу-тәрбие процесін тұтастай құра білуді меңгеру [5; 9].

Педагогикалық практика оқу сипатында болады, оның барысында оқытушының басшылығымен болашақ мұғалімде педагогикалық іскерлік жүйесі бірте-бірте қалыптасады. Алайда іскерлік жүйесін терең меңгеру әрбір студентте дербес өткенімен, бүкіл практикалық қызмет шығармашылық түрде болады – мұғалім мамандығының басты ерекшелігі қаншалықты түсінсе, педагогикалық қызметті қаншалық жете үйренсе, кәсіптік-педагогикалық даярлық солғұрлым табысты болады.

Қорыта айтқанда, болашақ мұғалімнің кәсіби қалыптасуында үздіксіз педагогикалық практиканың алатын орны ерекше. Себебі практика барысында өз бетінше жаңаша жұмыс істеу қабілеті артады және шығармашылығын дамыту арқылы бәсекеге қабілетті маман болып қалыптасады.

1 ҚР «Білім туралы» Заңы. / Егемен Қазақстан, 11 маусым, 1999, №115-116.

2 Аманқұлов К.І. Педагогикалық практика барысында бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін қалыптастыру. Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2004.

3 Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Для пед. спец. – М.: Просвещение. – 139 с.

4 Берикханова А.Е. Педагогикалық мамандыққа кіріспе. Кәсіби құзіретті ұстаздарды даярлау негіздері: Оқу құралы. – Алматы: 2009. – 240 бет.

5 Шалғынбаева Қ.Қ. Мектептегі педагогикалық практика: Студенттерге арналған оқу құралы. – Алматы: АлМУ, 2001 ж. – 64 бет.

Түйін

Нынешнее общество требует воспитания конкурентноспособной молодежи, быстро адаптирующейся к требованиям нового столетия. В этой связи перед вузами ставится задача подготовки высококвалифицированных специалистов. Для этого необходимо, чтобы студенты все время осваивали новые знания и занимались самосовершенствованием. Педагогическая практика, считающаяся одной из важнейших частей педагогического процесса в системе подготовки будущих педагогов играет особую роль.

В связи с усилением требований к повышению профподготовки учителей необходимо постоянно совершенствовать педагогическую практику студентов.

Педагогическая практика в вузе создает для студента возможность понять значение методов научно-педагогического исследования, то есть обучает методу педагогического наблюдения, эксперименту и анализу результата, а также научному поиску.

В ходе прохождения педагогической практики студенты понимают основы педагогического процесса и значение своей будущей профессиональной деятельности. Практика считается первым этапом создания базы для учебно-исследовательской работы студентов.

Ключевые слова: педагогическая практика, педагогический навык, умение, профессиональное образование

Summary

The current society requires the education of young people to be competitive and adapt quickly to the demands of the new century. In this context, the main task before the universities is to train highly qualified specialists. To do this, it is necessary for the students to learn new knowledge all the time and to cultivate themselves. Teaching practice, which is considered as one of the most important parts of the educational process takes a special role in training future teachers.

In view of the increasing requirements to develop the teachers' professional training it must be constantly improve students' practice skills in teaching.

Pedagogical practice in high school creates an opportunity for the student to understand the meaning of methods in scientific and pedagogical research, that is taught the method of teaching observations, experiments and analysis of results, as well as scientific research.

Students can understand the basics of the pedagogical process and the value of their future careers during the practice. The practice is considered as the first step in creating a base for teaching and research work of students.

Keywords: pedagogical practice, pedagogical skills, abilities, professional education

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІГІ

С.Н. Жиенбаева – ҚазМемҚызПУ, Педагогика және психология факультетінің деканы, п.ғ.д., проф.

Мақалада мектепке дейінгі балалардың танымдық құзыреттілігін қалыптастырудың ерекшелігі талданып, оның бастауыш білім беру сатысымен сабақтастықта жүргізу, ойын іс-әрекетімен байланыстығанда тиімді жүзеге асырылатындығы айтылады.

Түйін сөздер: құзыреттілік тұғыр, мектеп жасына дейінгі балалар, танымдық құзыреттілік, сабақтастық, ойын іс-әрекеті

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында білім берудің негізгі міндеті – білімдік шоғырландырудан нәтижеге бағытталған құзыреттілік тұғырға көшу екені атап көрсетілген [1]. Білім беру нәтижесінің жаңа типі білім, білік, дағдыны, сол сияқты дербес іс-әрекетіндегі тәжірибесі мен жауапкершілігін қалыптастыруға бағытталған. Қазіргі білім беру жағдайында әлемдік деңгейдегі белгіленген білім беру міндеттерін нәтиже ретінде көру мүмкіндігі туындайды. Осыған орай мектепке дейінгі білім берудегі білім беру нәтижесі денсаулық сақтау, танымдық, қарым-қатынас, әлеуметтік және шығармашылық құзыреттіліктерді көздейді. Бастауыш білім беру сатысында баланың жеке тұлғасын дамыту және қалыптастыруда жаңа тұрғымен қарап, білім, біліктерін өмір жағдайларында қолдана алатын қабілеттерін, негізгі құзыреттіліктер: проблеманың шешімін табу, білімнің ақпараттық және коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырып, дамыту көзделіп отыр. Құзыреттілік тұғыры бойынша білім беру прагматикалық сипатта болады және мыналарға бағытталады: тәжірибеден пайдалыны ала білу; өзінің алған білімін өзара байланыстыра білу және оны ретке келтіре алу; өзінің алдындағы міндеттерін өздігімен шешу біліктілігі.

Педагогика ғылымында құзыреттілік тұғыр негізінде тұлға игеруге тиісті таным, тәжірибе, әрекет тәсілдерінен басқа құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталады. Құзыреттілік тұғыр – білім беру үдерісін ұйымдастыру, ол субъектінің іс-әрекеті арқылы (оқу, таным, ойын және т.б.) өзін-өзі жүзеге асыру құқығына, құзыреттілікті меңгеруге және пайдалануға негізделген. Бұл үшін «құзырет» және «құзыреттілік» деген ұғымдардың мән-мағынасын ашып алуды жөн көрдік. «Құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдарын, тұлғаның феномен ретінде құзыреттілікке ие болуының мәнін және табиғатын түсінуде А.М. Аронов, Дж.Равен, А.Н. Тубельский, Б.И. Хасан және т.б. пайымдауларының мәні зор. Соның ішінде А.М. Аронов құзыреттілікті тұлғаның белгілі бір әрекетке даярлығы деп қарастыруды ұсынады, құзыреттіліктің іс-әрекеттік негізі қазіргі білімдік және болашақтағы практикалық әрекетті байланыстырады [2]. Ғалымның ойын жалғастырушы. Г.Б. Голуб құзыреттілік тұғырда оқушының белгілі бір өнімі бар іс-әрекеті жатыр, «іс-әрекет – ойлау әрекетінің бөлігі», ал құзыреттілік «бұл – іс-әрекеттің жіктелген, субъектіленген түрі» деп ерекше атап өткен [3]. Бұл құзыреттілікті іс-әрекеттік категория деп түсінуге мүмкіндік береді. Автордың пікірінше, ол субъективтіленген, яғни жеке іс-әрекет тәжірибесінен өткен, субъективті тәжірибеге айналған. Сонымен, құзыреттілік – оқу мен өмір жағдаяттарын шешу кезінде білім алушылардың білімді, біліктілігін, дағдыны және әрекеттің барлық тәсілдерін меңгеруі, білім берудің нәтижесі.

И.А. Зимняя танымдық әрекеттің құзыреттілігі: танымдық міндеттерді қоя алуы және оны шешуі; проблемалық жаяғдаяттан шыға алуы; өнімді және репродуктивтік таным, зерттеушілік қабілеті; зияткерлік тапсырмаларды шешуі және іс-әрекеті, оқи алу біліктілігімен анықталады [4]. М.А. Холоднаяның пікірімен бөлісе отырып, зияткерлік іс-әрекет бұл әрбір баланың зияткерлік мүмкіндігі мен қабілетін дамыту мақсатында көрсетілетін жеке дара көмек берудегі оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру формасы [5]. Зияткерлік дамудың басты белгісі ретінде белгілінің шеңберінен шыға алуы, қоршаған заттардан жаңаны байқауы және олардың арасындағы байланысты түсінуі, жаңаны зерттеу амалын іздеуі. Бұл қабілет тек ойдың қызметі ғана емес, тұтастай танымдық құзыреттілік ерекшелігін көрсетеді.

И.А. Зимняяның пікірімен келісе отырып, құзыреттілік тұлғаның бастамашылық өмір тіршілігі негізінен тұрады. Автордың ойынша, тек тек оқып қана қою емес, жеке танымдық ресурстарды кеңейту және күрделендіру қажет. Тек біліп қою ғана емес, білімді қолдану, ұйымдастыруы және меңгерудің тетігін білгенге тиімді болады. Ойын үрдісінде бұл білімдер жаңа деңгейге көтеріледі: тілдік қарым-қатынасқа түсіп, өзінің ойын жалпылайды, жаңғырады және жетіледі. Ойындағы балаланың қарым-қатынасы олардың өзара білімдерін толықтыруға, пікірлерімен алмасуға ересектердің кеңесіне жүгінуіне, қосымша ақпарат алу көздеріне сүйенуге ықпал етеді [4]. Мысалы: шығармашылық ойындар өздерінің табиғатынан балалардың бұрынғы біліміне сүйеніп, қоршаған өмірден алған әсерлерін бейнелейді. Біздің көзқарасымызша танымдық құзыреттілігін қалыптастыруда оқу іс-әрекетінің алғышарты ретінде ережелі ойындардың орны ерекше. Оған мазмұны мен педагогикалық бағыттағы үстел үсті, қимыл-қозғалыс, ұлттық ойындары жатады.

Бұл ойындар түрлі білімдерді меңгертуге, зейіні мен есте сақтауын дамытуда, арнайы қимыл-қозғалыс, танымдық және зияткерлік қабілеттерін жетілдіруде маңызы зор. Ережелі ойындарда бернеше қатысушылардың қатысуы серіктестерімен бірлесіп әрекет ету біліктілігін дамытуда мәні бар. Мектеп жасына дейінгі балала ойын ережесін жеңіл есте сақтайды, өзінің және басқалардың әрекетін бақылай алады, бірлескен әрекетті реттеп отыру амалын үйренеді. Мысалы: ойындағы балалардың кезегін сақтау үшін санамақ және т.б. тәсілдерді меңгерсе, өздерінің табыстарына және сәтсіздіктеріне адекватты түрде карауға қалыптасады.

Бірлескен ережелі ойында көптеген әлеуметтік түсініктер, оның ішінде шыншылдық және әділетсіздік

туралы түсінік алып, өзіне-өзі баға беруі дамиды. Атап отырған сапалар балалардың оқу іс-әрекетін қалыптастырудың алғышарты бола алады. Бала саналы түрде ережеге бағынуға, оның үстіне олар үшін ішкі түрткімен іске асады. Ережеге бағыну қабілеті және сырқы ереженің ішкіге айналуы оқу іс-әрекетінің қалыптастыруында маңызы зор. А.Н. Леонтьев пікірінше, ережені игеру ол өзінің мінез-құлқын меңгеруі, оның белгілі бір мінездеріне бағынауы дейді [6].

Мектептегі оқуға көшу кезінде бұл қабілеттер баланың оқу міндеттері мен мақсаттарын орындауда белсенділік көрсетуіне негіз болады. Ережелі ойында бала тек өзінің нәтижесіне емес, нәтижеге жетудің амалына мән бере бастайды. Бала мектепке келгеннен кейін де ойын іс-әрекеті арқылы оқыту негізінде танымдық құзыреттілігін қалыптастыруды жасғастырады. В.А. Сухомлинский «Мектеп бала өміріне нұқсан келтірмейтіндей болуы керек. Бала оқушы бола отырып, кешегі жасағанын бүгін жасауын жалғастыруы шарт. Бала үшін жаңа бірте-бірте келіп, әсерін бұзбасын» деп мектепке дейінгі ұйым мен мектептің арасындағы сабақтастықты сақтауды ескертеді [7].

Қазіргі заманның педагогикалық сөздігінде сабақтастық бұл ескі мен жаңаның және жаңа мен ескінің өзара байланысы, тиісті компоненттердің ұйымдасқан өзара әрекетінің арқасында осы байланыс жағдайында туындайтын қайшылықтар ретімен шешіледі.

Сабақтастық мәселелерін шешуде психологтар В.Г. Онушкина, З.А. Мукашева тұлғаның құрылымы мен қажеттіліктеріне, түсіну үшін әр жас ерекшелігіне тән нақты даму жағдайын ескеру қажет деген қағидаларының маңызы зор. Тұлғаның өмірлік жолының тұтастығын, үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін жас кезеңдерін бөле отырып, әр кезеңнің тұлғаны дамытудағы ролін ғылыми түрде негіздеді, әр кезеңнің келесі кезеңге қалай дайындайтынын және оған қалай әсер ететінін көрсетті [8]. Сабақтастық түрде оқу іс-әрекеті адамның ойлау қызметінің психологиялық заңдылықтарына негізделеді. Ол ойлау қызметінің бір кезеңінен екіншісіне күрделі түріне өту қажеттілігін тудырады. Сабақтастық психологиялық деңгейде бала дамуының жас ерекшелігіне және психологиялық заңдылықтарына байланысты болады.

Қазіргі білім жүйесінде, оның құрылымы мен қызмет етуінің негізгі ұстанымдарында сабақтастықты жүзеге асыратын шынайы мүмкіндіктер бар: бұл барлық оқу-тәрбие мекемелерінің мемлекеттік және қоғамдық сипаты ұстанымы, білім беру жүйесінің тұтастығы мен барлық оқу орындарының сабақтастығы ұстанымы.

Қазақстандық С.Смайлов, М.С. Керімбаева, А.М. Мұбараков, Т.О. Оспанов, Ұ.Б. Төлешева және тағы басқалар өз зерттеулерінде білім беру жүйесіндегі сабақтастық мәселесіне, өзіндік көзқарастырын ұсынады. А.М. Мұбараковтың пайымдауынша, үздіксіз білім берудегі педагогикалық үдеріс диалектикалық тұрғыда дамиды. Оның барлық компоненттері өзара шартты және сабақтастық байланыста [9]. Педагогикалық үдеріс үздіксіз және дискреттікті бірлікте: бір жағынан, балалардың дамуында сандық өзгеріс болса, екінші жағынан, басқа сатыға сапалық көшу болады. Соның ішінде Ұ.Б. Төлешева мектеп пен университет арасындағы кіші мектеп жасындағы балалардың танымдық қызығушылығын қалыптастырудағы сабақтастықты «төменгі сатыдағы алған білімін, меңгерген дағдыларын, қалыптасқан тәлімдік нормалары мен ұстанымдарын білуге, үйренуге, түрлі іс-әрекетті орындау әдіс-тәсілдерін меңгеруге деген ішкі сезімдерін (ынта, ықылас, ниет, түрткі, тілек, қажет т.с.с) жоғары сатыда жаңа деңгейде ары қарай дамыту» деп тұжырымдаған. Мұнан шығатын қорытынды: танымдық іс-әрекеті сабақтастық дамудың әр түрлі кезеңдерінің, сатыларының ерекше байланысы, оның мәні жүйе ретінде өзгергенде кейбір бөліктердегі немесе құрылымындағы кей тұстар сақталып қалып, жаңа құбылыста әрқашан алдыңғы даму кезеңінің бөлшектері сақталып, балалардың еңбектегі тәжірибесіне негіз болады.

Үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы сатылары мектепке дейінгі ұйым мен бастауыш мектептегі оқытудың мазмұны, формасы, әдістерінің сабақтастығын К.Р. Исаева, Т.А. Плотникова, Г.В. Быховец, В.А. Завалько дамыту мәселесін Р.Наурызбаева зерттеген. Зерттеулерге жүргізілген теориялық талдау білім беру үрдісіндегі сабақтастықты әрбір сатыдағы оқыту үрдісінің өзіндік ерекшелігі және сабақтастық сипатын әр түрлі қырынан қарағандығын байқадық. Соның ішінде мектепке дейінгі ұйым мен бастауыш мектептің сабақтастығы білім беру мазмұнының құрылымын, компоненттерді, белгілі бір идеяларды немесе білім берудің барлық буынындағы бірзділікті көрсету үшін қолданылады. Мектепке дейінгі ұйым мен бастауыш мектептің бағдарламалары балалардың танымдық құзыреттілігін қалыптастыруда мүмкіндігі сақталған. Бірақ біздің пікірімізше, практикада бағдарламаның әлеуеті толық пайдаланылып отыр жоқ. Оның басты себебі тәрбиешілер мен мұғалімдер танымдық материалдарды оқытуда және қолдануда құзыреттілік тұғырын қолдануы жеткіліксіз. Барлық уақытта оқу-тәрбие үрдісінде ойын әрекеті қолданыла бермейді.

Балалардың танымдық құзыреттілігінің негізін дамытуда Гальперин мен Талызиннің ақыл-ой іс-әрекеті кезеңмен қалыптастыру теориясының түйінді элементтері қолданылды. Гальперин заттық әрекеттің екі бөлігімен шектеді: түсінуі және орындау біліктілігін «бағдарлану» және «орындаушылық». Гальперин

теориясы бірлескен және балалардың өздігімен әрекеті, бұлар балалардың жеке ерекшелігін ескере отырып, дербестігін дамыту амалдары жеткілікті [10]. Аталған, теорияға сүйене отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық құзыреттілігін дамытудың жаңа әрекеттерді меңгерудің мына кезеңдерін ұсынамыз:

1 кезеңде: “Үйрету”. Әрекет сыртқыдан (материалдық) ішкіге айналуы (ақыл-ой), балаға әрекеттің қалай орындалатынын, әрекеттің бірізділігін алгоритмін көрсету.

2 кезеңде: “Бірлесіп”. Кез келген әрекетті өзі орындай алуы үшін алдымен әрекеттің басшылығымен, көмегімен (нұсқау, жөндеуі), яғни баланың жақына арадағы даму аймағы болып отыр.

3 этап: “Жаса, шығар”. Бала әрекеттің алгоритмі бойынша меңгерген әрекетін өзі орындайды, сосын осы әрекетті орындаудың жаңа жолын іздейді, өзінің қиялын пайдаланып шығармашылығын көрсетеді. Заттық әрекетті меңгерудің бағдарлану бөлігінде ерекше мән берілетіні егер бала әрекеттің қалай орындалатынын көзімен көріп түсінсе, ол одан әрі жаңаны шығырп жсай алады.

Танымдық құзыреттілікті дамытудың мынандай амалдары дайындалды:

1-амалы: Балаларға өзінің әрекеті туралы ауызша дыбыстап айтуын талап ету (не істейін деп жатыр, тағы не істейді). Осындай жолмен бала аяқ астынан орындалатын әрекеттері жоспралы, ұйымдастырылған, реттелген әрекетке айналады. Айтуы арқылы баланың реуттеуші қабілеті дамып, ерікті зейінінің қалыптасуына негіз болады.

2-амал: Меңгерген дағдыларын бекіту және жаңа ұғымдарды енгізу үшін үш сатыны мақсаты қолданылады:

1-саты: затпен оның атауы арасындағы байланыстың болуы. Атауы мен нақты атауы арасын байланыстыру қажет. Зат пен атауының арасы бір-бірімен ассоциирланады. Атауы нақты затпен байланысады. Бұл....

2 саты: заттың атын атайды, ал бала оған сай затты алып педагогқа береді.

3 саты: Педагог затты көрсетеді және баладан оны атауын сұрайды. Маған бер... Бала затты және оның атын атын біледі. Бұл не?

3 амал: Құзыреттілік іс-әрекет негізінде қалыптасатындықтан, танымдық құзыреттілік іс-әрекет арқылы жүреді. Тек балаға айтып қана қою емес немесе бала өзі ғана айтуы емес, оның өзі істей алуы түрлі жағдаяттарда қолдануы керек. Бұл танымдық құзыреттіліктің көрсеткіштері мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту стандартында берілген. Осындай әдістерді қолдану негізінде баланың зияткерлік, танымдық, шығармашылық қабілеттері дамып, танымдық құзыреттілігі қалыптасады. Исходя из выше изложенного, мы можем говорить о том, что сегодня дошкольная педагогика и педагогика начальной школы должна сосредоточить свое внимание на разработке проблем реализации компетентного подхода в обучении детей, используя игровую деятельность и принцип преемственности дошкольной и начальной ступени образования.

1 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Қазақстан мұғалімі – 20 қаңтар. – 2004. – 3-4 б.

2 Аронов А.М. Предметно-методологические основы компетентности педагога. / Материалы конференции // www.conf.krasu

3 Парадигма актуального образования / Г.Б. Голуб, Е.Я. Коган, В.А. Прудникова // Вопросы образования. - 2007. - №2. - С. 20-42.

4 Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект) // Высшее образование сегодня. - 2006. - №4. - С. 20-27.

5 Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования - 2-е изд., перераб. и доп. - СПб.: Питер, 2002.

6 Леонтьев А.Н. Психическое развитие ребенка в дошкольном возрасте. В сб.: «Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста». - М.-Л., 1948. - С. 40-44.

7 Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы. - М., 1973.

8 Мукашев З.А. Преемственность как момент развития. – Алма-Ата: Мектеп, 1975. – 24 с.

9 Мубаракوف А.М. Научно-методические основы преемственности обучения математике в системе непрерывного образования. 13.00.02-Теория и методика обучения и воспитания. автореф.... дисс.док. пед. наук. – Алматы: 2003. – 47 с.

10 Гальперин П.Я. Введение в психологию. Учебное пособие для вузов. – М.: «Книжный дом Университет», 1999. – 322 с

11. Словарь-справочник по педагогике / Авт.— сост. В.А. Мижериков; Под общ. ред. П.И. Пидкасистого. – М.: ТЦ Сфера, 2004.

12 Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е.С. – Мн.: «Современное слово», 2001.

УДК ОӘЖ 371.132,2

ЖОҒАРЫ СЫНЫП МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

С.А. Абилдабеков – п.ғ.м., аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Бұл мақалада әртүрлі конституциялық түрдегі жоғары сынып оқушыларының дене мүмкіндіктері және психикалық даярлықтары, морфофункционалды көрсеткіштері сараланды. Сыналушылардың көпшілігінің бозбалалар (65,2%) және қыздар 84,4%) құжаттық жастары биологиялық жастарымен сәйкестігі анықталды. Жоғары мектеп жасында ағза дамуының қарқыны ақпараттылықты жоғалтады, ал дене бітімінің түрлері дене дамуының көрсеткіші ретінде жасөспірімнің жеке морфологиялық тітіркенушісінің жетекшісі болып қалыптасады.

Кілт сөздер: дене шынықтыру сабағы, соматотип, конституциялық түрлер

Мәселенің көкейкестілігі. Кез келген қоғамның өсіп-өркендеуі, әлемдік өркениеттен өзіндік орын алуы оның білім деңгейіне байланысты. Сондықтан Қазақстан өз тәуелсіздігін жариялаған күннен бастап білім беру ісін реформалауға кірісті. «Білім туралы» Заң қабылданып, жалпы білім беру жүйесіне бағытталған тұжырымдамалар, мемлекеттік білім стандарты, оқу бағдарламалары мен төл оқулықтардың жазылуы мектеп өміріне қатысты реформалардың жүріп жатқандығының айқын куәсі. Осыған орай халықты, әсіресе, болашақ жастардың дене тәрбиесі жүйесін жақсартуға мемлекет тарапынан жыл сайын көптеген іс-шаралар жүргізіліп заңдар қабылдануда. Мысалы, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан Республикасының 1996-2000 жылдар аралығында жалпы бұқаралық спортты дамытудың мемлекеттік бағдарламасы» туралы Жарлығына қол қойса (1996 ж.), 1997 жылы «Қазақстан-2030» бағдарламасын жолдады. Ал, 1999 жылы «Қазақстан Республикасының Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңы қабылданса, 2007 жылы «Қазақстан Республикасының 2001-2005 және 2007-2011 жылдар аралығындағы Дене тәрбиесі мен спортты дамытудың мемлекеттік бағдарламасы туралы» Жарлығы дене тәрбиесі бойынша жалпы білім берудің Мемлекеттік стандарты шықты. 17.01.2014 жылғы Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстан-2050» Стратегиясы – барлық саланы қамтитын және үздіксіз өсуді қамтамасыз ететін жаңғыру жолы.

Барлық дамыған елдердің сапалы бірегей білім беру жүйесі бар. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсарту қажет. Сондықтан оларға заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсыну маңызды. Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек.

30.09.2013 жылы «Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (Жоба).

Бұл бағдарламалар мен Заңдардың негізгі мақсаты дене тәрбиесі саласын дамытуға әлеуметтік тұрғыда анықтап, жеке тұлғаны дамытуды жаңаша көзқараспен қарап, оған әлемдік ғылым мен прогресс деңгейінде білім мен тәрбие беру. Сонымен қатар, жас ұрпақтың бойында өркениетті қоғамның еркін, өз бас бостандығын қорғай алатын, бүкіл адамзат құндылығын бағалайтын адамгершілік, имандылық, ізгілік мінез-құлқы қалыптасқан азаматтар тәрбиелеу. Сол себепті дене тәрбиесінің бала тәрбиесіндегі әлеуметтік ықпалы зор деп есептеуіміз қажет.

Қазақстандағы мектеп оқушыларының жекелеген денсаулық көрсеткіштері мен дене дайындығының нақты процесінің төмендеуі бұл көрсетілген мәселенің заман талабына сай оқушылардың дене тәрбиесі жүйесінің теориялық негізде ғылыми жүйелеуді қажет етеді.

Дене тәрбиесі теориясы мен әдісінің, медицинаның, психологияның заманауи көрсеткіштері адамның хал-ахуалы және даму ерекшеліктерін жеке есепке алу қажеттілігі жөнінде ғалымдардың ой-пікірлері өте көп.

Солардың ішінде оқушылардың дене шынықтыруға дайындығын бақылаудың педагогикалық негіздерін Қ.І. Адамбеков, Қ.Қ. Закирянов, И.Орехов, И.Ф. Андрущишин, Т.Ә. Ботағариев, Ә.Ж. Тастанов, Ю.Ф. Тлеуғалиев, А.С. Жұманова, Н.Қ. Ерепбаев; жекелендіру бағытын іздестіру біраз уақыттан бері жүргізілуде, бірақ оның бәрі дайындық әдісін кейіптеу негізінде, қимыл-қозғалыс белсенділігі орта есеппен жас-жыныстық мөлшеріне жету мақсатында В.М. Зациорский, Б.Қ. Қаражанов, Х.Ф. Анарқұлов; оқушылардың қимыл-қозғалыс үмкіндіктерінің сипаттамасы, олардың конституциялық мөлшері мен түрлерін бағалау дене дайындықтарының мөлшері мен түрлерін бағалау, дене дайындықтарының әрі қарай жетілуіне педагогикалық және әлеуметтік тиімділігін М.Т. Танекеев, В.В. Зайцева, В.Г. Нинитушкин, В.Н. Сальников, С.І. Қасымбекова т.б. ғалымдар қарастырған. Ғалымдардың ой-пікірі бойынша дене шынықтыру сабақтарының тиімділігінің айтарлықтай жоғарылауына арнайы типтік әдісті және әр адам өзінің жеке конституциялық-типтік мөлшер тиістілігін айқындау негізінде қажетті құралдарды қолдану арқылы жетеді.

Әртүрлі конституциялық-түрлердің өзара ерекшелігі олардың қозғалыс мүмкіндіктерінің құрылымына өзгеріс енгізеді. Бұл жөнінде Б.А. Никитюк соматотип адамның конституциясының табиғаты жөнінде

негізгі «ақпаршы, хабар беруші» болып табылады деген. Бірақ, жеке адамның конституциялық ерекшеліктерінің бәрін есепке алу мүмкін емес, сонда да дайындық, жекелік жағына негізгі адым жасау-бұл жалпы конституциялық түрлерді есепке алу.

Осындай ғылыми еңбектерге талдау жасай келе оқушылардың әртүрлі дене бітімі сипаттамасы және дене дайындығы көрсеткіштерінің өзара байланыс сипаты мен мазмұнын, олардың биологиялық жетілу деңгейі мен қиылысуын анықтау жөнінде қосымша зерттеу жүргізуді қажет етеді.

Зерттеу нысаны: Жалпы білім беретін мектептердегі дене шынықтыру сабағында жоғарғы сынып оқушыларының дене дайындығы процесі.

Зерттеу пәні: Жалпы білім беру мектептеріндегі жоғары сынып оқушыларның дене дайындығын қалыптастыру әдісі мен құралдары.

Зерттеу мақсаты: дене шынықтыру сабағында оқушылардың дене дайындығын жекелендіру әдісін теориялық тұрғыдан негіздеу және практикалық түрде жүзеге асыру.

Зерттеу міндеттері:

- әртүрлі конституциялық түрдегі жоғары сынып оқушыларының психофизиологиялық сипаттарын, дене қабілеттері мен морфофункционалды даму ерекшеліктерін анықтау;
- әртүрлі конституциялық түрдегі оқушылардың дене даярлығы көрсеткіштерінің өзара қатынас құрылымын анықтау;
- мектеп бағдарламасының жеңіл атлетика түрлері бойынша әртүрлі конституциялық түрдегі оқушылардың дене даярлығының алғышептік компоненттерін анықтау;
- әртүрлі конституциялық түрдегі оқушылардың дене даярлығын жекелік әдісін айқындап эксперимент түрінде негіздеу.

Зерттеу әдістері:

- теориялық талдау және әдеби деректер жинақтау;
- алдыңғы қатарлы тәжірибелерді жинақтау;
- педагогикалық бақылау;
- хронометраждау;
- антропометрлік өлшемдерді алу;
- конституциялық түрлерді бағалау;
- жыныстық жетілуді анықтау әдістері;
- бақылау сынақтары;
- зерттеудің медициналық- биологиялық әдістері;
- психикалық күйлерін зерттеу;
- педагогикалық тәжірибе.

Мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесінің міндеттері балалардың анатомиялық-физиологиялық, психологиялық ерекшеліктерін ескерумен нақтыланады және жан-жақты даму міндеттері мен мақсаттарынан шығады. Мұның бәрі балалардың дене тәрбиесінің жалпы жүйесі балалардың денсаулығын жақсартуға, ағзаны шынықтыруға, оны дұрыс қалыптастыруға бағытталған. Осы кезеңде әдебиет деректерін, эксперименттік материалдарды жинақтау, спорттың алдыңғы қатарлы тәжірибелерін біріктіре отырып жас спортшылардың дайындық жүйесінің негізгі ережелерін тұжырымдадық.

Бірінші нұсқау – жасөспірім спортшылардың дайындығын басқару жүйесі бағытының мақсаттылығы жас жағынан бір топтан екінші топқа ауысу негізінде шынығу және жарыс жүктемелерін бірқалыпта қамтамасыз етуді және шынығу үдерісінің мазмұнына уақтылы түзетулер енгізуді жүзеге асырады. Бұл мәселе Қ.І. Адамбеков, И.Ф. Андрущишин, С.І. Қасымбекова, Л.И. Орехов, Т.А. Ботағариев, Ғ.М. Сәрсекеев, М.А. Артықов, Ә.Ж. Тастанов, Э.Қ. Оспанова және т.б. ғалымдардың еңбектерінде шешімін табады.

Екінші нұсқау – дене сапаларының тиімділігін жүзеге асыру.

М.Я. Наботникова, Ю.В. Верхошанский, С.И. Хаустов, Х.Ф. Анарқұлов және басқа ғалымдардың деректерінше дене сапаларының даму деңгейін жоғарылату және негізгі жаттығуларды орындауды жүзеге асыру – бұл екі өзара байланыс әдістемелік бағыт болып табылады.

Үшінші нұсқау – спорттық көрсеткіштер деңгейінің арақатынас тиімділігін болжау және спорттық жетілдіруді пайдалы дамыту үшін әртүрлі қабілеттерді қажет етуші, негізгі дене сапаларының даму үйлесімділігі.

Төртінші нұсқау – жас ерекшеліктерінің және спорттық қызмет тәжірибесінің әсерінен дене дайындығының құрылымы мен әртүрлі көрсеткіштерінің мәні елеулі өзгереді, сол себепті көп жылдық дайындықтың әртүрлі кезеңдерінде спорттық дайындықтың алдыңғы қатарлы шарттарын ерекшелеу қажет.

Бесінші нұсқау – келешек техникалық шеберлікті қалыптастыру үшін, жарыс қызметті қозғалыс дағдыларының биодинамикалық құрылымдарын бірқалыпты игеру, меңгеру қажет болады.

Біздің пікірімізше, жалпы білім беру мектептеріндегі дене тәрбиесі сабағында оқушылардың дайындық жүйесінің әдістемелік ерекшелігін анықтау қажет. Осыған байланысты 15-17 жастағы оқушылардың дене қабілеттері мен қозғалыс аппаратының заңдылығы жөнінде ғылыми көзқарастарға талдау жасауды қажет етеді.

Жоғарғы сынып оқушыларының дене дамуы мен дайындықтарының сипаттамасы. Жоғарғы сынып оқушыларының ағзасының өсуі мен даму үрдісі үздіксіз өмір сүреді. 15-17 жас аралығындағы оқушыларды (151 бозбала, 142 қыздар қатысқан) терең зерттеу мәліметтері олардың дене дамуы мен дайындығының көрсеткіштерінде жүзеге асқан жас ерекшеліктік-жыныстық заңдылықты өзгерістерін анықтауға мүмкіндік туғызды. Тәжірибелік мәліметтерге талдау бірнеше деңгейде өткізілді.

Алдымен (х, σ, m, A, E, ε) статистикалық көрсеткіштер бойынша морфофункционалды дамуы мен қимыл-әрекеттік дайындығының көрсеткіштеріне талдау жасалынды. Содан кейін талдаудан өткізілген көрсеткіштердің өзара байланысы зерттелді. Бой ұзындығының көрсеткіштері жас ерекшелігіне қарай өлшеусіз ұлғайып отырады.

Жоғарғы сынып оқушыларында, негізінен нәтижелерді бөлу сызығының оңжақтық асимметриясы бар екендігі анықталды ($A=0,57-1,40$). Бозбалаларда көбінесе бөлу сызығының жалпақ биіктігі кездессе ($E=0,33-0,73$), қыздардың бой ұзындығының көрсеткіштері, әсіресе, 17 жаста, үшкіл биіктілігімен (сұңғақтылығымен) сипатталады ($E=1,40$).

Дене салмағының көрсеткіштері жасының өсуіне қарай арта береді. Бозбалаларда бұл көрсеткіш қарқынды түрде 16 жаста 6,8%, $p<0,01$ болып өзгерсе, 17 жаста 6,9%, $p<0,01$ болып өзгереді. Вариациялық коэффициенттер он пайыздық деңгейден біршама артық түседі. Зерттеу жүргізілгендердің бойында берілген көрсеткіштерді бөлуде асимметриялық байқалады: бозбалалар мен қыздарда көбінесе оңжақтық асимметрия кездеседі ($A=0,55-1,02$). Жоғарғы сынып оқушылары денесінің даму көрсеткіштерінің талдауы берілген сипаттамалардың көбісі бірқалыпты бөлінетіндігін айқындап берді.

Дене дайындығының көрсеткіштері де жас ерекшелігіне қарай өзгеріп отырады. Негізінде, жасқа байланысты нақты өзгерістер бозбалаларда болатындығы анықталды. 16 жаста анықталған заңдылыққа сәйкес ұзындыққа секіру көрсеткіші - 3,0%, $p<0,05$; нығыздалған допты лақтыру - 6,2%, $p<0,05$, ал 6 минуттық жүгіру көрсеткіші - 3,8%, $p<0,05$ болса, ал 17 жастағы нығыздалған допты лақтыру көрсеткіші - 5,8%, $p<0,05$, ал 6 минуттық жүгіру көрсеткіші - 3,8%, $p<0,05$, жылдамдылыққа шыдамдылықты дамыту деңгейі 2,8%, $p<0,05$ болып көрініс тапты. Қыздарда тек ұзындыққа секіруде ғана жас ерекшелігіне қатысты динамикалық көрсеткіште аздаған ауытқу байқалады.

Биологиялық жетілудің әр түрлі деңгейіне тән оқушылардың дене құрылымдарының түрлері жоғарғы сынып оқушыларының морфофункционалды дамуы мен қимыл-әрекет мүмкіндіктерінің көрсеткіштері кластерлік сипаттаманың көмегімен жіктеліп сұрыпталды. Зерттеуге қатысқан оқушыларға талдау жүргізу 4 класқа бөлінді, олардың әрқайсысы үшін дене дамуының жеке ерекшеліктері, көрсеткіштері, саны мен өкілеттілігі анықталды. Зерттеу нәтижелері бозбалалар мен қыздарға жеке-жеке жүргізілді.

Бірінші кластерға торакальды дене құрылымды түрдегі оқушылар кірсе, екіншіге бұлшық еттері дамыған дене құрылымды түрдегі оқушылар кірді, үшіншісіне астеноидты, ал төртіншіге дигестивті түрдегі дене құрылымды оқушылар енді. Сыннан өтушілер арасында торакальды дене құрылымды түрге жататын 256 қыз (57,9%) бен 254 бозбала (56,3%) анықталды; бұлшық еттері дамыған дене құрылымды бозбалалар 106 адамды (23,5%) құраса, қыздардың саны 66 (14,9%) болды. Астеноидты түрдегі дене құрылымды бозбалалар 14,0% бен қыздар 16,3% құраса, ал дигестивті дене құрылымындағылар континенттің 6,2% мен 10,9% құрады (**1-сурет**).

Қорытынды: әртүрлі конституциялық түрдегі жоғарғы сынып оқушыларының дене мүмкіндіктері және психикалық даярлықтары, морфофункционалды көрсеткіштері сараланды. Көп жағдайларда бұлшық етті оқушылардың шапшаңдық, күш, шапшаңдық - күш мүмкіндіктерінің даму деңгейі басым болды. Торакальды түрдегі оқушылардың ептілік және төзімділік мүмкіндіктерінің даму деңгейі жоғары сипатталды. Дигестивті түрдегі дене бітімді оқушылардың қозғалыс әрекеттерінің нәтижелері тетелес балалардан әлдеқайда төмен.

Сыналушылардың ішінде торакальды түрдегі дене бітімді бозбалалар - 56,3% - ды, қыздар - 57,9 % - ды құрады. Бұлшық етті түрдегі дене бітімді бозбалалар - 23,5 % ды, қыздар - 14,9 % ды құрады. Астеноидты түрдегі дене бітімді бозбалалар - 14,0 %- ды, ал қыздар - 16,3 % - ды құрады, дигестивті түрдегі дене бітімді бозбалалар - 6,2 % - ды, қыздар - 10,9 % - ды құрады. Сыналушылардың көпшілігінің бозбалалар (65,2 %) және қыздар (84,4 %) құжаттық жастары биологиялық жастарымен сәйкестігі анықталды. Жоғарғы мектеп жасында ағза дамуының қарқыны ақпараттылықты жоғалтады, ал дене бітімінің түрлері дене дамуының көрсеткіші ретінде жасөспірімнің жеке морфологиялық тітіркенушісінің жетекшісі болып қалыптасады.

1 сурет. Дене құрылымының түрлері бойынша 15-17 жас аралығындағы оқушылар санының арақатынасы

1 Адамбеков К.И. Педагогические основы физического воспитания учащихся: автореф.дисс. докт. пед. наук: 13.00.04. – Алматы, 1995. – 38 с.

2 Телеугалиев Ю.Г., Абилдабеков С.А. Изменения показателей удовлетворенности занятиями и смыслодержащих мотивов при обучении физическим упражнениям. // Актуальные проблемы теории и практики физической культуры. - Алматы, 2001. - 242 с.

3 Телеугалиев Ю.Г., Абилдабеков С.А. Взаимосвязь показателей воспитания в процессе физического образования, воспитания и обучения. // Теория и методика физической культуры. – 2001. - №2. – С. 67.

4 Телеугалиев Ю.Г., Абилдабеков С.А. Проблема активизация взаимосвязи двигательной познавательной деятельности в процессе физического воспитания и обучения. // Международная научная конференция. Каз ГАСТ, – Алматы, 2001.

5 Адамбеков Қ.І., Тастанов Ә.Ж., Абилдабеков С.А. Теоретические основы физической культуры и спорта. - Алматы: «Полиграфия Сервис К», 2010. – 309 б.

6 Бальсевич В.К. Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996. - №1. – С. 23-25.

Summary

Electronic textbook "Engineering Graphics" was created with the main principles of didactic training and especially the impact of the above e-textbook as the training program. It is known that the foundation of the training program system comprise some programs, which are subject to a number of psychological and pedagogical requirements in terms of achieving the goals of learning through diversity training actions with regard to the provisions of pedagogy, psychology and didactics; as well as stimulation of the high activity of the learner, providing developmental effect of training and its individualization, conducting pedagogical orientation of the dialogue with the possibility of modifications and adjustments.

УДК 373.1

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ДАМЫТА ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қ.Е. Ағыбай – аға оқытушы, Абай ат. ҚазҰПУ, «Жалпы педагогика және психология» кафедрасы

Қоғамның дамуы оқу мазмұнына жаңа білім беру үрдістерін алып келуде. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының танымдылық оқу белсенділіктерін қалыптастыру, оны тиімді басқару және дамыту, әдістемелік, ұйымдастырушылық және моральдік-психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету күрделі педагогикалық мәселе ғана емес, маңызды әлеуметтік мәселе де болып табылады. Оқушының әлеуметтену ортасы ол оқыту үрдісі. Оқытудың жаңа технологиясын пайдалану - сапалы білім негізі. Ал сапалы білім болашақ мамандарды қалыптастырудың негізгі ірге тасы болып табылады.

Тірек сөздер: оқыту үрдісі, технология, дамыта оқыту технологиясы, сабақ, оқыту сапасы

Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің қазіргі кезеңіндегі қоғамның түрлі салаларының құрылуы мен тұлғаның белсенділігінің жоғарлауы арасында байланыс айқындала түсуде. Осыған байланысты балалардың танымдылық әркетін белсендендіру, оны тиімді басқару және дамыту, әдістемелік, ұйымдастырушылық және моральдік-психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету күрделі педагогикалық мәселе ғана емес, маңызды әлеуметтік мәселе де болып табылады.

Оқыту технологиясы оқыту мазмұнын жүзеге асыру жолындағы алға қойған мақсатқа жетудің тиімділігін қамтамасыз ететін оқыту әдісі, құралы және түрлерінің жүйесі болып табылады. Оқыту технологиясында мазмұн, әдіс және құралдардың өзара байланысы мен себептілігі жатыр, соған байланысты қажетті мазмұнды, тиімді әдістер мен құралдарды бағдарлама мен білу мағалімнің педагогикалық шеберлігіне байланысты.

Оқытудың жаңа технологиясын пайдалану - сапалы білім негізі. «Адам ұрпағымен мың жасайды»- дейді халықымыз. Ұрпақ жалғастығымен адамзат баласы мың емес миллиондаған жылдар жасап келеді. Жаксылыққа бастайтын жарық жұлдыз – оқу. «Надан жұрттың күні – қараң, келешегі тұман», деп М.Дулатов айтқандай, егеменді еліміздің тірегі - білімді ұрпақ. Сусыз, құрғақ, таса көленке жерге дән ексең өнбейтіні сияқты, жас ұрпақтарымызды тәрбиелемесек өспейді, өнбейді. Қазіргі мектеп мұғалімдерінің алдында тұрған басты міндет – оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру, міне, өз ұрпағының өнегелі, өнерлі, еңбексүйгіш, абзал адамзат болып өсуі үшін халық педагогикасының негізгі мақсатын шығармашылықпен оқу-тәрбие үрдісіне тиімді пайдалану әрбір ұстаздың міндеті болып табылады. Оқушы қабілеті дегеніміз оның педагогикалық ықпал аясында білім алу әркеті, жеке тұлғаны дамыта оқыту әдістері, оның шығармашылық қабілеінің дамуына әсерін тигізеді. «Қазақстан-2030» атты еліміздің стратегиялық бағдарламасында ең негізгілерінің бірі- жоғары интеллектуальды жастарды жан-жақтылыққа тәрбиелеу, олардың потенциалдық деңгейінің көтерілуіне үлес қосу. Бүгінгі таңда жас ұрпаққа пәнді тиімді ұғындырудың бірі - жаңа технология негіздері болып табылады. Берілген анықтамалардан «технология» techne - өнер, шеберлік және logos - ғылым, заң, яғни технология дегеніміз шеберлік (өнер) туралы ғылым екенін білуге болады. Педагогикалық технология дегеніміз – тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі педагогикалық жүйенің жобасы, ал педагогикалық жағдайға сай қолданатын әдіс, тәсілдер – оның құрамды бөлігі ғана деп тұжырымдайды [1].

Педагогикалық технологиялар сипатын айқындайтын көптеген оқыту технологиялары: білімді ізгілендіру, дәстүрлі технологиялар, бағдарламалап оқыту және проблемалы оқыту технологиялары, дамыта оқыту технологиясы, әр деңгейлі оқу, толық меңгеру, ұжымдық ықпалдаса оқу, икемдесе оқу, жобалап оқу, авторлық оқыту технологиясы (мысалы, В.Ф. Шаталов технологиясы), интерактивтік оқыту, қашықтан оқыту, ақпараттық оқыту және тағы басқа түрлерін айтуға болады.

Сонымен технология астарында не жатыр?

Оқу технологиясы жөніндегі идея қай заманда пайда болған?

Мұнда ғылымдық мәні бар ой жаңалық емес. Я.А. Коменский де дәріптеген. Ұлы педагог-ғұлама XVI-ғасырда-ақ оқытудың «техникалық» яғни технологиялық болатынын уағыздап, оның мүлтіксіз тиімді

нәтиже беретін жолдарын іздестіріп бақты.

Я.А. Коменскийдің еңбектеріне үңіле түссек, педагогикалық технологияға бастау берген даналық пікірді табамыз: «Дидактикалық машина үшін қажет нәрсе:

1. Түбегейлі ойластырылған мақсаттарды;
2. Сол мақсаттарға жетуге дәл икемдестірілген жабдықтарды;
3. Мақсаттың орындалуына мүмкіндік бермейтін нақты жабдықтарды қолданудың мызғымас ережелін табуымыз керек».

Коменский заманынан бастап, оқуды мүлтіксіз әрекеттегі механизмге сәйкестендіру ұмтылысының талайы күні бүгінге дейін басылған емес. Кейін оқу технологиясы жөніндегі көптеген тұжырымдар толықтырылып, нақтыланып отырды. Әсіресе, техникалық прогрестің әрқилы теориялық және практикалық қызметтер аймағына енуімен оқуды технологизацияластыру идеясы нығайып, іске асырыла бастады.

Осы заманғы дидактикада әрқилы оқу технологиялары көрніс беріп жүр. Олардың көп түрлі болу себебі - әр автор мен орындаушының педагогикалық процеске өзінше азды-көпті жаңалық қосып, технологияға өзгеріс ендіруіне байланысты.

Оқу технологиясының топтастырылуы сонымен бірге, нақты кезеңде басым болған мақсаттар мен міндеттерге, оқуды ұйымдастыру формасының қолданылуына, дәл кезеңде қажет болған әдістерге және басқа да негіздемелерге тәуелді келеді.

Оқу технологиясы педагогикалық шеберлікпен өзара байланысты. Оқу технологиясын жете білудің өзі – шеберлік. Бір технологияны әрбір оқытушы жеке іске асырып отыруы мүмкін, ал осы іске асырудағы технологиялық

Жоғарғы қиыншылық деңгейіндегі оқу принципіне орай білім мазмұны және оны құрастыру реті анықталады. Оқу материалының мазмұн қарқыны ұлғаяды, әрі тереңдейді, жетекші рол теориялық білімдерге беріледі, дегенмен, оқушылардың практикалық ептіліктері мен дағдыларының маңызы жойылмайды.

Дамытушы технология талаптарының бірі – оқу ілгерілі жедел қарқынды жүреді. Өткендерді жиі әрі бір беткей қайталаулар оқу процесінің кедергісіне айналып, оқуды жоғарғы қиыншылық деңгейінде өтуге мүмкіндік бермейді. Дамытушы технологияны іске асыру сонымен бірге оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты жүйелі іс-әрекеттік оқу бағытын ұстануды қажет етеді (Д.Б. Эльконин).

Дамытушы технология идеяларының қатарын сондай-ақ оқу қызметінің әрқилы жағдайларында оқушылардың қажет болғанды өзіншетанып, содан өздігінен жауап әрекет орындауға (рефлексия) ынталандыру идеясы да кіреді. Жауап әрекетке (рефлексия) келу дегеніміз баланың өз әрекеттерін тәсіл, әдістерін өзінше байқап, тануы.

Рефлексиялық әрекет-қимылдар әрқашан өзіндік қадағалау және бағалаумен тығыз байланысты болатындықтан дамытушы технология шарттарына орай оларға да көп мән беріледі.

Дамыта оқыту – адамның психикалық дамуының формасы, элементі. Кез келген оқыту белгілі бір мөлшерде адамды дамытады.

«Даму» ұғымы сөздікте «...мөлшерлік өзгерістердің белгілі бір өлшем шегінен шығып, сапалық өзгерістерге айналуы» - деп түсіндірілген.

«Даму» ұғымының психологиялық анықтамасы – жаңарту процесі, жаңаның өмірге келіп, ескінің жоғалуы деген мағынаны береді. барлық табиғат құбылыстары сияқты бала психикасы да үнемі диалектикалық жолмен дамып, өзгеріп, бір деңгейден екінші деңгейге өтіп отырады.

Оқыту мен даму арасында тығыз байланыс бар екенін психология ғылымы жеткілікті дәрежеде дәлелдеп береді деп айтуға болады. Бұл мәселені түбегейлі зерттеп, бала дамуындағы оқытудың рөлін, алар орнын анықтаған көрнекті психолог Л.С. Выготский.

Ол дамуды оқыту мен тең, керісінше оқу мен даму екі бөлек процесс деген көзқарастарды қатты сынға алады. Ең алғаш рет бала дамуының төмендегідей екі аймағының болатындығы жайлы теория ұсынады:

1. Бала дамуының жақын аймағы – баланың тек үлкендердің көмегі арқылы атқара алатын істер.
2. Бала дамуының қол жеткен аймағы- баланың үлкендердің көмегінсіз істей алатын қаракеті.

Баланың дамуы бірінші аймақты меңгеру арқылы жүзеге асады. Дамудың қол жеткен аймағы жақын аймақпен өзара қызметтесе отырып, оны игерген кезде дамуға өріс ашады.

И.Я. Лернер «даму» деген ұғымды педагогикалық заңдылықтарға негіздей отырып, адамның әртүрлі қиындықтардағы мәселелерді шеше білуге дайындығы деп түсіндіреді. Мұндай анықтама интеллектуалдық іс-әрекетті жоғарғы орынға шығарады. Мәселе қаншалықты күрделі болса, оны шешуге жұмсалатын ақыл-ой қызметі де соншалықты кең, аумақты, демек, даму деңгейі де жоғары болады.

Л.В. Занков ақыл-ой қызметінің төмендегідей көрсеткіштері дамуды іске асырады деп есептейді. Оларға байқампаздық, өз ойын еркін жеткізе білу, практикалық іс-әрекеттер атқара білуі.

В.В. Давыдов ақыл-ойдың дамуының көрсеткіші ретінде жинақтай, қортындылай алу дағдысын

есептейді [2].

Тұтас алғанда барлық зерттеуші ғалымдар даму туралы ойлары оқыту барысында баланың психикасының жаңа сапалық деңгейге көтерілуі дегенге келіп саяды және оның басты шарты етінде әрекеттер аланады.

Бастауыш мектеп оқушыларының танымдылық қызығушылығын дамытудың негізгі факторы олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге баланың маңызды психикалық қызметтерін, ақыл-ой жұмысының тәсілдерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу процесін жолға қою керектігі саналады. Оқушының шығармашылық қабілеті де оның ойлау мен практикалық әрекеттері арқылы ғана дамиды. Ойлауға үйрететін сабақтарды дымытта оқыту сабақтары деп білеміз. Дамыта оқытуды ұйымдастыру, балаларға ақыл-ой әрекетін меңгеруге жағдай жасау деп қарастыру керек. дамыта оқыту сабақтағы ерекше ахуал, мұғалім мен оқушы арасындағы ерекше қарым-қатынас. Жүйенің авторлары «дамыта оқыту деп – оқыту мақсаты, міндеттері, әдіс-тәсілдері баланың даму заңдылықтарына сәйкестендірілген оқытуды» атайды. Оқыту арқылы баланың психикасында жаңа құрлымдар пайда болуы яғни жаңа сапалық өзгерістер болуға тиіс деп есептейді. Жүйенің басты мақсаттарының бірі- баланы оқыта отырып жалпы дамыту, оның еркіндігін қалыптастыру, өз бетінше ізденуге, шешім қабылдауға дағдыландыру, жекелік қасиеттерін ескеру, басшылыққа алу, әр қарай ұшқырлау, тұлғалыққа бағыттау. Дамыта оқытуда баланың ізденушілік – ойлау әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Ол үшін бала өзінің бұған дейінгі білетін амалдарының, тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екендігін сезетіндей жағдайға түсуі керек. Сонда барып оның білім алуға деген ынта-ықыласы артады, білім алуға әрекеттенеді. Сабақ мұндай жағдайда төмендегідей үш құрамдас бөліктерден тұратын болады:

1. Оқу мақсаттарының қойылуы.
2. Оны шешудің жолын бірлесе қарастыру.
3. Шешімнің дұрыстығын дәлелдеу.

Бұл – үш бөлік дамыта оқытудың Д.Б. Элконин мен В.В. Давыдовтың жасаған жүйесінің негізгі компоненттері.

Оқушы алдында оқу мақсаттарын қоюда ешқандай дайын үлгі берілмейді. Мақсатты шешу іштей талқылау, сосын жинақтау арқылы жүзеге асады. Мұғалім сабақ процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы адам ролінде шешім табылған кезде әркім оның дұрыстығын өзінше дәлелдей білуге үйретіледі. Әр оқушыға өз ойын, пікірін айтуға мүмкіндік беріледі, жауаптар тыңдалынады. Әрине, жауаптар барлық жағдайда дұрыс бола бермейді. Дегенмен әр бала жасаған еңбегінің нәтижесімен бөлісіп, дәлелдеуге талпыныс жасайды, жеке тәжірибесін қортындылауға үйренеді.

Дамыта оқыту жүйесінде оқушылардың ойларын жетілдірудің маңызы зор. Біріншіден, дамыта оқытуда білім даяр күйінде берілмейді, оған оқушы өз оқу әрекеті арқылы қол жеткізеді. сабақтың алғашқы ізденіс кезеңінде жаңа ақпарат жайлы не білетіндіктерін ортаға салып, мәселені өз беттерінше шешуге талпынады. Сөйтіп олар осы мәселе туралы өз білімдерінің жеткіліксіз, таяз екенін сезіну арқылы сабаққа деген қызығушылықтары оянады, ішкі түрткілер пайда болады.

Екіншіден, дамыта оқытуда оқушы жоғарғы қиындықтағы мәселелерді шеше отырып, өз санасының саңылауларын ашады. Әр оқушы өзіне тән биік деңгейіне дейін дамуға қол жеткізе алады. «Жақсы оқушы», «Жаман оқушы» ұғымының болмауы, балаларды танымдық әрекеттерге ұмтылдырады, құштарлығын арттырады.

Үшіншіден, оқушының жеке басын дамытатын басты құрал – ол өзінің әрекеті. Сол себепті дамыта оқытудағы оқыту әдістері оқушыны белсенді жұмыс жағдайына қоя отырып, мәселелерді, қайшылықтарды шешу мақсатын қояды [3].

Төртіншіден, дамыта оқыту жүйесінің нәтижелі болуы оқушы мен мұғалімнің арасындағы жаңаша қарым-қатынасы арасында ғана өз жемісін береді. Сол себепті дәстүрлі жүйедегі әміршілдік ұстаным бұл жерде тиімсіз, оқушыға «орындаушы», «мұғалімнің тасасындағы» объект ретінде емес, педагогикалық ынтымақтастықта шығармашылық жұмыс жасайтын тұлға – субъект ретінде қарау парыз. Ол өз пікірін ашық айта, ойын дәлелдей алатын, сонымен қатар басқаның да ойын тыңдап, көзқарасын құрметтей білуге үйренген жаңа сападағы оқушы. Оқытудың осындай жаңа педагогикалық технологияларын сабаққа ендіру бүгінгі таңда әрбір ұстаздың басты мақсаты болуы керек. Өйткені, елімізге қазіргі заман талабына сай қалыптан тыс шығындап ойлай алатын, оңтайлы әрі шұғыл шешімдер қабылдай алатын, белсенді, шығармашыл азаматтар қажет.

1 Тұрғынбаев Б. Дамыта оқыту технологиялары - Алматы, 2000 ж.

2 Самойлов З. Дамыта оқыту технологиясының жеке тұлғаның дамуына әсері // Бастауыш мектеп - №9. 2004.

3 Аяпова Ж. Білім беру технологиясын жетілдірудің психологиялық және педагогикалық сипаттары. // Бастауыш мектеп. - №5. 2003 ж.

Резюме

С развитием общества в содержания обучения приходят новые тенденции образования. В связи с этим формирования познавательной учебной активности у учеников начальных классов, и эффективное управление и развития, обеспечения методической, организационной и морально-психологической стороны является не только педагогической сложной проблемой, но и важной социологической проблемой. Социальная среда ученика это процесс обучения. Использование новых технологий обучения - качественная основа знания. А качественное знание является основным фундаментом формирования будущих специалистов.

Ключевые слова: учебный процесс, технология, технология развивающего обучения, урок, качество обучения

Summary

With the development of society in the learning content comes new trends in education. In this regard, the formation of cognitive learning activity in primary school students, and the effective management and development, ensuring methodical, organizational and moral-psychological aspect is not only teaching a challenge, but also an important sociological problem. The social environment is the student's learning process. The use of new learning technologies - high-quality knowledge base. A qualitative knowledge is the basic foundation for the formation of future professionals.

Key words: the learning process, technology, technology development training, lesson, the quality of education

ӘОЖ 373.3.016.026. 52(574)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Н.С. Алпысбаева – І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Мақалада бастауыш мектепте оқу үдерісінде дидактикалық құралдарды қолдану әдістеме-сі баяндалады. Онда дидактикалық құралдардың түрлері мен мазмұны, олардың жіктелуі жан-жақты қарастырылады. Дидактикалық материалдарды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері көрсетіледі.

Кілттік сөздер: бастауыш мектеп, оқу үдерісі, дидактикалық құралдар

Оқушының жеке тұлғасын, рухани әлемін, ынтасы мен қабілетін дамыту бүгінгі күннің негізгі мәселелердің бірі. Себебі, оқушылар өз бетімен ізденіп жұмыс істеуге, өз бетінше білімді тәжірибеде, өмірде пайдалануға дағдыланбаған. Осы мәселені шешу жолында оқу материалын түсіндіру кезінде оқушылардың сезіміне ықпал ету арқылы ынта-ықыласын, қызығушылығын күшейту қажет. Осылайша ұйымдастырылған оқу үдерісі барысында оқушылардың ойлау қабілеті кеңейеді және де оқушылардың сабаққа деген ынтасы артады.

Оқу әдістері белгілі оқу (дидактика) құралдармен іске асырылады. Дидактикалық құралдар білім алу, білікті қалыптастыру көздері. «Оқу құрал-жабдықтары» ұғымы кең және тар мағынада қолданылады. Тар мағынада бұл ұғым оқу және көрнекі құралдары, техникалық құралдар және т.с.с. Ал кең мағынада оқу құрал-жабдықтары деп білім мақсатын іске асыруға көмекші жағдайлардың бәрін түсінеміз, яғни оқу әдісі, түрі, мазмұны, сонымен бірге оқудың арнайы құрал-жабдықтарының бәрі осы оқу жабдықтарын құрайды. Оқу құралдарының көмегімен дүниені тікелей де жанама тану жеңілдетіледі. Олар, әдістер сияқты оқу, тәрбиелеу және дамыту қызметтерін атқарып, оқушыларды ынталандыруға, оқу-танымдық іс-әрекетті басқару мен бақылауға пайдаланылады.

Дидактикалық құралдар мынадай болады: көру (визуалды) құралдары; есту-көру құралдары; сөздік құралдар; оқу үдерісін автоматтастырушы құралдар.

Оқушы назарын аудару, оның ойына түрткі болатын қызықты материалдар, әр түрлі қызықты тапсырмалар, викториналар, ойындар сабақ үстінде өзінің орнын алады. Әсіресе, бастауыш сынып оқушылары бірсарынды есеп шығарудан шаршамайтындай, оларға әр түрлі жарыстар, эстафеталар және ойындарды ұйымдастырған тиімді болады.

Оқу құралдары деп мағлұмат жеткізу үшін, сондай-ақ оқушылардың оқу іс-әрекеттерінің кез келген түрінде өз еркінше жұмыс істеуді ұйымдастыру және оқу материалының меңгерілуін тексеру үшін мұғалім қолданатын оқу жабдықтарына қажетті материалдарды таңдай білу керек. Оқу құралдары оқу жабдықтарының құрама бөліктері болып табылады. Оқу жабдықтарына оқу құралдарынан басқа оқудың техникалық құралдары, құрал- аспаптар (экран, сынып тақтасы және т.с.с. кіреді.

Мағлұматтарды ұсыну және оларды дайындау технологиясы бойынша оқу құралдарының түрлері мынадай болады:

- басылымдар (оқулықтар, анықтамалар, есептер жинағы нұсқаулар, инструкциялы-технологиялық карталар, плакаттар, карточкалар);

- экрандық (депозитивтер, диафильмдер, транспарант, кинофильм, компьютерлік әр түрлі ойындар);
- дыбысты (грамм. және магниттік жазулар, радиотеледидар хабарлары).

Оқыту құралдары – адамның табиғи тұрғыдан ойлап тауып, білім берудің алға қойылған мақсаттарына жету үшін және оқушыларды оқытып-тәрбиелеуді жүзеге асыру үшін мұғалім мен оқушылардың қызмет құралы мен оқу информациясы ретінде оқу-тәрбие үдерісінде қолданылатын материалдық объектілері мен табиғаттың табиғи заттары

1-сурет. Оқыту құралдары

Оқыту құралдары мазмұндылық, әдістер, ұйымдық формалар сияқты оқыту жүйесі (жобадағы үлгі) мен оқу-тәрбие үдерісінің, сонымен бірге кез келген оқу орнының материалдық оқу базасының басты базасының да компоненті болып есептеледі.

Сонымен қатар білім берудің мақсаты да, оның мазмұны да белгілі бір өзгерістерге ұшырайды. Дәлірек айтсақ, жаңа құралдар мен техникалық жаңалықтардың туындауына байланысты ғана оқу бағдарламаларында оқушылардың бұрынғы кездерде танысып-білуге мүмкіндік ала алмаған ғылым салаларының материалдары батыл түрде енгізілуде. Ал бүгінгі таңда оқушылар жаңа техниканың арқасында білім алудың жаңа әдістері мен технологиясын меңгере отырып, өздерінің шығармашылық потенциалының көзін ашуға, табиғи қасиеттері мен қабілеттерін одан әрі дамытуға толық мүмкіндік алып отыр [1].

Ал оқыту құралдарын белгілі бір жүйемен қолданғанда, оларды оқу үдерісіне мүмкіндігінше тезірек енгізгенде, оқушылар мен мұғалімнің жұмыс орнын тиімді жобалап, тиісті оқу жабдықтарымен қамтамасыз еткенде ғана олар пәрменді болмақ. Бұл тек арнайы даярланған бөлемде – математика кабинетінде ғана жүзеге асырылады, басқаша айтқанда, математика кабинетіндегі ең ұсақ нәрселердің өзі мұғалім мен оқушылардың өнімді еңбегін арттыруға ықпал етуі керек.

Оқыту құралдары белгілеріне қарай шартты түрде былай жіктеледі:

- қолданылатын материалдарға байланысты сөздік және бейнелік;
- қабылдау түрлеріне орай көру, есту, көру- есту;
- материалды беру тәсіліне қарай техникалық ақпарат көмегімен немесе техника көмегінсіз, дайын кестелер, кинотаспа.

Оқытудың техникалық құралдарының ішінде қабылдау үшін жиі қолданылатындары:

- оқытудың экрандық құралдары;
- оқытудың дыбыстық құралдары;
- оқытудың экрандық-дыбыстық құралдары.

Оқыту үдерісінде әр алуан оқыту құралдары пайдаланылады.

Дидактикалық тұрғыдан алып қарастырғанда оқу құралдарын жіктеудің С.Г. Шаповаленко [2] ұсынған жобасы:

1. Табиғи нысандар нақты зерттеп - ілу мақсатында объективтік шындықтың заттарын қамтиды. Олар: түрлі материалдардың, шикізаттардың, құралдардың, бөлшектердің, өсімдіктердің, гербарийлердің, жануарлардың, және т.б. үлгілері мен коллекциялары. Оқу құралдарының бұл тобына табиғи көрнекі құралдар, өндірістік-оқу, демонстрациялық, зертханалық құралдармен қоса оқушылардың кәсіби тәжірибелері мен шеберліктері шыңдалатын өндірістік-оқу құрал-жабдықтарын да жатқызуға болады.

2. Материалдық нысандар суреттер мен бейнелеу тобына жататындар: үлгілер, муляждар (бедерлер), макеттер (үлгілер), кестелер, иллюстрациялық материалдар (фотосуреттер, суреттер, портреттер), экрандық-дыбыс құралдары (диафильмдер, диапозитивтер (слайдтар) сериялары, кинофильмдер, дыбыс және видео жазбалары, күй табақтары, радио және теледидар хабарлары).

Бұл құралдар бірегей үш топтан тұрады: 1) мұғалімдерге арналған құралдар; 2) оқушыларға арналған оқулықтар мен оқу құралдары; 3) пән кабинетіне арналған жабдықтар (1-кесте).

1-кесте Оқыту құралдарының жіктелуі

Оқыту құралдары			
Мұғалімге арналған құралдар		Оқушыларға арналған оқулықтар мен оқу құралдары	
Әдебиеттер	Көрнекі құралдар	Оқытудың техникалық құралдары	Пән кабинетіне арналған жабдықтар
1. Ғылыми философиялық және жалпы педагогикалық 2. Ғылыми-бұқаралық 3. Анықтамалық 4. Әдістемелік 5. Журнал мақалалары 6. Оқулықтар 7. Дидактикалық материалдар	1. Кестелер 2. Модельдер 3. Бұйымдар 4. Аспаптар	1. Кодопозитивтер 2. Диафильмдер 3. Диапозитивтер 4. Кинофильмдер 5. Кинофрагменттер	1. Сынып тақтасы 2. Интерактивті тақта 3. Сызба аспаптары 4. Компьютер 3. Шкафтар 4. Үстелдер 5. Орындықтар

Сабақты жаңаша өткізу оқушылардың білім сапасын арттырып қана қоймай, олардың ойлау қабілеттерін дамытады. Сондықтан да мектептегі оқу үдерісінің негізгі мақсаты – арнайы педагогикалық әдістермен мақсатты және жүйелі түрде оқушылардың белсенділігін қалыптастыру, оқушының табиғи қасиеттерін, білім деңгейін тереңдету үшін оқытуды жоспарлы түрде ұйымдастыру, өз бетінше білім алу дағдыларының дамуына негізін салу болып табылады.

Бастауыш мектепте оқушылардың білім деңгейін көтеруде көрнекілік принциптерінің рөлі ерекше.

Көрнекілік әдісі. Әл-Фараби «Оқытудың негізгі әдісі- көрнекілік» деп, оның мақсаттарын, тәсілдерін (түсіндіру, әсерлендіру, есте қалдыру) ұсынады [3]. Оқу материалын меңгеру көп жағдайда оқыту үдерісінде қолданылатын көрнекі құралдарға және техникалық құралдарға байланысты.

Көрнекілік әдісі оқытудың сөздік және тәжірибелік әдістерімен өзара байланыста қолданылады және құбылыстармен, объектілермен оқушыларды таныстырғанда олардың сезім мүшелеріне әсер етіп, алуан түрлі сурет, көшірме, сызба арқылы құбылыс, процесс, объектілердің символдық бейнелерін немесе оларды табиғи күйінде қабылдайды. Қазіргі мектепте осы мақсатпен экрандық және техникалық құралдар кең қолданылады. Көрнекілік әдістерін шартты түрде екі үлкен топқа бөлуге болады: иллюстрация және демонстрация.

Иллюстрация әдісарқылы оқушыларға иллюстрациялық құралдар - атап айтсақ: плакат, кесте, картина, карта, тақтадағы суреттер, үлгілер көрсетіледі.

Демонстрацияның (көрсету) оқыту әдісі ретіндегі ерекшеліктері демонстрация әдісі арқылы заттар мен құбылыстар тәжірибе жасау арқылы немесе техникалық құралдардан, кино-фильмдерден, диафильмдерден көрсетіледі.

Оқу үдерісіне жаңа техникалық құралдарды енгізу (теледидар, видеомагнитофондар) оқытудың көрнекілік әдісінің мүмкіндіктерін кеңейтеді. Қазіргі уақытта көрнекі құралдың жаңа түрі - жеке тұлғалар қолданатын компьютерлерге ерекше көңіл бөлініп, мектептерде электронды-есептегіш техникасы кабинеттерін құру міндеті шешілуде, оқу үдерісіне белгілі бір жағдаяттарды және процестерді үлгілеуге мүмкіндік беретін компьютерлерді енгізу міндеті қолға алынуда. Олар оқушыларға бұрын оқулық мәтінінен меңгерілген көптеген процестерді қозғалыста, көрнекі түрде көруге мүмкіндік береді. Компьютерлер, көрнекілік әдістерінің оқыту үдерісіндегі мүмкіндіктерін елеулі түрде кеңейтеді.

Көрнекі түрде оқыту – оқушылардың тиісті бақылауларына сүйеніп оқыту, бірақ көрнекі оқыту дегенді тек көрнекі құралдарды пайдаланып отыру деп түсінбеу керек. Алдыңғы айтқандай көрнекілікпен оқыту арқылы білім сапасын арттырамыз, материалды жетік терең әрі тез, жеңіл түсінуіне ықпал жасаймыз.

Экрандық оқу құралдарына диафильмдер, нысандар, сондай-ақ үнсіз көрсетілетін киноүзінділер мен кинофильмдер жатады.

Статикалық экрандық оқыту құралдары

Статикалық экрандық құралдар экранға нақты өмірдегі заттардың қозғалмайтын көріністерін шығарады. Бұл құралдардың ішіндегі ең кең таралғандары - *диафильмдер мен диапозитивтер*. Бұларда бірдей айқындылық құралдары қолданылады, бірақ құрылымы бойынша олар айтарлықтай ерекшеленеді.

Диафильм кадрлары белгілі бір қатаң реттілікпен орналасқан және бір-бірімен ортақ логикамен тығыз байланысты болады. Диапозитивтер кадрлары арасында мұндай логикалық байланыс көрініс таппайды. Олар тек ортақ тақырыпқа біріктірілген. Диафильмдер статикалық оқу құралдарының қатарына жатады. Диафильмдер өте әсерлі экрандық құрал болып табылады.

Сабаққа қажетті кинофрагменттерді жинақтау. Мұны IV сыныптағы ана тілі сабағындағы шығармашылық жұмыс жазу үшін экранды-дыбыстық құралдар жинақтау мысалын қарастыруға болады. Фильм тақырыбын таңдау тікелей шығармашылық жұмыс түріне байланысты болады.

Егер оқушыларға шағын шығарма, эссе немесе шығарма-баяндама жазу, яғни бейнелі ойлау қабілетін дамытуға септігін тигізер жұмыс атқару қажеттілігі туса, онда бұл жағдайда мүмкіндігінше әртүрлі түрлі-түсті фильмдерді пайдалану ыңғайлы және қолайлы болатыны анық. Бұл фильмдердің жарқын көркем бейнелері белгілі бір тілдік нысандарға материал береді, қажетті тілдік үлгілердің және синтаксистік құрылымдардың қолданылуына жағдай жасайды, көргендігі туралы айтуға ниетін тудырады, оқушының өз бетімен шешім қабылдап, өз ойларын толық жеткізуге мүмкіндік береді.

Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға әсерін тигізетін шағын шығарма, эссе жазу барысында, қысқа-метражды, сюжетті-ойынды және фильм-экскурсияларды қолдануға да болады.

Фильмнің көрсетілген материалға эмоционалды қатынасын арттырудың маңызы зор, себебі эмоционалды жағдайды қамтығанда ғана экрандық материал ойлауға, елестетуге, сөйлеу мәнеріне және көргенді сөзбен жеткізу қажеттілігін туғызады.

Сабаққа оқыту фильмін таңдай келе мұғалім сабақта шешуге қажетті білім беру және тәрбиелік мәселелерін нақты түрде анықтап алуы қажет, иелігінде бар оқыту кинофильмдерінің **дидактикалық мүмкіндіктерін таразылап**, оларды басқа оқыту құралдарының мүмкіндіктерімен **салыстырып**, ұтымды **нұсқасын** таңдау шарт. Егер **фильм** көрсетілген бейнені немесе тәжірибені сабақта көрсету мүмкіндігі болса, онда берілген фрагмент пайдалану тиімсіз болып келеді. Ал егер экранизация **құралдары** арқылы тікелей бақылау немесе тәжірибе нәтижесінде қол жетпейтін ішкі процесстердің мәні ашылса, онда берілген фрагментті таңдау педагогикалық тұрғыдан ұтымды және орынды болатыны сөзсіз.

Тәжірибелік әдістер: жаттығулар, зертханалық және практикалық жұмыстар. Жаттығу көмегімен ақыл-ой және тәжірибелік іс-әрекет меңгеріледі. Ол барлық пәндерді оқуда, оқу үдерісінің түрлі кезеңдерінде қолданылады. Оның сипаты және әдістемесі оқу пәнінің ерекшелігіне, нақты оқу материалына, оқушылардың жасына байланысты. Жаттығу сипатына қарай ауызша, жазбаша, графикалық және оқу-еңбек деп бөлінеді.

Ауызша жаттығулар логикалық ойды, есті, тілді, оқушылардың зейінін дамытуға көмектеседі.

Жазбаша жаттығулар білімді бекіту және оны қолдану білігін қалыптастыруда қолданылады. Оларды қолдану логикалық ойды дамытуға, жазбаша тіл мәдениетін, сөздікті дамытуға көмектеседі. Әрбір оқу пәнінің міндетті бөлігі- ана тілінен шет тіліне аудару, берілген тақырыпқа шығарма жазу, суретпен жұмыс, өз бетімен мысалдар және есептер, кесте құрастыру, диаграмма, баяндама, көрініс әзірлеу.

Жазбаша жаттығуларана тілі, шет тілі, математика және т.б. пәндерде орындалады. Оқушы оқуға үйренгенде, мәтінді мәнерлеп оқып, грамматикалық ережелерді қолданып, көптеген жаттығулар жазады.

Дидактикалық материалдарды қолданудың **әдістемелік ерекшеліктері** мұғалім әрбір өтілген материалдан кейін, оқушылардың меңгеру деңгейін анықтай отырып, белгілі бір жоспармен жүйелі түрде жұмыс істейді:

- оқу пәні бойынша әртүрлі бақылау жүргізу үшін білім алушылардың оқу жетістіктерінің өлшеуіштерінің жинағын жасау;

- білім алушылардың оқуға, өзіндік іс- әрекеттерге, күнделікті жүйелі жұмыстарға деген ынталарын арттыру;

- оқушы табыстарының негіздері ретінде олардың сыни ойлануын және өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамыту;

- сыртқы және ішкі бақылау негізінде оқу жетістіктерінің өсу динамикасын қадағалау.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі - білім беру бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау керек» - деп көрсетілген [4]. Солардың бірі білім беруді ақпараттандыру барысында дидактикалық және оқыту құралы болып табылатын компьютер. Бүгінгі мектепке келіп жатқан техникалық жаңалықтардың ішіндегі айрықша орын алатыны – интерактивті тақталар - педагогтардың оқыту үдерісін көрнекі және анық етеді, сондай-ақ кері байланысты сапалы жүзеге асырады.

Интерактивті тақтаны пайдалану сабақты жаңаша әдіспен түсіндірумен оқушылардың назарын аударады, жалпы пәнге қызығушылығын арттырады. Оқушылар сабаққа дайындалуға белсенді түрде кіріседі, бұл олардың оқу-зерттеу жұмыстарын да шығармашылықпен жұмыс жасауға дағдыларын дамытады.

Бастауыш сынып мұғалімі Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсібін шыңдауға бағытталған рөлі атап көрсетілген: «педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім беру стандартында көзделген деңгейден төмен емес білім, білік, дағды алуын қамтамасыз етуге, жеке шығармашылық қабілеттерінің көрініп, дамуы үшін жағдай жасауға міндетті», - делінген [5].

Білім беру жүйесіне компьютерлік технологияны енгізу оқытудың алғы шарттарының бірі. Олар тәжірибеде білімді механикалық меңгеруден жаңа білімді өз бетімен алу дағдысын меңгеруге көшуді

камтамасыз ететін психологиялық- педагогикалық өңдеулерді кеңінен қолдануға мүмкіндік береді.

Оқу үдерісінде компьютерді тиімді пайдалану және қолдану мектеп оқушыларының өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, дербес жұмыстарын ұйымдастыруға ерекше қолайлы жағдай туғызып отыр.

Біріншіден, компьютерде отырып оқушылар тапсырманы өз бетімен орындауы жоғары дәрежеде болады.

Екіншіден, компьютердің мультимедиялы мүмкіндіктерін барынша көп қолдану.

Үшіншіден, сабақта психологиялық қолайлы жағдай тудыру. Бұған қарапайым оқыту және дамыту программалары жатады. Балалар өз қателерінен қорықпайды, жақсы нәтижеге жету үшін басынан бастап бірнеше рет қайталайды.

Төртіншіден, мектептегі пәндерден алған білімін жан-жақты қолдану.

Оқушылар сабақта жігерлі жұмыс жасау үшін оқытудың белсенді әдістерін қолдануды талап етеді. Ондай әдіс оқыту үдерісінде оқушылардың белсенділігін арттыру мақсатында жоғары қызығушылығымен өзгешеленеді. Оқытудың белсенді әдісін сабақта қолданғанда оқушы есепті өз еркімен шешуді талап етеді. Оқытудың көрсетілген әдістері оқушылардың пәнге қызығушылығын тудырады және өз бетімен білім алуға ұмтылуға дағдыландырады.

1 *Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары, - Алматы: «КАЗПРОФТЕХ». 2007. – 144 б.*

2 *Шатоваленко С.Г. Вопросы теории методов обучения в средней школе. - М., 1967. - 17 с.*

3 *Әл-Фараби. Философиялық трактаттар, - Алматы, 1973.*

4 *Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. - Астана, 2000. – 336 б.*

5 *Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007.*

Резюме

В работе рассмотрены методические особенности применения дидактических средств в процессе обучения в начальной школе. Анализируются виды, содержание дидактических средств и произведена их классификация. Изложена методика применения дидактических средств в процессе обучения в начальной школе.

Ключевые слова: начальная школа, учебный процесс, дидактические средства

Summary

This article deals with methodological peculiarities of applying didactic means in the process of teaching in elementary school. Types and contents of didactic means are analyzed, classification of them is introduced. Methodology of applying didactic means in the process of teaching in elementary school is presented.

Keywords: elementary school, educational process, didactic means

УДК:373.016:51

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ КОМБИНАТОРЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРУҒА ҮЙРЕТУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

М.Ж. Мынжасарова – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-нің аға оқытушысы

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының басты мақсаттарының бірі: «жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене бітімі және рухани дамыған азаматын қалыптастыру, тез өзгеретін әлемде оның табысты болуын қамтамасыз ететін білім алудағы қажеттілігін қанағаттандыру, еліміздің экономикалық әл-ауқаты үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамыту» екендігі айтылған [1].

Мектептегі математикалық білім мазмұны ғылымның осы саласының ақпараттар ағыны мен даму деңгейіне тәуелді екендігі және өскелең ұрпаққа берілетін деңгейі қоғамдық сұраныстан туындайтыны белгілі. Осыған орай білім мазмұны үздіксіз жаңғырып және жаңарып тұрады.

Қазіргі жеке тұлғаны қызықтыратын саласына өмірдің жаңа жағдайларына бейімделе білу енеді, яғни әр түрлі ақпараттарды табу және пайдалану, жағдайды талдау, туындалған жағдайдан шығу жолдарын сыни бағалау және табу, өзінің іс-әрекетін ұйымдастыруды бара-бар өзгерту, коммуникациялық құралдарды меңгере білу. Осындай тұрғыда математиканың басқа тарауларына қарағанда стохастиканың әлеуеті жоғары.

Мектеп біліміне комбинаторика, ықтималдық-статистикалық мазмұнды енгізу қажеттілігі оның білімділік және әлемдік көзқарастағы бағалылығына негізделген. Академик Б.В. Гнеденко ықтималдықтар теориясы мен математикалық статистиканың маңыздылығын ерекшелеп, назарын мынаған аударды: «болашақ азаматтарды бала кезінде немесе жас шағында табиғат құбылыстарындағы заңдылықтарды

ізвестіруді кең қарастыруға мүмкіндік беретін ғылымның үлкен тарауы ретінде статистикалық тұжырымдармен таныстыру маңызды» [2].

Комбинаторлық әдістер транспорттық есептерді шешуде, кестелер, өндірістік жоспарлар құрастыруда және өнімді өткізу мәселесінде қолданылады. Комбинаториканың негізгі ұғымдары көптеген ықтималдық есептердің, сызықтық бағдарламалаудың, статистиканың негізі болып табылады. Сонымен қатар, комбинаторика автоматтар теориясында, экономикалық есептерде, биология және генетикада қолданылады.

5-6 сыныптарда математиканы оқытуда комбинаторикалық материалды қандай түрде ұсынуға болатынын қарастырайық.

Бесінші сыныпта комбинаторлық есептерді шешу үшін бәрінен бұрын осы жастағы балаларға табиғи, түсінікті мүмкін нұсқаларды тікелей жүйелі теру әдісі пайдаланылады. Бұл әдіс нұсқалардың саны көп болмаған жағдайда ғана мақсатты. Менгерудің алғашқы кезеңінде комбинаторлық есепті шешу – есептің шартына жауап беретін сандардан, сөздерден, заттардан және т.б. құрастыру, барлық мүмкін комбинацияларды жазуды білдіреді. Мақсаты оқушылар есептер жүйесін шешу үдерісінде өзінің мағынасы мен комбинациялау құрамы бойынша әр түрлі терудің қажеттілігімен кездесуден тұрады.

Комбинаторлық материалды бұлай мазмұндау «формулалы» комбинаторика курсымен салыстырғанда орналастыру, алмастыру және теру саны үш негізгі формула ғана әкелмейтін, сондай-ақ қайталамалы байланыстар және шектеулі теруді ендіретін, сонымен қатар комбинаторлық есептерді шешудің ең қиын бөлігіне – оны формалдау және бара бар модель тұрғызуға екпін беретін анағұрлым кең комбинаторлық есептер класын, қарастыруға мүмкіндік береді.

Жүйелі теруді ұйымдастырудың әр түрлі тәсілдерін мысалы, өсуі бойынша (сан), алфавит (әріптер) бойынша талдау жүргізіледі. Сондай-ақ жүйелі теру үшін ыңғайлы тірек сызбасын беретін мүмкін нұсқалардың арнайы граф-ағаш көмегімен теру қарастырылады. Сонымен бірге келешекте оқушыларға жүйелі теру тәсілін өз бетімен таңдауға құқық беріледі. Егер оқушылар қандай тәсілді пайдаланса да теру логикасын және барлық мүмкін нұсқаларын ұсынса, бұл кезеңде комбинаторлық есептерді шешу дұрыс және толық деп саналуы мүмкін.

Ұсынылған жүйеде маңызды әдістемелік қадам оқушылардың кодтауды ақпараттарды ұсыну және олармен бұдан кейінгі жұмыс тәсілі ретінде менгеруі болып табылады. Сызбаны мен кодтауды пайдалану жазуды қысқартуды ғана емес, сондай-ақ модель тұрғызу және математикалық тәсілдердің жан-жақтылығы сияқты математика үшін маңызды сұрақтарды қозғайды [3].

Алтыншы сыныпта кодтау әдісімен таныстыру үшін келесі тапсырманы ұсынуға болады.

1-тапсырма. Кездескенде 8 таныс қол алысып амандасты. Барлығы қанша қол алысу болды?

Есепті шешуде екі баспалдақты кодтау пайдаланылады. Алдымен танысу үшін әрқайсысы 1-ден 8-ге дейінгі өз нөмірін алады. Әрбір қол алысуды 1-ден 8-ге дейінгі цифрлардан құралған екі мәнді нөмірмен кодтауға болады. Кодтауда «кодпен жазылғанды ашу» тәсілі не үшін пайдаланылатыны мағынасынан айрылмауы маңызды. Мысалы, оқушы 47 саны төртінші және жетінші таныстар арасындағы қол алысуды білдіретінін түсінуі қажет. Бұдан кейін қол алысу кодтары арасында келесілердің болмауын айқындап алу қажет. Мысалы, 33 саны - достардың біреуі өзінің қолын өзі қысқанын білдіреді. 68 бен 86 кодтары бір және сол таныстардың қол алысуын білдіреді, яғни мұндай сандардың біреуін ғана алу керек және кішісін ескеру қажет [4].

Оқушыларға келесі кезеңде бірінші цифры екіншісінен кіші, 1-ден 8-ге дейінгі цифрлардан құрастырылған қанша екі таңбалы сандар барын есептеу қалады. Оларды өсу ретімен жазсақ, нәтижесінде қол алысулар санын табуға мүмкіндік беретін «үшбұрыш» алынады.

12	13	14	15	16	17	18
	23	24	25	26	27	28
		34	35	36	37	38
			45	46	47	48
				56	57	58
					67	68
						78

Бір есепті шешуде әр түрлі оқушылармен ұсынылған терудің әр түрлі тәсілдерін салыстырып көруге болады. Қағазда бейнеленген немесе ойша ұсынылған мүмкін нұсқалардың ағашы, сондай дәлелденген пайымдаулар көмегімен біруақытта баланың бейнелік, қабылдау және логикалық ойлауын белсендіруге мүмкіндік береді. Нұсқаларды жүйелі теруде кодтаудың рациональды тәсілін және терудің ең ыңғайлы тәсілін таңдауға екпін жасалады.

2-тапсырма. Қонаққа келген адам кіреберістің есігін ашатын кодты ұмытып қалды, бірақ ол код нөлдер мен бірліктерден құралғанын және төрт цифрдан тұратын есінде сақтаған. Есікті ашу үшін мұндай жағдайда оған кодтың қанша нұсқасын теруге тура келеді.

Оқушылардың көпшілігі код нұсқаларын өсу ретімен тұрғызады:

0001, 0010, 0011, 0100, 0101, 0110, 0111, 1000, 1001, 1010, 1011, 1100, 1101, 1110.

Бірақ та, алдымен бірліктен тұратын кодтар, одан кейін - екі бірліктен, одан кейін - үш бірліктен тұратын кодтар жазылатын теру түрі тиімді болады:

0001, 0010, 0100, 1000

0011, 0101, 0110, 1001, 1010, 1100

0111, 1011, 1101, 1110.

Келесі қадам комбинаториканың негізгі классикалық формулалары – орналастыру, алмастыру және теру сандарының формулаларымен, комбинаторикалық көбейту ережесімен көрнекі-мазмұндық деңгейде танысу болып табылады. Бұл барлық мүмкін нұсқаларын толық теруді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін нысандардың көп емес санынан тұратын есептерден шешімдердің үлкен санды нұсқаларымен ағаш тұрғызу немесе басқа тікелей теру техникалық қиындық тудыратын есептерге өтуде табиғи түрде болады.

Жалпы әдістемелік нұсқау есептердің мазмұндық аспектісін ашу және бара-бар математикалық модель іздеуден тұратынын атап кетейік. Бұл комбинаторикаға дәстүрлі «формулалы» оқыту ережелері мен формулаларды механикалық пайдаланудан бас тарту үшін қажет. «Көбейтінді ережесі» есептер жүйесіне дұрыс емес стереотипті қалыптастыруды ескерту үшін көбейтуді заңсыз механикалық пайдаланатын есептер енеді. Бұл ережені қолданушылық шекарасын сұрайды және ойсыз формалдаудан бас тартуға септігін тигізеді.

3-тапсырма. Турнирге 16 шахматшы қатысты. Олар бір-бірімен 1 партиядан ойнады. Барлығы қанша партия ойналды?

Бұл есепті шешу барысында келесі пайымдаулар жасалады. Әрбір партияды екі шахматшы кездеседі. Олардың біріншісі турнирдің 16 қатысушының кез келгенімен, ал екіншісі қалған 15-тің кез келгені болуы мүмкін. Көбейту ережесін пайдаланып $16 \cdot 15 = 240$ партия ойнағанын табуға болады. Бірақ іс

$$\frac{16 \cdot 15}{2} = 120$$

жүзінде ойналған партиялар саны екі есе аз, яғни барлығы 120 партия болады.

Қорыта келе, осындай комбинаторлық есептер оқушылардың:

- комбинаторлық материалдардың тәрбиелік мәні де зор, оны оқуда баланың интеллектуалдық қабілеті дамиды, математика курсының қолданбалы аспектісі артады, осы пәнге қызығушылықтарын дамыта түседі;

- әртүрлі нұсқаларды іздестіруді іске асыру барысында тұлғаның шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді;

- күнделікті тұрмыста кездесетін қарапайым комбинаторлық есептерді шешу үшін база жасайды.

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы – Астана, - 2010.

2 Гнеденко Б.В. Формирование мировоззрения учащихся в процессе обучения математике. – М.: Просвещение, 1982. – 144 с.

3 Мынжасарова М.Ж. Бастауыш және негізгі орта білім беру деңгейлерінде стохастика элементтерін оқытып-үйретудегі сабақтастық: Монография. – Алматы: Lem, 2013. – 162 б.

4 Босова Л.Л. и др. Занимательные задачи по информатике. - М.: Бином. Лаборатория знаний, 2006. – 119 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются особенности обучения решению комбинаторных задач на уроках математики. Необходимость внедрения в школьное образование элементов комбинаторики, теории вероятностей и статистики основана на ценности их образовательного и мировоззренческого потенциала.

Методы комбинаторики используются при решении транспортных задач, при составлении таблиц и графиков, производственных планов и при реализации продукции. Основные понятия комбинаторики являются основой многих вероятностных задач, линейного программирования и статистики. Также комбинаторика используется в экономических задачах, биологии и генетике.

В пятом классе для решения комбинаторных задач используется прежде всего естественный, доступный детям этого возраста метод непосредственного систематического перебора возможных вариантов. Этот метод целесообразен в тех случаях, когда число вариантов невелико. На первоначальном этапе освоения материала решить комбинаторную задачу означает выписать всевозможные комбинации, составленные из чисел, слов, предметов и других данных, отвечающих условиям задачи. Цель состоит в том, чтобы в процессе решения системы задач учащиеся встретились с необходимостью перебора различных по своей сути и составу комбинаций.

Такое изложение комбинаторного материала позволяет, в сравнении с курсом «формульной» комбинаторики, рассмотреть гораздо более широкий класс комбинаторных задач, не сводящихся к трем основным формулам числа перестановок, размещений и сочетаний, а включающих также соединения с повторениями и перебор с

ограничениями, при этом перенести акцент на самую трудную часть решения комбинаторных задач – ее формализацию и построение адекватной модели. В шестом классе для знакомства с методом кодирования предлагаются специальные задания.

В статье приведены конкретные примеры решения комбинаторных задач и даны различные приемы их решения.

Ключевые слова: стохастика, комбинаторика, комбинаторные задачи, систематический перебор, график, кодирование, математическая модель

Summary

In this article are considered the teaching solution of combinatory tasks at mathematics lessons it needs introduction in school education the elements of combination, probability theory and statistics are based on the value of their educational and world approach.

Methods of combination are used at the solution of transport tasks, by drawing up schedules, production plans and at product sales. The main concept of combination theory bases many problems of probabilities, linear programming and statistics. Also the combination theory is used economic tasks, biology and genetics.

In the fifth class for the solution of combinatory tasks first of all the method of direct systematic search of possible options natural, available to children of this age is used. This method is expedient when the number of options is small. At an initial stage of development to solve a combinatory problem – means to write out the various combinations made of the numbers, words, subjects, etc. answering to statements of the problem. The purpose consists in that in the course of the decision of system of tasks pupils met need of search various in essence and to structure of combinations.

Such statement of combinatory material allows to consider, in comparison with a course of "formular" combination theory, much wider class of the combinatory tasks which aren't reduced to three basic formulas of number of shifts, placements and combinations, and including also connections with repetitions and search with restrictions thus to transfer emphasis on the most difficult part of the decision combinatory tasks – its formalization and creation of adequate model. In the sixth class for acquaintance to method of coding the task is offered.

In article concrete examples of the solution of combinatory tasks are given and various receptions of their decision are given.

Keywords: stochastic, combination theory, combinatory tasks, systematic search, schedule, coding, mathematical model

ӨОК 372.851

ОҚУШЫЛАРДЫ МАМАНДЫҚТЫ ТАҢДАУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қ.Ж. Альменбетова – магистр, аға оқытушы,

А.С. Дюсенбекова – магистр, аға оқытушы,

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.

Мамандық – «professio» - деген француз тілінде ресми түрде жариялаймын деген мағынаны білдіреді. Мамандық таңдауға бағдар беру - әр адамның жекелік қасиеттеріне, қызығушылығына, қабілетіне, қоғамдық қажеттілікке байланысты мамандық таңдай алуына ықпал жасау. Мамандыққа бағдарлау барысында осы қабілеттердің түрлерін нақты анықтап, іс-әрекеттің қандай түрлерінде адам ерекше табысқа тезірек жететінін болжамдауға мүмкіндік туады. Интеллектуалдық қабілетті зерттеуге арналған әдістемелер өте көп.

Е.А. Климовтың зерттеулерінде мамандықтардың бүкіл саналуандығы адамның айналасындағы табиғат, адамдар, техника әлеміне және т.б. қатынасының схемаларымен көрсетілген. Еңбек құралдары бойынша барлық мамандықтар – биономикалық (табиғат), техномикалық (техника), сигноникалық (белгілер), артономикалық (көркем бейнелер) және социномикалық (адамдардың өзара әрекеттесуі) болып бөлінеді. Кәсіби іс-әрекеттің бес схемасын анықтайды: «Адам-табиғат», «Адам-Техника», «Адам-Белгі», «Адам-Бейне», «Адам-Адам».

Мамандықтар - бұл қоғамға қажетті, тарихи қалыптасқан іс-әрекет формалары, оны орындау үшін адам білімдер мен дағдылар қосындысына сәйкес, қабілеттер мен кәсіби маңызды сапаларға ие болуы керек.

Мамандықты дұрыс таңдаудың әр адамның өз өмірінде табысты болуына және әлеуметтік ортада барлық қабілетін толық ашуға негіз болатындығын көптеген ғалымдар өз еңбектерінде дәлелдеп шыққан. Мамандыққа бағдарлаудың негізін құрушылар Ф.Гальтон, А.Кершенштейнер, Г.Мюнстерберг, П.П. Блонский, Ю.П. Сокольников, Т.Н. Мальковская, Г.А. Уманов т.б. ғалымдар әлеуметтік-кәсіби бағдарлау идеяларын қалыптастырды.

Кілт сөздер: мамандық, кәсіби бағдар беру жұмысы, зерттеу, таңдау, қажеттілік, қабілет, қоғам, еңбек, іс-әрекет

Мамандық – «professio» - деген француз тілінде ресми түрде жариялаймын деген мағынаны білдіреді. Мамандық таңдауға бағдар беру - әр адамның жекелік қасиеттеріне, қызығушылығына, қабілетіне, қоғамдық қажеттілікке байланысты мамандық таңдап алуына ықпал жасау.

Мамандықты дұрыс таңдаудың әр адамның өз өмірінде табысты болуына және әлеуметтік ортада барлық қабілетін толық ашуға негіз болатындығын көптеген ғалымдар өз еңбектерінде дәлелдеп шыққан. Мамандыққа бағдарлаудың негізін құрушылар Ф.Гальтон, А.Кершенштейнер, Г.Мюнстерберг, П.П. Блонский, Ю.П. Сокольников, Т.Н. Мальковская, Г.А. Уманов т.б. ғалымдар әлеуметтік-кәсіби

бағдарлау идеяларын қалыптастырды. Осы идеяларға сүйене отырып, барлық ізгіниетті мемлекеттер өз ұрпақтарын тәрбиелеу барысында оларға кәсіби бағдар беру, кәсіп беру мәселелерін өз халқында қалыптасқан дәстүрлерге сүйене отырып, ғылыми негізде шешу жолдарын іздестіруде [1].

Жалпы білім беру мектептерінің тұжырымдамасында оқушыларды қандай да бір іс-әрекет түріне баулу және әр баланың психофизиологиялық ерекшеліктерін, қабілеті мен білімділігін анықтауға мүмкіндік беру қажет екені анықталған. Бұл мәселені шешу әр мектепте әр түрлі жолдармен жүргізіліп жатыр. Психологиялық қызмет ұйымдастырылған мектептерде балалардың жекелік психикалық қасиеттерін анықтаумен шектелуде. Ал, шын мәнінде бұл қызмет көпқырлы және көпсырлы болуға тиісті.

Оқушыларды алдын-ала кәсіби диагностикалаудан өткізу проблемасын зерттеу үшін көптеген арнайы және жалпы диагностикалық әдістемелер жасалған. Оның ішінде Айзенк пен Стреляудың темпераментті өлшеу тестері, Бине-Симон жасаған интеллектуалдық қабілеттілікті анықтау шкаласы, Айзенктің интеллекті зерттеу тестерінің вербалдық, математикалық және техникалық субтестілері, Филипстің баланың мазасыздану деңгейін анықтау тесті, коммуникациялық және ұйымдастырушылық қабілетті зерттеу тестері тағы сол сияқты көптеген әдістемелер. Олардың нәтижесін кәсіби бағдарлауда қолдану ережелерін Айзенк, Лейтес т.б. анықтаған [2].

Бұл жұмыстың мазмұны жеке адамның психофизиологиялық қасиеттерін жан-жақты зерттеп, келесі компоненттер бойынша мағлұмат алудан тұрады:

- мінез-құлқының жеке-даралық ерекшеліктерін анықтау;
- жүйке қызметінің жеке-даралық ерекшеліктерін анықтау;
- қызығушылығы, бейімділігі, қабілеті, кәсіби ниеттері туралы мағлұматтар алу;
- құндылық бағдарлануы;
- білімі, іскерлігі және дағдылары.

Кәсіби бағдарлауды жүргізуге негіз болатын идеялар жастарға білім беру тұжырымдамасында анықталады. Біздің мектеп тұжырымдамасында кәсіби бағдарлау идеясы әр адамға мамандықты дұрыс таңдауға қажетті қабілеттері мен қызығушылығын анықтауды ұйымдастыру. Әдіснамалық сипатта бұл проблема оқушылардың өмірлік және кәсіби бағдарлау жұмысын жүргізудің даралық ұстанымы жатады. Бұл ұстаным бойынша оқушылардың өмірлік және кәсіби жоспарларына байланысты топтау арқылы, сыныптастыру жұмысын жүргізу негізінде оларға бағдар беру бағдарламасы анықталады.

Е.А. Климовтың зерттеулерінде мамандықтардың бүкіл саналуандығы адамның айналасындағы табиғат, адамдар, техника әлеміне және т.б. қатынасының схемаларымен көрсетілген. Е.А. Климов ұсынған әдіс оларды еңбек пәні, оның мақсаттары, әрекеттер сипаты, еңбек қаруы және оның шарттары бойынша бөлуге мүмкіндік береді. Еңбек құралдары бойынша барлық мамандықтар – биономикалық (табиғат), техномикалық (техника), сигномикалық (белгілер), артономикалық (көркем бейнелер) және социномикалық (адамдардың өзара әрекеттесуі) болып бөлінеді. Е.А. Климов кәсіби іс-әрекеттің бес схемасын анықтайды: «Адам-табиғат», «Адам-Техника», «Адам-Белгі», «Адам-Бейне», «Адам-Адам» [3].

Кәсіби бағдарлау жұмысын негізгі екі кезеңге бөліп қарастыруға болады:

Бірінші кезең - әлеуметтік-кәсіби бағдарлау. Бұл кезеңде балаларға жалпы мамандық, мамандық бойынша қызмет атқару, табыс көзі, мамандық шеберлік және сондай жалпы мағлұматтар беріледі. Бұл кезеңнің міндеттері:

- мамандық туралы жалпы ұғымды меңгерту, мамандықтар әлеміне саяхат жасау арқылы баланың мағлұматтылығын қалыптастыру;
- шебер адамдардың құрметке бөленетінін, олар материалдық және рухани байлыққа өз шеберлігі арқылы жеткендіктерін көрсету;
- мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму тенденциясына байланысты қандай мамандықтардың болашағы мол деп болжамадауға болатындығын көрсету;

Туыстарының, таныстарының, достарының мамандықтарын, олардың перспективасын көрсету;

- еңбектің шығармашылық сипатымен таныстыру;
- еңбек романтикасы туралы мағлұмат беру;
- еңбектің материалдық және рухани байлықтың көзі екенін көрсету.

Кәсіби бағдар беру жұмысын ұйымдастыруда құндылықтардың қалыптасуына үлкен әсерін тигізетін нәрсе - мотивтер екенін ескеру қажет. Мамандықтарды таңдау мотивтерін алты топқа бөлуге болады:

- жалпы мотив беру;
- мамандықтың романтикасы;
- танымдық сипатындағы мотивтер;
- қоғамдық мәні бар мамандық таңдау мотиві;
- беделге, үлгіге сүйену;

- мотивацияланбаған таңдау.

Барлық мотивтері сипаты бойынша төрт топқа бөлеміз: а) нақты еңбекке бағытталған, мақсаты анықталған, дәлелге негізделген мотивтер; б) нақты емес, жеткіліксіз себептестірілген мотивациялар; в) сенімсіз, негізсіз мотивациялар; г) ешқандай негізі жоқ мотивациялар.

Өзінің қажеттілігін қанағаттандыруға ұмтыла отырып, адам өз алдына нақты бір мақсат қояды, бірақ бұл мақсат өз бетімен жүрмейді, ол адамның бағыттылығымен тығыз байланысты жүреді де оның барлық іс-әрекеттерінің бағдарламасын болжамдайды. Қажеттіліктерді, қызығушылықтарды қанағаттандыру мақсатын жүзеге асыру нақты бір мәселелерді шешусіз, сәйкесінше жұмысты орындаусыз мүмкін емес. Сондықтан әрбір жағдайда адам, объект, құбылыс немесе іс-әрекет түрлерін таңдайды. Осылайша таңдау жеке адамның қажеттілігін өтейді [4].

Мамандық таңдау мотивтерін анықтауға арналған көптеген әдістемелер бар. Оларды қолданып зерттеу жүргізу нәтижесінде балалардың мектеп бітіру шағында мотивациялық сферасы өте нашар көрініс беретіндігі анықталған. Бұл жағдай мектеп түлектерінің қалаулары анықталмастан, болашақ өмір жолын анықтауға өздері үлес қосуға шамасы келмейтіндігін көрсетіп отыр.

Жеке адамның басқа психикалық қасиеттері де өзара тығыз байланыста болады. Осы байланыстылықты былайша көрсетуге болады: қажеттіліктер - қызығушылықтар - объективті құндылықтар - мотивтер - мақсат - таңдау.

Кәсіби бағдар беру барысында балалардың іс-әрекет түрлеріне қабілеттілігін анықтаудың орны ерекше. Осы заңдылықты ескере отырып, біртіндеп бейімділікті тәрбиелеу керек. Бейімділік деген адамның тіршілік объектісіне ықыласымен, жасампаздықпен, шығармашылықпен қарауы және оны меңгеруге белсенділік білдіру. Әдетте оқушының тапсырмаға деген бейімділігі болса, оны орындауға бала уақытын үнемдемейді және өз тілегін сапалы орындалғанын талап етеді. Осы әрекет барысында бала табысты болса, ол қабілетінің бар екенінің кепілі [5].

Мамандыққа бағдарлау барысында осы қабілеттердің түрлерін нақты анықтап, іс-әрекеттің қандай түрлерінде адам ерекше табысқа тезірек жететінін болжамдауға мүмкіндік туады. Интеллектуалдық қабілетті зерттеуге арналған әдістемелер өте көп. Солардың ішінен Айзенк тестерін атап өтуге болады. Айзенк тестері сегіз субтесттен тұрады. Әрқайсысы 50 тапсырмадан құрылған. Олардың ішінен вербалдық, математикалық, техникалық қабілетті анықтау субтесттері деп әр түрін жеке дара қолданып, іс-әрекеттердің қай түрінде адам өзінің қабілеттерін толық ашуға мүмкіндіктері молырақ екені анықталады.

Мамандық бағдар беру барысында балалардың психикалық ерекшеліктерін жан-жақты диагностикалау арқылы олардың болашақта қай салада табысты болуға мүмкіншіліктері молырақ екенін анықтауға көмек көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері бойынша балалармен кеңес жүргізіліп, олардың пәндерге қызығушылығы, мектептен тыс қызығушылығы, мамандық таңдау мотивациялары, ата-аналарының мамандықтары, мамандықтар туралы мағлұмат алу көздері тағы көптеген мәселелер анықталады [6].

XIX ғасырдан бастап, кәсіби бағдарлау қоғамдық процеске айналып кәсіби диагностика, кәсіпке жарамдылықты анықтау аяқ ала бастайды. Сонымен қатар кәсіби ағарту, кәсіби кеңес беру, әлеуметтік кәсіби адаптация және кәсіби тәрбиелеу ғылыми жағынан байыпталып зерттеліне бастады.

Бұл жұмыс әр адамның жекелік психикалық ерекшеліктерін анықтап, әр адамның тіршілік түрлеріне икемділігін анықтаумен ұштастыру мәселелері қарастырылады. Ағылшын ғалымы Ф.Гальтон жеке тұлғаның психикалық ерекшеліктерін ғылыми тұрғыда анықтаудың іргетасын құрушылардың бірі болды. Осы айырмашылықтарды зерттеу мақсатымен Ф.Гальтон Лондонда 1888 жылы халықаралық медициналық және денсаулық сақтау әдістерін қолдану көрмесін ашты. Көрмеге келушілер өздерінің тән қабілетімен қатар психикалық ерекшеліктерін 17 көрсеткіштер бойынша анықтап алуға мүмкіндіктер жасалды.

1908 жылдың қаңтар айында Бостон қаласында жастарды кәсіби бағдарлау жұмысының алғашқы бюросы ашылып, мұнда талапкерлердің өмірлік еңбек жолын анықтауға көмек беретін әдістемелер қолданыла бастады. Бұл бюроның іс-әрекеттерін ғылыми тұрғыда негізделген кәсіби бағдарлаудың бастамасы деп айтуға болады. Көп ұзамай осыған ұқсаған бюролар Нью-Йоркте ашылды. Оның міндетіне әр түрлі мамандықтардың адамға қоятын талаптарын зерттеп, мектеп оқушыларының қабілетін анықтау болды. Осы және көптеген әлеуметтік психологиялық зерттеулердің нәтижесінде 1911 жылы Англияда 17 жастан төмен оқушыларға мамандық таңдауға міндетті түрде көмек көрсету туралы Заң қабылданды.

Кәсіби жарамдылығы бойынша мамандарды таңдаудан өткізуге АҚШ-та ерекше көңіл бөлінді. Психотехникалық зерттеулердің негізін құрушылардың бірі, Гарвард университетінің психологиялық зертханасының директоры Г.Мюнстерберг, кәсіби таңдау жүргізу технологиясын анықтап, зертханада көптеген әдістемелер жасады.

Кәсіби бағдарлаудың ғылыми педагогикалық негізін қалауға, халыққа білім беру жүйесін бұрынғы Кеңес жерінде құруға А.В. Луначарский, П.П. Блонский өз үлестерін қосты. Кәсіби кеңес беру бюросы 1927 жылы Санкт-Петербургте ашылды. Бұл жерде мамандыққа баулу тәжірибесімен қатар ғылыми

зерттеу жұмыстары жүргізілді. 1928 жылы П.П. Блонскийдің "Педагогика негіздері" деп аталатын еңбегі жарық көрді. Тәжірибелік психологиялық білімді ол кезде педагогика деп атады. Осы еңбекте жеке адамның тұлғалық қасиеттерін жан-жақты зерттеу және ағзаның физиологиялық ерекшеліктерін анықтау әдістемелері жүйеге келтіріліп берілді [7].

Бұл тәжірибе Батыс Еуропа елдерінде өте кең тараған. Адамдардың жекелік қасиеттерін, интеллектуалдық іс-әрекеттерге икемділігін, жан мен тәннің бір-біріне тәуелділігін т.б. көптеген проблемаларды зерттеу жолдарын анықтап, оларды психологиялық кеңес беруде қолдану жолдарын еуропалық ғалымдар К.Айзенк, Кеттел, Бине, Симон т.б. зерттеді.

Кәсіби бағдар беру проблемалары Қазақстанда педагогика ғылымдарының докторлары, профессор А.П. Сейтешов, Г.А. Уманов, Л.К. Керимов, және олардың шәкірттері жан-жақты зерттеді. Кәсіби бағдар беру - психологиялық, педагогикалық және медициналық іс-шаралар жиынтығы. А.П. Сейтешов баланың дүниеге көзқарасының қалыптасуына негіз - мамандыққа баулу және кәсіби бағдарлау болады деген. Бұл жұмыс жастардың тілегі, ықыласы мен олардың мүмкіндіктерін бір-бірімен үйлестіруге бағытталған. Сонымен қатар халықтың тұрмыс шаруашылығы мен жалпы қоғамда мамандарға деген қажеттілікті ескере отырып, еңбекке жарамдылық процесін оңтайландыруға бағытталған.

Қорыта келе, мамандыққа бағдарлау проблемасын шешуге арналған іс-шараларды қанша ерте бастаса, оның нәтижесі сонша тиімді болады. Қазіргі кезде мектептердегі мамандыққа баулу және мамандық бағдар беру жұмысы жүйеге келтірілмеген екендігі анық байқалады. Бұл жұмыс мектепте психологиялық қызметті ұйымдастырудың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Психологиялық қызметті ұйымдастыру барысында балаларға кәсіптік бағдар беру жұмысын қанша ерте ұйымдастырса, оның нәтижесі сонша тиімді болады. Сондықтан мектеп психологы тарапынан жүргізетін мамандыққа баулу жұмыстарын орта буын оқушыларынан бастағаны орынды екені дәлелдеуді талап етпейді.

1 Абрамова Г.С. *Практическая психология*. - М., 2001.

2 Алдамұратов Ә. *Жалпы психология*. - Алматы, 1996.

3 Жарықбаев Қ. *Жалпы психология*. - Алматы, 2004.

4 Золотнякова А.С. *Проблемы психологии общения (социальный и личностные типы общения, их профессиональные, познавательные и генетические аспекты)*. – Ростов-на-Дону, 1976.

5 Кристофер Э., Смит Л. *Тренинг лидерства*. Питер, 2001.

6 Петровский А.В. *Способности и труд*. - М., 1996.

7 Зимняя И.А. *Педагогикалық психология* - М., 2005.

Резюме

Термин профессия с французского языка переводится – «profession» – официально «объявляю». Помощь в выборе профессии осуществляется через влияние на выбор профессии в соответствии индивидуальных качеств, способностей, интересов и социальных потребностей человека. В процессе ориентации на профессию, нужно точно определять виды способностей, и появляется возможность предположить какие виды деятельности помогут достичь желаемого результата. Есть множества методик для исследования интеллектуальных способностей.

В исследовании Е.А. Климова показаны схемы отношений разнообразных профессий человека, такие как: природа, человек, мир техники и др. По предмету труда все профессии делятся на биомимические (природа), техномимические (техника), сигномимические (знаки), артомимические (художественные образы) и социомимические (взаимодействие с людьми). Профессиональная деятельность определяется в пяти схемах: «Человек-Природа», «Человек-Техника», «Человек-Знак», «Человек-Образ», «Человек-Человек».

Специальность – это форма необходимая для общества, исторически сформированный вид деятельности, для исполнения человеку кроме знаний и навыков, также необходимо иметь важные профессиональные качества и способности.

Выбор профессии является очень важным в жизни каждого учащегося. Если правильно сделать выбор, то в социальной среде есть возможность раскрыть все свои способности. Основателями данной проблемы занимались такие как Ф.Гальтон, А.Кершенштейнер, Г.Мюнстерберг, П.П. Блонский, Ю.П. Сокольников, Т.Н. Мальковская, Г.А. Уманов и т.д. Использовались различные профессиональные диагностики, среди них тесты - измерения темперамента Айзенка, Стреляу, шкала интеллектуальных способностей Бине-Симона.

Ключевые слова: профессия, профориентационная работа, исследование, выбор, потребность, способность, общество, труд, деятельность

Summary

The term profession from French means "professio" officially "declare". Help in choosing a profession carried through the influence on the choice of a profession under the individual qualities, abilities, interests and social needs of man. In the process of orientation to the profession, it is necessary to accurately determine the kinds of skills, and appearing the opportunity to suggest what types of activities will help to achieve the desired result. There are a variety of techniques for the study of intellectual abilities.

In the study E.A. Klimova shown diagrams of human relations varied occupations such as: nature, people, the world of

technology and others. By subject-matter of labor the all profession are divided into bionomic (nature), technomical (technique) signomical (signs) artonomical (artistic images) and socionomical (interaction with people). Professional activity is defined in the five schemes: "Man - the Nature", "Man - Technique", "Man - Zodiac", "Man - image", "man - a man."

Specialty is the form required for a society, historically formed an activity, for execution of a person except knowledge and skills to necessary also have important professional qualities and abilities.

Choice of profession is very important in the life of every student. If correctly to make a choice, there will be the opportunity to discover all abilities in social I environment. .Esli right to make a choice, the social environment have the opportunity to discover their abilities. The founders of this problem are F.Galton, A.Kershenshteyner, G.Myunsterberg, P.P. Blonskii, Yu.P. Sokolnikov, T.N. Malkovskaya, G.A. Umanov etc.A variety of professional diagnostic tests were used, including measurements of temperament of Eysenck, Strelyau., range of intellectual abilities of Binet-Simon.

Keywords: speciality, professionally oriented work, research, selection, needs, abilities, society, work, activities

ӘОЖ 371.3:373.2.016

ПРАКТИКАЛЫҚ МАЗМҰНДЫ ЕСЕПТЕР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ

А.С. Стамбекова – І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Мақалада практикалық мазмұнды есептер арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын дамытудың әдістемелік жолдары қарастырылады. Графиктерді салу, есептеулер жүргізу және т.б., яғни практикалық мазмұнды есептерді шығаруға қажетті теориялық білімдерін қолдану барысында тәжірибе алып, танымдық қызығушылығының дамуына қажетті зейінді, қабылдауды, ойлауды, қиялды, еске сақтауды дамытуға болатыны туралы баяндалған. Бастауыш сынып оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту бағыттары қарастырылған: оқушыларды практикалық мазмұнды есепті қысқаша жазуға (модель құруға), оған сызба сызуға, кесте толтыруға, сурет салуға үйрету; практикалық мазмұнды есептердің мәтінімен және сөздікпен жұмыс істеу; оқушыларды практикалық мазмұнды есептерді құрастыруға үйрету. Практикалық мазмұнды есептің мәтінін сызбамен көрсету есептің мазмұнының жақсы түсінуге әсер ететіні жазылған. Оқушыларды сурет бойынша практикалық мазмұнды есепті шығаруға дағдыландыруда мұғалім жүргізілетін жұмыс түрін алдын-ала жан-жақты ойластырып, дұрыс ұйымдастыра білуі қажеттігі айтылған. Есептің бала өміріне жақындығы және онда айтылған оқиғаны түгелдей қиялда елестете алатын-алмайтыны сияқты жағдайлар жан-жақты ойластырыла отырып, әр сыныпта қандай есепті ұсынуға болатындығы алдын ала анықталатыны қарастырылған. Есепті шығаруға алғашқы және ең маңызды қадам оның мәтінін оқып, есеп шартын және сұрағын саналы түрде қабылдау, есепте не туралы айтылғандығын анық, дәл, тұтас елестету, шартындағы ең мәнді элементтерді бөліп алу, берілген шамалардың және шарты мен сұрағы арасындағы байланысты ашу қажеттігі жазылған. Практикалық мазмұнды есептердегі сөздік жұмыстың 4 бағыты сипатталған. Практикалық мазмұнды есептерді құрастыру кезеңдері қарастырылды. Бастауыш мектеп математика курсындағы практикалық мазмұнды есептерді пайдалану әдістемесі баяндалады.

Кілттік сөздер: практикалық мазмұнды есептер, бастауыш сынып оқушылары, танымдық қызығушылық

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын дамытуға негіз болатын оқу стандарттары [1] анықтаған теориялық біліміне және олардың практикалық дайындық деңгейіне қойылатын талаптарға сәйкес қажетті білім, іскерлік және дағдыларын қалыптастыру қажет. Практикалық мазмұнды есептерді шығару барысында оқушыларда туындайтын қиындықтарды азайту шарттарының бірі жаңа материалды енгізуден кейін басталатын бірқатар іскерлікпен жұмыс істей отырып олардың кейбіреулерін дағдыға дейін жеткізу.

Оқушылардың танымдық қызығушылығының дамуы оқушыларда практикалық іскерлігі қалыптасатын есептерді талдаумен қамтамасыз етіледі. Мысалы, графиктерді салу, есептеулер жүргізу және т.б., яғни практикалық мазмұнды есептерді шығаруға қажетті теориялық білімдерін қолдану барысында тәжірибе алып, танымдық қызығушылығының дамуына қажетті зейіні, қабылдауды, ойлауды, қиялды, еске сақтауды арттады.

Есептерді таңдау барысында оқушылардың меңгерген білім мен тәжірибесіне сүйене отырып, олардың жүйелі қолданылуына көңіл бөлу қажет. Осыған байланысты оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту жұмысын мынадай бағыттарда жүргізген тиімді болады.

1. Оқушыларды практикалық мазмұнды есепті қысқаша жазуға (модель құруға), оған сызба сызуға, кесте толтыруға, сурет салуға үйрету.

Оқушылар қиялдай білуге дағдылануы тиіс. Оқушылардың ойымен қатар қиялды дамыту жолдардың бірі - сызбаны, кестені, суретті орындау іскерлігін дамыту. Сызба, кесте, сурет қажет болған жағдайда оқушылардан оларға үйреншікті тәсілмен емес, өздерін қиялдата отырып, олар үшін жаңа, дұрыс көрінетін тәсілмен кесте толтыруды, сызба сызуды, сурет салуды талап етеді. Практикалық мазмұнды есептерге

сызба сызу, кесте толтыру, сурет салу есеп мазмұнының бейнелі түрде нақтылауына, оның шарты мен сұрағын дұрыс қабылдап түсінуіне көмектесіп, оқушылардың қиялдай алуларына мүмкіндік береді.

Ең бастысы сызба, кесте, сурет орындатқанда оқушылардың естеріне мынаны салған жөн: сызба, кесте, сурет практикалық мазмұнды есептің мәтініне сәйкес болуы тиіс; орындалған сызба, кесте, сурет басқаларға да түсінікті, яғни көрнекі, нақты болуы тиіс; сызбада, кестеде, суретте практикалық мазмұнды есептің шартына енген барлық сан мәндер бейнеленген болуы тиіс.

1-сынып математика оқулығында берілген практикалық мазмұнды есептерге сурет салу, сызба сызу, кесте толтыру тапсырмалары кесдеспегенмен олар қысқаша жазуды орындайды, ал сурет бойынша тек есептер құрастырады. Соның өзінде мұндай жұмыстарды 1-сыныптың 4-ші тоқсанынан бастап өткізуге мүмкіндік жасауға болады. Ал 2, 3, 4 сыныптарда бұл жұмыстарды әрбір қолайлы сәт туған кезде тиімді орындатқан жөн. Өйткені кейбір практикалық мазмұнды есептерді түсіну үшін осындай жұмыстарды орындаған пайдалы. Оқушыларда өз бетімен кесте толтыру, сызба сызу, сурет салу іскерлігін дамытуда мұғалімнің кесте, не сурет, не сызба орында деген тапсырмалары жеткіліксіз, оған арнайы қосымша тапсырмалар қажет. Оқушылардың практикалық мазмұнды есептің мәтіні бойынша сызба сыздыруды үйрету үшін тек сызбаны сызуды талап ететін тапсырманы беруге болады. Мысалы, оқушыларға практикалық мазмұнды есептің мәтіні бойынша сызба орындау тапсырмасы берілді: «Хабар жеткізуші Афиныдан Олимпқа жедел хабар жеткізуі керек болды. 4 сағат бойы ол атпен 36 км/сағ жылдамдықпен шауып отырған, қалған жолды 8 км/сағ жылдамдықпен жүруге мәжбүр болды. Афины мен Олимптың арасы 168 км. Ол Афиныдан таңғы сағат 9-да шықса, Олимпқа сағат нешеде жетеді?».

Практикалық мазмұнды есептің мәтінін сызбамен көрсету есептің мазмұның жақсы түсінуге әсер етеді. Әсіресе 2-3 белгісізбен шығарылатын есептер үшін үлкен мәні бар.

Мұғалім практикалық мазмұнды есепке негіз болатын суретті тактаға іліп, оқушыларға зейін сала карауға, мазмұнына терең бойлап, әрбір бейненің сурет мазмұнын ашудағы рөлін анықтауға тапсырма береді. Аса зейінділікпен қараған алғашқы минуттардан-ақ сурет бала сезіміне әсер етіп, қиялына қанат бітіреді. Біраз ойланғаннан кейін алған әсерлерін, қорытқан ойларын, сәтті қиял ұшқындарын ортаға салады. Мұғалім сурет мазмұнын оқушыларға талдақызды. Оқушылардың пікірлерін тыңдап, ой қорытындыларын бағалап, олардың ойын суреттегі негізгі іс-әрекетке нұсқау бере бағыттады.

Оқушыларды сурет бойынша практикалық мазмұнды есепті шығаруға дағдыландыруда мұғалім жүргізілетін жұмыс түрін алдын-ала жан-жақты ойластырып, дұрыс ұйымдастыра білуі қажет. Әсіресе, оның сурет мазмұнын ашуда, әр бөлігін талдауда бала сезіміне әсер ететіндей қызықты болуы тиіс.

Сонымен қатар практикалық мазмұнды есептің мазмұнын толық түсіну үшін есептің мәтіні мазмұны бойынша сурет салуға болады. Егер сурет дұрыс салынса, онда практикалық мазмұнды есептің мәтіні бойынша сурет салу оқушыға көрнекі түрде есепте берілген сан мәндерінің арасындағы байланысын, сұрағын толық көре алады.

Практикалық мазмұнды есепке қосымша сурет салғызып, қиялда елес туғызу арқылы шығарту үшін кез-келген практикалық мазмұнды есеп ұсына беруге болмайды. Есептің бала өміріне жақындығы және онда айтылған оқиғаны түгелдей қиялда елестете алатын-алмайтыны сияқты жағдайлар жан-жақты ойластырыла отырып, әр сыныпта қандай есепті ұсынуға болатындығы алдын ала анықталады.

2. Практикалық мазмұнды есептердің мәтінімен және сөздікпен жұмыс істеу.

Есепті шығаруға алғашқы және ең маңызды қадам оның мәтінін оқып, есеп шартын және сұрағын саналы түрде қабылдау, есепте не туралы айтылғандығын анық, дәл, тұтас елестету, шартындағы ең мәнді элементтерді бөліп алу, берілген шамалардың және шарты мен сұрағы арасындағы байланысты ашу.

Бастауыш мектепте математика сабағында практикалық мазмұнды есептердің мазмұны әр алуан болып келеді. Соған сәйкес есепте жазылған сөздер де түрліше келуі мүмкін. Кей жағдайда оқушылардың есептерді шығара алмау себептерінің бірі осыған байланысты. Өйткені бастауыш сынып оқушыларының тәжірибесіне, сөздік қорына байланысты есепте кездесетін кейбір сөздерді түсінбейтін жағдайлар да кездеседі. Сондықтан мұғалім практикалық мазмұнды есептің мәтінін мұқият оқытып, оның әр сөзіне немесе оқушыға таныс емес сөзге, не мағынасы күңгірт сөзге оқушылардың көңілін бөліп, сөздік жұмысын жүргізу керек. Өкінішке орай, көптеген мұғалімдер осы жұмысты өз орнында дәл және дұрыс қолдануға көңіл бөле бермейтіндігі байқалады. Ал мұндай олқылықтардың орын алуы бастауыш сынып оқушыларында кейбір ұғымдар жайында айқын түсінік қалыптаспай, сол ұғым келесі бір есепте кездесетін болса, оқушылар бірінші реттегідей ұғымның мағынасын білмей есепті қате, не мүлде шығармауына, есепке қызығушылығының жоғалуына алып келеді. Практикалық мазмұнды есептерде жиі кездесетін, бірақ тиісті көңіл бөлінбей жүрген осындай олқылықтар кейбір таныс емес, не мағынасы күңгірт ұғымдарды айқындау, анықтау және нақтылай түсуді талап етеді.

Мұғалім оқушылардың зейінін есептің құрылымына, есептің шартына, сұрағына, есептің ерекшелікте-

ріне аударарды, мүмкін жағдайда есепте берілген заттардың суреттерін немесе өзін көрсетіп, заттардың әр түрлі қасиеттеріне зейіндерін шоғырландырады. («Мына доптарды санашы». «Көк доптар көп пе, қызыл доптар көп пе?» деген сияқты)

Мұғалім оқушыларды практикалық мазмұнды есепті талдауда алғашқы кезеңдерде өзі жетелеп, кейін оқушылардың өздерінің талдауларына жол береді және практикалық мазмұнды есепті оқи сала оларға түсініксіз сөзге сөздік жұмысын жүргізуді сұрауға үйретіп, айтушының да, тыңдаушының да байқампаздықтарын қалыптастырады.

Мектепте оқу барысында олардың байқампаздық қабілеті онан әрі жетілдіріп, бірте-бірте ажырата қабылдау қасиеті дамиды.

Оларды ажырата қабылдауға үйрету үшін бастауыш сыныптарда қолданатын қолайлы әдіс - талдау-жинақтау әдісі.

Демек, психологиялық көзқарас тұрғысынан келсек, оқушылардың ажырата қабылдауы да бұрыннан қалыптаса бастаған математикалық тілін, ұғымдарын жетілдіреді, тілдерін дамытады, керісінше тілдің дамуы балаларды ажырата қабылдауға жаттықтырады.

Бастауыш мектептегі сөздік жұмыс ол тек қазақ тілі, оқу сабағында ғана емес, бүкіл оқу-тәрбие жұмыстарының бәрінде де жүргізіледі. Әсіресе, оның математика сабағында қолдану оқушыларға математикалық терминдер мен ұғымдардан мағлұмат беріп қоймай, практикалық мазмұнды есептерде кездесетін таныс емес сөздердің мағынасын ашып, оқушылардың қиналмай есеп шығаруына көмегін тигізеді.

Есепті шығаруда қолданатын оқушылардың сөздері жайында Ж.Т. Қайыңбаев былай дейді: «... Есеп және оны шешуді үйренумен байланысты оқушыдан талап етілетін мәселелер шектеулі ғана екенін ескеру керек. Атап айтқанда оқушының сөздік қорында мынандай сөздердің болуы тиіс: есеп, есептің шарты, есептің сұрағы, есептің шешуі, есептің жауабы, бір амалмен шығарылатын есеп, кері есеп, өзара кері есептер. Ал басқадай, әдістемелік тұрғыдағы сөздерді әрі білу, айту әрі қолдану оқушыдан талап етілмейді, мәселен есептің түрге бөлінуі (қалдықты және қосындыны табуға берілген, бірнеше бірлікке артық немесе кем санды табумен байланысты, айырмалық салыстыруға берілген), жай есеп және т.б.» [2].

Практикалық мазмұнды есептердегі сөздік жұмыс 4 бағытта жүргізіледі:

- балалардың сөздігін байыту, яғни оқушыларға олар бұрыннан білмейтін жаңа сөздер үйрету, олардың мағынасын түсіндіру;

- сөздіктерін анықтау, яғни бұрыннан білетін сөздерінің мағынасына түсініктерін тереңдете түсу (мағыналарындағы түрлі сәл айырмашылықтарды синонимдер мен антонимдер арқылы көп мағыналылықты, басқа мәнділіктерді талдау арқылы т.б.);

- сөздіктерін қолдануға мүмкіндік туғызу, яғни әрбір оқушы сөйлегенде, есеп құрағанда, мүмкіндігінше, ыңғайына қарай есепке қатысты көбірек сөз қосып отыру;

- математикалық терминдерді, сөздерді түзету, сөздердің дұрыс айтылуын қадағалау. Әрине бұл көрсетілген бағыттар бір-бірімен өзара тығыз байланыста жүргізіледі.

Практикалық мазмұнды есептің мазмұнын түсініп шешу үшін: оның шартындағы жасырын байланысты түсіну; шамалардың өзара байланысын ұғындыру; есепке тиісті амалды таңдап ала білу дағдыларын үйрету қажет.

Кейбір оқушылар есептің берілгенін жазғанда сұрағын белгілемей қалдырып кетеді. Осыдан шығатын қорытынды оқушыларды практикалық мазмұнды есепті талдау барысында оның шартын және сұрағын бөліп көрсету іскерлігін дамыту қажеттігі туындайды. Өйткені практикалық мазмұнды есептің сұрағындағы қандайда бір сөзін түсінбеу бүткіл сұрақты толық түсінуге кедергі жасайды, ал бұл өз кезегінде бүткіл есепті түсінбеуге әкелуі мүмкін, соның нәтижесінде практикалық мазмұнды есепті шешуде бірқатар қиындықтарды тудырады. Ең негізгісі оқушылар практикалық мазмұнды есептің сұрағын тауып, оның есеп шешімі үшін маңызын түсіну. Сондықтан мұғалім оқушылардың зейінін практикалық мазмұнды есептің сұрағын толық және нақты түсінудің маңыздылығына бөліп отыруы қажет.

Сонымен оқушылардың қабылдауын дамыту оқушылардың практикалық мазмұнды есептің шарты мен сұрағын бөліп көрсету іскерлігін арттыру керек. Әр оқушы практикалық мазмұнды есеп шарттан және сұрақтан тұратынын, сұрақсыз есеп болмайтынын, сұрақ шартқа сәйкес келетінін білуі тиіс.

3. Оқушыларды практикалық мазмұнды есептерді құрастыруға үйрету. Есеп құрастыру оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту бағыттарының құрамды бір бөлігі ретінде қарастырылады. Практикалық мазмұнды есептерді құрастыру басқа есептерді құрастырудан ерекше. Өйткені практикалық мазмұнды есептерге енетін сан мәндер, сюжеттер шынайы, қоршаған өмірден алынып, танымдық маңызы зор болуы тиіс [3]. Сондықтан бір практикалық мазмұнды есепті құрастыру үшін оқушы көп ізденуі керек. Ол үшін ол мерзімді басылымдардан, анықтамалардан, ақпараттық құралдардан және т.с.с.-дан

практикалық мазмұнды есепті құрастыруға қажет деген мәліметтерді жинап есіне сақтап немесе арнайы дәптерге жазып қоюы қажет. Бір жағынан практикалық мазмұнды есептепді құрастыру оқушылардың ойдауын, қиялын, еске сақтауын, сөйлеуін дамытса, екінші жағынан есеп шығара білу іскерлігін қалыптастырып дамытады, үшінші жағынан оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп республикамызда, әлемде болып жатқан жаңалықтардан хабардар етіп, олардың өмірмен байланысын нығайтуға көмектеседі. Сонымен қатар басқа да сабақтармен пәнаралық байланысты қамтамасыз етіп, оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға жағдай туғызады.

Бастауыш сынып оқушылары практикалық мазмұнды есепті құрастыру барысында есепті құрастыратын бөліктерін жақсы біліп, олардың айырмашылықтарын айқын түсінулері керек, есептің сюжетіне қолданатын өмірлік процестерді білу, есептің мазмұнындағы мағлұматтардың сандық жағын бейнелейтін сан мәндерді білулері қажет.

Практикалық мазмұнды есептерді құрастыру кейбір даярлықтан кейін орындалады: есеп түрімен, теориялық сұрақтармен, алған білімдерге тікелей негізделетін практикалық жаттығулармен танысу.

Дайын практикалық мазмұнды есептерді шығаруға қарағанда практикалық мазмұнды есептерді құрастыруда оқушылар теориялық білімді көбірек қолданады. Оны құрастырғанда олар белгілі материалға сүйеніп, білімді қажетсінеді. Осыдан барып берілген теориялық материалдың мәні ашылады. Есептерді құрастыруда есепті шешуге қарағанда синтез процесі анализге қарағанда басымырақ болады. Бұл оқушылардың талдау мен синтезді дұрыс қолдана алу іскерліктерінің дамуына ықпал етеді.

Практикалық мазмұнды есептерді құрастыру кезеңдерін әр автор түрліше береді.

З.П. Матушкина ұсынған есепті құрастырудың кезеңдері [4]:

1. Құрастырған есептің математикалық жағдайын белгілеп алу. 2. Есептің сюжетін таңдау. 3. Есептің сұрағын табу. 4. Сан мәндерді таңдау. 5. Есептің мәтінін қалыптастыру. 6. Есептің мәтінін жазу.

Осы кезеңдерге сүйене отырып практикалық мазмұнды есептерді құрастыруды қарастырайық.

1. Оқушы практикалық мазмұнды есепті «құрастыр» тапсырмасын алғаннан кейін құрастырылатын практикалық мазмұнды есептің түрін, оның құрылымын елестетіп, математикалық жағдайды табу керек. Берілгені мен ізделінетіннің арасындағы байланыстарды тұрақтандырып, оның математикалық мазмұнын анықтайды.

2. Осының барлығын есте сақтай отырып, практикалық мазмұнды есептің сюжеттік жағын түсінеді.

3. Келесі кезеңде практикалық мазмұнды есепті шешу мақсаты анықталады, есептің сұрағы құрастырылады.

4. Оқушылар анықтама, мерзімді басылымды материалдарынан, өз тәжірибесінен, қоршаған орта жайында өздерінің мағлұматтарын қолданып, сан мәндерін таңдайды.

5. Есеп құрастыру кезеңінде практикалық мазмұнды есептің мәтіні құрастырылады.

6. Практикалық мазмұнды есептің мәтіні ауызша айтылады немесе жазбаша жазылады.

Математика оқулығында көбінесе дайын құрастырылған есепке қосымша тапсырма ретінде есепке кері есеп, өзара кері есеп құрастыру тапсырмалары беріледі [5, 6]. Осындай тапсырмалар оқушылардың есеп шығарудың кері жолын толық көруге мүмкіндік береді, есеп шығару процесі мен есеп құрастыру арасындағы тығыз бірлікті қамтамасыз етеді. Оқушылардың ойлауын дамыту мен есеп шешімінің дұрыстығын тексеруде кері есеп құрастыру және оны шығару әдісі тиімді болады.

Егер оқушыларға есептің жазылуы берілсе немесе есептің шешу тәсілі оларға таныс болса, онда есептің шешу тәсілі белгілі болады.

Мысалы, есептің шешімі бойынша есепті құрастыр. $26 + (125 : 25) = 31$

Есептің сұрағы толық немесе жартылай құрастырылып берілуі мүмкін, кейде мүлдем болмауы да мүмкін.

Мысалы, Жердің ең құрғақ континенті Австралияның территориясы 7682 мың шаршы км. Оның 5182 шаршы мың км жерді таулар мен шалғынды-жайылымды жерлер алып жатыр, қалғаны құмды жер. Құмды жерлер қанша шаршы км?

Есептің сұрағын құрастыр және шығар: «Эвкалипт ағашының ұзындығы 150м, ал папоротниктікі одан 10 есе кем. _____».

Егер олардың түрлі жағдайларда бірлесіп келуін қарастырсақ, онда оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға бағытталған математикалық жаттығулардың түрлерін пайдаланамыз. Практикалық мазмұнды есептердің математикалық жаттығулардан ерекшелігі, кейбір математикалық жаттығуларды орындау үшін алдын ала даярлық немесе математикалық жаттығуды орындауға қажетті анықтама болуы қажет, өйткені онда берілген мағлұматтар өмірден алынып, сандық мәндері нақты болуы тиіс.

Әрине практикалық мазмұнды есептерді шешу барысында оқушылардың алған білімдерінің есте берік сақталуы мұғалімнің жұмыс әдістемесімен толық қамтамасыз етілуі керек. Қорытып айтқанда,

оқушылардың танымдық қызығушылығының дамуына олардың түйсінуі, қабылдауы, еске сақтауы, ойлауы, қиялдауы, сөйлеуі ықпал етеді, яғни солар арқылы біз оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыта аламыз.

1 Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Жалпы бастауыш білім. - Алматы: РОНД, 2003. - 136 б.

2 Қайыңбаев Ж.Т. Бастауыш мектепте математиканы оқытудың мазмұны мен оның құрылымының ерекшеліктері: п.ғ.к. дисс. - А., 1998. - 187 б.

3 Нугусова А. Задачи с практической направленностью: Учебно-метод. Пособие для учителей математики V-VI кл. Сред. Общеобразоват. Шк. Б.: ИЦ «Техник». 2002. - 36 с.

4 Матушкина З.П. Проблема формирования умений решать задачи у будущих учителей математики / З.П. Матушкина. - М.: Просвещение. 1996.

5 Математика: Жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық / Т.Оспанов, Ш.Құрманалина, Ж.Қайыңбаев, Б.Қосанов, К.Ерешева. - 2-басылымы. - Алматы: Атамұра, 2003. - 208 б.

6 Математика: Жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық / Т.Оспанов, Б.Қосанов, Ж.Қайыңбаев, К.Ерешева, Ш.Құрманалина. - 2-басылымы. - Алматы: Атамұра, 2004. - 272 б.

Резюме

В работе разработаны основные методические направления развития познавательного интереса учащихся начальных классов путем использования задач с практическим содержанием в процессе обучения математике. Изложены возможности развития внимания, восприятия, логического мышления, памяти учащихся в процессе изучения теоретических материалов, необходимых для развития познавательных интересов учащихся путем решения задач с практическим содержанием как построение графиков, выполнение различных вычислений и т.п. Рассмотрены основные направления развития познавательных интересов учащихся: обучение учащихся составлению модели задач с практическим содержанием, построению чертежей к ним, заполнению таблиц, обучение рисованию; приучить учащихся к работе с текстом задач с практическим содержанием, а также со словарем; приучить учащихся к составлению задач. Изложена эффективность проделанной работы. Отмечена необходимость правильной организации работы учителя по формированию навыков учащихся решения задач с практическим содержанием по готовым рисункам. В работе говорится о том, что задачи с практическим содержанием, используемые в учебном процессе подбираются заранее для каждого класса с учетом жизненного опыта, возрастных и психологических возможностей учащихся. Отмечается, что первым и главным шагом решения задач является анализ текста задачи: понимание и осознание содержания задачи, выделение основных элементов задачи, известных и искомых в условии задачи и установление взаимосвязи между известными и неизвестными величинами. Охарактеризованы 4 направления работы с текстом задачи. Рассмотрены этапы составления задач с практическим содержанием. Изложена методика использования задач с практическим содержанием в процессе обучения математике в начальной школе.

Ключевые слова: задачи с практическим содержанием, учащиеся начальных классов, познавательный интерес

Summary

In the work basic methodological directions of developing students' cognitive interest of elementary grades are developed by using tasks with practical content in the process of learning mathematics. Opportunities for developing attention, perception, logical thinking, memory in students are outlined in the process of studying theoretical material needed for development of students' cognitive interests by solving problems with practical content such as graphing, performing various calculations, etc. Main directions of developing students' cognitive interests are examined: teaching to make up models of tasks with practical content, making drafts to them, completing tables, teaching to draw; to train students to work with texts of tasks with practical content as well as with a dictionary; to train students to make up their own tasks. The efficiency of finished work is presented. The necessity of right organization of teacher's work for forming students' skills in solving the tasks with practical content in prepared pictures is justified. In the work it is said that the tasks with practical content, used in teaching, are chosen due to students' life experience, age features and psychological abilities in each classroom. It is noticed that the first and main step in solving tasks with practical content is the analysis of task text: understanding and awareness of the task content, finding the main elements of the task, known and unknown in the task, establishing the interrelationships between unknown and known. 4 directions of working with the task text are characterized. Stages of making tasks with practical content are considered. Methods of using tasks with practical content in the process of teaching mathematics in elementary school are presented.

Keywords: tasks with practical content, elementary schoolchildren, cognitive interests

УДК: 373.3.016:81

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Г.Т. Сәдуақас – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-нің аға оқытушысы

Бастауыш сыныптарға арналған бағдарламаларда «Ана тілі» пәнінің мақсаты – жас буынды дұрыс, шапшаң және мәнерлі оқуға үйрету, оқырмандық мәдениетін қалыптастыру» деп атап көрсеткен [1]. Осы мақсатқа сәйкес, оқушының оқу дағдысын қалыптастыру – бастауышта білім берудің құрамдас бөлігі.

Бастауыш саты – оқушы тұлғасы мен дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын кезең. Осының нәтижесінде ұғымдармен түсініктердің дағдыларды меңгере отырып, оқушының психикалық үдерістері мен қасиеттері қалыптасады.

Психологтардың зерттеуі бойынша бастауыш сынып жасындағы оқушылардың оқуға деген ынтасы, қызығушылығы ең алдымен, оқу әрекетімен тығыз байланыста туады. Демек баланың оқуға деген қызығушылық жеке пәндердің мазмұны бойынша емес, оқу әрекетінің түрлері бойынша жүреді.

Бұл кезеңнің осындай мүмкіндігін толық пайдалану арқылы оқушының жалпы және психикалық дамуының жеткілікті деңгейіне қол жеткізу үшін бастауыш сатыдағы білім берудің приоритеті, ең алдымен оқушы дамуы мен тәрбиесіне беріледі, ал білім, білік, дағды осыған қызмет етеді.

Оқу – мектеп жасындағы балалардың негізгі таным әрекеті.

Баланың оқу әрекеті мазмұнына мыналар кіреді: ғылыми ұғымдар мен ғылыми заңдарды түсіну және практикалық міндеттерді шешуге бағытталған ойлаудың жалпы амал-тәсілдерін меңгеру. Осыған орай, балалардың ғылыми білімді және дағдыларды меңгеруі олардың оқу әрекетінің негізгі мақсаты мен нәтижесі болып табылады.

Жеке тұлғаның дамуында, қабілеттілігін жетілдіруге дағды маңызды рөл атқарады. Іс-әрекет жасауда, білім алып біліктілікті меңгеру үшін алдымен дағдыға үйретудің рөлі ерекше. Адамда білім туа пайда болмайды, бірінші белгілі бір қабілеттіліктің нышаны болады, сонан соң өсе келе ғана білім алуға деген құштарлық пайда болады.

Баланың мектепке келуі оның дағдыларының белгілі бір жүйемен дамып отыруына мүмкіндік туғызады. Мұғалім балаға, жазу, оқу, есептеу сияқты күрделі дағдыларды үйрете бастайды. Осы айтылғандарға дағдыландырудың бастапқы жолы жаттығу жұмыстарынан басталады. Жаттығу жұмысында ережелер түсіндіріледі. Бұдан кейін бала ережені іс-жүзінде қолдана білуге үйренеді. Мұғалім сан алуан әдістермен арнаулы жүйелердің ең тиімді дегендерін тандап, оны бала дағдысын қалыптастыруға қолданады. Мұғалімнің бар шеберлігі мен өнерін салатыны да осы жер. Өйткені дағдының іргетасы дұрыс қолданса, соғұрлым жақсы, тыңғылықты бекитін болады. Баланың ережені жақсы түсіне алуы практикада қателеспей пайдалану, онда дағдының орныға бастағанының белгісі.

Бастауыш мектеп мұғалімдерді оқушылардың оқу, жазу, есептеу дағдыларын (мұғалімнің айтқанын тыңдау, сабақта тыныш отыру т.б.) әрбір баланың дара ерекшеліктеріне қарай қалыптастырылып отырады. Оқушыларды дағдыландырғанда мұғалімнің үйрету әдістерінің артуы, балалардың қатесін үнемі сезе біліп, жөндеп отыруы, олардың білім нәтижесін дұрыс бағалауы, қатаң талап қоя білуі бастаған істі аяқтауын үйрету т.б. ерекше маңыз алады.

Дағдылануға қажетті жағдайдың қолайлы және қолайсыз болуының да маңызы зор. Мысалы, оқу әдісі жақсы балалардың алдында мақсат болғанымен, балалардың оқитын сыныбы қараңғы, суық, оқу құралдары нашар, қағазы жаман болса, мұндай жағдайларда дағды тез қалыптаса қоймайды.

Оқушының дұрыс, түсініп, мәнерлеп оқу дағдылары жетілмей тұрып, ана тілі сабақтарында шығармашылық жұмыс жүргізу оң нәтиже бермейтіні сөзсіз. Аталған дағды тармақтары өзара байланысты, бір біріне тәуелді, дұрыс оқу оқушыны түсініп оқуға, түсініп оқу мәнерлеп оқуға жетелейді. Бастауыш сынып оқушысы дұрыс, түсініп, шапшаң, мәнерлеп оқу дағдыларын дауыстап және іштей оқу арқылы меңгереді. Біз бақылауымызда сынып өскен сайын оқушының іштей оқуға деген талабы күшейіп, дауыстап оқу қарқыны біртіндеп төмендеп отыратын байқалды.

Оқу сабағына, оның ішінде оқушыларды дұрыс оқуға, оқу мәдениетіне қалыптастыру – бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Оқу арқылы балалар табиғат құбылыстарының, құпия сырларынан хабардар болып, өмірде өз көзімен көріп-білмеген алыс елдер, ғарыш туралы мәліметтерді біледі. Бастауыш сыныптардағы оқу сабағында оқылып отырған шығарманы өмірмен байланыстыру негізінде оқушының сезімі мен еркіне ақыл-ойына әсер ету көзделеді.

Оқушының дүниеге көзқарасын қалыптастыру мақсатында, шығарманың білімдік, тәрбиелік маңызына, баланың жас шамасына даму ерекшелігіне көңіл бөлініп, олардың ұғымына сай келуі ойластырылуы керек.

Оқыту – өте күрделі психологиялық үдеріс. Ал, бастауыш сыныптарда оқушылардың білім мен тәрбие алуына қажетті оқу дағдылары қалыптасады. Сондықтан, оқушының оқу дағдысын қалыптастыра отырып әдеби сөз байлығын дамыту, жазбаша сауаттылығын арттыру, түсіну әрекетімен де күрделі жұмыстар жүргізіледі.

Кейбір жағдайда оқушы мүдірмей, шапшаң оқыса оқу дағдысын қалыптастырдым дейтін мұғалімдер

кездеседі. Ал, шындығына келсек, бала шапшаң оқығанымен, оны саналы түрде түсіне, дауыс ырғағына келтіре мәнерлеп оқи алмауы мүмкін. Бұл – мұғалімде теориялық білімнің жеткіліксіздігінен болатын жағдай. Өйткені, оқу дағдысын қалыптастыруда мұғалім алдымен өзі теориялық жағынан толық дайын болмаса, практикалық жағын меңгермесе, оқу дағдысын қалыптастыра алмайды.

Оқу сабағындағы басты кемшілік мұғалім өзі мәнерлеп оқып, содан кейін ғана оқушыға оқытып, сол оқығандарын оқушыға айтқызады, мұғалім жұмысын осымен ғана шектейді. Егер мәтін көлемдірек болса 2-3 оқушыға оқытады.

Бұл жерде оқушының оқу дағдысын ескерілмейді емес, әйтсе де мәтін бойынша көмекші құралдар арқылы түрлі жұмыстар ұйымдастырылып, тапсырмаларды түрлендіріп беру арқылы қайталап оқыту, сол арқылы оқу дағдысын қалыптастыру жағы жеткіліксіз. Оқушының түсінгенін айтқыза беретін, мұғалімнің өзінің тәптіштеп түсіндіре беруі түрінде өткізілетін сабақтан оқушы тез жалығады. Мұндай сабақтарда негізгі ойды анықтау, оқушы өзі қорытынды жасай алатындай әдістемелік жұмыс іске асырылмайды. Дұрыс оқу дағдысын қалыптастыру үшін мәтінді оқу кезінде жіберген қатесін елеусіз қалдырмай, қателерді түзету жолын қарастыру қажет.

Кейбір оқушылар бір буынды немесе көп буынды сөздерді қайталап оқи береді. Мұндай жағдайлар төменгі сыныптарда жиі кездеседі. Мұның себебі: оқушы оқу сатысының алғашқы кезеңін меңгеруде қабылдау процесі мен оны ұғуы бірдей болмағандығынан. Бала бір буынды немесе көп буынды сөзді бірнеше қайталап оқығаннан кейін ғана мәнін ұға бастайды. Баланың тіл байлығын, сөздік қорын дамытуда ешқашан оған түсініксіз сөз үйретілмеуі тиіс.

Балаларды оқу дағдысына қалыптастыратын мұғалім ең алдымен оқу сапасына әсер етуші басты факторларды (ақпаратты қабылдау жылдамдығы мен сапасы, мағыналық өңдеу, шешім дайындау, кері байланыстың нәтижелілігі) айқындап, оларды мақсатты түрде басқаруды меңгеруі тиіс. Оқу үдерісінің типті кемшіліктеріне (артикуляция, көру аймағының тарлығы, регрессия, оқудың қолайлы стратегиясының болмауы, зейіннің төмендеуі (О.А. Андреев пен Л.И. Хромов бойынша) көңіл аударылуы керек [2].

Оқушының оқу дағдысын қандай әдістермен, қалайша қалыптастыруға болады деген сұрақ – мұғалім үшін өте қажет мәселе. Өкінішке орай, бұл мәселеге арнайы тоқталып, оны іске асырылу жолдарын нақты көрсеткен ғылыми еңбектер өте аз.

Оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыруға қажетті тапсырмалар тек мұғалім тарапынан оқуға басшылық жасаудың ережелері мен заңдылықтары меңгерілген кезде ғана мүмкін болады, яғни тақырыпты дұрыс ашу, оқушыларды қызықтыратын тақырыптарды таңдауды үйренгенде ғана іске асатын жұмыс.

Бастауыш сынып оқушыларына алғаш мектеп табалдырығын аттағаннан бастап оларға кітапты қалай оқып, онымен жұмыс істеуді үйретіп, олардың ойларына сіңіру қажет.

- біріншіден, оқушыларды оқуға психологиялық тұрғыдан айқындау, яғни өздеріне деген сенімділігін арттыру;

- екіншіден, оқу еңбегіне ынталандырып, дағдыландыру;

- үшіншіден, оқушылардың ой-өрісін дамыту, саналы ойлана білуге үйрету;

- төртіншіден, оқушылардың қабылдау іс-әрекетіне басшылық жасау;

Оқушылар өмір тәжірибесі бойынша бойынша айналасындағы дүние мен құбылысты негізінен кітаптан оқып білу арқылы тани бастайды. Бала кітапты оқымас бұрын оны жалқаулықты жеңуге, өз қабілетіне, күшіне сендіру, өзінің мүмкіндіктерін еркін пайдалануға, яғни, «менің қолымнан келмейді», «бәрібір ештеңе шықпайды», «үлгере алмаймын» деген ойдың орнына өзіне сенім беретін «қолымнан келеді», «үлгеремін», «орындаймын», - деген оқушылардың ынта-ықыласын талаптану, құштарлық сезімдерін ояту – бастауыш сынып мұғалімдерінің негізгі міндеті.

Оқушылардың оқу дағдыларын қалыптастыру жалпы тіл дамытумен, оның ішінде әдеби жазба тілімен де, сөйлеу тілімен де тікелей қабысып жатыр. Оқу барысында көру, есту, сөйлеу мүшелерінің қызметі қатар жүргізіліп, ол түсіну әрекетімен тығыз байланысады. Оқушымен жүргізілетін оқу дағдысын қалыптастыруға қажетті жаттығулар тек мұғалім тарапынан тілдің заңдылықтары, қасиеті, ережелері меңгерілген кезде ғана мүмкін болады.

Психологтардың пікірі бойынша оқушы үлгеріміне 200-ден артық әртүрлі жағдайлар әсер етеді екен. Ал осы жағдайлардың ішінде ең күшті орын алатыны балалардың оқу шапшаңдығы болып шыққан.

Егер оқушы нашар оқыса, мысалы оқу үлгерімі нашар 3-сынып оқушысы минутына 37 сөз оқыса, орта есеппен үй тапсырмасы сол күнгі дайындалатын барлық пән бойынша 4 бет, яғни 3000 сөз болады екен. Сонда 3000 сөзді 37-ге бөлсек, 80 минут мәтінді оқу керек. Әрине бұдан кейін оқушының оқуға ынтасы өзінен-өзі төмендейді [3].

Оқу жылдамдығы артқан сайын, есте сақтау қабілеті де, ақыл-ой еңбегіне ынталылығы да арта түседі. Көптеген педагогтар шапшаң оқудың маңызына, оның ғылыми, тәрбиелік мәнін аша келе, жылдам оқи

білуге үйрету жолдарын, оның мүмкіндіктерін толық қарастыра жүргізілген тәжірибе жұмыстарының негізінде түрлі ұсыныстар жасайды. Бұл ұсыныстарды кез келген мектеп жағдайында пайдаланып жұмыс істеуге қолайлы. Оқуға жаттығу жұмыстары бірден ұзақ жүргізілгеннен гөрі жиі жүргізілгені тиімді.

1.5 минуттық оқу.

Біздер әдетте үйде, отбасында баланы отырғызып (ертегіні, әңгімені) оқып болмай тұрмайсың деп міндеттеп қоямыз. Егер бала нашар оқитын болса, тұтас ертегі, не әңгімені оқу үшін бір сағаттан артық уақыт керек. Ал бұл жағдай біріншіден, баланы жалықтырып шаршатады, екіншіден, оның оқуға деген ынтасын жояды. Онан да 5 минуттан бірнеше бөліктерге бөліп оқыту тиімді. Бұл жағдайда бала мәтіннің бір бөлігін оқып мазмұнын айтады. Содан кейін үзіліс жасайды. Біраз тыныққаннан кейін мәтінді одан әрі жалғастырады.

Себебі адамның есі күнделікті көз алдында көріп жүрген нәрседен гөрі сирек те, жылдам көріп қалған нәрсені есте сақтап қалуға бейімделген. Сондықтан белгілі бір дағдыны қалыптастырғанда оған жаттығуды ұзақ уақыт жүргізгеннен гөрі, жиі, бірақ тым қысқа жаттыққан дұрыс.

1. Егер баланың оқу темпі нашар болса, оқығысы келмесе не істеу керек?

Мұндай жағдайда үзіп-үзіп оқу тиімді. Бала бір-екі жол оқып, суретін көреді де, дем алады. Мұндай суретті кітапшалар, ертегілер балаларға арналған республикалық «Ерке» журналында жиі шығады.

3. Сондай-ақ ұйқы алдындағы оқу өте тиімді. Оның мәні мынада, адам ұйықтар алдында оқиганың, жағдайдың әсерімен ұйықтайды. Сегіз сағат ұйқы бойы ол әсер адамның миынан кетпейді, адамның ағзасы бұған үйреніп қалыптасқан.

4. Ата-ана бақылауы.

Ата-ана үйде баласының оқу шапшаңдығын бір уақыт тексеріп, қадағалап, жазып отырса, баланың оқу шапшаңдығы арта түсері сөзсіз.

Бастауыш сынып оқу сабағында оқушының оқу дағдысын қалыптастыру негізінде оқығанды қабылдау, түсіну мүмкіндігін арттыру мақсаты көзделгенімен, оны іске асыру әсіресе бірінші сыныпта өте қиын. Өйткені өмір тәжірибесі аз кішкентай алты жасар баланың бар ынтасы дыбысты тану, таныған дыбыстарының басын құрап буын жасау, буыннан сөз, сөзден сөйлем құрап оқуда болады да, оқығанының мазмұнын бірден меңгеріп кете алмайды.

Оқуға жаттығудың алғашқы сатысында ең оңай деген мәтіннің мазмұнын қабылдап, түсінгенін айтып шығу балаға ауызша сөйлеуден әлдеқайда қиынға соғады. Өйткені ауызша айтылған сөзді бала тұтас қабылдайды да, қабылдау үстінде үннің, дауыс ырғағының қалай шыққанына көңіл бөлінеді. Ал жазудағы мәтінде бұл айтылғандар жоқ. Ендеше ол оқушының ұғуын да қиындатады. Қандай ұғым болмасын жеке сөз немесе сөздер тобы мен өзара байланыстағы бірнеше сөздерден құралған сөйлем арқылы беріледі. Оны ұғыну үшін жеткілікті сөздік қоры болуы шарт. Өмір тәжірибесінің аздығынан бастауыш мектептердегі баланың сөздік қоры тым аз болып келеді. Міне осы себепті және тілдік қорда бар сөзді пайдаланудың жолын білмеу мәтіннің мазмұнын қабылдауды қиындатады.

Мәтінді оқушының тезірек меңгеріп кетуі үшін мұғалім әрбір жеке сөздің мән-мағынасына баланың көңілін үнемі аударып, оған сөйлемдегі сөздердің ара қатынасын, байланысын, мәтіндегі негізгі ой бағытын аңғартып отыруы керек.

Балаға сапалы білім беру ұстаздың күнделікті жұмыстарды пәрменді атқаруына тікелей байланысты. Мұғалім бұл орайда кіріспе әңгіме, сөздік жұмысы, сурет салғызу, жоспар құру, сұраулар мен тапсырмалардың түрлендірілуі, қорытында сабақты ұйымдастыру, буынға бөліп оқыту, пәнаралық байланысты пайдалану, экскурсияға шығу, мәтінмен жұмыс істеу т.б. шараларды ыждахаттылықпен жүзеге асыруы тиіс.

Бұларға қоса бастауыш сыныптарда оқушылар әдебиет материалдарын оқудың, оған талдау жасаудың алғашқы қарапайым әдістерін меңгеріп, әдебиет теориясынан кейбір мағлұмат алады. Ж.Аймауытов айтқандай, «Ана тілін үйрену – сөздерді жаттау, олардың жүйесін өзгеру заңдарын білу ғана емес, тіл үйренумен қатар, бала тілдің сансыз көп ұғымдарын, ойларын, сезімдерін, сұлу үлгілерін меңгереді» [4].

Ендеше, оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру және жетілдіру – бастауыш ана тілі оқыту курсының негізгі міндеті болып келеді және бола бермек.

1 Жалпы орта білім беретін мектептің 2-4-сыныптарына арналған Әдебиеттік оқу бағдарламалары. – Алматы: ROND, 2003. – 16 б.

2 Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10-томдық. Т 2. Л.С. Выготский: Мәдени-тарихи тұжырымдама. – Алматы: Таймас, 2005. – 512 б.

3 Быстрова Н.Л., Маркова Н.И. О культуре чтения, что нужно знать каждому. – М.: Педагогика, 1990 - С. 124.

Резюме

Цель уроков по родному языку – обучение правильному, беглому, выразительному чтению и формирование читательской культуры младших школьников. Успешное овладение навыком чтения – один из показателей общего уровня развития познавательной деятельности ребенка. Главной задачей обучения чтению является выработка у детей навыков чтения, и эта задача чрезвычайно актуальна, так как чтение играет огромную роль в образовании, воспитании и развитии человека.

В связи с поступлением в школу ребенок начинает учиться таким сложным навыкам, как письмо и чтение. В процессе работы формируются навыки осознанного чтения и умения самостоятельно работать с текстом с помощью упражнений и способов действий, активно влияющих на основные параметры чтения: осмысление, технику, выразительность. В работе над упражнениями объясняются правила. После этого ребенок учится применять эти правила на практике. Работу по обучению чтению следует проводить часто.

Учитель использует разные методы при формировании навыков. Правильное чтение ведет к осознанному чтению, а осознанное чтение ведет к выразительному чтению. По мнению психологов из всех этих случаев очень важное место занимает беглое чтение учеников. По мере того как возрастает быстрота чтения, возрастает и способность запоминать все прочитанное. Ученик начальных классов усваивает навыки правильного, беглого, сознательного, выразительного чтения с помощью чтения "вслух" и "про себя". В первом классе чтение "вслух" проводится часто. С помощью чтения "вслух" учитель быстрее находит ошибки учеников. В старших классах в основном внимание уделяется чтению про себя. Формирование навыков чтения учеников является одной из основных задач курса обучения родному языку.

Ключевые слова: навык, навыки чтения, качество чтения, беглость чтения, выразительное чтение, осознанное чтение, виды чтения, чтение "вслух", чтение "про себя", упражнения, правила, формирование читательской культуры

Summary

The purpose of the lesson "Native language" – teaching the correct, fluent, expressive reading, formation of reader's culture of younger school students. Successful mastering skill of reading - one of indicators of the general level of development of cognitive activity of the child. The main task of teaching the reading is development at children skills of reading, and this task is extremely actual as reading plays huge role in education, education and development of the person.

Due to the receipt in school the child starts studying to such difficult skills as the letter, reading. In the course of work skills of conscious reading and ability independently to work with the text by means of exercises and ways of the actions which are actively influencing key parameters of reading are formed: judgment, equipment, expressiveness. In work on exercises rules speak. After that the child learns to apply these rules in practice. More effective to carry out works on training of reading often.

The teacher uses different methods when forming skills. Not совершенствовав the correct, expressive, intelligent skills of reading pupils, carrying out creative works at the lessons "Native language" certainly won't yield positive results. The correct reading conducts to conscious reading, and conscious reading conducts to expressive reading. According to psychologists from all these cases takes very important place - fluent reading pupils. On a measure as speed of reading increases, also ability to remember everything read increases. The pupil of initial classes acquires skills of the correct, fluent, conscious, expressive reading by means of reading "aloud" and "silently". In the first class reading is "aloud" carried out often. By means of reading "aloud" the teacher finds mistakes of pupils quicker. In the senior classes generally the attention is paid to silent reading. Formation of skills of reading pupils is one of the main objectives of a course in the native language.

Keywords: skill, skills of reading, quality of reading, fluency of reading, expressive reading, fluent reading, conscious reading, types of reading, reading "aloud", reading "silently", an exercise, rules, formation of reader's culture

А.Ш. Ахаева – педагогика магистрі, І.Жансүгіров атындағы ЖМУ, ППФ

Баланың даму үрдісі барысында пайда болатын психологиялық денсаулықтың бұзылыстарының кең тараған көріністері қарастырылды. «Психология здоровья» атты еңбегінде В. А. Ананьев, балалардың психологиялық және психикалық денсаулығын айтқанда, «психологиялық денсаулық» түсінігін қолдануды ұсынды, өйткені балалық шақта бала тұлғасы қалыптасу үстінде болады. Сондай-ақ, автордың пікірінше: «Психикалық денсаулықтың қалыптасу жағдайы – адамның қоғамдағы бейімделуіне кедергі болатын патологиялар мен симптомдардың болмауы, ал психологиялық денсаулық нормаларын анықтау үшін нақты тұлғалық сипаттамаларының болуы маңызды». Осылай, «психолог әрекеті, адамның табысты бейімделуге септігін тигізетін пайдалы қасиеттерді иемденуге бағытталады. Психологиялық денсаулықтың нормасы – бұл белгілі бір идеал, бұл бейнеге жету жолында өзіндік дамуы мен психологиялық әсер етудің жаңа бағдарларын табуға болады. Бағдарлар әр түрлі өмірлік жағдайына байланысты өзгеріп тұрмай, жас ерекшелігіне байланысты өзгереді» [1]. Шындығында, әр жас ерекшелігіне тән міндеттер мен қызығушылықтар болады, бұл міндеттерді шешу табыстылығы қолданатын әдістердің адекваттылығы және оқушылардың өз қызығушылықтарын есепке алу деңгейіне тәуелді болады. Басқа сөзбен айтқанда, балалардың жас ерекшеліктерін есепке алу алдын-алу жұмысының табысты өтуіне әсер етеді. Өйткені, В.А. Ананьев айтқандай, баланың әлеуметке бейімделуі, индивид пен қоршаған орта арасындағы үйлесімді тепе-теңдіктің негізгі көрсеткіші болып табылады.

Тірек сөздер: Психологиялық денсаулық, психологиялық қызмет, дағдарыс, рефлексия

Қазіргі таңда психологтардың арасында психологиялық қызметінің мақсатын ашуда әр түрлі түсініктер қалыптасқан. Мектептегі психологиялық қызметінің мақсаты – мектептегі оқу үрдісі барысында оқушылардың жарасымды дамуына жағдай жасау. Бұл анықтамада негізгі сөз «жағдай» болып табылады. Біз тек қана жағдай жасау мәселесін қарастыра аламыз, өйткені тұлғаның дамуына мектептен басқа отбасы және әлеуметтік ортасы әсер етеді. Егер отбасыға белгілі бір ықпал жасау қолымыздан келсе, тіршіліктің экономикалық және мәдени шарттарының балаға әсерін жұмыс барысында ғана есепке ала аламыз. Қандай тұлғаны жарасымды дамыған адам деп айта аламыз? Біздің түсінігімізде бұл өзіне және өзінің айналысына разы адам. Өмірлік қиыншылықтардан психологиялық жарақаттарсыз өтіп, өзінің кейінгі өмірінде тәжірибе ретінде қолданады. Ол өз дамуын мектеп бітіргеннен кейін де тоқтатпай, аталмыш қоғам мен мәдениет шегінде жалғаса береді. Сонымен қатар, ондай адам оның жасерекшелігі мен сыртқы жағдайларға сәйкес әлеуметтік және отбасылық қызметтерді табысты орындай алады, өйткені ол қоршаған ортаға бейімделуімен қатар, оны шығармашылықпен өзгерте алады. Сондықтан жарасымды даму – бұл: - Ішкі және сыртқы астасудың бар болуы; Өмірлік қиыншылықтардан өтіп, оларды өзінің дамуы үшін қолдану; Тіршілік әрекеті үрдісінде кейінгі даму алғышарттарының болуы; Толықтай қызмет жасау мүмкіндігі, яғни адамның жасерекшелігіне байланысты әлеуметтік және отбасылық қызметтерді орындау.

Сонымен, жарасымды дамуды қамтамасыз ететін психикалық қасиеттердің динамикалық жиынтығын психологиялық денсаулық деп атауға болады [2].

Психологиялық денсаулықтың моделі. Психологиялық денсаулықтың жалпыланған моделіне *аксиологиялық, құрал-технологиялық, қажеттіліктік-мотивациялық, дамытушы, әлеуметтік-мәдени компоненттер* жатады.

Аксиологиялық компоненттің мазмұны адамның өзіндік «Мені» және басқа адамдардың «Мендік» құндылықтарынан тұрады. Адамның құндылықтарды, өзінің және басқалардың бірегейлігін саналы түсінуді, дүниемен біртұтастық сезімін болжайды. Осыдан жағымды «Мен» бейнесі пайда болады, өзін-өзі жеткілікті түрде тану арқылы адамның өз өзін жағымды қабылдау, сонымен қатар басқа адамдарды жасына, жынысына, мәдени ерекшеліктеріне тәуелді емес қабылдау. Әрине оның алғышарттары тұлғалық біртұтастылық болып табылады.

Құралдық компонент рефлексияны өзін-өзі тану тәсілі, сананы өзіне, ішкі әлеміне және басқа адамдармен қарым-қатынасындағы орнына тұрақталу қабілеті ретінде пайдалануды көздейді. Осыған адамның өзінің және басқа адамдардың эмоционалдық күйлерін түсіну және сипаттау, сезімдерді басқаларға зиян келтірмей, ашық әрі еркін білдіру мүмкіндігі, өзінің және басқалардың мінез-құлқының себеп-салдарларын түсіну жатады.

Қажеттіліктік-мотивациялық компонент адамның өзіндік даму қажеттілігін, яғни тұлғалық өсу мен өзгеруін анықтайды. Оның мәні, адам өзінің тіршілік әрекетінің субъектісі, дамуын алға жылжытатын белсенділіктің ішкі көзі болады. Ол өз өміріне деген жауапкершілікті қабылдап, «өз өмірбаянының авторы» болып табылады.

Дамытушы компонент психосоматикалық ауруларға соқтырмайтын, берілген мәдени және тарихи шарттар нормаларына сай, тұлғалық, әлеуметтік және дене даму динамикасын анықтайды.

Әлеуметтік-мәдени компонент адамның қоршаған әлеуметтік-мәдени жағдайында табысты қызмет жасау мүмкіндігін, адамның ұлттық рухани құндылықтарды игеруді анықтайды. Оның мәні, адамның әр

түрлі мәдениет адамдарын түсініп, олармен қарым-қатынасқа түсе білу дағдысының болуында [3].

Басты өлшемдері. Психологиялық денсаулықтың басты өлшемдері ретінде төмендегі өлшемдерді айтуымыз болады: - Жағымды өзіндік сезім (көңіл-күйдің жағымды эмоционалды негізі), әлемді жағымды қабылдау; Рефлексия дамуының жоғарғы деңгейі; Ис-әрекеттің негізгі түрлерінің сапасын жақсарту ұмтылысы; Жасерекшелік дағдарыстарынан жақсы өту; Социумға бейімделу (егер ол бала болса – онда отбасына, мектепке), негізгі әлеуметтік және отбасылық қызметтерді орындау дағдылары [3].

Әрине, ұсынылып отырған психологиялық дені сау адам бейнесі идеалды, эталон ретінде қарастыруымыз қажет. Көп жағдайда балаларда осыдан кейбір ауытқулар байқалады - ол қалыпты жағдай. Кей кезде психологиялық денсаулықтың маңызды ауытқулары да кездеседі, оларға тоқталып өтейік.

Психологиялық денсаулықтың бұзылу типологиясы. Психологиялық денсаулықтың бұзылу түрлерін анықтау үшін, баланың ішкі жан-жалға жауап қайтару стилін: белсенді немесе енжар басымдылығын қолданамыз.

Кесте 1. Психологиялық денсаулықтың бұзылу типологиясы

Белсенді стиль	Пайда болу мерзімі және ішкі жан-жал мазмұны	Енжар стиль
Қорғаныс агрессиясы	Нәрестелік шақ. Қауіпсіздік сезімінің болмауы - қауіпсіздікке ұмтылу	Жою (өлу) үрейі
Деструктивті агрессия	Балалық шақ. Еркіндік және тәуелсіздік сезімінің болмауы - дербестікке ұмтылу	Әлеуметтік үрей (тәртіп нормалары мен үлгілеріне сәйкес келмеу)
Демонстративті агрессия	Мектепке дейінгі шақ. Жалғыздық сезімі - жақындастыққа, араласушылыққа ұмтылу	Өзін көрсету үрейі
Өтемшілдік агрессиясы	Кіші мектеп жасы. Олақтық, олқылықтық сезімі – өзіндік маңызды әрі құндылықты сезіміне ұмтылу	Есею үрейі
Жоққа шығару агрессиясы	Жасөспірімдік шақ. «Мен» бейнесінің айқындалмауы, диссоциациялық үрей сезімі – «Мен» бейнесінің тұтастығын сезінуге ұмтылу	Өзіндік анықталу үрейі (дербес шешім қабылдау үрейі)

Кестеде көрсетілген психологиялық денсаулықтың бұзылыстарының қысқа мазмұнын қарастырайық.

Егер нәрестелік шақтағы бала дамуында қауіпсіздік сезімінің болмауы, қоршаған әлемнен үрейленуі пайда болса, онда баланың тәртібіндегі белсенді позицияда қорғаныс агрессиясы анық байқалады. Бұл жағдайдағы агрессияның негізгі қызметі – балаға қауіпті көрінетін сыртқы ортадан қорғаныс. Сондықтан, осындай балаларда белгілі бір түрдегі өлім үрейі болады, бірақ бала осы үрейді жоққа шығаруы мүмкін. Егер баланың ішкі жан-жалға жауап беру түрі енжар болса, онда қауіп сезімі мен оның салдарынан пайда болатын беймаздық сезімі әр түрлі үрейлерді тудырады, мысалы, қараңғыдан, үйде жалғыз қалудан қорқу және т.б.

Балалық шақтағы психологиялық денсаулықтың бұзылу себептері қандай болуы мүмкін. Егер баланың автономдылық, өз бетімен таңдау жасау, пікір айту, бағалау қабілеті жоқ болса, онда белсенді нұсқасында оның демонстративтілік агрессиясы байқалады, енжарлық жағдайында – тәртіптің жалпы қабылданған нормалары мен үлгілеріне сәйкес келмеу әлеуметтік үрейлері пайда болады. Екі нұсқада ашу-ызаға берілу мәселесі бар, өйткені бастамасы ерте балалық шаққа тән.

Әлеуметтік үрейі бар балаларды айқындау жеңіл – олар жуас, ұқыпты, қоршағандарға жағымпаздынып, мақтау сөздерін естуге тырысады. Ал деструктивті агрессия көп жағдайда байқалмайды, өйткені жанама сипатта: қоршаған адамдарға мысқылдау, басқаларды агрессивті әрекетке итермелеу, ұрлық жасау немесе жақсы тәртіп үстінде ашудың тұтанғыштығы түрінде көрініс табады. Бұл жағдайдағы агрессияның негізгі қызметі – өзінің тілектері, қажеттіліктері жайында жариялау, әлеуметтік ортаның қамқорынан шығу ұмтылыстары, негізгі түрі – қирау, жою.

Мектепке дейінгі жаста бала дамуының бұзылу салдарынан, баланың өзі үшін мәнді ересек адаммен жақын эмоционалды қарым-қатынасқа түсу мүмкіндігінің болмауынан пайда болатын жалғыздық сезімі қалыптасады. Осындай жағдайда белсенді жауап беретін бала демонстративті агрессияға сүйенеді – кез-келген қол жетімді әдістермен өзіне көңіл аударады. Енжар нұсқасында өзін көрсету үрейі қалыптасады. Бала тұйықталып, ересектермен өзінің мәселелері жайында сөйлесуден бас тартады. Әдетте, біраз уақыттан кейін дене өзгерістері байқалады: қимылдары қысыңқы, даусының бірсарындылығы, көзқарастардан жалтақтау. Бала қорғаныс бетпердесін киіп алғандай болады.

Егер мәселенің бастауы кіші мектеп жасына байланысты болса, бала әдетте, өзінің олқылықтылығын, толымсыздығын сезінеді. Бұл жағдайда, белсенді нұсқасында, ол өз сезімдерін өзінен әлсіздерге агрессия көрсетіп толықтырады. Олар құрбы-құрдастары, кейде ата-аналары, тіпті мұғалімдері болуы мүмкін. Көп жағдайда агрессия мысқылдау, мазақ қылу, жаман сөздерді қолдану түрінде болады. Басқа адамдарды төмендету ерекше қызығушылық тудырады, ал қоршағандардың жағымсыз реакциясы баланы осындай әрекеттерге итермелейді, өйткені оның толымдылығының дәлелі болып табылады. Асоциалды мінез-құлық түрлерінің негізінде өтемшілдік (компенсаторлық) агрессия жатыр деген болжам жасауға болады. Енжар нұсқадағы олқылықтылық сезімі есею үрейіне айналады, жасөспірім дербес шешім қабылдаудан бас тартып, инфантильді позиция мен әлеуметтік есеймеуді танытады.

Жасөспірімдік шақтағы психологиялық денсаулықтың бұзылуы қалыпты жасөспірімдік дағдарыстың өтуімен қиындатылады. Ұқсастық дағдарысы деп аталатын бұл дағдарыс – жасөспірімнің өзі жайында, өзінің күші, мүмкіндіктері, қоршаған ортадағы орны жайында пікірлер дағдарысы болып табылады[4]. Бұл жағдайда, жасөспірім өзіндік «Мен» бейнесінің тұтастығын сезіне алмауынан мазасызданып, үрей сезімін бастан кешіреді. Белсенді позицияда – бұл жас шағында ең көп кездесетін позиция – жасөспірім кез-келген әлеуметтендіру әсерлеріне қарсы болады: оқудан, тәртіп сақтаудан, психологқа барудан бас тартады. Ол «менде бәрі жақсы» деген бет перде киіп алып, тереңде жатқан үрей сезімін, ең бірінші, өзінен жасырып жатқандай болады. Күрделі жағдайларда, жасөспірімдер болашаққа деген бағдарын толығымен жоғалтып, бір күндік өмір сүреді. Енжар нұсқасында сырттай тәртіпке бағынса да, болашағына бас тарту байқалады: өзіндік анықталу қорқынышы, отбасылық және кәсіби ролін таңдау жайында ойланбауы, ата-анасына «жабысу» ұмтылысы, дербес шешім қабылдаудан қорқу.

Кез-келген жас дағдарысы адам бойында күшті жағымсыз – жалғыздық, қорқу, ашу сияқты сезімдердің пайда болуынан басталады. Сондықтан жасөспірім өз сезімдерін білдіру мүмкіндігін алуы қажет. Егер болмаса, олар өз сезімдерін шығару әдістерін іздей бастайды, ересектермен, құрдастарымен, әсіресе құрдастары арасынан әлсіз әрі шеттетілгендерді айырықша бөліп, жан-жал шығарады. Бұл сезімдер жасөспірімнің өнімді іс-әрекет түрлері толықтай жойылуына дейін бұзуы мүмкін. Сондықтан да бұл кезеңде оқу мотивациясын жоғарылату нәтижесіз болады [5].

Бесінші сынып оқушыларына ең алдымен қажеттісі – өз сезімдерін сеніп көрсететін адаммен қарым-қатынас жасау болып табылады. Психолог жасөспірімді сезімдерін білдіруге итермелейтін әдіс-амалдарды игеруі тиіс, бірақ көптеген психологтардың ондай тәжірибесі болмайды. Біздің мәдениетіміздің ерекшелігінің бірі – сезімдерді жоққа шығару. Отбасында бұл әлсіздіктің белгісі деп қабылданады. Жасөспірімнің ішкі жан дүниесі өзіне нәзік, тұрақсыз көрінеді және оны ересектер тарапынан баса кіруден қорғаштап жүреді. Психологтың алдында тұрған қиын міндет – жасөспірім үшін үйреншікті әрі қауіпсіз әдістер – сурет салу, жапсыру және т.б. – арқылы сенімін аулау, сезімдерін білдіруді үйрету. Ол үшін идеалды түрде, барлық бесінші сынып оқушылары психологпен жеке кездесуге мүмкіндік алуы қажет. Бұндай кездесулер жұптасып, кейде үш-үштен – бір-біріне сенім артатын құрдастармен жүргізілуі мүмкін. Кейде жасөспірімдер жеке кездесулерден бас тартып, біреумен келеді. Бұл жағдайда онымен келісуге тура келеді. Сонымен, жасөспірімдермен жұмыс жүргізудің алғашқы бөлімі, әсіресе ерте жасөспірімдік шақта – өз сезімдерін білдіру мен саналы түсінуде көмек көрсету.

Осы сабақтарда жасөспірім дағдарыстан өтудің маңызды біліктігін иеленеді – яғни ересек адам ретінде қабылдау мүмкіндігін алады. Көп жағдайда жасөспірімнің өзі туралы пікірі төмен болып, ал ересектер оның бойындағы өзгерістерді жоққа шығарып, қабылдамайды. Жасөспірім өзін қабылдап, қолдайтын адамды қажет етеді. Сондықтан жұмыс жүргізудің екінші саласын жасөспірімнің мүмкіндіктері мен біліктілігін жоғарылату болып табылады.

Жұмыстың үшінші саласы – жасөспірімге өзінің жағдайын түсінуде көмек беру. Өмірінде болып жатқан өзгерістер барлық құрдастарына тән және олар қалыпты жағдай болып табылатынын түсіну жасөспірім үшін өте маңызды. Осындай көмекті психолог жеке кездесулерде немесе топтық жұмыс түрлері барысында бере алады. Жасөспірімдік кезеңдегі дағдарыс – рефлексияны дамытуды қажет етеді, ал нақты айтқанда ішкі диалогты ұйымдастыруды үйрету. Оның алғышарттары сыртқы диалог болады. Жасөспірімдік кезең бойы психолог осындай диалогтың ұйымдастырушысы болып табылады. Жоғары сыныптарда оқу барысында жасөспірімдердің психологпен жеке кездесулер мүмкіндіктері болуы қажет. Мысалы, егер бесінші сыныпта бұл кездесулер ересектердің бастауымен өткізілсе, алтыншы сыныптан бастап, жасөспірімдердің психологиялық кездесулер тәжірибесі молайып, психологқа деген сенім артқан-да, оқушылардың өздерінің қалауымен немесе қажеттілігімен жеке кездесулер ұйымдастырылуы мүмкін.

1 Ананьев В.А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья. — СПб., 2006.

2 Прихожан А.М. Психологический справочник, или Как обрести уверенность в себе: Кн. для учащихся - М., 1994.

3 Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. - М., 2000.

4 Дольто Ф. На стороне подростка. - СПб., 1997.

5 Лазарев В.А., Родионов В.А., Ступницкая М.А. Трудности периода адаптации // Первое сентября. – 2006.

Резюме

В работе «Психология здоровья» В.А. Ананьев, говоря о психическом и психологическом здоровье детей, предложил использовать понятие «психологическое здоровье» в связи с тем, что в детском возрасте личность ребенка еще только формируется. При этом автор отмечает: «Если для психического здоровья норма – это отсутствие патологии, симптомов, мешающих адаптации человека в обществе, то для определения нормы психологического здоровья важно наличие определенных личностных характеристик». Таким образом, «направление действий психолога идет в сторону приобретения человеком полезных свойств, способствующих успешной адаптации. ...Норма психологического здоровья – это некий идеал... и на пути к этому идеальному образу можно находить все новые и новые ориентиры для саморазвития и организации психологических воздействий. Эти ориентиры меняются не только в зависимости от всего разнообразия жизненных ситуаций, но и в каждой из ситуаций – в зависимости от возраста» [1]. Действительно, каждому возрасту присущи свои задачи и интересы, и успешность решения этих задач во многом зависит от адекватности применяемых средств и степени учета интересов. Иными словами, учет возрастных особенностей детей является необходимым условием успеха профилактической работы. Рассмотрим особенности возраста, учет которых способствует успешности работы по социальной адаптации, так как именно адаптация ребенка к социуму, отмечал В.А. Ананьев, становится ключевым критерием динамического равновесия между индивидом и средой.

Ключевые слова: Психологическое здоровье, психологическая служба, кризис, рефлексия

Summary

In "Health Psychology" V.A. Ananьев talking about mental and psychological health of children, suggested the use of the term "mental health" due to the fact that as a child the child's personality is still being formed. The author notes: "If the rate of mental health - is the absence of pathology, symptoms, preventing the adaptation of man in society, to determine the rate of mental health is important to have certain personality characteristics." Thus, the "course of action psychologist goes toward acquiring person beneficial properties that contribute to successful adaptation. ... Norma psychological health - is a kind of ideal ... and on the way to this ideal image, you can find more and more new landmarks for self-organization and psychological effects. These guidelines vary not only depending on the variety of life situations, but also in each of the situations - depending on age" [1]. Indeed, every age has its own objectives and interests, and the success of these tasks depends on the adequacy of resources and the degree of consideration of interests. In other words, age-appropriate children is a prerequisite for the success of prevention efforts. Consider the features of the age, the account of which contributes to the success of the social adaptation, as it is the child's adaptation to the society, noted V.A. Ananьев becomes a key criterion of dynamic equilibrium between the individual and the environment.

Keywords: psychological health, psychological service, crisis, reflection

БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ЕРТЕГІ-ТЕРАПИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

К.Ж. Қожахметова – *ал-Фараби атындағы ҚазҰУ «Жалпы және этникалық педагогика»
кафедрасының п.ғ.д., профессоры,*

А.Ж. Баймұратова – *ал-Фараби атындағы ҚазҰУ «Жалпы және этникалық педагогика»
кафедрасының 2 курс магистранты*

Ертегі-терапиясы тұлғаның шығармашылық қабілеттерін, зейінін дамыту, қоршаған ортамен қарым-қатынасын жетілдіру үшін қолданылатын әдіс. Өз шығармаларында келесі шет елдік психологтар ертегіні зерттеген: Э.Фромм, Э.Берн, Э.Гарднер, Вачков И.В., М.Осорино, Е.Лисина, Т.Зинкевич-Евстигнеева және тағы басқалар. Ертегі-терапиясы «ертегімен емдеу» деген мағынаны білдіреді. Ертегіні дәрігерлер де, психологтар да, педагогтар да қолданады, және әр маман ертегінің өзінің кәсіби мәселелерін шешуге көмектесетін қорын пайдаланады, - дейді Вачков И.В. Т.Д. Зинкевич-Евстигнееваның анықтамасы бойынша, ертегі-терапиясында әртүрлі жанрлар қолданылады: өсиет әңгімелер, мысалдар, аңыз әңгімелер, батырлар жыры, дастандар, ертегілер, анекдоттар және мифтер. Қазіргі таңда жаңа жанрлар да қолданылуда: детектив, махаббат романдары, қиал-ғажайып әңгімелер және тағы басқалар. Әр клиентке оның қызығушылығына сай келетін жанр таңдалынып алынады. Ертегі-терапиясы балаға өмірлік қиыншылықтары мен проблемаларына шешім тауып, баланың дұрыс әлеуметтенуіне көмегін тигізеді.

Кілттік сөздер: әдіс; ертегі; ертегі-терапиясы; тәрбие; педагогика

Сказкотерапия – это метод, использующий форму для интеграции личности, развития творческих способностей, расширения сознания, совершенствования взаимодействия с окружающим миром. К сказкам обращались в своем творчестве известные зарубежные психологи: Э.Фромм, Э.Берн, Э.Гарднер, Вачков И.В., М.Осорино, Е.Лисина, Т.Зинкевич-Евстигнеева и другие. Сказкотерапия – означает «лечение сказкой». Как пишет Вачков И.В., сказку используют и врачи, и психологи, и педагоги, и каждый специалист находит в сказке тот ресурс, который помогает ему решать его профессиональные задачи. По определению Т.Д. Зинкевич-Евстигнеевой, в сказкотерапии использу-

ются разнообразные жанры: притчи, басни, легенды, былины, саги, мифы, сказки, анекдоты. Находят применение и современные жанры: детективы, любовные романы, фэнтези и др. Каждому клиенту подбирается соответствующий его интересам жанр.

Ключевые слова: метод; сказка; сказкотерапия; воспитание; педагогика

Tale therapy - a method that uses a form for the integration of personality, creativity, consciousness expansion, improvement of interaction with the outside world. Known foreign psychologists turned to the tale in his works: E. Fromm, E. Berne, E. Gardner, Vachkov I.V., Osorina M., E. Lisina, T. Zinkevich-Evstigneeva and others. Tale therapy - means "treatment with tales." According to Vachkov I.V., fairytales are used by doctors, psychologists, and educators, and every specialist finds his resource from tales that helps him solve his professional tasks. By definition of T.D. Zinkevich-Evstigneeva in tale therapy are used a variety of genres: the parables, fables, legends, epics, sagas, myths, fairy tales, jokes. Also used modern genres too: detectives, romance, fantasy, and others. Each client is looking for his interest in the relevant genre.

Keywords: method; fairy tale; tale therapy; upbringing; pedagogy

Ертегі-терапия ең көне психологиялық және педагогикалық әдіс болып саналады. Әлем туралы жиналған білімдер ғасырлар бойы ауыздан ауызға беріліп отырды немесе жазылып отырған. Бүгінде біз ертегі-терапиясы арқылы рухани білім туралы және адамның әлеуметтенуі туралы білімдердің берілу әдіс-тәсілдерін түсінеміз. Тап сол себептен біз ертегі-терапиясын адамның рухани табиғатын түсіндіретін тәрбиелік жүйе деп атаймыз. Көптеген адамдар ертегі-терапиясы тек балаларға арналған деп ойлайды. Әрі мектеп жасына дейінгі балаларға арналған деп біледі. Бірақ бұл олай емес. Ертегілер әрбір адамның таза және ұғымтал балалық бастауына негізделгендіктен, ертегі-терапияны «балаларға арналған» әдіс деп атауға болады [1, 5 бет].

Ертегі-терапиясы - барлық жастағы адамдарға арналған тиімді педагогикалық технология. Ертегі балалық шағымыздан бастап біздің өмірімізге сән беріп келеді. Сірә, қызықты, сиқырлы да таңғажайып оқиғалар қызықтырмайтын бір де бір бала жоқ шығар. Ертегілерді қолдану тарихтың тереңінен халық ауыз әдебиетінен алғаш бастау алған. Бүкіл әлемде ертегі оқу сәбилер мен үлкен адамдар арасындағы қарым-қатынастың ерекше түрі бола отырып, білім беретін әрі адамгершілік тәрбие беру түріндегі салт-дәстүр болып табылады. Бүгінгі таңда да, адамдар саналы түрде ертегілерге салынған білім көзіне тартылады. Осы кезде бұл әдіс ертегі-терапиясы деген атауға ие болып отыр. Ертегі дүниені ішкі жағынан ақтарып, кейіпкерді жағымды іс-әрекеттері арқылы, көптеген үрейлі жағдайлардан арылтып, баланың сана-сезіміндегі қайшылықтарды шешуге мүмкіндік береді. Бала ертегі кейіпкеріне ұқсағысы келген кезде ертегі-терапиялық әсер етеді. Ертегі жақсылыққа үміт береді де баланың өмірінде болып көрмеген бірқатар өмірлерде өзін көз алдына елестеткізеді. Ертегіні оқып жатқан уақыттағы елестетіп ойлау арқылы пайда болатын суреттер әр баланың өзіндік жеке екендігіне қарамастан, ертегінің феномені балалардың түсіндіруге мүмкін емес таңғаларлық ғажайып шытырман оқиғаға қызығушылық болып табылады.

Жалпы айтқанда, ертегі терапиясы ертегілер арқылы емдеу немесе адамға ертегілер арқылы тәрбиенің негізгі көздерін беру болып табылады. Ертегілердің барлығының тәрбиелік маңызы зор. Сондай ертегілердің бірі – мысал ертегілер (аполог). Мұнда баяндау белгілі бір моральдық қағида мен тұжырымды дәлелдеуге бағытталады, сол себепті ертегі афоризммен аяқталып отырады. Ертегінің айтылу мақсаты да осы афоризмді дәлелдеуді көздейді [2, 196 б.].

Ертегіде мейірімділік пен зұлымдық, жомарттық пен сараңдық, батылдық пен қорқақтық сияқты т.б. ұғымдар берілген. Бұның бәрі адамгершілік құндылықтар арқылы бала тұлғасын қалыптастырады. Ертегі - баланың ішкі дүниесінің айнаша ақтарылатын символикалық үлгісі деуге болады. Ол балаға мүлде әр түрлі әлеуметтік рөлдерді басынан кешуге, ертегі оқиғалары мен нағыз өмір арасындағы байланысты айыруға мүмкіндік береді. Ертегі тілі түсінікті, кейде сюжетті өз өмірінің ең қиын деген жағдайларын ашады. Бұл жерде балалардың қиыншылықтары мен оларды шешу тізбектерін тауып алуға болады. Ертегіде көзге көрінбейтін ұстаз бар екені сезіледі, ол сездірмей үйретіп отырады, кейіпкердің қателік жасауына жол бермейді. Балаға келіспеушілік жағдайды шешуге болатын жолдарды қарастыруға және де сол немесе басқа таңдап алған жолдың нәтижесін қарастыруға ұсыныс жасалады. Тәрбиелік мағынада бала мен үлкен адам арасындағы жағымсыздықты жеңіп шығуға мүмкіндік беретін байланыстырушы ретінде әсер етеді.

Баланы тәрбиелеуде, ең алдымен бала жанына ұғындыру дәнін себелеу керек. Ал ол үшін баланы ойландыратын белгілі бір сұрақпен қалдыру қажет. Ілгері уақыттағы ертегі-терапиялық үдеріс қалай қалыптасты? Балалар пеш үстіне шығып алып, ертегі тыңдады, ал қыз балалар шүйке иірді және аңыз-әңгімелер айтты... Осылайша аңыз-әңгімелер жинақтала берді, жинақтала берді. Өмірлік баянның қорын жасай, жасырын күштерді оята, жоспарлар мен ниеттерді қалыптастыра өмір туралы білімдер жинақтал-

ды. Бүгінгі күнде де біз ертегілерді айту арқылы балаларға өмір туралы білімді береміз. Кейде біз ертегі тыңдау жасы тез өтіп кетеді деп қате пікірде боламыз. Егер ертегілерді ұғынып тыңдасақ, ертегіні тыңдау жасы өтіп кетпейді.

Қазіргі балаға ертегіні жай ғана оқып беру, оның батырлары және сюжет туралы әңгімелесу жеткіліксіз. Үшінші мыңжылдықтың баласымен ертегілерді ұғып түсіну қажет, баламен бірге ертегідегі жасырын мағыналарды және өмірлік сабақтарды іздеп табу керек. Осындай жағдайда ертегілер ешқашан баланы шындықтан алып кетпейді. Керісінше, ертегілер оның шын өмірде белсенді жасампаз болуына көмектеседі.

«Ертегінің қай түрін алсақ та ол еріккеннің ермегі емес, зор қоғамдық, тарихтың сыры, мәні бар әңгімелер» [3, 117 бет].

Ертегі терапиясы - ертегі оқиғалары мен шын өмірдегі тәртіп арасындағы байланыстың білім үдерісі. Бұл ертегі мағыналарын шындыққа айналдыру үдерісі болып табылады. Ертегілермен жұмыс жасағанда белгілі бір ұстанымдарды қолданады.

Ертегілермен жұмыс істудің ұстанымдары

Әр ертегі өзінше ерекше. Алайда ертегі-терапиясына тәрбие жүйесі ретінде көзқарас ертегілермен жұмыстың жалпы заңдылықтарын ұсынады. Олар:

Түсіндірменің негізгі екпіні

Ұстаным

Ұғыну

Сюжеттің дамуындағы себеп-салдарлық байланыстарын жете түсіну; дамушы уақиғалардағы әрбір кейіпкердің рөлін түсіну. Жалпы сұрақтар: не болып жатыр? Бұл не үшін болып жатыр? Бұның бұлай боларын кім қалады? Оған бұның не үшін керегі болды? Біздің міндетіміз тәрбиеленушілерге бір қарағанда бұл бізге көрінбегенмен, бір уақиғадан екінші уақиғаның туындайтынын көрсету болып табылады. Ертегідегі әрбір кейіпкердің пайда болуы мен мақсатының заңдылықтарын, орнын түсіну маңызды.

Көпшілік

Бір уақиғаның немесе жағдайдың бірнеше мағына мен маңызы болатынын түсіну. Біздің міндетіміз ертегідегі бір жағдайдың бірнеше жағын көрсету болып табылады. Бір жағынан бұл солай, ал бір жағынан басқаша.

Шындықпен байланысы

Әрбір ертегі жағдайы біздің алдымызда қандайда бір өмірлік сабақты келтіретінін түсіну керек. Біздің мақсатымыз тынымсыз және сабырлы түрде ертегі сабақтарын шын өмірде қандай да бір нақты жағдайларда қолдану арқылы ертегі жағдайларын жасап шығу болып табылады [4, 16-17 бб.].

Сонымен, ертегі-терапия – бұл тек емдеу әдісі емес (ертегілердің көмегімен шынында да психологиялық негіздегі мәселелерді емдеуге болады), ертегілер тәрбие беру ортасы ретінде, қандай да бір затты үйрету үдерісінде (дидактикалық ертегілер) және баланың белгілі бір сапасын дамыту үшін қолданылады.

Ертегі-терапиясы - ауыздан ауызға тараған тәжірибе құралы. Бұл белгілі бір қоғамда баланы тәрбиелеу жолы. Ертегі-терапиясы – тұлғаға (көбінде балаға) қажетті адамгершілік қағидалар мен ережелерді беру әдісі. Бұл ақпарат фольклорлық ертегілерде, аңыз-әңгімелерде және мысалдарда берілген. Ертегі – бұл әлеуметтену мен тәжірибе берудің ең ежелгі әдісі.

Осылайша, ертегі-терапиясы педагогикада емдеу емес, тәрбиелеудің бір әдісі ретінде қолданады. Сондықтан да К.Д. Ушинскийдің: «Тіл сияқты ертегі халық мәдениетінің материалдық көріністерінің бірі», - деп айтуы бекер емес.

Дәл осы ертегі арқылы белгілі бір халыққа тән негізгі адамгершілік және этикалық ережелер балаға ешқандай қиындықсыз тиімді түрде беріледі.

Тап осы ертегі арқылы халық мәдениетінде бұрындары болған, бірақ бүгінгі күнде онша таралмаған әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерді тани аламыз.

Тап осы ертегі бізге батырлықтың, қажырлы еңбектің, барлық қиындықтарды жеңудің, жеңіске деген сенімнің, адалдықтың және берілгендіктің не екенін көрнекі түрде көрсетіп бере алады [5, 16 бет].

Қорыта айтқанда, ертегілер күдіретті нәрсе: ұйқыға батқызады, қызықтырады, тыныштандырады, көңілдендіреді, қолдайды, үйретеді, сендіреді. Ертегі-терапиясы - педагогикалық және психологиялық тапсырмаларды саны мен сапасы жағынан тіпті ең инновациялық технологиялардан кем қалмайтын ғажап технология. Ертегі – баланы тәрбиелеуге арналса, ертегі терапиясы сол тәрбие арқылы баланы жөнге салу, оның көзқарасын бағдарлау және ішкі әлемінен хабардар болуды көздейді. Ертегінің тәрбие көзі екені аян. Ертегіні құмарта оқыған балалардың бойына адами қасиеттерді мейлінше мол жинауға ұмтылатынын уақыттың өзі дәлелдеуде. Олай болса, өскелең ұрпаққа өз ұлтының ғасырлар бойы жинақтаған асыл қазынасын түпнұсқа күйінде ұсынғанымыз дұрыс деп есептейміз.

- 1 Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Основы сказкотерапии [Текст] / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб.: Речь, 2010. – 176 с.
- 2 Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. - Алматы: Қазақ ССР-нің «Ғылым» баспасы, 1984. - 268 бет.
- 3 Әуезов М.О. Қазақ әдебиетінің тарихы. - Алматы, 1960.
- 4 Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. - СПб.: Речь, 2000. – 310 с.
- 5 Ломакина Г.Р. Сказкотерапия. Воспитываем, развиваем, освобождаем ребенка от психологических проблем. - М.: Центрполиграф, 2010. – 81 с.

Түйін

Бұл мақаланың мақсаты – ертегі-терапиясын тек психология саласында емес, сонымен қатар педагогикада да баланы тәрбиелеу құралы ретінде қолдануға болатындығын ашып көрсету. Егер ақпарат көздерінен ертегі-терапиясының анықтамасын іздейтін болсақ, онда белгілі бір қиындықтар туындайды. Әртүрлі мәтіндерде бұл термин әрқалай қолданылады. Ертегі-терапиясын тәрбие беруде де, білім беруде де, дамуда да, тренингтік әрекеттерде де және психотерапия құралы ретінде де қолданады. Сонымен, ертегі-терапиясы – бұл тек емдеу әдісі емес (ертегілердің көмегімен шынында да психологиялық негіздегі мәселелерді емдеуге болады), ертегілер тәрбие беру ортасы ретінде, қандай да бір затты үйрету үдерісінде (дидактикалық ертегілер) және баланың белгілі бір сапасын дамыту үшін қолданылады.

Резюме

Цель этой статьи – показать использование сказкотерапии не только в области психологии, а также ее можно использовать в педагогике как средство воспитания ребенка. Если попытаться найти в информационных источниках определение сказкотерапии, то возникнут определенные сложности. Это будет связано с тем, что в различных контекстах, этот термин используют по-разному. Сказкотерапию используют и в воспитании, и в образовании, и в развитии, и в тренинговом воздействии, и как инструмент психотерапии. Итак, делаем вывод, что сказкотерапия – это не только метод лечения (с помощью сказки действительно можно лечить проблемы психологического характера), сказка может быть использована и в качестве воспитательного средства, и в процессе обучения какому-то предмету (так называемые дидактические (учебные) сказки), и для развития каких-либо качеств у ребенка.

Resume

The aim of this article is to show the use of tale therapy not only in the field of psychology, and it can also be used in pedagogy as a means of child upbringing. If to try to find the information source the definition of tale therapy, then there will be some difficulties. This is due to the fact that, in various contexts, the term is used differently. Tale therapy is used and in upbringing, and in education and in the development and in the training impact, and as a tool for psychotherapy. So, we conclude that tale therapy - is not only a method of treatment (with the help of fairy tales we can really treat psychological problems), the tale can also be used as educational tools, and in the process of learning any subject (so-called didactic (educational) tales), and for the development of any qualities in the child.

ӘОЖ 373.1.02:37.035.6:78(=512.122)

ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ – ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМА

Р.М. Рысбекова – п.ғ.к., аға оқыт., *І.Жансүгіров ат. Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.*

Қазақстан республикасының Егемендігі жағдайында “қазақстандық патриотизм” ұғымы нығайған рухани-саяси фактор ретінде, мемлекет саясаты мен идеологиясының жаңа парадигмасы ретінде қарастырылатын ерекше құнды мәнге ие болуда. Оның пайда болуы мен бекуі Қазақстан тәуелсіздігінің нығаюы мен күшеюіне байланысты. Өйткені өз азаматтарына патриотизмді қажет етпейтін бірде-бір мемлекет болған емес және болмайды да. Қазақстандық патриотизмнің өзіндік ерекшеліктері туралы мақалада мазмұндалады.

Патриоттық тәрбие теориясына педагогика классиктері мен қоғам қайраткерлері (Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, М.И. Калинин, В.А. Сухомлинский және т.б.) айтарлықтай үлес қосты. Олардың патриоттық тәрбие мәселесі саласында айтқан құнды пікірлері, қағидалары, оған деген көзқарастары мақалада жан-жақты ашып көрсетілді.

Мақалада жалпы білім беретін мектепте жүзеге асырылатын біртұтас тәрбие беру процесінде патриоттық тәрбие міндеттерін шешуге жетекші орын беріледі. Патриотизмге тәрбиелеу мәселесін қазіргі көзқарас тұрғысында қарастырғанда, біртұтас тәрбие беру процесіндегі патриоттық тәрбие процесінің мәнін, оның орнын, рөлін дұрыс түсіну қажет. Сонымен бірге оқушылардың патриоттық тәрбиесіндегі сабақтастықты да (этнопедagogика, ресми педагогика), олардың оқушылардың патриоттық тәрбиесін жүзеге асырудағы мүмкіндіктерін де, қоғамның осы мәселеге байланысты әлеуметтік тапсырысын да (республикалық, аймақтық) (Сурет 1).

Патриоттық тәрбие еңбек тәрбиесімен де өзара тығыз байланысты, өйткені, «еңбек әрекеті патриоттық сана мен сезімді жүзеге асырудың негізгі формасы қызметін атқарады». Патриоттық тәрбиенің эстетикалық тәрбиеге

де жақындығы мол, өйткені көркем өнер туындылары болмыстың бейнесі, тұлға сезімінің нақты бір көрінісі болып саналады, өмір тәжірибесін берудегі формасы қызметін атқарады.

Тірек сөздері: жалпықазақстандық патриотизм, ұлттық патриотизм, қазақстандық патриотизм, патриотизм, патриоттық тәрбие, отан, атамекен, ел-жұрт, азаматтық борыш, ар-намыс, адалдық пен әділдік, ұлттық парыз, патриоттық сана-сезім

Қазақстан Республикасының Егемендігі жағдайында «қазақстандық патриотизм» ұғымы нығайған рухани-саяси фактор ретінде, мемлекет саясаты мен идеологиясының жаңа парадигмасы ретінде қарастырылатын ерекше құнды мәнге ие болуда. Оның пайда болуы мен бекуі Қазақстан тәуелсіздігінің нығаюы мен күшеюіне байланысты. Өйткені өз азаматтарына патриотизмді қажет етпейтін бірде-бір мемлекет болған емес және болмайды да.

Егемендік пен тәуелсіздікке ие болу жағдайында Қазақстан қоғамында «жалпықазақстандық патриотизм», «ұлттық патриотизм», «қазақстандық патриотизм» ұғымдары жиі пайдаланылады.

Жалпықазақстандық патриотизм – Қазақстанда тұрып жатқан барлық ұлт өкілдерінің Қазақстанды өздерінің ұлттық Отаны деп қабылдауы.

Ұлттық патриотизм, деген өз ұлтының, мәдениеті мен әдебиетінің тілі мен ділінің, салт-дәстүрлерінің бәріне екенін сезіну, жерінің Қазақстан екенін жете түсінуіне байланысты.

Ұлттық патриотизмді қалыптастыруда «отан», «атамекен», «ел-жұрт», «азаматтық борыш», «ар-намыс», «адалдық пен әділдік», «ұлттық парыз» сияқты құндылықтар негіз болған. Мысалы қазақ халқы туып өскен жерін, ата-анасының жерленген жерін ерекше қадір тұтқан, қай жерде болмасын олардың басына келіп, құран оқытып, бата жасатып тұрған, мүмкіндігінше туған жерден кетпеуге тырысқан. Оны «Отан оттан да ыстық», «Басқа елде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол», «Ер өзі үшін туады, елі үшін өледі» деген мақал-мәтелдерден-ақ көруге болады. Халық балалар мен жастарға өз Отанын, туған елін, халқын, ана тілін, салт-дәстүрін терең сезіммен сүйе білуге баулыған. Әркімге өзінің туып-өскен жері қымбат болатынын «Ер елінде, гүл – жерінде», «Ел іші – алтын бесік», «Елінен безген ер оңбайды» деп ескертіп отырған. Яғни, өз болмыс-бітімін Отанынан жеке бөліп қарамаған. Отанын, елі мен жерін өзінің туған анасындай құрметтеген.

Отанға деген сүйіспеншілік арқылы адамның бойында патриоттық сезімді туындатқан. Оның аясында азаматтық парыз, борыш көрініс алған. Халық жеткіншектерден өз елін, жұртын, Отанын қызмет етуді, азаматтық борыш деп санаған. Отан мен халық алдында борышын адал орындай білген адамды сана-сезімі, дарын-қабілеті жетілген адам деп қабылдаған.

Борышты өтеуде моральдық сенімнің маңызы зор. Парыз бен борышты орындау жауапкершіліктен туындайды. Отан, ата-ана, ел-жұрт алдындағы парызды, борышты атқаруда ар-намыс түсінігінің орны ерекше болған. Ар-намыс деген қазақ халқының бойына сіңісті қасиет, ұлттық әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктің бір көрінісі, отансүйгіштіктің белгісі десе де болады.

Жалпыұлттық патриотизм деген, өзін туған елінің бір бөлігі ретінде сезінуі. *Жалпықазақстандық патриотизм* болса, ол өз Отанына деген сүйіспеншілікпен қатар, қазақстанды мекендейтін ұлт өкілдеріне деген сыйластық сезімді білдіреді. Яғни, басқа халықтарға деген құрмет сезімді, бүкіл адамзат түсінігінен ізгі орын алатын Отанға деген сүйіспеншілікті білдіреді.

Жалпықазақстандық патриотизм деген бірқатар принциптердің негізінде (тең құқықтық, бірін-бірі өзара руханиландыру, еріктілік, өзара көмек, ортақ мақсат-мүдделер, ұлттық және адамзаттық құндылықтарды ұштастыру, қазақ ұлтының республикадағы басқа ұлт өкілдерімен (орыс, ұйғыр, неміс және т.б.) өзара байланысы негізінде қалыптасады. Қазіргі жағдайда жалпықазақстандық патриоттық тәрбие мынадай негізгі бағыттарды қамтиды: егеменді елдің жаңа идеологиясын жасау; азаматтардың осы идеологияны терең меңгеруіне; мемлекеттік қоғамдық ұйымдар тарапынан патриоттық тәрбие жұмысын жүйелі түрде жоспарлау және оның тиімділігін бақылау; патриоттық тәрбие саласында жинақталған тәжірибені зерделеу және оны тарату; республика мекемелерінде, мерзімді баспасөздерде жалпықазақстандық патриоттық тәрбиенің рөлін жетілдіру; әрбір Қазақстан азаматының бойында патриоттық сана-сезімін тәрбиелеу, жалпыұлттық мақтаныш сезімін тәрбиелеу; Отан мүдделерін қорғауда жауапкершілік пен патриоттық парыз сезімін қалыптастыру; ел азаматтарын шовинизмге, экстремизмге, сепаратизмге қарсы күресе білуге тәрбиелеу болып табылады.

Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың стратегиясында қазақстандық патриотизм идеясы халықтың бірыңғай азаматтығын қалыптастырумен тығыз байланыста қарастырылады.

Ішкі саяси тұрақтылық пен қоғамның топтасу стратегиясы мүмкіндіктерінің теңдігіне негізделген бірыңғай азаматтықты қалыптастыру, барлық этникалық топ құқықтарының теңдігін қамтамасыздандыруды, қоғамдағы ауқаттылар мен кедейлердің арасындағы айырмашылықтарды азайтуды, ауыл проблема-

сына ден қоюды, әрбір ұлт өкілдерінің арасында өзара құрмет, сенімді көзқарасты орнықтыруды талап етеді. Бұл шараларды жүйелі түрде іске асыру азаматтардың отаншылдық сезімін нығайтуда оңды ықпал ететін болады.

Президент Республиканың әлеуметтік экономикалық перспективасын болжауға бағытталған «Қазақстан-2050» жолдауы қазақстандық патриотизмді орнықтыруға қолайлы жағдай жасайды. Жолдау халықтың көкейінде болашаққа деген сенімді ұялатады, қоғамды белсендендірудің факторы ретінде қызмет атқарады [1].

Жолдауда Қазақстан елінің міндеті: ұлттық бірлікті нығайту, әлеуметтік әділеттілікті орнату, халықтың экономикалық әл-ауқатын, тәуелсіздігін көркейту, саяси тұрақты мемлекетті құру деп атап көрсетілген.

Қазақстандық патриотизм азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің бірлесе атқарған іс-әрекеттері арқылы қалыптасады. Қазақстанның өзінің Елұраны, Елтаңбасы, Туы бар.

Бостандық пен тәуелсіздікті аңсаған халықтар сияқты, қазақ халқының да патриоттық сезімі аса айшықты дамыған және бұл сезімді халық ғасырлар бойы сақтап келген. Оны ежелгі түрік қағандығы кезінде тасқа жазылған Күлтегін ескерткіштерінен қазақ даласының ғұлама ойшылдарының (Фараби, Баласағұн, Қашқари және т.б.) патриотизмдік сүйіспеншілікке толы мұраларынан, елінің тәуелсіздігі мен бостандығын жау шапқыншылығынан сақтап қалған, көрнекті мемлекет қайраткерлерінің (Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би, Тәуке хан) патриотизмдік істерінен көруге болады.

Ұлы ағартушылар – Шоқан, Ыбырай, Абай да өз шығармаларында туған еліне, Отанына өз сүйіспеншіліктерін көрсете білген. Оған Шоқанның: «Мен, ең алдымен, өз отбасымды, туған-туыстарымды қадірлеймін, одан соң ауыл-аймақ, ел-жұртымды, руластарымды, одан соң халқымды, одан соң Сібір орыстарын, Россия жұртын қадірлеймін» – деген, Абайдың «Әкенің ғана баласы болма, адамның баласы бол» – деген сөздері дәлел болады [2].

Ағартушылардың бұл сөздерінің бүгінгі таңдағы халықтар достығын нығайтуда маңызы өте зор.

Ұлттық патриотизм мен интернационалдық көзқарасты қалыптастыруда Алаш қозғалысының да (А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Дулатов және т.б.), Ұлы Отан соғысы мен бейбіт өмірдегі «Желтоқсан» қозғалысының да рөлі ерекше болды.

Ел Президенті Н.Ә. Назарбаевтың сөзімен айтқанда: «1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы қазақ жастарының сана-сезімінің қаншалықты өскендігін көрсетті. Олар 100 жылға жуық уақыт бойы халықты қазармалық тәртіпте ұстап тоталитарлық жүйенің алдында бірінші болып айылдарын жиған жоқ. Жастар бұдан әрі кез келген ұлтқа тән ұлттық мақтаныш сезімдерін қорлауға жол бермейтінін өз халқының атынан ашық мәлімдеді» [3]. Бұның бәрі қазақ жастарының ұлттық намысының, патриоттық сана-сезімінің туған елге, Отанға деген сүйіспеншілігінің жоғары екенін дәлелдейді.

Сонымен «патриотизм» ұғымына берілген анықтамаларды зерттеп, зерделеу, патриотизм – Отан, туған өлке, ғұлама адамдар туралы терең білімді адамның басқа адамдарға және олардың түрлі іс-әрекеттеріне, қоғамға, оның өткені мен бүгінгісіне, табиғатқа, мәдениетке, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға деген көзқарасында көрінетін, патриоттық сезімдерінің тығыз бірлігінде көрсетілетін күрделі әлеуметтік құбылыс. Бұл қоғам мүддесіне деген белсенді іс-әрекет, қауіп-қатер төнген кездегі оны қорғауға деген даярлық, Отан алдындағы борыш пен жауапкершілікті саналы түрде жете түсіну деп пайымдауға мүмкіндік береді.

Тәрбиенің басты мақсаты, адамдардың адами қасиеттерін ұлттық санасын, идеялылығын, ғылыми дүниетанымын, рухани көзқарасын қалыптастыру болып табылады. Бұл қасиеттер жүйелі түрде ғылыми білімдермен қоғам дамуының объективті заңдарын меңгерту арқылы, жаңа қоғам құрылысы міндеттерінің шешіміне белсенді араластыру нәтижесінде қалыптастырылады. Теорияны оқып-білу саналы түрде меңгеруді талап етеді, себебі тек осы жағдайда ғана білім адамның терең ішкі сенімділігіне айнала алады.

Идеялық сенімділік белсенді практикалық әрекетті болжайды: Отан игілігіне адал еңбек ету, Отанды қорғау. Шынайы тұлғалардың шынайы ойлары мен сезімдерін бір ғана көрсеткіш бойынша бағалауға болады. Нақтырақ айтқанда, осы тұлғалардың қоғамдық әрекеттері бойынша.

Патриоттық тәрбие теориясына педагогика классиктері мен қоғам қайраткерлері айтарлықтай үлес қосты. Патриоттық тәрбие – идеялық-тәрбие жұмыстарының маңызды бағыттарының бірі екендігін, оның негізін мектепте қалыптастыру қажеттігін кезінде Н.К.Крупская өте орынды айтып кеткен. Ол патриоттық және интернационалдық тәрбиенің өзара байланысына тереңірек бойлаған. «Интернационалдық тәрбие жас патриоттардың саяси – идеялық және моральдық дайындығының ажыратылмайтын бөлігі», – деп атап көрсеткен [4, 80-86 бб.].

М.И. Калинин де патриоттық тәрбие мәселесіне ерекше көңіл аударған. «Біз ССРО-ның барлық еңбекшілерін жалынды патриот рухында, өз Отанына деген шексіз сүйіспеншілік рухында тәрбиелеуге тиіспіз. Мен дерексіз, желөкпе сүйіспеншілік туралы айтып тұрған жоқпын, қайсар да белсенді, өмірді құмарта

сүйетін, тасқынды сүйіспеншілік туралы, жауларына ешқандай аяушылық көрсетуді білмейтін, Отан үшін ешқандай құрбандыққа басын тігетін сүйіспеншілік туралы айтамын» – деген [5]. Ол сабақтарда, сабақтан тыс жұмыстарда, жүргізілетін тәрбие әрекетінің бәрі жас жеткіншектердің патриоттық сана-сезімін қалыптастыруға бағытталуы қажет деп ескерткен. Мектеп оқушыларының өмірге деген қызығушылығын дамытып, іс-әрекеттерге белсенді араластыру арқылы, патриотизмге тәрбиелеуге болатынына, пән сабақтарының тәрбиелік мүмкіндіктерін кеңінен пайдалануды ұсынған.

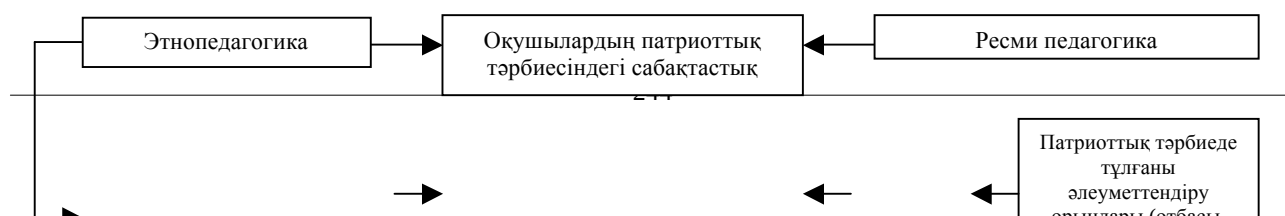
А.С. Макаренко болса жас ұрпаққа тәрбие берудің әр түрлі бағытын қарастырған, мектептегі білімді өмірмен байланыстырған, патриоттық тәрбие беруде қоғамдық пайдалы еңбектің рөліне аса мән берген. Патриоттық тәрбие дегеніміз «социалистік қоғамның белсенді қайраткерін тәрбиелеу, шыныққан, революцияға берілген, мейірімді де қатал қайраткерлердің көптеген ұрпағын тәрбиелеу» деп түсіндірген [6].

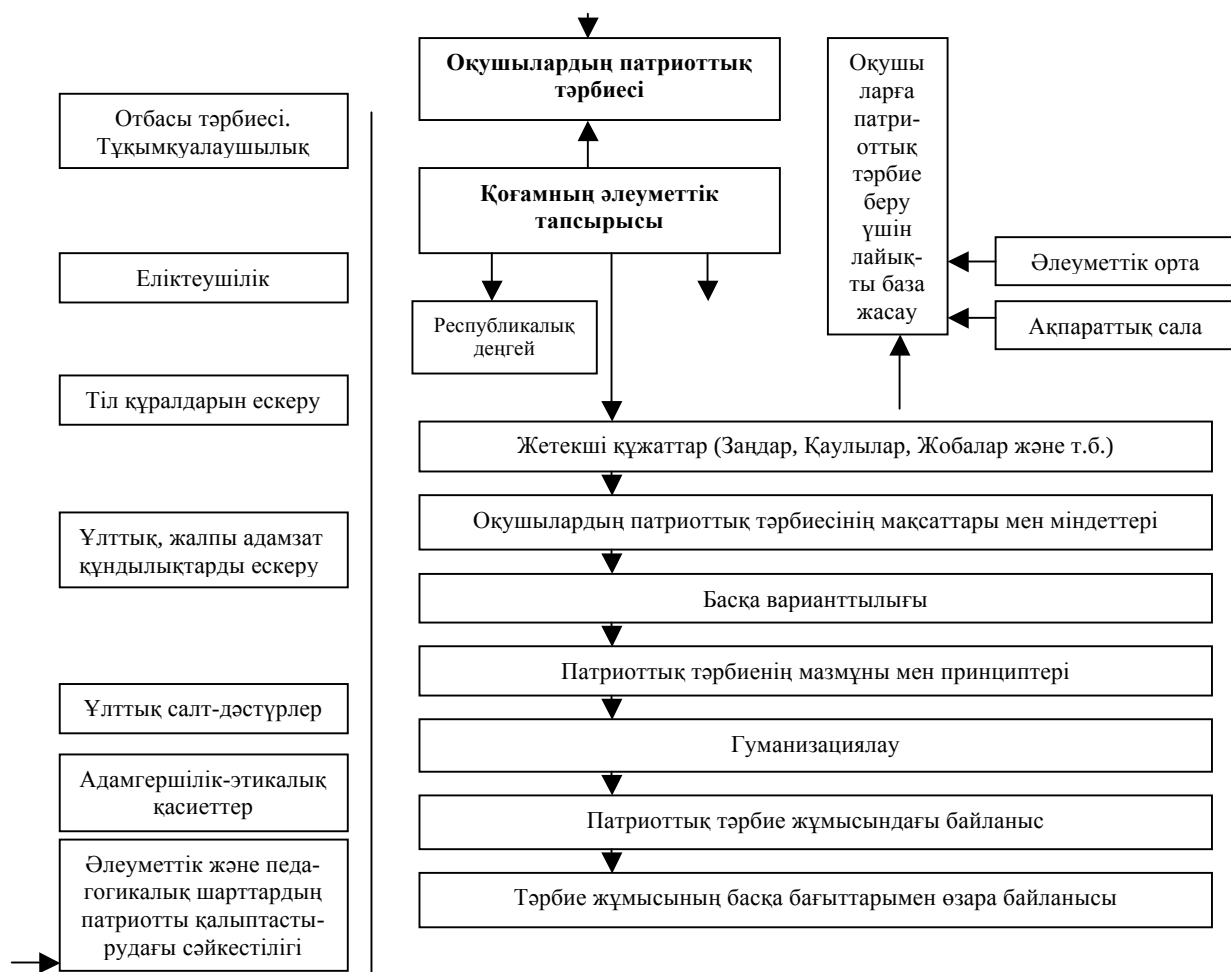
В.А. Сухомлинский: «Советтік патриотизм күрделі ұғым. Ол социалистік қоғамда үстемдік етуші, саяси идеялардың мызғымас бірлігі, коммунистік адамгершілік сенімділік, совет адамдарына тән жаңа сезімдер, олардың батырлық ерліктері мен батылдық істері болып саналады. Советтік патриотизм адам тұлғасының барлық жақтарын – оның санасын, сезімдерін, ерік – жігерін қамтиды» – деп ой түйіндеген [7, 3 б.]. «Патриоттық көзқарастармен сенімділікті қалыптастыруда сана мен мінез-құлықтың бірлігін қамтамасыз ету қажеттігін» айта келіп, оқушылардың белсенді практикалық іс-әрекеттеріне, олардың тәжірибесіне социалистік құрылысты қосып, орасан зор мән берген [7, 4 б.]. Өзінің теориялық және практикалық жұмысында патриоттық тәрбиенің әр түрлі бағыттарын, осы саладағы оқу-тәрбие үдерісінің мүмкіндіктерін қарастырады. Мысалы, патриоттық тақырыптарға арнайы сабақтар өткізуді жөн санаған: «Біздің Отанымыз – Советтер Одағы», «Біздің еліміздің тамаша адамдары» және т.б. Тіпті, 1 сынып оқушыларына арнап советтік патриотизмнің негізі ерекшеліктерін ашып көрсететін әңгімелер жүйесін теориялық тұрғыда негіздеген.

Н.В. Савин, патриоттық тәрбие мазмұнын аша отырып, советтік патриотизмнің сезімдік, интеллектуалдық және әрекеттік жақтарының тығыз байланысын атап айтады. «Совет адамдары өзінің социалистік Отанына деген зор сүйіспеншіліктерімен ерекшеленеді – еңбекшілер мемлекеті және оның күш-қуаты мен даңқын нығайтуға бағытталған, нақтылы істерде осы сүйіспеншілікті көрсетеді», сондықтан, жақын адамдарына, туған өлкеге деген сүйіспеншілік сезімдерін дамыту, патриоттық тәрбие ісінде жұмыстардың маңызды бағыттарының бірі болады деп атап көрсетеді. «Балаларды біздің Отанымыздың еңбек және жауынгерлік революциялық өткеніне деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу маңызды міндет болып табылады. Осы өткен игілікті дәстүрлер негізінде, біздің еліміздің даңқы мен күш-қуатын арттыруға ұмтылу, қалыптасады», ескертуді де ұмытпайды [8, 209 б.].

Жалпы білім беретін мектепте жүзеге асырылатын біртұтас тәрбие беру процесінде патриоттық тәрбие міндеттерін шешуге жетекші орын беріледі. Патриотизмге тәрбиелеу мәселесін қазіргі көзқарас тұрғысында қарастырғанда, біртұтас тәрбие беру процесіндегі патриоттық тәрбие процесінің мәнін, оның орнын, рөлін дұрыс түсіну қажет. Сонымен бірге оқушылардың патриоттық тәрбиесіндегі сабақтастықты да (этнопедагогика, ресми педагогика), олардың оқушылардың патриоттық тәрбиесін жүзеге асырудағы мүмкіндіктерін де, қоғамның осы мәселеге байланысты әлеуметтік тапсырысын да (республикалық, аймақтық) жақсы білген жөн.

(Сурет-1)

Сурет 1 – Оқушылардың патриоттық тәрбиесінің шартты түрде алынған моделі

Патриоттық тәрбие беру өзінің мазмұны жағынан саяси-идеялыққа, адамгершілікке тәрбиелеу саласының бірі болып табылады, өйткені «оның қалыптастыратын тұлғалық қасиеттері оның саяси сипатына қатысты... Отанға берілгендік адамның жоғары адамгершілігінің жетекші нышанының бірі болып табылады» [9, 18 б.].

Жалпытеориялық сипаттағы жұмыстардың бәрінде адамгершілікке тәрбиелеудің міндеттеріне, патриотизм, ынтымақтастық, қорғанысқа даярлық, еңбекке адалдықпен қарау, жұмысты сапалы орындауға талпыныс, қоғамдық белсенділік сияқты қасиеттерді қалыптастыру қарастырылады. Авторлар адамгершілік тәрбие берудің мазмұнын коммунистік мораль, оның принциптері, ережелері, дәстүрлерін, халықтың рухани өмірінің ажыратылмайтын бөлігі ретінде мазмұндайды. Адамгершілік ережелері адамдардың іс-әрекеттерінің барлық түрлері мен қарым-қатынасында көрініс алатынын айтады. Барлық адамгершілік тәрбие жұмыстарының негізгі бағыттарын анықтай келе, тәрбие компоненттерінің өзара тығыз байланысын атап көрсетеді. «Оқушылардың адамгершілік тәрбиесінің мазмұнында шартты түрде мынадай компоненттерді бөліп қарастыруға болады: адамгершілік санасын қалыптастыру, адамгершілік сезімін дамыту, тұлғаның адамгершілік қатынастары тәжірибесін меңгеруі. Тәрбие үдерісінде осы компоненттердің бірлігі ғана мектеп оқушысы тұлғасының тұрақты адамгершілік қасиеттерін дамытады, оның өмірден өзіне қажетті дегендерін алуына көмектеседі» деген көзқараста болады [10, 168 б.]. Авторлар, сонымен бірге, патриоттық тәрбиеде «оқушыларды адамдармен, олардың өмір сүру ерекшеліктерімен, туған өлкенің тарихи, экономикалық және саяси даму тенденцияларымен таныстыру, ең жақын қоршаған орта туралы терең білімдер беру» ерекше маңызды рөл атқарады дегенді айтады [10, 121-б.].

Патриоттық тәрбие еңбек тәрбиесімен де өзара тығыз байланысты, өйткені, «еңбек әрекеті патриоттық сана мен сезімді жүзеге асырудың негізгі формасы қызметін атқарады».

Патриоттық тәрбиенің эстетикалық тәрбиеге жақындығы сол, көркем өнер туындылары болмыстың бейнесі, тұлға сезімінің нақты бір көрінісі болып саналады, өмір тәжірибесін берудегі формасы қызметін атқарады. Б.Т. Лихачев «балалардың ақыл-ой тәрбиесін меңгертілетін құбылыстағы сұлулық сырын ашып көрсетпей, еңбек тәрбиесін, еңбектің мазмұны мен үдерісіндегі әдемілікті танып білмей, адамгерші-

лікті – әдемі мінез-құлықты қалыптастырмай, денені дамытпай – адамның сымбатты денесін жетілдірмей көз алдыға елестету қиын. Сондай-ақ, эстетикалық тәрбиені де өмірмен байланыссыз, белсенді шығармашылық іс-әрекетсіз, мақсат-мұратқа жетудегі күрессіз көз алдына елестету мүмкін емес» [11, 313 б].

Осы қағидаларды ескере отырып, патриотизмді қалыптастыру *идеялық-тәрбиелік жұмыстардың* барлық жүйесі арқылы жүзеге асырылады, әйтседе, біртұтас тәрбие беру үдерісінің дербес бағыттылығына байланысты ол өзіне тән әдістер мен формаларды пайдалануды қажет етеді деуге болады.

1 Назарбаев Н.Ә. *Қазақстан 2050*. - Алматы: Юрист, 2012, – 65 б.

2 Уалиханов Ш. Таңдамалы. – Алматы: Жазушы, 1986. – 560 б.

3 Егемен Қазақстан. 12 желтоқсан 2006 ж. – 4 б.

4 Крупская Н.К. *О коммунистическом воспитании школьников: Сб.статей, выступлений, писем / сост. О.И. Грегора, К.А. Гусева, О.Кудрявцева*. - М.: Просвещение, 1978. – С. 80-86.

5 Калинин М.И. *О молодежи*. - М.: Молодая гвардия, 1975. – 335 с.

6 Макаренко А.С. *Воспитание в советской школе. Собр.соч., т.5*. - М.: АПН РСФСР, 1958., – 353 с.

7 Сухомлинский В.А. *Воспитание советского патриотизма у школьников*. – М.: Учпедгиз., 1959. – С. 3-4.

8 Савин Н.В. *Педагогика: Уч.пособие*. – М.: Просвещение, 1972. – С. 208-209.

9 Марьенко И.С. *Воспитание советского патриотизма и учащихся среднего школьного возраста во внешкольной работе. Автореф.дисс. канд.пед.наук. 13.00.01*. – М., 1955.

10 *Педагогика/ под.ред. Ю.К. Бабанского*. – М.: Педагогика, 1984, – 368 с.

11 Лихачев Б.Т. *Теория коммунистического воспитания*. – М.: Педагогика, 1974. – 313 с.

Резюме

В условиях Независимости Республики Казахстан бесценное значение приобретает рассматриваемое понятие «казахстанский патриотизм», как усиливающийся духовно-политический фактор, как новая парадигма государственной политики и идеологии. Его возникновение и утверждение связано с укреплением и усилением независимости Казахстана. Потому что не было и не будет ни одного государства, которому бы не был необходим патриотизм для своих граждан. В статье рассказывается об особенностях казахстанского патриотизма.

Значительный вклад в теорию патриотического воспитания внесли классики педагогики и видные общественные деятели (Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, М.И. Калинин, Сухомлинский и др.) В статье подробно раскрыты их бесценные выводы, принципы и взгляды в области патриотического воспитания.

В статье ведущее место отведено решению задач патриотического воспитания в целостной системе процесса воспитания, претворяемого в жизнь в общеобразовательной школе. Если рассматривать проблему патриотического воспитания с сегодняшней точки зрения, то необходимо правильно понять значение, место и роль процесса патриотического воспитания в целостной системе воспитания. Вместе с этим понять и взаимосвязь патриотического воспитания учащихся (с этнопедагогикой, традиционной педагогикой), их возможности в деле патриотического воспитания учащихся, социальный запрос (республиканский, региональный) общества по данному вопросу (Рисунок – 1).

Патриотическое воспитание тесно взаимосвязано и с трудовым воспитанием, потому что «трудовая деятельность выполняет функцию основной формы претворения в жизнь патриотического понятия и чувства». Патриотическое воспитание очень близко и к эстетическому воспитанию, так как произведения художественного искусства считаются конкретным видом раскрытия образа действительности, понятия личности, выполняют функцию формы подачи жизненного опыта.

Summary

In the context of the Republic of Kazakhstan Independence, “Kazakhstani patriotism” discussed notion has a wide importance as strengthened spiritual-political factor, as a modern paradigm of state policy and ideology. Its erasing and confirmation linked with increased Kazakhstan independence. Because there is no government and will not be, which does not need citizens patriotism. The article depicts features of Kazakhstani patriotism.

Educators and public figures (such as Krupskaya N.K., Makarenko A.S., Kalinin M.I., Suhomlinski and others) made the crucial contribution in the theory of patriotic upbringing. Their valuable conclusions, principles and views of the patriotic upbringing scale are discussed in the article.

Also the article explains patriotic upbringing tasks solving as the whole upbringing process system which implements in the high school. If we examine the modern patriotic upbringing, so it is necessary to correctly understand the meaning and role in the whole upbringing system. Moreover to understand the relation of patriotic learners upbringing (ethno pedagogies, pedagogies), its opportunities in the patriotic upbringing deal, social request (republic, regional) concerning this issue (Picture – 1).

Patriotic upbringing is closely related with labour upbringing, so “labour activity is a main form of patriotic notion and feelings implementation”. Patriotic upbringing also is close to esthetic upbringing, thus artistic compositions are considered as specified type of real image revealing, individual notion, life experience admission.

ӨОЖ 373.3.016.026. 52(574)

ҚҰРАЛДАРДЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Н.С. Алпысбаева, Г.Ж. Шатырбаева – *І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті*

Мақалада оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытудың теориялық және әдістемелік мәселелері жан-жақты қарастырылған: мектепте оқу үдерісінде оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастырудың құрылымдық элементтері, танымдық қызығушылықты дамытуды жүзеге асыру деңгейлері анықталған. Дидактикалық құралдардың түрлері мен мазмұны, ерекшеліктері және оларды қолдануға әдістемелік жолдары ұсынылған. Әдістемелік ұсыныстар нақты бастауыш мектепте оқыту үдерісіне бағытталып жасалған.

Кілттік сөздер: танымдық қызығушылық, бастауыш мектеп, оқу үдерісі, дидактикалық құралдар

Бүгінде жас ұрпақтың жаңаша ойлауына, дүниетанымының қалыптасуына, білім негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын құру - жалпы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі.

Сабақты заманауи тұрғыда өткізу оқушылардың білім сапасын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық және ойлау қабілеттерін дамытады. Сондықтан да мектептегі оқу үдерісінің негізгі мақсаты – арнайы педагогикалық әдістермен мақсатты және жүйелі түрде оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту, ғылыми көзқарасымен белсенділігін қалыптастыру, әр адамның бойындағы туғаннан пайда болған интуициясын әрі қарай дамытуға ықпал ету, оқушының табиғи қасиеттерін, білім деңгейін терендету үшін оқытуды жоспарлы түрде ұйымдастыру, өз бетінше білім алу дағдыларының дамуына негізін салу болып табылады.

Оқушының жеке тұлғасын, рухани әлемін, ынтасы мен қабілетін дамыту бүгінгі күннің негізгі мәселелердің бірі. Себебі: оқушылар өз бетімен ізденіп жұмыс істеуге, өз бетінше білімді тәжірибеде, өмірде пайдалануға дағдыланбаған. Осы мәселені шешу жолында оқу материалын түсіндіру кезінде оқушылардың сезіміне, эмоцияға ықпал ету арқылы ынта-ықыласын, қызығушылығын күшейту қажет.

Оқушы назарын аудару, оның ойына түрткі болатын қызықты материалдар, әр түрлі қызықты есептер, викториналар, ойындар сабақ үстінде өзінің орнын алады. Әсіресе, бастауыш сынып оқушыларын бірсарынды оқытудан гөрі оларға әр түрлі жарыстар, эстафеталар және ойындарды ұйымдастырған тиімді болады.

Оқыту үдерісінде оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастырудың құрылымдық элементтерін қарастырайық (1-кесте) [1].

1-кесте. Оқу үдерісінде оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру

Компоненттері	Өлшемдері	Көрсеткіштері
Мотивациялық-еріктік компонент	Тұлғаның танымдық қызығушылықты қажетсінуі мен танымдық қызығушылыққа ынтасы	- танымдық қызығушылықтың тұлғалық-құндылық маңызын түсінуі; - өмірде өз орнын табуға деген құлшынысы; - өз мүмкіндіктерін тануға, жетілдіруге деген ұмтылысы; - белгіленген кезеңде атқаратын қызығушылыққа ынтасы, өзгермелі өмірге икемделуге деген құлшынысы; - жаңа ақпарат ағымын үздіксіз меңгеруге деген талпынысы; - «ақпарат-білім-ақпарат» жүйесінде өзінің танымдық қызығушылығын жетілдіруге қабілеттілігі.
Мазмұндылық компонент	Жүйелілік, біртұтастық, игерілген білімнің тереңдігі	- пәндік білімді танымдық қызығушылықты тұрақты және жүйелі қолдануы; - танымдық қызығушылықты шығармашылық тұрғыда меңгеруі; - танымдық қызығушылықты дамытудың тәсілдерін меңгеруі; - танымдық қызығушылықты жүзеге асырудың тәсілі мен мазмұнын түсінуі.
Әрекетті-тәжірибелік компонент	Танымдық қызығушылық негіздерін игеруі және оны тәжірибеде қолдана білуі, құзыреттілік деңгейінің қалыптасуы	- өз бетінше танымдық қызығушылықты жүзеге асыруы; - танымдық жағдаяттарға талдау жасай білуі; - танымдық қызығушылықты атқару барысында дәстүрлі емес шешімдер қабылдауы; - танымдық қызығушылықты қалыптастыру бағытында туындаған жағдаяттарды өз бетінше шеше білуі; - танымдық қызығушылықты жоспарлауы және оны тиімді ұйымдастыру жолдарын таба білуі.
Бақылау-бағалау	Танымдық қызығушылықты	- танымдық қызығушылықты объективті бағалай білуі; - танымдық қызығушылықтың маңызды сипаттамасы ретінде өзін өзі бақылау мен бағалау дағдыларын меңгеруі;

компоненті	рефлексиялау қабілетінің дамуы	- танымдық қызығушылыққа талдау жасай білуі; рефлексия; - танымдық қызығушылықты қалыптастыруда жіберілген кемшіліктерді анықтауы және түзету енгізуі.
------------	-----------------------------------	--

Оқыту үдерісінің алдына қойған мақсат- міндеттерін жүзеге асыру белгілі бір тәртіппен, нақтылы жүйемен жүзеге асырылады, яғни ол оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға басшылық жасау жүйесі. Оның өзі бірнеше элементтен немесе буындардан құралады.

Оқу материалдарының мазмұны, жан- дүниені қызықтыруға бағытталуы тиіс. Танымдық қызығушылықты дамытудың үш шарты бар:

1) Мазмұнның жаңғыртылуы, бұрын жарияланып өтілген фактілерді жаңаша сипаттау, хабарланып отырған мәліметтерге тарихи бағдар беру, білімнің тәжірибелік мәнін ашып көрсету және ғылымның соңғы жаңалықтарын, табыстарын жүйелі баяндау.

2) Өз бетінше жұмыс істеудің әр-түрлеріне негізделген, оқытудың проблемалық тұрғыда алған мәліметтерді зерттеу негіздеріне және оқушының шығармашылық, тәжірибелік жұмыстарына бағытталған оқыту тәсілдері.

3) Оқушының қабілетін ұштау, оқытушының оқушыға көмек беруге дайын тұруы, олардың мүмкіндіктеріне қолдау көрсету қабілеті, талап қоюшылығы мен адалдығы, оқушыларды көтермелей білу, сондай-ақ оқушылардың өзара бәсекелестігіне көмек көрсете білу қасиеті. Оқушылардың танымдық білімі мен білігін қалыптастыру мақсаты арнайы жүйеге негізделген:

- жаңа білім беруге дайындық;
- жаңа білім беру;
- жаңа білімді бекіту.

Оқушылардың оқу-танымдық қызығушылығын белсенділендіруде оқу материалының маңыздылығы дәрежесіне қарай, оның құндылығын анықтай білу, сабақ беру мен оқу үдерісін ұйымдастыра білудің маңызы зор. Оқытудың мазмұнына да фактілерден, әрекет тәсілдерінен басқа оқытудың шын мазмұнымен бірге оқу үдерісінде қатысушылардың арасында ақпарат алмасу қорын құратын және оқушылардың осы мазмұнды игеруіне және оны тәжірибеде қолдануына қызмет ететін мәліметтер қамтылады.

Қазіргі кезеңгі қоғам талабына сай оқытуда жаңа технологияларды пайдалана отырып, оқушылардың оқу-танымдық қызығушылығын белсенділендірудің шығармашылық әлеуетін көтерудің маңызы зор.

Танымдық қызығушылық үш деңгейде жүзеге асады (2-кесте).

2-кесте. Танымдық қызығушылықты жүзеге асыру деңгейлері

Деңгейлер	Мазмұны
Жоғары	- білуге деген қызығушылық; - іс- әрекетті бағалай білу.
Орта	- танымдық іс-әрекетті өздігінен орындау.
Төменгі	- тапсырманы қайталау; - оқытушы көмегіне жүгіну.

Оқыту үдерісінде білім берудің негізгі принциптері бір-бірімен байланысты жүзеге асады. Мысалы: саналылық, көрнекілік, жүйелілік, беріктік, шамаға лайықтылық және тағы басқалар.

Бастауыш сыныпта математикадан оқушылардың білім деңгейін көтеруде көрнекілік принциптерінің рөлі ерекше.

Көрнекі түрде оқыту – оқушылардың тиісті бақылауларына сүйеніп оқыту, бірақ көрнекі оқыту дегенді тек көрнекі құралдарды пайдаланып отыру деп түсінбеу керек. Көрнекілікпен оқыту арқылы білім сапасы арттырылады, материалды жетік терең әрі тез, жеңіл түсінуіне ықпал жасалады.

Көрнекілік принципінің *мақсаты* оқылатын тақырыпқа сай оқушылардың білім көлемін тереңдету, қызығушылығын орнату және есте сақтау қабілетін шыңдау, мұғалімнің өз ойын оқушыларға нақтылы дәлелдеуі үшін қолдануы.

Көрнекілік принципінің *міндеті*, біріншіден, заттың немесе құбылыстар мен оқиғалардың бейнелерін, көлемін, түр-түстерін көрнекілік құралдарын пайдалану арқылы оқушыларға жеткізу.

Бұл принциптің екінші міндеті оқушылардың алатын білімін нақтылау үшін сабақтар жүйесінде қолданылатын көрнекі құралдары мен оқудың барлық мазмұнын практикамен, өмірмен байланысын қамтамасыз етуді көздейді. Себебі оқушылардың білімді қабылдауында сезім мүшелерінің қызметі ерекше. Оқушылар тікелей түйсіну, көру, есту мүшелері арқылы әртүрлі заттардың формасын, түсін, көлемін, бейнесін көріп, дыбысын естиді. Осылардың негізінде оларда түйсіну арқылы ой пайда болады, нақтылы құбылыстарды байқауға, қабылдауға деген ынтасы оянады, дағды қалыптасады [2].

Дидактикалық құрал білім алушының барлық оқу іс- әрекеттерінің нәтижелілігін анықтайтын

олардың оқу жетістіктерін бағалауды жүзеге асыру ретін, формасын және әдістерін белгілейді.

Дидактикалық құралдардың ерекшелігі – мұғалім әрбір өтілген материалдан кейін оқушылардың меңгеру деңгейін анықтай отырып, белгілі бір жоспармен жүйелі түрде мынадай жұмыстар жүргізеді:

- оқу пәні бойынша әртүрлі бақылау жүргізу үшін білім алушылардың оқу жетістіктерінің өлшеуіштерінің комплектісін жасау;

- білім алушылардың оқуға, өзіндік іс-әрекеттерге, күнделікті жүйелі жұмыстарға деген ынталарын арттыру;

- оқушы жетістіктерінің негіздері ретінде сыни ойлануын және өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамыту;

- сыртқы және ішкі бақылау негізінде оқу жетістіктерінің өсу динамикасын қадағалау.

Көрнекілік әдісімен оқу – оқушыларды өз бетінше байқауға үйретуге негізделеді. К.Д. Сондықтан сабақта көзбен көру, дыбыс мүшелерімен айту, қолмен жазу, тағы басқа сезім мүшелерінің белсенді қатысуы тиіс. Егер де педагог баланың есінде бірдеңені берік қалдыруды көздейтін болса, ал көз, құлақ, дауыс, бұлшық ет сияқты сезім органдарының, тіпті мүмкін болса, иіс және дәм сезімдерін де есте сақтап қалу әдісіне көбірек қарастыруға тырысуы керек – деген К.Д. Ушинский [3].

Көрнекі құралдар арқылы балалар амалдың идеясын да түсінетін болады, мысалы, тәрелкедегі сүтті жалап жатқан екі мысыққа үшінші бір мысық жүгіріп келе жатқанын көргенде, бала барлығы неше мысық деген сұрауға жауап беру үшін, 2+1 керек деген ой келеді.

Көрнекі құралдарды әртүрлі тәсілмен пайдаланудың маңыздылығы – оны жеткілікті және қажетті пайдалануды көрсету керек. Орынды пайдаланылмаған көрнекілік өзінің сапасын жоғалтады. Мұнда оқу үдерісінің білімділігі де кемиді. Оқушылардың сабаққа ынта-жігері, қызығушылықтары жоғалады. Сондықтан көрнекіліктерді тиімді тәсілмен қолдану керек [4].

Көрнекілік бастауыш мектепте математика сабақтарында білім көзі ретінде қолданылған, ол елеулі мәселеде берілетін білімді нақтылау мақсатында көрнекі құралдар да түрлі тәсілдермен қолданылады.

Оқыту құралдарының дидактикалық мүмкіндіктері: оқу құралдары жүйесінің қалыптасуы – білім беру құралдарының түріне өзіндік белгілері бойынша жіктеу тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар олардың дидактикалық қасиеттері мен функцияларын (қызметін) білуді де қажет етеді.

Оқу құралдарындағы сабақтастық проблемасын шешу процесінде мынадай құралдардың жинақы түрде мынадай бағыттарда – техникалық, психологиялық, дидактикалық-әдістемелік және санитарлық-гигиеналық түрде қарастырылуы көзделеді.

Оқытудың техникалық құралдары мен көрнекілік құралдарының жинақы түрде қолданылуының *бірінші бағыты* – ұйымдастыру және экономикалық мәселелердің шешілуімен байланысты (мысалы, мұғалім мен оқушылардың жұмыс орындарына инженерлік-техникалық шешім беру, оқудың техникалық құралдарын, көрнекі құралдарын жасау, техникалық тапсырмаларды және автоматтандырылған сыныптарды жоспарлауға байланысты техникалық ұсыныстарды жасауға шешім қабылдау және т.б.).

Мұндай құралдардың жинақы түрде қолданылуының *екінші бағыты* – оқушылардың ұғыну және ойлауының психологиялық заңдылықтарымен байланысты. Сенсомоторлық және перцептивтік процестерді қалыптастырудың айтарлықтай үлесі көз анализаторына келетінін психологтардың зеттеулері көрсетті. Әрине, мысалы, сенсомоторлық процестерді қалыптастыруда есту анализаторының алатын орны да бар. Егер адамның әр деңгейдегі (түйсік, қабылдау, елес) көз және есту анализаторларының жұмысын салыстырсақ, онда мұндай салыстырудың пайдасы көз жүйесінде болатынын көруге болады.

Оқу құралдарының жинақы түрде қолданылуының *үшінші бағыты* – дидактикалық шарттармен және олардың ұсынылуының әдістемелік тәсілдерімен байланысты. Қайсыбір материалдар мен құралдарды және басқа да көрнекі материалдар мен оқудың техникалық құралдарын іріктеп алу әр уақытта оқып-білушілердің танымдық мүмкіншіліктеріне сәйкес келуі керек, оқудың мақсаты, міндеті мен мазмұнына, сабақ беру мен сабақ алудың ұйымдастыру түрлері мен әдістеріне сүйену керек.

Оқу құралдарын жинақы түрде қолданудың *төртінші бағыты* – оқу үдерісін ұйымдастырудың маңызды жақтарын бейнелейді (мұғалімдер мен оқушылардың оқу бөлмелеріндегі және оқу-өндіріс шеберханаларындағы жұмыс орындарының лайықты түрде жарықталғандығына қойылатын белгілі нормативтік талаптарды сақтай білу; зерттелетін нысандардың қолайлы қарсыластығы, оқып-білушілердің көз алдында жарықты қолайлы болатындай үлестіру және т.б.).

Оқу құралдарындағы сабақтастықты әбден толық жүзеге асыру, кабинеттері мен шеберханаларының материалдық-кеңістіктік ортасы мен материалдық-техникалық жабдықталуы заманауи инженерлік-психологиялық талаптарды, сондай-ақ жалпы білім беретін және кәсіби-техникалық мектептердің материалдық-техникалық базаларына қойылатын педагогикалық талаптарды қанағаттандыратын оқу орындарында ғана мүмкін болады. Мұндай талаптар мен дидактикалық мүмкіншіліктер зерттеушілердің еңбектерінде толық баяндалған. Оқу құралдары мен техникалық оқу құралдарындағы сабақтастық оқудың материал-

дық-техникалық оза даму принципін, оқудың мазмұны, әдістері мен ұйымдастыру түрлерінің дамуының прогресшіл бағытын қанағаттандыру қажеттігін, ғылым мен өндірістің қазіргі уақыттағы өзара әрекеттесуінің сипатын бейнелеу керек болады [5].

Білім мазмұнын қабылдану мен меңгерту әр алуан көрнекі және техникалық құралдарды (модельдерді, кестелерді, сызбалар мен суреттерді, арнайы диа-кинофильмдерді) тиімді пайдалану арқылы іске асырылады.

Көрнекі құралдар оқушылардың кеңістік жөніндегі түсініктері мен конструктивтік қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Мәселен, математика пәнінен өзара тең екі үшбұрыштан параллелограмм салу есебін шығарғанда сызбаға қарағанда үшбұрыш модельдерінің берері мол. Сонымен бірге, көрнекі құралдар оқушылардың кейбір практикалық іскерліктерін шыңдауға ықпал етеді. Расында, егер оқушы қолына эклиметрді (бұрыш өлшегішті) ұстап көрмесе, қанша айтқанмен оның вертикаль жазықтықтағы бұрышты өлшеу жөніндегі түсінігі қажетті дәрежеге көтерілмейді. Сондай-ақ көрнекі құралдар математикалық нысандарды объектілерді жүйелеуге сараптауға жәрдемдеседі.

Алайда көрнекі құралдарды орынсыз пайдалану оқушылардың абстрактілі ойлауын тежеуі мүмкін, соның нәтижесінде сызба сызғанда, есеп шығарғанда қажет болатын кеңістік жайлы түсініктері тиісті деңгейде дамымай қалуы мүмкін. Сондықтан төменгі сыныпта көрнекілікті басымырақ пайдаланып, сынып жоғарылаған сайын көрнекілікті азайта түсіп, абстрактілі ойлауға, сызбаларды елестету арқылы салуға машықтандырған жөн. Көрнекі құралдарды пайдалану сыныптағы нақты жағдайға қарай анықталады. Мысалы, математиканы оқыту барысында: а) модельдер мен макеттер, ә) кестелер, б) диапозитивтер, слайдтар, кодограммалар және проекциялауға арналған дидактикалық материалдар, диафильмдер, в) кинофильмдер мен кинофрагменттер сияқты көрнекі құралдарды пайдаланады. Сондай-ақ, көрнекі құралдарға әр алуан геометриялық, есептеу және өлшеу аспаптары да жатады [6].

Оқу әдістері белгілі оқу (дидактика) құрал-жабдықтарымен іске асырылады... Оқу құралдарының көмегімен дүниені тікелей де жанама тануды жеңілдетеміз. Олар, әдістер сияқты оқу, тәрбиелеу және дамыту қызметтерін атқарып, оқушыларды ынталандыруға, оқу-танымдық іс-әрекетті басқару мен бақылауға пайдаланылады.

Педагогикалық қызмет әдістері мен жабдықтарын таңдау көптеген объективті және субъективті себептерге тәуелді, олар: оқу заңдылықтары және оларға негізделген принциптер; адамның оқу, тәрбие және дамуына байланысты жалпы мақсаттар; нақты білімдену – тәрбие міндеттері; оқуға болған ынта деңгейі; нақты оқу пәнінің әдістемелік ерекшеліктері; материал мазмұны; материал игеруге бөлінген уақыт; оқу материалының саны мен күрделілігі; оқушылардың дайындық деңгейі; шәкірттердің оқу дағдыларының қалыптасу дәрежесі; дәріс түрі мен құрылымы; оқушылар саны; балалар қызығулары мен ықыласы; оқу еңбегі үдерісінде қалыптасқан ұстаз бен шәкірт арасындағы қарым-қатынас (қызметтестік не әміршіл-әкімшіл); материалды-техникалық қамсыздандырылуы; педагогтың тұлғалық ерекшеліктері мен біліктілік деңгейі.

Аталған жағдайлар мен шарттарды ескере отырып, оқытушы нақты әдіс пен құрал-жабдықты іріктеу, таңдау жөнінде шешім қабылдайды немесе дәріс өткізудің жағдайына орай бірнеше әрқилы әдіс не құралды біріктіре пайдалануды көздейді.

1 Нұғысова А., Алпысбаева Н.С. Студенттерді дидактикалық құралдар арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға даярлау: Оқу-әдістемелік құрал. - Талдықорған. І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті. 2014. - 134 б.

2 Оганесян В.А., Колягин Ю.М., Луканкин Г.Л., Саннинский В.Я. Методика преподавания математики в средней школе. - М.: Просвещение, 1980. – 368 с.

3 Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. Т.10. – М.-Л.: 1969.

4 Әбденбаев С.Ш., Құдиярова А.М., Әбиев Ж.Ә. «Педагогика». - Астана: Фолиант, 2003.

5 Мұбараков А. Техникалық оқу құралдарындағы сабақтастық мәселесі // Математика және физика, 2008 ж. - №3. - 11-13 б.

6 Бидосов Ә. Орта мектепте математиканы оқыту әдістемесі, 1-ші басылым – Алматы: «Мектеп», 1989. – 224 б.

Резюме

В статье рассмотрены теоретические и методические аспекты развития познавательного интереса учащихся: разработаны структурные элементы формирования и развития познавательного интереса учащихся; определены уровни реализации развития познавательного интереса учащихся. Рассмотрены виды, содержание дидактических средств, необходимых для развития познавательного интереса учащихся начальных классов. Рекомендованы методические пути применения дидактических материалов в процессе обучения в начальной школе.

Ключевые слова: познавательный интерес, начальная школа, учебный процесс, дидактические средства

Summary

The research article considers the theoretical and methodological aspects of development of students' cognitive interests: structural elements of formation and development of students' cognitive interest are developed; levels of development of

students' cognitive interest are defined. Types, content of didactic aids necessary for development of students' cognitive interest in elementary grades are considered. Methodological ways of using teaching materials in the learning process in elementary school are recommended.

Keywords: cognitive interest, elementary school, learning process, didactic means

УДК 373.1.02:008:323.17 (471.46)

ФЕНОМЕН НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Л.И. Сексенбаева – *к.п.н., ассоциированный профессор*

В данной статье излагается мысль о значении и роли национального воспитания подрастающего поколения, их духовное формирование.

Проблема национального достоинства – это главный вопрос национального воспитания, воспитание национального человека – это носитель свойства и достоинства своей нации. Национальное достоинство – это ценность конкретного человека, конкретной национальности. Речь не идет о национальности, речь не идет о национальном превосходстве одной нации от другой.

Главная цель воспитания ученика как личности национального человека. Главная задача воспитания – это процесс активизации ученика в познании социума. Общая методологическая основа национального воспитания – это любовь к ближнему.

В данной статье указаны педагогические условия национального обучения детей. Далее, говорится о технологичности процесса как интегрированного результата педагогических умений.

Национальное возрождение – это познание культуры и языка ближнего народа. Проблема национального возрождения это наша проблема, решаемая психологами, педагогами, учителями.

Президент Назарбаев. Н.А. отмечает о трех ключах стабильности по – казахстански: это единство, толерантность, общность судьбы народов.

Ключевые слова: национальное возрождение, национальное воспитание, национальный человек, межнациональное общение, национальное достоинство

Исходным пунктом исследования процесса восхождения к национальному воспитанию, на наш взгляд, является проблема национального достоинства личности. Природа не знает человека безнационального, а так как человек – центр притяжения всех общественных отношений, то и национальный человек как носитель свойств и достоинств своей нации невольно выступает в роли связывающего звена в процессе национального общения и межличностных отношений в целом. Научить ребенка одновременно чувствовать и мыслить, жить и творить, причем не только для себя или для других, но и со всеми и для всех, есть родовая черта человека – таково, на наш взгляд, одно из основных направлений методологии формирования национального воспитания учащихся в средних школах.

Понятие «национального достоинства личности» в языке межнационального общения и «адамның ұлттық абыройы» и «кісіні ұлттық намысы» в государственном языке Казахстана часто употребляется сегодня в общественной и политической жизни республики, естественно, связано с общим этимологическим значением слова «достоинство», но будучи производным от него, служит для обозначения относительно самостоятельного и неодновременного социального явления. В самом общем виде национальное достоинство личности можно представить как концентрированное выражение абсолютной ценности любого конкретного человека как носителя конкретной национальности (совокупности качеств и свойств имманентно присущих той или иной нации, народности).

В рамках действия Доктрины национального единства, проблема национального достоинства личности является, на наш взгляд, важной и своевременной, так как она реализуется и обнаруживает себя в межнациональном общении учащихся.

Природа национального, как известно, не содержит единственных в своем роде особенностей, которые были бы присущи только одной нации. Лишь определенная совокупность неповторимо соотносенных самой природой и условиями социального бытия национальных черт позволяет утверждать о национальной самобытности, об отличиях одной нации от другой, но не о национальном превосходстве и исключительности какой-либо из них.

«Человек, как известно, входит в человечество не абстрактно, а через ту или иную нацию». Само всечеловеческое единство, как писал русский философ Н.А. Бердяев, существует в формах национального бытия его частей. В национальной множественности человечества, человек обретает национальную индивидуальность фактов своего рождения и последующего развития. Поэтому, в общественных отношениях он выступает не иначе как национальный человек, соединяющий в себе общеродовую человеческую сущность и личностно-национальные черты. Из выше сказанного следует, что главной целью формирова-

ния личности ученика как национального человека является фактор – как один из путей стабилизации и развития общественных отношений формирования социально зрелой личности. Одной из методологических задач национального воспитания является, на наш взгляд, появление потребности как основного источника активности личности. Все стороны личности проявляются в деятельности, и именно потребности заставляют действовать человека. В процессе деятельности человек познает окружающий мир. Своей деятельностью ученик изменяет окружающий мир. И чтобы осуществить эту деятельность, необходимо учителю, педагогическому коллективу, семье включаться в этот процесс – процесс активизации ученика в познании социума.

Общей методологической основой национального воспитания в многонациональном учебном коллективе, полагаем, должны стать присущие традициям практически каждой нации нашей республики любовь к ближнему, почтение к старшим, забота о младших, уважение к труду, стремление к миру и согласию. При этом должен быть преодолён доминирующий в учебном процессе стереотип формирования одновременного, линейномыслящего и законопослушного индивида, сознательная ответственность которого перед собой и ближним своим подменялась преданностью тоталитарному режиму. Многонациональный учебный и, в особенности, педагогический коллектив, каждый учитель или преподаватель достигнут успеха в национальном воспитании ученика лишь тогда, когда они не только будут в точности выполнять свои служебные обязанности по отношению к очевидному поведению и внешней среде учащегося, но и когда почувствуют и тесно определяют свой долг перед внутренним миром национального индивида и формы воздействия на его психологию, не умаляя национального достоинства личности подростка, ученика.

Феномен национального воспитания достигается за счёт взаимодействия трех составляющих, а, именно это формирование у детей национального достоинства, национальной гордости и национальной совести. Вся учебно-воспитательная работа строится под национальной идеей, идеей «іштесу». Что означает «все постоянное, все сокровенное...» из народной мудрости казахского народа.

Педагогическими условиями национального воспитания в учебном процессе являются:

- создание центров землячества, осуществление культурных связей;
- создание и оборудования национальных кабинетов;
- проведение национальных недель в средних школах в рамках действия Доктрин национального единства;
- обучение детей государственному языку РК, знание эмблемы, флага, гимна своего народа;
- привитие навыков и техники поведения у учащихся согласно правилам этнопедагогики;
- ознакомление и соблюдение обычаев, традиций, национальных ритуалов, знание истории как своего народа так и других народностей;
- воспитание социальной зрелости личности;
- формирование культуры межнационального общения.

Для успешности метода обучения детей практическим навыкам общения целесообразно использовать следующие методы – это метод определения общегрупповой фигуры, метод контраста, метод метафор и метод полярностей. Данные методы особенно эффективны при обучении учащихся для консультирования, психологической коррекции навыкам организации и проведения ролевых игр. Выше упомянутые методы в психологии относятся к методам активного обучения. Они позволяют учителям средних школ согласовать и соединить цели и задачи конкретного занятия с потребностями и интересами учащихся, связанными с его темой. Кроме того, рассматриваемые методы дают возможность осуществить дифференцированный подход к обучению детей и способствуют формированию у них рефлексивной компетентности и рефлексивной культуры.

Любая педагогическая технология должна удовлетворять определенным требованиям (критериям технологичности): системности, управляемости, воспроизводимости, эффективности. В соответствии с данными критериями технологичности в структуру педагогической технологии входят: теоретическое обоснование и процессуальная часть (технологический процесс), которая нами представлена в виде технологической карты (т.е. описания процесса в виде пошаговой последовательности действий, используемых средств, критериев и способов диагностики, вариантов коррекции и т.д.)

Технологичность – это интегрированный результат таких педагогических умений, как аналитические, конструктивные и организаторские.

Самой уязвимой составляющей педагогической технологии является личностная. А потому и конструирование и использование воспитательных технологий в процессе национального воспитания требует от педагогов, учителей высокого уровня психологической, педагогической компетентности, отработанных до автоматизма необходимых технологических элементов. Работа учителя в процессе национального

воспитания должна быть направлена на то, чтобы:

- сформировать на высоком уровне психологические структуры, прежде всего самосознание школьника;
- развить потребности, обеспечивающие содержательную наполненность личности, среди которых центральное место занимают нравственные установки, ценностные ориентации и перспектива;
- создать предпосылки для становления индивидуальности как развития осознания своих способностей и интересов каждым учеником, его социализации.

Национальное возрождение будет тогда плодородящей почвой, когда наряду с естественным нравственным восхождением к совершенству будет идти познание культуры и языка ближнего народа. Накопление положительных качеств нации происходит во всей многомерной повседневности. Чем богаче в ней связи, свободнее общение людей разных национальностей, тем уверенней восхождение к цели, достижение каждой нацией своего человеческого достоинства. Цель эта достигается лишь постоянным единством человека во всем многообразии наций, сообща решающих глобальные проблемы, поставленные перед ними собственной историей. Решать эту проблему – проблему национального возрождения нам, учителям, педагогам, психологам всей образовательной структуры.

«Я верю, - отмечал Президент всех казахстанцев Н.А. Назарбаев по случаю вступления в должность, - что мы сумеем создать на территории Казахстана высокоразвитую полиэтническую цивилизацию, в которой возродятся казахская нация, в которой будут свободно чувствовать себя все входящие в нее нации и народности». (Казахстанская правда. 1991.11 декабря). В этом и есть в настоящее время державное величие Республики Казахстан – независимого государства.

1 Бердяев Н.А. Судьба России. - М.: Сов. Писатель. 1990. - с. 91-92.

2 Середа Е.И. Практикум по межличностным отношениям. Изд. Речь. - СПб. 2006. – 224 с.

3 Казахстанская правда. 1991 г. От 11 декабря.

4 Бодаев А.А., Васина Н.В. Познание человека человеком. Изд. Речь. - СПб. 2008. – 324 с.

5 Осорина М.В. Секретный мир ребенка. Изд. Речь. - СПб. 2009. – 276 с.

Түйін

Айтылмыш мақалада ой туралы мағына және ұлттық тәрбие жеткіншек, оның рухани құрылымы баяндалады.

Ұлттық абзалдықтың мәселесі сол ұлттық тәрбие, басты сұрақ ұлттық адамның тәрбиесі – өз ұлттардың қасиеттері және құндылықтары. Ұлттық қадыр – бұл нақты адамның, нақты ұлттың құндылығы.

Сөз ұлттық артықшылықта бір ұлттан басқа ұлтқа журмейді. Оқушы тәрбиесінің бастапқы мақсаты – ұлттық адамның қалыптасуы. Тәрбиенің басты есебі – ол оқушының социумдық таныстырудағы жандандыру процессы. Ортақ әдістемелік негіздің ұлттық тәрбиесі – бұл жақынға махаббат. Осы мақалада балалардың ұлттық үйренулері мен педагогикалық шарттар көрсетілген.

Бұдан әрі педагогикалық білулер, интеграцияланған нәтиже сияқты технологиялық процесстер айтылып жатыр. Ұлттық қайта туу – жақын халықтың мәдениетін және тілін таныстыру. Ұлттық қайта туу мәселесі – бұл психологтармен, ұстаздармен, педагогтармен шешілетін мәселе.

Біздің Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев қазақ тұрақтылығының үш кілтін анықтады – олар бірлік, толеранттылық, халық тағдырының тұтастығы.

Тірек сөздер: ұлттық қайта туу, ұлттық тәрбие, ұлттық адам, ұлт-аралық қарым-қатынас, ұлттық қадыр

Summary

In this article it states a thought about the meaning and role of national upbringing of our growing generation, their spiritual formation.

The problem of national dignity is the main question of national upbringing. The national man's upbringing is the carrier of characteristics and dignities of nation. National dignity is the value of definite person, definite nationality. We don't mean some nations are above the others.

The main aim is upbringing pupil as a personality. The main task of upbringing is the process of pupil's activation in cognition of society.

Common methodological base of national upbringing is the love to your neighbor.

In this article determined pedagogical conditions of national upbringing in the educational process and defined practical methods in educating pupil. Then it is said about technological process as integrated result of pedagogical knowledge.

The national revival is the indication of culture and language of nation. The problem of national revival is our problem, which is solved by psychologists, teachers.

Our President N.A. Nazarbaev marked three keys of stability. They are unity, tolerance, common fates of nation.

Keywords: national revival, national upbringing, national man, international communication, national dignity

ӘОҚ 581.1 (075.8)

БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Н.Б. Әужанова – І.Жансүгіров атындағы ЖМУ профессоры, Талдықорған қ.

Бұл мақалада қазіргі заман талабына сай этнопедагогикаға элементтерін биология пәнін оқыту үрдісінде пайдалану жолдарын зерделеу жұмыстары ашылған. Осы жұмыстар барысында оқушылардың дүниетанымын дамытудың жолдары көрсетілді және тақырып бойынша ұсынылатын әдебиет тізімі беріледі

Кілт сөздер: этнопедагогика, оқу үрдісі, шығармашылық

Қазақ халқының сан ғасырлар бойы жинақтаған мол өмір тәжірибесі, танымдық мұрасы, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, аңыз әңгімелері, жұмбақ, мақал-мәтел, өлең жырлары, ұлттық ойындары ерекше тәрбиелік мәні бар, баға жетпес қазына болып табылады.

Оқушыларды биология ғылымының заңдарымен, қоршаған ортада жүріп жатқан биологиялық құбылыстармен таныстыруда, оны көруге, сезінуге, түсінуге халықтық педагогика элементтерін пайдаланудың маңызы зор.

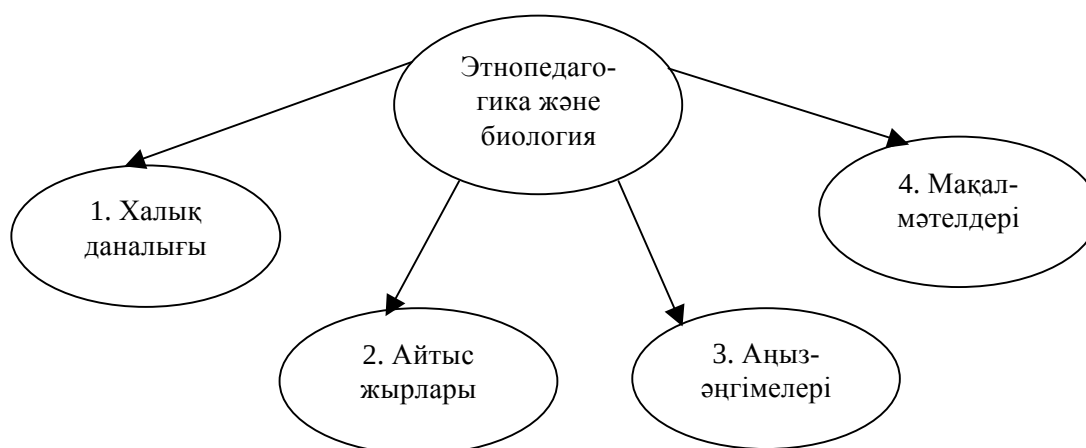
Этнопедагогикалық зерттеулердің Кеңестік дәуірдегі маңызы мен мәні, қажеттілігі мен көкейкестілігі жөнінде және оны ғылыми педагогиканың құрамдас бөлігі деп қараудың керектігі туралы педагог-ғалымдар: И.Т. Огородников, В.М. Коротов, А.Г. Гордина, М.Ф. Шебаевалар да кезінде келелі пікірлер айтқан еді. Этнопедагогика ғылымы орыс, батыс елдерінде XVII-XVIII ғасырлардан бастап қолға алынған болса, қазақ этнопедагогикасының зерттелу жайы, ғылым ретінде қалыптасу тарихын сөз еткенде оны үш кезеңге бөліп қарастырамыз [1, 2].

Қазақ этнопедагогикасының туу кезеңі (XIX ғ. 2-жартысы), оның Қазақ этнопедагогикасының қалыптасу кезеңі (1920-1930 жж.) және Қазақ этнопедагогикасының дамуының үшінші кезеңі (1970-1995).

Орыс, батыс саяхатшы-ғалымдары: П.С. Паллас, Э.С. Вульфсон, А.Вамбери, А.Левшин, А.Янушкевич, Н.Г. Потанин, Н.Л. Зеланд, В.В. Радлов т.б. және қазақтың зиялы ақын-оқымыстылары: С.Торайғыров, А.Байтұрсынов, Ш.Құдайбердиев, М.Дулатов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Х.Досмұхамедов, Н.Құлжанова, М.Әуезов, С.Сейфуллин, М.Ғабдуллин, Б.Момышұлы, Б.Адамбаев, Ш.Ахметов, М.Әлімбаев, Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, Ә.Табылдиев, С.Ұзақбаева, М.Балтабаев, И.Бөлеев, З.Ахметова, М.Құрсабаев, М.Смайылова, М.Оразаев, К.Қожахметова т.б. атауға болады [3, 4].

Төменде келтірілген кестеде (1 кесте) биология пәні және этнопедагогиканың байланыстары көрсетілді.

1 Кесте

Тақырып бойынша жүргізілген педагогикалық тәжірибелік зерттеу жұмыстарында мектептерде халық тағылымдары негізінде оқушының дүниетанымын дамытудың жәй-күйі зерттеліп, мына міндеттерді шешуге бағытталған іс-шаралар жүргізілді:

а) Оқушылардың эксперимент кезіндегі халық тағылымдарын меңгергенінің бастапқы және соңғы деңгейі көрсетілді.

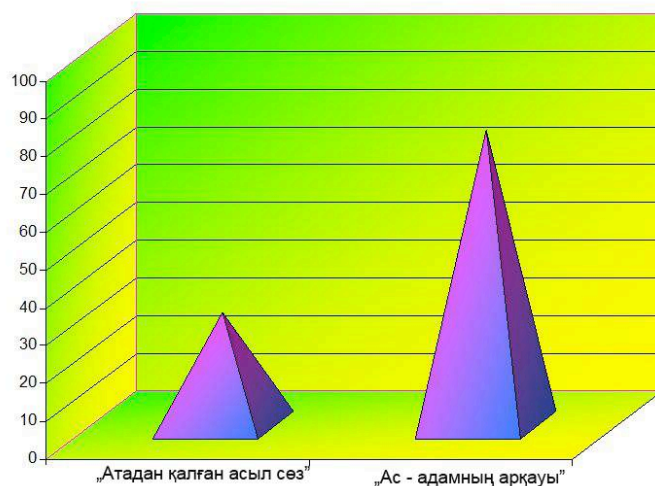
б) Мектеп тәжірибесінде оқушылардың дүниетанымын қалыптастырудың олқылықтары мен себептері нақты анықталды.

Жоғарыда аталған мәселелерді шешу барысында өз тәжірибемізге сай сыныптан тыс шаралар, өткізілген жұмыстар негізінде оқушыларға сауалнамалар қою, пікірлесу, танымдық сын сайыстар өткізу, бағдарламалар, әдістемелік құралдарды талдау т.б. жұмыс түрлері арқылы жүзеге асырылды. Зерттеу жұмысын-

да байқалғандай бүгінгі қолданыста жүрген оқу бағдарламалары мен оқулықтарда халық тағылымдары негізінде оқушылардың дүниетанымын дамытуға онша көп көңіл бөлінбеген. Тек соңғы жылдары ғана біршама зерттеу жұмыстары жүргізіліп жүргендігі байқалады. Осы бағытта өткізілген сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруда жүргізілген шаралар көрініс берді.

Тек эксперимент жүргізілген сыныптарда нәтиже көрсеткіштері төмендегідей: сауалнама жүргізген уақытта оқушылардың 19% пайызы ғана ұлттық дүниетаным туралы білсе, «Атадан қалған асыл сөз», – деп аталатын сыныптан тыс шарада оқушылар бойында өзіне деген сенімділік пен қатар ұтқыр ой-пайымдаулар жасауға дағдыланды. Сынып оқушылары сапа көрсеткіш тұрғысынан алғанда 10-оқушысы толық-қа жуық дағдыланды. Яғни бұл көрсеткіш сыныптың 38% пайызына жетті. Сонымен бірге өткізілген «Ас – адамның арқауы», атты шарасында сыныптың 20-оқушысы ұлттық дүниетаным туралы толық меңгеріп шықты оны анықтау қиынға соқпайды, оқушылардың рухани жан-дүниесі молайып, өзін, өзгені құрметтеуге, санаға білуге деген ұмтылыстары байқалды. Осы аталған шарада оқушылардың сапасы 77% пайызға көтерілді. Осындай шаралар сынып оқушылары арасында көрсеткіштердің көтерілгенін көрсетіп отырды. Бұл нәтиже төмендегі 1 диаграммада келтірілді.

1 Диаграмма

Зерттеу барысында үш деңгей есепке алынды.

Олар: жоғары, орта, төмен:

– *жоғары деңгей* – халық тағылымдарын қызығушылықпен қабылдап, оның әлеуметік түрлерін іс жүзінде пайдалану дағдылары біршама қалыптасқан және оның тәрбиелік мүмкіндіктерін түсініп, бағалай алуы;

– *орта деңгей* – халық тағылымдарының танымдық, тәрбиелік мәнін түсінуге құлшынысы бар, бірақ тұрмыс-тіршілікте пайдалануы әлі де жүйелі қалыптаспаған;

– *төмен деңгей* – халық тағылымдарының танымдық мәніне көңіл бөлмейді, тұрмыс-тіршілікте пайдалану дағдылары қалыптаспаған.

Аталған деңгейлердің нәтижесін шығаруда 8-ші сынып оқушыларының арасында сауалнама жүргізілген болатын.

Сауалнама

1. Әр халықтың сәлемдесу мәнерін қалай түсіндірер едің?
2. Отбасы туралы түсінігің?
3. Әке мен анаға байланысты туыстық атауларды ата?
4. Тыйым сөздер не үшін қажет?
5. Ырымдарға сенесің бе, неліктен?
6. Бата түрлерін ата, бата алу неге қажет?
7. Отбасыдағы перзенттің орнын ескерудің мәні неде?
8. Қара шаңырақ, отау шығару ұғымдарын қалай түсінесің?
9. Ұлттық қол өнер түрлерін ата?
10. Санаға байланысты халықтың ұғымдарынан не білесің?
11. Халықтың қарапайымдылық, көмектерін атап бер?
12. Маусымдық мерекелерді ата?

13. Бір мүшел (13 жас) жасқа байланысты рәсім, жоралғыларды білесің бе?

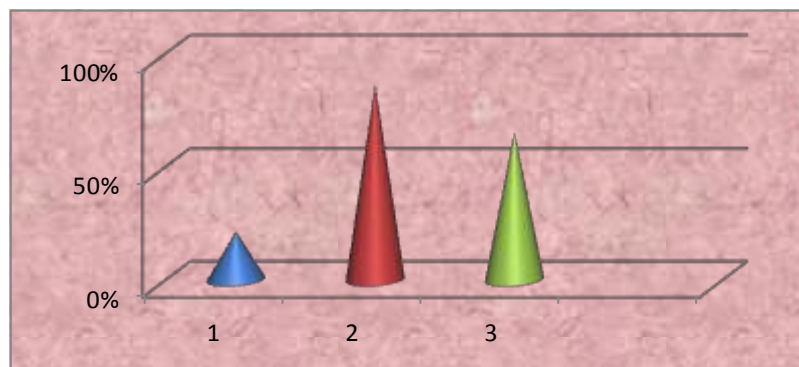
14. Той түрлерін ата?

15. Наурыз мейрамының ерекше белгілерін атап бер?

Сауалнама мақсаты – оқушылардың дүниетанымын анықтау бағытында таратылды. Оған 83 оқушы қатынастырылды. Соның ішінде 8 В сыныпта 26 оқушы тапсырған болатын, нәтижесі 2 диаграммада көрсетілді.

Нәтижесінде оқушылар дүниетанымын халық тағылымдары негізінде қалыптастырудың мынадай олқылықтары байқалды: қоғамда, отбасындағы тіршілікте баладан сұраныс болмауы, әрі тұтынуға деген қажеттіліктің туындамауы.

2 Диаграмма

Халықтың салт-дәстүр, әдеп-ғұрыпын, ырымдар мен тыйымдарды атап беруде, танымдық тәрбиелік мәндерін ашуда өзіндік пайымдаулары төмен көрінді. 26 оқушының 5 озаты ғана жауап берді. Нәтижесі сапа көрсеткішпен көрсетсек, 26 оқушыдан 19% пайыз болды.

Халық педагогикасы материалдарын пайдалану эксперимент барысында байқалған ерекшелік оқушылардың сабақта да, үй тапсырмасын орындауда да шығармаларды, ауыз әдебиетін, аңыздарды білуге ынталанғаны анықталды. Егер оқушылардың алғашқы қызығушылығы 11 пайыз болса, эксперименттің нәтижесінде ол 52 пайыз болды, сонда өсу көрсеткіші 41 пайызды құрады.

Сөйтіп, халықтық педагогика материалдары оқытудың тиімді түріне айналып, оқушылардың биологияға қызығу деңгейін және білу ынтасын, оның сапасын тиянақтап, сабақ үлгерімін арттырады.

Тәрбие сағаттарының тақырыптары келесі болуы мүмкін: «Жан сұлулығы – тән сұлулығы», «Қызы бардың қызығы бар, ұлы бардың ұлығы бар», «Салт – дәстүрді білесің бе?» т.б.

Мақсат-міндеттері: *Білімділік мәні:* Оқушылардың бойына халқымыздың рухани байлығын сіңіру, ұлтымыздың басты құндылығы – дәстүрлерінен үлгі ету. Олардың киген ұлттық киімдері жайлы білімдерін толықтыру. Оқушыларды дастарқан басында сақталатын рәсімдермен, ырым-тыйымдармен таныстыру. Ұлттық тағамдарымыздың қасиетімен және ұлттық ыдыс-аяқтармен таныстыру. Оқушыларды қазақ жігіті мен қызының бойына тән өнерлік, тәлімдік қасиеттермен қалыптастыру.

Тәрбиелік мәні: Оқушыларды ұлтжанды, ұлттық салт-дәстүр үлгісінде тәрбиелеу. Қыз бала мен ұл бал тәрбиесі қашанда халық назарында екенін естен шығармауға, мейірімділік, қарапайымдылыққа тәрбиелеу. Оқушыларды дәстүрді сақтауға, нанды, басқа да тағамдарды қастерлеуге, ас ішу тәртібін әркез есте сақтауға тәрбиелеу.

Дамытушылық мәні: Оқушылардың ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрыптармен байланыстырып тілдерін, сөздік қорларын байыту, қазақ жігіттері мен қыздарының дағдыларын дамыту

Көрнекіліктер: 1. Нақыл, қанатты сөздер, мақалдар жазылған плакаттар.

2. Қазақтың ұлттық қолөнерлері.

3. Тұрмысқа қажетті заттар.

4. Буклеттер, альбомдар, сөзжұмбақтар, сөзөрімдер, ыдыс-аяқ суреттері, суреттер көрмесі.

«Тамақты тарта жесең, сананды ашар, көптен жесең ұйқы басар», «Таспен атқанды, аспен ат», «Дүниедегі байлықтың түрі көп, солардың ішіндегі ең негізгісі де осы нан байлығы».

Тәрбие сағаттарының соңында «Сыр сандық» ойыны ойнауға болады. Оқушылар салт-дәстүр, ұлттық салт, музыкалық фольклор, қол тума т.б. ұлттық таным бойынша сайысқа түседі. Осы сайыстарға қажетті материалдар төменде келтіріледі [9].

Халықтық педагогика элементтерін пайдалану, оқушылардың өзіндік жұмыстарында биологиялық өлеңдер, жұмбақтар жазу арқылы оқушының биология пәніне ізденушілік қабілетін арттыруға әсерін тигізеді. Пәнді түсіну қабілетін өсіріп, түсінуге қиын сабақтарды оңай меңгеруге және есте жақсы сақтау-

ға дағдыландырады.

Ата-бабаларымыз табиғат әсемдігінен бойына қуат, жүрегіне шуақ алып, оның құдіретіне бас иіп, табиғат заңдылығын тамаша сараптай білген. «Жер ананың суын құрғатпасаң сүтін ішесің, балаусасын баспасаң, балын жұтасың, киігін қорғасаң, кемдік көрмейсің, құсын аяласаң, қызығына кенелесің», – деген мақал-мәтелдердің қазақ халқының экологиялық заңдылықтарды терең түсіне білгендігін аңғартады. Осының негізінде биология сабақтарында халықтық педагогиканы пайдалану арқылы оқушыларда ғылыми ұғым қалыптасуын, дүниеге біртұтастық көзқарастың, тіл байлығының дамуын, ойлау қабілеттерінің, адамгершілік, ұлтжандылық, ұлттық мәдениетті дәріптеу дағдыларының жетілуін қамтамасыз ету мүмкіндігі туады.

Қазақстан Республикасының білім туралы заңында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту, әлемдік мәдениет пен білім саласындағы құндылықтарды оқыту үрдісінде пайдалану керектігі, ол үшін оқытудың тәсілдері мен әдістерін, білім беру формаларын жетілдіре түсудің қажеттілігін атап көрсетілген.

Осыған орай, биологияны оқытудың жаңа әдістемелік жүйесін, орта мектепте пәнді оқытып үйретудің тиімді, белсенді әдістерін таңдап алу қажеттілігі көзделіп отыр.

Биология пәнін оқыту барысында оқушылардың белсенділігі мен танымдық әрекеттерін шығармашылық қарымдарын дамыту үшін оқу үрдісіне көркем әдебиетті және поэзияны оқыту ойындарын пайдаланудың мәні зор (2 кесте).

2-Кесте. Кіріктірілген сабақтардың тақырыптары

№	Сабақтың тақырыбы	Поэзия	
		Аты	Авторы
	Құстар классы	Құс келгенде	Марфуға Айтқожа
	Құстарды топқа бөлу	Қыран бүркіт не алмайды, салса баптап	Абай Құнанбаев
		Бұлбұл	Орақын Асқар
		Аққулар ұйықтағанда	М.Мақатаев
	Сүтқоректілер классы	Темір мүйіз	Омарғазы Айтанұлы
		Еңлік	Орақын Асқар
	Қазақстанда мекендейтін сүтқоректілер	Барысы, жортып жүрген кең даламның	Марфуға Айтқожа

Халықтық педагогикалық ойларды бүгінгі тәрбие мен білім беру барысында жүзеге асыруға бағытталған біршама тәжірибе жинақталған. Сол мәселелерді қамтитын «Поэзия сағатын» өткізуге болады. Бір мысал ретінде Құрсабаев Мұхамедрахим Қыдырбайұлының толғауларын пайдалануға болады.

Осындай іс-шаралар өткізу арқылы оқушылардың белсенділігі мен танымдық әрекеттерінің қалыптасуын шығармашылығынан да байқауға болады. Мысалы, Дарина Есенқызының өлеңдерін келтіруге болады.

Қазақстан

Қазақстан – туған жерім,
Жайнай бер саяңа ап.
Ертең ер жетіп өсемін мен,
Туыңды ұстап жайраңдап!
Биік-биік тауларың,
Терең-терең көлдерің.
Осы тауға, осы көлге мен қарап,
Қызығыңды еркін көріп келемін.

Туған жер

О, туған жер, менің туған анамсың!
О, туған жер, менің сонау бабамсың!
Адалдықты берген ақ жүректі ағамсың!
Ақындықты берген маған қасиетті баламсың!
О, туған жер, менің өшпес жарығым,
Қадір тұтар қасиетті алыбым.
Арнадым саған осы өлең шұғағын,
Қабыл ал деп өлеңімді арнадым.

Дарқан далам

Табиғаты керемет дарқан далам!
Сенде туып, өсірген ата-анам.

Бұлағыңның суын мен бір ұрттасам,
Бақтағы жемістерді бір татсам,
Жылы леп, самалыңа салқындасам,
Көлдеріңде шомылып, рахаттансам,
Шіркін-ай, сайраңдап, сергіп қалам!
Табиғаты керемет дарқан далам!
Мен де осы өмірдегі сенің балаң.
Туып-өстім өзіңнің құшағында,
Құшағында туып өскен ата-бабам.
Табиғаты керемет дарқан далам!
Гүлдепті раушан менен адыраспан.
Құстар көк аспанда самғап ұшқан,
Қыран құс бүркітпенен қиқылдасқан.
Лашын, суықторғай, бозторғайлар,
Балапанға жем іздеп шиқылдасқан.

Ұсынылатын әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Тыңдамалы шығармалар. – Алматы, 1995. – 112 б.
2. Өуезов М. Абай жолы. 2 т. – Алматы: Жазушы, 1989.
3. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы, 1991. – 56 б.
4. Бөкейханұлы Ә. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1999. – 127 б.
5. Ғабдуллин М. Ата-аналарға тәрбие туралы кеңес. – Алматы: Мектеп, 1966. – 123 б.
6. Дулатов М. Шығармалар. 1 том. – Алматы: Жазушы, 1991. – 348 б.
7. Досмұхамедұлы Х. Таңдамалы. – Алматы, 1998. – 153 б.
8. Жылқы – малдың патшасы. – Биология және салауаттылық негізі, 2004, №3, 70 б.
9. Жұмабаев М. Шығармалар. 2,3 т. – Алматы: Білім, 1996. – 512 б.
10. Жұмабаев М. Педагогика (баланы тәрбие қылу жолдар). – Алматы: Рауан, 1993. – 112 б.
11. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998. – 120 б.
12. Мұқағали жырлары – тәрбие мектебі. – Биология және салауаттылық негізі, 2004, №2, 58 б.
13. Құстар әлемі және ата-баба дәстүрі. – Биология және салауаттылық негізі, №2, 59 б.
14. Құнанбаев А. Шығармалар екі томдық жинағы. – Алматы, 1961, 1968.
15. Құдабердиев Ш. Үш анық. – Алматы, 1981.
16. Момышұлы Б. Ұшқан ұя. – Алматы: Жазушы, 1975. – 363 б.
17. Оршыбеков И. Халық ауызекі поэтикалық шығармашылығындағы адамгершілік тәрбиесінің идеялары. – Алматы, 1974. – 178 б.

1 Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық мәселелері және тарихы. – Алматы: Білім, 2004.

2 Қалиев С., Молдабеков Ж., Иманбекова Б. Этнопедагогика. – Астана, 2005.

3 Қалиев С., Оразаев М., Смаилова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: Рауан, 1995.

4 Қожахметова К.Ж. Халық педагогикасын зерттеудің кейбір ғылыми және теориялық мәселелері. – Алматы, 1993.

5 Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Санат, 2001.

6 Ғаббасов С. Халық педагогикасының негіздері. – Алматы, 1995.

7 Оразбекова К. Ұлттық психология мен халық тәрбиесі болашақтың бастауы хақында. – Алматы, 2005.

8 Өтешиова Б. Ұлт ұрпағының дүниетанымын халық тағылымдары арқылы дамыту. – Алматы, 2007. – 168 б.

9 <http://ustaz.kz/sait-bolimderi/file/348-bayan-salt-dastur>

Резюме

В этой статье представлены результаты исследования о возможности обучения биологии на основе использования элементов этнопедагогики. Кроме того дан рекомендательный список литературы по изучаемому вопросу.

Ключевые слова: этнопедагогика, учебный процесс, творчество.

Summary

This article presents the results of a study on the possibility of learning biology through the use of elements of pedagogy, given a list of references to literature.

Key is words Keywords: pedagogy, educational process, creativity
УДК 37.032.5

МОДЕЛЬ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Г.Р. Аспанова – докторант PhD КазНПУ им. Абая

«Молодежь - основа нашего будущего, должна получить новые возможности строить свое будущее своими знаниями, созидательным трудом и энергией. Она должна активно продолжить формирование в XXI веке Нового Казахстана - развитого, конкурентоспособного и уважаемого в мире государства» - говорится в проекте Концепции государственной молодежной политики до 2020 года [1]. На сегодняшний момент неоспорима прямая зависимость развития государства от человеческого ресурса.

Современное общество характеризуется особой интенсивностью реформ в социальной, экономической, политической и культурной областях. Происходит обновление ценностей, перестройка отношений. Новые реалии диктуют необходимость быстрого решения возникающих вопросов и проблем. В связи с чем возникает потребность в личностях, способных сплотить и объединить людей для быстрого решения общих задач. Осуществить это могут только те, кто обладает развитыми лидерскими качествами.

В Типовом комплексном плане по усилению воспитательного компонента процесса обучения во всех организациях образования от 29 июня 2012 года среди прочих социальных ролей, которые должен уметь выполнять гражданин РК, указывается «лидер» [2].

В настоящее время проблема раннего выявления, развития и воспитания будущих лидеров активно исследуется в разных странах мира. Растет ее популярность в отечественной науке. На сегодняшний момент данную проблему исследовали: Есполов Б.Т., Козыбакова Г.М., Л.Ф. Адилова, А.Ж. Ибраев, Д.А. Игалиева, СС Фадин, А.Ч. Болатбаева, Б.Т. Куппаев, А.Т. Байтурбаева и др.

Мы считаем наиболее целесообразным формировать лидерство в период обучения ребенка в начальной школе, так как именно в этот период закладывается фундамент будущей личности, развиваются многообразные отношения к людям, различным видам деятельности, самому себе. Особенность поведения младшего школьника заключается в том, что действия ребенка становятся произвольными, а его эмоции сохраняют непроизвольность и яркость выражения. В этой разведенности произвольности и эмоциональности заложена одна из движущих сил его развития.

Понятие «лидерство» вполне правомерно употреблять относительно детей младшего школьного возраста, так как в этот период ребенок – полноценная личность.

Наиболее близкой нам позицией о представлении лидерства является позиция Евтихова О.В., который в качестве основных сущностных характеристик феномена лидерства выделяет следующие:

- лидером является тот, кто имеет последователей;
- лидерство формируется и проявляется в сфере взаимодействия;
- лидерство основано на авторитете; в основе авторитета лежат качества, имеющие высокую ценность для членов конкретной группы;
- лидерство основано на неформальном влиянии лидера;
- лидерство складывается из дискретных событий – актов лидерства;
- лидерство – когнитивный конструкт восприятия последователей [3].

Так как в процессе лидерства принимают участие как минимум две стороны: «лидер» и «последователи» полезно отразить следующие содержательные составляющие:

- лидерские качества;
- особенности восприятия лидера последователями;
- условия осуществления лидерства [3].

Несмотря на то, что теория черт была неоднократно раскритикована, мы считаем, что лидер все же должен обладать определенными качествами.

Выделение структурных компонентов модели лидерских качеств позволяет:

- определить необходимые научно-практические направления для разработки психолого-педагогического обеспечения развития лидерства;
- целенаправленно выстроить психолого-педагогическое обеспечение развития лидерства.

Е.П. Ходаева представляет структуру лидерских качеств следующим образом: сила личности, способность оказывать влияние на окружающих, способность к управленческой деятельности, экстравертированность, коммуникабельность, активность, интеллектуальные способности, интуиция, гибкость и пластичность, целеустремленность [4].

М.Н. Емельянова выделяет следующие компоненты: психофизиологический (тип темперамента, здоровье), социальный (коммуникативные умения, самостоятельность, адаптивное поведение, инициатива и исполнительность, самооценка), интеллектуальный (развитие речи и дивергентное мышление), эмоциональный (умение понимать эмоциональное состояние другого человека и умение сопереживать) [5].

Л.М. Ботова представила модель личности подростка-лидера, состоящей из таких компонентов, как: мотивационный (общественно-значимая, позитивная направленность на содержание деятельности; стиль общения и взаимодействия в соответствии с нравственными нормами; позитивная направленность на сверстников в коллективе), операциональный (высокий уровень организаторских навыков и умений: организация деятельности, распределение обязанностей, самостоятельный выбор, решение проблемных ситуаций; высокий уровень деловых умений и навыков: планирование деятельности, проявление творчества, инициативы, видение, оценивание результатов; высокий уровень коммуникативной культуры: умение мотивировать, вдохновлять, убеждать, эффективное разрешение конфликта), перцептивный (адекватная оценка личностных качеств сверстников в коллективе; положительная эмоциональная поддержка сверстников в коллективе) [6].

Морозов И.Е. в своей модели лидерских качеств выделяет: общепрофессиональные качества (высокая теоретическая подготовка, способность находить решения в нестандартных ситуациях, способность влиять на других людей, умение распределять работу в коллективе), творческие качества (широкий общий кругозор, творческое отношение к работе, творческое мышление, умение брать на себя роль наставника), моральные качества (умение разбираться в людях, порядочность, честность, ответственность), коммуникативные качества (общительность, способность внушать доверие, хорошая постановка голоса, грамотная речь, способность разрешать социальные конфликты и вести переговоры) [7].

В модели лидерских качеств Евтихова О.В. выделено 4 основных блока:

1. Индивидуально-личностный, включающий в себя комплекс личностных и профессиональных качеств (жизненная активность и стремление к лидерству, моральная нормативность, надежность, последовательность в поступках, ситуативная проницательность, знание и чувство себя, уверенность в себе).

2. Социально-психологический, включающий в себя качества, преимущественно проявляющиеся в отношениях с другими людьми (межличностная чувствительность, способность понимать потребности других людей, умение создавать условия для самореализации последователей, справедливость по отношению к другим людям, коммуникативная компетентность, готовность поддержать в трудную минуту).

3. Организационно-управленческий, который включает в себя качества, востребованные в контексте организационных взаимоотношений (обращенность в будущее, видение перспективы, способность организовать группу на решение поставленной задачи, контролировать результаты совместной деятельности, благодарить и поощрять, умение создавать команду и управлять ею, способность представлять интересы группы во внешних инстанциях, деятельностная (оперативная) активность – способность принимать решения и совершать поступки тогда, когда этого требуют обстоятельства).

4. Перцептивно-лидерский, включающий качества, которые приписывают лидеру группы (личный авторитет в группе, восприятие группой как лидера, наличие последователей, готовых следовать за лидером, наличие личных ожиданий членов группы от деятельности лидера, перенос части личной активности членов группы на лидера) [8].

Как мы видим, нет единого мнения относительно модели лидерских качеств, а модели лидерских качеств младшего школьника на сегодняшний момент не существует. Проанализировав представленные выше и другие модели, мы предлагаем следующую модель.

Так как, лидерство – это двусторонний феномен, т.е. представляющий собой лидера и последователей, то лидер должен обладать качествами, позволяющими ему самого себя воспринимать лидером и качествами, позволяющими другим воспринимать его лидером.

Качествами, позволяющими самого себя считать лидером, мы считаем:

- высокую самооценку;
- активную жизненную позицию и стремление к лидерству.

Качествами, позволяющими воспринимать его лидером другими, мы считаем:

- качества, заслуживающие уважение, авторитет определенного коллектива, доверие (справедливость, эмпатия, готовность помочь и др.);
- организаторские способности;
- коммуникативные способности;
- социальную ориентированность;
- ситуативную проницательность;
- общую компетентность.

Мы считаем, что выделение лидерских качеств, а соответственно, и решение задачи их развития необходимо осуществлять в контексте ситуационных факторов, в том числе особенностей совместной «жизнедеятельности» коллектива, специфики решаемых ею задач и характера взаимоотношений в

коллективе, а также социодемографических особенностей членов коллектива.

Ключевые слова: лидерство, лидерские качества, модель лидерских качеств, модель лидерских качеств младшего школьника, структурные компоненты модели

1 Концепция государственной молодежной политики до 2020 года «Казахстан-2020: путь в будущее» от 27 февраля 2013 года.

2 Типовой комплексный план по усилению воспитательного компонента процесса обучения во всех организациях образования от 29 июня 2012 года.

3 Эффективное лидерство: учеб. пособие / О.В. Евтихов; Сиб. гос. аэрокосмич. ун-т. – Красноярск, 2012. – 132 с.

4 Ходаева Е.П. Психолого-акмеологические условия и факторы раскрытия лидерского потенциала политика. Дис. канд. психол. наук. – М., 2002.

5 Емельянова М.Н. Развитие лидерского потенциала детей дошкольного возраста в процессе исследовательской деятельности. Дис. к.п.н. – Екатеринбург, 2001.

6 Ботова Л.М. Педагогическая модель личности подростка-лидера в процессе воспитывающего взаимодействия в УДО // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. 2011. – №24. – С. 576-578.

7 Морозов И.Е. Развитие лидерских качеств у студентов в процессе вузовского обучения. Дис. канд. психол. наук. – М., 2006.

8 Лидерский потенциал руководителя: специфика, содержание и возможности развития: монография / О.В. Евтихов. – Красноярск: СибЮИИ МВД России, 2011. – 288 с.

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының білім беру көкейкесті мәселелерінің бірі қарастырылған – кіші мектеп жасындағы балалардың көшбасшылығын дамыту. Мемлекеттік бағдарламаларға сілтемелер жасалған.

Автор бұл жасерекшелік кезде көшбасшылықты дамытудың мақсатқа сай екендігін түсіндіреді.

Мақалада автордың айқындамасына жақынырақ ғалым О.В. Евтихов тұжырымдаған көшбасшылық феноменінің негізгі мәнді сипаттамалары берілген.

Көшбасшылықтың ерекшелігі анықталған – екіжақты мағыналы қыры, яғни бұл феноменге кем дегенде екі жақты қатысуы: «көшбасшының» және «ізбасарлардың».

Автор Е.П. Ходаева, М.Н. Емельянова, Л.М. Ботова, И.Е. Морозов, О.В. Евтиховтың көшбасшылық сапасының құрылымдық үлгісін ұсынған.

Автор кіші мектеп жасындағы баланың көшбасшылық сапасының құрылымдық үлгісін ұсынған.

Summary

The article discusses one of the topical problems of education of the Republic of Kazakhstan - leadership development in children of primary school age. Made links to state programs.

The author explains the appropriateness of leadership development in this age period.

The article presents the main characteristics of the phenomenon of leadership, formulated by the Russian scientist Evtihova O.W., which are close to the position of the author of this article.

Highlighted feature of leadership - sided content, that is taking part in this phenomenon in at least two ways: «leader» and «followers».

The author presents a structural model of leadership E.P. Hodaway, M.N. Emelyanova, L.M. Botova, I.E. Morozov, O.W. Evtihov.

The author proposed a structural model of leadership child of primary school age.

О СПОСОБАХ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ У ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Г.К. Абишева – старший преподаватель, ПГУ им. С.Торайгырова,
Ж.А. Темербаева – к.п.н., проф., ПГУ им. С.Торайгырова

Вопросы нравственного развития, воспитания, совершенствования человека волновали общество всегда и во все времена. Особенно сейчас, когда все чаще можно встретить жестокость и насилие, проблема нравственного воспитания становится все более актуальной. Недостатки и просчеты нравственного воспитания обусловлены обострившимися жизненными противоречиями. Часть школьников поражена социальным инфантилизмом, скептицизмом, нежеланием активно участвовать в общественных делах, откровенными изживенческими настроениями. Кто как не учитель, имеющий возможность влияния на воспитание ребенка должен уделить этой проблеме важнейшую роль в своей деятельности. Именно поэтому школа, а в частности учитель, решая задачи воспитания, должны опереться на разумное и нравственное в человеке, помочь каждому воспитаннику определить ценностные основы собственной жизнедеятельности. Этому поможет нравственное воспитание, органически вплетенное в учебно-воспитательный процесс и составляющее его неотъемлемую часть.

Процесс воспитания осуществляется в различных формах при помощи разнообразных методов, приемов и воспитательных средств. Понятие форма воспитания в педагогической литературе определяют так – это способ организации воспитательного процесса. Формы организации воспитательного процесса в самом общем виде отражают отношения, которые складываются между воспитателями и воспитанниками.

Под методами воспитания понимают способы воздействия воспитателей на воспитанников и организацию их деятельности. Методы нравственного воспитания выступают как пути и способы формирования нравственного сознания, развития моральных чувств и выработки навыков и привычек поведения [1].

Выбор методов нравственного воспитания во многом зависит от возраста учащихся и их жизненного опыта.

Традиционные методы нравственного воспитания ориентированы на привитие школьникам норм и правил общественной жизни. Важным показателем сформированности нравственных качеств личности является внутренний контроль. Сформированные навыки контроля способствуют успешному развитию нравственных качеств личности в процессе обучения и воспитания [1].

И.С. Марьенко назвал такие группы методов воспитания, как методы приучения и упражнения, стимулирования, торможения, самовоспитания, руководства, объяснительно-репродуктивные и проблемно-ситуативные. В процессе нравственного воспитания широко применяются такие методы, как: упражнение и убеждение [2].

Выбор методов зависит от содержания воспитательной деятельности, от её направленности. Так, в процессе нравственного просвещения на первое место, естественно, выдвигается убеждение; в трудовом воспитании – упражнение; в воспитании дисциплинированности и ответственности наряду с основными методами применяются также поощрение и наказание [4].

М.И. Рожков и Л.В. Байбородова выделяют следующие бинарные методы нравственного воспитания-самовоспитания: убеждение и самоубеждение (интеллектуальная сфера), стимулирование и мотивация (мотивационная сфера), внушение и самовнушение (эмоциональная сфера), требование и упражнение (волевая сфера), коррекция и самокоррекция (сфера саморегуляции), воспитывающие ситуации и социальные пробы-испытания (предметно-практическая сфера), метод дилемм и рефлексия (экзистенциальная сфера). [5]

Наиболее последовательной и современной представляется, на наш взгляд, классификация, разработанная Щукиной Г.И., в которой выделяют такие группы методов:

- методы разностороннего воздействия на сознание, чувства и волю учащихся в интересах формирования у них нравственных взглядов и убеждений (методы формирования сознания личности);
- методы организации деятельности и формирования опыта общественного поведения;
- методы стимулирования поведения и деятельности [6].

Пример – воспитательный метод исключительной силы. Его воздействие основывается на известной закономерности: явления, воспринимаемые зрением, быстро и без труда запечатлеваются в сознании, потому что не требуют ни раскодирования, ни перекодирования, в котором нуждается любое речевое воздействие. Пример действует на уровне первой сигнальной системы, а слово – второй. Когда говорят о примере, подразумевают, прежде всего, пример живых конкретных людей – родителей, воспитателей, друзей. Но большую воспитательную силу имеет и пример героев книг, фильмов, исторических деятелей,

выдающихся ученых.

Психологической основой примера служит подражательность. Подражательность – деятельность индивида. Иногда очень трудно определить черту, где заканчивается подражание и где начинается творчество. Часто творчество и проявляется в особенном, своеобразном подражании [2].

Младшие школьники подражают тем, кто оказывает на них наиболее сильное впечатление. Согласно данным психологов, неизменную симпатию младших школьников вызывают люди смелые, волевые, находчивые, обладающие большой физической силой, стройной фигурой, приятной манерой общаться, правильными чертами лица. При выборе моральных примеров, учитывая эти закономерности восприятия личности, следует добиваться того, чтобы носители добрых начал были приятны и симпатичны, а носители пороков вызвали неприязнь [3].

Жизнь дает не только положительные, но и отрицательные примеры. Обращать внимание школьников на негативное в жизни и поведении людей, анализировать последствия неправильных поступков, извлекать правильные выводы не только желательно, но и необходимо. Вовремя к месту приведенный негативный пример помогает удержать воспитанника от неправильного поступка, формирует понятие о безнравственном [2].

Естественно, что воспитание зависит и от личного примера воспитателя, его поведения, отношения к воспитанникам, мировоззрения, деловых качеств, авторитета. Известно, что для большинства младших школьников авторитет учителя абсолютен, они готовы подражать ему во всем. Но сила положительного примера наставника увеличивается, когда он своей личностью, своим авторитетом действует систематически и последовательно, без расхождений между словом и делом, доброжелательно [2].

В педагогической литературе описывается и такой метод формирования сознания личности, как диспут. Он представляет собой живой горячий спор на какую-то тему, волнующую воспитанников. Диспуты ценны тем, что убеждения, мотивы вырабатываются при столкновении и сопоставлении различных точек зрения. Этот метод сложный, используется в основном в средних и старших классах. В начальной школе его можно использовать как прием, например, в этической беседе.

Мы проанализировали способы формирования нравственного воспитания младших школьников. Нужно отметить, что в реальных условиях педагогического процесса методы воспитания выступают в сложном и противоречивом единстве. Решающее значение здесь имеет не логика отдельных «уединенных» средств, а гармонично организованная их система. Разумеется, на каком-то определенном этапе воспитательного процесса тот или иной метод может применяться в изолированном виде. Но без соответственного подкрепления другими методами, без взаимодействия с ними он утрачивает свое назначение, замедляет движение воспитательного процесса к намеченной цели.

Итак, рассматривая нравственное воспитание младших школьников в учебной деятельности, мы пришли к выводу, что школе принадлежит приоритетная роль в нравственном процессе. Нравственное воспитание, основанное на диалоге, общении, сотрудничестве, становится для младшего школьника значимым и привлекательным.

Нравственное воспитание эффективно осуществляется только как целостный процесс педагогической, соответствующей нормам общечеловеческой морали, организации всей жизни младших школьников: деятельности, отношений, общения с учетом их возрастных и индивидуальных особенностей. Результатом целостного процесса является формирование нравственно цельной личности, в единстве ее сознания, нравственных чувств, совести, нравственной воли, навыков, привычек, общественно ценного поведения.

Ключевые слова: нравственное воспитание, форма воспитания, методы воспитания, показатель сформированности нравственности, пример, подражательность, диспут

1 Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. Уч. пособие для студентов педвузов. – М.: Школа-пресс, 2002г;

2 Подласый П.И. Педагогика: Учебник для студентов высш. пед. учеб. заведений. – М.: Просвещение, 1996 г.

3 Зосимовский А.В. Нравственное воспитание и учитель в условиях социальных перемен / Педагогика, 1998, - №7.

4 Марьенко И.С. Нравственное становление личности. - М., 1985 г.

5 Рожков М.И. Байбородова Л.В. Организация воспитательного процесса в школе: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000 г.

6 Щуркова Н.Е. Классное руководство: теория, методика, технология. – М.: Педагогическое общество России, 2001 г.

Түйін

Бұл мақалада сынып оқушыларының адамгершілік тәрбие мәселесі қарастырылады. Автор келесі сөздердің: тәрбие формасы, тәрбие анықтамаларға мығыналарын ашуға тырысты.

Тұлғаның адамдық қасиетің қалыптасуының көрсеткіші белгіленді - ішкі бақылау: қалыптасқан дағдылар оқу барысында адамгершілік қасиеттерін дамыды.

Адамгершілік тәрбиенің әдісінің топтастырулары ұсынылған. Мақалада адамгершілік тәрбиенің әдістерінде көп

көңіл бөленеді. Болашақ жасөспірімнің адамгершілік тәрбиені қалыптастыру кезінде ұстаздың рөлі маңызды.

Қорыта келгенде, адамгершілікті тәрбиелеу мектептеде маңызды орын алады. Адамгершілік тәрбие жас өспірімдерге диалог, әңгеме, қарам-қатынас ретінде қызықты болып табылады.

Summary

In article the problem of moral education of younger school students is considered. Authors tried to give definition to such categories of process of education, as: education form, education method.

The important indicator of formation of moral qualities of the personality - internal control is defined: the created skills of control promote successful development of moral qualities of the personality in the course of training and education.

Classifications of methods of moral education are presented. The attention is focused on the methods of moral education calculated on formation of moral education at children of younger school age. Importance of the identity of the teacher in the course of formation of moral education at younger generation is emphasized.

Authors come to a conclusion, that the school possesses a priority role in moral process. The moral education based on dialogue, communication, cooperation becomes for the younger school student significant and attractive.

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ТАНЫМ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУДА ТАБИҒИ ОРТАНЫҢ РОЛІ

М.Қ. Ибраева – *Абай атындағы ҚазҰПУ, PhD докторы*

1 жастан бастап 3 жасқа дейінгі ерте балалық шақ бала өмірінің ерекше кезеңі. Әрбір бала жеке дара. Бұл уақытта бала ағзасы тез қарқынмен өсіп, дамиды. Ол өзінің мүмкіншіліктерін біртіндеп, ретімен, түсіне отырып, белгілі қарқынмен дамиды. Бала отыруды, тұруды, жүруді, сурет салуды, оқуды және жазуды қалай және қашан бастауы керек...

Баламен көбірек сөйлесуге қоғамдық көліктерде де, серуенге шыққанда да сөзге тартуға тырысыңыз. Үлкендердің сөзі кез-келген әдістемелік құралдардан да артық болатынын естен шығармаңыз.

Ерте жастағы балалық даму – бұл сіздің балаңызбен өзара түсінісудің жолы. Бұл ата-ананың бала өмірін қызыққа толтыру және бірлескен шығармашылығын арттыру тілегі. Бұл мектепке дейінгі шақтың тез өте шығатындығын түсіну, баланың осы кезеңін неғұрлым айқын, ашық, толыққанды және әдемі өткізуге деген түсіністік.

Раннее развитие - это интенсивное развитие способностей ребенка в раннем возрасте (1-3 лет). Каждый ребенок индивидуален. Он развивается в своем темпе, осваивает собственные возможности постепенно, шаг за шагом... У каждого малыша та или иная функция развивается по-своему. Это никому не надо доказывать. Но, несомненно, есть и возрастные нормы: как и когда ребенок должен начать сидеть, стоять, ходить, бегать, рисовать, читать, писать... *Старайтесь больше разговаривать с ребёнком*, говорите с ним обо всём на свете дома, в метро, на прогулке - речь взрослого важнее любого методического пособия.

Раннее развитие - это активная позиция матери по отношению к ребенку в первые годы жизни. Это непрерывный процесс, это кропотливый труд, требующий постоянной "включенности" в жизнь ребенка, постоянного творческого напряжения. Раннее развитие - это путь к взаимопониманию с вашим ребенком. Раннее развитие - это желание родителей наполнить серые будни радостью познания и совместного творчества. Это понимание, как мимолетно и уникально время дошкольного детства и как важно, чтобы малыш прожил его полно и красочно.

Early development is this intensive development of capabilities child in early age (1-3). Every child is individual. He develops in the rate, masters own possibilities gradually, step by step... For every kid one or another function develops in its own way. It nobody is necessary to prove. But, undoubtedly, there are the age-related norms: as and when a child must begin to sit, stand, walk, hurry, draw, read, write... Try anymore to speak with a child, talk to him about everything in the world of house, in a subway, on a walk is speech adult more important than any methodical manual.

Early development is active position of mother in relation to a child in the first years of life. It is a continuous process, it is laborious labour, requiring permanent "plugged" in life of child, permanent creative tension. Early development is a way to the mutual understanding with your child. Early development is this desire of parents to fill with grey week-days gladness of cognition and joint work.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың әр жылдардағы халыққа жолдауы – әр адамның жан-жақты дамуына мол мүмкіндік жасайтын мемлекеттік құжаттың бірі. Н.Ә. Назарбаев – “Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында. Біздің болашаққа барар жолымыз қазақстандықтардың әлеуетін ашатын жаңа мүмкіндіктер жасауға байланысты. ХХІ ғасырдағы дамыған ел дегеніміз – белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуда бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр. 2020 жылға қарай Қазақстандағы 3-6 жас аралығындағы балаларды мектепке дейінгі біліммен 100 пайыз қамту жоспарлануда. Сондықтан оларға заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсыну маңыз-

ды», - деді.

Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет “Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту” сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отыр.

Ал, БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған (1989 г.) ҚР «Баланың құқықтары туралы» Конвенциясына сәйкес баланың білім алуы оның толық мөлшердегі тұлғалық, ақыл-ойының, дарындарының дамуы мен физикалық қабілеттеріне қарай бағытталуы тиіс (29-бап) – делінген.

Қай мемлекеттің де негізгі тірегі – білімді де білікті, іскер де белсенді адамдар. Сондықтан қоғам талабына сай ол қоғамды көркейтетін, дамытатын жастар тәрбиелеу ең маңызды мәселе екені белгілі.

Кез-келген елдің жоғары дамуы олардағы өсіп келе жатқан жастардың жоғарғы шығармашылық және талпыныс күшіне байланысты.

Әрбір бала жеке дара. Ол өзінің мүмкіншіліктерін біртіндеп, ретімен, түсіне отырып, белгілі қарқынмен дамиды.

1 жастан бастап 3 жасқа дейінгі ерте балалық шақ бала өмірінің ерекше кезеңі. Бұл уақытта бала ағзасы тез қарқынмен өсіп, дамиды. Сөйлеу белсенділігі қалыптасады. Бала жеке сөздерді анық айта бастайды. Бұл жаста бала тілді тек меңгеріп қана қоймай, оған деген ерекше сезімталдық танытады. Егер баланың естіп көруіне, сезінуіне, байқап көруі мен емін-еркін қозғалуына барлық жағдайлар жасалса, олар барлығын түгел дерлік меңгере алады. 1 жастан бастап 3 жасқа дейінгі кезеңде бала өзін тұлға ретінде сезіне бастаса, оған сол тұлға ретінде қарым-қатынас жасау қажет.

Бала отыруды, тұруды, жүруді, сурет салуды, оқуды және жазуды қалай және қашан бастауы керек... Осыдан келіп ерте даму дегеніміз не? – деген сұраққа жауап іздеп көрелік.

Психолог-педагогтардың, дәрігер мамандардың, мектепке дейінгі мекеме қызметкерлерінің берген зерттеулері бойынша: ерте даму дегеніміз – ол баланы туғаннан 6 жасқа дейінгі оқыту мен тәрбиелеу; ерте даму дегеніміз – ол баланың ерте жасынан бастап қабілеттілігін дамыту; ерте даму дегеніміз – ол баланың өз қатарынан ілгері дене құрылысы және ой-өрісі жағынан ертерек дамытуға бағытталған арнайы әдіс; ерте даму дегеніміз – ол қиял.

Осы жауаптардың бәрін тұжырымдай отырып, біз мынадай қорытындыға келдік, *ерте даму дегеніміз* – ол баланың қабілетін (алты жасқа дейін) ертерек және тиімді түрде ашып және нығайтуға арналған іс-әрекеттер жиынтығы.

Балалар жасына байланысты осы мәселені зерттеу бірқатар кеңестік ғалымдардың жұмыстарында қарастырылған: Н.Рыбникова, Л.Гордон, М.Беляева, И.Цветкова, Л.Маневцова, Н.Постникова, К.Романова, Р.Римбург, П. Сирбиладзе.

Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбиенің ғылыми-теориялық және әдістемелік мәселелерін зерттеген еңбектерді де атап айтарлықтай. Олар: В.Андросова, Р.К. Аралбаева, Б.О. Арзанбаева, Ә.С. Әмірова, Б.Б. Баймұратова, Н.Б. Баримбеков, С.Г. Бәтгібаева, Л.А. Давиденко, М.С. Сәтімбекова, Ф.Н. Жұмабекова, Р.Ж. Жұмағожина, А.К. Меңжанова, Қ.М. Меңдаяқова, Г.Ж. Меңлібекова, А.Е. Манкеш, М.Т. Тұрыскелдина, Т.Ж. Қалдыбаева, Н.Д. Храпченкова, Т.И. Иманбеков, Ж.А. Исмайлова, Ш.С. Сапарбаева, Т.А. Левченко, Ғ.З. Таубаева, С.Н. Жиенбаева, Г.М. Метербаева, А.Ж. Салиева, Н.С. Сайлауова т.б.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға арналған: Б.Б. Баймұратова, М.С. Сәтімбекова, С.Г. Бәтгібаева, Ә.С. Әмірова, Ф.Н. Жұмабекова т.б. «Балбөбек», Татаурова Н.Л. т.б. «Мектепалды дайындық», Берғалиева А.Б. «Жеке тұлға», М.И.Нүсіпбекова, «Қарлығаш», Т.Н. Доронова, Т.А. Левченко, «Қайнар», Т.М. Калашникова, Г.Н. Новогренко т.б. «Алғашқы қадам», «Зерек бала», «Біз мектепке барамыз» т.б. авторлық бағдарламалары тәжірибелік байқаудан өткізілсе, Ресейде мектепке дейінгі ұйымдарға арналған төмендегідей бағдарламалар тәжірибеге енгізілген: Л.А. Венгер, О.М. Дияченко «Развитие», Т.Н. Доронова «Радуга», В.И. Логинова, Т.И. Бабаева «Детство», К.В. Тарасова «Одаренный ребенок», Т.И. Ерофеева «Из детства в отрочества», Л.Г. Петорсон «Игралочка», «Раз ступенка, два ступенка», «Старт», «Наследие», «Гармония» т.б. Аталған бағдарламалар мектепке дейінгі білім мазмұнын жаңартуда басшылыққа алатын нормативтік құқықтық құжат болып отыр.

Ресейде Данилова Е.А. өзінің ғылыми еңбегінде жазған: «Ерте даму – ол, үнемі балаңыздың өміріне араласатын, қызу шығармашылықты талап ететін, құрал-жабдықтарды дайындауға көп уақытыңызды алатын көпжылдық және еңбекті көп қажет ететін жұмыс». Ынта болса, уақыт табылады.

Ерте балалық шақтағы даму - бұл баланың ерте жасындағы белсенді дамуының мүмкіншіліктері. Бірақ балаға назар аударып, онымен сөйлесіп, бірге ойнап, кітаптар оқып тыңдата бастасақ, ол сол кезден бастап дами бастайды, балаға мұның бәрі қызық болады, ол өзімен үлкендердің әрі қарай айналысқанын қалайтын болады.

Ерте балалық шақтағы даму - бұл анасының баламен алғашқы жылдардағы қарым-қатынасының

белсенді ұстанымы. Бұл үздіксіз үрдіс, бұл бала өміріне үнемі «араласуды» талап ететін, шығармашылық тұрғысында күш жұмсауды қажетсінетін баға жетпес үлкен еңбек. Шығармашылық танытыңыз, жаңа тапсырмалар ойлап табыңыз. Барлық ойындар мен сабақтарды «өте оңайдан оңайға, оңайдан күрделіге, содан кейін барып өте күрделіге» қағидасы бойынша өткізіңіз. Егер бала берілген тапсырманы меңгере алмай жатса, ол тіпті нұсқауға сәйкес келмесе де, тез арада тапсырманы жеңілдету қажет. Бастапқыда берілген тапсырманы бірге орындаңыз, содан кейін бала өзі орындап көрсін. Егер де бір нәрсе мүлдем іске аспаса, оған ешқандай қобалжымаңыз. Оны артқа қарай ысыра тұрыңыз да, біршама уақыт өткеннен кейін қайтадан түсіндіріңіз. Сіз рекорд жасауға емес, ең бастысы баламен қарым-қатынас жасауға, жалпы өмірдің сырын, өзінің ақылын толықтыруға және қимыл-қозғалысын басқара алуға көмектесіңіз.

Баламен көбірек сөйлесуге қоғамдық көліктерде де, серуенге шыққанда да сөзге тартуға тырысыңыз. Үлкендердің сөзі кез-келген әдістемелік құралдардан да артық болатынын естен шығармаңыз. Балаға білімді өзінің игеріп қабылдауына көмектесіңіз. Оған бұл жағдайда шығармашылық еркіндік беріңіз. Өз балаңыздың әр жетістігіне қуанышпен қараңыз. Білуге құмарлық – бала табиғатына тән қасиет, ол баланың көргендерін тануына, оған терең енуіне көмектеседі. Баланың мұндай құмарлығы өзін қоршаған дүниені көруге, білуге, ұстануға деген қызығуынан байқалады. Ерте жастағы балалық даму – бұл сіздің балаңызбен өзара түсінісудің жолы. Бұл ата-ананың бала өмірін қызыққа толтыру және бірлескен шығармашылығын арттыру тілегі. Бұл мектепке дейінгі шақтың тез өте шығатындығын түсіну, баланың осы кезеңін неғұрлым айқын, ашық, толыққанды және әдемі өткізуге деген түсіністік.

Баланың даму барысында *таным белсенділігі* артады. Мектеп жасына дейінгі балалар заттарды түсіне, формасына қарап ажырата бастайды, олардың құрылысын, пайдалану тәсілдерін білгісі келеді. Балалардың бір нәрсені құмартып, білуге талаптануын таным ынтасы дейді. Балалар өте байқағыш, әр нәрсеге үңіле қарайды, кейде терең ойға шомылады. Мысалы, Жапырақ неге жасыл? Жаңбыр қайдан пайда болады? – деген сияқты сұрақтарды үлкендерге әрдайым қойып, жауап күтеді. Мұндай ерекше сұрақтар балалардың ақыл ойын дамытып, табиғи орта туралы алғашқы ұғымдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Күнделікті өмір барысында бала шындық дүниенің құбылыстарын анықтай білуге, адам баласының жинақтаған бай тәжірибесін үйренуге талаптанады.

Бала белсенділігінің ең алғашқы формасының бірі *қарым-қатынас* жасау таным белсенділігі. Бұл адамның бүкіл өмірінде дамытын белсенділік. Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес басқа адамдармен қарым-қатынас жасау белсенділігінің мазмұны өзгеріп отырады. Мектеп жасына дейінгі балалар ересек адамдардың әрекеттеріне еліктеу арқылы үйренеді. Бұл жастағы балалардың үлкендердің әрекеттеріне және олармен өзара қатынас жасауға еліктеуі рөлді ойындарды атқару барысында байқалады. Бала еліктеу, қабылдау арқылы түрлі рөлді ойындарды атқара отырып, *табиғи ортамен қарым-қатынас жасау белсенділігі* артады.

Үш жастағы бала ересектерге еліктей отырып, ойын образдарын жасай келе, белсенді түрде қимылдап, қоршаған әлемімен танысады. Айналасындағы ортада болып жатқан барлық оқиғаларға назар аударып, мән беріп, ересектің соңынан сөйлемдер мен сөздерді қайталап отырады. Заттардың қасиеттеріне, табиғатқа, жан-жануарлар әлеміне деген қызығушылығы қалыптасады.

Табиғатпен таныстыру – балалардың танымын дамытудың басты құралдардың бірі. Мұнда балалардың қоршаған орта жөніндегі ұғым түсініктерін байытатын жалпы және нақты мәліметтер алуының маңызы зор.

К.Д. Ушинский "Баланы табиғатпен жастай таныстыра дамыту, оның өзіндік логикалық ойлауын, сөздік қорын, санасының жетілуіне әсері мол екенін" - атап көрсеткен.

Бүлдіршіндерді айналадағы табиғи ортамен үнемі қарым-қатынаста болуға үйрету, табиғатқа деген жанашырлыққа тәрбиелеу қазіргі балабақшадағы тәрбие ісінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Балабақшадағы тәрбиенің мақсаты – табиғатты аялап, оны қамқорлыққа алып күту, табиғат жөнінде қарапайым білім бере отырып, табиғаттағы құбылыстар жөнінде алғашқы ұғымдармен таныстыру. Мұнда балалардың қоршаған орта жөніндегі ұғым түсініктерін байытатын жалпы және нақты ғылыми мәліметтер алуының маңызы зор. Табиғат балаға күнделікті әсер етеді. Бірақ балалар көп нәрсені байқай бермейді, үстірт қабылдайды. Табиғат сұлулығы рухани қайырымдылыққа тәрбиелеуде үлкен рөл атқарады, яғни, балаларды мейірімділікке, адамгершілікке, жақын адамдарға қамқор бола білуге көмектеседі. Балалар үшін табиғат – бұл әр түрлі табиғи құбылыстарды танудың және сөздік қорын байыту көзі. Табиғат баланың тұлғалық қалыптасуына зор ықпал етеді.

Табиғи объектілер мен табиғат құбылыстарын *бақылауды ұйымдастыру* балаларды табиғатпен таныстырудың негізгі тәсілі болып табылады. Бақылауды ұйымдастыру – өсімдіктер мен жануарлардың өмір сүру ортасымен өзара байланыста болу, балалардың сол ортаға деген бейімділігін танудың алғы шарты. Бақылау балаларға табиғат жөніндегі нақты түсініктерді меңгертіп, ойлау қабілетін, тілін дамытады.

Өсімдіктерді, жәндіктерді, құстарды бақылау арқылы бала көптеген жаңалықтарға тап болады. Бақылау баланың жеке басының бақампаздығын аңғартады, осының әсерінен баланың дүниетанымы кеңейіп, қоршаған ортаға деген өзіндік көзқарасы пайда болып, білуге деген ынтасы арта түседі.

Өсімдіктер туралы ұғымдары кеңейтіліп, олардың сондай-ақ өсуі үшін белгілі бір жағдайлар – топырақ, ылғал, күннің нұры, жылуы керек екені түсіндіріледі. Тәрбиеші балаларды өсімдіктерді қорғауға, оларды жұлмауға баулиды.

Кейбір жануарлардың өсіп дамуы жөнінде балалардың білімі толықтырылады, құстар жұмыртқалайды, балапан басып шығарады, оларды азықтандырып асырайды және түйе ботасын, сиыр бұзауын, ит күшігін, мысық баласын өз сүтімен асырайтындығы түсіндіріледі. Балалардың жабайы хайуандар (қасқыр, аю, түлкі, қоян, кірпі) олардың тіршілігі, қорек табу әрекеті жөніндегі ұғымдары кеңейтіледі.

Серуен кезінде балаларды жылдың барлық мезгілінің табиғат құбылыстарына бақылауды жүйелі жүргізуіне ынталандырады, ауа-райындағы өзгерістер мен мезгілдік өзгерістерге байқауға үйретеді.

Туған өлкеге сүйіспеншілікті тәрбиелеудің негізгі құралы – ұлттық тілі, мәдениеті, көркем өнер туындыларды, әдеби шығармаларды: өлең, ертегі, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтел, аңыз-әңгіме, батырлар жырын тыңдау арқылы ана тілінің құдіреттілігін сезінумен қатар, оны сүюді үйренеді.

Баланың дамуы қай бағытта болатыны, нақтырақ айтқанда, оның іс-әрекеті үлкендердің қарым-қатынасына байланысты. Және де баланы тәрбиелеудегі үлкендердің белсенді қатысуы - міндетті түрде бақылау мен араласу емес, өсіп келе жатқан адамнан ең алдымен өзіндік көзқарасы қалыптасқан және болмысты өзінше түсіне білетін танымдық белсенділігі артқан баланы көре білуі қажет.

1.Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту. Негізгі Ережелер. ҚР МЖМБС. 1.001 – 2009. - Астана.

2.Калашикова Т.М. т.б «Зерек бала», «Біз мектепке барамыз». - Астана. 2010.

3.Жұмабекова Ф.Н Мектепке дейінгі педагогика. Оқу құралы. Фолиант. - Астана. 2008.

4.Манкеш.А.Е.Экологиялық тәрбиені сабақтастықта жүргізудің педагогикалық негіздері. – Алматы. АГУ. 2006.

Түйіндеме

Мақалада баланың ерте жасындағы белсенді дамуының мүмкіншіліктері қарастырылады. Табиғатпен таныстыру – балалардың танымын дамытудың басты құралдардың бірі екендігі баяндалады.

Тірек сөздер: бала-бақша, бала, таным, ерте даму, таным белсенділігі, қарым-қатынас белсенділігі, табиғи орта

Резюме

В статье рассматриваются возможности активного развития детей раннего возраста. Так же говорится о том, что основным средством в развитие ребенка является знакомства с природой.

Ключевые слова: детский сад, дети, познание, раннее развитие, познавательная активность, активность взаимоотношений, природная среда

Resume

Similarly talked that in development of child is the fixed assets acquaintances with nature.

Keywords: kindergarten, children cognition, early development, cognitive activity, activity of mutual relations, natural environment

ХРОНИКА

ҒАЛЫМ ҰСТАЗ – 75 Жаста

Глубокоуважаемый Валерий Васильевич!

**Кафедра Общей педагогики и психологии КазНПУ имени Абая
поздравляет Вас с 75-летием!**

Вы встречаете его в расцвете своих профессиональных и творческих сил. Высочайший научный профессионализм, неустанный исследовательский поиск, целеустремленность, любовь к людям и преданность своему делу — вот далеко не полный перечень Ваших качеств, которые всегда служат примером для Ваших коллег и учеников. Вы внесли огромный вклад в педагогическую науку. Продолжая и сегодня свой научный поиск, Вы являетесь образцом для Ваших коллег, мудрым и добрым наставником для Ваших учеников, авторитетным ученым и блестящим педагогом.

Наш Коллектив желает Вам по-прежнему неиссякаемой энергии и оптимизма, реализации всех Ваших творческих планов и идей, крепкого здоровья и долголетия!

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Жалпы педагогика және психология кафедрасы педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Тәжібаева Салтанат Ғаниқызын 60 жасқа толған мерейтойымен құттықтайды.

Салтанат Ғаниқызы 1977 жылы Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогика институтын, «химия-биология» пәні мұғалімі мамандығы бойынша бітірген. Еңбек жолын Жезқазған қаласындағы №22 мектебінде химия-биология пәнінің мұғалімі қызметінен бастаған. 1982 жылдан бастап Жоғары оқу орнының оқытушысы қызметін атқарып келеді.

Тәжібаева Салтанат Ғаниқызының авторлығымен мектеп, жоғары оқу орындарының тәлім-тәрбиесіне қатысты 14 оқулық, 50 оқу құралы, 200-ден астам ғылыми еңбектері жарық көрді. Польша, АҚШ, Италия, Испания, Югославия, Болгария, Англия, Германия, Түркия, Ресей т.б. шет мемлекеттерде өткен конференцияларға қатысып, қазақ баласының ұлттық келбетін қалыптастыру мәселелері бойынша баяндамалар жасаған.

Құрметті Салтанат Ғаниқызы, кафедра ұжымы сізге мықты денсаулық, отбасыңызға амандық, қызметіңізде мол табыс тілейді.

Тәуелсіз қазақ елінің жастарына білім мен ұлттық тәрбие беру ісінде қанатыңыз талмасын, қаламыңыз мұқалмасын.

60 ЖАС

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Жалпы педагогика және психология кафедрасы педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Абишева Жеңіскүл Аханқызын 60 жылдық мерей тойымен құттықтайды.

Жеңіскүл Аханқызы 1977 жылы Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтын, педагогика және психология мамандығы бойынша үздік бітірген.

1984-1987 жылдары Мәскеу мемлекеттік педагогикалық институтының аспирантурасында оқып, сол жылы кандидаттық диссертациясын ойдағыдай қорғап шығады.

1988-2003 жылдар аралығында І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінде кафедра меңгерушісі қызметін атқарған.

Ж.А. Абишева психология, этнопсихология, өзін өзі тану, жасөспірімдер психологиясы бойынша көптеген ғылыми еңбектердің, оқу-әдістемелік құралдардың, оқулықтардың авторы.

2003 жылы білім беру саласындағы ерекше еңбегі үшін «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің құрметті қызметкері» белгісімен марапатталған.

Кафедра ұжымы Жеңіскүл Аханқызын мерейтойымен құттықтай отырып шығармашылық табыс, тәуелсіз елдің жастарын тәрбиелеу жолында мықты денсаулық тілейді. Әрқашан мерейіңіз үстем болсын!

ҰСЫНЫСТАР ҮШІН

ДЛЯ ЗАМЕТОК
